

ELSEVIER'S

JAARGANG XIV
DEEL XXVIII
MCMIV

ELSEVIER'S

GEÏLLUSTREERD MAANDSCHRIFT OORSPRONKELIJK NEDERLANDSCHE KUNST IN WOORD EN BEELD

REDACTIE: F. LAPIDOTH, Mr. L. J. PLEMP VAN DUIVELAND EN PH. ZILCKEN * * * * * * * *

JAARGANG XIV
DEEL XXVIII * *

JULI-DECEMBER
MCMIV * * * *

AMSTERDAM — UITGEVERS-MAATSCHAPPY „ELSEVIER"
64 N. Z. VOORBURGWAL * MCMIV * * * * * * * *

Typ. AMST. BOEK- EN STEENDRUKKERIJ, v/h. ELLERMAN, HARMS & Co.

Inhoud van Deel XXVIII.

ALPHABETISCHE LIJST DER MEDEWERKERS.

KRUISWEGSTATIE
GEDREVEN KOPER
IN DE KAPEL VAN HET GYMNASIUM TE KATWIJK

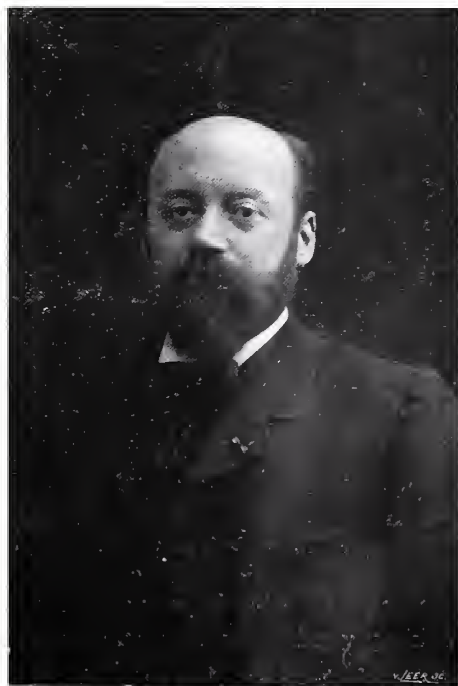
JAN HENDRIK BROM, EDELSMID EN KUNSTDRIJVER. † † † † † DOOR ETHA FLES † † † † † †

„Utrecht is van ouds in ons land de stad der kunst geweest. Eeuwen vóórdat Amsterdam, Rotterdam, den Haag iets beteekenden, bloeiden hier de kunsten, en dat heeft Utrecht daaraan te danken gehad, dat zij een bisschopsstad geweest is. Het is een axioma dat, waar een bisschopszetel gevonden werd, de kunsten bloeiden en groeiden en dit laat zich gemakkelijk verklaren. Daar trof men naast den kerkvorst diens kapittel aan, daar verhieven zich voor en na kathedralen, kerken, kapellen, daar ontstonden abdijen, geestelijke gestichten, scholen, daar was er dagelijks behoefte aan de werken der meest verschillende kunsten tot versiering, tot onophoudelijke verfraaiing van tal van monumenten. Daar waren de mannen in grooten getale vereenigd, die op elk gebied der menschelijke intelligentie uitmuntten. Daar eindelijk was er geld en — wij moeten het niet vergeten — het geld is ten allen tijde geweest niet alleen „le nerf de la guerre" maar ook de voedende ader der kunsten", — alzoo Jhr. Mr. Victor de Stuers in de rede waarmede hij in 1898 het Museum van Kunstnijverheid te Utrecht opende, een museum, dat hij met vreugde zag worden in de overtuiging, dat van 't bestudeeren van kunst uit vroeger eeuwen een opvoedende kracht zou uitgaan op de jonge talenten, die zich hier in 't kunstambacht wilden bekwamen nu de herstelling van den bisschopszetel een herleving van het kunsthandwerk had in 't leven geroepen.

De ontwakende belangstelling voor werken van kerkelijke kunst, een belangstelling die o. a. het met zooveel oordeel bijeengebrachte Aartsbisschoppelijke museum te Utrecht in 't leven riep, had inderdaad het verlangen naar nieuwe kunstwerken doen ontstaan, maar niet aanstonds waren er de mannen die, technisch goed onderlegd, genoeg vernuft en verbeelding bezaten om met kloeken durf en sterke overtuiging nu in een nieuwen stijl de werken voor de kerk uit te voeren.

Van den lang verwaarloosden bodem kon men moeielijk een goeden oogst verwachten. De kunstenaars, die er al waren, leverden niets dan middelmatig werk; de onverschilligheid, de smakeloosheid der vorige geslachten droeg zure vruchten.

Op kunstmatige wijze wilde men artiesten kweeken; door het oprichten van academies, door het stichten van musea voor kunstnijverheid poogden regeering en kunstbeschermers de verarmde verwaarloosde plant tot nieuwen bloei te brengen — mooie voorbeelden waren wellicht te schaarsch geworden, de levenloosheid der kerkelijke kunst was, meenden velen, nog een uitvloeisel van het vandalisme der Kalvinisten, die in hun beeld-

JAN HENDRIK BROM.

stormenden godsdienstijver niet alleen zooveel kostelijke altaarstukken en beeldhouwwerken vernielden, maar ook zoo talloos vele kerksieraden gedreven in goud en zilver meedogenloos in den smeltkroes wierpen *)

Toch, hoe pijnlijk ons wel altijd de vernieling van edelen geestelijken arbeid treffen zal, deze was natuurlijk allerminst oorzaak, dat, nu de Katholieke Kerk zich vrijer begon

*) Van de werken van edelsmeedkunst die alleen te Utrecht 16 Mei 1578 gesmolten werden, gaf Mr. S. Muller, archivaris der stad Utrecht, een lijst uit, die vele bladzijden druks beslaat.

ONTWERP VAN EEN ZILVEREN KANDELAAR VOOR DEN BISSCHOP VAN HAARLEM.

te bewegen, zij weinig kunstenaars ter harer beschikking vond. Wanneer aan kunst een dringende behoefte is zullen ook al spoedig de talenten zich vormen en waar „de voedende ader der kunsten" waar het geld, beschikbaar was zouden zich ook zonder academies en kunstnijverheidscholen jonge kunstenaars gaan ontwikkelen; geen betere school dan het atelier van den werkman, geen beter stuwkracht dan de vraag naar altijd nieuwe kunstwerken.

Nu het oude Utrecht weer een bisschopszetel rijk werd, nu de bestellingen voor de kerk elkander opvolgden werd er hier al spoedig een werkplaats gevonden waar vaardige handen onafgebroken ponsoen en hamer hanteerden, waar de graveernaald nauwelijks uit de hand werd gelegd. En zooveel nieuwe bestellingen van edelsmeedwerken volgden elkander op, dat een energiek jong kunstenaar zich met alle kracht op zijn handwerk kon toeleggen; hij kon zijn atelier uitbreiden, wat wagen, wat aanpakken. Het museum voor kunstnijverheid was voor de bisschopsstad een aardige en leerrijke instelling, voor den goudsmid was zij overbodig.

Van jongsaf te arbeiden in het atelier van den kunstdrijver, nu eens aan deze opgaaf dan aan gene zijn krachten te beproeven, vormt den handwerksman tot onafhankelijk meester; zoo werd ook de kunstenaar gevormd, die de kerkelijke kunst nieuw leven zou inblazen, den man aan wien dit artikel gewijd is.

* * *

Jan Hendrik Brom in 1860 geboren, leerde reeds als jongen op het atelier van zijn vader Gerardus Bartholemeus Brom het goudsmidsvak en hoewel hij thans betreurt geen academische opleiding te hebben genoten, zou deze hem geenszins de praktische leerschool vergoed hebben, die hij nu als handwerksman ontving, een leerschool die hem zoo innig vertrouwd maakte met zijn materiaal, met alle technische moeielijkheden van zijn vak en die hem, hij moge al eens te kort geschoten zijn in de anatomische kennis van de menschelijke gestalte wanneer hij groote composities met figuren in 't koper moest drijven, daarentegen even veelzijdig maakte in zijn vak als een meester der Renaissance. Hij teekent met een paar kleurtjes het ontwerp van een lamp of monstrans tot in alle détails, en zoo'n teekening heeft niet zelden een pikturale bekoring; hij boetseert zijn figuren in klei of was, hij voert eigenhandig het teerste émail- of 't meest forsche drijfwerk uit; hij ontwerpt boekbanden en bisschopsstaven, gildeketenen en insignes; hij graveert grafplaten met levensgroote figuren ten voeten uit, kortom hij durft allen arbeid aan en acht geen enkelen te gering en zoo is hij geworden tot een edelsmid van den eersten rang en zijn werkplaats tot het voornaamste atelier van kerkelijke kunst hier te lande.

Bij den dood van zijn vader werd, als

oudste zoon van een groot gezin, den kunstenaar een zware taak op de schouders gelegd. Jan Brom was toen een jonge man van 22 jaar. De beeldhouwer W. Mengelberg te Utrecht, had hem les gegeven in boetseeren en teekenen; den spitsen plooienval der gothiek en de architektonische vormen uit het groote tijdvak der middeleeuwen had hij trouw bestudeerd, hij kende de musea in Frankrijk en Italië, de meesterwerken van kunst uit vroegere tijdperken en toen hem gewichtige werken werden opgedragen, communiebanken, altaren, monstransen in verguld zilver met edelsteenen rijk versierd, voerde hij deze uit in den geest van de groote meesters die zijn voorgangers waren.

SINT MICHAEL SCHETS IN WAS
Het in verguld zilver uitgevoerde beeld is in 't bezit van H.M. de Koningin

De communiebank voor de St. Catherinakerk te Amsterdam, die hem in '82 niettegenstaande de ernstige mededinging van Belgische zijde door die parochie werd toevertrouwd, sloot zich aan bij 't werk der Renaissancisten; aan zijn altaren vond men de architekturale vormen der XIVde eeuwers terug en de monstransen construeerde hij geheel in gothischen stijl, als een ragfijn bouwwerk, als de subtiele doorsnede van een spitsboogkerk, rijk versierd met pinakels, hogels en beeldjes van heiligen.

GEDREVEN ENGEL LEVENSGROOT FRAGMENT
In de Redemptoristenkerk te Rotterdam

Zijn smaak, zijn zin voor goede verhoudingen gaven een zeker cachet van voornaamheid aan zijn werk, terwijl de expressie zijner figuren niet zelden door een innigheid troffen, die in het persoonlijk voelen van den artiest wortelde.

Dat Brom nog niet op de gedachte kwam naar nieuwe vormen te zoeken is niet meer dan natuurlijk. De kerkelijke kunst zat vastgeklonken aan de tradities der middeleeuwen en de Eerwaarde Heeren, die hun kerken wilden versieren hadden voor spitsboog en pinakel een ingeboren vereering; zij waren zich volstrekt niet bewust van 't feit, dat deze vormen zeer logisch uit die van een vorig tijdperk gegroeid waren en dat er niet de minste heiligheid schuilde in een wimberg of traceering daar de spitsboog door de XIVde eeuwers evengoed aan de herberg als aan de kerk werd aangebracht en in die dagen zoowel aan het stalvenster als aan 't bisschoppelijk paleis werd gevonden.

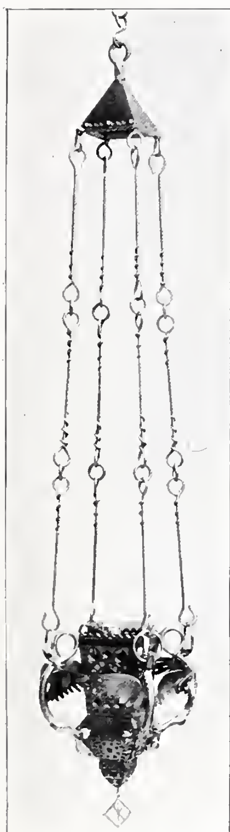
Wanneer Brom echter aanstonds zulke stoutigheden had verkondigd, zou

MONSTRANS GEËMAILLEERD EN VERGULD
In het O. L. Vr. Gasthuis te Amsterdam

zijn atelier niet die groote vlucht hebben genomen, want het is van algemeene bekendheid, dat de menigte, die de kunstopvattingen van den „arrivé" eerbiedigt en aanneemt, de geniale intentie van den man zonder naam dus zonder gezag bespot en verwerpt. Het was echter geenszins uit eigenbelang, dat de kunstenaar in het eerste tijdvak van zijn loopbaan bij de oude vormen bleef volharden; de edelsmid wien steeds dezelfde voorwerpen ter vervaardiging, dezelfde voorstellingen ter uitbeelding werden opgedragen, durfde zich nauwelijks losmaken van een eeuwenoude traditie. Sinds vele honderde jaren had de kunstenaar, die voor de Katholieke Kerk arbeidde, zijn bootje vastgemaakt aan het statige schip, dat de middeleeuwers bouwden; het dogma der Kerk was de zilveren schaal waarin deze het levende water — hun heerlijke innig religieuse kunst droegen; maar dit vocht was nu verkild en tot een koude harde matérie geworden, altijd weer gemouleerd in denzelfden vorm. Jan Brom zou intusschen geen echt kunstenaar, geen warm voelend mensch geweest zijn, indien hij niet het verlangen in zich had voelen opkomen iets anders, iets nieuws te geven, naar frissche ornamenten en verhoudingen te zoeken en de overgeleverde verouderde vormen voor monstransen en altaarlampen, voor koorhekken en doopvonten eens eindelijk aan den kant te doen.

De monstrans voor het O. L. Vrouwe Gasthuis te Amsterdam van verguld zilver, rijk versierd met filigraan arbeid, émail en edelsteenen heeft niet meer het karakter van een doorzichtig bouwwerk, maar van een kostbaar stuk goudbrokaat dat als een lijst het Allerheilige omspant. Aan de communiebank te Haarlem zijn grillige draken met ranke varentakken als ornament verwerkt. De kleine godslamp in de St. Antoniuskerk te Utrecht is een juweel van eenvoudige ornamentatie; de kerkkandelaars, waaraan de koppen der zilveren nagels, die de drie deelen aaneen houden, bijna het eenige ornament vormen, danken hun deftige schoonheid aan

LAMP
In de Sint Anthoniuskerk te Utrecht

die sobere versiering en aan de zuiverheid hunner verhoudingen evenals het strak omlijnde doopvont uitgevoerd in rood- en geelkoper, dat Brom voor de kerk te Sloten vervaardigde.

Zoo wordt nu menig altaar, menige kerk door dezen kunstenaar versierd met edel drijf- en smeedwerk waaraan wij evenmin de sehrale architekturale vormen van een gothisch gebouw als de dartele krullen van de ornementiek der Renaissance terug vinden, en dit werk wordt door de sehenkers vol vertrouwen geaceepteerd omdat het atelier van Jan Brom een vermaardheid heeft gekregen tot ver over de grenzen.

Leeren wij uit de monumentale kerksieraden van Brom het groote constructieve talent van den kunstenaar kennen, de huldeblijken voor H. M. de Koningin in opdracht van de steden Maastricht en Zwolle uitgevoerd, lieten ons nog een anderen kant van zijn talent zien. Niet alleen de fijne smaak maar ook de technische volkomenheid waarmede deze subtiele arbeid werd uitgevoerd, verwekten de onverdeelde bewondering der kunstkenners.

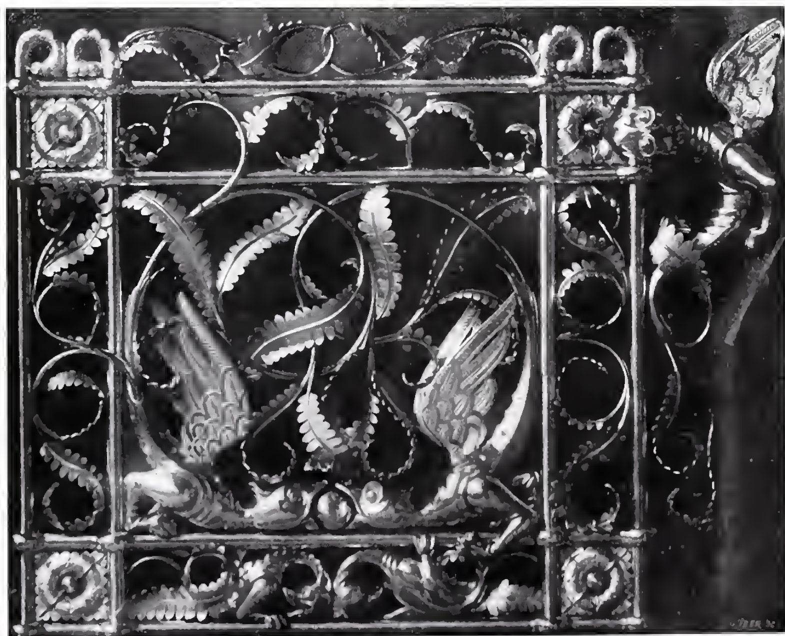
Een schilderij of teekening is zooveel gemakkelijker voor ons te begrijpen. wij zijn er zooveel beter mede vertrouwd, omdat mooi edelsmeedwerk nu zoo schaarsch is; een zekere inspanning kost het ons om het talent van den goudsmid zijn kennis en vaardigheid volkomen te waardeeren.

Hoe gemakkelijk wordt door de gewillige kwast en de limpide-verf een zekere stemming, een zeker effect verkregen en hoeveel meer studie wordt er voor het geringste edelsmeedwerk vereiseht dan om een tafreeltje in elkaar te smeren dat aanstonds een goed onthaal bij het publiek vindt!

Bij de kunst van den goudsmid mag niets aan het toeval worden overgelaten.

Om eenigszins te doen begrijpen hoe moeielijk deze kunst is, brengen wij hare techniek in herinnering. De teekening wordt op de metalen plaat gebracht en de omtrek er van zóó in de plaat geslagen, dat hij aan de achterzijde ziehtbaar is; met een bollen hamer wordt dan binnen deze lijnen de verlangde hoogte aan het relief der figuren gegeven. Dit werk, dat aan de keerzijde gesehiedt, eischt groote voorzichtigheid, want wanneer het metaal te ver wordt uitgeslagen kan de ruimte moeielijk weer omlaag worden gedreven en gaat de drijver wat wild te werk, dan zou het kunnen scheuren.

Nu heeft de kunstenaar de schets voor zijn werk, vormen en hoogten zijn ten naastenbij

DEUR — GEEL KOPER
Aan de Communiebank in de Kathedraal te Haarlem.

DOOPVONT
In de Kerk te Sloten

vorm zijn geslepen), de omtrekken scherp te marqueeren en de figuren te modelleeren. Deze drijfkunst zouden we kunnen noemen boetseeren in metaal, want gelijk de klei zich vormt onder den druk van vinger en boetseerstokje, zoo moet ook het stugge metaal onder den slag van den hamer den vorm aannnemen, die men daaraan wenscht te geven; onder deze bewerking moet telkens het metaal weer roodgloeiend worden gemaakt om het de noodige weekheid te laten behouden. Deze kunst vereischt dus wel luttel gereedschap, maar een des te geoefender hand. Meedogenloos verraadt het metaal alle zwakheid, alle onzekerheid van den artiest.

De weerstrevende materie moet zich lijdelijk voegen naar den wil van den meester, de kleur van het glimmende metaal moet getemperd en gebroken worden wil zij het oog niet al te zeer mishagen. De kunstsmid moet architekt, beeldhouwer en schilder tevens zijn, de lijnen en verhoudingen van een monumentaal goudsmeedwerk vereischen het

FRAGMENT VAN EEN GEDREVEN RELIEF
VOORSTELLEND „HET MANNA"
Aan de Communiebank in de Sint Martinuskerk te Groningen

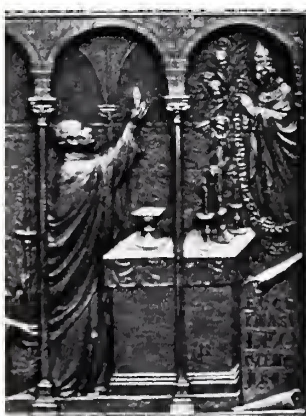
aangegeven, maar het relief is nog zeer onvolkomen; om het te acheveeren moet het op cement of pek gezet worden — daaronder wordt verstaan, dat de holten der figuren aan de achterzijde gevuld worden met een eigenaardige smeltbare specie, die na afkoeling nog week en taai genoeg blijft om het metaal in zijn bewegingen te volgen en die verhoedt, dat er deuken of bulten komen waar die niet gewenscht zijn. Nu begint de kunstenaar aan de voorzijde met den hamer, en met ponsoenen (stalen staafjes ter dikte van 3 à 10 mM., welker uiteinden tot verschillenden

ZILVERSMEDEN AAN 'T WERK

gevoel voor evenmaat en constructie van den bouwmeester, hij versiert zijn arbeid met subtiel beeldhouwwerk terwijl zijn sentiment voor kleur harmonie van toon aan zijn arbeid moet verleenen: het goud en zilver doen op zich zelf het oog niet aangenaam aan zij worden meestal niet kunstmatig bedekt met oxyde, waardoor aan het brons bijvoorbeeld diepte en rijkdom van kleur wordt gegeven; het gepolijste zilver en goud is te levendig, te schitterend; vooral door de reflecties worden de omtrekken en vormen mismaakt, de regelmaat van de constructie verbroken. Door vele vernuftige middelen is de kunstenaar er op bedacht geweest, om de ondeugden van zijn matérie in even zoovele deugden om te scheppen. Met zijn graveernaald weet hij de effenheid van de glimmende vlakte te doen verdwijnen, hier en daar maakt hij de soliede stof tot een doorzichtig kantwerk. Hij versiert haar met ornamenten en door het aanbrengen van veelkleurig émail of fonkelende edelsteenen weet hij op de juiste plaats de onwelkome schittering te breken.

Onder émail verstaat men het glaspoeder, door metaal oxyde gekleurd en door de hitte van het vuur geworden tot een glanzende vaste substantie. Transparant of ondoorschijnend kan deze gemaakt worden, dit hangt af van de chemische samenstelling er van; nu eens zien we door het émail heenlichten de zilveren vlakte waarover de glasspecie heenvloeide, dan weer vertoont het émail zich als een ondoorschijnenden steen, gevat tusschen gouden bandjes.

FRAGMENT VAN DEN BAND VAN NEERLANDICA CATHOLICA — GEDREVEN ZILVER
In het bezit van Z. H. den Paus

Het Maastrichtsche huldeblijk, ontworpen in denzelfden stijl waarin voor achthonderd jaren zulke kostelijke werken van edelsmeedkunst binnen deze

DE MAASTRICHTSCHE STEDEËNGEL VERGULD ZILVER
In 't bezit van H. M. de Koningin

veste werden vervaardigd, is een heerlijk kleinood van juwelierskunst.

Het monumentje uitgevoerd in verguld zilver verbeeldt den Engel van Maastricht, die de vorstin roos, lelie en vergeet-mij-niet aanbiedt. In de linkerhand houdt de Engel het blasoen

FRAGMENT VAN HET AVONDMAAL VERGULD KOPER
Aan het Altaar in de Kathedraal te Haarlem

der stad; de kleur van den rooddoorschijnenden émailfond vormt een mooie tegenstelling met het gouden figuurtje, de omlijsting van edelsteenen en krulwerk van filigraan die schild en voetstuk omsluiten, de vlakjes met „émail champlevé" op het basement, verbreken de schittering van goud en maken dit kleine gedenkteeken tot een lust voor de oogen. Ook aan het Zwolsche gedenkteeken, aan tallooze monstransen en miskelken, aan agraven en halsketens treft ons het subtiele émailwerk en de harmonieuse kleurvoeging. Het meest bewonderen wij echter den kunstenaar om het innige sentiment dat

RETABLE VAN EEN ZIJALTAAR — GEDREVEN KOPER

In de Sint Anthoniuskerk te Utrecht

wij menigmaal in zijn figuren terugvinden.

Wij hebben er hierboven reeds op gewezen hoe moeielijk het is voor den kunstenaar van wien bijna uitsluitend kerkelijke kunst verlangd wordt, nieuwe vormen te vinden en met een nieuw leven de figuren te bezielen, voor welke in den loop der eeuwen een traditioneele houding en een traditioneel karakter is aangenomen Wij willen ook niet ontkennen, dat Brom, in de talrijke composities, die hij ter versiering van communiebank of altaar in koper moest drijven, wel eens wat conventioneel is gebleven; vooral in den aanvang van zijn loopbaan is de houding nogal eens gedwongen, de drapeering wat vormelijk en schraal, de figuren hier en daar niet even juist geteekend, maar daartegenover staat dat Brom zelden een werk afleverde waarin niet

FRAGMENT VAN HET ALTAAR
In de Sint Antoniuskerk te Utrecht

een hoogst gevoelig détail viel op te merken.

Telkens verrastte ons nu hier dan daar de beweging van een hoofd, van een hand of de houding van een enkele figuur, dan sloegen wij een blik in het zeer teere en vrome gemoed van dezen kunstenaar en de kunst die het ons straks nog zoo moeielijk viel te begrijpen, werd ineens levend voor ons en mooi. Wij noemen onder meer den knielenden apostel op het relief van het Haarlemsche altaar, het ekstatische figuurtje van Paus Leo XIII dat den band van Neerlandia Catholica versiert — den gekruisigde op een der statiën van den kruisweg in de kapel te Katwijk en bovenal het relief waar de Christus gekruisigd wordt; wij zien hier met hoeveel vrucht de kunstenaar het naakt bestudeerd heeft, ook is hier niet alleen de moeielijkheid om een zoo begrensde ruimte harmonieus te vullen, meesterlijk opgelost maar de sublieme zachtmoedigheid van den Heiland is aangrijpend weergegeven en vervult ons met groote bewondering niet alleen voor de veelzijdigheid en voor het kunnen, maar bovenal voor het warme kunstenaarstemperament van Brom, terwijl zijn jongste werk de levensgroote figuren van den Heiligen Antonius met het kind Jezus, een altaarstuk geheel uit koper gedreven, als een monumentale arbeid van groote beteekenis geroemd mag worden, bovenal om den lieven eenvoud, het zuiver realistische en verhevene van het goddelijke kind — een kopje zoo teer in koper te modelleeren met hamerslag en ponsoen — wie doet het hem na in ons land niet alleen maar daar buiten?

Het mag eenige verwondering baren, dat, terwijl er nu al sinds jaren in ons landje vlijtig geschreven wordt over de herleving van het kunsthandwerk en velerlei arbeid behoorende tot de zoogenaamde toegepaste kunst hoog geprezen en gereproduceerd wordt, het atelier van Brom waar de kloeke 44-jarige kunsthandwerksman sinds meer dan twintig jaren een aanzienlijk personeel in den arbeid voorgaat en in alle takken van edelsmeedkunst onderwijst, nog vrijwel onbekend is bij het groote publiek.

De Engelsche kunstliefhebbers zijn die van Holland voorgegaan in hun waardeering van Israëls, Mauve en de Marissen; de Fransche regeering die Brom in 1900 voor zijn inzending op de wereldtentoonstelling het Legioen van Eer waardig keurde, toonde daarmede de groote verdienste van dezen ongemeenen kunstenaar op den rechten prijs te stellen, en het was een gelukkig denkbeeld van de redactie van dit tijdschrift, dat zijn lezers zoo trouw op de hoogte houdt van alles wat het schilderspenseel hier voortbrengt er nu eens op te wijzen, dat ook een edelsmid een artiest kan zijn van den eersten rang want terecht mocht reeds de oude Vondel schrijven:

»De schilder magh met zijn penseel
En oliverf den doek stoffeeren,
Hy magh het leven nabootseeren;
De verwen biên geen wederstant:
Zy gaen gewilligh aen de hant;
Maer in weêrbarstige metaelen
Te drijven, beelden uit te haelen,
Zoo schoon als 't oogh geschapen zagh,
Op een pensoen en hamerslagh,
Dat wijkt niet voor Apelles gaven".

IN DE POTTERICUS † † † † † † † † † † † † † BIJ G. AUGUSTIJN. DOOR G. SIMONS. † † † † † † †

Nieuw leven ontkiemt naast het oude vergane; jonge planten trachten het licht te zien dat glorievol aan den eeuwig jeugdigen hemel straalt. Ook jongere menschen leeren loopen, groeien op naast de ouderen met nieuwere blijder uitzichten met heviger willen en avontuurlijker moed. En nìet alleen in de groote centra van wereldverkeer groeit en bloeit het kunnen en willen der volkeren, niet alléen dáar wordt door de jongste kunstenaarsgeneratie gestreden en gevochten, ook in de kleinere plaatsjes ergends onder de zon ontkiemt het willen en wordt getracht naar het beste.

In ons grensplaatsje op der heuvelen zoom, het stedeke dat eeuwen her den roem droeg van een éérste rijke handelsplaats te zijn, hier in de oude kleine Scheldestad, waar in grijze tijden markiezen regeerden als prinsen van den bloede in ontzaglijke kasteelen geweldig van omvang waardig geflankeerd door een der schoonste kathedralen van dien tijd, waar rijke huizen van patriciërs stonden met hun rijk geornementeerde zacht lijnende profielen achter de geweldige poorten der onneembare vesting, ook hier is de vreemde wind gaan opsteken, een wind die nog lang niet aangegroeid is tot een storm die al het klein-steedsche gepruts en het wurmachtige sleurgedoe omver zou stormen. Wij jonge Bergen-op-Zoomers zien met leede oogen naar het cementen voorhangsel van ons mooie stadhuis, spotten wel eens met den peperbus op den afgeschoten kathedraal neêr-ge-pet-mutst als 'n chapeau-claque op 't hoofd van een middeleeuwsch ridder — maar zien ook weer met blijde blikken naar het voetje-voor-voetje gerestaureerde Markiezenhof, zoo stram eenvoudig maar zoo enorm in zijn breeden bouw . . . en als we vroeger 's avonds langs de uitgesleten stille straten gingen onder de Gevangenispoort door naar de haven, die langzaam met kleine schok-golfjes volvloeide, beschenen door het kalk-witte maanlicht, dat met zilverige spiegelingen glitterde in de vensters der enkele overgeblevene oude huisjes dan konden we nog fantaseeren over het stok-oude verleên het toenmalige wereldverkeer de druk bezochte vóór- en najaarsmarkten waarmee gepaard ging de krachtige bloei van schilder- en beeldhouwkunst. En dan peinsden we over het droef, simpele vlak daar voort drijvende heden, zonder geweldige stormen, zonder de metaalslag van ijzer op staal, noch het „wonder gedonder" dat éérst onder was toen boven!

Er is thans rust en stille bedrijvigheid in onze veste die geen vesting meer is. Wijd uit liggen om de stad waar éens de stevigste vestingmuren de Spanjolen in bedwang hielden, de tuinen der hoveniers, ingedijkte polders veroverd op de traag ruizelende Scheldewateren, de laag en hooglanden met bijna noorsche plechtige mastebosschen. Plechtige schier vrome stilte heerscht rondom ons: over de zacht glooiende tuinen, de breede

VERSIERINGKUNST.

beukenlanen der Wouwsche plantage, over de zilver-grijze wadden der Schelde, in de eeuwig groene bosschen met de roerlooze zwarte-meren ... het is er van een wijze weldoende rust. Hier werd door de jongeren het eene noodige opgedaan: ze werden vertrouwd met de natuur en hun kinderzielen namen het heerlijke daar-buiten op in hun geheimste denken.

Een klein groepje menschen zoo, die zich afscheiden van de sleur-lievende alledaagschen die of niet wilden òf niet konden zien; 'n paar jongeren die wel 's iets hoorden van het strijd-rumoer daarbuiten maar die nog geen boek te lezen kregen want: schande voor een stad van dertien duizend zielen is en

GEBRUIKSVOORWERPEN EN KUNSTARTIKELEN.

was er niet eens 'n Bibliotheek met wat andere lectuur dan die van vóor dertig en veertig jaar.

Dan kwam ook voor hen de strijd in het grootere leven want ze trokken links en rechts de wereld in wijl het hun te klein en te benauwend leek tusschen het sleurig-voortmierend gedoetje. Dan ging ieder z'n eigen weg en kon zijn jeugd herinneringen gaan toetsen aan het mooie wat de andere buiten zijn stadje reeds lang gevonden hadden. Ook zij liepen mee in de slagvaardige gelederen met hun kleine kunnen en hun groote willen naast de voorvechters die den moeielijken weg veroveren wilden naar het „Schoone!"

Kwamen ze dan terug in het stedeke aan de Schelde dan ontmoetten ze elkaar weer en hielden lange gesprekken over het ondervondene en deelden elkaar de ruimere uitzichten mede. En in elk was een drang geboren naar het hoogere het niet ziel-verploetende-alledaagsche, ieder voelde zich wars van sleur en van de „laat-maar-waaien" begrippen.

Zóo, na een tweejarige afwezigheid kwam Govert Augustijn weer terug in zijn stadje. Hij zoon, klein- en nog wel drie of vier malen klein-kind van tientallen pottebakkers-voorvaders was weer gekomen om de aloude Bergsche pottebakkers-industrie te metamorfoseeren. Hij wilde 't vak van zijn bet-overgrootvader dat schijnbaar te lillepooten lag, óp heffen en tot iets beters trachten om te zetten.

Goof, zooals we den breeden krachtigen makker noemen, zooals de „kaai boeven" hem allen kennen was van Amstelhoek gekomen met een hoofd vol grootsche plannen; en in korten tijd zette hij achter het woonhuis van den ouden heer, gelegen tegen een hobbelig bekeid geul straatje achter de haven, een flinke moderne inrichting voor ceramique: gebruiks-kunstartikelen.

Gaan we door het huis, langs de vreemde ouderwetsche keuken waarin de tegeltjes blits-flitsen van hel wit en daar achter een binnenplaats met gele steentjes waar de tuin begint; links 'n stuk van de oude pottebakkerij daarnaast het in roode baksteen opgetrokken nieuwe gebouw.

Die oude zaak! de stok oude met de zwarte muren gestut door beren... Laten we daar eerst binnengaan.

We kropen door een luik-venster, 't kon een laag deurtje zijn maar de afstand van den dorpel naar den vloer beneden binnen had al te veel weg van een kelderdiepte. De kleine verweerde ruitjes, gevat in zwarte sponningen, groen en wijnrood verschoten zeefden schaars licht in de schemer vale werkplaats.

— Buk wat, zei Goof met een lach, je

bent nog al lang. En toen bukkend erger nog dan noodig was onder de ebbenhout zwarte balkenzoldering traden we het teem-troebel donker binnen. Onder het zuiderlicht dat schraal door de beslagen kleine ruitjes vezelde, licht dat schaduwen wrocht zwart naast bleek-witte plekken, zaten de potte-draaiers voor-over gebukt wijdbeens op houten banken de draaischijf tusschen de vreemde knots-knieën. Het waren een paar in-den-dienst vergrijsde werklieden.

Ze arbeiden: staken een stok tusschen de spaken van drijfwiel jachten het dan als den plomp in een kernton met cirkel-zwenking omme; dat leek een moeizame beweging 'n landerig werk, al maar duwen en stevig meêzwaaien met de suizende om-wentelingen van het wiel, rustend op een as, verborgen in een met vloeibare dunne klei gevulde ton om het slingerend-wiegen der schijf tegen te gaan. Platsj blobberde een toert klei, wel 'n rollade leek 't zoo, met een flab plakkend op de schijf en dadelijk foefelden de gewende vingers vlug om de rondende massa en snel boorde de duim er een gat in. Weer smoezelden de besmuikte natte vingers langs de gevormde randen, als het tasten van een blinde gevoelig, binnen- en buitenkant tegelijk al ronder en platter — toen onstond reeds 'n model en vlug slingerde het wiel in de bak-diepe ruimte om, met weinig treuzelend zwaaien, dan mierde de werkman snel een snijdend ijzerdraadje onder den bodem door den pot, het wentelen der schijf vertraagde en de voorzichtige handen grepen den gevormden schotel, zette dien op een over-kruis gelegden plank. Daar stond zwijgend onder het troebel in zwevend licht een ouwe man die de planken met vier schotels beladen op den droogzolder schoof, zwarte ruimte met enkele grijs-bleeke lichtbanen zilverig trillend langs de gevormde kleigrauwe voorwerpen. Bleek drensde het licht van den vrieskouden Februaridag over de norsch-sombere figuren der oude arbeiders wier morsige handen lustloos door-gewoonte omsjoefelden met de zacht-weeke klei, wier broeken kledderig plekten, wier stuursche koppen grimmig naar het eendelijke werk keken, dat almaar hetzèlfde, het doodend triestige zèlfde bleef naar het oer-oude procedé dat misschien de bet-over-grootouders van den nu zestig-jarigen heer Augustijn, den vader van Govert, reeds gebruikten, steeds dat even-groote maatstokje tusschen de gelijk en gelijkvormige platte schotels passend, met dezelfde evenwijdige kneep in de week-lenige klei met dezelfde modellen grijnzend van eenderheid voor de suf starende oogen.

De vader van Govert kwam binnen.

— Is u al in de nieuwe inrichting geweest?

— Nee — we gaan er heen. 'k Wou eerst dat oude pottebakkers bedrijf eens zien.

— Hier is de hoefsmederij — en bij Goof lijkt 't meer op de werkplaats van een zilver-smid, zei hij.

De arbeiders keken niet op, wrochten voort, de schijven wielden omme of vertraagden hun wiegend omvlietenden loop... grijs weende het licht met zilver witte vegen langs den zwarten ouden balkenzolder ontraadselden de muur-brokken die met violette streepen op het geel-goudend zand schaduwden — houten planken vol klei-schotels werden op den eeuwenouden zwart-doorrookte zolder getast. En het leek wel zóo gedaan te zijn eeuwen aan eeuwen er was sfeer in, zwart grijs van honderde jaren arbeid. Daar hadden de Augustijns zèlf gezeten, daaraan hadden ze hun krachten gewijd en nooit waren ze ontrouw geworden aan het pottenbakkers-bedrijf, daar hadden ze gewerkt van ouder op ouder, generatie na generatie voortbren-gend schier dezelfde produkten. En ook Govert had daar reeds veertien lange jaren aan dien draaischijf gesleten onder het bleek neerzieberende licht dat pluisde door de wafelvormige verkleurde ruitjes, het witte licht uit brekens strak gespannen vriesluchten, het grauwe grijs-zwaarmoedige uit regen- en sneeuwwolken hemel, onder de goud poeiërende stralen der warme zonne, had ook hij daar datzelfde eentonige werk gemaakt met bei zijn willende handen en wie weet hoe dikwijls vervloekt: dat wentelend opgejachte wiel, het weer vertragend de gewende vingers om het afgewerkte klei-stuk, het aantastend bij al die andere schotels en soms even triestig star-oogend naar het visioen van nieuw leven... Want hier toch groeide de gedachte aan kunst, hier in die laag bezolderde werk-

'T MOETEN MENSCHEN ZIJN DIE LUST HEBBEN VOOR MOOIE LIJNEN.

plaats teelde hij het teere plantje op tot het daar zou staan als een lust voor zijn oogen.

Zou dat 'n vakman zijn? Is dat niet iemand die de klei kent van z'n kinderjaren af, van toen hij spelend aan vol-stroomende haven de goud-bruine pannen en schotels met duizende zag stapelen op de wachtende beurtschepen — — die thans met noest ijveren het luxe pottebakkers artikel bewerkt en weer met z'n lang geoefende vingers de klei behandelt maar nu vormt naar zijn willekeur en welbehagen, nu werkt met een glorievol doel voor oogen om dit alles te brengen als een lust voor zin en oogen in de huishouding der menschen.

We stonden weer in den tuin voor de nieuwe inrichting die vierkant van bruin roode baksteenen opgetrokken als een frisch jong ding voor ons opblokte.

Voor de vensters zaten de werkers aan de schijven — — ook hier het wentelende wiel maar door 'n motor in-beweeg gebracht, omdat dit regelmatige snelheden geeft terwijl de werkman zich geheel aan het modelleeren kan wijden. Ook hier de oogen stuursch naar het wordende voorwerp, maar met wat 'n liefde en een zorg tasten de vingertoppen om het precieuze ding. Het licht dat door een kobalt blauw stuk hemel neer stroomt als 'n zilverigen regen over de scheve daken-kanting der Dubbelstraat, schijnt klaar helder over de bezige draaiers. Stilte door niets afgeleide aandacht wordt aan het mooie handwerk gewijd. Nog één werkman in wit grijze pilow broek met bleek verschoten boezeroen om de schoeren zit nog als weleer voor de draaischijf, zijn met hozen omschoeide voeten geven willekeurige snelheid aan het wentelende vlak. Langzaam rekt de klei, langzaam stijgt onder de kneep der vingers een vaasvorm met lelie-slanke welvende rand — kennersoogen begluren het ding — de passer omspant de breedte — — te dik — — met een scherp mesje neemt hij er den juist gevormden rand weer af, propt de klei in een hoek der zitbank en weer snelt onder het voetbeweeg de schijf in omzwaai, weer strijken en voelen de teere vingertoppen langs het vaasje — — eindelijk klaar, met een dun ijzerdraadje onder het rustvlak gestreken dan neemt hij het ge-

modelleerde voorwerp op en zet 't voor zich neer.

Zoo beweegt dit eenvoudige mooie werk; geduldig worden passer en maatstok geraadpleegd, de handen gaan met genot langs de taaië klei, elk ding groeit voor de oogen van den werkman-kunstenaar.

Govert wees ons zijn eigen modellen.

— Dat is wel moeielijk dunkt me om daar nog iets nieuws in te vinden?

— Teekenen en nieuwe modellen? Ja — maar 't publiek hecht daar te véel waarde aan. Je moet sommige van die bezarre nieuwerwetsche produkten zien, d'r zit geen kop of fatsoen aan. Kolommen druks worden aan de teekenaars artisten gewijd en meestal wordt de werkman-artist over 't hoofd gezien. Zoo'n geteekend nieuw model kan prachtig zijn — 'k geef toe dat het als 't goed is een evenement genoemd mag worden — – maar! is er wel zooveel nieuws onder de zon? Kijk eens naar de ouden de Grieken, Egyptenaren de werkers uit Pompéï — geef die éérst de ruimte wat die vermochten, daar zijn onze besten nog kinders bij.

— Oorsprokelijk is toch de idée van den teekenaar-artist?

Maar dan wond hij zich op. Nou ja 'n teekenaar gaf het voorbeeld. Zus en zoo — zie maar dat je het uitvoert — — begin eens om zoo'n krabbel uit te werken.

— Dat doet de vakman.

— Vak! wat is vak? Laat ons het nu toch eindeijk eens zeggen: het vak is de kunst. Hier ligt de materie, hier heb je 'n paar kilo klei — — — en daar staat een vaas met kleine versiering in donker-groen glazuur. Begin daar nu eens aan. Meegewerkt en geploeterd moet er worden, de handen moeten gewend en geoefend zijn. Kaffers leeren dat nooit. 't Moeten menschen zijn die lust hebben voor mooie lijnen, lust in de soepele wending van een slanke vaas-hals, lust in de oogen en zin voor het model.

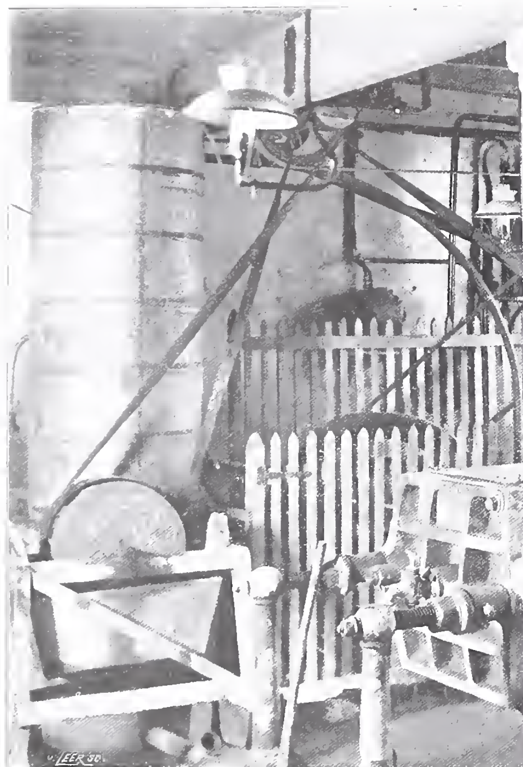
Uren moest doorgewerkt met geduld streep voor streep werkt hij naar boven, zoó dat zijn handen het groeien voelen. Soms beef je van blijdschap dat het zoo lekker van lijn blijft met die weelderige welving van rondende buiken met dat bijna onzichtbare ontstaan der ooren, niet er aangesmeten als op een potkachel maar zuiver gegroeid uit het lijf der vaas.

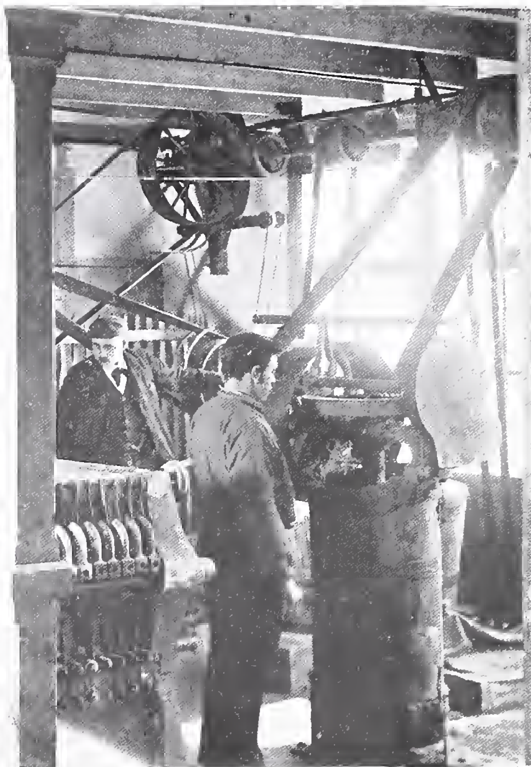
Hij toonde ons de grootste vaas die hij tot nog toe gemaakt had. — Moeilijk werk, zei hij, zoo met de hand heb ik 'r opgewerkt, zat ik er ten leste met m'n blooten arm in tot aan de oksels. Die rand van boven is iets te smal, dat zie-je-wel. Anders nog al geslaagd zei hij en keek tevreden naar het kunstvoorwerp in diep donker-groen glazuur met 'n enkele kleine versiering op den teer welvenden buik zoo glad en lijnig zoo gevoelig fijn bewerkt dat er het leven van den artist uit spreekt en bij het aanstrijken is 't of er de toppen der kunstvaardige vingers den stempel van mensch-arbeid ingedrukt hebben.

OVERAL RONDOM ONS ZAGEN WE KANNEN EN PULLEN, POTTEN EN SCHOTELS.

Overal rondom ons zagen we kannen en pullen, potten en schotels opkleuren met dat klaar doorzichtig glazuur met tinten van spiegelend water onder de leste lichtstraling der zonne: een weldoend uitzicht over die gladde licht sprankelende voorwerpen met

IN EEN PERS WORDT ONDER GROOTEN DRUK HET WATER UIT DE MATERIE GEDRUKT...

weerschijnsels van onyx met warme amberbruine tinten, Rembrandtiek in het weg-vlietende avendlicht.

— Maar waarom nou machinerieën!

— Omdat we jongens zijn uit de XX^ste^ eeuw. We moeten tijdverlies vermijden: daarom machine. Ik heb gezuiverde klei noodig droog geperst en ik zet die pomp aan het werk om de boel snel en zuiver klaar te krijgen. In een pers wordt onder grooten druk het water uit de materie gedrukt; de klei blijft tusschen de filterplaten zitten, het water stroomt door die kranen weg in de bakken.

— Gebruik je de klei hier uit den omtrek?

— Ja de gele en roode-ijzerhoudende — ook wel uit Geertruidenberg. Witte klei of pijpaarde laat ik uit Duitschland komen.

— Wat heb je nu zèlf aan die gebruiksartikelen vervolmaakt?

— Dat ze te „gebruiken" zijn en „waterdicht." Daar heb ik meer dol mee gehad dan me lief was.

We liepen naar den oven in een vierkante ruimte schraal verlicht door twee vensters, 'n geweldig ding, wel 'n huisje op zich zelf.

— Dat 's mijn nachtmerrie. Daar is ellende aan verbonden groot genoeg voor twee levens. Dat ding heeft m'n bloed gevreten, dat griste m'n energie weg, dat was in staat geweest om me te doen wanhopen. Daar zit m'n bloedzweet aan, daar heb ik nachten en dagen gesleten in roetwalm in verstikkende hitte, maar — — de ondervinding ben ik er ten koste van véél hollandsche rijksdaalders rijk geworden. En hij vertelde zonder de minste blague rondborstig de vreeselijke onoverkomelijke moeielijkheden met dat ovenbeest. Ze stookten een hel van boven de 1000° Celcius. Nacht en dag stond hij toe te zien. Eindelijk konden de vuursteenplaten die als deuren dienden weggenomen worden — —

de oven lag na dagen wachten open — — en alles wat daar in de vuurvaste kluisjes als in een groote bijenkorf was neergezet aan precieuze modellen lag tot een onherkenbare stroom van saâmgestolten klei als een lava klomp voor zijn nacht-doorwaakte oogen.

De oven met het onfeilbare nieuwe systeem werd een nachtmerrie van verschrikking. Proeven der klei die niet bestand bleek te zijn tegen zoo'n geweldige hette, werden naar een laboratorium opgezonden — weer werden de kluisjes der bijenkorf volgeladen met sierlijke potjes en pullen, schotels en vaasjes, weer werden de vuren aangejakkerd en woedend gevoed met alles wat maar vuur en hette wilde geven, doch de pyrometers verdeugden niet — veranderingen moesten gebeuren. Weer werd er opnieuw geprobeerd — eindelijk temperatuur! en weer het angstig wachten op het langzame afkoelen der ovens — wat zou het thans geven?! de vuurvaste platen waren te zwak gebleken, stuk gesprongen en krom getrokken en alle voorwerpen waaraan met stalen ijver uren en uren was gewerkt, lagen tot gruizels gebarsten in den moffel. Daar moest-ie dan in om met beitels en breekijzers en voorhamers de boel eruit te slaan, te splijten en te hakken. En nog was het ongeluk niet van de lucht — toen weer waren het de koolgasdampen die de reinste glazuur verschrompeld en vergrauwd hadden, tot er de idiootste kleur-fantasieën ontstonden — tot eindelijk en ten lange leste

DE DROOGKAMER.

droegen geduldig de temperatuur, er was geen mogelijkheid om 1000° te halen. Dan leek ten leste al zijn woedend pogen nutteloos en de moed daalde onder vriespunt. De steller van den oven moest naar zijn werk komen kijken: de tochtgaten waren te klein, de kolen de éérste proeven glansrijk uit die vreeselijkste aller ovens te voorschijn kwamen.

Ik hoor en zie 't hem nog vertellen, zijn hand onderstreepend hèt woord, 't misavontuur als 'n nacht-merrie warend om het vierkante blok steen; zijn breed voorhoofd

rimpeldiep onder al die zorg vertrokken, maar met licht in de oogen dat het eindelijk gewonnen werd, dat het alles ten slotte maar op kleinigheden en foutjes berustte. Zóo leek hij de zeventiende-eeuwer, die, wat ook mislukte, braaf en volhardend in z'n devies voerde: Ende desespereert niet.

We beklommen weer de trap naar de eerste etage, waar de vazen, velen van eigen vinding, op de droogrekken staan, nog met dat week zilverig-grijze kleikleurtje met de eenvoudige versiering op het voorvlak. Alles zoo eenvoudig streng van contour, of lenig slank en doorvoeld, vormen uit puren drang voor vorm opgegroeid — zóo, met die gewillige handen gekneed en gebogen, geschapen uit de zacht-lenige klei.

Het leste bleeke licht zeefde door de vierkante ramen over de ijverende werklieden; jongens nog sneden uit de hand versiering op de welvende vaas-lijven, vulden die op met andere soorten klei.

— Ze moeten vroeg beginnen om een vaste hand te krijgen, want teekenen moeten ze kennen — in de toekomst naar bloemen, naar vogels, naar 't levend model werken. Want er is geen eind aan dit vak — we zijn nog maar beginners — maar de toekomst ligt daar als 'n horizon ver voor ons open.

Hier in dat stille Bergen, werkt hij. Hij is geen artistiek droomer, geen nobele prutser, geen aangename dilettant, geen sierlijke frazenmaker en elegante lijntjes-trekker! Hij is een werkman met kunstzin, 'n arbeider, 'n vakman. Een die als weinigen jaren aan jaren de klei tusschen zijn scheppende handen heeft voelen gaan, één die de traditie der voorvaderen getrouw is gebleven, de éénige overgeblevene van het rijke pottebakkers-gild in de Bergsche Pottericus.

Laat ik dit artikel eindigen met de woorden die de kunstenaar Jan Veth kort geleden in de Kroniek schreef over een ander vakman, den overleden steendrukker J. C. van 't Hoff, die een andere industrie deed herleven, en ik neem de vrijheid om eenige van die uitnemend kenschetsende woorden op Govert Augustijn van toepassing te brengen, want ook hij is: een van die zeldzame werkers, die nog een goede traditie vertegenwoordigen, maar bovendien weet hij bij trouwe toewijding aan zijn vak en door een aangeboren vindingrijkheid en doorzettendheid wat hij grondig geleerd heeft, wijder en verrassender toe te passen.

En verder, ik schrijf woordelijk over:

„Wij zien tegenwoordig rare verschijnselen in de zaken van kunst, en de steeds noodlottiger blijkende verwijdering van aspiratie en ambacht, die een groot-sprekend dilettantisme gedurig meer vrij baan laat, is er schuld aan, wanneer aan den eenen kant mannen van het deugdelijke handwerk onopgemerkt blijven, terwijl men aan den anderen kant meent in hol geprofeteer en ijdele mooidoenerij hooger uiting te begroeten."

Govert Augustijn, de vakman en kunstenaar, zegt: dat het handwerk 't op den duur zal winnen van het in gips gekneedde en zóo machinaal gevormde artikel, méér nog! dat het voorwerp vlugger, mooier.... en billijker in den handel te brengen is.

Ik heb een hartgrondigen wensch voor dezen werker: Dat hij slagen moge in zijn moeitevolle onderneming, die hij met zóo groote kosten en met zoo'n enorme energie begonnen is.

VAN HITTE EN DORST. † † † †
DOOR G. POLVLIET † † † † †

Wij, Nederlanders, danken aan het water ons bestaan. Aan dat feit worden wij zoo elk uur van den dag herinnerd, dat het eigenlijk overbodig mag heeten, dit schetsje met het uitspreken van die waarheid te beginnen. Zonder water geen handel of scheepvaart, geen straat-schrobben of pui-bewassching, ja zelfs niet de vaag aangeduide, moreele deugden, welke, volgens overlevering en zekere leerboekjes, slechts deel zijn der Hollandsche Natie en die deze alleen en uitsluitend te danken heeft aan den strijd onzer voorouders tegen de woeste baren. Maar ook: geen natte voeten, geen vochtige huizen, geen groote schoonmaak, of in duigen

gevallen buitenpartijtjes en geen paraplui- en overschoenen-handelaars.

Van de tien keer, dat wij, volgens nationaal gebruik, een gesprek beginnen, of niet-beginnen met een praatje over het weer, zijn wij het er acht keer van te voren over eens, dat het los of buiïg is. En op een vreemde, die onze taal niet verstaat, moet deze bijna roerende overeenstemming van opinie over eenzelfde onderwerp, bepaald indruk maken. Vooral wanneer die buitenlander afkomstig is uit het Zuiden en hem de minder opgewekte gelaatsuitdrukking van het Hollandsche straat-publiek is opgevallen, welke met die eenstemmigheid in scherp contrast is en waarvan hij weinig vermoedt, dat ze min of meer met den waterrijkdom van den dampkring hier te lande in verband staat. De welwillende eensgezindheid betreffende het weer, bijvoorbeeld bij tramgesprekken zal hem echter weer moed geven voor zijn aanstaand bezoek „au client Hollandais" en hem in zijn zonnig land doen vertellen, dat de Nederlander niet zoo kwaad is als hij er op straat uitziet, in het bijzonder in den schoonmaaktijd en bij betrokken lucht.

In Zuid-Algiërs praat men nooit over het weer, omdat het er bijna altijd mooi is. Slechts de Franschen treden u daar met een „Ça chauffe" tegemoet en gij stemt dan meer toe uit beleefdheid en met een steelsgewijzen blik op hun absynth-neus, dan wel omdat het voor uw gevoel — gij denkt daarbij aan de loome, zwoele, vochtige Hollandsche Augustusdagen — zoo warm is. Want niettegenstaande de thermometer 120° F. in de schaduw wijst, gevoelt ge u opgewekt. De dampkring is vrijwel droog, de uitwaseming uwer huid heeft geen tijd daarop als zweet achter te blijven; klamme handen, parelende voorhoofden, bezweken boordjes en op het lichaam geplakte kleedingstukken, die ons

MORGEN-TOILET AAN EEN OUD-MOORSCHE FONTEIN BIJ DE KASBAH (CITADEL) TE ALGIERS.

hier zoo onbehagelijk kunnen stemmen, zijn er onbekend. Zelfs een schets als: „Hoe warm het was en hoe ver", zou daar een meesterlijk sprookje blijven en niet de

FONTEIN VOOR DEN HOOFDINGANG VAN EEN MOSKEE.

werkelijkheid inhouden, zooals Hildebrandt die ons, Nederlanders, geeft. Het, in de Saharah in zoo ruime mate voorhanden zijnde, geelbruine, fijne stof heeft door die droogte geen gelegenheid zich op uw gelaat en handen of boord, als ge dit al zoudt om hebben, vast te hechten. Wij staan dan ook verbaasd, dat men er witte kleeding zonder vuil worden zoo lang kan dragen. Dit valt vooral op bij de inlanders, die gewoonlijk in het wit gekleed zijn en er uitzien alsof zij eenige malen daags van costuum verwisselen, hetgeen echter in werkelijkheid alles behalve het geval is. Volgens onze begrippen en vergeleken met onze buitenkant-zindelijkheid en pui-bewassching-manie, zijn zij zelfs invuil en slordig — maar zooals dit ook in ons land met slordige menschen veelal het geval is, daarbij kinderlijk vroolijk en opgewekt. Zelfs de Arabische bedelaars, de in lompen gehulde Moorsche schoenpoetsers en de verzamelaars van straatvuil, die in grooten getale in de half Europeesche, half Moorsche steden van het Noorden langs de trottoirs slenteren en die zich voor een deel 's nachts kalmpjes daarop ter ruste leggen, maken daarop geen uitzondering. Wanneer gij 's morgens de blinden van uw hotelraam opent en naar buiten kijkt, terwijl een koele zeewind, bezwangerd met alle bloemengeuren van het Oosten, uit het tegenoverliggende park u het gelaat streelt, het jong, dartel morgenzonnetje uw kamer overstroomt met een rijkdom van gouden lichttrillingen, ziet gij tegelijkertijd beneden in de straat van wie de vroolijke geluiden, de heldere lach, de luide kwinkslagen afkomstig zijn die u reeds vroeg hebben wakker gemaakt, en die ge toegeschreven hebt aan jonge menschen door den zilveren, jubelenden klank en toon, dien er in lag; het blijkt een groepje in lompen gekleede bedelaartjes, Moorsche waterdraagsters en -dragers te zijn aan de fontein tegenover u. Er is daar een bont, steeds wisselend gezelschap van dat jonge volkje bijeen. Druk snappend, lachend, stoeiend en in voortdurende gratievolle beweging wasschen zij zich de fijne, amberkleurige voetjes, enkels en kuiten. Sommige strijken zich ook met de natte handen over het gelaat en de armen, maar dit is uitzondering. In tegenstelling met het vermorsen van water hier te lande, zijn zij zuinig met deze vloeistof. Men kan bij hen waarnemen, dat hier in Algiërs, die heldere, koele stroom voor hen een rijkdom is, dat zij allen uit instinct, uit ondervinding, of bij overlevering weten, hoe, een weinig meer Zuidelijk, dat water het zichtbaar symbool van het leven is en grooter waarde heeft dan alle schatten der aarde te zamen; hoe zonder dat water

de vruchtbaarste oase in enkele maanden woestijn wordt en volkrijke stammen tot zwerven worden gedwongen. Niemand zal dan ook, zooals bijvoorbeeld te Amsterdam moet plaats hebben in de volkswijken, onnoodig water laten wegloopen.

Bij een omwandeling door Pompeji wordt men getroffen door de zorg, die de oude Romeinen aan hun watervoorziening besteedden, zoowel buiten, ten dienste van het publiek als in hun huizen. Op straat, groote andere bouwwerken uit de woelige tijden van inwendige beroering, welke aan de komst der Franschen voorafgingen, gespaard zijn gebleven. In de oud-Moorsche huizen en paleizen, ja zelfs in sommige moskeeën, is bij de veelkleurige pracht en minutieuse zorg, die den Moorschen stijl kenmerkt, toch bijzondere aandacht aan de fonteinen gewijd. Is men eenmaal den Atlas over, nadert men „le Pays de la Soif," dan verwondert men zich niet meer over de bijna godsdienstige

AAN DEN BOVENLOOP DER CHIFFA IN HET ATLAS-GEBERGTE.

marmeren reservoirs met steeds loopende straalpijpen daarin uitmondende; in elke woning, behalve het impluvium, verschillende fonteinen, voor het meerendeel meesterstukken van beeldhouwwerk. Iets dergelijks ziet men in die landen, waar de oude Arabieren het spoor hunner beschaving hebben achtergelaten. In de inlandsche wijk van Algiers zijn oude, Moorsche fonteinen, kunststukken van architectuur, die, in tegenstelling met vereering van deze kinderen der woestijn voor alles wat met het water in betrekking staat. Want daar is het overal de levenwekkende macht en — van welk een leven! Van dat der tropen in al zijn overweldigende kracht en schoonheid, maar telkens in scherp contrast met absolute dorheid eenige meters verder.

Was dit land niet arm aan rivieren, had het een hoofdslagader, zooals dit in Egypte met den Nijl het geval is, de contrasten zouden minder

talrijk zijn. Maar de rivieren in Noord-Afrika zijn een groot deel des jaars nagenoeg droog. In een overigens breede, ingesneden maar drooge bedding, bezaaid met ronde keien, ziet men gewoonlijk in plaats van water, groote, bloeiende oleander-struiken en hier en daar een put. Zelfs een rivierbedding maakt een doodschen, dorren indruk. En als men u niet overtuigde door voor uw verbaasden blik, met een schop, levende visschen uit den bodem op te graven, zoudt ge u niet kunnen voorstellen, dat dit droog, zandig ravijn een rivierbedding kan worden. Soms lijkt het in zulk een bedding gesneeuwd te hebben en is alles daarin met een helder, wit stof bedekt, dat in de zon als kristal glinstert. Bij nader onderzoek blijkt dit zout of magnesium te zijn.

Waar de natuur een reservoir vormde, de Fransche regeering een stuw deed metselen of waar een onderaardsche bron den strijd met het pulverdroge zand en de heete atmosfeer heeft gewonnen en het aanzijn geeft aan een meertje van eenige uitgestrektheid, is een opgewekt, rijk organisch leven en vertoont de natuur zich met eeuwig jeugdige kracht. Daar omheen heerscht in den regel menschelijk leven, zijn nomaden-stammen met kudden kameelen, schapen en geiten gekampeerd; wordt gezaaid en geoogst en verzamelen vrouwen en kinderen zich 's avonds, na afloop van de dagtaak, al koutend en schertsend aan en om het levenbrengende water. Des daags ziet men er slechts badende en spelende Arabische meisjes en jongetjes, maar 's avonds worden het de tafereelen van gezelschapsleven, zooals wij die kennen uit den geïllustreerden bijbel van Gustave Doré, of zooals een Alma Tadema ze ons, met alle kleur en pracht uit den Romeinschen keizerstijd, o. a. teekent in zijn „Baden van Caracalla." Maar hier in plaats van koelte gevende bogen van reuzengewelven en kunstig gebeeldhouwd, kleurig marmer, het donker loof van palmen, vijgenboomen en oleanders, grillige rotsgevaarten, met een wonderfijn mostapijt bekleed; hier geen overbeschaafde, verdorven Romeinsche patriciërs, doch eenvoudige Bedoeïnen-vrouwen met hun cherubijnachtige kinderen.

Hoe Zuidelijker, hoe minder water en hoe meer profijt men er van weet te trekken. Aan den rand der Sahara, te Laghouat, wordt een geheele stad van water voorzien door één enkele bron. Deze bron is, dank zij het vooruitziende Fransche bestuur, beschermend geleid in smalle, gemetselde kanalen, hier en daar verbreed tot een drenkplaats. Daar, in de schaduw der ruischende eucalypten en dadelpalmen, is den geheelen dag een druk en beweegelijk gedoe van waterhalen, wasschen en ploeteren, want ieder moet zijn beurt hebben en tevens een plaatsje worden gelaten voor de tijdelijk buiten de stad kampeerende nomaden-stammen. Men reinigt er de beenen, de weinige kleederen en maakt tegelijk even een buurpraatje; aardige kinderen met aardappelbuikjes en dunne beentjes spartelen met hun onafscheidelijk gezelschap van honden in het water rond, maar alles in de beste harmonie en zonder het gekrakeel, dat bij ons het houden van buurpraatjes zoo gevaarlijk maakt en dat het woord „waschvrouw" synoniem heeft doen worden met de benaming van iemand, die veel houdt van schelden en ruziemaken.

Daar waar het water opwelt, wordt het gebruikt om te drinken en te koken. Het is er koel en helder, maar helaas vrij sterk magnesia-houdend, zooals ik spoedig na mijn aankomst, tot ongerief van maag en ingewanden gewaar werd.

Iets verder een groote ruimte, een drenkplaats der kameelen, paarden, ezels en hoornvee. Met uitgerekte halzen, vermagerd en uitgeput, komen de schepen der woestijn met den last, dien zij van alle hemelstreken aanbrachten, nog op den rug, op het water aan. Zij zien er vreeselijk uit; hun haarlooze huid is op verschillende plaatsen geteerd en heeft tal van wonden en schrammen, die met zoogenaamde kameelen-vliegen dicht bezet zijn. Deze kwaadaardige insecten, ter grootte van een bij, hebben zich vast aan de huid gehecht. Zij laten zich niet verjagen als men ze niet met geweld losrukt, en zijn zoo hard, dat men er met de hak op moet gaan staan om ze te dooden. Maar om deze beesten, wier beet bij ons een pijnlijk gezwollen vlek veroorzaakt, schijnen de kameelen zich

weinig te bekommeren. Hun logge, schokkende tred is versneld bij den reuk van het water en, met schijnbaar gevaar voor stikken, dompelen zij den goedigen kop bijna tot aan de verstandige, menschelijke oogen in het water en zuigen, zuigen alsof er een pomp in hun binnenste werkt. Wie weet hoeveel dagen, weken misschien, zij dien last zonder behoorlijk drinken of een bosje voedsel hebben getorst in de gloeiende woestijnzon. Nu halen zij hun schade in. Bij liters gaat het naar binnen en zij houden slechts even op om te ademen en u even verstrooid aankijkende, een dof gebrom van genot, van wellust te doen hooren; dan begint het opnieuw, minuten achtereen, en nu kan ik hun de buik gezwollen is; ook dan nog houden enkele hun mond in het water, snuiven het op als kostbare odeur. Merkwaardige dieren, die kameelen, niemand houdt hen vast, niemand brengt hen er heen of haalt hen terug. Verstandig, als menschen, bijna altijd aan zichzelf overgelaten en loopen zij vrij rond en schijnen, evenals de honden, op bijzonder vertrouwelijken voet met de kinderen te zijn. Komt men ze op weg tegen, trekkende met een karavaan, samengekoppeld om een bazour *) met vrouwen en aristocratische zuigelingen te torsen, of beladen met huisraad, tenten, koopwaren, levensmiddelen of brandhout, ze loopen allen op hun eigen houtje, hun instinct wijst hen den weg. Ik scheen voor hen iets vreemds,

BADENDE MEISJES EN JONGENS; DE LAATSTE KENBAAR AAN DEN SCHEDEL DIE, MET UITZONDERING VAN EEN KLEINE LOK OP DE KRUIN („HET MOHAMEDJE"), IS KAAL GESCHOREN.

mij voorstellen, dat, naar men mij vertelde, een kameel tot 60 Liter water kan drinken. Sommige, reeds verzadigd, keeren weer eens terug en beginnen voor de tweede maal tot door kleeding en hoofddeksel. Als ik zoo'n

*) Bazour is een kleine tent van een houten geraamte overtrokken met tapijten, waarin de voorname gehuwde vrouwen — natuurlijk onzichtbaar — vervoerd worden.

AANKOMST VAN EEN KARAVAAN AAN DE OULED-LEKIR BIJ LAGHOUAT.

karavaan tegenkwam stapten ze kalm op mij af, bekeken me eens, besnuffelden schouders en hoofd van dit levend product der Europeesche beschaving en gingen weer door met zulk een Oostersche kalmte en statigheid en zulk plotseling en absoluut negeeren, alsof zij dat product en die geheele Europeesche beschaving als rechtgeaarde Mohamedanen uit den grond van hun gemoed verachtten en hier in dit land van zonnegoud en hemelblauw niet op zijn plaats achten. Dit dier heeft een even philosophischen aanleg als zijn Arabische heer en meester. Men kan zich begrijpen, dat het zich thuis gevoelt in de woestijn met zijn onpeilbaar verren horizon en hooge, grootsche, schitter-lichtende cobaltblauwe hemelkoepel. Medelijden krijgt men met die arme exemplaren in de diergaarden, weliswaar bijna onkenbaar dik en vet, en 's zomers driemaal per week onthaald op het concert van een staf-muziekcorps, maar met een woestijntje van kolensintels, eenige meters in het vierkant, afgesloten door een ijzeren hek; verder wel een overvloed van water, maar in den vorm van mot- of kletsregens, uit een hemel van stopverf of lood. Hièr in hun hok, kijken ze droomerig, dàar in Afrika, in vrijheid, levendig en verstandig. Hier prima qualiteit gras en hooi, daar stoppels of fijn gemalen dadelpitten, met geweld naar binnen gepropt. Hier heb ik ze wel eens een muilkorf zien dragen, daar komt een klein Arabisch meisje op hen af, springt hun als een kat naar de keel, grijpt een zeker plekje van den strot vast en eenige oogenblikken later ligt de kolos willig geknield om zich te laten beladen.

Maar laat ons tot het water in de oase van Laghouat terugkeeren. Alvorens te verdwijnen in den bodem, op even geheimzinnige wijze als het daaruit te voorschijn gekomen is, te midden van de meest dorre en doodsche omgeving van zand en rotsblokken, die men zich kan voorstellen, voorziet de Ouled-Lekier, zoo heet het miniatuur riviertje, de verschillende tuinen in de oase om Laghouat van water. Daar echter de hoeveelheid niet voldoende is om alle tegelijk te besproeien, heeft men, bij onderlinge overeenkomst, een regeling getroffen, volgens welke iedere tuin zijn beurt krijgt. Gedurende zekeren tijd stroomt het water door een gat in den tuinmuur naar binnen; dit gat wordt daarna door een bepaald daarvoor aangewezen man met een prop aan de buitenzijde gestopt en het gat in een volgenden tuin geopend. Dit gebruik is overoud — op Java zou men het onder de „adat" rekenen — en zelfs de moestuinen, die iedere compagnie en ieder escadron van het reusachtig garnizoen van Laghouat in gebruik heeft, maken op dezen regel geen uitzondering. In die tuinen treden

soldaten als tuiniers en zelfs als varkensfokkers op en voorzien op die manier de menage, die in Algerië compagnies-gewijze gevoerd wordt, zeer goedkoop van inlandsche en tropische vruchten, ja zelfs van goed vleesch en melk. Tusschen de afdeelingen bestaat een voordurende wedstrijd, wiens tuin het best verzorgd wordt, het meeste oplevert en dus de goedkoopste menage verschaft. In een koloniaal leger, of beter gezegd, in een eenzaam en afgelegen oord als Laghouat, is dit tuinieren een uitstekend middel om de groote kans op verveling van den soldaat met alle slechte gevolgen als mopperen, drank, spel en vrouwen te verminderen.

Wij gaan meer zuidelijk, hebben Laghouat verlaten, en zijn op weg naar de Mzab, een groote oase, omgeven door eenige steden van een bijzonder voorkomen en bewoond door een belangwekkend handelsvolk. De eeuwen-oude handelsweg naar het Tsjad-meer, dien wij volgen, maar die zich na al dien tijd nog slechts vertoont als een hier en daar verstoven kameelen-spoor, voert ons door een aaneenschakeling van grootsche panorama's. De natuur vertoont zich hier bij alle dorheid in overweldigende kracht De bergachtige horizon, dagen aan een dezelfde, maar telkens met grooter wordende silhouetten voor ons, en een kleiner worden daarvan, wanneer wij achter ons zien, is nooit eentonig. Zij is als het materie geworden gemoedsleven, de steeds wisselende toekomst-illusie, het al verder en verder weggaan en vervagen der herinnering. Maar het heden, dat we met geheel ons zijn genieten is, boven ons, die cobaltblauwe hemel met een zon, die vloeibaar goud schijnt af te stralen, het geheel zoo helder en lichttintelend, dat wij zijn onpeilbaarheid als 't ware voelen en tasten. De emotie van te zijn een stofje in 't heelal, een vleugje leven in de oneindigheid dringt zich scherper dan ooit aan ons op. En toch gevoelen we dat vleugje leven met opgewektheid in ons tintelen, zonder een zweem van moe- of loomheid, zonder een bezwaren over de toekomst. Integendeel is er iets in die kale, roodbruine, geheimzinnige rotsen met hun diepe, zwarte schaduwen, daar aan den horizon voor ons, dat ons aantrekt met onweerstaanbare macht, het illusievol verlokkende van het onbekende, van het toekomstige . . . . .

Evenmin als in Laghouat, waar de thermo-

ONGEKENDE WEELDE EN WELVERDIENDE RUST.

meter op den dag van ons vertrek reeds 118° in de schaduw wees, gevoelt ge in de felle zon, met den gloedafgevenden rotsbodem en een wind als uit een heeten oven, wat de thermometer zegt. Maar alles wat ge aanraakt voelt heet aan, ook al heeft het niet in de zon gestaan. Dit komt, doordat de temperatuur van den dampkring belangrijk hooger is dan die van het lichaam. De eerste deelt zich langzamerhand aan alle voorwerpen mede en vandaar dat gevoel van warmte, als ge uw hand er op legt. Hier dient de kleeding dan ook niet meer om het verlies van lichaamswarmte tegen te gaan, zooals in onze streken het geval is, maar om de hitte zooveel mogelijk buiten te sluiten. Terwijl wij, Europeanen, onzen aard getrouw, naarmate het warmer wordt meer kleederen uitlaten, doet de Bedoeïn het omgekeerde en behangt hij zich geheel met verscheidene lagen slecht geleidende stoffen. Moet hij zich bovendien aan de zon blootstellen, dan bakert hij zich bijzonder zorgvuldig in en bedekt zich het hoofd door een zwaren houten nap, omwoeld met een lang touw van kameelhaar, terwijl de vrouw daartoe dikke strengen wol door het haar vlecht en hiervan een soort reusachtigen tulband op haar kruin bouwt, die haar vooral op eenigen afstand, een potsierlijk uiterlijk geeft.

Maar nog duidelijker en met meer nadruk dan uw uitwendige zintuigen, begint een gevoel van onleschbaren, razenden dorst u de ongewone temperatuur te kennen te geven. Uw organen, op zijn Hollandsch ingericht, moeten zooveel vocht afscheiden om de huid in die pulverdroge, heete atmosfeer door verdamping voldoende af te koelen en op temperatuur te houden, dat ge het verlies daaraan ternauwernood kunt aanvullen. Wie in de Sahara nog geloof sloeg aan het in Holland in zwang zijnde, praatje, dat men in de hitte niet moet drinken, zou dit spoedig met koorts, benauwdheid en den dood bekoopen. Drinken *moet* men, drinken en nog eens drinken, om de ontzaglijke hoeveelheid vocht aan te vullen, die, zonder dat ze zelfs gelegenheid heeft als zweet op de huid zichtbaar te worden, verdampt en in de heete, droge lucht wordt opgezogen.

Onze veldflesch van de grootste afmetingen, die verkrijgbaar was, blijkt geheel onvoldoende. Op voorbeeld van de Arabieren hebben wij een dichtgenaaid geitenhuidje met water; aan drie pooten is het met behulp van een touw van kameelhaar opgehangen; de vierde is de opening, waaruit wij het water met een rieten buisje opzuigen en welke opening na gebruik met een touwtje dichtgebonden wordt. Het geitenhuidje heeft boven den meerderen inhoud nog een ander voordeel. De huidporiën laten steeds een weinig water naar buiten door, zoodat het haar, hetwelk er op zit, vochtig blijft; de verdamping van die geringe hoeveelheid is voldoende om den inhoud van het huidje voor lauw worden te behoeden.

Evenals de Hollander van zijn sigarenpijpje, zijn de inlanders in het Zuiden op reis van het zooeven gemelde zuigrietje voorzien. De Arabier is gastvrij en het eerste wat hij u aanbiedt is zijn huidje met frisch water. Maar hij rekent er op, dat ge zijn ideeën van zindelijkheid zult eerbiedigen, die overeenstemmen met de gevoelens welke hij als goed Mohamedaan van uw Christenlippen meent te moeten koesteren; spijzen en dranken worden nu eenmaal daardoor verontreinigd en daarom behoort ge daarmee het huidje of zijn rietje niet aan te raken, maar de gastvrije teug met behulp van uw eigen zuigbuisje in uw maag te brengen. Die maag doet in de Sahara in de eerste plaats als waterreservoir dienst en dientengevolge krijgt ge het met haar en met de nieren, gemakkelijk te kwaad, indien ge niet tot degenen behoort die, zonder een dagelijksch bezoek aan de een of andere „Kneip" en een bier-ballast van vijf of zes liter Münchener, Amstel of Koninklijk Beiersch, niet voldoende stabiel zijn voor een ongestoorde nachtrust. Niet op deze of een andere wijze voorbereid, zijn beide organen ontstemd over uw uithuizig gedrag en hebben in 't begin een groot solidariteitsgevoel — wel te verstaan, zooals meer voorkomt, uitsluitend op het gebied staken of dienstweigeren en niet wat betreft dubbelen arbeid. De maag schijnt naar haar zin te veel te krijgen, terwijl de nieren niets meer te doen hebben; zonder eenige

druppels van een terpentijnachtig drankje willen zij aanvankelijk de concurrentie met huid en longen niet volhouden. Hebt ge u daarvan niet voorzien bij den militairen dokter van den laatsten Franschen post, dan staken zij en brengen daarmee uw leven in gevaar. Uw maag moet ge met een zoet lijntje en bij talrijke doses de noodige hoeveelheid water toedienen, onder bijvoeging van enkele druppels »alcool de menthe" ter opwekking.

Overigens kunt ge nooit geheel aan uw gevoel van dorst toegeven, ge moet in 's hemelsnaam maar met wilskracht dien prikkel overwinnen. Zelfs in uw slaap verlaat die demon u niet. Telkens droomt ge van groote glazen duinwater — de genoemde bezoekers van Warmoesstraat en Rembrandtplein zouden van bier droomen — van frissche, heldere beekjes, waarin ge u baadt, terwijl ge tegelijkertijd het heerlijke, koele water maar onafgebroken naar binnen laat klokken ... totdat ge wakker wordt, uw handen in warm zand slaat en bemerkt, dat ge van het tapijt, dat uw legerstede vormt, op den Saharabodem zijt gewoeld, terwijl u de tong aan het verhemelte kleeft. Maar bij het zachte licht, dat de buitengewoon heldere maan door het fijne, zeer losse, tentweefsel laat schijnen, ziet ge uw geitenhuidje met water hangen en met wellust zuigt ge eenige teugen van den troebelen magnesia-houdenden inhoud, die ge, zoo mogelijk, voor het ter ruste gaan hebt aangevuld.

Maar wij hebben het gebied der „daija's" betreden en het behoeft nu geen verwondering meer te wekken, dat men soms dankbaar mag zijn voor een kleine hoeveelheid troebel vocht. Van af Laghouat zijn de karavaanserails *) en de oasen de eenige plaatsen, waar men zijn watervoorraad kan aanvullen. Vanzelf worden het aldus tegelijkertijd de aangewezen etappen om te rusten en het maal te gebruiken. In den beginne liggen zij ongeveer een dagmarsch van elkander, maar ten Zuiden der Mzab wordt die afstand soms zes tot acht dagmarschen. Niet altijd bevat een put voldoende water, vooral indien kort te voren een karavaan gepasseerd is en veel kameelen gedronken hebben. In zulk een geval wordt geen rust gehouden en gaat men onmiddellijk door naar een volgende; men kan echter begrijpen wat dit zeggen wil.

EEN GEMETSELD ZIJ-KANAALTJE VAN DE OULED-LEKIR TER BESPROEIING DER TUINEN IN DE OASE VAN LAGHOUAT.

In de oasen zijn gewoonlijk meerdere putten gegraven zoodat in den regel volop koel, hoewel troebel water te krijgen is. In die der Mzab liggen zij in vrij groot aantal in de tuinen verspreid, maar daarvan zijn slechts

*) Karavaan-serails zijn kleine versterkingen, op de groote karavaanwegen aangelegd om karavanen een veilige rustplaats te verschaffen. Het zijn ommuurde ruimten, aan de hoeken van bastions voorzien. Een poort geeft toegang tot de binnenruimte. Tegen den muur heeft men vertrekken en stallen gebouwd en in het midden bevindt zich gewoonlijk een water-put, soms een artesische bron.

enkele in gebruik. De meeste blijken verlaten of onvoltooid om redenen, die wij hieronder in 't kort zullen vermelden.

Bij ons bezoek aan de Mzab was er in geen twee-en-een-half jaar regen gevallen. Het gevolg is, dat het niveau van het water in sommige putten zóó is gezakt, dat zij verder uitgegraven moeten worden, hoewel ze reeds een zeer groote diepte hebben. Dit blijkt uit de lengte van het touw, waarmede het water in leeren zakken door kameelen of ezels, soms door beide aaneengekoppeld, omhoog gehaald wordt. Deze zakken hebben een inhoud van $^1/_2$ à 1 H.L. Als men nu nagaat, dat water per Liter één K.G. weegt, moet telkens een gewicht van vijftig tot honderd K.G. opgeheschen worden en behoeft het ons dus niet zoo te verwonderen dit door kameelen te zien verrichten.

GROOTE SCHOONMAAK TE LAGHOUAT.

Bij elken put bevindt zich een groot, gemetseld reservoir, vanwaar het water door smalle leemen gootjes naar de vruchtboomen en bedden geleid wordt. Om elke boom en elk bed is een leemen dijkje gelegd en nu laat men achtereenvolgens de komvormige ruimte om den boom volloopen. Is voldoende water binnen gelaten, dan wordt de opening, die toegang geeft tot het omdijkte plekje, met een katoenen prop gesloten en stroomt het water naar een volgend. Daar de bodem leemhoudend is, zakt het water slechts langzaam weg, zoodat, als tegen den avond het drenken is afgeloopen, boomen en struiken in even zooveel meertjes schijnen te staan. Bij al het primitieve van dit systeem wordt toch met een minimum water, een maximum hoeveelheid planten besproeid en als men de gebrekkige hulpmiddelen nagaat en de vindingrijke wijze, waarop het water, soms onder den grond, over groote afstanden wordt geleid, dan krijgt men respect voor de scherpzinnigheid en hydrographische kunde der Mozabitische tuiniers.

Zooals uit de afbeeldingen op bladzijde 36 blijkt, is de inrichting van het hijschtoestel zeer primitief. Het water, dat door middel van

leeren zakken omhoog gebracht wordt, komt zoodra de zak boven den rand van den put is, automatisch in het zooeven vermelde steenen reservoir terecht. Aan de onderzijde van den zak bevind zich n.l. een verlengsel in den vorm van een olifantssnuit, dat aan het uiteinde open is. Als de zak nu op den bodem der put is gevuld en de kameel hem aan een lijn begint op te halen, spant dit dier tegelijkertijd een dunner touw, dat aan het ondereinde van de slurf is bevestigd en iets korter is dan het touw, waaraan de zak hangt. Hierdoor wordt de slurf gedurende het ophijschen aan het ondereinde omgetrokken, zoodat er een knik in komt, die het water belet weg te loopen. Dit tweede touw loopt echter niet over de katrol boven den put, maar over een rondsel. dat op den rand is aangebracht. Zoodra dus de zak boven den rand van den put komt, trekt dat onderste touw den zak aan de slurf over den rand, de knik gaat er uit en het water stroomt in het reservoir.

Wanneer des daags de zon hoog staat boven de oase, alles onder dat verblindend licht iets droomerigs krijgt, men zijn heil voor hitte en zonlicht zoekt onder het hoog bladergewelf der dadelpalmen, rondzwerft of uitrust — als in een droom uit de Duizend-en-één-Nacht neerligt in één der vele tuinen, klinken u, behalve het gezang en getjilp van allerlei vreemde, soms wonderschoon gekleurde vogels, het dof amoureus gekir der duizende tortels en het geruisch van den wind door de blaren, twee vreemde geluiden in het oor, waardoor de toch reeds indrukwekkende, geheimzinnige omgeving een nieuwe bekoring krijgt. Dat droefgeestige, zangrijke, volle lied van een eigenaardige melodie, eindigend als in een lang aangehouden smartgalm, en waarop dan in de verte een andere stem, even vol van roerende, droeve hartstocht, antwoordt. is de ode van een negerslaaf aan zijn onbekend vaderland. Hier toch vindt men in dienst der Mozabieten nog slaven of, juister uitgedrukt, lijfeigenen. Zij zijn door Touaregs, gewoonlijk als kind in den Soudan geroofd of gekocht en door hen of door Sjamba's van M'tlili, een bijzonder krijgshaftige Arabierenstam ten Zuiden der Mzab, aan de Mozabieten verkocht. Deze gebruiken hen als werklieden in hun tuinen en hoewel zij hen goed behandelen en een groote mate van vrijheid laten — trouwens waarheen zouden zij moeten vluchten — blijft hun toch de herinnering aan hun jeugd en hun geboorteland. Als zij nu in de toppen der dadelpalmen bezig zijn met het bijeen binden der reuzen-bloemtrossen en van uit die hoogte over de oase heen, den verren, trillenden, zuidelijken horizon waarnemen, waarachter hun vaderland moet liggen, dan luchten zij hun gevoel in dat roerend gezang, waarop door andere, vrouwelijke en mannelijke lotgenooten, die elders beneden aan het werk zijn, als door een echo geantwoord wordt.

Het andere geluid, dat u zoo bijzonder getroffen heeft en telkens op nieuw uw aandacht vraagt, schijnt afkomstig uit honderde ver verwijderde fluiten, dan weer doet het denken aan een orkest van hobo's en het volgende oogenblik gelijkt het veroorzaakt te worden door tallooze wagens met ongesmeerde assen of den roep te zijn van een in grooten getale aanwezige, maar onzichtbare diersoort. Hij, die nooit onder den overweldigenden indruk is geweest van de tropische zon, haar lichteffekten en inkt-slagschaduwen, nooit het grootsche en toch eenigszins drukkende bij zich heeft waargenomen van den rijkdom en kracht van een tropischen plantengroei, zal misschien glimlachen als hij hoort, dat dit geluid teweeg gebracht wordt door de katrollen der waterputten. Toch klinkt het onder invloed van die omgeving, met de accoustiek van het ontzaglijk bladergewelf, als een der domineerende tonen in de tot droomen en nietsdoen verleidende en toch zinnen-prikkelende reuzen-symphonie der oase.

. . . .

Ik heb hiervoren gesproken van troebel, magnesia-houdend water, maar dit is in het Noorden der Sahara uitzondering, sedert Algiers een Fransche kolonie is geworden.

Reeds spoedig nadat de Fransche troepen over den Atlas meer Zuidelijk doordrongen, bleek, dat de watervoorziening voor hen groote moeielijkheden opleverde.

Terwijl ten Noorden van dat gebergte in de vruchtbare Tell, de kolonisatie door Euro-

BUITEN DE STADSMUREN IN DE OASE VAN LAGHOUAT.

peanen niet slagen kon, voordat door het drooggeggen van uitgestrekte moerassen en het op groote schaal aanplanten van den Eucalyptus globulus de landstreek koortsvrij was geworden, bleek integendeel ten Zuiden van genoemd gebergte het gebrek aan water het hoofdbezwaar tegen verder voortdringen en in cultuur brengen. Uitgestrekte landstreken, die sporen droegen van eenmaal in cultuur te zijn geweest en een welvarende bevolking te hebben gehuisvest, waren langzamerhand door het uitdrogen, dichtstuiven en vervallen der putten weer dorre, doodsche woestijn geworden. Bij sommige dateerden de bouwvallen zelfs uit den Romeinschen tijd en het is trouwens bekend, dat de kolonies langs de Noordkust van Afrika, eenmaal de graanschuren van Rome genoemd werden.

De eerste Fransche expeditie-colonne die omstreeks 1854 uit het Zuiden van het voormalig gebied van den dey van Constantine in de stad van dien naam terugkeerde, rapporteerde, dat de oasen gedeeltelijk ontvolkt en in verregaanden staat van verval verkeerden door het verzanden der putten.

De eerste groote werken, die nog onder het militair gezag tot stand kwamen waren dan ook, behalve het aanleggen van wegen, voornamelijk het bouwen van stuwen, het besproeien op groote schaal en het maken van reusachtige waterleidingen. De krachtige stoot ging uit van Maarschalk Randon, die van 1851—1858, onder het tweede keizerrijk, gouverneur-generaal van Algerië was.

Op voorstel van generaal Desvaux, die te Batna bevel voerde, ging men na de bezetting van Touggourt, bij wijze van proef, over tot het boren van de eerste artesische putten in de oasen ten Zuiden van den Atlas in Constantine.

In hoofdzaak scheen het gebrek aan water in deze streken veroorzaakt te worden door het langzamerhand uitsterven van het gilde der putdelvers. De bevolking had veel

respect voor de moedige lieden, die daartoe behoorden; de *meallem* (gravers) en de *r'tassin* (duikers), zij bewees hen hooge eer en betaalde hen goed, maar de animo om dit even eervolle en gevaarlijke als ongezonde baantje te bekleeden was niet voldoende om het groote aantal offers aan tering en verstikking aan te vullen.

In de Oued-Rir, het gebied ten Zuiden van het zooeven genoemde Constantine, wisselt de diepte der putten af van 25 tot 80 meter. Gewoonlijk komt het water van zelf met meer of minder kracht omhoog. Hieruit is reeds na te gaan, hoe moeielijk het graven van gewone putten moet zijn in verband met de gebrekkige werktuigen, waarover de Arabieren beschikken.

In hoofdzaak gaat men, op inlandsche wijze, bij het maken van zoo'n put als volgt te werk. De *meallem* bepalen de plaats van den put, beginnen een kuil te maken van 3 à 4 meter in het vierkant en graven dezen uit tot op de eerste laag brak grondwater *(el mafessed)* *), die zich gewoonlijk op 1 tot 6 meter onder den beganen grond bevindt. Dit slechte water is natuurlijk een groot beletsel tot het bereiken van de dieper liggende laag *drink*water. Voordat men dan ook verder kan werken, moet dit water met behulp van zakken van geitenvel worden uitgeschept. Dit is een langdurig, vermoeiend werk en alle inwoners der omliggende dorpen helpen gratis daaraan mede.

Gelukt het den *meallem* niet dat water meester te worden, dan verlaat men den kuil en wordt het werk elders hervat.

Slaagt men echter, dan wordt op den bodem een vierkante beschoeiïng gemaakt van 0.70 à 0.90 meter zijde. Deze is samengesteld uit ramen van in de lengte gekloofde palmstammen, die boven elkaar geplaatst worden. De wijde naden tusschen de ruw gekapte balken maakt men waterdicht door de ruimte tusschen de balken en de wanden van den kuil op te vullen met een mengsel van leem, dadelpitten en een vezelachtige stof, die van den palmboom afkomstig is. Heeft men op deze wijze den toegang tot de ondrinkbare waterlaag afgesloten, dan kan

IN DE OASE VAN BOU-SAADA.

*) Slecht water.

het delven in den regel zonder het aanbrengen van hulmiddelen tot versterking van de wanden, worden voortgezet.

Alvorens nu verder te gaan, richten de *meallem* eerst boven de opening van den put een palmhouten stellage van twee meters hoogte op, om, met behulp van twee touwen, waaraan een korf van gevlochten palmbladeren, den uitgegraven grond te kunnen ophalen.

Deze touwen doen ook dienst om den graver neer te laten, die zonder eenig licht, gewoonlijk onder luid gezang, in zittende houding, met een kort houweel, *fas* genaamd, zijn arbeid verricht.

Stuit hij op een nieuwe laag »slecht" water dan moet deze eerst weer op de zooeven vermelde wijze worden afgesloten. Gelukt het echter niet om het door middel van uitscheppen meester te worden, dan moet het werk, dikwijls reeds op vrij groote diepte, worden gestaakt en elders hervat. Soms ook stuit men op zulk een harde rotslaag, dat het primitieve inlandsche houweel niets daartegen vermag en ook dan is alle moeite te vergeefs geweest. Het ontzaglijk aantal verlaten putten, waarmede sommige oasen en drooge rivierbeddingen als bezaaid zijn, bewijst, dat dergelijke teleurstellingen alles behalve tot de uitzonderingen behooren. Gaat alles echter goed, dan wordt de uitgraving voortgezet totdat men den steen bereikt, die, volgens de Arabieren, de onderaardsche zee afsluit. Deze steen, eigenlijk een van de vele evenwijdige, voor water ondoordringbare lagen waaronder zich in dit geval het zand bevindt, dat drinkbaar water bevat, is in de Oued-Rir een kalkachtige massa met metaalhoudend kiezel en vuursteen, zoo hard, dat bij het hakken met het houweel de vonken er afvliegen. Is deze laag bereikt dan wordt, alvorens verder te gaan, op plechtige wijze van de belanghebbende oase de zoogenaamde *dia* of bloedprijs in ontvangst genomen. Deze *dia* wisselt af van 1600 tot 800 *realen* *), naarmate de door te hakken laag meer of minder dik is.

Is men het over het bedrag eens geworden — de Arabieren zijn, evenals alle woestijnbewoners in Noord-Afrika echte sjacheraars — dan wordt de meest geoefende der *meallem* aan een touw om het middel naar beneden gelaten om het gat te hakken, waardoor het drinkbaar water in den put zal stijgen.

Soms breekt bij dien arbeid het water plotseling met zooveel kracht door de steenlaag heen en stijgt zoo snel dat de graver onderste boven geworpen wordt en verdronken is, eer zijn kameraden hem omhoog hebben kunnen halen. Dikwijls ook komt er in het eerst zooveel zand mede, dat de opening in de steenlaag weer dicht gaat en het verbruikte water van onderen dus niet meer aangevuld kan worden.

Nu begint de *r'tasj* of duiker zijn levensgevaarlijk werk.

Een ploeg *r'tassin* bestaat in den regel uit vier duikers onder een baas. Gewoonlijk zijn zij teringachtig en min of meer versufd door overmatig gebruik van *kif*. *) Voordat zij aan het werk gaan, moeten zij zorgen niets in hun maag te hebben en daar het niet volgen van dit voorschrift bijzonder gevaarlijk schijnt, wordt er door henzelven streng de hand aan gehouden. Zij beginnen hun dagtaak na negen uur 's morgens om daarmede te eindigen voor drie uur in den middag. Toch zijn ze dan uitgeput van vermoeidheid en inspanning.

Aan de stellage bevestigen zij twee touwen: een hangt met een steen bezwaard langs een der wanden af tot op den bodem van den nu met water gevulden put om den duiker af te laten, een tweede zal dienst doen om het matje met uitgegraven zand op te halen.

Bij den put is inmiddels een flink vuur aangelegd en de *r'tasj*, die het eerst zal duiken, stopt zich de ooren toe met katoenvezels doortrokken van geitenvet, warmt zich dan, niettegenstaande de zonnehitte, bij het vuur, alsof hij van plan is zich te roosteren, grijpt het gespannen touw en laat zich snel, terwijl hij zijn voeten tegen den want steunt, tot aan den hals in het ijs-koude water zakken. Hier blijft hij een oogenblik hangen om de de rituëele wassching te verrichten en een kort gebed te doen. Heeft dit ceremoniëel

*) De reaal is ongeveer *f* 0.25.

*) *Kif* is een stof bereid uit de hennep, die, vermengd met tabak, wordt gerookt en een uitwerking heeft niet ongelijk aan opium.

plaats gehad dan hoest hij eens, spuwt, niest, snuit zich den neus met de vingers, haalt twee of drie keer zoo diep adem als hem dit met zijn gedeeltelijk verwoest longenstelsel nog mogelijk is, blaast daarbij den adem met sissend geluid over het watervlak heen, zegt zijn kameraden goedendag en verdwijnt eensklaps onder water.

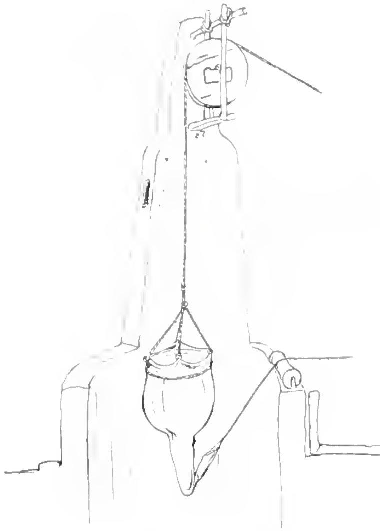
Alle omstanders nemen de grootste stilte in acht en zijn in gespannen verwachting; ieder gevoelt, dat daar onder die effen, sphinxachtige watervlakte, in die koude, donkere geheimzinnige diepte iemand leeft en werkt èn... in levensgevaar verkeert. Een enkel opborrelend luchtbelletje is het eenig teeken van leven. Geen der werkers verbreekt het stilzwijgen, alles wordt uitgevoerd op teekens. De baas zit op den rand van den put en raakt het belaste touw zacht aan met de binnenzijde der hand, om de teekens — trillingen in het gespannen touw — die hem uit de diepte gegeven zullen worden, op te nemen. Eén der *r'tassin* staat gereed om het touw, waaraan de korf bevestigd is te vieren; nu houdt hij dat touw tegen den wand gedrukt, opdat het den duiker niet zal hinderen. Een lichte ruk waarschuwt den baas, dat de duiker op den bodem is en de korf omlaag gelaten moet worden; een tweede ruk meldt, dat de korf vol is en het touw, waaraan deze hangt terzijde gedrukt moet worden, dat de duiker naar boven komt. Dat wachten op zijn verschijnen duurt oneindig lang. Ieder staat vol aandacht en spanning gereed om hem te helpen. Zoodra is zijn kruin niet zichtbaar, of kameraden grijpen hem, omhelzen hem, tillen hem omhoog en brengen hem bij het vuur. Nu eerst haalt men den korf op en een tweede *r'tasj* maakt zich gereed.

Zoo'n duiker blijft in den regel twee à drie minuten onder water, een enkele maal brengt hij het tot drie minuten en veertig seconden; hij doet gewoonlijk vier à vijf afdalingen per dag en brengt dan in het geheel ongeveer 50 Liter zand boven.

VOETWASSCHING AAN DEN RAND DER OASE.

Het gebeurt nog al eens, dat de *r'tasj* onder in den put, soms reeds terwijl hij afdaalt, het bewustzijn verliest. Dit voelt de baas gewoonlijk onmiddellijk aan een eigenaardig trillen van het koord en op een bepaald teeken van hem gaat een der andere *r'tassin*,

HET OPHALEN DER GEVULDE WATERZAK.

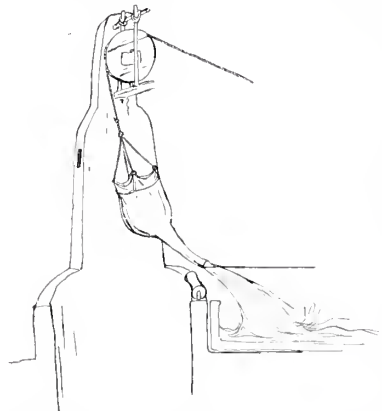
zonder de gewone voorbereidingen, snel te water om zijn kameraad te hulp te komen en hem, zij het in den regel bewusteloos, soms ook reeds stervende, naar boven te brengen. Is het nog zoover niet dan is het eerste, wat de opgehaalde doet, het hoofd van zijn redder als bewijs van dankbaarheid in zijn armen te knellen.

Toen nu in 1854 bij de genoemde expeditie naar Touggourt bleek dat vele oasen, voornamelijk door gebrek aan geoefende gravers, verdwenen waren, werden na een wetenschappelijk onderzoek door de ingenieurs Laurent en Jus, twee expedities uitgerust voor artesische boringen. Zij waren samengesteld uit soldaten en stonden onder bevel van den heer Jus en den luitenant Lehaut van de Spahis. Na twee jaar gaven reeds 29 putten overvloedig water en was er een gelijk aantal in bewerking.

Ter herinnering zij hier vermeld dat de Artesische of Artesiaansche putten hun naam hebben ontvangen naar de landstreek Artois. Hun beginsel berust in hoofdzaak op de hydrostatische wet die inhoudt, dat het water in communiceerende vaten steeds tracht hetzelfde oppervlak aan te nemen. Is nu het eene vat belangrijk hooger dan het andere en heeft dit laatste daarbij een kleinere oppervlakte, dan zal het water, wanneer men dit giet in het grootste vat, met kracht uit het kleinste spuiten. En deze kracht zal des te grooter zijn naarmate de vaten in hoogte verschillen.

Zoo men weet bestaat de aardkost uit verschillende lagen en wel uit zoodanige, die het water, dat de aarde ontvangt in den vorm van sneeuw, hagel of regen, doorlaten of tegenhouden. Zoo zijn leem- en kleilagen ondoordringbaar voor water, doch krijt- en zand nemen het gretig op en laten het door. Zulke lagen wisselen elkaar af en meestal treft men ze aan in den vorm van een boog. Het water zal nu aan de uiteinden van poreuze lagen in deze doordringen en soms daarin zelfs kanalen vormen. Boort men nu een vertikaal gat dan zal men op een gegeven oogenblik op een van deze golvende waterhoudende lagen stuiten en als dit in een benedenwaartsche gebogen of laag gedeelte van een golving geschiedt, zal het water dadelijk trachten het hoogste punt te bereiken en met kleiner of grootere kracht, naar gelang van de dikte der laag, naar boven spuiten. Het boorgat voorziet men nu van een metalen buis, om het water van hooger gelegen aderen af te zonderen. Het water uit zoodanige putten afkomstig is in den regel bijzonder zuiver en zeer geschikt om gedronken, of tot andere doeleinden gebruikt te worden,

De artesische boringen in Algerië hebben den Franschen ook indirect groot voordeel opgeleverd. Behalve verhoogde vruchtbaarheid van den bodem, leidde het boren van putten in het Zuiden er toe om het respect en het vertrouwen der inboorlingen te winnen. Want dit was het gevolg toen deze zagen, dat de Franschen met hun uitstekende boorwerktuigen, landstreken, die tengevolge van het uitdrogen en het uitsterven van geoefende inlandsche gravers in woestijn waren

DE WATERZAK LEDIGT ZICH IN HET RESERVOIR.

veranderd, weer bewoonbaar maakten. Bovendien konden vele Bedouinen-stammen, die door gebrek aan water tot een zwervend leven werden genoopt en die daarbij dikwijls, tengevolge van hun roofzucht, schrik en onrust veroorzaakten bij het gezeten deel der bevolking, een bepaalde landstreek tot woonplaats aangewezen worden; ook werd langs de karavaanwegen de gemeenschap er door verbeterd.

De toebereidselen tot het boren der putten, zooals het in elkaar zetten en opstellen der werktuigen, werden aanvankelijk door de inlanders zoo al niet met wantrouwen, dan toch met ongeloof gade geslagen en toen het werk eenige dagen duurde zonder dat eene waterhoudende laag werd aangeboord, was bij de Marabouts en hoofden in den omtrek zelfs de hoop merkbaar, dat er niets van terecht zou komen. Wat de Mohamedaansche schriftgeleerden en het gebed niet vermochten, kon volgens hen ook nooit aan de *roemis* *) gelukken en terecht vreesden zij in het welslagen der boringen een voornaam middel om de pas onderworpen bevolking gunstiger ten opzichte der vreemde overheerschers te stemmen. Toen echter de talrijke toeschouwers het heldere, koele water eensklaps met onweerstaanbare kracht en in zulke ongekende hoeveelheid zagen opspuiten, dat de werklieden onderste boven geworpen werden en de gedeeltelijk vermelde boorstelling binnen enkele oogenblikken in een klein meer stond, werden ook de hoofden meegesleept door de geestdrift der van alle zijden toegesnelde bevolking. Om strijd wilden allen van het water drinken en nog denzelfden avond wijdde de Cheik op plechtige wijze den put in, den zegen van Allah afsmeekende „*over de lieden, die van over zee waren gekomen om het land welvaart en voorspoed te brengen.*"

Sedert de dagen van de eerste putboringen heeft de aanblik van de landstreken, waar deze gedaan werden, zich geheel gewijzigd. De bevolking is er tot rust gekomen en is van zwervend, gezeten geworden. Talrijke Europeesche kolonisten hebben er zich gevestigd, het weer vruchtbaar geworden land in cultuur gebracht en er hun dorpen en boerderijen gebouwd. De spoorweg doorsnijdt dit gebied, nog betrekkelijk kort geleden een steppe, die slechts in enkele jaargetijden zwervende Nomaden-horden een armzalig bestaan aanbood. De eenmaal woeste bevolking is voor een groot deel in dienst der Europeesche kolonisten en verricht in het algemeen uitstekend diensten als knecht, koetsier en zelfs als kindermeisje.

De aanblik van het land heeft zich langs die spoorwegen zoo gewijzigd, dat men zich in het Noorden soms in Europa zou wanen, zoo de schilderachtige, nationale kleeding van dit meerendeels wonderschoon dienstpersoneel u niet voortdurend van het tegendeel overtuigde. En de bron van dit alles ziet men hier of daar op een pleintje of op een hoek van een met een Fransch naamplaatje voorziene straat, in den vorm van een min of meer primitieve fontein, die echter onafgebroken een dikken, helder-koelen waterstraal in een gemetseld reservoir doet loopen. Die eenvoudige ijzeren pijp is dan de monding van een der onder zoo groote moeite en inspanning door Fransche soldaten geboorde artesische bronnen; die militairen hebben zich daarmede onvergankelijke monumenten gesticht.

Om het land in zijn oorspronkelijken toestand te leeren kennen, moet men dan ook verder naar het Zuiden doordringen, ver buiten het gebied der spoorwegen. Daar werden artesische bronnen al zeldzamer en zeldzamer, tot ze nog slechts te vinden zijn in de door Franschen gebouwde forten en men zich overigens moet behelpen met de ouderwetsche putten der Arabieren. Dat zich ook in het uiterste Zuiden, zij het ook op grooter diepte, onder den bodem een ontzaglijke waterrijkdom bevindt, is bewezen bij het gereedkomen van den artesischen put in het fort El Goleah. Toen spoot zulk een geweldige watermassa met niet te stelpen kracht omhoog, dat er zich spoedig in de nabijheid een meer vormde, hetwelk nog steeds uit den put gevoed wordt. En dat ook in deze streken te veel water even schadelijk is als te weinig, blijkt wel uit de malaria, die sedert in El Goleah is gaan heerschen en die vroeger een in die streken onbekende ziekte was.

*) Algemeene naam voor alles wat niet Mohamedaansch is.

ROEMEENSCHE BALLADEN.

Naar de Prozabewerking van

HELENE VACARESCO

DOOR

HÉLÈNE LAPIDOTH—SWARTH.

KINDERLOOS.

Mijn ossen ploegen rechte voren.
De regen drijft de vogels heen.
'k Heb zóoveel dolken in mijn gordel:
Zij blinken rond mijn middel heen.

Ik droomde dat ten lest mij werd een zoon geboren,
De zoon, die zóo zich wachten laat,
Maar 'k droomde op klaren dag, al turende op de voren,
Waar kiemde en groeide vruchtbaar zaad.

Er waren âren al, die rezen uit de voren
En zeiden: — „Zie, wij zijn er al!"
'k Benijdde 't land: hem werd de vadervreugd beschoren,
De vreugd, die ik niet kennen zal.

Toen voelde ik vader mij van stoer en dapp'r een jongen,
Die morgen naar den oorlog toog.
Ik weende om zijn vertrek en toch, mijn lippen zongen
Om 't veld waar onze vaandel vloog.

Toen voelde ik vader mij van zacht en vroom een herder,
Die schapen dreef ter heuvelwei.
Ik zag den heuvel lache' en wenken: „Wei maar verder!"
Ik zag zijn hart dat lachte blij.

Toen voelde ik — dát was vreugd! — mij vader van een vader,
  Verwelkomd door zijn kinderschaar
En 't zoete wellekom van zóoveel liefs tegader
  Zijn ziel ontroeren wonderbaar.

Zijn vreugd was mij een zon — maar dalend had al nader
  De ware zon haar goud geleid
En purper op het veld — en 'k voelde alleen mij vader
  Van smart en rouw en eenzaamheid.

Ik bracht ze naar de vrouw met wie mij zijn gemeenzaam
  De leege hut, de bleeke rouw.
Ik sprak tot haar: — „O vrouw! wat zijn wij droeve en eenzaam!"
  Geen antwoord wetend, zweeg de vrouw.

Ons hart was leeg en zweeg en 'k voelde mij de vader
  Van smart en eenzaamheid en rouw,
De zoon van 't koude graf, dat dra mijn stof vergader'
  En de echtgenoot der stille vrouw;

De man der stille vrouw, wier schoot zal ledig blijven,
  Gelijk ons ledig zwijgend hart.
Wij keken naar de vore' om 't peinzen te verdrijven
  En halmen reze' uit de aarde zwart.

De halmen riepen: — „Zie, wij zijn alreê geboren!
  Wij bleven stil te kijken staan
En d'éen vroeg d'ander niet: — „Tuurt ge ook zoo naar de voren?"
  En d'éen zag niet den ander aan.

ALLEEN.

Als een bloem de sneeuw ziet voor de eerste keer,
  Bevreemdt het haar dat zij zoo blank is.
— „Zij doet mij geen zeer!" denkt het bloemeken teêr,
  Omdat er de sneeuw zoo blank is.

Je vertelde mij, 's avonds, verhalen, bij 't vuur,
  En ik keek naar de gelende velden.
En de maïs was geel onder 't hemel-azuur.
Ik ontweek er jë oogen en keek naar 't azuur,
  Terwijl mij je lippen vertelden.

En ik viel je in de rede om te langen je een dronk
  En dan weer om de maïs te wijzen.
Als je weer komt vertel je mij weer — en ik schonk
Aan 't verhaaltje geen aandacht, maar 'k hoor nog hoe klonk
  Je stem als een engelewijze.

En ik weet dat je verre, verweg bent gegaan
  En ik mocht je niet volgen, mijn jongen.
En je wilde niet blijven in 't huisje in de laan.
Vondt je droevig het huis, je hadt beter gedaan
  Het te zeggen, dan had ik gezongen.

Vond je donker den drempel, waaróm zei je 't niet?
  Ik had bloemen geplant er om henen.
Deed mijn bijzijn, je lief eens, je nu zoo'n verdriet,
Waarom zei je 't mij niet, eer je mij zoo verliet?
  Ik was stil in het graf wel verdwenen.

En je hadt kunnen blijven in 't eigene huis,
  Want de wegen zijn lang voor den zwerver
En de dorpe' in den vreemde, daar ben je niet thuis
En ze wiegen je hart niet met boomengeruisch,
  Dat je troost voor je weedom verwerve er.

En je droefheid bedroeft er de vreemden ook niet,
  Want zij hebben hun moeders en vrouwen
En hun haard en den stroom die ze als kindren al ziet
En zij vragen waaróm je de liefste verliet,
  Haar alleen in haar hutje laat rouwen.

Je vertelde een verhaal en je keek in het vuur
  En je hadt er geen blik voor mijn tranen.
En mijn tranen, die vielen in 't vlammende vuur
En het vuur zei: — „Ge zoudt mij wel doove' op den duur!"
  En zij deden de vlammen al tanen.

Je vertelde mij, 's avonds, verhalen bij 't vuur.
  'k Weet niet meer wat je lippen vertelden.
En ik viel je in de redë om 't avond-azuur
Je te wijze' en de sterren, die blonken zoo puur
  En de maïs zoo geel op de velden.

ALS ZIJ GELEEFD HAD...

Als 't meisje dat ik heb verloren
De dagen alle had geleefd,
Die God de menschen heeft beschoren,
Wanneer Hij hun het aanzijn geeft;

Als zij geleefd had álle dagen,
Die haar ontstal de booze dood,
Hoe zou nu zijn wie éens mocht dragen
Mijn jonge blije moederschoot?

Nu 'k ben al oud, hoe zou zij wezen?
'k Was jong toen dood haar dagen stal.
— Ik had geen enkel leed te vreezen
En vreugden had ik zonder tal.

De vlammen lachten, of verheugden
Den haard haar lied, mij wellekom.
Ik bad den hemel: — „Geef haar vreugde
En zegen zoo mijn ouderdom!"

Nu kan alleen ik de aarde smeeken
Om haar te zegge' uit medelij
Dat, wen ik ween, mijn tranen leken,
Omdat de dood haar stal van mij.

Een prachtig meisje zou zij wezen
En zingend wandle' in 't zonnelicht
En eedle schoonheid uitgelezen
Zou bloeien op haar aangezicht.

En liep ze in lommerlaantje of zocht er
Naar bloemen blauw, bij de rivier,
'k Zou juichen: — „Zie! dat is mijn dochter,
De schat waarop mijn hart is fier."

— „O vrouw! wij werden uitgelezen
Voor heil als God maar zelden gaf!"
Zou de uitroep van haar vader wezen.
En 'k had haar nooit geweze' een graf.

Ik had gewiegd haar jonge droomen
Met blije liedjes en ik had
Haar hartjen in mijn hand genomen,
Dat geen kon raken aan mijn schat.

Ik hield haar hartje vast en veilig.
Haar glimlach had het woud bekoord.
— „O zend me uw kind! zij is mij heilig!"
Zou ruischen 't woud maar immer voort.

O zoet lief zieltje! zoet lief zieltje!
Als je anders niet dan slapen doet,
O kom waar snort mijn spinnewieltje,
Een meiedag vol zonnegloed!

O kom door 't laantje waar dë elzen
Zoo zoetjes suizlen in den wind
En arm in arm, elkaar omhelzen,
Daar zal geen mensch je ontmoeten, kind!

O kom — dan heb je niets te vreezen —
Wen alle uit 't dorp aan d' arbeid zijn
En kom zooals je nu zoudt wezen,
Een rijzig bloeiend maagdelijn.

O kom, o kom, een blauwen Meidag,
En vul met vlas mijn vlugge spil
En vul mijn woning met je meilach
En zegen mij — en ga dan stil!

OP WEG NAAR 'T GELUK. † † † † † † DOOR FRANS COENEN.

Tilly had den ganschen nacht geen oog toegedaan, en nu zij, maar èven op tijd in de eetkamer kwam, waar allen, behalve papa en die luie Bram die altijd te laat was, al om de tafel zaten, nu zag haar lange magere gezicht met dat spitse kinnetje nòg doorzichtiger bleek dan anders. En haar bewegingen waren lusteloos-loom, terwijl zij het pijnkloppend hoofd zoo stil mogelijk droeg onder den zwaren wrong van het blonde haar. Zwakjes en flauw blikte zij uit de blauwe oogen, sloeg ze dadelijk weer moe neer, toen zij mama goeden morgen had gezegd.

„Dag kind, . . . wat zie jij d'r slecht uit . . . wat is er?

„Ja, ik heb vreeselijke hoofdpijn gehad . . . ik dacht eerst, dat ik niet op zou kunnen staan . . . maar 't ging nu toch . . ."

En Tilly glimlachte pijnlijk-zwak, terwijl ze langzaam en voorzichtig, om zich niet heftig te bewegen, haar stoel uitschoof en zitten ging.

„God, kind, hoe kom je zoo? Zullen we Dr. Harte laten komen?" vroeg de moeder ongerust.

„Nee god . . . niet zoo ineens de dokter! 't Zal wel weer heelemaal beter gaan . . . Neem u er maar geen notitie van . . . heusch dat heb ik veel liever . . ."

Terwijl mama gesproken had en nu zweeg, niet gerustgesteld, maar om de kinderen en omdat papa elk oogenblik komen kon, was het druk gebabbel en levendig bewegen der drie kleine meisjes en den jongen aan tafel even verstomd. De meisjes hadden geroepen: „dag zus, dag Til" en hoofdjes omgewend en het kleinste stak vijf vettige vingertjes ter begroeting uit. Maar toen ze hoorden van de hoofdpijn, bleven ze de groote zuster meewarig aankijken en kleine Luus en Marietje zeiden: „och!" en „heb je nou pijn?" terwijl alleen de jongen, weer met oogen op zijn bord, egoïstelijk bleef eten aan zijn boterham.

Toen Tilly zich had neergezet naast Luus, moest die — terwijl de anderen hun kibbelig gesprek met Gijs, den jongen, allengs even luid hernamen — nog maar altijd de groote zus van terzij aanzien.

„Heb je nou zòò'n pijn?" vroeg ze weer zachtjes meelijdig het fijn blonde snoetje, prachtig van tint, naar haar opgekeerd: „Wàar zit de pijn?" . . .

„'t Gaat nog al, zus . . . eet jij nou maar," antwoordde de groote even zachtjes, terwijl mama nu eindelijk wel Gijs verbieden moest, die Bertha onder tafel trapte.

„Gemeene jongen!" riep die, met een ontzet gezichtje, rood van schrik en pijn.

„Gijs, wil je 't nou dadelijk laten!" dreigde de moeder.

„Nou, laàt zij dan ook! . . . protesteerde de knaap.

Maar alle kleine getwist en gesnap verstomde ineens, toen van achter-boven zwaar stap-gekraak hoorbaar werd, langs de trap naar beneden naderde.

„Kinderen, daar is pa, . . . nou stil, hoor," waarschuwde haastig de moeder, en er was even een onrustige uitdrukking op haar gezicht. De kinderen waren echter al stil, keken voor zich en aten zwijgend hun boterham, terwijl de stappen door de gang naderden.

Pa kwam binnen: een zwaar man, vierkant in de schouders, met donker, norsch gezicht.

„Goeie morgen . . ." groette hij kort-luid, in 't algemeen.

„Dag pa!" . . . kwamen de hooge kinderstemmen, schuchter dooreen.

Pa zette zich, breed in zijn hooggerugden stoel, en in het scherpe licht van den beloken dag duidelijkte nu zijn norsche, grove kop. De felle zwarte oogen, diep onder de ruige, doorloopende brauwen, monsterden een oogenblik de rij dér kinderen, die met neergeslagen wimpers muisstil zaten te eten.

Pa had er voorbeeldige orde onder en was daar bij kennissen trotsch op.

Plotseling viel hem op dat Bram er nog niet was. Zijn dikke lippen persten saam onder den breeden neus en met een toornigen frons en een driftigen opzet van het hoofd, vroeg hij, als of zijn vrouw aan dat te laat komen schuld had:

„Waarom is die jongen d'r nou weer niet, Marie?" Het dreigend onvergenoegde in zijn stem en gelaat deed de kinderhartjes

bonzen, en zelfs dochter en vrouw ondergingen den physieken invloed van zijn zwaar geluid.

„Ach . . . Bernard, hij zal wel zoo komen, laat nou maar" . . . zei de moeder gejaagd, altijd bang voor mogelijke heftige scènes. . . .

En 't was ook zoo: Bram kwam al. Haastig lichte stappen werden even gehoord in de gang, toen kwam het jongemensch binnen met schielijke beweging, niet ongracelijk, van zijn slank hoog lichaam.

„Morgen pa, . . . ma, allemaal," . . . zei hij snél in 't licht tredend, waar zijn fletsbleek, smal gezicht met blauwig omkringde oogen zichtbaar werd.

„Zoo vrind . . . ik wou dat jij op je tijd paste!" klonk de ontzagbare vaderstem, terwijl alle andere stemmen, meer of min bedeesd, zijn groet beantwoordden.

Het jongemensch zat al, ietwat knippend tegen den sterken dag, wrijvend zijn beenige handen uit de wijde manchetten, die droog rammelden om zijn magere polsen. Hij nam den vaderlijken toorn vrij koel op.

„Nou, wees maar stil, ouwe heer, ik ben er nou immers al," . . . zei hij naar een boterham reikend. En zonder de oogen van zijn bord te heffen, waar hij de boterham dik smeerde, liet hij achteloos volgen: „Gisteren nogal laat geworden . . . kaartavond, hè? Je kunt niet altijd om elf uur in je mandje liggen."

Terwijl ook hij te eten begon, onderwijl zijn krant opnemend, zei pa, wel er aan gewend dat zijn zware stem op den zoon geen uitwerking had, nu veel zachter en enkel verwijtend-brommig:

„Nou ja, nou ja, maar dan kon je toch 's morgens op tijd zijn. . . . Bij de zaken blijven, . . . pleizier goed! maar bij de zaken blijven. Toen ik zoo'n jongen was als jij. . . ."

„Jawel, dat was in *uw* tijd, maar toen waren de menschen nog anders, . . . veel vlijtiger dan tegenwoordig," onderbrak achteloos en nauwmerkbaar spottend de zoon zijn vaders woorden.

De ander keek hem even, onzeker aan, haalde toen heftig de schouders op, maar zweeg.

Intusschen had echter de zoon, opziende, een moment scherp op zijn zuster gelet.

„Wat zie jij d'r uit Til? Ben je niet goed?

„Ach, jawel, . . . wat hoofdpijn," kwam het antwoord, snel en gedempt gesproken, terwijl het meisje schuw even de oogen naar pa opsloeg.

Maar deze had iets opgevangen. Van zijn krant keek hij onderzoekend naar zijn dochter.

„Hoe is 't Tilde . . . wat hoor ik? . . . ben je niet wel van morgen?"

„Ach nee, pa . . . hoofdpijn . . . ik heb slecht geslapen, . . . maar 't is niets!" zei zij, onwillig afwerend.

Maar hij, nu zijn krant neerleggend en het gelaat vol haar toewendend, met een ontevreden klank in zijn zware stem:

„'t Is niets? . . . 't is niets? hoofdpijn en slecht slapen is dat niets? . . . Hoe komt dat, meisje? Hoe kom je zoo slecht te slapen?"

„God, dat kan toch wel gebeuren! . . . dat gebeurt toch iedereen wel 's, Bernard," kwam mevrouw Tilly te hulp, die verlegen 't hoofd boog, terwijl allen haar aanzagen in een plotselinge stilte.

„Bemoei jij je d'r nou 's niet mee, Marie, asjeblieft; dat begrijp ik wel, dat 't iedereen wel 's gebeuren kan, maar d'r is toch meestal een reden voor, hé Tilde? Dan ben je ziek of zoo, hè? Of-e . . . iets anders, ik vermoed zoo iets, zieje, je heb toch niets met Frits gehad gister, wel? Ik zag jullie zoo stug naast mekaar in de voorkamer staan, toen ik thuis kwam, juist of je pas woorden had gehad. En hij zag erg bleek. Toch niets ernstigs, hè?" . . .

Het meisje, wie van den aanvang af dit gesprek onaangenaam was geweest, werd nu rood en bleek in stijgende agitatie.

„Och nee, pa . . . begon zij, maar toen het hoofd in den nek werpend en haar helder blauwe oogen vol op haar vader richtend, sprak zij, nerveus uitdagend: „Nou ja. . . . Ik hèb wat gehad met Frits . . . dat heb u precies goed gezien! . . . en 't is best mogelijk, dat . . ."

Maar meneer stuitte haar met een handbeweging. „Sst! zeide hij, met een blik naar de staroogend-oplettende kinderen . . . „nu niet . . . straks. . . ."

Toen zich tot de kleine meisjes en den jongen keerend met dien blik van gezag, waaraan zij nooit weerstonden.

„Kom Luus, . . . kom Marietje, . . . kom

Bertha... en jij ook vrind... 't wordt jullie tijd hè?... 't is al half negen geslagen." Ja jongen toe ga maar... zei mama. De gezichten der meisjes betrokken, maar met hooger gekleurde wangen en grootstarende schrei-oogen, gehoorzaamden zij, propten hun laatsten hap naar binnen, en lieten zich zonder een woord van hun krukjes zakken.

De jongen wou pruilend nog tegenspreken.

„Hé, pa, 't is nog veel te vroeg... ik loop 't in zeven minuten en 't is nou pas...."

„Wat heb ik gezegd?" kwam de vaderstem, dreigend en de jongen gehoorzaamde, huilsnuffend en met trillende lippen. De moeder, dit ziende, stond op om bij de deur hem nog even wat troostend in 't oor te zeggen. Toen volgde hij de meisjes naar de kinderkamer, klonk zijn klein gestap in de gang, hun stemmen al boven. In de stilte die het weggaan der vier nagelaten had in de kamer, kwam mama weer tot haar stoel terug, bezorgd kijkend eerst naar haar man, die gemaakt kalm zijn krant las, toen naar Tilly, die, strak voor zich starend, met haar dunne bleeke vingers figuurtjes vormde van een paar broodkruimels naast haar bord.

De zoon intusschen had, zonder zich iets aan te trekken van 't geen rondom gebeurde, gegeten en zijn thee geslurpt, terwijl hij verdiept bleef in een paar brieven en een krantje, die hij bij zijn bord gevonden had.

Even duurde nog het zwijgen in de stille kamer, waar uit den tuin geen geluid doordrong. Slechts was nu en dan van boven flauw hoorbaar het gejoel der kinderen....

„Kom-an!" — zei de vader, zijn krant ritselig neerleggend, en zijn stem had een kalm-gemoedelijken klank — „vertel nou 's Til... nou zijn der geen kleine potjes bij... is 't ernstig wat je met Frits gehad heb? dat zou me spijten...."

De opgewonden lust om hem te weerstaan was in 't wachten al weer gebroken bij het meisje, dat trilde van zenuwachtigheid en moeite had niet in schreien uit te barsten.

„Ja, 't was wèl erg, ... 't was héél erg, ... 't is misschien af!" bracht zij met hokkende stem uit.

Meneer fronste zijn dreigende wenkbrauwlijn:

„Af?" herhaalde hij met stemverheffing. „Áf? Zoo maar ineens?..." En toen:

„Nee, kom nou!... je moet de zaken niet ineens zoo tragisch opnemen, Tilde... Verliefde menschen hebben wel 's meer wat... Jullie hebt al zoo vaak wat gehad, geloof ik".

„Maar nu is 't heel wat anders, pa!" klonk de verstikte meisjesstem bijna fluisterend, klein tegen zijn zwaar geluid....

„Maar, m'n god, kind, wat had jullie dan?" vroeg mama verschrikt.

Maar de vader, klein-achtend het hoofd schuddend:

„Kom, kom, 't zal zoo erg wel niet wezen... Heusch, je moet de dingen zoo zwaar niet opnemen, Tilde, ... ik geloof d'r niets van... Had jij schuld, Tilde? Of hij? Maar dat doet er ook niets toe! Jullie moeten 't maar weer bijleggen, hoor...."

„'t Zou me geducht spijten... hoor je, meisje? 't Zou me héél erg spijten... om joù... maar ook om ons allemaal, as 't voorgoed afraakte tusschen jullie... We zijn niet rijk, dat weetje zoo goed als ik en een volwassen dochter méér of minder in huis, dat is lang geen onverschillige zaak, meisje! Vooral nou de kinderen grooter gaan worden en meer behoeften krijgen...."

„Kom an... 't zal ook zoo 'n vaart niet loopen... jullie zult 't wel bijleggen..." eindigde hij overredend gemoedelijk. En de hand uitstekend aan zijn dochter:

„Kan ik er op an?"

Maar zij lette er niet op, snikte zacht voor zich heen, schijnbaar even ongevoelig voor het fluisteren van haar moeder, die troostend achter haar was gekomen, den arm om haar schouder, het hoofd buigend naast 't hare.

Schouderophalend trok de vader zijn leege hand terug en stond, driftig zijn stoel verschuivend, van tafel op.

„Ga je mee, Bram, of ben je nog niet klaar?" vroeg hij zijn zoon, halverwege staan blijvend en omziend tusschen deur en tafel.

„Nee... ik zal ook maar," zei die lusteloos, zich loom van zijn stoel heffend, terwijl zijn vader de kamer verliet.

Toen de vrouwen alleen waren, schoof de moeder een der leege stoelen aan, zette zich

en bleef ongerust en meelijdig, maar toch soms ietwat knorrig haar dochter aanzien, terwijl zij den arm op de tafel liet rusten. Intusschen snikte het meisje, het gezicht in de handen, die den zakdoek hielden, vóórover op de tafel.

Toen, na een poos, het snikken bedaarde en Tilli het behuilde gezicht ophief om haar neus te snuiten, zei de moeder:

„Kom kind, vertel me nou 's bedaard, wàt is er voorgevallen tusschen jullie?"

En toen het snikken weer heftiger uitbrak:

„Nee ... nou moet je 's niet schreien ... tracht nou 's bedaard te zijn en wees nou 's vertrouwelijk ... ik ben toch je moeder, hè? Je weet: ik begrijp alles, ik kan àlles mee voelen .,. maar ik dacht dat 't in de laatste tijd nogal goed ging tusschen jullie? ...."

Het duurde nog even voor Tilli het snikken bedwingen kon en haar stem genoeg beheerschen, om klagend-zacht te zeggen:

„Och ja ... 't ging goed, omdat ìk me inhield, ... me best dee om maar niet te veel na te denken ... ik hield me altijd maar voor, dat-i toch zooveel goeds heeft ... zoo iets aanhankelijks en trouws ... en dat-i toch zoo van me schijnt te houen ... Maar soms kàn ik niet meer ... dan is 't net of 't me in-eens uitbreekt ... dan zie ik ineens zoo precies wat-i is ... en dan zie ik in elk woord zijn akelig egoïsme en zijn grofheid ...."

„Hè foei" kind, zeg toch zulke dingen niet!" haastte zich mama, verschrikt en verontwaardigd, te protesteeren.

Tilde haalde even de schouders op.

„Als 't nou toch zoo *is*?" zei ze ....

„Maar hou je dan niet meer van 'm, Til?"

„Och ... ja ... ik weet niet ... soms voel ik me toch wel weer an 'm gehecht ... we kennen mekaar ook al zoo lang! maar soms ... o! dan kàn ik 'm niet uitstaan ... dan gruw ik van 'm ..."

De laatste woorden sprak zij met hartstochtelijken nadruk, zenuwachtig den zakdoek samenballend in haar witte handen, terwijl haar starende oogen weer vol schoten.

Er was een poos stilte, waarin ook de moeder bedrukt voor zich uit zat te kijken. Daarop vroeg ze:

„Maar wat is er nou eigenlijk gebeùrd tusschen jullie? iets bizonders ... d'r moet toch iets bizonders gebeurd zijn? ...."

Het droef-starend gezicht schokte op onder de plotseling-onverwachten klank dier woorden en wrevelig, met moe-afwerend handgebaar, antwoordde ze:

„Hè! ... wat kan u dat nou schelen, wat er precies is voorgevallen .,. als 't nou zoo tusschen ons staat? D'r gebeuren natuurlijk telkens dingen, waardoor je dan weer ineens zoo duidelijk inziet ... Ba! Het was zoo min, van hem ..." barstte ze ineens weer uit ... „'t Was zoo vreèselijk min van 'm en toen-i dat zei had ik toch zoo'n hekel an 'm ... om dat dikke, grinnekende gezicht! O, nee ma! 't zou noòit tusschen ons gaan! ...."

„Nou ja," zei de moeder ongeduldig, „maar als je nou zoo doorgaat, begrijp ik er niets van.... Kom, vertel nou 's geregeld: waar kwam 't door aan?"

Het meisje, even weer schouder ophalend, gaf dan toe, vertelde geduldig, met een matte stem, terwijl de moeder soms met een enkel woord aanmoedigde, als de pijn der herinnering weer tranen opwekte, hoe Frits vroeger al eens gezegd had dat een journalist, Huber, een oude schoolvriend van hem, geschreven had dat-i in nood zat en of Frits 'm niet helpen wou. Frits had dat toen gedaan en dat had ze nog zoò aardig van hem gevonden, want 't was op school een veel knapper jongen geweest dan hij en Frits was wàt dikwijls door hem geplaagd....

Maar nu hadden ze van Frits z'n zaak filialen geopend in de buurt van den Hoogendijk ... onlangs ... dat wist ma wel ... en die Huber, die kennis van Frits, had daar bij de burgermenschen nog al invloed door zijn krantje, scheen 't. En daarom had Frits gewild dat Huber een paar stukjes schreef om die nieuwe winkels aan te bevelen .... Maar dat had-i, scheen 't, nog al bot-af geweigerd ... *waarom*, dat zei Frits niet.... Nou, dat was misschien niet aardig, maar de man was toch in zijn recht ... niet waar? Hij moest weten wat-i in z'n krant wou hebben en hij vond misschien niet goed.... In elk geval, ze begreep niet waarom Frits daar zoo nijdig om hoefde te worden.... O! ...

ziedend was-i op die Huber!... en toen had-i ook ineens al 't geld terug willen hebben, dat-i 'm geleend had....

„En gisteren vertelde hij haar, dat Huber hem weer geschreven had en hem gebeden en gesmeekt om uitstel.... Maar Frits had gedreigd met den deurwaarder, met faillissement... wat wist zij 't! met allerlei vreeselijke dingen...."

„Jasses, Frits! hoe kan je nou zoo iets doen!" had ze geroepen, waarop hij gezegd had, met dat hatelijk grinnikje van 'm....

„Ja... denk-i dat ik mal ben!... zoo'n schooier!... zoo'n bedelaar!... wat denkt-i wel! ik laat me niet ringelooren.... Voor wat hoort wat.... zoo begrijp ik 't!" en meer zulke dingen.

Nu, toen had zij zich eerst nog ingehouen, geprobeerd om 'm 't lage van zijn handelwijs te doen inzien.... Maar hij had àl maar gespot, terwijl-i toch innerlijk nijdig was, dat zag ze wel aan zijn oogen....

En toen was ze eindelijk uitgebarsten en had 'm gezegd dat hij niet de man was, die ze altijd gedacht had en dat ze nooit de vrouw wou worden van iemand die zich in haar oogen zoo ellendig klein en min gedroeg. Daarop was hij bleek geworden en was weggeloopen, zonder een woord meer te zeggen.

Ze was er zeker van dat hij 't nu vandaag afmaken zou, en 't was maar goed ook.... Ze had er niets, niets geen spijt van!... 't Zou toch nooit gegaan zijn... met iemand die zóó dacht en handelde... eindigde zij hartstochtelijk, met krachtig hoofdschudden, terwijl ze nerveus den zakdoek om en om haar vingers wrong.

„Zoo... en is dat nou alles?" vroeg mama.

„Alles?" herhaalde zij aarzelig-verwonderd: „Ja, zeker.... Wat wou u dan nog meer?"

„Nou dan zal-i vandaag wel weer ankomen om 't goed te maken..." besloot mevrouw, blijkbaar zeer gerust gesteld. „Maar kind... wees jij dan ook maar niet al te... principieel, hè? Vergeef 'm dan maar... toè... kom, je kan in de wereld heusch niet al te moeilijk zijn.... Alle menschen zijn wel 's... hebben wel 's minder goeie dingen in hun karakter en vooral mannen... heusch! geloof me... de mannen zijn allemaal een beetje zoo... maar als je ze een beetje leien kunt... als je ze wat toegeeft in hun ijdelheid... dan kan je later wel weer 's wat van hun gedaan krijgen.... En Frits is toch anders een goeie, degelijke jongen, die een heel goeie zaak heeft.... En die dol veel van je houdt... dat moet je ook bedenken.... En papa en ik zouen dat huwelijk heel graag zien.... Dat weet je.... Je heb gehoord hoe papa d'r van morgen over was, dat 't af zou zijn.... Nou, nou kindje, wat is dat nou weer ineens?..."

Het meisje had eerst haar moeder met droevige verbazing aangestaard. Zij was gloeiend rood geworden en allengs kwamen haar oogen weer vol tranen. Maar de moeder merkte 't niet in haar ijver om de zaak te bepleiten, tot ineens het meisje in snikken uitbrak....

Opstaande, wilde mama troostend het stil schokkend hoofd aan haar schouder leggen, maar ongeduldig schudde Tilde de liefkozende handen af.... „Nee.... laat me nou!..." hijgde zij en na een poos, terwijl de moeder besluiteloos en ietwat verlegen op haar neerzag, bracht zij met telkens verstikte stem uit.

„O God!... o God!... wat vreeselijk!... O God, wat vreeselijk! Papa, die me maar 't huis uit wil hebben... die de eerste de beste goed genoeg vindt... als ik maar weg kom... en u... u raadt me niet zoo principieel te zijn... als ik zeg... dat ik afschuw van 'm heb.... O God... God... God! Is dat dan niets?... Beteekent dat dan niets!... dat je een afschuw heb... van je aanstaande màn?... waarmee je je leven lang samen moet zijn.... Is dat niets, dat ik àl meer hekel an 'm krijg... dat ik van 'm gruwen ga?... Dat is allemaal niets... als-i maar een goeie zaak heeft... als-ti de dochter maar overneemt... nietwaar? O God!... O God!..."

Mevrouw had even beschaamd en verschrikt gezien, maar toen knorrig het hoofd geschud. En nu, terwijl een nieuwe huiluitbarsting Tilly het spreken belette, zei ze beslist en zacht ontevreden....

„Kind, kind, wat draaf je weer door! En wat zeg je 'n dwaze dingen.... Wij, je

ouers, hebben 't nooit anders dan goed met je voor gehad, dat weet je nèt zoo goed als ik.... En als we dachten dat je niet gelukkig zou zijn met Frits, dan zouen we zeker de eersten zijn om je 't af te raden.... Papa zoo goed als ik.... D'r is natuurlijk geen kwestie van je 't huis uit te willen hebben... dat meende papa ook niet straks... je doet 'm onrecht... je doet 'm héél groot onrecht, Tilde, als je dàt denkt... onze kinderen zijn ons allemaal even na... maar hij wou je laten voelen dat je niet lichtvaardig een be sluit mag nemen, waar 't een zaak geldt die jou niet alleen aangaat... dàt wou-i er mee zeggen. 't Gaat ons allemaal an, 't heeft gevolgen voor ons allemaal of je met Frits trouwt of niet... dat je niet egoïst zijn mag... dàt wou-i je laten inzien.... En nou zeg ik je nog dat je niet zoo op indrukken moet afgaan en niet zulke groote woorden gebruiken.

Elk mensch heeft wel 's oogenblikken dat-i minder sympathiek is,... ik en jij net zoo goed... maar dat behooren we mekaar te vergeven... dan juist hebben we mekaar 't meeste noodig, en 't is erg egoïst om je dan maar dadelijk af te keeren, of je zelf zooveel beter bent... nou weet je 't!...

Mevrouw had ijverig en met telkens nadrukkelijk hoofdknikken gesproken op haar dochter in, die droevig-peinzend voor zich staarde.

Tilly voelde verward in haar hoofd, niet meer juist beseffend waar 't hier op aan kwam en schaamachtig en ook weer verlucht, dat zij het geval misschien te ernstig had opgevat. Toch bleef er iets weerbarstigs, iets droevig-onbevredigds in haar gedachten, dat haar twijfelig deed vragen, na een kleine poos waarin mevrouw vorschend op haar had neergezien, nieuwsgierig naar de uitwerking harer woorden:

„Maar... kan je van iemand houen... waarvan je soms voelt dat je zoo'n afschuw...."

„Kind, kind, kind! onderbrak haar de moeder; gebruik toch zulke sterke uitdrukkingen niet. Schroef je toch niet zoo op."

„Afschuw... wie praat er nou van afschuw als je een beetje wrevelig op Frits geweest bent! En wie weet of er ook niet een beetje gekwetste ijdelheid van jou kant bij kwam.... En natuurlijk kan je van iemand houen en toch, soms je wel 's over 'm ergeren... dat is juist een bewijs dàt je van 'm houdt, want anders zou 't je toch niet schelen kunnen hoe of-i handelde... nie waar? Kom Til... ga nou maar rustig op je kamertje zitten... probeer een beetje tot kalmte te komen.... En denk nog 's na over wat ik je gezegd heb.... En als Frits straks misschien komt — ik hoop tenminste maar dat-i 't doet!... sluiten jullie dan maar weer gauw vrede.... 't Leven is te ernstig dat je om zoo'n kleinigheid met mekaar breken zou.... En dan heb je voor je ouers toch ook nog wel wat over, niet? Dag Til, dag kind... straks kom ik nog 's na je kijken, hoor!"

Met deze woorden leidde mevrouw het meisje, een arm om haar middel, de kamer uit, ging toen zelf, na haar sleutelmand genomen te hebben, haastig de achtergang door naar de keuken.

Tilly stapte intusschen langzaam, met lustelooze schreden de trappen op naar haar kamertje op de tweede verdieping, een klein bijvertrekje aan den tuin, dat tot boudoir was ingericht.

Werktuigelijk sloot ze de deur, ging toen voor de groote ronde spiegel staan, waarin zij een oogenblik wezenloos zich zelve bezag: haar smalle, bleekbehuilde gezicht in de sluike omlijsting der gladde blonde haren, haar tengere schouders en bovenlijf in de eenvoudige grijze morgenjapon....

Toen keerde zij zich naar het venster, om even aandachteloos naar buiten te staren waar diep beneden in den stillen, kleurloozen wintermorgen de vierkante stadstuinen uitlagen, kaal en doodsch vóór de stugge, raamoogende achterhuizen.

Maar haar innerlijke onrust dreef Tilly weer weg van het venster en zoo bleef zij nu heen en weer gaan in die kleine ruimte, rusteloos achtereen. Met slepende schreden ging zij, dat de grijze rok telkens in dezelfde lange trage plooien natrok, de bleeke vingers ineen gehaakt voor het lijf, groot-staroogend naar den grond uit het gebogen witte gezicht. En niets werd gehoord in de afgesloten stilte van het kamerhokje, dan het èven ritselig strooken van den rokzoom over het ruig donkerblauw tapijt.... Het was alles

onrust en twijfel in haar. In den nacht meende zij eindelijk tot een besluit gekomen te zijn, maar nu stond alles weer wankel. Wat moest zij doen, ... wat zou ze hem zeggen, als hij straks kwam! — Want dat zou hij zeker.... Nu haar moeder het gezegd had, voelde zij ook dat hij 't doen zou en weer trachten 't bij te leggen.... Want hij hield van haar ... kon veel van haar verdragen, o ja! Maar zij?... Zij wist 't niet meer, och god! minder dan ooit kon ze 't nu bedenken!... En toch moest ze een besluit nemen, want als zij nu toegaf en deze gelegenheid voorbij liet gaan, dan zou er nooit meer zoo een komen.... Dan zou ze voortaan machteloos zijn... dat voelde ze wel... maar... maar waarom?... waarom? Wou ze dan tòch wel.... Hield ze dan tòch van 'm? En genoeg voor een huwelijk? Een levenslang huwelijk?...

Onwillekeurig bleef zij staan, de armen samenstrengelend om haar hoofd, en terwijl haar nietziende oogen op het witte deurvlak gevestigd waren, prevelden haar lippen:

„Hou ik van 'm? Hou ik dus tòch van 'm?.... Dat moet ik toch weten — god! dat moet ik toch voor mezelf kunnen weten!"

Van nacht was 't haar alles zoo helder geworden, stond 't zoo stellig vast, dat zij niet genoeg van Frits hield en dat ze hem nu pas in zijn waar karakter had leeren kennen. Zij had afschuw van hem gevoeld!,... en zoo iemand kan toch nooit je man worden.... Dat was toch duidelijk!

Maar al bij 't wakker worden, voelde zij die koortsige helderheid verdofd en die overspannen zekerheid verslapt.... tot nu de woorden van haar moeder, nafluisterend in haar denken, alles weer twijfel en onzekerheid maakten.

....Je moest de dingen niet zoo principieel opvatten... dat was romanesk en egoïstisch... wij hadden allemaal fouten te vergeven... en hij hield toch zoo van haar....

Ineens zag zij weer Frits in meelijden, sympathiek: de verslagenheid op zijn gezicht, met die knippende oogen en trillenden mond onder zijn dikken snor... Het hinderde hem dan zoo, dat hij ontroering toonde, hij die niets van gevoeligheid en zoo hield... Maar dan zag ze hem juist 't liefst! Dan stonden zijn grijze oogen zoo mooi-treurig, met zoo iets trouws en dieps er in... en dan had z'n heele volle gezicht met de rooïe wangen zoo iets goedigs als van een grooten hond...

Zij had hem dikwijls zoo gezien, als zij hem in haar nerveuze onrust weer gekweld had... En meestal had hij 't maar stil verdragen... Als 't heel erg was, soms, ging hij maar heen... Zij zag zijn zware vierkante gestalte zooals die, gelaten stappend, dan de straat uitging, terwijl ze hem in een plotselingen vlaag van berouw uit 't raam nakeek... Hoe aardig en jongensachtig was die haargroei in zijn dikken hals en zoo zuiver rond om zijn kleine ooren... Zoo jeugdig nog en 't vel zoo blank en teer... heel anders dan aan zijn proestige dikrooie wangen... jammer!...

Zij hield dan toch van hem, dat zij zoo aan hem denken kon?... Met een verlegenheidsschokje kwam dit tot haar bewustzijn, met iets als schrik en voldòening tevens... Maar als dit zoo was, had haar moeder gelijk: dan mocht ze hem niet loslaten, omdat hij ook leelijke kanten aan zijn karakter had... Dan moest ze hem trachten te leiden... dan moest ze door al maar grootere liefde hem er toe brengen haar te volgen en zijn egoïsme af te leggen... Want dat was zijn grootste fout; en ook wel gebrek aan fijn gevoel soms... dikwijls.

Maar plots zag ze Frits voor zich, gelijk hij gisteren daar in de voorkamer gestaan had, met den harden, nijdigen glans in zijn kleine grauwe oogen en die teruggetrokken onderlip, bij hem altijd een teeken van innerlijke drift.

Zoo hatelijk was hij haar toen verschenen, dat zij nog de heete prikkeling in haar hoofd navoelde.

Hij was toch wèl grof. Zijn vierkante dikke lijf en zijn vol rond hoofd met die steenroode proestwangen en die dikke neus... 't was alles grofheid... hatelijke grofheid... Al was-ti dan ook wel's anders....

Maar had ze dat dan vroeger nooit gezien?... Bijna drie jaar lang waren ze nu al geëngageerd!

Een kilte van angst — diezelfde angst, die haar gisteren had bevangen, toen hij zoo

hatelijk grijnzend vóór haar stond — besloop haar weer. Als 't eens erger werd, haar gevoel van weerzin!... Was 't niet of zij hem gisteren ineens als een nieuw mensch had gezien?... Mocht je dan een huwelijk wagen, als er misschien zoo iets te wachten stond?... Dat kon toch niet, o god! Wat moest ze doen! Nu maar weer zwak toegeven... er niet verder om denken... of ferm zijn, en zich losrukken, al had ze nog zoo'n meelij?

Want 't zou vreeselijk voor hem zijn — dat wist ze... Zij dacht zich in den toestand in: hoe hij na veel bidden en misschien tranen heen zou gaan, zich afkeeren, met brandend-starende oogen en zenuwig-trillende lippen, naar de deur en heengaan, zoo geslagen en in zich verzonken om bang van te worden,... ja, hij zou 't vreeselijk voelen!

En haar denken ging verder. De gedrukte stilte in huis, als hij weg was en zij beneden zou komen. Ze wisten 't allemaal al... Mama zou niets zeggen, maar haar smartelijk-verwijtend en dan weer meelijdend aanzien... En papa — papa zou eerst een vuurrood hoofd hebben van opgekropte drift en woedend uit de kamer gaan als zij binnenkwam... Maar later zou hij bezorgd zien en stil-nadenkend zijn aan tafel. En de kleintjes ook allen onder den indruk van iets groots en heelergs dat gebeurd was. Niemand zou een woord spreken dien middag aan tafel, behalve Bram, die haar nijdig zou aankijken en nu en dan iets zeggen dat dan telkens een steek onder water was... om zijn ergenis te luchten...

Tilly liet al deze voorstellingen in zich opkomen en ontrollen, terwijl zij nu roerloos-leunend in een lage causeuse zat. Enkel knipten haar oogen snel en wrongen haar vingers in elkaar. Een wreede lust tot zelfpijniging en willooze slapte hield haar neder en zij deed niets om die onnatuurlijk scherphelderе voorstellingen te weren...

En deze openden zich van zelf en beeldden verder de toekomst.

Haar meisjesleven in 't gezin... maar als verdonkerd en vereenzaamd, nu die verwachting van aanstaande ernstige en toch blijde scheiding verdwenen was... Het nu al somtijds drukkende en pijnlijke zich schikken naar huiselijke gebruiken en luimen van pa en ma, dan verergerd door uitkomstloosheid, haar afhankelijkheid allengs pijnlijk gevoeld in 't zelfstandiger worden... En ook, ó duizendmaal erger dan al het ander, het besef van onderhouden te worden, veel geld te kosten, dat nu eigenlijk voor de jongeren moest beschikbaar blijven... Foei! hoe ruw had papa dat vanmorgen laten voelen... dat haar tijd nu gekomen was, als huwbaar meisje, om 't huis te ruimen ten bate van de anderen!

Een gloed van pijnlijke schaamte brak haar uit, terwijl zij dit overdacht. Hoe kòn hij dit zoo zeggen! haar zóó vernederen! Of had mama gelijk dat hij 't niet zoo gemeend had... dat hij alleen maar had willen zeggen dat zij niet uitsluitend met haar zelve mocht rekenen in dit geval.... Dat wàs wel zoo, voelde zij en haar wrok verzachtte, maar de pijn der schaamte werd er erger door. Zeker... 't was ruw en wreed gezegd: maar zij stònd ook de anderen in den weg, als zij altijd maar in huis bleef hangen, terwijl de jongere meisjes opgroeiden. — En zij stelde zich weer voor, hoe zij dezelfde bezigheden volbrengen zou jaar-in-jaar-uit met dezelfde gangen en dezelfde genoegens... en alles ouder, matter, verzadigder en zonder uitzicht op verandering... 't Viel haar ook in dat zij allerlei gewoonte en doening, haar vertrouwd en lief geworden in dien langen engagementstijd, zou moeten laten varen: wandelingen met Frits, comedie-, concertuitgangen met Frits, een tennisclub waar zij samen in waren, plannen voor het trouwen al, boodschappen en besprekingen voor haar uitzet... bezoeken bij familie van hem, die zij graag mocht lijden, zomeruitstapjes... eigenlijk al wat zij meer en vrijer dan anderen jonge meisjes doen kon als geëngageerde en wat die anderen haar ook benijdden!... O, die anderen! die buitenwereld! In een benauwende visie zag zij de verbaasde blikken, de bedwongen-nieuwsgierige gezichten, hoorde zij het meewarige zachtverbaasde vragen: »Is 't af? Ach nee? toch niet waar? Drie jaar geëngageerd en nou àf? Zoo ineens?...

O ja... o ja! Ze kende 't, hoorde 't al en

't zou een kwelling te meer zijn ... Ze zou 't niet kunnen verdragen! En toch ... moest ze om zulke redenen ... o god, o god, wat moest ze dan toch beginnen! ... In luid snikken brak zij uit, de handen voor 't gelaat, het bovenlijf wiegend als in lichamelijke pijn. Telkens opnieuw klonk haar gedempte jammeren, met onverstaanbare woorden gemengd, in de eng-besloten ruimte, schokten haar tengere schouders onder het heftige snikken ... Zij dacht niet meer — zij onderging enkel haar leed, gevoel van radeloozen twijfel en angst voor iets ontzaggelijk-dreigends, dat haar achterhalen zou, als zij geen uitweg vond.

Maar terwijl zij zoo jammerend snikte, diep haar ellende en verlatenheid voelde, ging een vage sensatie in haar open, alsof er uit de stille kamertjesomgeving, de roerloos starende dingen iets tot redding worden zou. En toen alles bleef stil en stom als 't was, zij nu bewust zichzelve hoorde snikken in de zwijging rondom, haar brandende oogen en gloeiende wangen begon te voelen, legde zich een groote matheid over haar denken, waarin zij wrokkend en zelfverteederd zich weerstandsloos gaf aan hetgeen komen zou. Het moest dan maar gebeuren wat wilde ... Zij had getracht, maar was te zwak zich te verzetten ... Haar schuld was 't niet, maar van 't noodlot en van allemaal die tegen haar samenspanden, als zij ongelukkig zou worden! Zij wist niet meer en er was toch geen hand, die haar terecht wees ...

Zoo bleef zij peinzen, terwijl zij haar oogen droogde, nu en dan nog even zenuwachtig opsnikkend.

En zoo vergat zij zich, staaroogend droomend zonder bewuste gedachten ... terwijl de tijd verging in het bleeklichte kamerbinnen.

Tot zij opschrikte door een klop op de deur, die dadelijk daarna open ging. Een hoofd werd zichtbaar: haar vader, vragende:

„Ben je hier hier? ... Mag ik? ..."

En zijn zware zwarte gestalte was al binnen, hoog bij de deur, terwijl hij er bijvoegde ... op haar nog altijd zwijgen:

„Ik màg toch wel? ... Ik wou even een paar woorden met je spreken, Til. ..."

„Komt u binnen ..." kon zij enkel flauwtjes zeggen, hoewel hij al in de kamer stond. Hij sloot nu de deur en kwam verder in, zoodat de bekrompen ruimte heel vol werd van zijn breede hoogheid. 't Benauwde haar een beetje, terwijl zij nog altijd zittend tot hem opzag.... Maar nu wou zij opstaan, onwillekeurig, doch hij zei: „nee, blijf zitten, ... blijf kalm zitten ... en een der fijne, witte stoeltjes nemend: „ik kom bij je zitten ... hou je gemak maar, 't is maar even kind ..." En zoo bleef ze dan, gelaten wachtend tot hij zou spreken. Even, toen hij binnen kwam, had haar hart weer tegen haar keel opgebonsd, uit heugenis aan het vroeger gesprek en omdat nu de beslissing vallen zou. Maar zij was te versuft en willoos tot verzet. Hij mocht haar verwijten doen en boos zijn ... 't was haar alles eveneens, zoo 't maar gauw gedaan was. Zij moesten 't maar weten voortaan ... zij zou doen wat ze wilden ... Als zij nog iets begeerde in haar moegestreden gedachte, dan was het dat zij haar met rust lieten ... en o! dat zij voor goed rust mocht hebben en gauw dood zijn! ...

Terwijl dit vaag in haar denken schemerde, zag zij met matte berusting haar vader aan uit haar wit-verhuild gezicht, waarvan zij de enkele losgemaakte haren met moewe hand wegstreek.

Zijn zware hoofd met het donker-expressief gezicht was roerloos geheven in het stilkleurig kamerlicht, terwijl hij, de oogen neer, gedachtevol, met zijn gesoigneerde dikke vingers in gewoonte-bewegen, zijn baard gladstreek. Tilly hoorde het droog klein geritsel onder die aanraking, terwijl telkens even de zegelring opblonk aan zijn pink.

Toen met een energiek schokje, kwam het hoofd op en zagen zijn oogen haar vol aan, ernstig. En zijn harde stem klonk ongewoon mild en aarzelig, terwijl hij sprak:

„Ja ... kijk 's kind ... als ik vanmorgen misschien wat bruusk ben geweest ... dat kàn wel ... maar ... dan meende ik 't zoo niet, hoor! ... Ik ... ke ... mama zei me zooiets ... dat jij scheen te denken ... dat ik ... maar enfin, we zullen 't maar niet herhalen, ... maar ik stel er prijs op....

Hier werd zijn toon nog ernstiger, bijna ontroerd, voelde Tilly.

»Ik stel er prijs op, je te zeggen dat 't me zou spijten, als je mij, je vader, van zoo iets

verdacht. Ik wil enkel je welzijn, hoor kind, en nooit anders dan je welzijn. . . ."

Verrast en geschokt, met tranen in de oogen, greep Tilly de hand, die hij uitstak met haar beide handen, en, schreiend, zoende zij die hand, . . . terwijl hij bewogen voortging. . . .

„Nietwaar? we begrijpen mekaar nou weer, niewaar Til? Ik ben toch je vader, en ik kan toch immers niet anders willen dan je geluk, me kind, hè? Ik bedoelde vanmorgen . . . ik wou maar zeggen . . . maar je moet doen wat jou goeddunkt . . . ik laat je heel vrij . . . Als je denkt dat je met Frits niet gelukkig zult zijn . . . zeg 'm dan af . . . 't Zou me natuurlijk spijten . . . heel erg . . . en ons allemaal . . . maar jij moet 't weten . . . dat wou ik je zeggen. . . ."

Hij kon niet verder spreken, want Tilly was hem om den hals gevallen, snikkende in verteedering en berouw:

„Beste, goeie papa . . . nokte zij . . . „wat bent u lief . . . wat bent u goed voor me . . . om zoo bij me te komen . . . om dat te zeggen . . . ik . . . ik voel me zoo slecht . . . zoo afschuwelijk, dat ik u verdacht heb. . . ."

„Stil maar kindje, . . . stil maar . . . dat is nou weer over," zei hij haar troostend op den rug kloppend.

„Nee . . . 't was wèl slecht van me . . ." herhaalde zij, haar hoofd opheffend om hem door haar tranen aan te zien . . . „Schandeijk u zoo te verdenken! En ik ben ook heel egoïst geweest . . . en overdreven om zoo iets zóó erg op te nemen . . . Mama heeft 't me gezegd . . . en ik zie 't nou wel in . . ."

„Nou, nou! . . ." onderbrak hij kalmeerend haar woorden, terwijl ze weer zich terugzette in 't lage stoeltje.

„. . . Je moet nou je zelf niet te erg beschuldigen . . . je moet nou aan die kant ook niet overdrijven . . . Frits zal ook wel schuld gehad hebben . . . Ja, zeker! . . . ik hoorde zoo iets van mama . . . en ik vindt 't ook van hem . . . maar je moet 'm maar vergeven . . . als je kan. . . ."

Tilly knikte ijverig met 't hoofd, terwijl zij haar tranen afwischte en haar neus snoot . . . Ja, zij zou hem zeker vergeven . . . als hij 't haar maar wilde doen . . . ze had zich schandelijk mal aangesteld, voelde ze nu met schaamte . . . en hem erg beleedigd . . .

„Nou meisje . . ." zei haar vader opstaande en haar de hand reikend, die ze weer innig drukte in haar kleine bleeke handen . . . „dan zijn we weer goeie vrinden, hè? Mijn lieve oudste dochter! . . ." En hij boog zich om haar op de wang te zoenen. . . .

„Dag kind! . . . tracht nou weer een beetje tot kalmte te komen, hè? 't Is nou alles weer goed en als Frits strakkies komt, dan pak je mekaar maar 's flink en dan is de zaak weer gezond. Arme jongen, hij zal ook wel 't land gehad hebben! . . ."

Met deze woorden ging zijn hooge gestalte door de deuropening en was de deur achter hem dicht, waarheen Tilly eerst een poos stil zat te staren, eer ze opstond. Zij wilde boven haar oogen met koud water gaan wasschen en wat toilet maken, want 't zou wel bij twaalf zijn. Maar opstaand, voelde zij een pijnlijk bonzen in haar hersens . . . O, nu kreeg zij weer hoofdpijn? . . . hoe ellendig nou! maar 't was niet te verwonderen!

Er was een weerzin om verder te denken in haar, maar toch werd ze zich bewust van een dankbaar-verlucht gevoel voor haar vader, tegelijk met zekere vage onbevredigdheid, zij wist niet waarover . . . .

Echter wilde zij nu alleen denken aan wat oogenblikkelijk gebeuren moest: zich opknappen en naar beneden gaan . . . .

Doch vóór zij bij de deur was, ging die half open en kwam haar vader weer in de opening en zag haar aan, half ernstig, half lachend:

„Zeg? Mag-i binnen komen?" vroeg hij, gedempt met een hoofdbeweging naar achter aanduidend dat iemand buiten stond.

Tilly kreeg een schok van schrik. Een koude rilling liep haar over den rug, en trok het vel onder de haren op haar achterhoofd pijnlijk-prikkelend samen. Het bloed gonsde in haar ooren, terwijl zij verbijsterd naar de halfopen deur staarde, waar nu haar vader verdween voor de kleinere gestalte van Frits.

Er was een werveling van gedachten in haar hoofd, maar zij kon er geen duidelijk bevatten, terwijl met neerhangende armen zij altijd nog roerloos hem stond aan te zien.

Hij, zijn gezette gestalte nog altijd in de deurpost, bleef ook sprakeloos, in onzekerheid over de ontvangst en niet wetend hoe te beginnen. Zij zag zijn dikken rooden kop, zijn gezicht dat in veel donker baardhaar bijna schuil ging met de stomp-norsche uitdrukking, die de kleine diepliggende oogen temperden. Die oogen hadden anders een hondelijk-trouwhartigen opslag, maar nu stonden zij anders, gelijk Tilly diepinnerlijk met angstig wantrouwen voelde. Er was nu iets schuw-onrustigs en tegelijk een valsche flikkering in....

Maar reeds had hij zich hersteld, na dat eerste zien, kwam nu op haar toe, met een begin van lach om zijn snormond en een vraging in de oogen.

„Til,... toe... zullen we maar weer goed zijn?" zei hij zijn hand uitstekend, met die diepdonkere stem, waarin zij zoo lang niets dan trouwe ernst, de wat bruuske rondheid van een buitenman had gehoord. Maar nu — en ook dit werd èven, diep-innerlijk, door haar gespeurd — was er iets gewilds en valsch in dien klank, alsof hij zijn wrok niet weggedaan had, maar enkel bedekken wilde... tot later.

Voor zij echter zelve het goed wist in haar overprikkelden staat, had ook zij zwijgend haar hand gereikt... waarmee hij haar tot zich trok. En nu lag zij al, geluidloos schreiend, aan zijn schouder en scheen *hij* 't te zijn, die vergaf... In haar ooren kwàm daarop zijn stem, die nu zacht liefkoozend en beschermend klonk.

„We zullen 't maar vergeten, hè Til? We zullen maar doen of 'r niks gebeurd is, hè? We zijn allebei wat heftig geweest, en... hier hoorde zij een accent van mannelijken autoritairen ernst, gewichtig-opvatten, in zijn stem, die haar toch weer, op dezelfde flauwe en vage wijze gemaakt aandeed..."

„En d'r zijn woorden gevallen... die tusschen ons nooit meer gezegd moeten worden... nietwaar Til? We kennen mekaar telang om niet mekaars kleine fouten en tekortkomingen te verdragen, is 't niet? Zeg... is 't niet?"

Zij knikte flauwtjes, richtte zich nu op en maakte zich zacht uit zijn arm vrij, terwijl haar oogen droogend.

„En dan..." vervolgde hij, met toenemend zelfvertrouwen....

„Kijk 's Til... d'r zijn heusch dingen waarover jullie vrouwen niet goed kunnen oordeelen... Ieder z'n terrein!... van zaken heb jullie weer geen verstand... laat ons daar nou maar tobben... dan bemoeien wij ons ook niet met jullie werk... Hè, is 't zoo afgesproken?..."

Hij nam weer haar hand en zij liet hem doen, willoos. Om niet weer in snikken uit te barsten, sprak zij niet, zoende hem terug, toen hij haar als finale verzoening omhelsde.

„We houen toch van mekaar, niet?" zei hij zacht.

„Ja... Frits", fluisterde zij terug, in een snikschok....

„Kom,... dan gaan we nou naar beneden... ze wachten ons al lang, en de oudjes zullen blij zijn dat we 't weer eens zijn".

Met zijn arm om haar middel, leidde hij Tilly 't kamertje uit, liet haar toen vóór zich uitgaan de trap af, in kalme zelfvoldaanheid, één voor één telkens zijn kraakschreden plantend achter haar, die met nerveuze beweging nog snel haar oogen afwischte en haar haren gladstreek, opdat zij er niet al te verhuild uit zou zien.

Als zij zich nôu maar goed kon houden beneden!

Toen zij binnen kwamen, ging er een klein gejuich op van de kinderen en knikten de ouders goedkeurend.

't Was dus weer alles in orde!

HEUVELINGEN EN † † † † † † † † LAAGLANDERS. DOOR PIET VAN ASSCHE. † † † † †

En vóór jaren en jaren woonden, in eene afgelegen streek, de Rijckaertsen op vlakland en de Davidsen op aanpalende hoogten. En de eersten waren aardappel- en koornboeren, en de tweeden wonnen veel fruit in wijde boomgaarden, en op 't weiland der hellingen graasden hun zwabbernekkige ossen en uierzware koeien, wijl in stallen vette zwijnen een dikgekookt mengsel van botermelk, aard-

appels en allerlei afval uit hun eetbakken slobberden.

Waren de Rijckaertsen gierige magere aardwroeters, de Davidsen integendeel jolige lui die zich, in uren van rust of tijdens hun vette maaltijden, vol propten met spek en eiers en lekkergeurend versch masteluin, en vooral met breede sneden der dertigponder hespen, er in zwarte schouwpijpen naast reessems worsten hangende te rooken. Bovendien goten zij veel krachtig bier door de keel en daardoor pronkten zij meest allen met zwadderbuiken en dubbelkinnen en doken hun oogen lui-lodderig weg in 't gezwollen purperend gelaat. Telkens zij zwijnen en pluimgedierte, fruit en stapels hout naar de ver-gelegen stad ter markte reden, keerden zij weer, hun breede wagens volgestapeld met tonnen en allerlei goeden kost.

Op acht hoeven woonden ze: zeven voor de gehuwde zoons; de achtste en schoonste was deze van den ouden Davidsen. Die oude was een zeventigjarige dikke met breede borst en zwaren rug, guitigheid in de mollig-wegduikende oogskens en schelmsche levensjoligheid in elk trekje van 't gezond hoogrood aangezicht.

De oude der Rijckaertsen integendeel, magere boer met bruingebrand en doorgroefd gelaat, dunne lippen en gluiperige oogen, was de geslepenste duitenkliever en knorziekste hartopvreter onder al de andere gierige Vlak- of Laaglanders: zijne zonen, en dezer vrouwen met hun beenderige lichamen en inkuilende slapen, en hunne tot achter de sproeterige ooren platgestreken hairblessen. Armoezaaisters schenen deze, in schreeuwende tegenstelling met het mollige vrouwvolk der Hooglanders of Heuvelingen: welgevormde wezens met van levenslust glinsterende blauwe oogen, bolronde roode kaken, kriekroode lippen en schuimend-blanken hals. 's Winters vroolijkte 't jolige minneleven met zoo'n heerlijke wijven de donkere dagen en de zwarte avonden op. Wind- en sneeuwstormen mochten dan aanbeuken; 't mocht er wezen een winterland met buiten alom dikke lagen sneeuw, op daken en heuvelen, op de takkenwebbe der appelaars en de bronsgroene sparrenloovergewelven! Ba, zij, de mannen vooral, bekreunden er zich weinig om en zouden er zitten rond het knetterspetterend mutsaardvuur, half wegdoezelend in den rossen schijn der zoevende kronkelvlammen; er zitten te rocken, de met de armen omvatte knieën aangedrukt tegen de borst, en in ruste, zooals dikgepeuzelde mollen in hun aardpijpen. Soms, door de wijde keukenhalle, dreunde hun vette lach en schudde hun zware lijven, waarna ze teugen malsch bier uit blauwsteenen kannen en potten zopen, of met breeden armzwaai hun wiggelwaggelend wijf op de knie trokken, zingende soms een lied van smullen en paren.

Bij de Rijckaertsen integendeel was 't maar aldoor zwoegen, morren en knorren, kijven of stom omloopen; daarbij een gedurig uitrekenen hoeveel er te winnen zou wezen op de vruchten der aarde, de eiers en de boter. Water dronken die miserielevenzoekers, aten bruin brood, en zeer zelden vleesch, om maar veel geld bijeen te schrapen. De mannen spaarden 't zelfs uit op hun dagelijksche pijpen tabak.

In vijandschap leefden Davidsen en Rijckaertsen. Hoe die vete ontstond, wist niemand. 't Was de ingeboren haat der kniezers en waterdrinkers jegens de lustige bierkerels en spekvreters van het Hoogland.

Op allerlei wijzen hadden zij reeds elkander getergd en benadeeld. Handgemeen werden de zoons dikwijls in 't jaar en 't gebeurde zelfs dat er waren die weken en weken omliepen met grauw- en paarschgebeukte oogen en gekwetste neuzen, en reeds tweemaal waren beide stammen tegen elkander opgetrokken, gewapend met stokken, vlegels en oude roeren. De einduitslag was dan dat, aan weerszijden, heel de bende huiswaarts sukkelde, deerlijk gehavend, bebloed en bebuild, 't lijf blauw- en grauwgeranseld. Een paar vechters hinkepatjinkten zelfs maandenlang op krukken.

En 't was nu op een schoonen dag, in de zomermaand Juli. In wazigblauwende ochtendnevels doezelde 't koornland weg. Gras en halmen dauwflonkerden. Uit het nog grijs omwasemd Oosten rees de goudvlammende en alle leven wekkende zonne.

Met de pik op den schouder en de bolvormige kruik aan de hand, verliet toen de

oude Simon Rijckaertsen zijne woonste. Even voorover helde zijn lichaam bij elken stap. Bruingebrand en doorgleufd was zijn houterig gelaat, pezig-afgeteerd zijn hals, verrunzeld zijn vel. De vader was hij van zes zonen, allen graanboeren, waarvan een viertal waren gehuwd. Rond hunne hoeven golfde er koorn zoover 't oog droeg. De zeventig was hij voorbij. Hoe spitten en maaien, ploegen en eggen en wieden zijn rug hadden gekromd, toch stond hij nog taai als een knotseik, wiens wortels door de aarde wrongen in een steeds dieper en dieper wroetelen.

Achter hem gingen twee zijner zoons, blootshoofd, nek en borst gebronsd, de beenen naakt tot aan de knieën, de voeten in klompen. Eveneens droegen zij pik en haak, en kruiken vol koelen drank. Hun beenderig, baardeloos gelaat was hoekig-ruw, aan neus en lippen diep doorgroefd, en norschheid stond erin geprent. Geen woord wisselden ze nu. Men hoorde slechts het kloppen hunner holleblokken op den weg, en rondom 't ritselen van een vogel in 't kruid of een kwakkelslag in 't koorn, wijl uit dauwglinsterende grasbossen de leeuwerik opflapperde, al tierelauwend zeer hoog, om in de ruimte te blijven hangen, gekeerd naar de rijzende goud-uitsprankelende zonne. Hier en daar, onder de eerste warmte, rolde smoor ineen, als worstelden er geheimzinnige wezens die, kruisende soms zwaargespierde armen op hoogwelvende borsten, hun koppen bogen als om eene wereld op hun beenderruggen te torschen.

Eens met zijn zoons Lucas en Marcus aan den gerstakker, staarde Simon over de vonkelende en warmtintelende graandeining, naar de in blauwenden schemermist vredevol sluimerende hoogten. Dan, de pik in de eene en den haak in de andere hand, oogen glinsterend en neusvleugels jagend, bogen de mannen, de aders zwellend aan slapen en hals, voorover en kapten, schermutseling vóór den grooten slag, eenige armvollen halmen neer, wijl koele dauwdruppels op hun kaken spatten. Daarna, hijgende veel lucht naar binnen, staken zij nog eens hun koppen omhoog, wrongen de ellebogen tegen hun ribben, als om de armspieren te rekken en al hun krachten bijeen te verzamelen voor den afmattenden strijd, daar de zonne dien dag wreed zou vlijmen.

En steeds ruilden zij geen woord. In de verte haangekraai, schril-snijdende door de ijle lucht, of het gebeurel eener naar 't weiland pootpletsende koe op wier knoken de stok van den barvoets loopenden koeier botste. En het dier schudde, de oogen verblind door de lichtoverrompeling, den kwabsigen waggelnek, sleurde met de tong eenige loovers van jonge berken om daarna met slijmdruipenden muil verder te hollen.

En weer bogen de Rijckaertsen en pikten. Soms vijlde de scherpsteen scharrend over het blauwgrauw-blinkende staal, dat dan weer in de lucht zoefde en door de reuzelende halmen beet. Nu en dan, naarmate de zon hooger bolde, rezen de pikkers, den rug als vuurdoorspietst, overeind om uit te blazen en hun zweet te drogen of om, gedachteloos en de lippen ontsloten, naar de verte te staren. En de oude Simon, die 't grijsblauw-omdoezelde hoogland nog eens lang had begluurd, dronk een koelen teug uit eene bolvormige kruik en sprak:

— Gisteravond was 't weer brasserij bij 't volkje alginder en gelampet, dat hebben ze tot na middernacht. Op handen en voeten zullen de beesten weer van zattigheid naar hun nesten zijn gekropen en nu snorken ze gelijk zwijnen! Mannen, dat teren en smeren, al die „bombancie" blijft niet duren en het vel hunner zwadderbuiken zal dra slodderen en rimpelen van miserie! Ja, laat er dus de hoeveerdigen maar voor ons de schouders ophalen, voor ons die 't brood winnen in 't zweet onzes aanschijns, zooals de Heer 't heeft bevolen! Laat ze maar vadsig in den lommer liggen te luierikken, pijpen rookend en stoopen bier leêg zabberend! Ik voorspel het u: „De maat is dra vol en 't vuur der vermaledijding regent er dan op hun hoeven, zooals de zwavelvloed over Sodoma en Gomorrhe!

En als een bronzen beeld zwartend afstekend op de geelgouden gerstglinstering, in het rijzende licht, stond hij er akelig-mager, de vuist dreigende opgestoken.

't Werd middag. Lekvlammende druppelde 't zonnevuur in de ruimte. Hoeven, landerijen en graan lagen verpletterd onder de hitte-

zwaarte. Andere zoons van Rijckaertsen: Joachim en Elias en de jonge Benjamin stonden nu ook omslierd van stikdampen, te pikken als zonneduivels, gebronsd en doorgloeid. Lekewijs rolde 't zweet, teekenend vuilgeboorde kronkelstreepkens, over hun gelaat.

En toch dachten zij aan geen uitscheiden, maar zwaaiden gedurig het staal, met altijd dezelfde werktuigelijk-afgemeten bewegingen van armen en bovenlijf. Gloeiend schoot hun adem over koortsig-droge lippen. Diep uit hun hoofd staarden de zwartomrande oogen. Over 't gebeente spande de huid, waaronder de pezen als verdorden. Maar steeds ruilden ze geen woord.

Wanneer, bij zinkende purperspattels — sprinkelsprankelende zonne, de halmen zijig en zoet reuzelden onder een over 't verschroeide land aanslierend avondwindje, en aan 't oosten de maneschijf bruinrood rees uit donkergrijze dampen, boog de oude Rijckaertsen eerbiedig het hoofd, vouwde de handen en sprak:

— Zoons van den ouden Simon, dankt den Heer, uwen God, die u dezen dag nog het leven schonk. Dankt Hem en bidt! Tijdens den nacht hoede Hij u, in zijne algoedheid, voor alle kwalen, voor den schielijken dood, de tentatiën van den booze en de perijkelen der zonde ... Gaat nu in vrede naar uwe vrouwen en eet het avondbrood, dat ge eerlijk hebt gewonnen in het zweet uws aanschijns. Gaat!

En de pikken op den schouder, met gelijkmatigen stap en telkens vooroverbuigend lichaam, gingen zij, zwart-afstompend in de schemering, een kronkelwegelken in tusschen 't koorn, om eerder nog hunne hoeven te bereiken.

Eens de koornplek doorgestapt en aan een tarweveld gekomen, bleven zij plots verslagen staan. 't Graan lag er verwoest, gedeeltelijk uitgesleurd en gebroken, en werd nog aanhoudend vertrappeld door rozig-ronde, staartkrullende en lobberoorige vette zwijnen die — wie weet, reeds hoe lang — van 't hoogland langs de holle wegen waren aangetrippeld, den graanakker hadden overrompeld, in de halmen rolden en bolden, en al morreknorrend de aarde met hun snuiten omwoelden.

Sprekende geen woord, maar bevend van haat en woede, blikten de Rijckaertsen elkander aan, er een tijdeken onbeweeglijk staande. Dan, de pikken opgestoken, ijlden ze naar de knorrende beesten, vliemden door dezer kelen 't scherppuntige staal, hakten en kapten, wroetelden er meê door de zwadderpensen, wijl bloed uit de gapende wonden der kwêkende dieren gulpte.

— De schoften! bulderde de oude. Wijl ze, vol bier en krachtigen kost, wellicht in 't gras lagen te zingen en als gekken te slaan met armen en beenen, verwoestten die draf- en modderslobberaars de vruchten van ons zweet! Oog voor oog, tand voor tand! Snuiten en staarten snijde men af en Benjamin drage die, biedend onzen avondgroet, naar den ouden Davidsen. Vooruit nu met het gedierte, dat wij betaalden met ons graan!

En zij bonden de pooten der zwijnen met graanhalmen aaneen, staken stokken tusschen de knoopen, torschten de vrachten omhoog en trokken dan in de dalende schemering triomfantelijk huiswaarts.

Intusschen zat de dikke Davidsen, een boer met rooden bolkop, zwadderkaken en dubbele kin, als een opgezwollen kikker op eene bank te blazen van 't overdadig eten en drinken, onder een breedgetakten notelaar op het neerhof zijner hooggelegen hoeve. Een gelukzalig lachje zweefde over zijne baardelooze lippen. Mollig-vet troonde hij er, de poezelige vingerkens gevouwen op zijn buik, en zijne schalksche oogskens keken naar twee zijner honden die rollebolden in 't gras, wijl zij uit elkander's muilen eene hespeknook trachtten te sleuren.

En van op den hoogen heuvel liet hij de blikken dwalen, nu naar de hoeven zijner zonen, dan naar de wegen, waar zwijnen snuffelden in vochtige hoeken en grachten en vettigheid en vuilnis opslobberden, wijl barvoets trippeltrappende en pletsplatsende knapen, hun koppen verwilderd van 't ravotteren en 't roodvlammend facies stofbevuild en zwartbestreept, ze met zweepen naar de stallen kletsten. Verder, onder de uiteengewrongen takkenwebbe van krommende knoestige appelaars, graasden, hun ruglijn rosgoud-geboord, wel-in-'t vleesch zittende koeien of keken,

staartzwenkelend en greumelend, naar de verte wijl slijm rekte van hun glibberige snuiten, of schuurden de knoken tegen boomstammen of hagen. En onder eene vaalbevlekte hurkte eene roodgejurkte en donkerblauwgerokte struische deern neer; deern vóór wier knieën een emmer stond, waarin vlugvaardige vingers uit een waggelenden uier de striepend-neerstralende en dan brutselende-kreuzelende melk trokken.

Intusschen was de zendeling der Rijckaertsen tusschen elzenloover doorgekropen, op 't voorhof van Davidsen's hoeve geloopen en had vóór den verbouwereerden boer de teenwilgen wand leêggeschud, waarna hij het hazenpad koos.

En de staarten en snuiten bemerkend, begreep der Heuvelingen meester dra de gepleegde euveldaad. En in razernij oprijzend, schopte hij naar zijne blaffend toeschietende honden en rameide met de schouders eene meid, torschend aan elk der stijf-gespannen armen een melkvollen emmer, omverre. Dan brulde hij zijn dienstvolk saam uit stallen en schuren, en begon daarna te razen over den haat tusschen Hoog- en Laagland. En den koewachter beval hij driemaal den noodhoorn te blazen, het sein dat de zoons werden genoodigd ter bijeenkomst op de vaderlijke hoeve. En, in de stilte van den wonderzoeten avond, galmde eentonig en klagend dit geluid over de in doom donkerblauwende diepten en heuvelen.

Kort daarna, langs kronkelpaden en holle wegen, doken al die zwaargebouwde kerels met hun breede ruggen en logge schouders, zwijgend op uit het dolende donker. Dat er gewichtige dingen voorhanden waren, begrepen ze, nu hun vader hen nog zoo laat ter vergadering opriep.

Eens in de wijde keukenhalle, onder de zwartberookte en met balken doorribde zoldering, zetten zij zich neer in den geheimzinnig uitslaanden schijn der kronkellekkende haardvuurvlammen, die in de knetterende en spritsprattende takjes beten. En, na te hebben vermeld hoe de Laaglanders hun zwijnen hadden vermoord en er waren meê getrokken, naar hun armoêkrotten en wellicht reeds hun hongerige magen vulden met sappige ribbekens en versch spek, rees de verbolgen vader overeind en sprak verder:

— Heuvelingen, mogen wij ons straffeloos laten benadeelen door geraamtekerels, te gierig dat zij 'n stuk rogge in den mond steken; door naar 't vet-springers die ons uitscholden voor vadsige kampernoelieknauwers, bierslobberaars, zatte luibalgen, vrouwenzotten, na andere liefelijke benamingen, en die als paddestoelen zich zoeken vet te mesten op ons goed? Zij en hun lang-magere wijven, ze loopen er gekleed als landloopers, en hun kinderen slenteren paddebloot langs de wegen, en zoo'n ongedierte zou ons de wet willen stellen? Neen, neen, neen! — en zijn zware vuist bonsde op de tafel en hij doorspoelde de keel met een malschen teug bier. — Weest gerust, zonen! De oude Davidsen, treffen zal hij hen, dat ze zullen lamenteeren over een totalen ondergang!

En allen tierden nu scheldwoorden en vermaledijdingen, dronken ten slotte hun potten ledig, staken hun wegschemerende rosomlijnde koppen bijeen en begonnen over hun wraakplan te fezelen. En als de oude hun zijn ontwerp had ontwikkeld, keurden zij dit goed, blikten elkander aan en braken plots, pletsend met de handen op hun beenen, los in een geschater zoo wild dat het buiten ver doordaverde de lucht, storend een wonderzoeten zomeravondvrede.

* * *

Het toeval woû nu juist dat de oude Davidsen den volgenden dag jarig was en telkens moest die heuchelijke gebeurtenis gevierd met vette pleizieren.

In den loop van den morgen werd een van vetheid wiggelwaggelend zwijn aan krulstaart en oorlappen uit zijn stal gesleurd en 't spekbeest de keel afgestoken. In de lichtwemeling der door 't appelboomgebladerte goudstralende zon stond de roodneuzige bolwangige meester der hoeve, omwolkend zijn kop met tabaksrook, tevreden glimlachend het slachten te bekijken. Soms, na een vluchtigen zet, lachte hij dat kin en buik schokschudden, of hij kletste met de mollige hand op den ronden rug van een zijner schelmschjolige meiden die nu en dan aanstapten uit

de keuken waar, over de kronkelvlammen, pap en koedraf in zwartberookte ketels pruttelden en spritspratten.

Wanneer het zwijn was gebrand, bond een der zoons de achterpooten aaneen, sloeg een touw over een dikken appelaarstak en, al roepende „halli-op", heesch hij de vracht omhoog, eene vracht zoo zwaar dat de schuddende boom ervan kraakte. Een tijdeken hing 't beest er met zijn kop omlaag te bijzen, zijn kleine oogskens droevig weggedoken, waarna 't slachtmes knarsende doorvliemde het doorschijnende buikvet en het rookend gedarmte blootlei.

En de oude Davidsen lachte toen en riep tot een der eveneens toekijkende deernen:

— Hee, dikke Trine, mijn meid, hoort ge de ribbekens al kiskassen en de beulingen openspatten in de pannen? Trine, mijn meid — en in zijn zottigheid verjongd door het wonderschoone weêr en het vooruitzicht op het heerlijk boerenfestijn, greep hij ze met den arm om de leden — Trine, mijn meid, gesmuld wordt er hier straks, dat men er na weken en weken nog zal van spreken! Toe, lach maar en zing, dril heen en weer dat uw rokken flapper-wapperen! kijk eens, welk een weertje! Veel zonne! En de vogelen zingen, en de duiven roekedekoeën, en de hennen kakelen! En de haan is hun baas, en fier stapt hij rond, de sporen achteruit! Trine, mijn meid, dat mijn volk vanavond ook dartel zij! Dat groeie en bloeie ons ras om de streek hier te overrompelen in hare lengte en breedte!

En neuriënd een liedeken van zotternije, stapte de boer zijn boomgaard rond die er leefde vol lichtgetintel en koelenden schaduw.

's Avonds vonkelspatte en goudsijpelde 't licht der zinkende zon door gebladerte en op gras, en stroomde in den tuin op bruine en rozige en steenroode zinia's, purperen en blauwe en witte margarethabloemen, gele en roode begonia's, leeuwenmuilkes en hanekammen en goudsterren, wier verven dooreenwerkten en wemelden in de afwisselendste schakeeringen. Eindelijk brandde 't goud uit tot overeenkruipende en tegeneen in- en uitslaande donkerroode vlammen, en werd het aan den horizont, in de stijgende avondnevels, eene wild-grootsche opeenhooping en dooreenmengeling van purperen en paarsche, donkergele en grijze strepen, veegsels rechtlijnig en schuin en half-cirkelvormig, eene tragisch-donkerende kleurenweelde waarop de loovermassa bronsgroen afstak.

En onder 't knobbelig en verwrongen takwerk der scheeve en met balken onderschraagde appelaars-stammen waren tafels vol borden en glazen, potten en kruiken gesteld geworden, en had men op eene houten schraag eene dikbuikige tonne getorscht, tonne vol krachtig bruin bier, lafenis voor nooit geleschte kelen. En het vat er ziende aanrollen, had de oude Davidsen al lachend tot zijn huisvolk geroepen:

— Ei-daar, hoort ge 't al klotsen tegen de wanden? 't klopt om eruit te mogen stroelen en in u te verwekken minne en lonk, leute en lach! Klopt er op, mannen, mijn volk! Hamert ze er in, de kraan, en heinde en verre klinke 't gebots van potten en kannen, met het gerucht der uitgelaten viering; heinde en verre walmen de vette geuren van 't lekkere zwijnevleesch dat de miseriekreuners hun harten opvreten van jaloerschheid en begeerte!

Kort nadien, rondom de houten tafels, zaten al de zonen en kleinzoons van Davidsen, en ook zijn dikke schoondochters, op wier knieën aaiende en krijschende zuigelingen spartelbeenden: kleuters, mollig-vet als daskens en die met hun rozige vingerkens in malsche moederarmen en borsten nepen. En allen, ze smulden aan 't sappige vleesch. Hun koppen met die vetglimmende zwellende kaken vooruit gestoken, hapten zij gulzig naar de smakelijke brokjes en verknerselden en maalden ze onder onmeedoogende tanden.

En nu en dan grepen de mannen hun potten en goten 't koele bierken door de keel, of gutskletsten 't in den mond van hun lodderoogende en in hun armkromming rustende vrouwmenschen, uit wier mondhoeken de drank sijpelde. En plots dan, een uitproesten der dolheid in schateren en schokgiechelen, een nijpen in hals en wang, een voetstampend uittempeesten van zottigheid, waarna 's mans kop met den arm werd omhaakt en allerlei dartelheden aan zijne ooren

gefezeld. Daarop weer schateren en zingen, een kerven met messen en ratelen met vorken, een glazenrinkinken en pottenklabotsen. feestelijke geruchten die doordaverden de teere lucht en ontheiligden de rust van het in donker en manegoud zacht sluimerende heuvelland.

Toen de haan middernacht kraaide, waggelden de slapbeenende liederen-lallende mannen en de eksterschetterende vrouwen met hun losgerukte jurken en uitslierende haarvlechten, bezweete kaken en half toegeloken dierdom-starende oogen, den boomgaard af, allen de armen geklist om elkander's hals. Bijwijlen schoten ze zijwaarts of stuikten voorover en tuimelden, na een kronkelzwaai, al giechelend en tierend opgehoopt neer. In 't stof bleven ze liggen spartelen met de beenen, grabbelen en slaan met de armen, tot het hun eindelijk gelukte half op te sukkelen arm aan arm, maar om dadelijk weer neer te duikelen. En als ze dan zwijmelend rechtstonden, waren er een paar, verbeest van overdaad. machteloos blijven liggen om hun roes uit te snorken, wijl de andere feestelingen met slempgehuil wegslierewaaiden in het donker.

En 't werd stilte eindelijk alom, en volop nacht.

Een nacht vol prevelgeluiden, vol geheimzinnig schimmenleven in loover en lucht, in zwartende diepten en groengouden maanlichtgetoover.

Toen, op de hoeve van den ouden Davidsen, schroefde eene staldeur open en oogengloeiende en uit zwellende neusgaten dampstralende paarden trappelden aan uit de zwartende holte, in den blauwenden nachtschemer. En al brieschend steigerden ze en kapten hun hoeven forsig neer, schudden hun breedgeteekende met blessen omvlokte koppen. En op de rijdieren sprongen toen jongere zoons van den boer en dadelijk, door spoorsteek en striemenden zweepslag voortgejaagd, renden de dieren over 't voorhof, naar een inkuilenden weg die, tusschen dichtomstruikte aardwanden, diep naar het Laagland kromde.

Doch, alvorens in de donkerte weg te vlekken, snokten zij nog eens hun koppen links en rechts, dat het schuim van hun muilen vlokte op de glanzend-zwarte borsten, en ijlden eindelijk vierklauwens de holte door, wilder steeds, tot de vlakte onoverzienbaar wijd vóór hen lag, de vlakte met hare geelgouden graanzee, geheimzinnig-rimpelloos sluimerend in het neergolvende maanlicht.

En een oogenblik staarden de ruiters over die halmendeining, en hunne paarden rilden.

— 't Spel aan gang! beval toen een der zoons. En in 't vleesch boorde de spoor en met steigerenden sprong pootkapten de snuivende dieren driftig vooruit, wijl hun schaduwen fantastisch-groot ommedansten. En steeds wilder en wilder renden zij door gerst, tarwe en rogge, draaiden erin rond, de halmen brekend, ze pressend met de hoeven in de aarde, ze uitsleurend en vertrappelend. Eindelijk, hoog zittend in den zadel en grooter donkerend in den maneschijn, richtten de boeren hun dravers recht door de graanzee, om te beproeven wie de eerste een bepaald punt zou bereiken. En hun bovenlijven en de paardenkoppen dansten alleen slechts boven de halmen.

* * *

Toen de zon bruinrood rees uit de ochtendnevels, zaten de Rijckaertsen reeds, star starend en onbeweeglijk, hun harte vol razernij, in de lage hoevekamer van hun vader Simon. Soms blikten de stoere wroeters elkander aan, maar spraken geen woord en bleven, recht-op en de peeshanden op de knieën, zitten denken aan de verwoesting van hun graan: gewonnen slechts met offering van noesten arbeid en zweet.

Eindelijk rees Simon langzaam op en sprak over de heilige wraak die genomen zou worden op de Zondagsontheiligers, ontuchtrekels en zatlappen.

Onbeweeglijk, geen spier vertrekkend in 't strak gespannen gelaat, de lippen opeen, luisterden de zonen. Geen juichen, bedreigen of schelden. Na de vaderlijke woorden stonden zij zwijgend op, hoofdknikten bevestigend en trokken naar hunne hoeven.

Dien morgen dwaalde geen mensch meer op 't Laagland.

Geen mensch, maar bij de Davidsen, daar

was 't weeral 't jolige leven. De struische vrouwen — enkele met spartelbeenende zuigelingen aan de borst — de joelende en trappelende kinderen en rookende mannen, 't slenterde al langs de wegen, of lag in de boomgaarden zeer feestdol te drinken en te eten. En zij lachten om de blooheid der Laaglanders, die nu 't hart in moesten wezen, zoodat ze zelfs uit hun schelpen niet durfden kruipen. Zij hadden er zich aan verwacht de magere lummels dadelijk wraakhuilend te zien opwaarts stormen. Knapen zonden zij uit die op loer gingen liggen, doch 't was te vergeefs. Als konijnen in aardpijpen, bleven de Rijckaertsen weggedoken in hun hoeven. Slechts had men ze zeer vroeg de woonste van den ouden Simon zien verlaten en ieder dan in de zijne verdwijnen. En Davidsen besloot daaruit, dat men toch ieverig op zijne hoede behoorde te wezen en beval dat zijne zoons met hun vrouwen zelfs dien nacht op zijne hoeve zouden doorbrengen.

Wanneer eindelijk de gloeistralen der middagzon neerpijlden, zaten de Davidsen, dranksoezerig nog en verlamd van 't geslemp van den vorigen nacht, weer rond de tafels in den wijden boomgaard. En op hun kloeke armen torschten de meiden opnieuw, aanstappend met rokkengeflapper, op tinnen schotels hespen en bruingebraden sapdruipende en van logheid waggelende vleeschklompen. Daarna, den stap steeds mannelijk vast en 't bovenlijf achteruit, sleurden ze teenwilgen manden voort vol kruiken bier en zoetgeurend verschgebakken masteluinbrood. En, bewonderend den heerlijken kost, likkebaardden reeds de verlekkerde gasten, alvorens gulzig te beginnen te smullen.

Na 't maal, maf en moê van warmte en maagvullen, strekken zij zich in koele lommerplekjes uit en snorkten dra.

Ook de oude Davidsen had zich op den rug uitgestrekt onder 't loover van een breedgetakten appelaar, waarin zonneschijn sprinkelsprankelde. Licht- en schaduwplekjes wiegelden over zijn gezwollen roode kaken. Beestelijk vet en log welfde hij erop in het groen, de beenen wijd-uitgespreid, de handen gevouwen op de zware borst, en heropende slechts lui de oogen om eens te blazen of wanneer eene vlieg kriebelend over zijn gelaat kwam schaverdijnen.

En de boer hoorde nu een prevelen en neuriën, dan als een stijgend insectengegons, eindelijk een bedwelmend bladeren-suizeruischen. En in zijne dranksoezerigheid en verlamming begon hij te denken en te droomen, en verteederde zijn gemoed, en bekende hij ten slotte dat het leven toch te schoon was om het aanhoudend door die vete te vergallen; en dat zij nu waarschijnlijk elkander te lijf zouden gaan, en wie weet, zelfs nog verminken. Ai, ai, ai, daar voelde hij reeds de pijn zinderen door zijne leden. En hij griezelde. Kippenvleesch puntte op onder zijn vel. Sterven wellicht! Sterven? En daar was zooveel lekker eten en bier op de wereld. En hun vrouwen waren zoo levenslustig-gezond en mooi. Kijk, en hoe het daar nu in de lucht licht-tintelde! En hoe koel onder 't schemertrillende loover? En vogelen tierelierden, en duiven roekedekoeden op het dak. Vet stonden de zwijnen op 't stal; en in de schouwpijp hingen nog wel tien zware hespen, en in den kelder staken kuipen vol gezouten spek en rundvleesch, en in de tonnen zong 't leute-brengende bierken. God, ware het dus niet wijzer 't leven te laten bollen zooals 't woû, en liever den teug der verzoening te zwelgen dan hun bloed in een gevecht te zien opgeslurpt door de dorstige aarde? Bovendien, openhartig bekend, wat hadden de Rijckaertsen misdreven? Zijn zwijnen vernielden hun koorn en zij hadden die verwoesters gedood. Aardslaven waren die menschen. Zelden genoten zij levensgeneuchten. Gekheid dus al dat schelden en vechten! Als ze zes voet diep in de aarde lagen, verminkt en stijf, of zouden hinkepatjinken op een been of voortsukkelen op krukken, wel dan zou de wereld er niettemin toch om draaien, en 's zomers de zon blijven gloeien in de ruimte en rijpen hun graan, en 't godenbierken steeds jolig en pertig zitten te zingen in de tonnen....

En zóó denkend en soms een teug drank slurpend uit eene rondgebuikte kruik die naast hem stond in het gras; zoo denkend, nu 't loover zoo zoetekens ruischte, en de kloeke vrouwen zijner zoons en dikmollige kinderen lagen te slapen, werd hij steeds

vredelievender gestemd, en voelde hij aardiger geneuchten en oolijker gedachten ontkiemen en wriemelen in zijne hersens, en verjongder levenssappen riezelen door zijn spieren, en overweldigde hem plots een dolle lust om met de beenen te spartelen en zich in 't groen op te werpen gelijk een visch in 't water, tot eindelijk, door spijsvertering en warmte en drank, verlamming in zijne leden sloop en zijne omnevelende gedachten wegvloeïden naar een doezeligen einder. Zijne oogen vielen toe, loken half open, en dan dutte hij in en snorkte....

Geschreeuw en gevloek schrikten hem eensklaps wakker uit zoete droomen. Zweetdruipend en blazend rees hij overeind en staarde verbijsterd rond. Dan wreef hij met de dikke handen in de nog slaperige oogen, geeuwde en sukkelde naar zijn voorhof waar 't lawaai nog aangroeide.

En een zonderling gewriemel bemerkend, begreep hij dadelijk dat de Rijckaertsen, nu de avond viel, zijn kinderen in hun luirikkerij en hun slaap hadden overvallen en allen nu reeds vochten lijf aan lijf, eene worsteling op leven en dood. En veerkrachtige armen omklampten ruggen; koppen werden door handen neergebeukt of getrokken; vlegels en stokken en vuisten botsten op schedels en borsten, schouders en ruggen; bijlen en hamers werden gezwaaid. En daar rolden en bolden zelfs vrouwen in 't zand, in een helsch geharrewar, en sleurden elkaar aan ooren en haren, doorploegden wangen en borsten met nagels, beten, spuwden op elkander, scheurden kleederen en rukten ze af, intusschen vermaledijdend, bedreigend en beleedigend. En wilder en wreeder woedde 't gevecht, bloediger, tot eindelijk zwaarlijvige mannen en vrouwen, en geraamtemagere en sprinkhaandunne, tegen elkaar aangedrukt en als aaneengeklist, 't hoopeneerstuikten in eene wilde dooreenwarreling, in eene verwringing van hoofden en rompen, armen en beenen....

En ziende hoe haat en wraakzucht daar uitbarstten beestelijk-ruw en moorddadig; hoe zijn volk 't onderspit dolf, en bloed sijpelde en droop uit neuzen en lippen, schedels en borsten, en een zijner aangehuwde dochters aan de haren werd voortgesleept, en een der Rijckaertsen haar schopte op boezem en beenen, wijl een heksemager laaglanderswijf platuit lag op eene Heuvelingsche en deze beet in de wang, en de knieën drukte op hare borst en met de knokelvingers hare keel omknelde; dit ziende ijlde de oude Davidsen plots met opgestoken armen vooruit, al tierende:

— In God's naam, menschen, dit vechten gestaakt! Er volgen vergoeding en vrede!

Een spotlach was 't antwoord.

Want de als een duivel te werk gaande Simon had zijn aartsvijand bemerkt, sprong op hem toe, zwaaiende een dikken stok, en kreet:

— Gij zult den naam van den Heer, uwen God, niet ijdelijk gebruiken! Oude ketter, te laat! Ik kastijde u!

En het regende slagen op hoofd en rug, armen en borst en buik van den jammerenden man, die nu werd meêgesleept, gekneusd en bebloed, in de algemeene verwarring.

En 't werd dra nog een verwoeder gevecht, wijl het vallende avondgrauw het in vrede sluimerend hoogland dekte.

. . . .

Dienzelfden nacht nog staken Laaglanders eenige hoeven der Heuvelingen in brand en, toen de zonneschijf bruinrood uit de blauwende morgennevels keek, lagen op wegen en in kanten gekwetste en stervende menschen elkander soms nog te vervloeken....

VAN DE REDACTIE.

De grenzen der waarneming kunnen niet wetenschappelijk, noch wijsgeerig worden bepaald. Zij mogen daarom, voor zoover ieder individu ze vast stelt voor zichzelf, geen element vormen eener algemeene wereldbeschouwing. Altijd, wanneer zij daarvan mede een basis hebben uitgemaakt, is de wereldbeschouwing zeer voorloopig gebleken. Wat we positief weten vormt maar zeer provisoir den schat der menschelijke kundigheid. Een ster wordt voor het eerst gezien... wie weet of het ontdekken van die ster niet een algeheele verandering teweeg zal brengen in onze beschouwing van het

heelal; een nieuwe phyzieke kracht wordt bestudeerd... wie weet of niet onze gansche Natuurwetenschap daardoor aan een grondige herziening zal moeten worden onderworpen, evenals onze heele cosmische voorstelling is veranderd door de ontdekking der fundamenteele astronomische wetten en onze geografische wijsheid van eeuwen is teniet gedaan door de ontdekking van Amerika. Nooit kan de triomf der wetenschap gevaar loopen door het overschrijden van algemeen voor *vast* gehouden grenzen; maar wel een tijdlang worden belemmerd door het vaste geloof dat wij die grenzen kunnen bepalen en dat als onwetenschappelijk en onwaar moet worden gebrandmerkt alles wat nog niet *algemeen* als wetenschappelijk bewezen wordt aangemerkt.

Ten onrechte wordt vaak door de zoekers in een nieuwe richting de „officieele" wetenschap beschouwd als vijandig aan vooruitgang en bron van alle kwaad. Het is de taak dergenen, die de wetenschap hebben hoog te houden, zich sceptisch te gedragen ten opzichte van mededeelingen omtrent verschijnselen, die zij nog niet voldoende gecontrôleerd achten. Maar het komt mij voor dat het hun plicht is al het mogelijke te doen om zich van de al of niet controleerbaarheid dier verschijnselen te overtuigen. Niet willekeurig mag door hen een breed veld van onderzoek worden vermeden, omdat het er gevaarlijk is. Uit de zoogenaamde occulte en uit de gevloekte wetenschappen is de Natuurkennis gegroeid als een levensboom midden uit een moordend moeras. Sterrenwiggelarij en 't in den aanvang zoo stumperachtig gezoek naar den steen der wijzen, de alchimie, zijn de beginselen geweest, waaruit de meest exacte Natuurwetenschap onzer dagen zich heeft ontwikkeld. En het schijnt dat alweder de „onwetenschappelijke" onderzoekingen van de spiritualisten de wetenschap dienen. Het veel bespotte Mesmerisme heeft geleid tot de wetenschappelijke beoefening van het hypnotisme; het even erg bespotte spiritisme heeft mannen der wetenschap gebracht tot zeer belangrijke onderzoekingen op het gebied der psycho physiologie.

Een algemeen erkende waarheid is dat onderzoekers, uitgaande zelfs van een onhoudbare premisse, van een volmaakt onjuiste hypothese, nochtans een aantal feiten hebben verzameld, waaruit de wetenschap later zuivere conclusies heeft kunnen trekken.

Mijdunkt dat reeds nu de spiritisten een hoeveelheid waarnemingen hebben gedaan en een aantal volstrekt wetenschappelijk geconstateerde feiten hebben verzameld, waardoor men nog niet behoeft te worden bekeerd tot het geloof dat afgestorvenen uit hun rust kunnen worden opgeschrikt om allerlei mededeelingen te doen aan beminnaars van den tafeldans, maar die toch zeer zeker onze kennis omtrent het raadsel der menschelijke ziel hebben verrijkt en waaraan men wel doet de noodige, ernstige aandacht te schenken. Lang reeds is de tijd voorbij, dat men slechts met minachtend schouderophalen kon beantwoorden elk verhaal omtrent mededeelingen langs, volgens de erkende Natuurwetten, onverklaarbaren weg verkregen. Over helderziendheid, over psychische kracht, als dynamische werkend, over telepathie en over het *dubbel-ik* denkt niemand meer als over dwaze verhalen van al te gemakkelijk beet te nemen personen, wier verbeelding in wanverhouding staat tot hun verstand. Toen eenmaal de wonderen der hypnotische — en post-hypnotische suggestie waren erkend als wetenschappelijk geconstateerde feiten, toen men had geconstateerd, op voor de ergste sceptici bevredigende wijze, dat men de *psyche* nader komen kan, onder zekere omstandigheden, dan de vroeger officieele wetenschap durfde aannemen, was de weg geopend naar nog veel dieper gaand onderzoek. Het type „normale mensch" is meer en meer gebleken niet meer te zijn dan een conventioneel begrip. Wat er in iemands zenuwleven kan omgaan en wat daardoor kan worden geopenbaard aan den schranderen en speciaal begaafden waarnemer, erkennen al meer en meer geleerden niet te weten. Ook ligt de tijd achter ons, dat een medium bepaald een bedrieger of een hypnotisch sujet wezen moest, niets openbarend dan wat er in zijn beperkte intelligentie en de, vaak treurig banale wereld zijner fantazie omging. Men behoeft het *medium* niet te houden voor *bemiddelaar* tusschen geesten van afgestorvenen en spiri-

tisten om te erkennen dat er „mediums" bestaan, die ons openbaren wat niet langs anderen weg ter onzer kennis komen kan en dingen doen gebeuren, waarvoor wij geen verklaring kunnen vinden in onze kennis der officieel onderwezen Natuurwetenschap. Het veld van 't onderzoek naar het wezen der menschelijke ziel breidt zich dus uit, gedeeltelijk door de waarnemingen van lieden, die door vele mannen der wetenschap niet als nuttige helpers worden erkend. Ik geloof niet dat dit zorg kan baren. Integendeel. Alles hangt, trouwens, af van het gebruik, dat men van hunne waarnemingen maakt en van de omzichtigheid waarmede men uit onloochenbare resultaten van waarneming zijn eigen conclusies trekt.

Ik heb aan deze eenvoudige waarheden willen herinneren, omdat in al breeder kring de geschriften van spiritisten worden verspreid en hun zaak door al meer en meer mannen van grooten wetenschappelijken naam en erkende eerlijkheid wordt voorgestaan. Zelf, het moge terloops worden beleden, geloof ik absoluut niet aan mededeelingen en verschijning van afgestorvenen. Van velerlei proefnemingen heb ik getuige mogen zijn. Waar ik niet was, gelukten zij, volgens aller getuigenis, uitmuntend; waar ik aanzat, gebeurde er niets dan wat ik zelf krachtig verlangde dat gebeuren zou; maar ook niets mèèr. Ik moet aannemen dat het medium dan immer zeer vermoeid was of dat ik op haar of hem een verlammenden invloed uitoefende. Doch deze mislukkingen tel ik voor niemendal, waar ik lees van een zoo groot aantal betrouwbare personen, waaronder veel meer wetenschappelijk aangelegd dan ik zelf, die wèl merkwaardige verschijnselen hebben waargenomen, die zij niet vooraf zelf hadden geregeld en gewild. De verschijnselen admetteer ik, d.w.z. *voor hen.* Zij hebben dat allemaal gezien, gevoeld, doorleefd. Omtrent de verklaring schort ik mijn oordeel op, behalve voor zoover ik geen tusschenkomst van geesten kan aannemen. Nu is de redeneering der spiritisten deze: „Gij erkent dat een medium een piano door de kamer laat dansen. Gij hebt er een bijgewoond, die op uw verlangen een klok deed stilstaan zonder haar aan te raken en ge beweert te gelooven aan een kracht, die als 't ware buiten het lichaam van 't medium treden kan en zonder materieele tusschenkomst phyzieke verschijnselen teweeg brengt; ge erkent dat een ander mededeelingen kan hebben ontvangen van overleden personen, die noch hem, noch een der aanwezigen, ook niet het medium — in normalen toestand — bekend kònden zijn, om van materialisaties enz. niet eens te spreken. Vragen wij u om een verklaring, dan blijft ge het antwoord schuldig. En geven wij er u een, dan verklaart ge daaraan niet te gelooven." Me dunkt, dit bewijst niemendal. Maar zelfs bewijst het niets tegen anderen, die wèl een natuurlijke verklaring hebben bedacht, maar wier uitlegging dwingt tot het aannemen van de ergst gewrongen redeneeringen en hypothesen. De onmacht om iets op een bepaalde wijze te verklaren, bewijst niet dat elke andere of dat èèn andere verklaring de juiste wezen moet. Gesteld, omtrent het ontstaan van donder en bliksem waren wij volstrekt onkundig, „God is boos en slingert een vuurpijl naar de zondige menschheid" zegt er een. We kunnen 't niet gelooven. „Neen" — zegt de ander — „de wolken stooten tegen elkaar aan en daar spatten vonken door, zooals van twee vuursteenen of van paardenhoefijzers tegen keisteenen." Het één noch het ander kunt ge aannemen. Van de met electriciteit geladen wolkenmassa's weet ge niets. Bewijst dit nu dat een der verklaarders gelijk moet hebben? Bewijst dit dat ge dus *niet* gelooft aan het verschijnsel van donder en bliksem? Neen! het bewijst allèèn dat de wetenschap niet spoedig genoeg klaar is geweest met haar oplossing van het raadsel om u in staat te stellen er uw voordeel mee te doen of wel, dat gij daarvoor niet genoeg wèèt. Meer niemendal.

Dat dus de, u wonderlijk schijnende verhalen der spiritisten u niet mogen verontrusten, dat zij u niet gevaarlijk mogen worden; maar dat, aan den anderen kant, de spiritisten onder u mogen begrijpen dat men het grootste belang kan stellen in de resultaten hunner onderzoekingen zonder al hunne *verklaringen* te accepteeren, zèlfs indien men er geen

andere tegenover kan stellen. Groote belangstelling, zonder een zweem van minachting, wantrouwen of vijandelijkheid moge voldoende recht geven om waardeerend te spreken over een *Handleiding tot de kennts van het Spiritisme*, dat ons dezer dagen ter beoordeeling gezonden werd. De schrijver is de heer H. N. de Fremery. De heer C. A. J. van Dishoeck gaf het werk uit.

* * *

Wat al dadelijk voor den schrijver inneemt is de afwezigheid van propaganda-prêekjes. We hebben al zoo veel boeken van spiritisten, waarin zoo maar rauwelijks àlle feiten, die hofjesjuffrouwen in verbazing brengen, als spiritistische verschijnselen worden beschouwd, terwijl, op de vermelding daarvan, volgen ettelijke bladzijden met volmaakt ongenietbaar gewawel over het troostrijke der wetenschap dat ieder mensch, die een *Séance* bijwoont, door een geschikt medium een doode uit zijn graf kan laten halen en zelfs dwingen kan met een dun kleed van wit mousseline door de kamer te kuieren.... Geen enkel goed proces-verbaal van een waarneming, maar geleuter over stukken dagboek van de een of andere vreemde, meest Amerikaansche dame, die doorgaans al in 1860 gestorven is. Bij de Fremery niets van dit alles. Geen enkele zeurige volzin; enkel feiten met een korte verklaring.

En dan nog dit, zèèr verdienstelijke: de Fremery rangschikt tal van, laat ik maar zeggen niet natuurwetenschapppelijk nog grif te verklaren, feiten volgens een zeer deugdelijk systeem. Hij behandelt eerst alles wat, volgens hem, geheel buiten de spiritistische leer om kan worden verklaard en geeft dan, tegen het eind van zijn boek, de waarnemingen, waarvoor naar zijn meening nooit eenige andere dan spiritistische verklaring kan worden gevonden, die dus moeten *bewijzen* het leven na den dood; d.i. niet de *mogelijkheid* alleen maar, doch de zekerheid daarvan, alsmede dat sommige dooden zich door teekens of door verschijning met levenden kunnen òf onderhouden òf met hen verkeeren op een wijze, die ook derden kunnen controleeren. Ja dat zelfs geestenfotografie mogelijk is.

De schrijver begint met te herinneren aan het feit dat de wetenschap telkens grenzen van mogelijkheid omtrent waarneming en toepassing aan kracht heeft gesteld, die later bleken volkomen onjuist te wezen. Groote ontdekkers en uitvinders zijn tegengewerkt en belachelijk gemaakt, Omtrent den aether en het wezen van electriciteit, zwaartekracht enz. weten we nog altijd niets. Het domein van 't onbekende blijkt grooter, naarmate dat van het bekende zich uitbreidt. Ook handelt hij over onze gebrekkige zintuigen en den eigenlijken zetel van ons waarnemingsvermogen en over den slaaptoestand, wanneer de werking onzer zintuigen wordt uitgeschakeld. Dan komt de beteekenis van het droomen en wordt gewezen op ons volkomen gemis aan vermogen om den duur van een droom te schatten. Deze schijnt soms uren te duren, als we maar enkele seconden in de macht van het droombeeld zijn. We meten dan met een anderen tijdmaat; beschikken over andere zintuigen zegt de F. (pag. 35). „In den slaap doen we dan ook objectieve waarnemingen, niet beperkt door de grenzen, die aan onze zintuigen zijn gesteld." Zoo komen we tot de helderziendheid der somnambulen. de Frémery is overtuigd dat somnambulen zelfstandig geneesmiddelen kunnen voorschrijven, d. i. geheel tegen wensch en meening in van hem, die haar in slaap maakt of consulteert. Zij zien door dichte wanden, in de lichamen der lijders en duiden geneeskrachtige kruiden aan, waarvan de namen hun (of haar) niet bekend zijn... Kortom, hij gelooft ten volle aan alle wonderen, die personen in den magnetischen slaap heeten verricht te hebben, al erkent hij, natuurlijk, dat het bedrog, door de quasi slapende dames gepleegd, eindeloos heeten moet. Wat aan een enkelen, een enkele maal, onder de gunstigste omstandigheden gelukt, kan zoo maar niet door beroeps-somnambulen naar gelang der eischen van de cliëntèle worden herhaald. Eenige voorbeelden van spontaan somnambulisme en helderziendheid volgen. Dan wordt de gedachtenoverdracht of telepathie besproken. De schrijver toont aan (voorbeeld: Cumberland) dat vaak gedachtenlezen wordt genoemd wat feitelijk spierlezen is. Uit allerlei ver-

schijnselen van huid en spieren maakt de zoogenaamde gedachtenlezer op wat de persoon, dien hij tijdens de proefneming vasthoudt, denkt. Ik laat deze verklaring voor rekening van de F., maar moet hier toch twijfel uiten omtrent de deugdelijkheid zijner uitlegging van de proeven, door den heer Krebs en zijn dochter, tallooze malen in het bijzijn van zeer sceptisch aangelegde personen verricht. Hij zegt (pag. 71) dat in de gedane vragen het antwoord ligt opgesloten of de vrager door bepaalde houdingen het antwoord doet raden. Ik moet getuigen dat zulks in de meeste gevallen volstrekt onmogelijk is. Mej. Krebs leest het nommer van een horloge, soms acht cijfers, na een paar seconden, terwijl haar vader onbewegelijk met den rug naar haar is toegekeerd. Mij dunkt dat hier wel echt van gedachtenlezen kan worden gesproken. Nog andere proefnemingen worden beschreven en de graden van telepathie in climax genoemd, tot acht toe.

Gezamenlijke telepatische waarnemingen van meer dan één ontvanger noemt de Schrijver als maximum. Vele voorbeelden, dan. Wie het boek van Flammarion over dit onderwerp kent, heeft er ettelijke twintigtallen gelezen. Van voorgevoel tot geestverschijning gaat het steeds voort. En zelfs kan een levend mensch zichzelf verschijnen, zegt de F., in zijn hoofdstuk over dubbelgangers, waarin hij ook alweêr gevallen noemt, die hij deugdelijk geconstateerd acht.

We zijn nu midden in het rijk der wonderen; maar nog niet in dat van het eigenlijke spiritisme en ik acht het een groote verdienste van dit boek, dat de schrijver, als gezegd, al deze verschijnselen goed heeft gerangschikt en niet de groep van zoogenaamd spiritistische verschijnselen met die van telepathie etc. verwart. We voelen wel dat we nog een sprong moeten doen en de auteur verbergt ons niet de hindernis, waarover hij ons wil heenvoeren.

Dat hij, in 't begin van zijn betoog, heeft aangestipt de hypothese der wetenschap omtrent het bestaan van aether, waarvan we met dat al niets hoegenaamd weten, dat geen dichtheid zou hebben en geen gewicht, etc. etc., had natuurlijk een reden. Den mannen der wetenschap den aether... den spiritisten hun *od*. Gij neemt gewillig aan dat er aether moet wezen; bedenk dan zelf maar een reden waarom wij ons *od* zouden moeten missen. Volgt een hoofdstuk over het *od* en zijn werkingen. Het hoofdstuk wordt ingeleid door de stelling: „Uit de handelingen der dubbelgangers blijkt dat de ziel afgescheiden van het lichaam beschikt over eigen krachten." Ge voelt dat hier een der gewichtigste fondamenten van het spiritisme moet liggen. Immers, erkennen wij, eenerzijds, dat de ziel niet sterft met het lichaam en anderzijds dat zij krachten uitoefent, die, hoewel buiten het lichaam om werkend, nochtans zich openbaren op de wijzen en soms in de gedaanten van menschelijk georganiseerde wezens, dan zijn wij er haast. Daar het volstrekt niet mijn bedoeling is in de enkele kolommen, die ik hier te mijner beschikking heb, zoo iets als een polemiek met een spiritist te beginnen, bepaal ik mij verder tot het aangeven der gevolgde methode, waarvan ik reeds de verdienste heb geconstateerd. Aangenomen dus, dat de ziel, om 't nu maar eens heel plastisch uit te drukken, onder den invloed van een bijzonder sterken wil en indien alle omstandigheden gunstig zijn, buiten het lichaam kan treden en zich dan hullen in een ander lichaam, nagenoeg altijd bekleed als het materiëele, welk lichaam met bekleeding en al zich oplost in het niet, dan zijn de materialisaties verklaard voor hen, die meenen dat zij de uitgetreden zielen der mediums zijn. Naast ons ligt een boek, waarin dat wordt beweerd hoewel op andere gronden. 't Is het, door Felix Ortt vertaalde van Thomson Jay Hudson *De wet der psychische verschijnselen*. Amsterdam, W. Versluys, 1904. Een hier en daar oppervlakkig, maar toch wel lezenswaardig werk. De auteur, geloovig Christen, ook in den orthodoxen zin dezer uitdrukking, is geen spiritist, hoewel hij de zoogenaamd spiritistische verschijnselen heeft bestudeerd.

De Frémery, nu, beweert, met vele anderen, dat het magnetisme, de electriciteit, de warmte, het licht, de kristallisatie en de scheikundige werkingen moeten worden verklaard als te geschieden door tusschenkomst eener bizondere kracht, die over het gansche heelal werkzaam is en van alle tot heden bekende

krachten verschilt. Men noemt haar *Od;* afgeleid van WODAN. Het *od* straalt uit de electromagneet, uit de vingers van den hypnotiseur en kan worden gefotografeerd. Het *od* verplaatst zware voorwerpen, menschen etc. etc. De auteur deelt eigen waarnemingen mede, die trouwens geheel identiek zijn aan die van vele anderen. Ook ik heb er zoo eene gedaan. Een rondreizend gedachtenlezer en hypnotiseur bracht een slinger tot stilstand zonder aanraking. De Frémery zag een brievenweger werken ofschoon zij niet aangeraakt werd en 50 gram druk aanwijzen zonder belasting. Dan komen nog meer voorbeelden. Hij acht deze feiten alleen te verklaren door de hypothese van 't bestaan van het *od.* Wat hiertegen te zeggen is laat ik in 't midden. *Od* stroomt dus als kracht of licht of als allebei uit zekere personen onder zekere omstandigheden. Volgen bij den schrijver de verhalen van de alom bekend geworden proefnemingen door prof. Crookes met het beroemde medium Home. Dat Crookes deze geweldige kracht ànders noemde is niet van beteekenis. De Frémery teekent aan „het *od* is geen kracht, die zich naar believen laat ontwikkelen, maar het schijnt alsof zij iets levends blijft behouden en een eigen wil openbaart." Crookes noteerde dat al en zocht het intelligente der *od*-kracht ook niet in de latente intelligentie van het medium. Neemt men aan de onafhankelijkheid der *od*-kracht van het medium, dan moet men vragen: „vanwaar de intelligentie?" Van den geest, die zich door het *od* manifesteert — antwoordt, met Azakow, de spiritist. Maar we worden gewaarschuwd: alle mediamieke verschijnselen zijn te verdeelen in drie groote groepen. Azakow noemt ze het *personisme,* het *animisme* en het *spiritisme* (verschijnselen binnen de lichamelijke grenzen van 't medium; daarbuiten (zooals telepathie, beweging van voorwerpen zonder aanraking) en verschijnselen met buiten-aardsche oorzaak). Het is de grootste fout der spiritisten alle verschijnselen, die gewoonlijk onder den naam spiritisme geboekt worden, aan geesten te willen toeschrijven — zegt de Frémery. Dat is natuurlijk; want, daar zij kunnen worden verklaard zonder bovenaardsche tusschenkomst aan te nemen, kan, door de niet-spiritisten, elk verkeerd beoordeeld verschijnsel als argument tegen de leer worden gebruikt. Dat het zéér moeilijk is het onderscheid immer te zien en in 't oog te houden wordt erkend. Maar, nu de schrijver ons al verder voert, voelen we toch in hèm den zekeren gids. We mogen het dan niet met zijn verklaringen eens zijn, we erkennen gaarne dat hij met veel methode en de gaaf om zeer duidelijk hoogst ingewikkelde verschijnselen te omschrijven, ons — hoe we zelf mogen oordeelen over de behandelde „spiritistische" phenomenen — veel nader brengt tot de kern van zijn leer dan verreweg de meeste andere schrijvers over dit onderwerp. Hij dringt ons niet zijn leer op met eindeloos gezeur over dingen, die met het te bespreken verschijnsel op zichzelf niets te maken hebben; niet hij houdt een preek over de onsterfelijkheid waar hij te bewijzen heeft dat op een séance met materialisatie alle noodige voorzorgen waren genomen, zoodat het medium niet kòn goochelen; niet hij bazelt van verrukking, waar hij van een goedgeslaagde proef met „geestenschrift" op gesloten leitjes heeft na te vertellen. De niet-spiritist, die tijd en kennis genoeg daartoe heeft, kan met dezen schrijver een tot op groote hoogte vruchtbare polemiek beginnen, hetzij naar aanleiding der materiëele omstandigheden, waaronder de proeven zijn genomen, hetzij over de mate van zekerheid, die 't proces-verbaal daarvan geeft, hetzij over de interpretatie der verschijnselen.

Want flink en duidelijk worden alle proeven met de dubbele gesloten leitjes, waar geesten schrijven met gekleurde potlooden, die niet uit het kokertje worden genomen, met automatisch schrift, enz. enz. beschreven zonder kennelijke vermooiïng.

Op het stuk der materialisatie zijn sommige spiritisten niet als te best te spreken. De Fremery pakt het onderwerp ruiterlijk aan. Hij gelóóft aan materieele geestverschijningen. Hij meent *niet* dat de ziel of een tweede ikheid van het medium zich buiten diens lichaam projecteert en de gedaante aanneemt van een verwacht persoon of van den schutsengel van 't medium. Hij vreest niet den spotters gelegenheid te geven tot lachen. Onbeschroomd vertelt hij (op pag. 360) van

een materialisatie, welke haar voeten had vergeten. Een der aanwezigen waarschuwde den geest, die zeer fideel antwoordde: »Ja, ik heb mijn voeten vergeten", naar 't donkere kamertje terugkeerde en mèt voeten weêr tevoorschijn kwam!!

Hij dènkt niet aan een goocheltoer van 't medium; ook in dit, toch minstens heel vreemde geval niet!

Ook de geestenfotografie wordt door hem uitvoerig beschreven. De *od*-uitstraling zijner eigen vingers heeft hij gezien op de gevoelige plaat; van de nevelwolken om mediums op foto's is hij overtuigd dat het *od* wolken zijn en men ziet in zijn boek reproducties van verschillende geesten o. a. van den boeren-officier Piet Botha, die aan zekeren Boursnell was verschenen, weêr kwam en zich fotografeeren liet... (pag. 327).

Eenigermate verrassend flauwtjes klinkt, aan 't eind van al die relazen over materialisaties, de conclusie: „Zoo voeren ten slotte ook de materialisatie-verschijnselen ons tot de erkenning van de mogelijkheid eener buitenmenschelijke oorzaak, die ze tot stand brengt" (pag. 363); waar geëindigd wordt met den volzin „genoeg zij het, aan veel twijfel en ongeloof een einde gemaakt te weten door de *zekerheid* van 's menschen voortleven na den dood."

* * *

Hoewel ik weet dat een deel onzer lezers het zondig vinden langs proefondervindelijken weg te zoeken naar bewijzen voor dàtgene, wat ons in de H. Schrift is geopenbaard, terwijl een ander deel het spiritisme en wat daarmeê in verband staat belachelijk vindt en een samenraapsel van leugens, bedrog en bijgeloof, heb ik nochtans gemeend de aandacht in ons tijdschrift te moeten vestigen op het boek van de Frémery. Wie in het onderwerp belang stellen, wie willen weten wàt de moderne spiritisten beweren en hoe zij daartoe zijn gekomen, vinden daarin een zeer goed geschreven overzicht van de spiritistische leer en daarenboven de heldere beschrijving van een aantal verschijnselen, die zij elders, in niet- of bepaald anti-spiritistische werken òòk vermeld zullen vinden, maar op andere wijze verklaard.

„Onderzoekt alle dingen..." staat er geschreven. Mannen van groot geloof, zoowel als mannen van groote geleerdheid hebben zich nu al jaren en jaren lang met het vraagstuk bezig gehouden. Thomson Jay Hudson's boek kunt ge lezen na dat van de Fremery. Ge zult dan de argumenten van een tegenstander vernemen; maar tevens ervaren dat zeer vele van de meest onthutsende verschijnselen ook door *niet*-spiritisten als volkomen geconstateerd worden beschouwd, en dus het „ongelooflijke" niet ligt in de geheimzinnige krachten, die meubels verzetten, boodschappen overbrengen, op dichtgeslagen leiboekjes schrijven etc. etc. maar dat de onderzoekers het omtrent veel van dat wonderbaarlijke slechts oneens zijn voor zoover zij er verklaringen van willen geven.

F. L.

NIEUWE BOEKEN.

Naast mij ligt *Koningschap* (uit den cyclus *Amsterdam*) door J. K. RENSBURG. Het is een ideeën-roman over het koningschap en onze koningin. Voor zoover men van een hoofdpersoon mag spreken, is die in dit boek Dujardin. „Zijn famili was van oorsprong duits-joods, maar stond van moeders kant al minstens dri en van vaders zijde al vijf geslachten onder den invloed van het liberalisme." Dujardin is letterkundig kunstenaar. Hij moet grootsche denkbeelden hebben over de staatkundige en economische toekomst der beschaafde volken. Zijn ideaal voor Nederland (of voor een grooten bonds-staat?) zou wezen een socialistische republiek met een gekozen monarch aan het hoofd en hij ziet in de alom gevierde Koningin der Nederlanden het ideaal eener zoodanige vorstin. Daarom heeft de auteur Haar kroning en Haar huwelijk uitvoerig beschreven. Een inleiding moet ons 't begrijpen vergemakkelijken. Ik mag er naar verwijzen, ook naar het gedeelte, waarin de auteur speciaal dit deel inleidt. Een paar citaten nochtans dààruit. De cursiveering is overal van mij.

„Wanneer de strekking van het boek anti-monarchaal was geweest, wanneer volgens mijn overtuiging het koningschap voor goed zou verdwijnen, *dan had het de Koningin vooral zeer onaangenaam kunnen treffen*, maar nu is er alle reden om het tegendeel te onderstellen, want bij de radikale Revizi van het Socialisme, di al begon, bestaat er mijns inziens absoluut geen kans meer, dat het Rode Vaandel geplant zal worden op den koepel van het Koninklik Paleis te Amsterdam, wel het pan naatsionale Wit met een wimpel van het Oranje als zegeteken der proletariërs. Wi mijn boek begrijpt, zal moeten erkennen, dat ik zelfs èn hier èn overal aan het toekomstige koningschap èn aan wat ik goed acht in de republikeinse regeringsvorm een wijding wens te geven, di geen van beide voorheen oojt hebben gehad, aan de Gekroonde Republiek, aan het Keurkoningschap de majesteit wil verlenen van een Recht hoger dan de Mensheid oojt heeft gekend....

In *Koningschap* word de Koningin, symbool van het Protestantisme, het Liberalisme en *het wagnerike Socialisme*, voorgesteld als afstammeling van een Zwaanridder, een figuur uit een sprookje, dat *de Bourgeoizi met valse bedoeling het Volk wil voor toveren;* doch zij word door den schonen schijn zelf bedrogen en bovendien nog door den waan der socialisten, di zich evenmin als hun vijanden hun zegepraal anders kunnen voorstellen dan onder het Rode Vaandel. En de legende, het Rijk van den Graal word werkelikheid maar tot ondergang van de plutokraten.

Vor zover Hare Majesteit er in optreed is het hele boek eigenlik nies dan een in proza uitgewerkt Wilhelmus.

Dit boek, dit sprookje *voldoet aan de bij de wet gestelde eisen*, volgens het advies van een volkomen bevoegd jurist. Overigens ben ik er zelf in het algemeen beslist tegen nog levende personen onder eigen naam — wi het ook zij — in een roman te doen spreken! doch in dit bizondere geval mòest ik zo te werk gaan."

Dan begint het boek met een gefantazeerde beschrijving van Hare Majesteit en Hare studies, reizen enz. Van Harer Majesteits tegenopzien toen de kroningsplechtigheid naderde, weet de auteur zeer huiselijk te fantazeeren. Dan komt de *Intocht in Amsterdam* met stukken beschrijving en daartusschendoor bespiegelingen over bourgeoisie en toekomststaat van Dujardin. En zoo gaat het al maar voort: gebeurtenissen uit het leven der Koningin en bespiegelingen van den idealist. Wat er in H. M. omging van haar eerste jeugd af, weet Rensburg te vertellen en desgelijks heeft hij in de harten gelezen der heeren van de „ontwapeningsconferentie."

Hij weet dat H. M., als zij inkoopen deed niet eerst vroeg naar het geloof harer leveranciers, dat zij veel belang stelt in vreemde godsdiensten en nog veel nieuwsgieriger was naar de „simbolike beteekenis van Boeddha op den Lotusbloem dan van Christus aan het Kruis." En nog veel meer; o! zoo veel meer. Doch we moeten Dujardin hooren over de bourgoisie en over zijn toekomst-staat. Ook wat hij vindt van de Dreyfus-zaak is buitengewoon belangwekkend, maar we kunnen niet alles opsommen wat dit boek aan opperste wijsheid bevat, den liberalen Dujardin in den mond gelegd, die *onder zijn handen* (pag. 18) de gedichten zag „groeijen" en anno '97, toen „op eens de richting der mystiken, symbolisten en décadenten verviel, onvêrwacht zag, dat de tijd voor hem aanbrak om in het publiek op te treden...." „O hij voelde tot in dat brandpunt van een Europese wereldstad, den Dam overstekend...." van allerlei, en de geschiedenis der Joden in Nederland herdenkt hij. We zijn niet zoo bar voor hen geweest; daarom mogen we onze koningin houden, maar als gekozen vorstin, hoofd van een witte-sociaal-democratie. Want de Koningin is hem dierbaar en Rensburg weet hoe 't in Hare intimiteit toegaat. Is H. M. op reis, dan wordt er door de hofdames en kamerheeren gezoend, en verlooft een kamerheer zich met een hofdame tusschen de wielen, dan praat hij bij de eerste omhelzing al van de kleinkinderen, die ze zullen krijgen. De Majesteiten trakteeren in den trein dan op champagne. Is er gevaar te vreezen voor

H. M. in een hotel, dan bonst de kamervrouw op de deur van Haar slaapvertrek en roept: „Majesteit, sta op . . . sta op!" H. M. antwoordt dan precies zoo eenvoudig als b. v. de juffrouw uit een winkeltje aan haar dienstmeisje: „Ja, ja . . . wat is er?" En de Regentes bemoeit er zich meê en roept ook al: „Kind, we moeten direkt weg. 't Is hier niet veilig." Maar we zouden Dujardin hooren over de bourgeoisie . . .? De dichter heeft natuurlijk een vizioen:

„De koers van bourgeois-monarchale fondsen daalt. Aandeelhouders in maatschappijen tot exploitaatsi van koningen bezitten voortaan papiren zonder waarde. De Nederlandse Bank verhoogt haar disconto voor wissels, getrokken op de hechtheid van de beursploerten-staat en de diven-maatschappij der bourgeoizi met honderd prosent! Malaise, neen, een krizis, als het vergaan van de wereld, van julli wereld, patsers troep. Krach! krach! krach! Zij, di er voor werd opgevoed om het uitgeputte, getrapte volk er onder te houden, is — zonder dat Zij het zelf weet — in alle staatsi gekroond als Uw toekomstige, grootste vijandin. Dans en zing en lol er nu morgen en overmorgen als dronken blinden in den overmoed van schijnbare macht op los, tot te laat voor het herstel van de financieele dwingelandij je zien zult, zien mòet door mijn ogen, dat op idere gulden van het kapitaal, waar je in krankzinnige angst van woekeraars vóór je ondergang nog naar grabbelt en grist, als stempel zal staan de beeldenaar van Haar, di voor dit Volk het levend simbool zal worden van di geldmacht, welke de Uwe verplettert: di der Sociaal-Demokraatsi."

„Weg met het politike en ekonomise erfrecht, en met het patronale absolutisme, met de blinde produksi-wijze en het kleinbedrijf, weg met de douane, weg met het leger en weg met de diplomaatsi. Weg met de grootgrondbezitters en de feodale adel. Weg met het geraffineerd wrede strafstelsel en de juridise zwartrokken-kazuistiek. Weg met de teologi en de wolkige meta-fizika der Duitse wijsgeren, met het raatsionalisme der liberalen en het half pozitivisme, het grof-rode, half-burgerlike Marxisme en het zwart-fanatike Anarchisme er bij. Het hele zoodje naar de hel! Weg ook met di parasitise bloemen van kunst, gekweekt als zikelike produkten fin-de-sièele op het rottend overschot der half-feudale katolike en anti-katolike jezuitenboel. enz. enz, enz. „Geen steen blijft er van de hele pan op elkaar! Geen bliksem!" — En Dujardin schudde van plezier. „De omstandigheden maakten hem steeds meer tot een socialist niet slechts in teori, maar ook in de praktijk zover hij di er in doorvoeren kon." Nog meer en meer beschrijf van de kroningsfeesten. Rensburg heeft ze goed gezien en er als een woordenrijk journalist in zijn boek verslag van gegeven. Van de Vredeseonferentie weet Dujardin ook het fijne en wij hooren 't natuurlijk. Doorvoeld heeft hij de leden, die „vier vijfden der planeet Gea" vertegenwoordigden (pag. 211) We krijgen dan 't een en ander over hoogere diplomatie. Een hoogheid brengt een professor naar de (Haagsche) „elektrise tram" Waarom zou hij niet? Zoo aardig hadden ze over Joden gepraat! Dan komt een hoofdstuk over *Het witte socialisme*, waaruit we o. a. leeren dat de Wagner-mystiek door de Jezuïeten is geëxploiteerd (233) en Dujardin hooren profeteeren: „De Hollanders, de telgen der Geuzen en Patriotten, zouden den nek niet langer buigen ook niet in Brabant, Limburg en Vlaanderen voor de Zwarte Internaatsionale, ze zouden ook eenmaal aan di fieltenbende geen konsessies meer behoeven te doen, als zij zelf geen konsessies meer deden aan hun eigen jezuitisme, aan hun half-feudale moraal en ze al, wat tot di periode behoorde in denken en doen, van zich af zouden trappen om dan een wereld te zien verrijzen, waarin geen Inquizietsi en ook geen Jezuiten-Orde meer zou bestaan, waar dat tuig weggeveegd zou worden van de wereld niet door een algemene moordpartij, niet door een stelselmatige vervolging, maar omdat in de toekomstige maatschappij het anti-type van den modernen Mens bij uitnemendheid, de Jezuit, niet eens zou kunnen worden geboren."

Over den strijd in Zuid-Afrika dan. We moeten niet vreezen voor verwarring, Dujar-

din heeft zeer positieve denkbeelden over alles, wat er tusschen de kroning en het huldeblijk van H. M. is gebeurd. Verder nog meer hoogere politiek. Ge hebt er geen verstand van? Reden te meer om eerbiedig te luisteren naar de orakeltaal: »De leus van de socialisten moet worden: Weg met het Christendom, den Islam, het Boeddhisme, de voorvaderen-vereering der Chinezen en Japanners, het Jodendom! En leve de pan-naatsionale Godsdienst der Rede! Want daar kunnen alle priesters van de wereld bij elkaar niet tegen op. En wat ze nog meer moeten inzien, is dit: In naam is de kroon een ornament aan het staatsgebouw, op scheurpapier! In werkelikheid is Oranje voor het Volk, het vòlk — en dat is nu nog anti-revoluutsionair — de inkarnaatsi van den naatsionalen godsdienst, van het Protestantisme. Weet je hoe de liberalen, zolang als ze de baas waren tegenover het volk, het werkelike volk stonden door hun klasse-waan; als idioten! Ook de socialisten zien als zij niet in, dat koningschap en godsdienst in werkelikheid niet te scheiden zijn, altans nu niet in ons land. Hier — niet in België — is de samenhang zó innig, dat wi aan het koningschap raakt, ook meteen den godsdienst aantast. Het heiligste, wat de Hollanders kennen, is hun strijd tegen Rome en ze zùllen over de Katolike Kerk zegeviren, óók door dèze Koningin. Dat is de gewijde half-mystike zending van het Oranje-Hnis. Dan dus denkelik over een mensenleeftijd heeft di grote naatsionale tradietsi geen kracht meer, geen recht van bestaan; tans méér dan oojt. Want de Oranje's, vierhonderd jaar lang — wel wat erg toevallig — altijd bevriend met de Joden, zijn daardoor de voor-typen van dat niwe semito-nederlandse ras, wat door de oplossing van dezen in het gehele Volk tans vooral te Amsterdam begint te ontstaan. Eerst als de Marxisten hun koorts-droom van de Rode Republiek zien weggalmen, worden ze pas socialisten in plaats half-bourgeois. En zij, di op ekonomies gebied overgangsvormen aannemen als histories noodzakelik, een half- of kwart-kapitalistise produksi-wijze, dan wanneer de samenleving in teori al geheel socialisties is, — omdat dit in de praktijk eerst zal mogelik zijn over honderd of honderdtwintig jaar — zij zullen dus ook op politiek gebied overgangsvormen aanvaarden moeten: Met Oranje tegen de bourgeoizi, tegen den feodalen adel, tegen de geestelikheid. En dan krijg je hier heel mooj dri bewegingen tegelijk: een naatsionale, een pan-germaanse en een pan-naatsionale."

Een keurkoningschap moet er komen. Dujardin ziet het:

„Het Keurkoningschap zou de Koningin en den Prins brengen van de Bourgeoizi naar het Volk. De scheidsmuren opgetrokken door de plutokraten en de marxistise half-bourgois zouden uiteenvliegen onder wrekende flitsen, verpletterende bliksems van waarheid.

Daar, onder het Paleis, in het midden van de Hoofdstad, het midden des Rijks wuifde het hen toe met duizende, duizende handen. Het jonge vooruitstrevende Amsterdam, de Leew, was getemd door zachte vrouwenhand. Weg was nu ook de tegenstrijdigheid tussen het Je Maintiendrai en het Vom Fels zum Meer! Het niwe Germanie zou zich uitstrekken van de Noordkaap tot Duinkerken, van Tyrol tot IJsland. En aldus kon ook het jonge paar, het verenigde Huis van Mecklenburg-Oranje, de Germaanse Volken voeren naar het Derde Rijk uit Israël, de Verenigde Staten der Aarde."

't Is u niet helder, dit alles? Het zou me spijten, maar... ik kon niet meer doen dan 't een en ander aanhalen. Om een boek eerlijk te kenschetsen, moet men 't begrijpen, moet de hoofdinhoud ervan door u zijn opgenomen, zóó, dat ge dien duidelijk weergeven kunt. Maar uit deze woordenmassa ben ik niet wijs kunnen worden. Dat ligt natuurlijk aan mij. 'k Moet aannemen dat Rensburg allerbelangwekkendste dingen heeft willen laten zeggen en zien door Dujardin. Het décor van kronings- en huwelijksfeesten is minutieus geschilderd; we kunnen het tot op zekere hoogte waardeeren; de rest is voor mij, en naar 'k vrees niet voor mij allèèn, te machtig. 'k Wou toch dit werk, met hevige pretentie ingeleid en voor koninginnelektuur bestemd, niet onaangekondigd laten. De aanhalingen zullen, naar ik hoop, u eenigermate doen zien wat dit

boek alzoo bevat. Ingeval zij u tot lezen brengen, wordt u toegewenscht dat ge er meer in vinden moogt dan ik en u minder moogt ergeren aan wat mij is voorgekomen niet meer dan akelig oppervlakkig woordgerammel te zijn. Joh. Pieterse te Rotterdam had de eer dit werk uit te geven.

Vluchtige Verschijningen door FRANS COENEN JR. (L. J. Veen, Amsterdam) is niet een van die bundels, waarvan men veel kan gaan houden, al voelt men in 't algemeen groote sympathie voor wat Coenen schrijft. Dit boek bevat maar kleingoed, minder dan miniatuurkunst, die ook zeer aantrekkelijk wezen kan, eigenlijk snippers, veel kleinere stukjes — zou men zeggen — van dingen, die om de een of andere reden niet voltooid werden, hetzij omdat de inspiratie te vluchtig bleek, hetzij omdat eenzelfde onderwerp anders en uitvoeriger is of zou worden behandeld. Maar toch — werk van Coenen, met genoeg echt sentiment er in om den lezer te boeien en stukjes van belangwekkende observatie, waardoor men tot aanvullend fantaseeren komt.

Curieus heb ik Coenen's aanteekening over zijn eersten indruk van Parijs gevonden. Hij voelt het grootsche van dat drukke leven, van die overweldigende huizen- en menschenmassa. Maar hij blijft met zijn gedachten van nuttigheidsmensch hangen aan de voor Parijs zoo luttel beteekenende weeldewinkels. Die ziet men wel het meest als vreemdeling, maar ieder weet toch dat daarboven, daarachter, rechts en links daarvan, in mijlenwijden cirkel rond daarom rent en zwoegt en denkt en strijdt een heel ander Parijs: de stad, waar zoo oneindig meer wordt gemaakt dan meubelen, kanten, sieraden van goud en edelsteenen . . . zooveel meer dan luxe-dingen van waarde slechts voor de minderheid zelfs der gegoeden en rijkaards. Met, komend van een denker als Coenen, onaangenaam treffende vreemdelingen-onnoozelheid, hooren wij hem bespiegelen:

„En zoo is het winkel op winkel tot opnieuw wij de stekende bevreemding om het leven hier, om zijn doel en einde gevoelen die ons zoo straks bekroopt. Wie zijn zij toch voor wie dit alles, dit duizelend-kostbare, bestemd is? En schijnt het niet of het eenig doel van deze stad ware om hiertoe te komen met spanning harer opperste krachten, om dit te kunnen aanbieden, als het zwaarverkregen product van millioenen afgezwoegde krachten, tot een zeer futiel en voorbijgaand genot van de enkelen, die toch immers hierin de vervulling hunner levens niet vinden kunnen?

Wij zouden willen weten wat dit alles beteekent . . ."

Maar, mijn waarde heer Coenen, wat beteekent dit uw resultaat van een zóó vluchtige kennismaking met een wereldstad? Waart ge bij uw aankomst dadelijk gehuisvest geworden in de omgeving der Wijn-hallen, ge zoudt hebben gevraagd wat het beteekent, dat heel Parijs zwoegt om vaten wijn op karren te laden; had het toeval u gebracht in de buurt van *Père la Chaise*, ge zoudt hebben kunnen vragen waarom de heele stad Parijs zwoegt om een honderdtal winkels met leelijke kransen en opgesmukte grafdekkingen te vullen.... De slenterende vreemdeling trekt naar 't weeldecentrum, waar hij zóóveel ziet, dat onnut is, en zoo weinig kan bespeuren van hetgeen Parijs inderdaad doet zijn de stad, waar al mede het hardst en verstandigst wordt gewerkt ter voortbrenging van allerlei, dat duurzamer waarde heeft dan 't geen in de *rez-de-chaussée's* der kazernewoningen aan en bij de boulevards wordt uitgestald.

Weelde en wellust... 't Parijs, waarvan de rastaquouère droomt op zijn plantage of bij zijn goudmijnen, maar de waarnemer ziet een ander.

Liever lees ik nog eens na dat aardige *Circus-verschijningen*, dat *Honden en Menschen*.... Coenen humoristisch, Coenen „uit."

F. L.

ONDERWEG
NAAR EEN SCHILDERIJ
EIGENDOM DER FIRMA BOUSSOD VALADON & Co., DEN HAAG

WILM STEELINK. DOOR † † P. A. HAAXMAN Jr. † † †

In het fransche maandschrift *l'Art*, van Paul le Roy, kon men onlangs een verzuchting lezen van Philibert Audebrand over den in Frankrijk toenemenden smaak voor de kleine werken. Dat men de grootsche gedachten den rug toekeert, dat de neiging der artisten, de smaak van het publiek zich meer en meer afwendt van de werken van groote afmetingen, noemt deze schrijver een ondubbelzinnig teeken van achteruitgang en verval. Dat het historieele schilderij verdwijnt, is voor hem synoniem met den kreet in het klassieke Rome: „de goden verdwijnen?" Want gelijk van oudsher de muze der historie, in de rij der mythologische godheden, de eerste plaats innam en voortschreed aan het hoofd der negen zusters, zoo was ook in de klassieke landen van de kunst het uitbeelden van de groote gebeurtenissen van een tijdvak, het aan de vergetelheid ontrukken van al datgene wat een natie tot glorie strekt, het machtige instrument voor de volksopvoeding. Dit was de beteekenis van de historieele kunst. Niet dat de kunstenaar de andere genres moest verwaarloozen, het landschap, het portret, de marine, het stilleven, maar niets van dat alles heeft dezelfde beteekenis als voertuig voor het denken, noch dezelfde wijsgeerige grootheid, noch hetzelfde nut als een bladzijde geschiedenis. De namen en werken van een Leonard da Vinci, een Paul Veronese, een Titiaan, een Philippe de Champaigne, een Rubens, een Louis David, een Gros, een Eugène Delacroix zijn zoovele getuigen voor de waarheid van deze bewering. Hoe zouden wij ons zonder de historie kunst, die kostelijke commentaar van de jaarboeken der menschheid, een voorstelling kunnen vormen van de groote figuren van weleer; hoe aan onze nakomelingen de herinnering kunnen overbrengen van de mannen van genie van onzen tijd?

Die eeredienst van de geschiedenis onder de beeldende kunstenaars heeft echter haar tijdperk van grooten bloei reeds lang zien tanen. Hoe kwam het dat het vuur allengs werd uitgedoofd? Vraagt men naar de oorzaken? Het genre is te moeilijk. De artist

moet letterkundig ontwikkeld en wijsgeerig aangelegd zijn. Hij heeft te veel tijd en geduld noodig. Drie jaar tenminste en inmiddels moet hij in zijn onderhoud voorzien. Hij moet zich, behalve de kosten van atelier, doek, verf, modellen, de weelde van de grootste kalmte en rust kunnen veroorlooven. Geen wonder, dat de Franschman uitroept: waar is de gelukkige, in deze frivole 20e eeuw, die dit leven kan leiden?

Hoe kwam Eugène Delacroix ertoe om

zijn *Medea* te schilderen? Nog zeer jong zijnde, werd hij reeds verteerd door het heilige vuur. Dan had hij het geluk klassieke studiën te maken en — wat wel het meest zegt — te leven in een tijd toen de kunst vereerd werd als een eeredienst. Bovendien verstond hij de ascetische kunst om van vier francs daags te leven. Meent gij dat de jongelieden van onzen tijd zich tot zulk een tucht zouden weten op te werken? In een tijd van sybaritisme, waarin men geen andere philosophie kent dan die ligt opgesloten in de lijfspreuk van Sardanapalus: „eten, drinken, liefhebben, al de rest is niets!"

Indiaansch tuig, truisveeren en eieren, daar hebben wij geen plaats meer voor de werken die in beeld brengen de grootheid van het verleden!

Een andere grief — en deze is ontegenzeggelijk de ernstigste — een historie-schilderij kost te veel geld. Te veel geld in een tijd dat het goud met karrevrachten ons uit Californië toestroomt, met tonnen van Mount Alexander en Alaska! Is 't niet om te schrikken als men verneemt dat de hertog van Aumale voor den *Christus voor Pilatus* van Munckacsy 200.000 frs heeft gegeven! Als men op die manier zijn geld verkwist, wie zal dan nog

HAMLET — NAAR EEN SCHILDERIJ

Eigendom van den Heer v. d. Linden te Parijs

Er zijn nog andere redenen voor het laten varen van de historicele kunst, redenen van niet veel ernstiger aard dan de reeds genoemde. Onze moderne appartementen zijn te klein voor groote doeken. Mooie reden! Waar men plaats heeft voor een serre, een badkamer, een billardzaal, voor snuisterijen, planten, apen, pruiken, een wapenrek met

een raspaard kunnen betalen voor de rennen van Auteuil of een aardige danseuse de l'Opéra?

Een landschap, twee boomen en een knollenveld, is voldoende om ons het air te geven van beschermers der kunst.

* * *

Een weinig overdrijving daargelaten, is het bovenstaande niet kwaad geredeneerd . . . van een Fransch standpunt. De Hollander daarentegen zal zich niet zoo gemakkelijk in dien gedachtengang verplaatsen, omdat de zoogenaamde „grande peinture" hier nooit een weligen bodem gevonden heeft en veeleer de werken der landschapschilders en die der petits maîtres het meest tot de glorie der Hollandsche school, zoowel in de gouden eeuw, als in het tijdperk van den wederopbloei in het einde der 19e het meest hebben bijgedragen. Om eerlijk te zijn kan men zelfs zeggen, dat het tijdvak waarin hier te lande het historieele genre beoefend werd, in de Nederlandsche kunstgeschiedenis niet met gulden letteren staat aangeteekend. De oude Hollanders dachten er in 't geheel niet aan, de groote daden van het voorgeslacht of van hun tijdgenooten op het doek te brengen. De meest alledaagsche voorvallen, bij voorkeur tooneelen uit de lagere volksklassen, de ruwe zeden van burgers en buitenlui, bij wijlen ook interieurs van meer gezeten lieden, waren de geliefkoosde onderwerpen, naast de beeltenissen van het stoere voorgeslacht en de onvolprezen kunstwerken van de landschapschool. Slechts bij hooge uitzondering treedt een historieschilder op, maar dan nog altijd op beperkt gebied, zooals de groote marineschilder Van de Velde en de bataille-schilder Wouwerman. Uit de 18e eeuw zou men Langendijk met eere kunnen noemen, benevens Lairesse en v. d. Werff. Maar zoowel in vroeger als in later tijd bleef het bij individueele pogingen en slaagde het historieele genre er niet in school te maken. Met eerbied denken wij aan de heerlijke wandschilderingen in het Huis ten Bosch en in het Amsterdamsche Paleis. Zij zijn de bewijzen dat de Hollandsche en Vlaamsche meesters van die dagen tot de groote kunst wel bekwaam waren, maar de vraag dringt zich op, of die groote werken wel ooit het licht hadden gezien, wanneer zij niet aan Jordaens c. s. besteld waren. Zelfs in den bloeitijd van de romantiek, toen hier te lande al wat schilderde de vaderlandsche geschiedenis en bij voorkeur tafereelen uit den Tachtigjarigen Oorlog tot studieveld koos, kon die beweging niet duurzaam stand houden. Wel hadden Schmidt van Delft, Kruseman, Pieneman, Spoel, Bertelman, Wijnveld, Zurcher, Scheltema, Egenberger, Herman ten Kate, Van Tricht, Scholten, Haaxman en hun tijdgenooten en leerlingen, een tijdelijk succes met hun historische composities, maar er liep — de goeden niet te na gesproken — te veel onwaarheid en conventie door hun werken dan dat de kunst er op den duur baat bij kon vinden. De besten onder de toenmalige tijdgenooten — ik denk hier aan Israëls, aan Bisschop, die ook in den aanvang historie schilderden — begonnen toen een anderen weg in te slaan en gingen de jongeren voor in een richting, die altijd in elk tijdperk van bloei der Hollandsche kunst haar duurzaam succes heeft gewaarborgd. Zij vertolkten het werkelijke leven om zich heen, de dingen zooals zij zich aan hun oog voordeden, daarbij van de stelling uitgaande dat waarachtige kunst alleen kan ontstaan uit bestudeering van de natuur.

TAFEREEL UIT STEELINKS OBERON-ILLUSTRATIE

Met alle waardeering van hetgeen deze omwenteling op kunstgebied tot stand heeft gebracht, valt het toch niet te loochenen dat

DE NIEUWSGIERIGEN NAAR EEN SCHILDERIJ

zij ook hare schaduwzijde heeft gehad. Onze kunstenaars hebben er hun vindingrijkheid en verbeeldingskracht wel wat bij ingeboet en al te veel bot gevierd aan de aangeboren zucht van ons Hollanders tot nuchterheid. Wanneer men hoort klagen over het gemis van goede teekenaars en compositeurs hier te lande, is de nieuwere richting in de kunst, die de jongelui alleen doet streven naar louter kleur en sentiment, daarvan zeker de schuldige. Zeer zeker kunnen niet allen in die ééne richting den eerepalm behalen en zou het daarom gewenscht zijn dat men de lijn en de compositie weer in eere bracht. Ook op dit gebied kan men de natuur tot grondslag nemen en bevallig en smaakvol tevens zijn. Ook de oorspronkelijkheid zou daarbij winnen, want — eerlijk gezegd — onze kunstenaars, hoe hoog ook staande, gaan wel wat veel denzelfden kant uit op 't gevaar af van het verwijt te moeten hooren, dat zij elkaar nabootsen.

Na deze inleiding wil ik wel erkennen dat het werk uit de vroegere periode van Wilm Steelink mij deze beschouwing in de pen heeft gegeven. In het jaar 1883 — Steelink was toen 27 jaar — heeft hij in een vijftigtal kartons de heldengeschiedenis van den feeën- en elfenkoning *Oberon* en de daarin geweven geschiedenis van *Huon* en *Rezia* geïllustreerd naar het klassieke dichtwerk van C. M. Wieland. In die dagen zijn die kartons in verschillende plaatsen van ons land tentoongesteld geweest en zij zullen toen ongetwijfeld het succes gehad hebben dat zij verdienden. De kartons zelf herinner ik mij niet ooit gezien te hebben, maar wel de fòto's, die door de zorg van den uitgever J. M. Schalekamp naar de originali vervaardigd werden. Welnu, deze composities geven een hoogen dunk van Steelink's buitengewone talenten als illustrator. Vooreerst een onontbeerlijke

BERKEN AAN DE HAAR (SCHERPENZEEL) KRIJTSTUDIE

fantaisie om zich de tafereelen van dit romantische heldendicht in de werkelijkheid te denken, zich een aannemelijke voorstelling te maken van het wezen en het uiterlijk voorkomen van Wieland's dichterlijke menschen, kwam hier den jongen kunstenaar bijzonder van pas. Hij heeft zich in dat klassieke werk geheel en al ingedacht en het verlucht op een wijze die inderdaad verre achter zich laat de groote folio-editie, in 1796 verschenen bij Georg Joachim Göschen. waarin kopergravures naar teekeningen van Ramberg voorkomen, die voor den pruikentijd misschien heel mooi waren, maar zwak en onbeholpen lijken bij die van den Hollandschen teekenaar van een eeuw later. Steelink gaat zoo ver mogelijk terug naar de oude ridderromans, zijn voorganger Ramberg kan zich niet losmaken van de balletdanseressen, de tooneelharnassen en de pruikerigelievigheid en onnatuur van zijn tijd. De jonge Steelink toont zich in dit werk de evenknie van Rochussen, die ook in zoo hooge mate de gave der fantaisie en inventie bezat en het talent om zich in alle tijdvakken thuis te gevoelen. Maar behalve fantaisie, zijn van dezen Oberoncyclus zuivere teekening en een ongemeen bevallige en rijke compositie de bijzondere eigenschappen. Op een van de kartons ligt *Amanda* in de grot op het bed van mos uitgestrekt; zij heeft juist uit de handen der drie sylphiden het schoone knaapje ontvangen, dat zij in moederweelde aan de borst prangt:

Und zappelnd liegt auf ihrem sanften Schooss
Der schönste Knabe, frisch wie eine Morgenros'
Und wie die Liebe schön! Mit wonnevollem [Beben
Fühlt sie ihr Herz sich ihm entgegen heben.

Zooals Steelink dit beeld van de jonge moeder teekende, is het louter liefelijkheid, en ten spijt van het romantische kader, vol leven en natuur. Dat is de bekoring, die van al deze tafereelen uitgaat. Ik wil er nog enkelen noemen. Het moment waarin de heldin uit het water wordt gedragen door drie forsche jonge mannen, en de vrouwen aan den oever met kloppende harten de redding gadeslaan; de sierlijke compositie in den fraaien hof, waar *Rezia* op den rug van den ouden man is geklommen en in den boom klimt, geholpen door den jongeling, die van uit de takken haar de beide armen toesteekt, een handeling zoo natuurlijk en ongedwongen, daarbij de figuur der jonge vrouw zoo sierlijk en aanvallig, dat men dit tafereel niet moede wordt te aanschouwen; dan het te voet vallen van de heldin voor den khalif, de beide gelieven op den brandstapel, en zoo vele andere welgeslaagde kartons.

TE VIERHOUTEN — KRIJTSTUDIE

Zooals ik reeds opmerkte, verschenen deze composities in 1883, in een tijd derhalve dat de kunstenaars en de kunstcritiek bij ons oog noch oor hadden voor het historieele genre, de smaak veeleer gericht was op kleur, stemming en sentiment en het zoogenaamde sujet met zekere minachting werd aangezien. Toch pakten deze cartons. Zij trokken de aandacht door de zuiverheid van teekening en de frissche opvatting der dingen. Hier in Den Haag werd de collectie niet tentoongesteld, anders zou ik haar in die dagen zeker gezien hebben;

wel te Amsterdam, Utrecht, Groningen en Arnhem. Dat toen geen uitgever het waagstuk ondernam om een nieuwen *Oberon* met deze illustraties als tekstverluchting op touw vervallen en een door natuur en waarheid zoo aannemelijk mogelijke voorstelling van de dingen van olim te geven. Evenals voor Rochussen's werk, is de conclusie bij het be-

SCHAPEN AAN DE PLAS (ZONNIGE DAG TE SCHERPENZEEL)

te zetten, is wel vreemd. De teekeningen van Steelink waren in staat geweest, Wieland's heldendicht weder in de mode te brengen. Wie weet, de uitgevers in onze dagen zijn zooveel ondernemender dan vroeger, wat men nog zag gebeuren, als deze of gene in overleg met den auteur de cartons nog eens uit het stof voor den dag haalde. Zij moeten, als ik wel geinformeerd ben, in het magazijn van Frederik Muller te Amsterdam berusten.

Van algemeene bekendheid zijn Steelink's illustraties voor het groote historische werk van Mr. N. de Roever, voortgezet door Dr. G. J. Dozy, „Het leven onzer voorvaderen," dat bij Van Holkema & Warendorf het licht zag. De vijf kloeke deelen, die van dit werk verschenen, werden voor 't grootste deel door Steelink geïllustreerd; slechts enkele platen zijn van Braakensiek. Ook hier dezelfde nauwgezetheid om niet in het conventioneele te zichtigen van Steelink's prenten: ik wil niet zweren dat het zoo gebeurd is en die en die menschen er zoo hebben uitgezien, maar te oordeelen naar hetgeen ons van de geschiedenis van dien tijd is overgeleverd, is die voorstelling best aannemelijk. Steelink placht dan ook voor zijn composities veel na te slaan en te studeeren in de kronieken, en van elk kleedingstuk, wapentuig, meubel, stoffeering, gereedschap en al wat zijn tafereel moest opbouwen, zich in voorstudiën behoorlijk rekenschap te geven. Voor de costuumkunde kan men *Onze Voorouders* tot veiligen gids nemen. In 't Rijksmuseum te Amsterdam bestudeerde hij bijv. een intérieur uit de 15e eeuw en maakte daarnaar een teekening in kleur, die, qua illustratie, tot het beste behoort wat in 't historicele genre in ons land werd voortgebracht. Zoo zijn er meer fraaie platen in dit boek: bestorming van

een Germaansche legerplaats door de Romeimen; een straat in de 10e eeuw; een kapittel der orde van het Gulden Vlies (2 Mei 1456); Melis Stoke aan het Hof van Graaf Jan II, enz.

In die dagen heeft Steelink legio werken geïllustreerd, van meerdere en mindere beteekenis, ook jongens- en meisjesboeken, en de jonge kunstenaar heeft er veel toe bijgedragen om ook op dit gebied meer natuur en waarheid te doen doordringen, die in de vroegere illustraties zoozeer ontbraken De heer Van Holkema achtte Steelink als illustrator hoog en heeft het zeer betreurd, dat hij het tijdroovende werk van boekenverluchter er aan heeft gegeven.

vader nabootsen. De koning zit in 't midden van het tafereel, en een verbijsterende angst grijpt hem aan, die door *Hamlet*, ginds in een hoek van het vertrek als een tijger loerende op zijn prooi, met spanning wordt aangezien. Zeer fraai is op dit schilderij de compositie, totaal vrij van theatraal of valsch effect. Ook kan nog een menuet onder Louis XV, met een zeer bevallige compositie van jonge edellieden en jufters uit die dagen, tot de verdienstelijke historiëele werken van Steelink gerekend worden.

* * *

IN DEN BOOMGAARD TE ELSPEET — STUDIE IN OLIEVERF

Van tijd tot tijd verscheen van hem een historie-schilderij, waaronder ik mij herinner de treffende episode van Eleonore van Gelderland, die voor Reinout van Gelre en zijn hof zich den boezem ontbloot, om hem te overtuigen dat zij niet door melaatschheid was aangetast. Maar vooral uitmuntende in dramatische uitdrukking van de scène is in mijn herinnering *Hamlet*, in het tooneel van de tooneelspelers, die den moord op zijn

Intusschen moet ik, alvorens verder te gaan in mijn overzicht van Steelink's leven en werken, even tot den oorsprong van zijn kunstenaars-loopbaan opklimmen.

Wilm Steelink had het geluk in een kunstenaars-familie geboren te worden. Toen hij den 16en Juli 1856 te Amsterdam ter wereld kwam, was zijn vader, Willem Steelink Sr., die in zijn vaderstad nog altijd ijverig werkzaam is, een bekend en zeer bekwaam graveur, tijdgenoot

en vriend van Sluyter en Rennefeld. Een halve eeuw geleden waren de keurige staalplaten in de toen populaire jaarboekjes *Castalia*, *Aurora*, *Holland* meest van Willem Steelink. Sedert zagen van hem zeer belangrijke werken het licht, waaronder men zich nog wel herinneren zal de fraaie prent naar „de zieke man" van Meissonier (Museum Fodor), „de spelende kinderen" naar Alb. Neuhuys, de domino-spelende katjes van mevr. Ronner, een gravure die op de stedelijke tentoonstelling te Amsterdam met de gouden medaille van de stad bekroond werd, en vooral de schoone ets naar Jac. Maris „Vioolspeler"; verder het belangrijke werk „De historische galerij van Arti", door Steelink met Sluyter en Rennefeld uitgevoerd, en tal van andere werken naar oude en moderne meesters. Het graveeren had in deze familie vele gelukkige beoefenaars. De beroemde graveur Johannes de Mare, die het grootste gedeelte van zijn leven te Parijs werkte, was een oom van Steelink Sr., zoodat Wilm. Jr. al vroeg door het zien der voortbrengselen van hun teekenstift en etsnaald met de schoonheden ervan vertrouwd geraakte. Tot de fraaiste prenten van Joh. de Mare behoorde de heerlijk doorwerkte gravure naar „De Graflegging" van Titiaan, waarin de rijkdom van kleur in de nuanceeringen van licht en bruin het origineel nabijstreeft. Dat meesterwerk was voor den jongen Steelink een openbaring, evenals het onvoltooid nagelaten werk van zijn oud-oom, de *Nachtwacht*, dat zeker de beste reproductie is, wat betreft clair-obscur, die ooit naar Rembrandt's meesterwerk is beproefd.

SCHAPEN AAN DE PLAS — SCHILDERIJ

Museum Mesdag.

Met deze leermeesters tot voorbeeld en verder onder leiding van prof. Wijnveld aan de Amsterdamsche Academie, maakte de jonge Steelink betrekkelijk snelle vorderingen. De kunst zat hem in het bloed en daar zijn aanleg voor het teekenen gelukkig gepaard ging met lust tot wetenschappelijk onderzoek, openbaarde zich al spoedig, toen zijn vermogen van uitbeelding zich voldoende gerijpt

had, de neiging om geschiedkundige episodes te illustreeren. Door zijn creatie van den *Oberon* cyclus was hij in kennis gekomen met den kunstzinnigen uitgever Van Holkema, die hem en zijn vrienden aanmoedigde tot de oprichting van een etsclub, de *Distel*, die er veel toe bijgedragen heeft om de liefhebberij voor het etsen onder de jonge artisten van dien tijd weer te verlevendigen. Zijn belangrijkste etsen zijn wel de prachtige collectie van 30 prenten, naar schilderijen uit de kabinetten van dr. A. Bredius, mr. A. J. Enschedé, Jhr. dr. J. P. Six, Jhr. P. H. Six, Jhr. mr. H. A. Steengracht van Duivenvoorde, Jhr. Mr. V. de Stuers, e. a., die met text van J. F. van Someren, door Tj. v. Holkema werden uitgegeven en in een zeer groote oplaag door het land en in het buitenland verspreid werden *). De verzameling wordt geopend met het beroemde Delftsche straatje van Vermeer, uit het kabinet-Six, waarvan Steelink het portret gaf zoozeer in stemming, kleur en spel van licht en schaduw, dat sedert geen reproductie die van dezen etser in kracht en tonaliteit heeft geëvenaard. Uitmuntend geslaagd zijn voorts: de ets naar het winterlandschap van Jacob van Ruysdael (kabinet-Six), met haar woeste, rembrantieke lucht; de tegenhanger, de klare, etherische zomerlucht, drijvende door het uitspansel op het marinestuk van Willem van de Velde; de etsen naar Van Ostade, Jan Steen en Brouwer, weergevende alle eigenaardigheden van deze karakteristieke oud-Hollanders; vooral de „Toebackdrinckers" van Brouwer (kabinet-Steengracht) is onverbeterlijk als vertolking van het origineel; eindelijk niet minder fraai, om de groote kracht van coloriet en het puissante in de tegenstelling van donker en licht, de *Bathseba* (kabinet-Steengracht) van Rembrandt, het fijne kopje van vrouwe Six, en ten slotte de wonderschoone ets van het maanlandschap van A. van der Neer (collectie-Steengracht), waarin alle lichtglanzen, doorzichtige schaduwen en toonvolle effecten van het schilderij zijn weergegeven.

INTERIEUR STADHUIS TE NAARDEN — GESCHILDERDE STUDIE

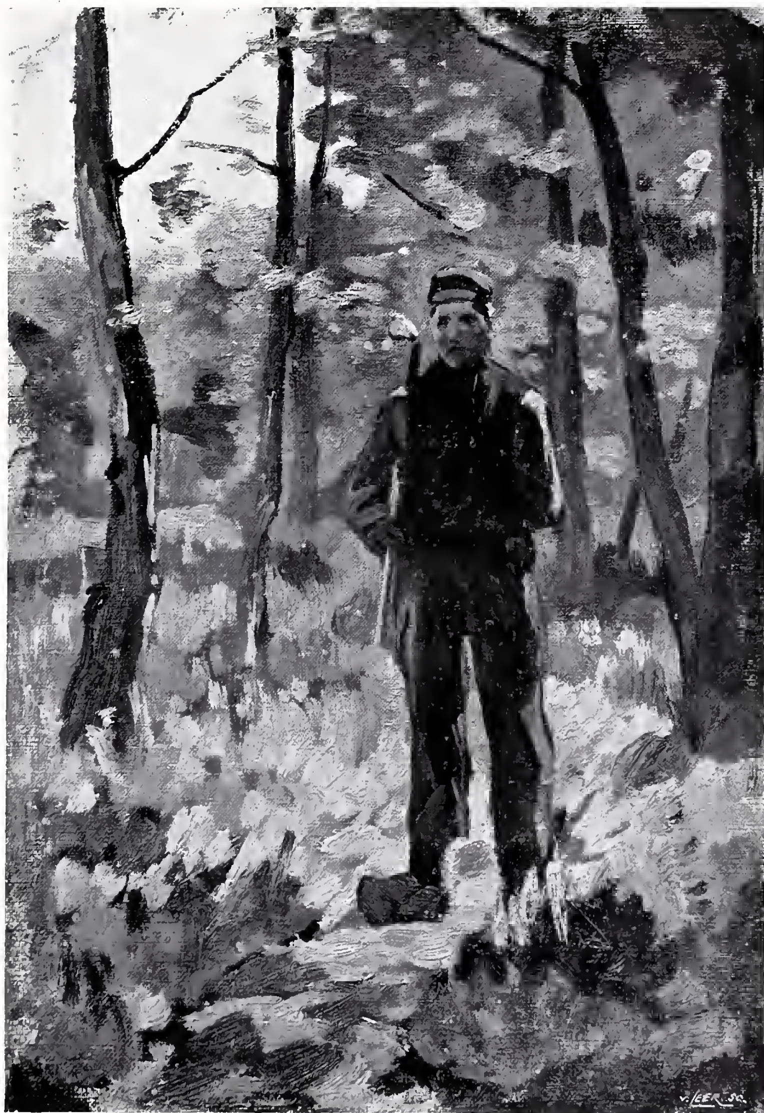
*) Het verhaal gaat zelfs, dat met deze collectie etsen alleen de colportage ƒ 17,000 verdiende — wel een bewijs van den ongemeenen bijval.

SCHAPEN TUSSCHEN DE BOOMEN
SCHILDERIJ
EIGENDOM VAN MEVR. DE WED. J. VAN BOEKHOVEN—SEYDENROTH, TE UTRECHT

Aan dit omvangrijke werk was voorafgegaan zijn eerste meer uitgebreide etswerk. Steelink's jonge vrouw, mej. Anna Colder, met wie hij in 1883 in een gelukkige echt was getreden, was een nicht van Ds. Hasebroek. Daardoor kwam de jonge kunstenaar bij den auteur van *Waarheid en droomen* aan huis en liet daar op zekeren dag een paar schetsjes zien waartoe het lezen van het beroemde werk hem geïnspireerd hadden. Dit kwam den uitgever van Jonathan's schepping weer aan de weet, en daar in die dagen juist de geïllustreerde *Camera Obscura* verschenen was, besloot de heer Brill het ook met *Waarheid en droomen* te wagen en noodigde Steelink uit de folio-uitgave te illustreeren met 12 etsen *). Ik weet niet hoe Ds. Hasebroek indertijd over die etsen geoordeeld heeft, maar zijn gevoelige schetsen uit het leven een dezer dagen weer opnemende en de platen er bij ziende, trof mij in die bladen het meevoelen van den artist, het opgaan in de gedachte van den schrijver. Ik genoot weer van St. Nicolaas, de Haarlemsche courant, het curieuse ouderwetsche winkeltje van den haringkooper Van den Zout met het van de straat invallende klare daglicht, de vischvrouw — en waar misschien wat veel omhaal van woorden in Jonathan den indruk trachtte weg te doezelen, kwam die op de platen als de quintessence van het geval weer klaar voor den geest. Vooral het sentiment in de begrafenis van koning Willem II over de heide van Tilburg naar Oosterhout. Reeds om die gevoelige ets alleen, waar de ochtendstemming met de mooie kalme zomerlucht er overheen gespreid en de donkere stoet in de verte, elk tekstwoord overbodig maakt, — is deze uitgaaf van *Waarheid en droomen* een kostelijk bezit.

Laat mij van het ets-oeuvre van Steelink ten slotte nog vermelden een reeks van 12 etsen naar Jos. Israëls en een dergelijke portefeuille naar Bosboom, waaronder stalen uitmuntende door kleur en kracht.

HERDER — GESCHILDERDE STUDIE

* * *

*) Leiden, E. J. Brill, 1885.

Toen ik al dat werk van den teekenaar en etser Steelink, verschenen in de jaren 1883—1890, waarmede hij zijn artistieke loopbaan begonnen was, doorloopen had, begreep ik niet goed waarom deze kunstenaar in zijn jongen tijd nooit in aanmerking was gekomen voor den prix de Rome.

Daar heb ik nooit aan gedacht — was het antwoord — misschien wel omdat ik er niet den minsten lust toe gevoelde mij aan banden te leggen. Buitendien — zoo ging hij voort — zoo'n Prix de Rome kan goed voor een Franschman zijn, maar een Hollander, die de oude meesters achter zich en de Hollandsche luchten voor zich heeft, doet verstandig met niet naar Italië te gaan. Daar is niets voor hem te leeren, en wat hij er leert, moet hij teruggekeerd, hier toch weer afleggen, tenminste wanneer hij Hollandsch artist wil zijn.

Daar is, inderdaad, heel wat waarheid in die woorden. Het bleek mij ook, dat Wilm Steelink slechts een betrekkelijk korten tijd aan de Amsterdamsche academie heeft vertoefd, juist lang genoeg voor het eigenlijk métier; dat hij daarna omstreeks het begin der 80er jaren een korten tijd te Antwerpen onder Verlat studeerde, maar dat hij zijn rijpheid als kunstenaar vooral te danken heeft aan de omgeving in zijn vaders huis, waar hij veel kunst zag en veel kunstenaars ontmoette. Zooals ik reeds gelegenheid had op te merken, oefende hij reeds zeer vroeg zijn aangeboren talent, dat al spoedig de aandacht trok van de uitgevers. Volledigheidshalve moet ik hier nog melding maken van eenige werken van beteekenis door hem geïllustreerd: „In dagen van strijd," de drie deelen van A. L. C. Wallis, en verschillende werken van Mevr. Bosboom-Toussaint.

Ook is Steelink de auteur van een geïllustreerd *Nieuwe Testament* in 't Soedaneesch, dat in duizenden exemplaren over West-Java is verspreid.

Als schilder was hij natuurlijk aangewezen

HOEFSMID TE SCHERPENZEEL — NAAR EEN GESCHILDERDE STUDIE

op het genre. Wie herinnert zich niet van de tentoonstellingen tusschen de jaren 1878 en 1885 Steelink's interieurs, bij voorkeur met meisjesfiguren, altijd levendig van actie en aanvallig en natuurlijk van compositie, en waarin de colorist vaak zeer krachtig meewerkte tot een bevredigend ensemble. Als voorbeeld van zijn kunst in dat tijdvak noem ik *de Nieuwsgierigen*, een bevallige groep bakvischjes in een smaakvol gemeubeld vertrek.

Intusschen zou ook met Steelink gebeuren, wat in de 80er jaren een openbaring werd voor zoo menig jong kunstenaar. De groote voorgangers, die voor de nieuwere richting in de kunst en den wederopbloei der Hollandsche schilderschool den grond hadden gelegd, grepen ook hem aan. Daar kwam bij, dat zijn etsen naar de oude Hollanders en naar de meesterwerken der tijdgenooten hem in hun kunst diep hadden doen doordringen, een andere stemming bij hem wakker hadden gemaakt en daardoor een drang naar buiten, naar het Hollandsche landschap, hem met onweerstaanbare kracht had aangegrepen. Er brak nu een tijd aan van harden strijd, van worstelen tegen de oude manier, van veel loslaten wat aangeleerd was, van opnieuw opbouwen en veroveren wat wel in hem leefde doch niet zoo dadelijk vorm en gestalte kon aannemen. In één woord: hij moest als kunstenaar zich geheel herscheppen.

In 1890 begon hij te Hilversum te studeeren naar de Gooische hei en hare toonvolle schakeeringen en weldra had hij zijn eerste succes bereikt: een heilandschap, dat eigendom werd van H. M. de Koningin (*Arti* 1891). Het volgende jaar toog hij er op uit met zijn kunstbroeder Jan van Essen, die indertijd, evenals hij, zoo'n worsteling had doorgemaakt, maar zich reeds vroeger had voelen aangegrepen door het eeuwig lokkende schoon van Holland's dreven. In een gemeenschappelijk atelier te Renswoude werd geëtst en veel buiten geschilderd, en toen Steelink als landschapschilder vasten grond onder de voeten begon te voelen, werd een langduriger verblijf buiten beraamd en verhuisden beide artisten, nadat de vrouwen vooruit waren gezonden om kwartier te maken, naar het rustieke Scherpenzeel, waarvan zij de eerste ontdekkers waren. Daar woonde Steelink zeven jaar, in den tijd dat dit Geldersche heidorp nog het type was van het met plaggenhutten overdekte boerenland. Sedert hebben vele andere Hollandsche schilders in dat pittoreske dorp een korter of langer verblijf gehad, o.a. ook Edzard Koning; zij waren er nog juist bij tijds, want er is in de latere jaren van het plaggendorp al veel schoons bezig te verdwijnen. Op het atelier van Steelink hangen aan den wand de mooiste plekjes, in allerlei stemmingen daar gezien en in studies omgezet, waarnaar reeds vele schilderijen en aquarellen gemaakt en door de kunstkoopers in binnen- en buitenland verspreid werden.

In den eersten tijd van zijn verblijf in het Geldersche dorp had Steelink twee aquarellen (gezichten in Scherpenzeel) voltooid voor den heer Royaards van Scherpenzeel. Deze en andere aquarellen in dat genre brachten hem in relatie met de heeren Buffa en Tersteeg, met het gevolg dat er druk werk aan den winkel kwam en weldra geen schilderachtig plekje in den verren omtrek onbestudeerd bleef. Ook Nunspeet werd in studie genomen en langs de beek, die zich kronkelt van Lunteren tot de Eem bij Amersfoort, tochten gemaakt. Mesdag heeft in zijn collectie een superieur mooi doek van Steelink: een landschap aan de Luntersche beek met schapen onder het lage struikgewas, met fonkelend zonlicht over de vachten.

Van uit Scherpenzeel werden ook werken gezonden naar buitenlandsche tentoonstellingen, te München, St. Petersburg, Antwerpen, enz., en meesttijds bleven de schilderijen daar in het bezit van liefhebbers. Door die relaties met het buitenland had Steelink maar weinig gelegenheid tot exposeeren in eigen land, zoodat het geruimen tijd duurde vóór hij als landschapschilder bij zijn landgenooten voldoende bekend was.

Toen Steelink zich in 1898 in Den Haag vestigde — waar hij nu met Van der Weele, Jan van Essen en Martens woont, ver buiten in 't voormalige duin van *Zorgvliet* — kon hij zeggen dat hij het landschap onder de knie had, hoewel hij mij gulweg moest bekennen, dat hij nog telkens aanvechtingen heeft om in het te geacheveerde te vervallen,

een overblijfsel van zijn vroeger genre, dat uit den aard der zaak een hooger opvoeren van de détails verlangde. In zijn werk is dat echter niet te zien. Wel is hij met een schilderij of aquarel niet gauw tevreden en aarzelt lang alvorens het los te laten, wat in onzen tijd van vlug en haastig werken en goedkoop succes een buitengewone verdienste is. In zijn portefeuilles met studies en schetsen bladerende, zag ik daar menigen geestigen aanleg van een mij bekend schilderij, en ook menige herinnering uit zijn vroegere periode; ik zag er in 't landschap, in 't volle zonlicht geschilderd, menig kloek figuur, dat hij niet zoo waar en zoo vol leven er op gezet zou hebben, wanneer hij niet zoo vele jaren naar het menschbeeld had geteekend; ook kwam daar menige studie van een intérieur, o. a. van de Raadzaal in het Stadhuis te Naarden, voor den dag, die te midden van den rijken overvloed van Hollandsche landschap- en plein-airstudiën een eigenaardig effect deed.

Steelink was pas van een studiereis naar Vierhouten teruggekeerd, met een heele verzameling studies, waarnaar hij ijverig bezig was eenige werken in olie- en sapverf op te zetten. Naar een schets in gekleurd krijt van een leuk geval in Vierhouten zag ik hem bezig aan een klein schilderij, dat in de lucht reeds het verlangde effect te zien gaf. In een aquarel met schapen en een boerderij op den achtergrond wees hij mij, met de in een kunstenaar eigenaardige geestdrift, het karakteristieke mooi van dat nieuw ontdekte plekje van ons heerlijke land. Weer in een ander hoekje viel mijn oog op een plek dicht bij zijn woning, waar hij een krijtstudie had gemaakt als motief voor een teekening in sapverf. Het was het liefelijke Dal-en-Berg, aan 't einde van de Laan van Meerdervoort.

Toen Steelink van de reis thuis kwam, was juist de tijding uit Amerika ontvangen, dat zijn groote aquarel, hut met schapen, tot de eerst verkochte werken op de tentoonstelling van St. Louis behoorde.

Wilm Steelink is nu voorgoed landschapschilder, en belooft in dat genre een der eersten te worden. Toch stemt het weemoedig, dat ook aan dien grooten aanleg voor de historieële kunst het woord bewaarheid is geworden: *les dieux s'en vont.* De herinnering aan zijn jongen studietijd is hem echter nog lief. Wat wonder, dat hij er gaarne over spreekt; wat wonder, dat in zijn atelier op een stil plekje een klein, smal kader hangt, waar kleederdrachten uit lang vervlogen dagen in beeld zijn gebracht! Wat wonder, dat — wat men ook zelden ziet in het atelier van een landschapschilder — een der wanden is gevuld met een rijk gevulde boekenkast, vol... souvenirs. Dit zijn de tropeeën van Wilm Steelink.

Den Haag, Juli 1904.

VERBETERING. De geboortedatum van W. C. RIP — zie het artikel in de Juni-aflevering blz. 370 — is niet 26 Februari, maar 21 Februari 1856.

EEN EN ANDER OP HET GEBIED DER VONKTELEGRAPHIE. † † DOOR C. J. M. COLLETTE † † †

> „Das Licht ist eine elektrische Erscheinung, das Licht an sich, alles Licht, das Licht der Sonne, das Licht einer Kerze, das Licht eines Glühwurms. Nehmt aus der Welt die Elektrizität, und das Licht verschwindet; nehmt aus der Welt den lichttragenden Äther, und die elektrischen und magnetischen Kräfte können nicht mehr den Raum überschreiten."
>
> HERTZ.

Het was in het jaar 1889, dat professor Heinrich Rudolf Hertz, hoogleeraar aan de Universiteit te Bonn, in de „Naturforscher-versammlung" te Heidelberg met de hierboven aangehaalde, zoo beteekenisvolle woorden zijn voordracht inleidde over de door hem genomen proeven, waaruit de experimenteele bevestiging was gebleken van Maxwell's electromagnetische lichttheorie.

Maxwell, de Engelsche physicus, die zich op het gebied der electriciteitsleer een onsterflijken naam heeft verworven, was namelijk aan de hand van Faraday's inzichten langs mathematischen weg tot de overtuiging ge-

komen, dat de zoogenaamde ethertheorie ook op de electriciteit van toepassing is, de theorie dus, welke leert, dat de ruimte en alle zich daarin bevindende voorwerpen gevuld of

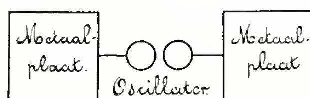

FIG. I. OSCILLATOR VAN HERTZ.

doordrongen zijn met een uiterst ijle, onzichtbare stof, ether genoemd, en die voorts aanneemt, dat het licht niet anders is dan een golfbeweging van dien ether, overeenkomstig de undulatietheorie van onzen grooten Huygens.

Maxwell kwam voorts tot het besluit, dat van een electrische vonk krachten uitgaan, die zich als golfbeweging met de snelheid van het licht in alle richtingen door de ruimte verspreiden. Ervan uitgaande, dat de ether ook de bemiddelaar is voor de voortplanting van electrische golven, werd Maxwell ten slotte geleid tot de bewering, dat het licht zelf een electrisch verschijnsel is en dat licht en electrische stralen dezelfde wetten volgen.

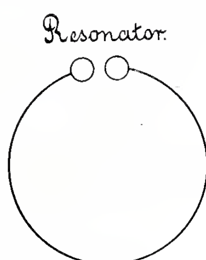

FIG. 2. RESONATOR VAN HERTZ.

Men voelt al dadelijk de groote beteekenis van deze theorie, doch haar ontbrak nog, om tot practische uitkomsten te kunnen geraken, het empirisch bewijs en om dit bewijs te kunnen leveren, diende aan de hand van uitgebreide proeven een diepgaande studie te worden gemaakt van het wezen en de voortplanting der electrische verschijnselen, welke hier in het spel zijn. Vandaar dan ook, dat het geruimen tijd heeft geduurd voordat de juistheid van Maxwell's theorie proefondervindelijk kon worden aangetoond en mitsdien de analogie van licht en electriciteit onomstootelijk kon worden vastgesteld.

Het was ruimschoots bekend, dat om golven voort te brengen, die zich in de een of andere middenstof voortplanten, in de eerste plaats trillingen moeten worden opgewekt, want deze zijn de oorzaak van de golfontwikkeling. Ook wist men reeds sedert lang, dat het zeer goed mogelijk is electrische trillingen in het leven te roepen. Immers, de gebruikelijke wisselstroomdynamo stelt in staat zeer langzame trillingen op te wekken, en wel, tot een aantal van ongeveer 50 in de secunde, terwijl de door het telephoonmembraan in de geleiding veroorzaakte trillingen een aantal bereiken van 1000 in de secunde. Dergelijke trillingen zijn echter te langzaam om voor het verlangde bewijs te kunnen dienen.

Wat toch is het geval?

Zooals men weet, worden in de electriciteitsleer de lichamen en stoffen onderscheiden in twee klassen, namelijk, in geleiders en in niet-geleiders van de electriciteit, terwijl laatstbedoelde ook diëlectrische lichamen of stoffen worden genoemd. Zoo behoort o. a. de atmosferische lucht tot de klasse der niet-geleiders.

De rol nu, welke de niet-geleiders vervullen, was volgens de geleerden der oude school een zuiver inerte; die rol zou zich slechts bepalen tot het bieden van een zekeren weerstand aan de voortplanting van eenig electrisch verschijnsel. Maxwell echter neemt aan, dat de niet-geleiders geen grooteren weerstand aan die voortplanting in den weg stellen dan de geleiders, doch dat de in beide gevallen geboden weerstand van een geheel andere natuur is. Eene vergelijking moge Maxwell's opvatting duidelijk maken.

Indien men een veer spant, ontmoet men

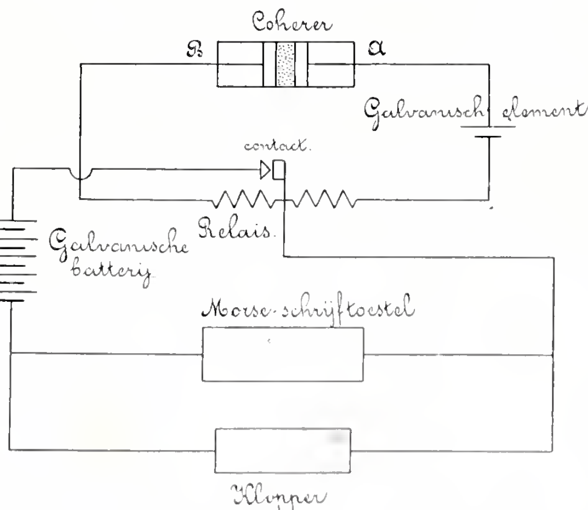

FIG. 3. INSCHAKELING VAN POPOFF.

zekeren weerstand, die aangroeit naarmate de spanning der veer toeneemt, totdat de beschikbare kracht niet meer in staat is dien weerstand te overwinnen en er mitsdien een evenwichtstoestand intreedt. Houdt vervolgens de kracht op te werken, dan ontspant

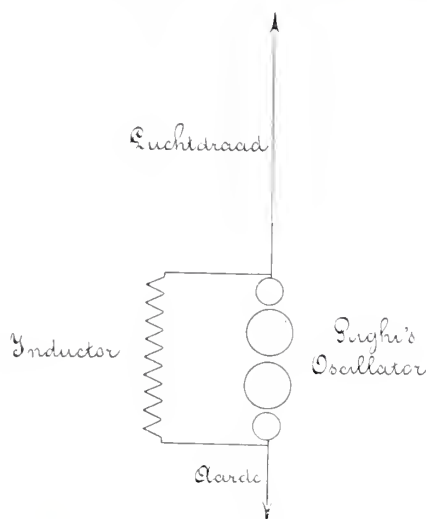

FIG. 4. OSCILLATOR VAN RIGHI.

zich de veer en geeft zoodoende den arbeid terug, welke verbruikt was om haar te spannen.

In dien zin gedragen zich nu ook de nietgeleiders ten opzichte van de voortbeweging van de electriciteit. De electriciteit, die zich door het luchtruim beweegt, heeft namelijk een elastischen weerstand te overwinnen; de electrische voortplanting geschiedt alsdan in den vorm van een golf, en wel, met korte impulsies, terwijl de voortstuwende kracht van die golf spoedig evenwicht maakt met den ondervonden weerstand.

Geheel anders is de toestand met betrekking tot de geleiders.

Veronderstellen wij, dat men een onder water gedompeld voorwerp wil verplaatsen, dan zal men ook hierbij weerstand ontmoeten, een weerstand echter, die bij een constante snelheid van het voorwerp eveneens constant is. Bedoeld voorwerp zal zich blijven bewegen zoolang de voortstuwende kracht werkzaam is; evenwicht tusschen kracht en weerstand, zoodat rust volgt, zal nimmer worden bereikt en houdt de kracht op te werken, dan zal het voorwerp niet trachten terug te keeren tot zijn oorspronkelijke plaats, zoodat ook geen sprake kan zijn van het teruggeven van besteden arbeid.

Zoo zal ook de electriciteit, die zich door een geleider beweegt en daarbij een constanten weerstand ondervindt, een stroom doen ontstaan, die aanwezig blijft zoolang de voortstuwende kracht, dat is de electromorische kracht, werkzaam is.

Het zijn deze electrische stroomen, die zich kenbaar maken door warmteverschijnselen, door hun invloed op magneten en op andere geleiders in welke laatste zij zoogenaamde inductiestroomen doen ontstaan.

De electrische golven, waarmede wij ons thans hebben bezig te houden, kunnen alleen dan waargenomen worden, wanneer hare slingeringen met zeer groote snelheid geschieden, want hoe grooter het aantal slingeringen in de secunde is, deste kleiner is de golflengte en deste beter is dus ook de golf voor waarneming vatbaar. Immers, de golflengte is in het algemeen de weg dien de straal aflegt gedurende den tijd, noodig voor het volbrengen van een enkele slingering; hoe korter die tijd, hoe korter bijgevolg ook de golflengte. Men bedenke hierbij, dat de bestudeering van de electrische golven in het physisch laboratorium moest geschieden, waar blijkbaar golven met aanzienlijke lengte aan het experimenteele onderzoek ontsnappen.

Gelet op deze overwegingen viel de aandacht op de Leidsche flesch als toestel tot het opwekken van zeer snelle electrische slingeringen. Daar het beginsel, waarop de werking van de Leidsche flesch berust, in de vonktelegraphie een belangrijke rol speelt, dienen wij hierbij een oogenblik stil te staan.

Zooals bekend, is de Leidsche flesch een glazen vat, in- en uitwendig voorzien van een metaalbekleeding, waaraan respectievelijk positieve en negatieve electriciteit kan worden toegevoerd. Geladen zijnde, vormt aldus de Leidsche flesch een reservoir voor beide electriciteiten, welke ten opzichte van elkander een zekere spanning bezitten, overeenkomende met hetgeen men in de hydraulica „druk" noemt. Brengt men nu de binnen- en de buitenbekleeding van de geladen Leidsche flesch door middel van een geleider, bijv.

een metaaldraad, met elkander in gemeenschap, dan wisselen de positieve en negatieve electriciteit zich uit en treedt ontlading in, totdat het spanningsverschil geheel is opgeheven, m. a. w. de beide soorten electriciteit elkaar hebben geneutraliseerd. Is de bedoelde metaaldraad op eenig punt verbroken, dan gaat de ontlading gepaard met het overspringen van vonken, ter plaatse waar de draad zijn samenhang mist. De ontlading van de Leidsche flesch geschiedt echter niet als een eenvoudige beweging van de electriciteit in slechts éene richting, maar als een heen- en weergaande beweging tusschen de twee metaalbekleedingen, als een schommeling of slingering, die geleidelijk zwakker wordt, totdat de electrische arbeid der lading geheel is verbruikt. Deze slingerende beweging vindt haar oorzaak in de electrische inductie. Elke electrische stroom induceert namelijk zoowel bij zijn ontstaan als bij zijn ophouden een anderen stroom, en dit niet alleen in een nabijzijnden vreemden geleider, maar ook in zijn eigen geleider, welke laatste eigenschap daarom wordt aangeduid met den naam van „zelfinductie". De geïnduceerde stroom heeft bij het ontstaan van den eigenlijken of hoofdstroom een richting, die tegengesteld is aan de richting van dezen en derhalve aan diens voortplanting een hindernis in den weg stelt; bij het ophouden van den hoofdstroom daarentegen, heeft de geïnduceerde stroom dezelfde richting als deze en vormt zoodoende als het ware een verlenging van den hoofdstroom.

Bij het ontladen van de Leidsche flesch veroorzaakt aldus de genoemde zelfinductie in den verbindingsdraad aanvankelijk een vertraging, om, nadat het electrisch spanningsverschil tusschen de beide metaalbekleedingen tot nul is gedaald en mitsdien de stroom in den draad ophoudt, een voortzetting van dezen te vormen, welke de metaalbekleedingen op nieuw laadt. Echter zal de bekleeding, die zooeven met positieve electriciteit geladen was, thans geladen worden met negatieve electriciteit, en omgekeerd. Heeft het electrisch spanningsverschil weder een voldoende hoogte bereikt, dan zal andermaal een ontlading intreden. Indien de stroom der eerste ontlading zich bijv. bewogen heeft van links naar rechts, dan zal zich die der tweede ontlading blijkbaar van rechts naar links bewegen. Dit spel herhaalt zich eenige malen met bliksemsnelheid, doch telkens met afnemende intensiteit tengevolge van energie-verlies, — o. a. in den vorm van warmte van de vonken — totdat na eenigen tijd evenwicht en dus de rusttoestand is ingetreden.

De beweging van de electriciteit ten behoeve van elke partieele ontlading noemt men een „slingering", terwijl de maximumwaarde van het spanningsverschil als „amplitude" wordt aangemerkt. Beide termen zijn ontleend aan den gewonen mechanischen slinger, waarmede de electrische ontlading dan ook zeer goed is te vergelijken. Zoo zal de uit zijn rusttoestand gebrachte slinger, na in zijn ruststand te zijn teruggekeerd, in dien stand niet blijven stilstaan, maar, zekere snelheid verkregen hebbende, door het laagste punt heenslingeren om vervolgens deze beweging meermalen te herhalen. Er gaat echter ten gevolge van de wrijving steeds meer energie van den slinger verloren, waardoor zijne slingeringen voortdurend korter worden en ten slotte de rusttoestand intreedt. Evenals voorts de duur van deze slingeringen afhankelijk is van de afmetingen van den slinger, is ook de duur der electrische slingeringen van afmetingen afhankelijk, en wel zijn het twee grootheden, welke in deze beslissen, met name, de capaciteit en de meergenoemde zelfinductie. De capa-

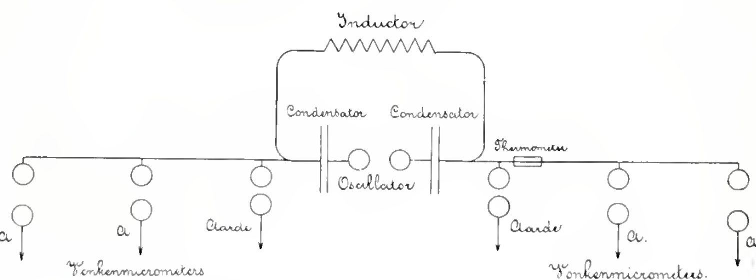

FIG. 5. PROEF-INSTALLATIE VAN FRANKE.

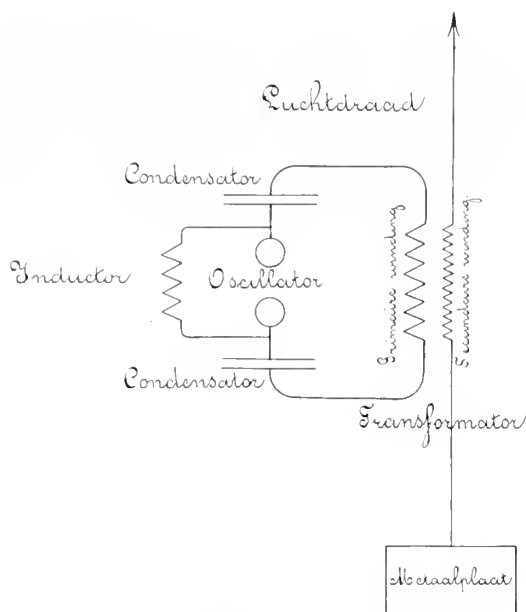

FIG. 6. AFZENDER VOLGENS BRAUN (SYSTEEM „TELEFUNKEN").

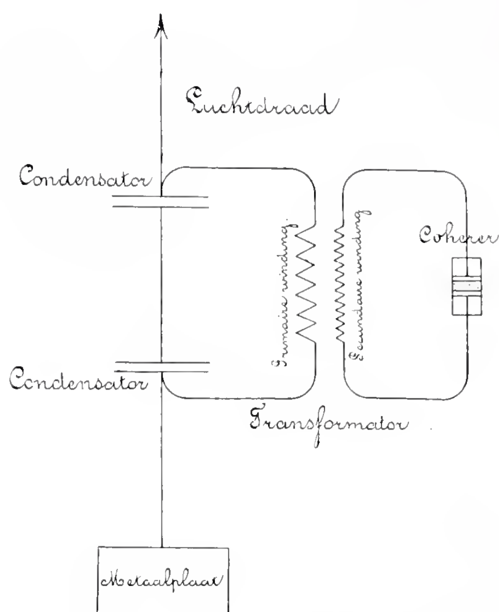

FIG. 7. ONTVANGER VOLGENS BRAUN (SYSTEEM „TELEFUNKEN").

citeit is de grootheid, die aangeeft hoeveel electriciteit de Leidsche flesch kan opnemen bij eene bepaalde spanning; de zelfinductie richt zich naar den vorm en naar de doorsnede van den draad, waardoor de stroom verloopt. Bestaat bijv. die draad uit meerdere windingen dan zal de zelfinductie grooter zijn dan wanneer dit niet het geval is. Zoo kan men door een doelmatige keuze van capaciteit en zelfinductie slingeringen opwekken van elk gewild slingertal.

Terwijl de electrische vonk zich van het eene naar het andere uiteinde van den ontladingsdraad der Leidsche flesch beweegt, wekt zij in hare omgeving electrische golvingen op, waarvan de slingeringen overeenkomen met die van de vonk en wier amplitude evenredig is met de spanningen, welke in de Leidsche flesch heerschen.

Hetgeen hierbij uitgestraald wordt, noemt men „electrische energie"; een arbeidsvermogen dus, en wel, het arbeidsvermogen, dat geroepen is het electrisch signaal over te brengen, zooals nog nader zal blijken.

Zooals gezegd, wekt de vonk der Leidsche flesch slechts in hare omgeving electrische golven op, zoodat men alleen op korten afstand en dan nog met de gevoeligste hulpmiddelen de aanwezigheid van die golven zelfs maar nauwelijks kan aantoonen. Er is dus geen sprake van het uitzenden van electrische golven op afstanden van eenige beteekenis. Dit nu is een gevolg van de omstandigheid, dat de stroomketen der Leidsche flesch een gesloten baan vormt. Stroomt dus op een gegeven oogenblik door eenig punt van dien keten een zekere hoeveelheid electriciteit in een bepaalde richting, dan is er altijd een symmetrisch gelegen punt aan te wijzen, waardoor op het zelfde oogenblik een even groote hoeveelheid electriciteit in tegengestelde richting stroomt. De krachten, welke van de beschouwde punten uitgaan, houden elkander dientengevolge zoodanig in evenwicht, dat hare werking zich in de verte niet meer doet gevoelen.

De verschijnselen, die zich hier voordoen, kan men vergelijken met die, welke bij de stemvork optreden. Slaat men toch de stemvork aan en houdt men haar vervolgens vrij in de hand, dan zal men haar toon alleen kunnen waarnemen door haar dicht bij het oor te brengen. De beide beenen van de stemvork trillen namelijk in tegengestelde richting; beweegt zich dus het eene been naar binnen dan zal het andere been zich op hetzelfde oogenblik naar buiten bewegen. Maar dan zullen ook de van de stemvork

uitgaande trillingen elkander opheffen en niet meer in de verte doordringen.

Ziedaar dan het groote bezwaar, waarop men stuitte bij het zoeken naar de empirische bevestiging van Maxwell's mathematische conclusiën: het voortbrengen van electrische golven, die voor waarneming vatbaar zijn.

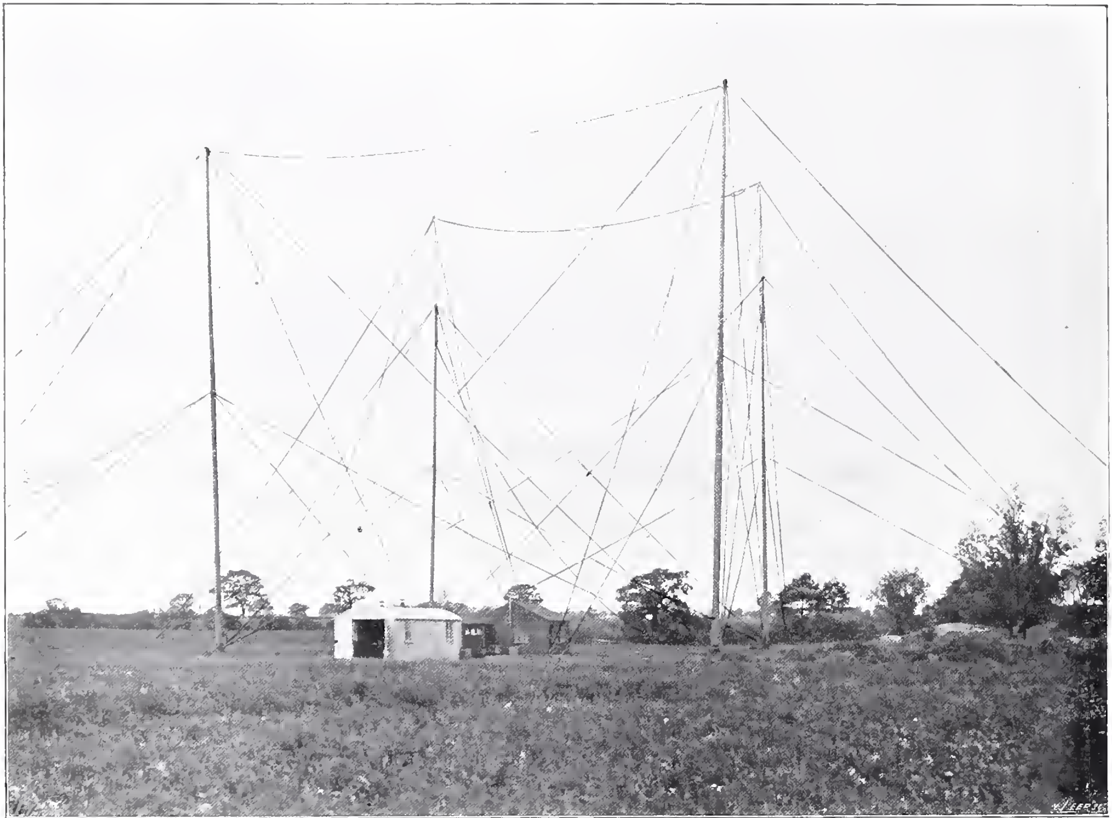
Professor Hertz is erin geslaagd dit bezwaar te overwinnen door gebruik te maken van een vonkenbron of zoogenaamden „oscillator", die, berustende op het hiervoren ontwikkelde beginsel van de Leidsche flesch, in staat is snelle electrische slingeringen op te wekken.

Voor het uitzenden van electrische golven maakte Hertz gebruik van twee metaalplaten, die met elkander verbonden waren door middel van een metaaldraad, welke in het midden was doorgesneden en aldaar aan elk uiteinde een metalen bol droeg (fig. 1). Deze platen werden met de polen der secundaire winding van een inductor verbonden en zoodoende respectievelijk met positieve en nega-

BRAUN-STATION (SYSTEEM „TELEFUNKEN")

tieve electriciteit geladen. De bij de onderwerpelijke proeven gebezigde inductor was een Ruhmkorff'sche klos, die, zooals men weet, in hoofdzaak bestaat uit twee om elkander heen gelegde windingen van geïsoleerd draad, onderscheiden als primaire en secundaire winding. Door de primaire winding wordt de stroom geleid van een gewone galvanische batterij. Deze stroom wordt telkens automatisch verbroken en weder gesloten, tengevolge waarvan in de secundaire winding stroomen van hooge spanning worden geïnduceerd, overeenkomstig de wetten, die wij in het voorafgaande reeds hebben leeren kennen.

MARCONI-STATION CHELMSFORD.

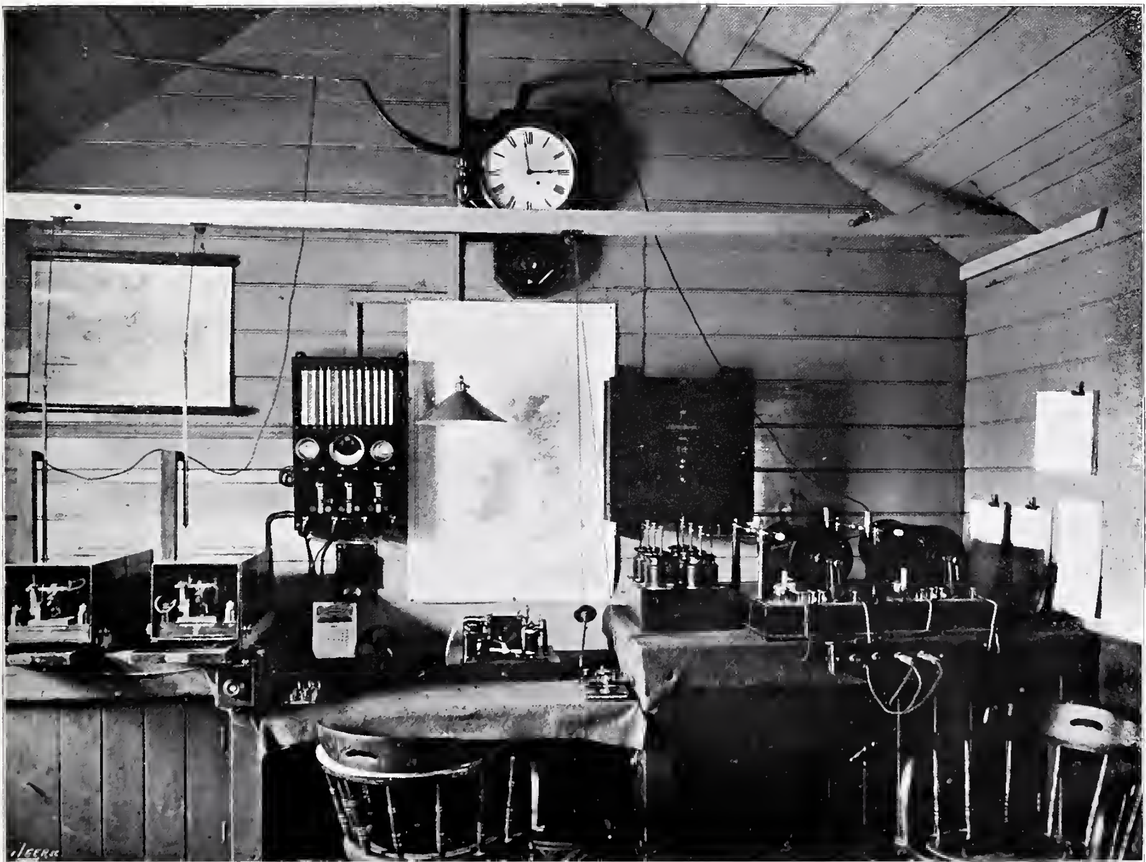
Is de lading van de platen in verband met hare capaciteit ver genoeg voortgezet, d. w. z. is een voldoend hooge spanning bereikt, dan treedt de vonkontlading in en ontstaat weder de zelfde oscilleerende werking als bij de ontlading van de Leidsche flesch. Wat echter de golfwerking naar buiten betreft, bestaat er een hoogst belangrijk verschil tusschen hetgeen bij de Leidsche flesch en hetgeen bij Hertz' oscillator geschiedt. Men zal namelijk hebben opgemerkt, dat bedoelde oscillator een open stroomketen heeft en nu is het karakteristieke verschil tusschen den gesloten stroomketen der Leidsche flesch en den open stroomketen in het algemeen, dat terwijl eerstgenoemde zoo goed als geen energie naar buiten afstaat, laatstgenoemde zich juist in het bijzonder eigent tot het uitzenden van electrische golven.

Om vervolgens de aanwezigheid van deze golven in de ruimte aan te toonen, construeerde Hertz een zoogenaamden „resonator", welke in zijn eenvoudigsten vorm bestond uit een cirkelvormig gebogen metaaldraad, die op één plaats was opengesneden en aan elk der zich aldaar tegenover elkander bevindende einden een bol droeg (fig 2). Een micrometerschroef stelde in staat bedoelde bollen

over kleine afstanden te verplaatsen tot het regelen van hun onderlingen afstand en dus van de slagwijdte van de vonk.

Men heeft den resonator vaak den naam gegeven van „electrisch oog", en te recht, want blijkbaar is de resonator ten opzichte van de electrische golven wat het menschelijk oog is ten aanzien van lichtgolven. Ware de mensch voorzien van een zintuig tot het waarnemen van electriciteit, evenals gezicht en gehoor in staat stellen licht- en geluid-indrukken te verkrijgen, dan zou de vonk-telegraphie het geheimzinnige karakter, dat zij thans nog voor velen bezit, onmiddellijk verloren hebben. Immers, de door het verwijderde station afgezonden electrische golven zouden alsdan rechtstreeks door ons electrisch zintuig worden opgevangen, wij zouden wellicht van onze prille jeugd af aan deze functioneering gewend zijn en het electrisch waarnemen zou ons aldus evenmin verbazen als thans het zien en hooren. Edoch, wij zijn inderdaad electrisch blind en doof, en nu moet naar een hulpmiddel uitgezien worden om de electrische golven niettemin te kunnen waarnemen, naar een middel dus, dat de ontvangen indrukken omzet in een vorm, dien wij met behulp van onze natuurlijke organen kunnen onderscheiden.

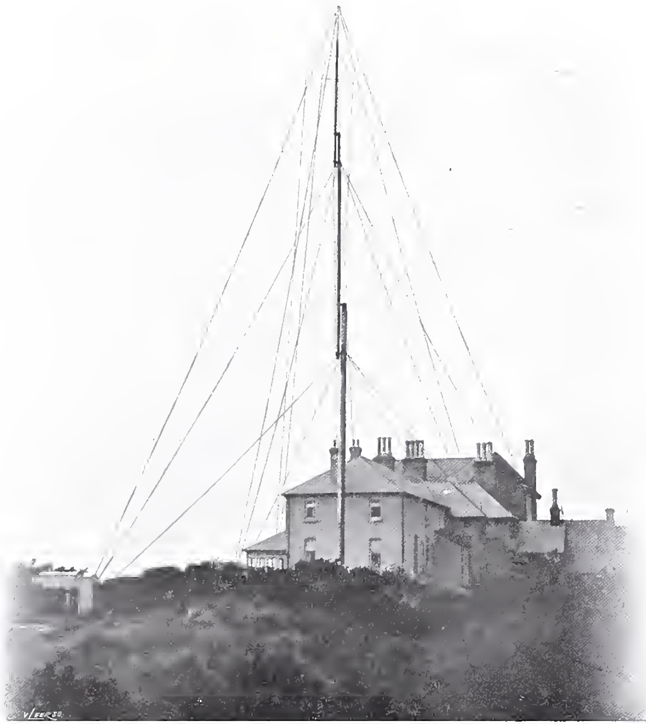
In Hertz' resonator nu, treft men een dergelijk hulpmiddel aan, doch slechts bestemd om gebruik te worden in het physisch laboratorium, dus voor zeer geringe afstanden. Trouwens, Hertz heeft zelfs niet vermoed, dat zijn resonator de grondslag zou vormen voor de ontvangtoestellen der hedendaagsche vonktelegraphie. Maar al te vroeg ontviel deze degelijke geleerde aan de wetenschap; Hertz stierf in 1894 op den leeftijd van 37 jaren, de vruchten van zijn werkzaam leven achter latende als een weldaad aan geheel de menschheid bewezen.

MARCONI-STATION CHELMSFORD.

Doch keeren wij nog een oogenblik terug in Hertz' physisch kabinet.

Wij zagen reeds, dat de lengte der golven,

MARCONI-STATION POOLE.

teweeggebracht onder invloed van den oscillator, afhankelijk is van diens capaciteit en zelfinductie. Hertz had nu voor zijn onderzoekingen die golflengte volgens een bepaalden maatstaf afhankelijk gesteld van het product dezer beide grootheden. Ten einde de resonator zoo goed mogelijk op de golven te doen aanspreken, werd het product van diens capaciteit en zelfinductie gelijk gemaakt aan het product van de overeenkomstige factoren bij den oscillator.

Met den aldus geconstrueerden resonator onderzocht Hertz de ruimte, die den oscillator omgaf. De vonken, welke tusschen de bollen van den resonator oversprongen, verrieden de aanwezigheid van electrische golven. Uit de intensiteit en de grootte van die vonken werden voorts gevolgtrekkingen gemaakt ten aanzien van de verspreiding der electrische kracht in de ruimte.

Om kort te gaan, Hertz vond in zijn proeven Maxwell's theorie volkomen bevestigd en stelde daardoor onomstootelijk vast, dat het licht niets anders is als een electrische golving.

De voortplanting van de electrische golven geschiedt dus ook met de zelfde snelheid als de voortplanting van de lichtstralen, d. w. z. met een snelheid van 300.000 K M. in de secunde. De electrische golven vertoonen voorts de zelfde verschijnselen van buiging, breking en polarisatie als de lichtstralen.

Alleen is het aantal slingeringen in een secunde en daardoor weder de golflengte bij de electrische golven, of als men wil stralen, en bij de lichtstralen belangrijk verschillend, zoodat er ten slotte tusschen electriciteit en licht feitelijk geen onderscheid in wezen doch alleen in maat bestaat.

De lengte van de door Hertz opgewekte golven bedroeg eenige meters, het aantal slingeringen in de secunde ongeveer 50 millioen. Later slaagde hij erin golven voort te brengen van nagenoeg 30 cM. lengte. Andere onderzoekers, die op Hertz' arbeid hebben voortgebouwd, wisten nog aanzienlijk kortere golven te verkrijgen, ernaar strevende de lichtgolven meer en meer nabij te komen. Zoo kwam Righi, de bekende professor aan de universiteit te Bologna, met behulp van zijn oscillator, die uit slechts twee bollen bestond, tot golflengten van eenige milimeters.

Toch hebben de lichtstralen nog belangrijk kleinere golflengten; deze bedragen bijv. bij rood licht 0,0007 mM., bij violet licht zelfs slechts 0,00039 mM. bij een aantal slingeringen van 800 billioen in de secunde. Daarentegen geeft de wisselstroom-dynamomachine een golflengte van 6000 K M. bij een slingertal van 50.

Uit deze cijfers zal wellicht nog duidelijker blijken, waarom, zooals wij reeds opmerkten, het proefondervindelijk bewijs voor Maxwell's theorie maar niet zoo dadelijk kon worden geleverd, terwijl die cijfers tevens doen zien,

dat tusschen de electrische en de lichtgolven eigenlijk geen ander verschil bestaat dan tusschen de golven der verschillende lichtkleuren onderling. Men zou dus de electriciteit kunnen beschouwen als een kleur van het licht, of wel het licht als een vorm der electriciteit.

Volledigheidshalve zij nog aangeteekend, dat de electrische golven, die bij de vonktelegraphie, dus in de practijk, toepassing vinden, één tot 300 millioen slingeren in de secunde volbrengen, terwijl de golflengten in meters zijn uit te drukken.

Resumeerende, is de toestand dus als volgt.

Onder invloed van een electrische ontlading heeft getroffen, nemen de waterdeeltjes een golvende beweging aan. Daar de aldus opgewekte golven overal den zelfden weerstand ontmoeten, beschrijven zij te zamen een reeks cirkels om bedoeld punt. Naarmate deze cirkels verder van dit punt verwijderd zijn, nemen zij een meer afgeplatten vorm aan, om ten slotte in het waterniveau over te gaan. De op het water drijvende kurk zal door de golvende waterdeeltjes nu eens opgelicht, dan weder mede naar beneden genomen worden; hij danst als het ware op het water, doch behoudt daarbij ten opzichte van het middelpunt der kringen zijn zelfde plaats.

Deze wijze van golfbeweging van den ether

MARCONI-STATION OVERTOOM (AMSTERDAM), TEN DIENSTE VAN HET „HANDELSBLAD".

wordt de wereldether in trillende beweging gebracht. Er ontstaan golven, doch de etherdeeltjes ondergaan geen verandering van plaats in de richting, waarin de golf zich voortplant; zij nemen alleen een slingerende beweging aan, loodrecht op de golfrichting. Een dergelijk verschijnsel neemt men waar, indien een stuk kurk op water drijft, waarvan de oppervlakte door het inwerpen van een steen in golvende beweging is gebracht. Van het punt uit, waar de steen het water is echter in het bijzonder eigen aan het licht en aan de electriciteit. Bij het geluid bijv. zijn de trillende ether-deeltjes wel degelijk onderworpen aan een golvende beweging in de richting der voortplanting van het geluid, terwijl de soort van geluid afhankelijk is van de wijze, waarop die deeltjes trillen.

Laatstbedoelde golven onderscheidt men als „longitudinale" in tegenstelling van licht- en electriciteitgolven, welke men „transversale" golven noemt.

Het belangrijke verschil in lengte tusschen licht- en electriciteitgolven is oorzaak, dat die golven zich niet in alle opzichten op de zelfde wijze gedragen. Dienaangaande in bijzonderheden te treden, zou ons te ver voeren. Als voornaam punt van verschil zij hier alleen vermeld, dat de lichtstralen zich in hoofdzaak in een rechte lijn bewegen, althans dit trachten te doen voor zoover zij niet door diffractie of straalbreking daarvan worden afgeleid, terwijl de electrische stralen een groote neiging vertoonen om de omtrekken van de aardoppervlakte te volgen.

MARCONI-STATION POLDHU (CORNWALLIS).

Voorts zullen, daar de voortplanting van electrische golven, opgewekt door een vonkontlading, gelijkmatig in alle richtingen plaats vindt, die golven, in algemeenen zin gesproken, een bolvormig stelsel vormen. Ook laat het zich begrijpen, dat de uit verschillende punten in de ruimte afgezonden electrische golven elkander in hare werkingen zullen kunnen versterken of verzwakken, of wel elkander onder bepaalde omstandigheden geheel zullen kunnen opheffen.

Uit een en ander is gebleken, dat, wilde er sprake van kunnen zijn, met het oog op een practische toepassing, de overbrenging van electrische golven op eenigszins groote afstanden te doen geschieden, moest kunnen beschikt worden over een gevoeliger toestel wat den resonator en over een krachtiger toestel wat den oscillator betreft.

Het was Branly, professor aan het Katholieke Instituut te Parijs, die in 1891 een resonator vond van belangrijk grootere gevoeligheid dan dien van Hertz. Deze toestel bestaat uit een glazen buisje, dat aan beide uiteinden door metalen electroden is afgesloten, terwijl zich tusschen deze electroden eenig metaalvijlsel bevindt.

Reeds in de jaren 1884 en 1885 had de Italiaan Calzecchi Onesti uitgebreide onderzoekingen gedaan omtrent de verandering van den weerstand van metaalvijlsel of -poeder door de inwerking van industrie-stroomen. Branly schijnt echter de eerste te zijn geweest, die fijne metaaldeeltjes benutte tot het aanwijzen van electrische golven. Hij bevond, dat metaálpoeder, aangebracht tusschen twee electroden, een niet te overwinnen weerstand vormt voor een zwakken electrischen stroom. Zoodra echter dat zelfde poeder bestraald wordt door electrische golven vermindert de weerstand in zoo hooge mate, dat de stroom wordt doorgelaten.

Men heeft getracht aan dit verschijnsel verschillende verklaringen te geven. De meest aannemelijke is nog die van den Engelschen

electrotechnicus Lodge, die aanneemt, dat uiterst kleine vonkjes, welke met geen microscoop zijn aan te toonen, tusschen de metaalkorreltjes overspringen, zoodoende deze in inniger aanraking met elkander brengen, en wel, doordien zij de oxydelagen, die de metaaloppervlakken scheiden, als het ware doorbreken en zelfs ten deele doen samensmelten.

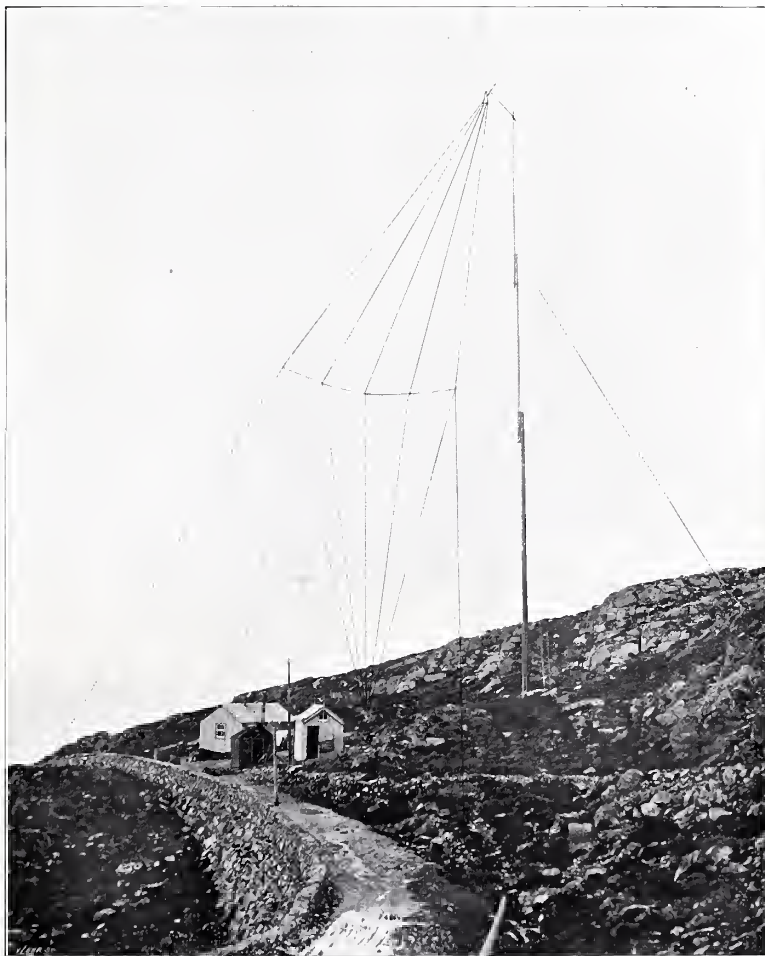
Lodge heeft bedoelden toestel *coherer* gedoopt; in Duitschland spreekt men thans veel van *fritter*. Ook noemt men in het algemeen toestellen, die hetzelfde doel beoogen als Branly's coherer, detector of golfindicator. Er zijn namelijk in den laatsten tijd nog tal van dergelijke toestellen geconstrueerd, die hier echter niet alle nader besproken kunnen worden.

In figuur 3 is de coherer in zijn eenvoudigsten vorm voorgesteld en tevens de inschakeling tot het opvangen van electrische golven aangegeven.

De coherer is namelijk opgenomen in den stroomketen van een galvanisch element, waarin tevens een relais geschakeld is. Zooals men weet, is een relais een toestel, die onder invloed van een zwakken stroom, den keten van een sterkeren stroom sluit. In het algemeen bestaat een dergelijke toestel uit een electro-magneet, die, door bedoelden zwakken stroom doorloopen, een anker aantrekt, dat daardoor een contact maakt, waar te voren de keten van den sterkeren stroom verbroken was.

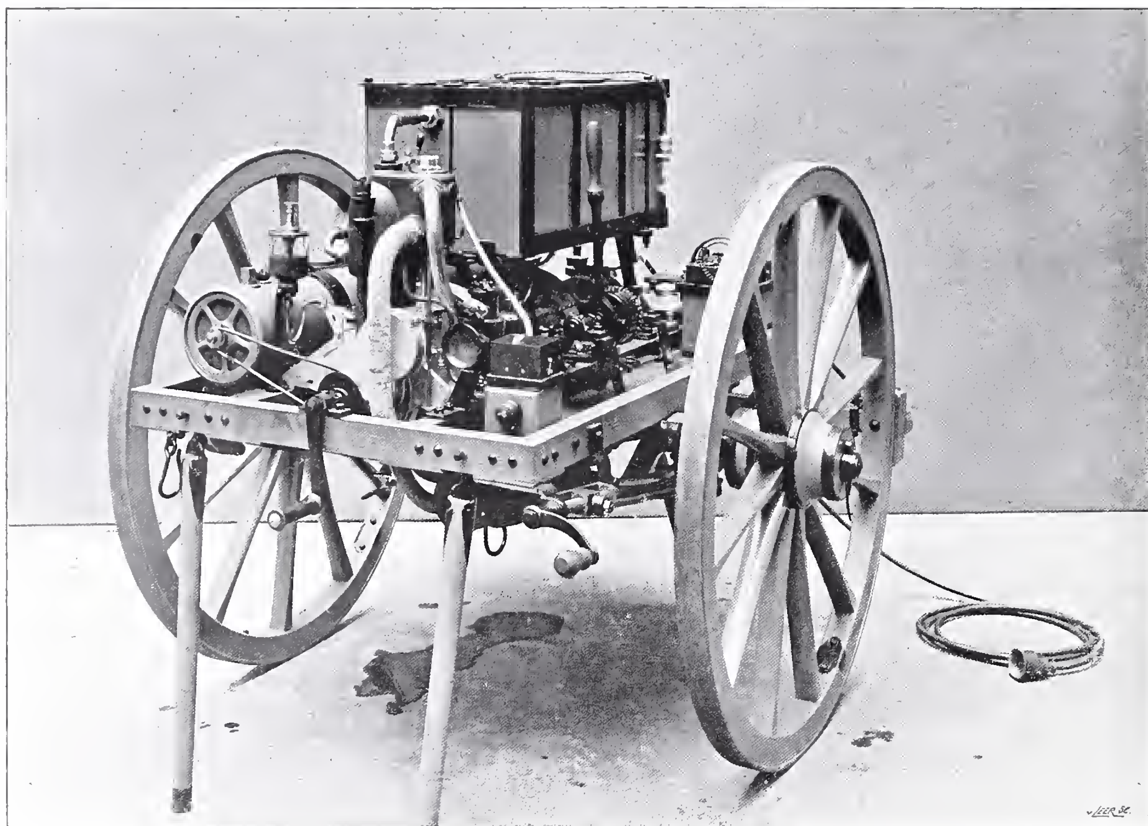
Aanvankelijk gaat de zwakke stroom van het element niet door, tengevolge van den grooten weerstand in den coherer. Zoodra deze laatste echter door electrische golven getroffen, of als men wil bestraald wordt, circuleert die stroom en brengt dus het relais in werking.

Het relais nu, sluit den stroomketen van een Morse-schrijftoestel en van een klopper, zoodat eerstgenoemde toestel een teeken zal voortbrengen. Doch, eenmaal bestraald, blijft de weerstand in den coherer zeer gering en zou dus met het thans gebeurde zijn werking ophouden. Om den coherer in den rusttoestand terug te brengen, hem dus weder vatbaar te maken voor den invloed van electrische golven en zoodoende den Morseschrijftoestel op nieuw een teeken te kunnen doen voortbrengen, moet de innige aanraking tusschen de metaaldeeltjes verstoord worden. Dit bereikt men door den coherer te schudden met behulp van den reeds genoemden klopper, die, om de gedachten te bepalen, ingericht

DE FOREST-STATION HOLYHEAD.

kan zijn als de gebruikelijke electrische schel; de klepel slaat dan tegen den coherer in plaats van tegen de schelklok.

MILITAIRE KRACHTKAR (SYSTEEM „TELEFUNKEN").

Was men dus reeds in staat om met Hertz' oscillator en Branly's coherer te telegrapheeren zonder rechtstreeksche draadverbinding tusschen de beide correspondeerende stations, de afstand, waarover dit kon geschieden, bedroeg nog slechts een klein aantal meters en Lodge was zelfs aanvankelijk van meening, dat de grootste bereikbare afstand de 800 M. niet zou overschrijden.

Aan den Russischen professor Popoff komt de eer toe het vraagstuk een belangrijke schrede nader tot zijn oplossing te hebben gebracht door zijn in 1895 genomen proeven betreffende het aantoonen van atmosferische electrische ontladingen.

De in figuur 3 aangegeven schakeling is feitelijk het eerst practisch toegepast door Popoff. Hij had echter ter verhooging van de werking bij *A* een hoog in de lucht gevoerden draad aangebracht — de bliksemafleider van een gebouw — en bij *B* een aardverbinding gemaakt. Inderdaad verkreeg Popoff zoodoende op een papierstrook aanteekeningen, die hem nauwkeurig uitsluitsel gaven omtrent de tijdstippen, waarop electrische ontladingen hadden plaats gehad. Hij slaagde er in electrische golven tot op 5 KM. afstand met den coherer op te vangen en hij beweerde, dat het hem gelukken zou met behulp van een krachtiger oscillator en een gevoeliger coherer een regelmatige telegraphische gemeenschap op betrekkelijk groote afstanden te kunnen onderhouden. Had Popoff den oscillator van een dergelijken luchtdraad voorzien als hij bij den coherer had aangebracht, dan ware hij wellicht toen reeds geslaagd. Edoch, op dit denkbeeld is Popoff niet gekomen.

Het was den Italiaanschen ingenieur Guglielmo Marconi voorbehouden door gebruik te maken van een doelmatig ingerichten af-

zender en ontvanger aan de vonktelegraphie, of, zooals men destijds vrij algemeen zeide, de draadlooze telegraphie practische waarde toe te kennen. Marconi moge dus geenszins de uitvinder zijn van de vonktelegraphie, hem komt onbetwistbaar de groote verdienste toe zoodanige technische verbeteringen te hebben aangebracht, dat dit verkeersmiddel „up to date" als zoodanig toepassing heeft kunnen vinden.

Marconi, in 1874 te Griffone nabij Bologna geboren, maakte zijne studiën te Leghorn en zette deze later voort aan de universiteit van Bologna. Toen hij zijne ontdekking deed, was hij leerling van den reeds genoemden professor Righi, die zich bereids verdienstelijk had gemaakt met zijn methoden om zeer korte electrische golven voort te brengen.

Righi's oscillator, hiervoren voorbijgaand vermeld, bestaat daartoe uit een inductor, die twee kleine hulpbollen laadt, welke zich ontladen op twee grootere bollen. Tusschen deze laatste grijpt dan weder de vonkontwikkeling plaats.

Opgewekt door Professor Rhigi's colleges, nam Marconi in het jaar 1896 zijn eerste proeven op het landgoed van zijn vader. Met den vrijstaanden oscillator van Rhigi verkreeg hij echter slechts resultaten op kleine afstanden, met name van ongeveer 3 KM. Betere uitkomsten bereikte hij door bij zijn afzender gebruik te maken van Popoff's luchtdraad, „antenne" *) genoemd, waardoor de inrichting ontstond, welke schematisch is voorgesteld in figuur 4. Juist deze opvatting gaf aan de vonktelegraphie den grooten stoot.

Het is hier de plaats om een oogenblik stil te staan bij dien naam van „vonktelegraphie." Aanvankelijk sprak men vrijwel algemeen van „draadlooze telegraphie," later is men echter van die benaming eenigszins teruggekomen, en terecht. Draadloos toch geschiedt de onderwerpelijke wijze van telegrapheeren inderdaad niet, want zonder lange luchtdraden zouden geen voldoend groote afstanden zijn te bereiken, zoodat die „draden" een essentieel bestanddeel van het systeem vormen. Ten andere dient een definitie zooveel mogelijk het principieele wezen der zaak aan te geven, terwijl de bepaling „draadloos" alleen moet aanduiden, dat niet van draden wordt gebruik gemaakt zooals bij het telegrapheeren en telephoneeren langs bepaalde lijnen, doch in het midden laat welke hulpmiddelen voor die draden in de plaats treden of anders op welk beginsel de nieuwe methode berust. Bovendien, optisch en akustisch telegrapheeren geschiedt òok zonder tusschenkomst van draden, wat meer zegt, draadloos in de zuivere beteekenis van het woord.

Voor de onderwerpelijke seinmethode is de electrische vonk de eigenlijke drijvende kracht en meenen wij daarom den door den Duitschen professor Slaby het eerst gebruikten karakteristieken naam van *vonktelegraphie* te moeten overnemen. Die naam verdient ook nog de voorkeur boven de benamingen „golf-" en „stralentelegraphie," gelet op de analogie van electriciteit en licht in verband met de optische lichtseinmethoden.

Aanvankelijk geloofde Marconi, dat de korte golven, uitgaande van Righi's oscillator, in den luchtdraad verliepen en vervolgens door dezen werden uitgestraald. Later is echter gebleken, dat de luchtdraad in zijn geheel medewerkt tot het vormen van de vereischte slingeringen.

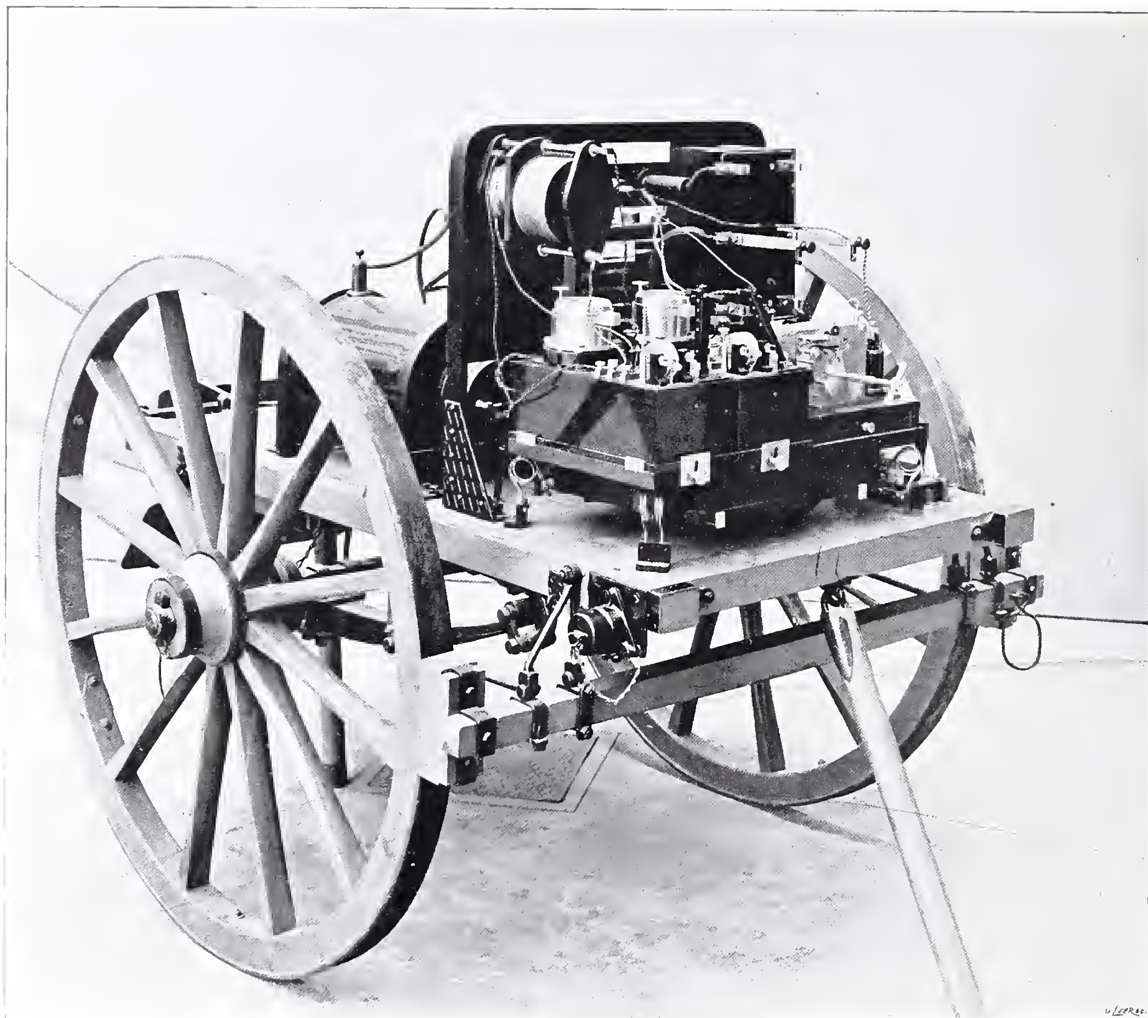
Het gelukte Marconi echter niet met de beschreven inrichtingen, zelfs niet met den gevoeligsten coherer en met luchtdraden van 70M. lengte, zekeren afstand van telegrapheeren te overschrijden. Ter wille van een practische exploitatie bleek het noodzakelijk te zijn een grootere hoeveelheid energie tot uitstraling te brengen, daar toch slechts een zeer klein gedeelte hiervan door den ver verwijderden ontvanger opgenomen en nuttig gebruikt wordt. De luchtdraad nu is wegens zijn te geringe capaciteit niet geschikt tot het opnemen van aanzienlijke hoeveelheden ladingsenergie. Dit bezwaar moest mitsdien, wilde men verder komen, overwonnen worden, doch verschillende voorstellen daartoe gedaan mochten al theoretisch juist zijn, practisch konden zij geen genade vinden.

Anders was het gesteld met de vinding van professor Braun, te Straatsburg. Ook hij

*) In de zoologie verstaat men onder „antennen" de bijzondere tastorganen der insecten.

ging ervan uit, dat de energie der uitstraling hooger moest worden opgevoerd en maakte hiertoe gebruik van den gesloten stroomketen der Leidsche flesch.

Zooals wij reeds opmerkten, leent zich deze stroomketen niet voor werking in de verte. De Leidsche flesch vormt veeleer een energiereservoir en is als zoodanig in staat belangrijk stroomketen — tot op grooten afstand uitgestraalde energie onmiddellijk weder aangevuld kan worden uit bedoeld reservoir, d. i. dus den gesloten stroomketen. Gedragen zich, om een vergelijking te bezigen, Marconi's slingeren als de trillingen van een éénmaal getokkelde harpsnaar, dan komen Braun's slingeringen overeen met die van een gelijkmatig aange-

MILITAIRE TOESTELKAR (SYSTEEM „TELEFUNKEN").

grootere hoeveelheden energie op te nemen dan Marconi's luchtdraad. Daarentegen eigent zich de luchtdraad in hooge mate tot het uitstralen van de opgenomen electrische energie in de verte.

Braun nu, heeft de gelukkige gedachte gehad beide inrichtingen te combineeren, zoodat de door den luchtdraad — dit is dus den open streken vioolsnaar. Of wil men nogmaals zijn toevlucht nemen tot een vergelijking met de stemvork, dan zij opgemerkt, dat men, de aangeslagen stemvork vrij in de hand houdende, alleen in de onmiddelijke nabijheid den toon waarneemt, waarvoor die stemvork trilt, doch dat deze toon op belangrijk grooteren afstand wordt gehoord, wanneer men de tril-

lende vork plaatst op een klankbodem, ook al brengt deze op zichzelf slechts een dof geluid voort. Dit verschijnsel vindt verklaring in de omstandigheid, dat in het laatste geval niet alleen de stemvork trilt maar ook de klankbodem gedwongen wordt mede te trillen, terwijl deze beter dan de stemvork geëigend is tot het afgeven van trillingsenergie aan de omringende lucht. De geluidversterking zal blijkbaar het grootst zijn, indien de eigentrillingen van den klankbodem overeenkomen met de trillingen van de stemvork, m. a. w. wanneer stemvork en klankbodem resoneeren of wel op elkander zijn afgestemd. Welnu, de gesloten stroomketen van de Leidsche flesch is te vergelijken met de stemvork, immers, beide brengen sterke slingeringen voort, maar zijn niet in staat deze in de ruimte uit te zenden. De klankbodem komt hieraan tegemoet evenals de luchtdraad bij Braun's combinatie en ook hierbij zal men de beste werking verkrijgen, indien de luchtdraad zoodanig wordt afgestemd, dat zijn eigenslingering overeenkomt met de slingeringen van den flesschenketen.

Alvorens het systeem Braun, dat wegens zijn algemeen erkende uitnemende bruikbaarheid thans in de vonktelegraphie een uitgebreide toepassing vindt, iets meer van nabij te beschouwen, willen wij nog een korte toelichting hierop geven aan de hand van een door Dr. Franke in een vergadering te Berlijn vertoonde proef.

Op den voorgrond zij gesteld, dat bij Braun's systeem niet van slechts één Leidsche flesch doch van een batterij dezer flesschen wordt gebruikt gemaakt, ten einde de capaciteit van dit energie-reservoir naar goedvinden te kunnen vermeerderen of verminderen.

Fig. 5 geeft een schematische voorstelling van de installatie der vorenbedoelde proef. De gesloten stroomketen wordt gevormd door den inductor, de Leidsche flesschen — ook condensators genoemd — en de bollen, waartusschen de vonken overspringen. Voorts zijn in ten opzichte van elkander symmetrisch gelegen punten van dien keten twee even lange draden bevestigd. De lengte van die draden is zoodanig gekozen, dat zij een vierde van de lengte der op te wekken golf vertegenwoordigt. Op verschillende plaatsen zijn aan deze draden vonkenmicrometers gehangen — verstelbare bollen dus, waartusschen vonken kunnen overspringen — en wel zoodanig, dat één pool van deze toestellen met de draden en de andere met de aarde verbonden is. Laat men nu in den gesloten stroomketen door ontlading vonken overspringen, dan zullen in de toestellen langs de draden eveneens vonken ontwikkeld worden, d. w. z., in de nabijheid van bedoelden keten slechts kleine vonken, terwijl deze gaandeweg grooter worden naarmate de toestellen zich verder bevinden van het bevestigingspunt der draden, zoodat de vonklengten afwisselen van enkele tot 40 mM.

De geringste spanning heerscht dus in het midden van het systeem, de grootste aan de draaduiteinden, evenals bij de aangeslagen stemvork, welks trillingen in het midden nauwelijks merkbaar zijn, doch aan de uiteinden der beenen haar grootste amplitude bereiken. Evenals voorts bij de stemvork de buigingskracht in het midden het grootst en aan de uiteinden het kleinst is, zoo is ook bij het beschouwde electrisch systeem de stroom het sterkst in het midden om tot nul te dalen aan de draaduiteinden, waar immers de geleider is afgebroken en dus geen stroom meer aanwezig kan zijn.

Bij de beschreven proef van Dr. Franke onderhouden de beide draden het electrisch evenwicht. In de praktijk is het natuurlijk ondoenlijk tegenover den toch al langen luchtdraad een even langen tweeden draad aan te brengen, al ware het alleen maar wegens gebrek aan ruimte. Vandaar dat men laatstbedoelden draad vervangt hetzij door een aardverbinding, hetzij, zooals meestal geschiedt, door een metalen plaat, welker afmetingen, ter wille van een zoo gunstig mogelijke werking, empirisch bepaald worden.

Uit een en ander blijkt, dat zich aan het uiteinde van den luchtdraad een spanningsmaximum, dus een golfbuik, en aan het beginpunt van dien draad een spanningsminimum, bijgevolg een golfknoop, zal vormen. Bij een gunstige golfvorming bedraagt de lengte van den luchtdraad een vierde

van de golflengte, terwijl Professor Slaby, te Charlottenburg, aantoonde, dat de spanningen, welke aan de uiteinden van zulk een draad optreden, nog kunnen verhoogd worden door dien draad tot een spoel op te winden. In nòg hoogere mate neemt de werking toe, indien men, in navolging van den Amerikaanschen physicus Tesla, gebruik maakt van een transformator. In hoofdzaak bestaat een dergelijke transformator uit een tweetal over elkander geschoven draadspoelen, die evenals bij den Ruhmkorff'schen klos onderscheiden worden als primaire en secundaire spoel en waarin door inductie een electrische stroom van lage in een van hooge spanning, of omgekeerd, wordt omgezet. De wijze van inschakeling van zulk een transformator zal uit het onmiddellijk volgende nog nader blijken.

TELEFUNKEN-STATION CUXHAVEN (LOODSWACHTHUIS).

Laat ons thans aan de hand van de schema's, gegeven in de figuren 6 en 7, meer volledig de installatie nagaan van een vonktelegraafstation systeem-Braun; in verband met de voorafgegane uiteenzettingen kan met een beknopte toelichting volstaan worden.

Figuur 6 stelt voor den afzender, figuur 7 den ontvanger.

In den afzender treffen wij in de eerste plaats den gesloten stroomketen aan. In dien keten zijn de polen van de secundaire spoel van den inductor verbonden met de bollen, waartusschen de vonken moeten overspringen bij het ontladen van de batterij Leidsche flesschen. Daartoe zijn ook de binnenbekleedingen dezer batterij met bedoelde bollen in verbinding gebracht, terwijl de buitenbekleedingen onderling vereenigd zijn door middel van een koperen beugel, waarin de primaire spoel van een transformator is opgenomen. Van de secundaire spoel van dien transformator is één pool met den luchtdraad, dus den eigenlijken seingever, en de andere pool met een metalen plaat verbonden.

Wordt nu de inductor in werking gebracht door met behulp van den bekenden Morsesleutel den primairen stroom korteren of langeren tijd door te laten, al naarmate men punten of streepen van het Morse-schrift wenscht over te brengen, dan springen dus tusschen de bollen de vonken over, die bij dit telegraafstelsel de drijvende kracht vormen,

en treden dientengevolge in den gesloten stroomketen de gewenschte slingeren op Deze slingeringen worden in de secundaire spoel van den transformator omgezet, om zich vervolgens van uit den luchtdraad als electrische golven in alle richtingen voort te planten.

Bij den ontvanger treffen wij feitelijk de omgekeerde installatie aan. De door het verwijderde station uitgezonden electrische golven worden namelijk opgevangen door een dergelijken luchtdraad als bij den afzender wordt aangetroffen. Deze luchtdraad is echter in verbinding met een gesloten stroomketen, waarin de primaire spoel van een transformator is opgenomen, terwijl de secundaire spoel van dien transformator met den coherer in een zelfde draadgeleiding is geschakeld. Overigens werd reeds in figuur 3 een schema ontworpen van de inschakeling van de nog benoodigde toestellen, met name het relais, de Morse-schrijftoestel en de klopper, terwijl ook reeds een denkbeeld werd gegeven van de functiën dezer toestellen, zoodat het thans duidelijk zal zijn, dat de door het verwijderde station afgezonden golven genoemden schrijftoestel de teekens zullen doen voortbrengen, die het vonkbericht vormen.

Wordt voorts zorggedragen, dat het product van capaciteit en zelfinductie bij afzender en ontvanger even groot is, dan zal van de opgevangen golven een zoo gunstig mogelijk gebruik worden gemaakt. Is bedoelde voorwaarde vervuld, dan is het ook mogelijk de correspondeerende stations scherp op elkander af te stemmen, d w. z. den afzender zoodanig in te richten, dat hij slechts golven van een bepaalde lengte uitstraalt, en den ontvanger zoodanig te construeeren, dat hij uitsluitend golven van die bepaalde lengte opneemt, m. a. w. alleen voor zulke golven aanspreekt. Heeft men dezen toestand in het leven geroepen, dan zal bijgevolg het betrokken station alleen kunnen berichten wisselen met stations, die voor de zelfde golflengte gebouwd zijn.

Onnoodig te zeggen, dat wij hier een aangelegenheid van het hoogste belang hebben aangeroerd. Immers, de practische toepassing van de vonktelegraphie als verkeersmiddel, ontmoet een niet gering te schatten bezwaar in de omstandigheid, dat de door een zeker station afgezonden berichten ook door een ander station dan waarvoor zij bestemd zijn, kunnen worden opgevangen, omdat daarmede het telegraafgeheim te loor gaat. Het nauwkeurig op elkander afstemmen van de in gemeenschap te brengen stations komt aan bedoeld bezwaar eenigermate tegemoet; eenigermate, want het blijft altijd mogelijk, dat een of meerdere der stations, waarmede geen gemeenschap verlangd wordt, overeenkomstig zijn afgestemd en dus niettemin de uitgezonden berichten opvangen, terwijl stations, die met de zelfde of nagenoeg de zelfde golflengte werken, toch ook storingen kunnen veroorzaken.

Aan de nadeelige gevolgen van het ongewenscht opvangen van berichten zou men kunnen ontsnappen door toepassing van geheimschrift.

Het ligt voor de hand, dat de onderwerpelijke aangelegenheid de mannen der theorie zoowel als de mannen der praktijk al dadelijk ernstig heeft beziggehouden en dat het niet ontbroken heeft aan pogingen om de genoemde bezwaren te verontzijdigen. Edoch, geen van die pogingen bleek tot een doeltreffende uitkomst te leiden.

De gesloten stroomketen schijnt het meest geschikt te zijn voor nauwkeurige afstemming, en wel, wegens de geringe demping van de opgewekte golven. Wij zagen toch reeds, dat de open stroomketen de geheele hoeveelheid toegevoerde electrische energie in weinige krachtige slingeringen aan den omringenden ether afgeeft. Tengevolge van deze snelle energie-overdraging en van de weerstanden in het geheele systeem zijn die slingeringen, zooals men het noemt, sterk gedempt; zij nemen dus spoedig af en verdwijnen weldra geheel.

Treffen nu dergelijke golven nog met voldoende kracht den ontvangdraad, dan zal het met die golven afgezonden bericht nog behoorlijk overkomen, doch dit is niet meer het geval wanneer die kracht te gering is, want dan zijn de weinige, zwakke impulsiën niet meer in staat den ontvangdraad te doen aanspreken. Eigent zich dus de open stroomketen al niet voor een goed verzekerd telegraphisch bedrijf, zeer zeker kan deze geen

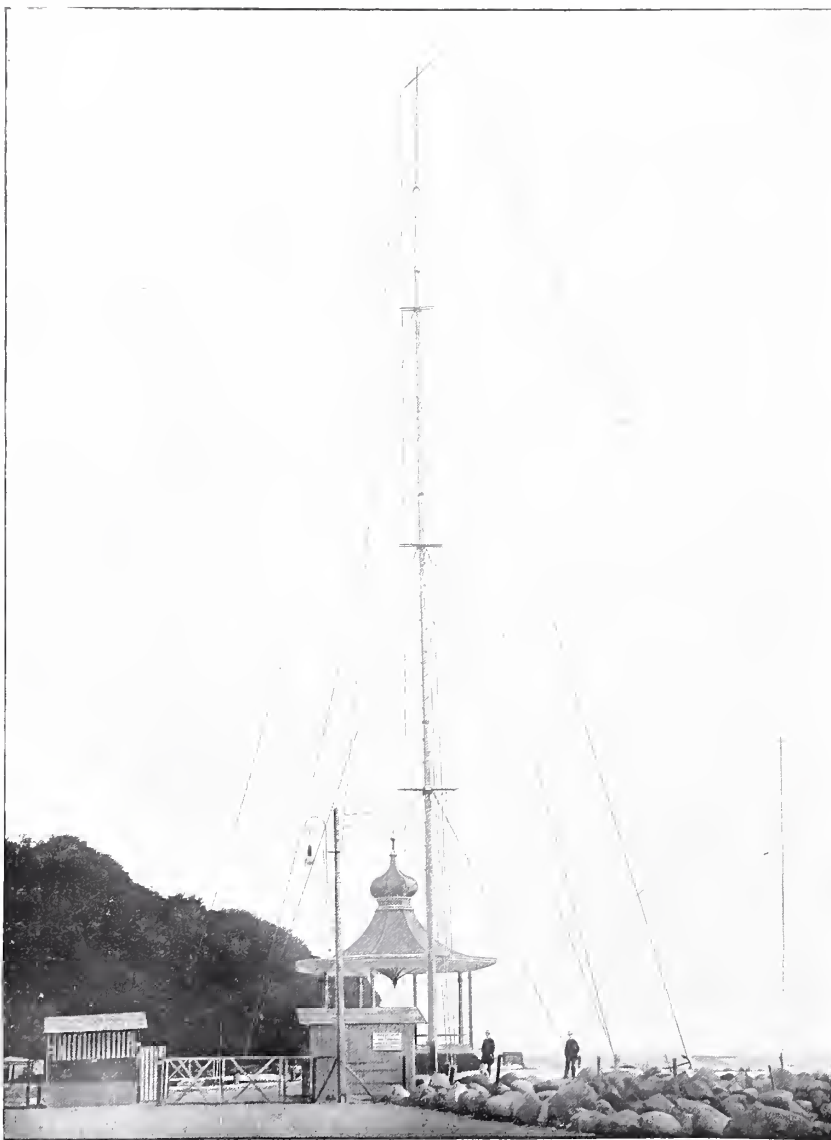
toepassing vinden, waar de betrokken stations op elkander moeten zijn afgestemd, dus alleen voor een juist bepaalde golflengte geconstrueerd moeten zijn. Daartoe is het noodig te kunnen beschikken over zwak gedempte, lang aanhoudende golven, zooals de gesloten stroomketen oplevert.

Van de verschillende systemen vonktelegraphie, die practische toepassing hebben kunnen vinden, zijn thans het meest in gebruik die van Marconi, van Slaby-Arco en van Braun-Siemens. De beide laatstgenoemde zijn sedert kort vereenigd tot het systeem „Telefunken", waaromtrent, wegens de nog in gang zijnde proeven met nieuwe toestellen, nog niet alle bijzonderheden bekend zijn.

Elk van deze systemen werkt met den gesloten stroomketen der Leidsche flesch, terwijl de stations op een bepaalde golflengte zijn afgestemd. Bij het Marconi en het Slaby-Arco systeem heeft de luchtdraad grondverbinding; doch bij het systeem Braun-Siemens is de grondverbinding vervangen door een electrisch tegenwicht, bestaande uit een goed geïsoleerde metalen plaat.

Principieele verschillen bestaan er overigens in deze systemen niet. Wel heerscht er een groote verscheidenheid in de bij elk systeem gebruikte toestellen, als: inductor, Leidsche flesch of condensator, transformator, coherer, relais, seinsleutel en toestellen van meer ondergeschikt belang.

Het zou ons te ver voeren omtrent bedoelde toestellen, waarvan toch ook de algemeene inrichting reeds werd aangegeven, in technische bijzonderheden te treden. Alleen zij de aandacht gevestigd op Dr. Köpsel's microphooncoherer, in toepassing bij het systeem Braun-Siemens, die het opnemen van berichten met de telephoon mogelijk maakt en daarbij de drievoudige gevoeligheid bezit van den gewonen coherer met staalkorreltjes. De microphooncoherer zou volgens sommigen in elk ontvangstation kunnen worden ingescha-

TELEFUNKEN-STATION SASSNITZ.

keld, m. a. w. op elke electrische golf spreken. Van een telegraafgeheim zou dus bij gebruik van zulk een coherer geen sprake kunnen zijn. Dit is echter niet geheel juist.

Ook bij eenige andere systemen wordt van microphonische coherers gebruik gemaakt.

Van de nieuwere systemen noemen wij nog de volgende:

Het systeem Fessenden, waarbij voor het overbrengen van de benoodigde electrische energie niet van de Hertz'sche golven maar van golven van bijzondere soort wordt gebruik gemaakt, zou blijkens genomen proeven toelaten over een afstand van 180 KM. met volkomen zekerheid te telegrapheeren en over een afstand van 90 KM. even snel te seinen als langs een bovengrondsche telegraaflijn. Stellige bijzonderheden betreffende bedoelde golven zijn nog niet bekend.

Het systeem de Forest maakt gebruik van een electrolytischen coherer, die na het ophouden van de electrische bestraling van zelf weder in zijn oorspronkelijken toestand terugkeert. Met dit systeem zou op groote afstanden een seinsnelheid bereikt zijn van 20 tot 40 woorden in de minuut.

Het systeem Tesla vormt een combinatie van twee of meer afzenders en even zoovele ontvangers. Telkens zijn een afzender en een ontvanger op dezelfde golflengte afgestemd, doch de voor ieder stel aangenomen golflengte verschilt zoodanig van elk der andere golflengten, dat geen verwarring kan plaats hebben. De installatie is nu zoodanig getroffen, dat alle afzenders gelijktijdig moeten werken, wil het bericht in het ontvangstation geregistreerd kunnen worden. Op deze wijze wil Tesla een grootere zekerheid van afstemmen verkrijgen en aldus storingen, veroorzaakt door andere niet bij de correspondentie betrokken stations, minder waarschijnlijk maken.

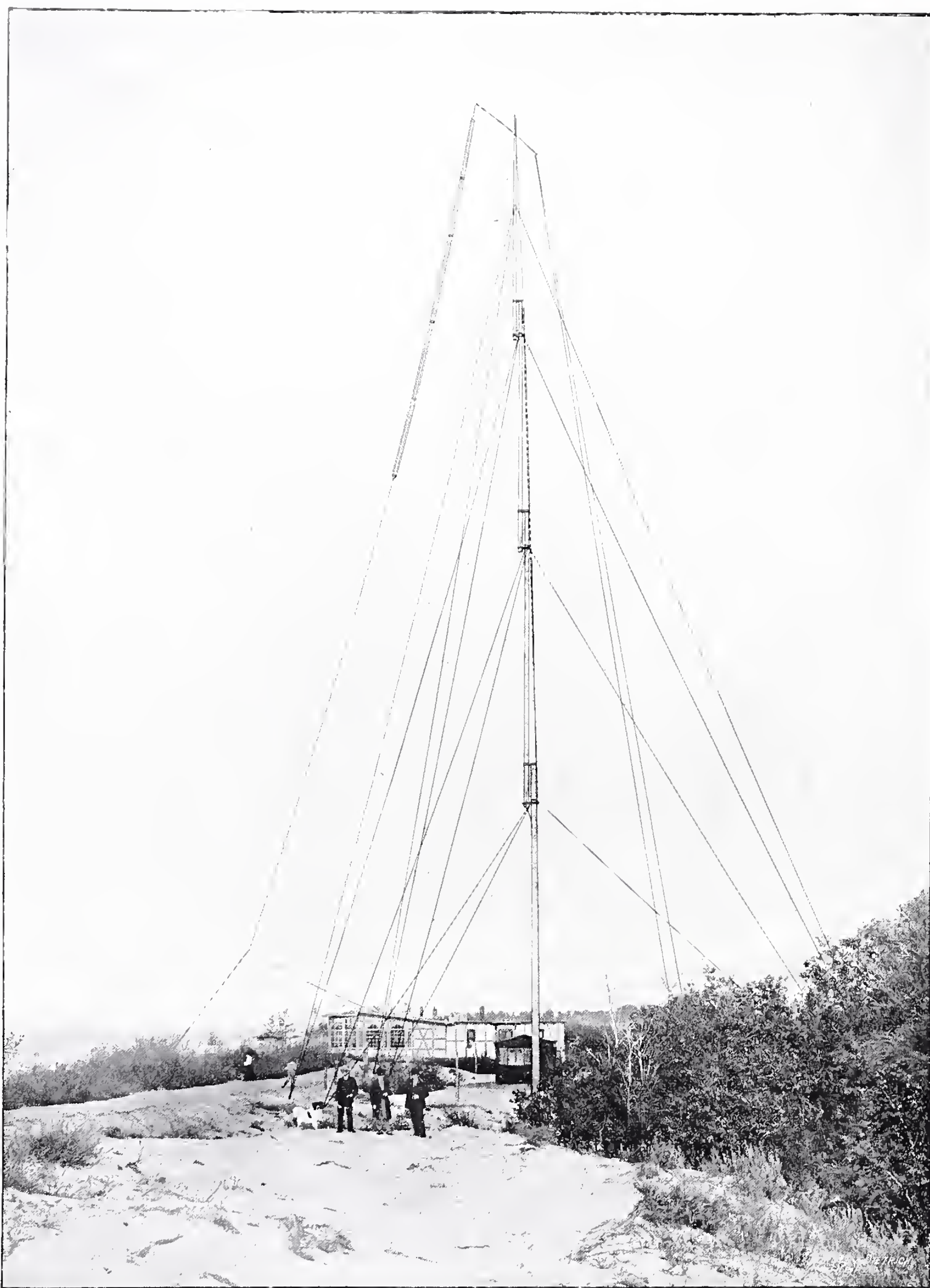
Anders Bull en Blondel hebben meervoudige vonktelegraafsystemen ontworpen, die dus de gelijktijdige wisseling van meerdere berichten tusschen meerdere toestellen moeten toelaten, en wel de eerste onder toepassing van zuiver mechanische, de tweede door gebruik te maken van mechanisch-akustische afstemming.

Blochmann heeft belangrijke proeven genomen betreffende het richten van electrische golven, ten einde deze van uit een zeker punt in een bepaalde, willekeurige strekking te kunnen uitzenden. Hij verving daartoe de luchtdraden door lensvormige lichamen, bijv. van hars, glas of paraffine. De toestellen voor het opwekken van de benoodigde golven worden opgesteld in een metalen, dus voor electrische golven ondoordringbare kamer, die ook de bedoelde uitstralingslens opneemt, en wel zoodanig, dat de golven gedwongen zijn haar weg door die lens te nemen. Aanvankelijk hebben de proeven met Blochmann's systeem bevredigende uitkomsten opgeleverd, zoodat zij ongetwijfeld zullen worden voortgezet.

Het is zeker merkwaardig, dat zich na slechts een vijftal jaren uit niet meer dan primitieve proefnemingen een verkeersmiddel heeft weten te ontwikkelen, waarvan thans getuigd moet worden, dat het zich een blijvende plaats heeft verzekerd naast de reeds bestaande middelen van verkeer.

En toch, hoevele bezwaren waren daartoe uit den weg te ruimen; hoevele verrassende verschijnselen deden zich voor, die men vaak niet of althans moeilijk wist te verklaren; hoevele technische vraagstukken moesten er opgelost worden en hoe menigmaal stond men bij dit al voor teleurstellingen en bleef een noeste arbeid zonder de gewenschte uitkomst!

Wel verre van de draadtelegraphie te kunnen verdringen, is aan de vonktelegraphie een geheel andere rol toebedacht dan die van concurrente. Zij, de vonktelegraphie, is geroepen om de zoo gewenschte electrische gemeenschap tot stand te brengen tusschen stations, waarvan er één of meer verplaatsbaar zijn. In deze richting is een zoo uitgestrekt arbeidsveld voor de vonktelegraphie weggelegd, dat zij waarlijk niet eraan behoeft te denken een wedstrijd aan te binden met de draadtelegraphie, ook al stonden hieraan niet zulke overwegende bezwaren in den weg als inderdaad het geval is. Daarbij komt nog, dat ondanks het vele reeds tot stand gekomene, de vonktelegraphie nog in

TELEFUNKEN-STATION GROSS-MÖLLEN.

een ontwikkelingsphase verkeert, zoodat dan ook zoowel door de mannen der theorie als door de pioniers van de practijk steeds met rusteloozen ijver aan hare verdere ontwikkeling wordt voortgewerkt.

Reeds leerden wij een hoogst belangrijk bezwaar van de vonktelegraphie kennen, met name, de moeilijkheid om het telegraafgeheim te waarborgen. Wij merkten op, dat dit bezwaar ondervangen kan worden door gebruik te maken van geheimschrift, maar het zou toch ondoenlijk zijn alle door den ether voortgedragen berichten in geheimschrift te stellen.

Voorts is het nog zeer de vraag of vonktelegraphische multiplex- en overdraagtoestellen even betrouwbaar zullen kunnen werken als dergelijke toestellen, thans in gebruik bij de draadtelegraphie.

Wel is waar, is gebleken, dat de aanwezigheid van hoogten, bosschen enz. tusschen de correspondeerende stations niet zoo hinderlijk is voor de golfvoortplanting als men aanvankelijk wel meende, doch meer in het bijzonder eigent zich toch de vonktelegraphie voor het overbrengen van seinen over uitgestrekte vlakten en dus in de eerste plaats over zee.

Ten andere oefent de atmosferische electriciteit een zoo nadeeligen invloed uit op het vonkbericht, dat hierdoor algeheele verwarring kan ontstaan, zoodat ook in dit opzicht zoowel de hangende lijn als de kabel der draadtelegraphie belangrijk in het voordeel is, vooral de kabel, die aan geenerlei atmosferischen invloed is blootgesteld.

Ten slotte zal nog moeten blijken of de vonktelegraphie op den duur en op groote schaal toegepast tot niet te hooge exploitatiekosten leidt. Tot dusver bedraagt de uitgestraalde electrische energie hoogstens 30 pCt. van de totale bedrijfsenergie. Hiervan komt slechts een onbeduidende hoeveelheid in het ontvangstation over, zoodat het nuttig effect zeer gering is.

De vonktelegraphie is vooralsnog in de eerste plaats aangewezen tot het in het leven

TELEFUNKEN-STATION OBERSCHÖNEWEIDE.

roepen van electrische gemeenschap tusschen schepen op zee onderling en tusschen deze en de kust, als ook in sommige gevallen tusschen eilanden onderling en tusschen deze en het vaste land. Voorts zal de vonktelegraphie goede diensten kunnen bewijzen, waar het om de een of andere bijzondere reden niet mogelijk is telegraaflijnen te bouwen of de aanleg hiervan de kosten niet zou loonen, en ook in weinig bevolkte streken, waar lijnen gevaar loopen vernield te worden, hetzij door een kwaadwillige of onbeschaafde bevolking, hetzij door wilde dieren.

Een eigenaardige toepassing van de vonktelegraphie treft men voorts aan in de mobiele militaire stations, die het voordeel bezitten spoedig te kunnen oprijden om al dadelijk de gewenschte gemeenschap tot stand te brengen, en zich niet of slechts weinig aan de tegenpartij behoeven te storen.

Bij de tot dusver voor een geregeld verkeer ingerichte vonktelegraafstations is slechts sprake van afstanden van eenige honderd kilometers.

Zoo werkte de vonktelegraaf geruimen tijd tusschen Cuxhaven en Helgoland op een afstand van 65 KM. en tusschen eerstgenoemde plaats en het vuurschip Elbe I. Later heeft men het vastelandsch station verplaatst naar Sassnitz en heeft men van daaruit de verbinding tot stand gebracht met Gross Mölln op een afstand van 165 KM. Bij eerstbedoelde installatie bedroeg de lengte van den luchtdraad slechts 30 M. en werkte men dus met golflengten van 120 M., bij de laatstvermelde inrichting bestaat de luchtdraad uit een 75 M langen geïsoleerden koperdraad van 10 mM^2. doorsnede, die in zijn bovenste derde gedeelte uitloopt in een net van 12 draden van 1 mM. middellijn, zoodat in dit geval de golflengte 300 M. bedraagt. Bij deze installatiën is het systeem Braun-Siemens gevolgd, dat o. m. ook toelaat in korten tijd van golflengte te veranderen, dank zij de hiertoe doeltreffende inrichting van de verschillende toestellen. Een gemakkelijke verandering van golflengte komt natuurlijk zeer ten goede aan de afstemming met verschillende stations.

Men mag aannemen, dat door alle oorlogsmarinen de vonktelegraaf in gebruik is genomen en reeds zijn wij in de gelegenheid haar groote beteekenis in den oorlog meer van nabij te leeren kennen, nu blijkt, dat zoowel de Russische als de Japansche vloot dit verkeersmiddel in toepassing brengt en de uitvoering van verschillende operatiën met goeden uitslag heeft plaats gehad, terwijl gehandeld werd op grond van vonkberichten.

Mobiele militaire vonktelegraafstations werden het eerst en met succes in toepassing gebracht bij de Duitsche keizermanoeuvers in 1902. De zoogenaamde vonkwagens hadden veel overeenkomst met de caissons der artillerie. De luchtdraad werd hoog opgevoerd door een kleinen ballon of door een vlieger. Daar voorts gebruik werd gemaakt van het systeem Braun-Siemens was, zeer ten gerieve van de beweegbaarheid, geen grondverbinding noodig.

Was men aanvankelijk in staat met deze mobiele stations afstanden van 80 KM. te overbruggen, bij in 1903 gehouden manouvers bereikte men hiermede reeds afstanden van 100 KM. en meer.

Wij mogen niet nalaten ten slotte nog melding te maken van Marconi's oceaanvonktelegraaf.

Gelukte het al spoedig aan Marconi met zijn systeem over water op afstanden van 200 tot 300 KM., berichten te wisselen, hij wilde veel verder gaan en koesterde het stoute plan den oceaan tusschen Europa en Amerika te overspannen Volgens opgeschroefde berichten zou Marconi reeds in 1901 erin geslaagd zijn teekens over te zenden tusschen Poldhu in Cornwallis en St. Johns op New-Foundland, doch hij zelf heeft verklaard, dat de overbrenging van een bepaald bericht wegens de maar al te groote zwakheid der teekens en de onbetrouwbaarheid der ontvangtoestellen niet heeft kunnen plaats vinden.

In 1902 zou Marconi op het te zijner beschikking gestelde Italiaansche oorlogsschip Carlo Alberto dépêches, afgezonden uit Poldhu, tot op een afstand van 1200 KM. hebben kunnen opvangen en, hoewel met moeite, hebben kunnen ontcijferen.

In December 1902 zou dan toch, volgens sommige berichten, de overbrugging van de oceaan een feit zijn geworden en zouden

mitsdien thans de reuzenstations Poldhu en Kaap Breton inderdaad in vonktelegraphische verbinding staan. Edoch, wat al geruchten zijn er op dit gebied ter wille van reclame rondgestrooid, want ook de vonktelegraphie is een reclame-artikel geworden. Zoo wordt dan ook van onverdachte zijde aan de proeven op het gebied der oceaan-telegraphie, genomen onder leiding van Marconi, geenerlei practische waarde gehecht en worden deze proeven zelfs voorgesteld als totaal mislukt. Ook wij zijn van meening, dat het beoogde doel geenszins is bereikt en vragen ons af, wat men toch wil met dit onbetrouwbare vonkbericht, waar uitnemende kabelverbindingen ter beschikking staan. „Dépasser le but, c'est manquer la chose".

C. J. M. Collette,
Kapitein der Artillerie.

HOLLANDSCHE MUSICI IN DEN VREEMDE. DOOR Dr. J. DE JONG.

VII.

Henri Petri.

Al is het misschien waar, dat men niemand gelukkig moet prijzen vóor zijn dood, dit staat vast dat Fortuna den landgenoot, dien ik thans zal pogen te fixeeren, tot hier toe heeft toegelachen en het is aangenaam daarbij te kunnen voegen dat, in dit geval althans, die grillige en dikwijls ontoerekenbare dame wèl wist wat zij deed door hem haar gunsten te schenken.

Aanvankelijk liet zich het leven niet bizonder fortuinlijk voor Henri Willem Petri aanzien. Want hij verloor zijn vader toen hij nauwelijks tien jaar oud was en met den vader verloor het gezin ook zijn verzorger. Wel echter moet de atmosfeer, waarin Henri geboren werd en opgroeide, gunstig zijn geweest voor de ontwikkeling van zijn muzikalen aanleg. De vader toch was hoboïst te Utrecht en stond als zoodanig zeer goed aangeschreven. Of zijn moeder muzikaal was, is mij onbekend, maar haar vader was organist te Zeist en het was daar, in het huis der grootouders, dat Henri 5 April 1856 werd geboren *), terwijl vader Petri op reis was. Want deze ging meermalen naar Engeland om mede te werken in het Crystal Palace-orkest van Manns.

HENRI PETRI (1903).

*) Zonderlinge coïncidentie, 5 April was ook de datum van de geboorte van Ludwig Spohr, van wiens werken Henri Petri later een der beste vertolkers zou worden.

August Manns, sedert 1902 „Sir" August Manns, was uit Duitschland gekomen en begon zijn loopbaan als klarinettist bij de regimentsmuziek te Dantzig, terwijl hij daar tevens in den schouwburg als violist dienst deed. Hij kwam later bij het orkest van Gungl te Berlijn, werd dirigent van het orkest in Kroll's Garten aldaar, vervolgens dirigent van de regimentsmuziek te Koningsbergen en Keulen en in 1854 onderdirecteur in Crystal Palace te Londen. Hij bleef dat aanvankelijk echter slechts een half jaar, ging naar Leamington, toen als orkestdirecteur van de Opera naar Edinburg en dirigeerde in 1855 de zomerconcerten in den Franschen tuin te Amsterdam. In den herfst van dat zelfde jaar nog keerde hij naar Londen terug, waar hij nu vast werd aangesteld tot dirigent van het Crystal Palace-orkest — toen evenwel nog slechts een Harmonie-orkest, maar weldra door zijn bemoeiingen tot een volledig orkest uitgebreid, dat tot 1901 onder zijn leiding bleef. Vermoedelijk maakte Manns in 1855, tijdens zijn verblijf te Amsterdam, kennis met den vader van Henri Petri, die sedert dien meermalen over de zee ging, om onder Manns mee te spelen, als deze met zijn orkest concerten gaf niet alleen te Londen, maar ook in andere steden van Engeland en Schotland. Toen Henri op twintigjarigen leeftijd naar Londen kwam en daar als solist onder Manns speelde, vroegen vele der oudere orkestleden naar den hoboïst Petri en waren zij niet weinig verrast in hem diens zoon te zien.

HET PETRI-KWARTET TE DRESDEN.

In 1866 heerschte de cholera in ons land. Henri's vader was een van de velen, die werden weggemaaid. Men mag aannemen dat Henri, die het eerste onderwijs in de school van zijn vader en kort daarop van C. Coenen *) had ontvangen, reeds toen zeer de aandacht had getrokken van muziekvrienden te Utrecht; althans eenige dezer, J. C. M. van Riemsdijk

*) C. Coenen, Hagenaar van geboorte en door opleiding, vroeger kapelmeester der schutterij te Utrecht en indertijd als violist gunstig bekend. Hij is thans te Nijmegen gevestigd.

en K. Gerlings aan het hoofd, zorgden er voor dat de knaap zijn studies kon voortzetten bij den toenmaligen Utrechtschen concertmeester H. J. Dahmen, ook als onderwijzer in aanzien. Richard Hol onderwees hem in de theorie, de heer Umlaufft in het klavierspel. Tot zijn 15[e] jaar bleef Henri in huis bij Dahmen; toen had een gebeurtenis plaats die voor zijn leven beslissend werd.

In 1871 had Koning Willem III besloten bijzonder begaafde jonge musici op zijn kosten verder te laten studeeren. Evenals voor de schilderkunst werden stipendia voor muziek uitgeloofd en een commissie werd benoemd voor het examineeren van hen die zulk een stipendium wenschten te verkrijgen. Henri Petri meldde zich aan, behaalde den eersten prijs en werd aldus een van de eerste zoogenaamde pensionnaires van Z. M. Hij was dientengevolge in staat gesteld eenige jaren in het buitenland te studeeren. Dahmen bracht hem naar Joachim, directeur van de in September 1869 te Berlijn geopende Königliche Hochschule für Musik *). Deze ontving hem zeer welwillend en bij den Königlichen Kammermusiker Tornauer vond de jonge violist een liefderijk thuis. Toen hij anderhalf jaar met ijver onder Joachim's leiding had gestudeerd, gaf de Koning den wensch te kennen dat Petri nu verder naar Brussel zou gaan bij Henri Vieuxtemps. Petri moest natuurlijk gehoorzamen, maar toen hij te Brussel kwam vond hij daar Vieuxtemps niet. De beroemde meester, die in 1871 Charles De Bériot als leeraar aan het Conservatorium was opgevolgd, vertoefde namelijk te Algiers om herstel te zoeken voor een gedeeltelijke verlamming. Men bood zijn betrekking Henri Wieniawski aan, maar deze was toen juist aan het concerteeren met Rubinstein in de nieuwe wereld †) en was dus niet onmiddellijk ter beschikking. Daar zat nu onze jonge landgenoot. Had hij de inspraak van zijn hart kunnen volgen, hij zou onmiddellijk naar Berlijn zijn teruggekeerd; daar dit niet ging bleef hij te Brussel en kreeg nu onderwijs aan het Conservatorium van Cornélis, naast Vieuxtemps als leeraar werkzaam. Petri speelde hem voor wat hij bij Joachim had gestudeerd; Cornelis meende dat men zóó niet Bach spelen moest en wilde hem dat op zijn manier leeren. Petri echter bracht hem aan het verstand, dat hij niet daarvoor naar Brussel was gekomen en dat hij, wat Bach betreft, zich maar liever aan Joachim hield. Daarop liet Cornélis hem Fransche muziek studeeren en hoewel Petri zich in dien tijd zeer ongelukkig gevoelde, omdat hij die school moest doormaken, later was en nu nog is hij er dankbaar voor dat hij daartoe gedwongen was, en hij schrijft het daaraan toe dat hij bijv. voor de versieringen in Spohr's werken, die élégance verwierf welke daarvoor wordt gevorderd en die bij vele violisten van naam wordt gemist.

Petri studeerde anderhalf jaar te Brussel en deed daar ook mee aan het concours om den „grand prix". Met Vieuxtemps' Fantasie appassionata behaalde hij van al de leerlingen den meesten bijval; toen het evenwel tot toekenning van den prijs zou komen, bleek het dat die niet kon worden toegewezen, omdat niet de eigenlijke leeraar der klasse, Vieuxtemps, het onderwijs had gegeven en hij ook niet aanwezig was. Onze landgenoot moest zich dus met het moreel succes tevreden stellen. Wat hem vooral aan het hart lag was naar Berlijn en Joachim terug te kunnen gaan; hij smeekte den Koning vergunning daartoe en deze gaf toe, maar het schijnt Z. M., die een bepaalde voorliefde voor Fransche muziek had, toch verdroten te hebben, dat zijn pensionnaire zoo met zijn geheele hart de Duitsche muziek, Bach, Beethoven, Spohr, aanhing. En bij de samenkomst der pensionnaires, in den volgenden herfst op het Loo, had een incident plaats, dat aan de betrekking tusschen Z. M. en zijn beschermeling een einde maakte. Dat was in 1874. De pensionnaires waren bij Z. M. ontboden om proeven van hun vorderingen af te leggen. Daar ging de mare dat Wieniawski werd verwacht en inderdaad: op zekeren morgen dat onder leiding van C. Van der

*) Deze inrichting begon met 19 leerlingen. Drie jaren later had zij er meer dan 100. in 1890 reeds een 250 tal.

†) Vieuxtemps werd nooit weer geheel beter en hervatte later slechts voor een korten tijd zijn onderwijs. Wieniawski aanvaardde in 1875 de betrekking te Brussel totdat V. terugkwam.

Does *) werd gerepeteerd verscheen de Koning met den grooten man aan wien hij al de jongelieden voorstelde. De voorstelling had plaats in het Fransch. Toen de beurt aan Petri, den jongste van allen, kwam, trad Wieniawski (die vermoedelijk uit Brussel van

HENRI PETRI (1892).

hem had gehoord) onmiddellijk met hem in een lang en levendig gesprek; Petri moest bij hem op zijn kamer komen en hem veel voorspelen. En Wieniawski voerde het gesprek in het Duitsch, wat niet veel tact verried. Het gelaat van den Koning, die in den besten luim was geweest, betrok. 's Avonds op het concert der pensionnaires had nog iets plaats dat Z. M. ontstemde. Petri, die het Adagio uit het 9e concert van Spohr voordroeg, werd toegejuicht — een onderscheiding die aan geen zijner collega's was ten deel gevallen. Dit en de muziek op zich zelf mishaagde Z. M., die van zijn plaats oprees, Petri niet onduidelijk zijn misnoegen over zijn keuze te kennen gaf en de zaal verliet.

Natuurlijk was daarmede de soirée afgeloopen. Wieniawski trachtte den jongen artist, die niet weinig over het gebeurde ontsteld was, te troosten en beloofde dat hij hem niet zou vergeten. Den volgenden morgen bracht de heer Van der Does het bericht dat Petri had opgehouden Z. M.'s pensionnaire te zijn. *) Van Wieniawski hoorde Petri nooit meer; vermoedelijk ging den grooten virtuoos, op zijn voortdurende reizen, de geheele geschiedenis door het hoofd.

Gelukkig hadden de Utrechtsche heeren Petri niet vergeten, anders had het er op dat oogenblik slecht voor hem uitgezien. Zij zorgden voor de noodige middelen om hem te Berlijn verder te laten studeeren. Wederom vond de nu 18-jarige violist een thuis bij de familie Tornauer, en in Joachim een even hartelijken als degelijken leermeester. Reeds in 1876 kreeg hij het „Zeugniss der Reife" en zoo warm was inmiddels de verhouding geworden tusschen den meester en zijn leerling, dat Joachim zelf hem de wereld wilde inleiden. En hij hield woord. Hij nam Petri in 1876 naar Londen mede, zorgde dat hij daar goed onder dak kwam, en bezorgde hem zelfs lessen. Door Joachim kwam Petri in kennis met Clara Schumann die toen te Londen was, en met den daar gevestigden, voortreffelijken cellist Alfred Piatti †); Joachim leidde hem ook bij de eerste families in en speelde daar met hem duetten van Spohr en het dubbelconcert van Bach. Op een soirée bij graaf Dudley had onze landgenoot de eer den toenmaligen Prins van Wales te worden voorgesteld, ook kennis te maken met Gladstone. Hij trad nu meermalen in groote concerten op, in St. James's Hall en Crystal Palace. Eens, toen Joachim verhinderd was in een openbare repetitie onder leiding van Manns het concert van Beethoven te spelen, droeg hij Petri op hem te vervangen.

Zoo verliepen drie maanden, drukke maanden in de woelige Engelsche hoofdstad. Joachim wilde dat zijn leerling zich daar voorgoed zou vestigen; eenmaal op zulk een wijze geïntro-

*) Charles Van der Does, geb. 1817 te Amsterdam, was in de residentie gevestigd, waar hij de concerten van Polyhymnia, Caecilia en de Toekomst leidde en van 1838—74 klavierleeraar was aan de Koninkl. Muziekschool. De Koning benoemde hem tot hofpianist. Hij was een voortreffelijk klavierspeler en vormde vele goede leerlingen. Van der Does was de eerste, die hier in het openbaar Brahms' pianokwartet met de Finale alla Zingarese speelde.

*) Aldus de lezing, die mij uit betrouwbare bron werd meegedeeld. Ik had geen gelegenheid, die nader te toetsen.

†) Geboren in 1822 te Bergamo, sedert 1844 te Londen gevestigd. Hij is eenige jaren geleden daar gestorven.

duceerd kon Petri op een allereerste positie rekenen. Maar deze verlangde naar Duitschland terug; de betrekking van concertmeester te Sondershausen was vacant en hij wilde er naar solliciteeren. Het drukke leven te Londen beviel hem niet en dan, er was nog iets dat hem naar Duitschland trok: de liefde die hij voor de bekoorlijke en begaafde Käthe Tornauer, de dochter van den reeds vroeger genoemden Kammermusiker te Berlijn, had opgevat. Joachim deed nu alles wat hij kon om Petri's wensch te vervullen Hij gaf hem niet alleen de beste aanbevelingen voor Sondershausen mede, maar bovendien zijn tweede Stradivarius, opdat zijn leerling nog te beter voor den dag zou komen. Feitelijk kwam Petri, toen de termijn voor de sollicitanten gesloten was, maar dank zij Joachim's invloed kon hij zich toch nog doen hooren en, ten spijt van eenige oppositie aan het Hof — die zich eenigermate laat verklaren uit de omstandigheid, dat de te benoemen concertmeester ook tevens belast zou worden met het onderwijzen van den Prins, die veel ouder was dan de toen even twintigjarige Petri — kreeg onze landgenoot de begeerde betrekking en nu stond niets zijn verloving met Frl. Tornauer in den weg.

Het waren heerlijke jaren die Petri te Sondershausen, de bekoorlijk aan de samenvloeiing van twee rivieren gelegen hoofdstad van het Vorstendom Swarzburg-Sondershausen, doorbracht. Hij vond daar een schoone natuur en een mooi orkest onder een uitstekend dirigent, Max Erdmannsdörfer *), die door zijn ijverige bemoeiingen van Sondershausen een klein brandpunt der nieuwere richting had gemaakt, en met voorliefde werken van Liszt, Berlioz, Raff, Saint-Saëns tot uitvoering bracht. Petri leerde daar bijna de geheele orkest-literatuur kennen. Liszt kwam vaak te Sondershausen om er zijn werken te hooren. Ook Raff kwam daar menigmaal en bracht dan composities mede. Petri herinnert zich, dat hij eens in drie dagen een nieuw viool-concert van Raff moest leeren, en dat juist toen zijn verloofde met haar moeder hem een bezoek bracht.

Het was te Sondershausen dat Petri, nauwelijks meerderjarig, in den echt trad. Kort na dat huwelijk abdiceerde de bejaarde Vorst ten gunste van zijn oudsten zoon, en daarmede ging een algeheele omkeer in de muzikale toestanden gepaard. Want de nieuwe Vorst hield veel meer van paarden en jacht dan van muziek. Een aantal leden der Vorstelijke kapel werden ontslagen. Erdmannsdörfer, die met den Erfprins op zulk een gespannen voet stond dat ze niet eens een groet wisselden, nam onmiddellijk zijn ontslag, en Petri, als getrouwe adjudant van den kapelmeester, kreeg dat. Zoo was hij dan in September 1879 eensklaps zonder betrekking, en niemand, tot wien hij zich wendde, kon hem een nieuwen, passenden werkkring bezorgen. Daar kwam plotseling een aanbod van den ouden Bilse van Berlijn *). Ysaye was zijn eerste concertmeester †) en zou het Fransche repertoire spelen, terwijl Petri het klassieke repertoire voor zijn rekening zou krijgen. Hij nam het aanbod aan en begaf zich naar Berlijn... maar bleef er slechts veertien dagen. Want toen kwam een beroep uit Hanover van den intendant van het Hoftheater, om daar het concertmeesterschap te vervullen, een beroep dat niet kon worden afgeslagen, maar dat Petri dwong met zijn geheele huishouding voor den tweeden keer binnen drie weken op te breken. Onze landgenoot had in dien tijd het twijfelachtig voorrecht drie woningen de zijne te mogen noemen — en er voor te betalen: een te Sondershausen tot October 1879, een te Berlijn tot Januari 1880, en een te Hanover van 1 September af.

De betrekking te Hanover beviel Petri goed; zij verschafte hem wat Sondershausen niet had kunnen geven, groote routine op opera-gebied. Want de schouwburg te Sondershausen werd slechts twee of drie maanden bespeeld en groote opera's werden daar niet opgevoerd. Als kapelmeester te Hanover was Ernst Frank

*) Geboren in 1848 te Neuremberg; hij studeerde te Leipzig, en was van 1871—80 kapelmeester te Sondershausen, later te Moskou, te Bremen en te München werkzaam.

*) Benjamin Bilse gaf sedert 1868 geregeld orkest-concerten, die in hoog aanzien stonden. Uit zijn kapel is het tegenwoordige Philharmonisch Orkest voortgekomen.

†) Hij bleef dat tot 1881.

werkzaam, die, na met vrucht te Mannheim en Frankfort te hebben gedirigeerd, einde 1879 Hans Von Bülow was opgevolgd: een voortreffelijk musicus en dirigent, daarbij een aangenaam man van groote ontwikkeling *).

Ook hier echter had Petri „keine bleibende Statt". In 1882 werd Henry Schradieck †), concertmeester te Leipzig, naar Cincinnati beroepen, en na proefspel werd Petri tot zijn opvolger benoemd aan het Gewandhaus- en Stadttheater-orkest. Hoewel Petri tot dusver reeds meermalen was opgetreden, dateert zijn loopbaan als solist toch eigenlijk van Leipzig. Daar vormde hij ook een Strijk-Kwartet, waarmede hij herhaaldelijk reizen ondernam en ook ons land bezocht. Zijn drie collega's waren: 2e viool Bolland (later Von Dameck); alt Thumer (later Unkenstein); cello Alwin Schröder, thans bij het Kneisel-Kwartet te Boston. Van zijn solistische werkzaamheid valt o. a. te vermelden zijn medewerking

HET HUIS VAN PETRI TE DRESDEN.

aan de Schlesische Musikfeste in 1886 en 1887. Zeven jaar bleef Petri in het zoogenaamde Pleiss-Athene, en toen gewerd hem de eervolle aanbieding van den intendant van het Hoftheater te Dresden, graaf Platen, en van den Hofkapelmeester Ernst Von Schuch, om Lauterbach *) als concertmeester op te volgen en tevens als eerste leeraar aan het Conservatorium.

Van 1889 tot op heden is Petri Dresden trouw gebleven. Hij gevoelt zich daar recht thuis. Zijn betrekking laat hem genoegzaam tijd tot concerteeren, en ook te Dresden heeft hij een Strijk-Kwartet gevormd, waarvan de uitvoeringen zeer worden gewaardeerd. Het Petri-Kwartet (nu aldus samengesteld: Petri, Erdmann, Spitzner, Georg Wille) heeft zich o. a. doen hooren op het Muziekfeest te Bazel in Juni 1903, op dat te Heidelberg in October van datzelfde jaar, en een maand later in de Société Philharmonique te Parijs.

* * *

Hoewel Henri Petri verscheidene malen ons land bezocht, heb ik hem niet dikwijls gehoord. Het laatst speelde hij hier het Beethovensche concert op het Muziekfeest der Nederlandsche Toonkunstenaars-Vereeniging. Men had toen gelegenheid zijn wel niet robusten, maar vollen en aangenamen toon, zijn groote zekerheid en bovenal zijn stijlvolle voordracht te bewonderen. Zóo kon alleen iemand spelen in de beste school gevormd en volkomen geëkwilibreerd, geen verblindend virtuoos, maar een echt musicus, bij wien niets aan het toeval is overgelaten en bij wien voornaamheid van uitvoering zich paart aan een gezonde opvatting.

In Duitschland is Petri, niet het minst als vertolker van de werken van Spohr, hoog aangeschreven. „Ein ausgezeichneter Geiger" noemde hem reeds Wasielewski in zijn *Die Violine und ihre Meister* †). „Vortrefflicher Violinist," zegt Riemann van hem in zijn Musik-Lexikon. „Ein ebenso vortrefflicher Musiker wie Virtuose," zoo heet het in het *Goldene Buch der Musik* §). Algemeen wordt

*) Hij stierf in 1889.

†) Schradieck was in 1846 te Hamburg geboren, studeerde bij Léonard en David, was achtereenvolgens concertmeester te Moskou en Hamburg, daarna, naast Engelbert Röntgen, te Leipzig.

*) Lauterbach was in 1832 geboren, leerling van De Bériot. Reeds in 1853 was hij concertmeester te München. Te Dresden was hij van 1861 af werkzaam; in 1889 trad hij af.

†) 1893. Derde druk.

§) Bij Spemann verschenen in 1900.

Petri gerekend tot de twee of drie beste leerlingen die uit de school van Joachim zijn voortgekomen *). Dat (tot hiertoe) geen hunner Joachim in den geheelen omvang van zijn werkzaamheid (als solist en kwartetspeler) zou kunnen vervangen staat volgens Moser †) vast, maar hij noemt onzen landgenoot met Johann Kruse §) en Carl Halir **) tot de jongeren van den meester, die zooveel voortreffelijks geven, dat men, als men hen hoort in sommige stukken van Beethoven, en het niet wist, Joachim zelf zou meenen te hooren. Toen bij de viering van Joachim's gouden jubilé als kunstenaar, te Berlijn 1 Maart 1889 een Feestconcert werd gegeven, was Petri een van de drie violisten, die daarbij solistisch medewerkten ††). En bij Joachim's 60 jarig jubilé in de Philharmonie te Berlijn, toen het orkest, met uitzondering van de contrabassen, blazers en slaginstrumenten, alleen uit leerlingen van den meester was saamgesteld (o. a. Halir, Willy Hess, Gabriele Wietrowetz, Marie Soldat), was het aan Petri dat op het laatste oogenblik, de uitvoering van 's meesters Variazionen für Violine mit Orchester werd opgedragen, een der zwaarste werken voor het instrument. En onze landgenoot „führte es vollendet durch," getuigde het *Goldenes Buch der Musik*.

* * *

Niet alleen als uitvoerend kunstenaar, heeft Petri naam gemaakt, maar ook als leeraar. Wat men gaarne doet, doet men gemeenlijk goed. Petri doceert gaarne (en daar zijn onderwijs zeer gezocht is, houdt hij dientengevolge niet altijd genoeg tijd voor zich zelf over); Joachim zeide eens van hem, dat hij een geboren paedagoog was. Natuurlijk is dat aangeboren talent door de ervaring nog zeer ontwikkeld. Ook met het oog op het onderwijs heeft Petri een aantal werken der klassieken op nieuw uitgegeven met vingerzettingen, voordrachtteekens enz. Hij is als vast medewerker verbonden aan de sedert eenige jaren te Weenen bestaande Universal-Edition. Daarin verschenen in zijn bewerking reeds zeven viool-concerten van Spohr (no. 2, 6, 7, 8, 9, 11 en 12), zes van Mozart, drie van Bach (o. a. het D moll-concert voor twee violen). Bij Breitkopf en Härtel zagen het licht bewerkingen van het eerste en derde concert van Spohr, verder van F. David's Concertstudiën, vier concerten van Rode, vier van Viotti, vier van Kreutzer, concerten van David, Gade, Ferd. Ries, Molique, Ernst's „Carneval"; verder bezorgde hij bij die firma een nieuwe uitgave van F. David's beroemde Hohe Schule en Mazas' Duette für 2 Violinen. Bij Steingräber gaf hij op nieuw uit het vioolconcert van Tschaikowsky en 12. Mélodies Italiennes van De Bériot. Bij Schuberth te Leipzig een Spohr-Album (10 composities) in verbinding met Hans Sitt. Petri zette Grieg's Sonate voor cello en klavier voor viool en klavier om (Peters gaf de Sonate uit) en maakte twee transcripties voor viool uit Goldmark's opera *Merlin*.. Hij heeft bovendien de volgende composities op zijn geweten: Opus 1, 6 kleine Stücke für Violine und Clavier. Opus 2, Albumblatt und Barcarole, idem; beide verschenen bij Kistner te Leipzig. Opus 2, 3 Fantasie-Stücke für Violine und Clavier (bij Hofmeister). Opus 4, 5, 6, Lieder (gedrukt te Berlijn, in het geheel zijn het er zestien). Opus 7, „Träumerei" für Violine und Clavier (bij Plotner te Dresden). Opus 9, Künstler-Etuden für Violine. Deze laatste verschenen bij Peters en worden veel gebruikt.

Het heeft onzen landgenoot aan onder-

*) Joachim's biograaf Andreas Moser merkt op dat het in zoóver onjuist is Joachim als grondlegger van een nieuwe of bijzondere manier van vioolspelen te beschouwen, dat zijn speelwijze, d. i. zijn mechanisch-technische behandeling van de viool, niet door hem is bedacht, maar door Böhm, een Hongaar, die een leerling was van den Franschman Rode, die weer op zijn beurt in de leer was geweest bij den Italiaan Viotti. Men kan Spohr den grondlegger van de Duitsche school in de vorige eeuw noemen, maar dwaalt door, zooals dikwijls geschiedt, Joachim's methode, die gevoed is door de beste tradities van de Franschen en Italianen, als „Duitsche" te stellen tegenover de moderne Fransch-Belgische.

†) *Joseph Joachim*, Ein Lebensbild. Berlijn 1898.

§) Kruse is een 45-jarige Australiër van Duitsche afkomst. Hij was concertmeester der Berlijnsche Philharmonie, eenige jaren leeraar aan de Hochschule en lid van Joachim's Kwartet. Thans is hij te Londen gevestigd.

**) Halir, een Bohemer, was leerling van Bennewitz te Praag, daarna van Joachim; hij volgde De Ahna in Joachim's Kwartet op.

††) Hij speelde het derde deel van Joachim's concert in Ungarischer Weise, Kruse het tweede deel, Hugo Olk (eenige jaren 2e concertmeester der Berlijnsche Philharmonie, later aan het orkest te Helsingfors) het eerste deel er van.

scheidingen niet ontbroken. Hij is de gelukkige bezitter van de gouden medaille voor kunst en wetenschap van Oldenburg en van de zilveren dito van Gotha. Hij is ridder van de Greifen-orde van Mecklenburg-Schwerin en van de Saksische Albrecht-orde 1e klasse. De Koning van Saksen schonk hem in het vorige jaar den titel van Königlich Professor.

Van een Duitsche dame, een leerlinge van zijn vrouw, kreeg hij een een heerlijke Antonio Stradivarius ten geschenke ter waarde van 20000 Mark.

Dit voert mij terug tot het begin van deze levenschets. Ik prees daar Petri als gelukkig. Hij is het niet alleen als kunstenaar, hij is het ook in zijn huiselijk leven. Hij is het als echtgenoot van Käthe Tornauer *), een zeer begaafde vrouw, als zangonderwijzeres te Dresden gunstig bekend †). Hij is het als vader. Twee kinderen werden hem geschonken: Egon en Helga. Deze laatste werd in 1890 te Dresden geboren, studeerde eerst muziek bij haar moeder en is thans een veelbelovende leerlinge van haar vader. Wat den te Hanover in 1881 geboren zoon Egon aangaat, hij is al de periode ingetreden, waarin de kunstenaar aan het oogsten gaat. Ook hij werd door zijn moeder geleid op zijn eerste schreden in het rijk der tonen en lang was het twijfelachtig of hij violist, dan wel klavierspeler zou worden. Op beide instrumenten beloofde hij een meester te zullen zijn. Trouwens ook op ander gebied bleek hij zeer begaafd en reeds op 17-jarigen leeftijd kon hij het Kreuz-Gymnasium te Dresden als een van de eersten verlaten. Toen hij zich ten slotte voor het klavier had verklaard, werd Busoni zijn leermeester en dat deze zeer met hem ingenomen was blijkt uit de opdracht van de bij Peters verschenen allerliefste kleine stukjes voor viool en klavier. Bij ons deed Egon Petri zich voor het eerst in December 1902 hooren §), op een uitvoering

*) 23 April jl. vierde hij zijn zilveren bruiloft.

†) Zij was indertijd ook een goede violiste en had te Berlijn het onderwijs genoten van Hubert Ries, (geb. 1802, gestorven 1886), leerling van Spohr.

§) Egon had reeds twee jaren te voren met zijn vader te Utrecht geconcerteerd, maar was na dien tijd nog bij Busoni blijven werken.

van de Nederlandsche Toonkunstenaars-Vereeniging. Ziehier wat ik daarover schreef *).

„Over den jongen pianist, die hier gisteren optrad, zou ik gaarne breedvoerig berichten. Ik doe het niet, omdat ik, als recensent de hoognoodige Zondagsrust op prijs stellend, ieder, die mij daarvan dreigt te berooven, min of meer als een plaag beschouw, dien ik uit den weg ga, of van wien ik mij zoo spoedig mogelijk af maak. Op Egon, Henri's zoon, wil ik mij daardoor wreken, dat ik hem nu reeds in elk opzicht een meester noem. Zijn succes met en ten spijt van een zeer bijzonder programma (Franck, Alkan, Liszt) was enorm. Egon kwam uit Wiesbaden, waar hij met zijn vader speelde, en gaat nu naar Keulen. Men zegt dat hij even goed viool als klavier speelt. Dit was een vluchtig bezoek aan het vaderland zijns vaders, maar iemand die op zulk een wijze zijn visitekaartje afgeeft, kan er op rekenen spoedig en dikwijls weer te worden gevraagd."

Inderdaad werkte Egon in het volgende jaar mede op het Caecilia-concert en hij werd daar niet minder warm ontvangen. Sedert dien heeft de jonge man met schitterenden uitslag te Berlijn en Londen geconcerteerd.

* * *

Onder de afbeeldingen in deze schets zal men er een vinden van de woning van Henri Petri te Dresden en het begrijpelijk achten, dat hij het daar wel kan uithouden †) en zich daar volkomen thuis gevoelt. Het is jammer dat een zoo eminente speler en leerkracht tegelijk, niet in ons land een hem waardigen werkkring heeft kunnen vinden, maar een dertigjarig verblijf in Duitschland heeft gelukkig Henri Petri niet van ons vervreemd en men kan er zich van verzekerd houden, dat zijn hart nog altijd warm klopt voor Nederland en Oranje.

Den Haag, Mei 1904.

*) In het *Vaderland* van 16 Dec.

†) Ik geloof dat Viotta, die daar meermalen was, er een beschrijving van gaf in *De Telegraaf*.

DE TWIJFEL VAN WILLEM † † † † REYSINCK. DOOR MARIE GERRITSEN. † † † † † † † †

Reysinck kwam langzaam de trappen af. Toen hij dien ochtend wakker was geworden, — den dag na Dolly's bruiloft, — had hij getracht te realiseeren, dat het nu gebeurd was; de groote leegte was in zijn bestaan gekomen. Hij stelde zich voor, zooals hij reeds zoo dikwijls gedaan had, hoe het wezen zou, dat eenzame leven zonder zijne zuster. Hij had 't vóór zich gezien, veel maanden lang, maar nu 't er was, nu 't beginnen zou vandáág, nu leek het hem, of 't toch nog plotseling kwam, of hij geen tijd had gehad 't te realiseeren. Hij lag te denken aan de verlaten woonkamer, aan zijn eenzame maaltijden, en hoe er niemand meer zijn zou om hem op te wachten, als hij van zijn visites thuiskwam....

Straks aan 't ontbijt zou hij de logés nog vinden, Oom en Tante de Rhede met Annetje, de anderen waren in het hotel. De gedachte verveelde hem bijna, hij zou, nu 't toch moest, zijn eenzaam leven willen beginnen op dit oogenblik. Het was 't beste de werkelijkheid te aanvaarden dadelijk en in haar geheelen omvang.

Hij had zich gekleed en onder 't kleeden met zich zelf geredeneerd en hij was voor de zooveelste maal tot de conclusie gekomen, dat hij voortaan zijn geluk zou moeten vinden in een leven van werk en studie alleen. Maar toen hij de trap af kwam en de gang voor zich zag, breed en kaal met een ongezelligen rommel van fauteuils en stoelen en half verwelkte bloemstukken, — troostelooze verlatenheid van dag na 'n feest — toen kwam de leegte hem weer tegemoet. Ze was niet weg te praten, ze was niet te vullen met werk en studie en plichtsbetrachting. En hij gevoelde iets, dat op moedeloosheid geleek, omdat hij zichzelf, zijn energie en zijn levenslust niet terug kon vinden.

De deur van zijn kamer stond open, de meid was 't zeil aan 't bijvegen. Ze keek op, toen hij langs kwam.

„Ik ben dadelijk klaar, dokter, ik ben maar hier begonnen, als er straks menschen komen."

„Je zult 't druk hebben, Marie," zeide hij geforceerd vroolijk, „'t is een flinke rommel overal."

't Meisje lachte even. „Hoe drukker, hoe beter, anders missen wij de juffrouw te veel."

Hij opende de deur van de huiskamer, er was nog niemand. Maar er hing een atmosfeer van gezelligheid, die hem weldadig aandeed, alle rommel van gisteren weggeruimd, een paar bouquetten die nog betrekkelijk frisch waren op den schoorsteen en de piano en 't kristallen vaasje met rozen en heliotrope op de ontbijttafel, — Dolly zette het altijd daar neer, ze hield zoo van bloemen. Hij kreeg het gevoel alsof ze niet zoo heel ver weg was nu, alsof ze wel gauw terug zou komen in hun huiskamer, waar alles op haar wachtte....

't Was een aardige attentie van Marie om dat vaasje met rozen en heliotrope op tafel te zetten en de kamer zoo gezellig te maken; ze was zeker heel vroeg opgestaan. Hij was blij, dat ze bij hem blijven zou tot November; Dolly hield ook veel van haar....

De tuindeur stond open, hij ging naar buiten. 't Was een zoele ochtend zonder zon. De boomen, geruischloos, stonden stil tegen de lichtgrijze lucht zonder overtuiging van scherpe lijnen; tusschen 't kiezelpad en de buitenheg, op den breeden band van gras, ongelijk gemaaid en op plaatsen half verschroeid door de zon, lag 't groote, zwarte rhododendronperk dood in de apathische natuur. Alleen 't vroolijke ovaal van roode en witte en rose geraniums leefde midden in de grijze zwaarte van omgeving en atmosfeer.

Reysinck hoorde, dat de huiskamerdeur geopend werd; hij ging terug naar binnen.

„Oom komt dadelijk beneden, Willem," zeide Mevrouw de Rhede, en Annetje is ook bijna klaar. Je moest eigenlijk maar beginnen met ontbijten, je hebt zoodadelijk immers spreekuur?"

„Zoo'n storm zal het wel niet loopen, en ze komen ook nooit juist om acht uur," zeide hij glimlachend. „Ik stel het zeer op prijs, dat u allemaal ter wille van mij zoo vroeg opstaat."

„Och, je zult nog dikwijls genoeg alleen

ontbijten, en als wij beneden zijn kan de meid beter in huis voort. Annetje zal haar helpen met 't zilver en 't kristal te wasschen, dat heeft ze Dolly beloofd. 't Zal je vreemd zijn zonder Dolly, jullie zijn altijd zooveel samen geweest."

„Dat is nu eenmaal 't leven, Tante," zeide hij luchtig, in eens wakker uit zijn droomerij. Hij ergerde zich over de banale goedigheid van Tantes meegevoel en dacht er aan, hoe Marie hem straks gezegd had, dat ze de juffrouw zoo zou missen....

„U blijft toch tot na de koffie?" vroeg Reysinck, toen ze aan 't ontbijt zaten; „dan laat ik mijn visites tot van middag. U hebt hier dezen keer haast niet gewandeld."

„Ga jij maar met Oom uit, dan zullen Annetje en ik helpen met opruimen en wegbergen," commandeerde Tante.

„U bent al te goed, maar Marie is zoo vlug en kan het best alleen af. Ik apprecieer uw vriendelijkheid zeer." Reysinck zeide het zacht, gewild rustig, Tante Mathilde irriteerde hem altijd en zijn ergernis kookte in overdreven beleefdheid over,

Tante Mathilde keek hem twijfelend aan en kreeg een kleur, Willem had zoo'n manier om je van je stuk te brengen, je wist nooit precies wat je aan hem hadt.

„Zooals je wilt," antwoordde ze gemaakt onverschillig. „'t Was anders wèl tot je dienst geweest. De lokaal gaat om 1.30, is 't niet Rhede? De Hubrechtsen vertrekken gelijk met ons."

„Ze zouden hier komen koffiedrinken," zeide Reysinck. „De anderen hebben hun goed vooruitgezonden en zijn per fiets naar Ede; Den Bergh en zijn vrouw moesten van middag in Rotterdam terug zijn."

„Wel warm om te fietsen," zeide Oom bedenkelijk. Hij vond die voorgestelde wandeling maar half en zou veel liever thuisblijven om onder de bruine beuk zijn courant te lezen. Maar Mathilde had gevonden, dat hij mee moest en Mathilde was vandaag niet in een stemming om verzet te verdragen. Hij was niet bang voor haar, hij zou gezegd hebben, dat hij haar alleen maar kende in al hare eigenaardigheden en die zooveel mogelijk ontzag, omdat hij geen knorrige gezichten om zich heen wilde. Zoo offerde hij zich, in kleinigheden van 't dagelijksche leven, ieder oogenblik goedmoedig op.

„Heb je een of ander plan, Willem?" vroeg Tante. „We doen 't best dadelijk na je spreekuur te gaan."

„Kiest u maar: de hei of 't bosch; we hebben toch geen zon."

„Mij is het 't zelfde," kwam Oom er nu toch tusschen, „als het maar niet te ver is; de dames zullen nog moe zijn van gisteren."

„Wil je nog een kopje thee, Willem?" vroeg Tante ongeduldig. „Ik ben niets moe, heelemaal niet, Rhede, en Annetje ook niet. Hoe kun jij dat voor ons voelen?"

Reysinck reikte haar zijn leege kopje over en zag haar even aan. Zijn mondhoeken trilden onder zijn zware snor. Oom had geen zin in de wandeling en durfde het niet zeggen....

Toen zijn laatste patiënt, — er waren er weinig dien morgen, — vertrokken was, ging Reysinck met zijn logés op weg. Hij was moe, gedesoeuvreerd, was dit 't begin van zijn nieuwe bestaan? Hij voelde zijn leven dien ochtend en zijn heele toekomst als één eindelooze, loome verveling; hij had een physieke sensatie van ontevredenheid over te weinig werk en inspanning, een zwaarte op zijn hersenen, die hem wee maakte. Misschien als hij met de anderen was gaan fietsen, of — beter nog — dadelijk weer had moeten beginnen aan zijn visites, zou hij zijn malaise vergeten hebben. Maar hier te drentelen, want Tante Mathilde liep heel langzaam, en te moeten praten, — hier hebben ze boomen gekapt, jammer, herinnert u zich nog hoe 't hier verleden jaar was? — ja, de gevel van 't kasteel is gerestaureerd, leelijk eigenlijk, absoluut niet in stijl, van opzij gezien is 't nog zoo mooi, — het maakte hem zenuwachtig, het prikkelde hem zóó, dat hij grooten lust gevoelde zijn logés aan hun lot over te laten en alleen met zijn hond het bosch in te gaan, diep in het kreupelhout ergens, waar niemand voorbij zou komen, en daar zijn ergenis om 't leven alleen uit te boudeeren. Maar hij begreep, dat hij zich zou moeten beheerschen

en praatte door met de ergernis trillend heel even in zijn gemaakt rustige stem.

Langs een landweg, een mullen, ongelijken weg, gingen ze de hei op. Hij plukte voor Annetje wat bramen, die groeiden over de droge sloot aan den kant; 't was een rust eens even van Tante Mathilde verlost te zijn. Hij vond Annetje de beste van de drie, een beetje stil en verlegen nog wel in haar réserve van heel jong meisje zonder broers, dat nooit met jongelui in aanraking komt.

„'t Spijt mij, dat je het zoo treft," zeide hij, terwijl hij haar een handvol bramen gaf. „Die grijze lucht maakt alles zoo dof. 't Is zoo mooi hier als de zon schijnt."

„Willem", Tante Mathilde keerde zich om, „'t is immers met November, dat je je huishoudster krijgt?"

„'t Is prettig voor je, dat Marie den eersten tijd blijft", zeide Annetje, „anders is alles in eens zoo vreemd. Waarom hou jè haar eigenlijk niet?"

„Ik heb er nooit over gedacht," antwoordde hij verwonderd. „Ze is nog wel wat jong om voor alles te zorgen."

„'t Zou toch ook moeilijk gaan," Tantes stem was gedecideerd, „je zou 't niet *kunnen* doen, Willem."

Reysinck sloeg driftig met zijn rotting tegen een erica.

„Dat gezeur," zeide hij boos, „ik zou wel eens willen weten waarom niet. Die beroerde conventie. . . ."

Hij was verwonderd, dat hij zich zoo opwond. De zaak zelf was eigenlijk niet de moeite waard en 't gezegde van Tante Mathilde interesseerde hem niet. Maar hij voelde zich beter, toen hij zich kwaad gemaakt en haar tegengesproken had. . . .

Na de koffie bracht hij zijn gasten weg, de de Rhede's en de Hubrechtsen, die voor de lunch gekomen waren. Zij namen allen hartelijk afscheid van hem tot Tante Mathilde toe, die hem een vergevenden zoen gaf. Hij bleef ook zoo alleen achter, arme jongen. . . .

Hij stond te wuiven met zijn hoed tot het lokaaltje om een kromming van den weg tusschen de eikestruiken verdween. 't Station lag stil in de zware zoelte van den zonloozen Augustusmiddag. Zoo levenloos en nieuw was het, zoo troosteloos, wanhopig verlaten.

Reysinck keerde zich om, groette even den chef, die tegen zijn pet tikte en ging terug naar huis om zijn fiets te halen.

II.

Zon was er in de blauwe lucht, toen Reysinck een maand later na zijne vacantie naar Eerdwijk terugging. Hij zat in een hoek van de wagon met een boek in zijn hand, waarin hij het laatste half uur niet meer had gelezen. Hij staarde naar buiten, waar de heide lag in zon, in de klare, zekere atmosfeer van mooien Septemberachtermiddag. 't Zonlicht vulde een stuk van de wagon, heel innig, als een blijde, stille jubel. Reysinck legde zijn boek neer en ging voor 't raampje staan. 't Zong in hem, nu hij de heide zag, die lag in de zon en de dennenbosschen, die stil en zalig stonden in de glorievolle lichte atmosfeer. Hij was gelukkig, blij om al 't licht en om zijn werk dat hem wachtte. Hij was jongensachtig blij en gelukkig, ongemotiveerd bijna, dacht hij met heel even een lichte verwondering om zijn eigen stemming. Hij wilde, dat de lokaal harder zou rijden, omdat hij verlangde naar zijn huis, zijn eigen huis en zijn werk dat hem wachtte. O, 't geluk van zich jong te gevoelen, weer in zich te gevoelen energie en liefde tot 't werk en te weten dat zijn jonge leven licht en wijd vóór hem lag. . . .

De lokaal maakte een bocht en hij kon zijn villa zien. De boomen, mooie hooge dennen achter, een groote eik en een paar bruine beuken vóór, lieten het huis geheel vrij, dat nu lag open, te kaal bijna in de zon, en groot, vierkant met lichtgrijze muren, 's zomers den indruk maakte van haast verzengend warm te zijn.

De trein hield stil, Marie kwam met haar vrijer naar zijn wagon om 't valies aan te nemen. Reysinck sprong op den grond en gaf hen beiden een hand.

„Ik ben zoo blij, dat u er weer bent, dokter," zeide het meisje. Haar bruine oogen dansten van pret, hij wist, dat zij meende wat zij zeide. Hij zag hen weggaan, terwijl hij even met den chef bleef praten, mooi,

gelukkig paar menschen, zij, klein gracieus figuurtje in haar blauw katoenen japon met 't coquette witte mutsje op de blonde krulletjes, die van alle kanten dol er onder uitsprongen, hij een groote, breedgeschouderde jongen, een beetje te veel 'n beau garçon, die heel knap en begeerd zich weet.

De voordeur stond open, toen Reysinck 't hek binnen kwam, alleen als er niemand in huis was, bleef ze gesloten. De planten in de gang waren frisch, de bank, die daar stond voor de patiënten die wachten moesten, was opnieuw geverfd, hij zag het dadelijk.

„Je hebt mooi gezorgd," zeide hij goedkeurend. Marie, die in de keukendeur stond, straalde van voldoening.

„Ik heb 't heele huis schoongemaakt, Hendrik is komen helpen om de zware stukken van zijn plaats te krijgen."

„'t Is heel vriendelijk van jou en Hendrik om je zooveel moeite te geven, ik dacht, dat je eens vacantie genomen zou hebben," zeide hij lachend. 't Meisje haalde de schouders op.

„Ik verveelde me bij mijn zuster. En hier mocht 't alles wel eens een beurt hebben."

In de huiskamer stond een groote bak met rozen op tafel.

„Die heeft mevrouw van den dominee me van ochtend uit de kerk voor u meegegeven," legde Marie hem uit, „de begonia's zijn hier uit den tuin. Klaas heeft van Donderdag af hier gewerkt, nu is de heele tuin ook weer in orde."

Reysinck zag naar de bloemen op tafel en was blij als een kind. Iedereen had attenties voor hem, de domineesvrouw zond hem rozen en Marie zorgde voor zijn huis....

's Avonds reed hij naar Valten om zijn collega, die de practijk voor hem had waargenomen, te spreken. De zon was onder, toen hij van huis ging. Hij reed door de lange laan, die lag tusschen 't bosch van 't kasteel en den grintweg. 't Was heel stil, enkel kraakte er nu en dan een takje onder zijn fiets. De schemering hing al tusschen de stammen aan den overkant der beek, die stil stonden als vragende boomen, wachtend in een betooverd bosch. Zoo stil stonden ze in den neerdalenden schemer, dat ieder geluid van den overkant waar hij reed een profanatie leek, en de geluiden van hun eigen betooverden grond — het ritselen van een blad, 't éven bewegen van een vogel — opklonken, vaag en onwezenlijk, als een geheimzinnig symboliek hulsel, dat omgaf een innerlijke, diepere beteekenis.

Hij reed de laan uit, 't dorp door met de schilderachtige tuintjes voor de lage huizen, veel bonte bloemen waren er, dahlia's en asters en phloksen in alle schakeeringen van rood. Aan de pastorie stapte hij even af, om de domineesvrouw te danken voor hare rozen, toen reed hij verder den grintweg op, die steeg naar 't Noord-Westen. De lucht gloeide nog na, de boschjes boven op de helling stonden scherp en donker tegen het bleeke goud, heel stil lag de heide in den avond.

Reysinck was gelukkig, omdat hij jong en de wereld mooi was en omdat hij leefde in een omgeving, die hij liefhad. Hij had altijd veel van buiten gehouden, zijn heele jeugd had hij op een Gooisch dorp doorgebracht, toen hij twaalf was, ging hij iederen dag heen en weer naar 't gymnasium te Amersfoort. Toen was zijn studententijd gekomen in Amsterdam, op zijn vijf-en-twintigste promoveerde hij, niet cum laude zooals iedereen verwacht had. Hij had goed gewerkt, hij had een helder hoofd en als hij wilde, zou hij 't ver kunnen brengen. Maar hij miste maatschappelijke eerzucht. Zijn professoren vonden 't jammer, zijn vrienden trachtten hem te stimuleeren, maar Reysinck stoorde zich aan niemand. Hij ging kalm zijn eigen gang, was twee jaar assistent in een der groote ziekenhuizen en vestigde zich toen in Eerdwijk. Kort daarop stierf zijn vader en Dolly kwam bij hem.

Hij werkte hard en studeerde 's avonds tot heel laat. 't Was voor Dolly geen vroolijk leven geweest op het stille Veluwsche dorpje, 's zomers werd ze nog al eens op 't kasteel gevraagd, waar de jongste dochter van haar leeftijd was, maar de wintermaanden die de familie in de stad doorbracht, had ze haast geen conversatie. In het tweede jaar, toen de dominee trouwde, werd het gezelliger.

Ze had zich goed gehouden, klein ding, ze had nooit geklaagd en hem altijd na haar

lange dagen van eenzaamheid met een blij gezichtje opgewacht. Nu was ze weg, heel gelukkig in haar eigen gezellig thuis en hij was alleen. Allen waren ze nu verspreid, zijn jeugd in de Gooische pastorie lag wèl ver achter hem, zijn vroolijke zonnige jeugd, toen beide ouders nog leefden, de moeder, vrome vrouw met den glans in haar oogen en die voor al haar kinderen gebleven was het teerste, allerheiligste van hun herinnering, de vader met zijn ruimen blik en zijn groot geloof die zich gegeven had aan zijn gemeente, sterke, eerbiedwaardige figuur van vastheid en zeker zijn van zijn weg.

Nu was hij alleen, de laatste band, die hem gebonden had aan zijn jeugd, was losgemaakt. Hij voelde als een stille weemoed, niet meer om de eenzaamheid van zijn toekomst maar om 't rijke verleden, dat nu was een geheel afgesloten tijdperk. Voor zijn toekomst was hij niet bang meer. Zijn reis, de andere omgeving, hadden hem moed gegeven. Hij stond nu voor een geheel nieuwe phase in zijn bestaan, er was een groote bekoring in die gedachte. Zijn leven lag wijd voor hem, met duizend mogelijkheden van plicht en werk, van geluk, van liefde. . . .

III.

Reysinck steunde met zijn ellebogen op zijn schrijftafel en tuurde ingespannen naar een brief, die voor hem lag. Zoo had hij de laatste tien minuten gezeten, trachtend een oplossing voor het vraagstuk te vinden. Hij zag er maar éen en hij wist niet of die mogelijk was.

In 't begin van den zomer had Dolly na veel zoeken en herhaalde teleurstellingen een getrouwd paar voor hem gevonden, een buitengewoon goed span. De vrouw, — vóór in de vijftig, — zou 't huishouden doen; de man, die vroeger op een groot buiten gewerkt had, zou voor den tuin van den Heihof zorgen en zijn vrouw bij 't grove werk helpen. Reysinck was naar Arnhem gegaan om hen te zien; hij huurde hen. De man beviel hem, maar de vrouw was abnormaal leelijk en dat was hem een groot bezwaar geweest. Hij kon nu eenmaal niets leelijks om zich heen dulden, hij wilde in zijn allernaaste omgeving mooie dingen hebben en mooie menschen. Daarom vond hij het zoo prettig door Marie bediend te worden. Maar hij had zijn span gehuurd. Hij wilde Dolly niet teleurstellen; hij zeide tot zichzelf, dat hij geen vijf pooten aan een schaap kon verlangen en dat het toch een buitenkansje was een paar strikt eerlijke, fatsoenlijke menschen te vinden. Met November zouden ze komen; Marie had beloofd de eerste week te blijven, om de nieuwe huishoudster te zeggen, hoe de dokter alles wilde hebben. Dan zou zij de wintermaanden naar hare zuster gaan, die baanwachteres was, en in 't voorjaar trouwen. Ze was nog wel heel jong, even achttien, maar ze had geen zin om weer te gaan dienen en Hendrik kreeg met Nieuwjaar een mooie loonsverhooging. Ze had gevraagd, of ze na haar huwelijk als werkvrouw op den Heihof mocht komen, de huishoudster kon haar misschien wel eens gebruiken en zij zelve met al haar jonge energie en haar werkkracht die zich uiten moest, zag er tegen op, niets te doen te hebben dan haar eigen kleine huishouden.

Ze was drie jaren bij hem geweest; toen Dolly in Eerdwijk kwam, had ze haar gehuurd. Ze was geboren op een heel kleine hoeve ergens achter Vaassen; vóór haar eerste jaar had ze haar moeder verloren, de vader, die hard werken moest voor 't groote gezin, liet zich nooit veel aan de kinderen gelegen liggen, die zoowat in het wilde opgroeiden. De oudste zuster ging den verkeerden weg op, twee van de jongens werkten in eene Apeldoornsche papierfabriek, de derde had na den dood van den ouden boer de hoeve aangehouden. De tweede zuster was getrouwd met een ploegbaas en woonde in een kleine baanwachterswoning dicht bij den Heihof.

Tot haar dertiende jaar bleef Marie thuis. Ze ging vrij geregeld naar school en had verder zich zelf zoowat opgevoed. Het was een wonder, dat er van het verwaarloosde kind zooveel was terecht gekomen, dat ze met haar aardig gezichtje en haar dolle, jonge levenslust niet den weg opging van de oudste zuster. Ze scheen een aangeboren gevoel voor recht te hebben, een bij intuïtie weten

wat goed was. Haar karakter bleef primitief, onontwikkeld, maar wàt er in haar was, was recht.

Reysinck hield van haar, omdat ze zoo rustig in alles haar gang ging en zooveel attenties voor hem had. Ze was een klein fijn persoontje van een aangeboren distinctie, heel anders dan de meeste Veluwsche boerinnetjes. Hij vond het jammer, dat ze trouwen zou met Hendrik Schut, die dronk en had een wilde jeugd achter zich.

Hij had er al die maanden tegenopgezien haar te missen en met nieuwe menschen te beginnen; 't zou wel een half jaar duren, dacht hij, eer alles weer goed in orde was. Hij zou zijn de meester van 't huis; dat vooruitzicht verveelde hem, tot nu toe had hij alles overgelaten aan Dolly, daarna aan Marie. Hij leefde heel eenvoudig en had nooit hooge eischen gesteld, hij was tevreden, als ze hem maar stil lieten met zijn werk en zijn boeken.

En nu, — nu zat hij voor zijn schrijftafel en dacht na met den brief voor zich, waarin zijn aanstaande huishoudster hem meldde, dat haar man een beroerte had gehad en half verlamd was: „Mijnheer zou dus naar andere menschen moeten uitzien." Wel 't trof slecht, 't was nu begin October, hij zou nooit voor November klaar wezen met een ander span.

Hij schelde, Marie kwam binnen.

„Ik moet eens even met je praten," zeide Reysinck.

Ze ging naast de schrijftafel staan, haar bruine oogen zagen vol verwachting naar hem.

„Ik heb juist een brief van Juffrouw Minsen gekregen," zeide hij aarzelend, „de man heeft een beroerte gehad, nu kunnen ze niet komen."

Hij zweeg, een beetje verlegen, omdat hij bang was voor de weigering op hetgeen hij vragen wilde, maar ze voorkwam hem.

„Het treft heel ongelukkig voor u," zeide ze, niet willende laten merken, dat ze blij was, „'t is zooveel waard fatsoenlijke menschen in huis te hebben. Maar als u wilt kan ik wel bij u blijven, totdat ik trouw." Ze zeide het heel eenvoudig, 't deed hem plezier, dat zij het zoo gewoonweg en van ganscher harte aanbood.

„Als je dat zou willen, ben ik voor dezen winter geholpen," zeide hij dankbaar, „dan heb ik al den tijd om naar een huishoudster uit te zien. Was je niet liever naar je zuster gegaan?"

't Meisje schudde haar hoofd. „Nu 't zoo treft," zeide ze kalm en ze trachtte nog altijd hare vreugde te verbergen, „vind ik 't prettiger zóó. Rika laat me altijd met de kinderen sjouwen en verder heb ik er geen werk genoeg" . . .

Ze zong den heelen avond, toen ze alleen in de keuken was. Reysinck hoorde het en glimlachte.

De winter was niet koud, het was nat, somber weer, Reysinck maakte zijn visites nu òf te voet, òf met de oude tilbury van 't hotelletje. De regen sloeg tegen de muren van den Heihof, die heel verlaten lag in den grooten, kalen tuin, waarin de boomen troosteloos en ontbladerd stonden. Reysinck had een moeilijken tijd dien winter; 't is veel gemakkelijker je over je gevoel van eenzaamheid heen te zetten en met moed aan je werk te gaan als de zon schijnt. Ochtend aan ochtend als hij wakker werd, hoorde hij de regen slaan tegen de ramen of zachtjes neerruischen tusschen de dennen bij zijn venster. 't Kostte hem moeite op te staan, te beginnen met het werk van den eindeloos langen, eenzamen dag. O die leege huiskamer, waar hij alleen ontbeet en die zoo stil en somber was in den vroegen, grijzen wintermorgen, 't rijden in de tilbury, als hij rillerig bleef niettegenstaande zijn zware pelsjas en plaid, of de visites te voet, wanneer hij waadde door veldpaden, waar hij soms tot over zijn enkels in den modder zakte, zijn thuiskomen, moe, nat en heel ontmoedigd soms, o zijn thuiskomen, weer de verlaten kamers, weer zijn eenzaam maal, hij dacht soms gek te worden, hij dacht, dat hij 't niet zou kunnen volhouden, dat hij beter zou doen zich ergens anders te vestigen, maar hij had hier een goede practijk, hij kon ruim toekomen en hij zag er tegenop, ergens anders weer van voren af aan te

beginnen, om zijn brood te gaan vechten en misschien échec te lijden.

Op de pastorie had men medelijden met hem: hij dineerde er geregeld tweemaal in de week en dat fleurde hem altijd wat op. Marie zag, dat hij 't moeielijk had en was vol attenties; Zondags, wanneer ze vroeg aten, — dat had Dolly in 't begin bepaald om Marie een langen vacantiedag te geven en hij had het willen volhouden, — kwam ze altijd tegen halfacht even terug om voor zijn thee en zijn boterhammen te zorgen. Den eersten keer zeide hij haar, dat hij zich wel alleen redden zou, maar zij stoorde er zich niet aan. Zij deed alles, alsof het van zelf sprak, alsof ze geen bedankje verwachtte éven blij toch wel, als hij haar merken liet, dat hij het op prijs stelde.

Op een regenachtigen, kouden avond in 't laatst van Januari was hij na den eten uitgeroepen. Om half negen kwam hij thuis; zijn studeerkamer was donker; hij scharrelde naar lucifers, die hij anders altijd in zijn zak had; ze waren nergens te vinden. Ongeduldig ging hij naar de keuken.

In de deur bleef hij staan. Marie zat aan tafel te snikken met 't hoofd in de armen. Ze leek zulk een toonbeeld van ellende, dat hij er van schrikte en niet wist of hij terug zou gaan of vragen moest wat haar scheelde. Maar hij kon haar daar toch niet laten zitten zonder te weten, wat er gebeurd was.

„Wat mankeert er aan?" vroeg hij zacht, op een toon, alsof hij tegen een klein kind sprak.

Ze bleef zitten in dezelfde houding, ze antwoordde niet, haar schouders schokten.

„Wat is er?" herhaalde hij, „ben je ziek?

Ze schudde van neen, maar verroerde zich verder niet.

Hij stond even besluiteloos of hij maar terug zou gaan, nu ze toch niets wilde zeggen. Zeker een onaangenaamheid met Schut of de zuster, dacht hij. Maar hij had medelijden met haar, omdat ze zoo wanhopend leek, en hij voelde zich tot op zekere hoogte verantwoordeijk voor dit héél jonge kind, dat woonde in zijn huis. Hij ging dicht bij de tafel staan.

„Kom," zeide hij goedhartig, „wil je het mij niet zeggen? Kunnen we er niets aan verhelpen?"

Ze keek op, haar gezichtje was vuurrood van 't schreien.

„Ik... ik heb Hendrik zoo even weggestuurd," zeide ze tusschen haar snikken door, „ik wil niet met hem trouwen."

„Wat heeft hij gedaan?" vroeg Reysinck zacht.

„Hij is gisteren avond, toen hij me thuisgebracht had, weer uitgegaan; hij is smoordronken thuisgekomen van nacht, ik weet het, Dina Verdonk heeft het me van middag verteld. Van avond, toen u uit was, kwam hij hier, hij rook naar den jenever, hij was weer half dronken." Ze snikte zachtjes, voor ze verder ging. „Toen ben ik boos geworden en ik heb hem gezegd, dat ik er voor bedankte met een zuiplap te trouwen, dat ons leven toch al moeilijk genoeg is, zonder dat je nog een man hebt, die telkens stomdronken is. Toen werd hij woedend, hij wou me slaan. Ik ben aan den anderen kant van de tafel gaan staan en toen ging hij weg. Hij wou me slaan, nu al, nog vóór we getrouwd waren."

Ze veegde met haar schort langs haar oogen. Reysinck zag op haar neer, in eens heel duidelijk begrijpend de tragedie van de vrouw uit het volk, de heele lijdensgeschiedenis, die ze daar gezegd had: „Hij wou me slaan, nu al, nog vóór we getrouwd waren." Hij voelde zich bleek worden, hij werd bleek van woede, van verzet, dat hij machteloos wist. Hij had dat alles geweten, lang vóór vandaag, hij had vrouwen gezien, uitgehongerd, die zwoegden voor groote huishoudens en voor wie de man dikwijls niet eens de helft van zijn loon thuisbracht, hij had de ellende gezien, maar 't was hem, of hij ze vóór vandaag nooit begrepen had....

„'t Spijt mij zoo voor je, dat dit gebeurd is," zeide hij hartelijk. „En toch ben ik blij, dat je het hebt afgemaakt. Hendrik wàs geen man voor je." Hij voelde zich heel onhandig, hij wist niet, hoe hij haar kalmeeren zou.

Ze stond plotseling op en wreef met een moede beweging haar schort door haar gezicht.

„Ik zal voor de thee gaan zorgen," zeide ze mat. „U zult wel dorst hebben."

Hij gaf haar een calmant en stuurde haar toen naar bed. Den volgden morgen was ze heel rustig. Ze bleef nog een paar weken wat bleeker en stiller dan gewoonlijk, toen hoorde hij haar weer bij haar werk zingen. En hoewel ze nu niet trouwen zou, sprak ze toch niet van weggaan en Reysinck van zijn kant maakte geen werk van een huishoudster. 't Scheen een stilzwijgende overeenkomst, dat ze blijven zou....

In Februari was ze een week lang boos op hem. Op een Zaterdagmiddag had zij met stoffen een glazen instrument gebroken dat op zijn tafel stond. Hij maakte zich kwaad toen hij het merkte, hij had juist moeilijkheden met een zijner patiënten en was uit zijn humeur. Hij zeide driftig, dat ze zich niet met zijn studeerkamer hoefde te bemoeien, dat ze altijd alles veel te gauw wilde doen. „Als ik ook niet àlles zelf doe, komt er niets van terecht," eindigde hij brommend zijn speech.

Het was heel onredelijk van hem, een dom, kinderachtig gezegde, waar hij zich een minuut later voor schaamde. Hij hoopte, dat zij 't niet gehoord zou hebben, want ze was al half de deur uit, toen hij het zeide, het zou hem spijten, als zij 't gehoord had, ze deed toch haar best, sloofde zich zoo voor hem uit.

Ze boudeerde niet, ze bleef heel beleefd, maar ze sprak niet uit zich zelf. Den volgenden dag, zondag, om half acht zat hij te wachten, of ze zijn souper niet voor hem zou komen klaar zetten, ze verscheen niet. Om tien uur als naar gewoonte kwam ze thuis, ze zeide hem met een sereen gezichtje goedendag en maakte geen excuses.

Reysinck was woedend, maar te trotsch om zijn boosheid te laten merken. Ze had die laatste woorden dan toch gehoord en wilde hem straffen, omdat hij dat gezegd had. Ze deed juist wat ze doen moest en stak verder geen vinger vóor hem uit. Wel, hij zou haar toonen, dat hij 't zonder haar hulp ook afkon.

Maar heel makkelijk was het hem niet. Donderdag moest hij zelf in zijn kamer de stof afnemen, ze lag een duim dik en hij schaamde zich voor zijn patiënten. Terwijl hij bezig was, trof hem eensklaps de komische zijde van 't geval en hij lachte voor zich heen. Ze was een heks, maar hij had zich ook kinderachtig aangesteld... Toen voelde hij zijn wrevel weer rijzen, 't kwam niet te pas, hij zou haar leeren, dat het niet te pas kwam.

Maar hij leerde haar niets, omdat hij met recht haar niets te verwijten had. Hij kreeg 't gevoel, alsof hij een bestrafte schooljongen was, dom, onbeholpen, omdat hij zich tegen 't kleine duivelinnetje niet opgewassen wist, dat hem met haar beleefde manieren en haar sereen gezichtje bediende en totaal onbewust scheen van 't ongepaste harer handelwijze.

Toen 't spelletje een week geduurd had, vond ze, dat hij genoeg gestraft was. Ze kwam den volgenden zondagavond om half acht thuis, en had weer al de vroegere kleine attenties voor hem. Reysinck, vernederd, wist niets beters te doen, dan ze aan te nemen, alsof er nooit een interruptie was geweest.

Zoo voedde Marie den dokter op.

IV.

Na den langen, somberen regenwinter kwam een vroeg voorjaar van blijheid en zon.

Half Maart hing over de toppen der linden voor 't kasteel een lichtgroene schijn, een paar dagen later stond op de pastorie de perzikenboom in bloei.

Reysinck kwam op een achtermiddag van zijn visites terug. Het was heel warm geweest en in de lucht, die kleurloos werd met 't doode licht dat er is over alle ding even na zonsondergang, bleef de zwoelte van den zonnedag hangen.

Er was teerheid in de lucht, die alles met haar zwoelte stil liefkoosde. Een gedempte jubel steeg op en trachtte zich nog te breken door de innigheid der atmosfeer. Hij zwol, zwol, alsof hij straks nog uit zou klinken als het schallende triomflied van blijheid en liefde en hoop voor het nieuwe leven dat komen ging, het toomelooze lied, dat opbruist in de eerste zonnedagen. Maar het licht werd al te kleurloos, de jubel bleef nog maar zachtjes nazingen, heel innig, en de lucht, zwoel, omving alles als een liefkoozing.

Reysinck voelde zich gelukkig, omdat het voorjaar kwam. Hij reed langzaam het hek van zijn villa in en bleef even voor zijn deur staan, glimlachend, omdat het warm werd en de boomen uitbotten.

Om zes uur zou hij op de pastorie dineeren, hij ging zich kleeden en keek onderwijl naar buiten, licht en blij voelend, nu de winter weg was met zijn eeuwigdurenden regen, die hem melancholiek had gemaakt.

De voorjaarslucht hing in de kleeren, die hij uitdeed; 't herinnerde hem aan den geur van heel jonge, uitbottende seringen. Hij had de ramen half toegedaan; binnen voelde hij nog de zachte, warme lucht. De lente kwam; Reysinck wachtte, onbewust, op zijn geluk, dat komen zou met de lente; hij dacht, onbewust, heel diep in zijn ziel, dat het komen ging; hij luisterde naar de voetstappen van zijn geluk, dat komen moest. Hij wist niet wat het zijn zou, hij verwachtte eenvoudig zijn geluk. Zou het komen, met de lente, den langen grintweg af die liep langs zijn huis? Hij voelde het komen....

Toen hij beneden kwam, was Marie het koper van de voordeur aan 't schuren. Hij glimlachte om 't vuur, waarmee ze werkte en bleef nog even staan om iets van 't weer te zeggen. Hij vond, dat ze toch wel een heel mooi, gracieus dingetje was in die lichtblauw katoenen japon met haar weelde van blonde krulletjes en haar ondeugende bruine oogen. En terwijl hij het dorp doorfietste, dacht hij er aan, hoe goed ze voor hem geweest was, hoe ze zich geheel gaf aan haar werk. Ze was anders dan de andere boerinnetjes hier, met haar beschaving en haar helderen kijk op alle dingen. Hoe kon iemand, zonder leiding, zich vormen tot een mensch, zoo zuiver voelend, met zoo vasten wil, primitief wel, maar juist zoo mooi in dat niet-gecompliceerd zijn? 't Was wonderlijk, wonderlijk, iets om heel veel eerbied voor te hebben, iets kostbaars wat je zelden zag in zoo groote eenheid, zoo'n puur oorspronkelijk karakter.

Dien avond onder de thee leunde Reysinck in zijn fauteuil met een gevoel van innige behagelijkheid. Hij sprak niet veel, maar zijn oogen lachten nog altijd, omdat hij dacht aan de lente en zijn geluk, dat komen moest.

De predikant had hem lang zitten bestudeeren.

„Wat heb je toch?" vroeg hij eindelijk, alsof Reysinck's gedrag hem amuseerde.

Reysinck zag op: „Hoezoo?"

„Je kijkt zoo vroolijk, je bent heel anders dan gewoonlijk."

„'t Is het voorjaar, ik heb nooit goed tegen den winter gekund. Ik moet oer-vervelend geweest zijn, al die maanden, ik maak jullie wel mijn excuses."

Hij lachte even, vroolijk-uit, alsof hij een kind was. Het geluk kwam nader.

Het naderde steeds. Hij wachtte, soms ongeduldig en opgewonden, meestal echter stil, eerbiedig, omdat het zoo groot zou zijn. Hij durfde niet te vragen, wat het wezen zou. Maar het naderde, hij hoorde de zachte voetstappen....

Toen het kwam, was het geen geluk meer. Toen het voor hem stond zag hij, dat het Strijd was en Twijfel.

Hij realiseerde het op een zondagmorgen. Hij zat te ontbijten en Marie kwam binnen om hem zijn brieven te brengen. Toen, eensklaps, wist hij wat hij had verwacht....

Hij schrikte op uit zijn vage droomerijen over wat komen ging. Hier stond de Werkelijkheid.

Machinaal opende hij zijn brieven en begreep geen woord van den inhoud. De revelatie was zoo plotseling, dat hij bijna verdoofd werd door den schok, hij kon niet doordenken, hij durfde niet.

Veel te vroeg ging hij naar de kerk. Marie die hem in de gang tegenkwam, keek hem verwonderd aan.

„Weet U wel, dat het nog lang geen tijd is?"

„Ik mag toch zeker wel gaan, als ik er lust in heb," zeide hij ruw. Hij zag niet op en trad haar haastig voorbij, hij voelde, onduidelijk een wrok tegen haar, omdat ze hem daar in den weg liep. Hij voelde wrok tegen haar om meer dan dat.

Hij ging den grintweg op naar het dorp. Hij wilde nadenken en durfde toch zich zelf

niets vragen. Maar langzaam, uit den chaos in zijn hersenen, uit het warrelen van zijn gedachten, die ronddraaiden, krioelden in 't donker met nu en dan heel even een weerlichtflits van beter begrijpen, steeg op één idee.

Ze leek te komen van onder den chaos, ze maakte zich los uit de donkere, krioelende gedachten, ze steeg op, half verhuld, toen rees ze, scherp omlijnd uit den nevel van waan. En 't wentelen en bliksemen in zijn hoofd hield op, en alleen die éene idee bleef staan, groot, allesoverheerschend: dat hij Marie liefhad.

Hij stond voor 't feit, hij had Marie lief, hij had een meisje lief, dat van hem gescheiden was door heel een opvoeding, door traditie, door honderd opvattingen, wijdgaand verschil in denken, dat niet te overbruggen zou zijn. Maar terwijl hij, van 't begin af, als een heldere, onomstootelijke waarheid zag wat hem scheidde, voelde hij, in de schaduw van het leed, dat zijn zeker-weten hem bracht, zijn liefde groeien. 't Was iets heel sterks in zijn weemoed, hij had nooit zóóveel van een vrouw gehouden.

Hij dacht aan zijn studententijd, aan de mooie Liesbeth Merens, waar hij half mee geëngageerd was geweest, aan zijn wanhoop, toen zij 't had afgemaakt, — hoe rampzalig hij geweest was. Hij dacht er aan met verwondering, hoe hij toen zóó ongelukkig had kunnen zijn. 'n Stroovuur, 'n heel eerlijk, echt vuurtje, 'n vlam van hartstocht, die gauw weer was neergeslagen en waaraan hij later terugdacht zonder pijn, met een lichte minachting.

Maar dit, dit was de liefde van 't beste en teerste wat in hem was. Hij had nu gezien de vrouw, die hij, zonder er zich zelf rekenschap van te geven, verwacht had, de vrouw, zooals hij ze zich onbewust had gedroomd, zeker van haar weg, die vasthoudt aan wat ze éens voor goed heeft erkend, wezen van reinheid en subliemen eenvoud.

Toen hij den schok te boven was, dien de plotselinge revelatie hem gegeven had, trachtte hij de zaak rustig onder de oogen te zien. Hij dacht er over, wat hij doen moest, — of het niet het beste wezen zou, haar heen te laten gaan. Maar hij zeide tot zichzelf, dat ze zoo gelukkig bij hem was en dat ze 't zoo vreemd zou vinden als hij haar wegzond. Hij zag wel, hoe doorschijnend zijn drogredenen waren, maar hij trachtte zich te suggereeren, dat het was om háar, voornamelijk om háar, dat hij haar hield. Hij wist, dat hij niet buiten haar zou kunnen, dat ze hem onontbeerlijk geworden was en hij durfde niet, uit eigen beweging, breken met zijn tegenwoordig leven, met den weemoed en de heel groote liefde, die bloeide in de schaduw van het leed.

Wat deed het haar, dat hij haar liefhad, zij zou 't nooit weten. Hij dacht zich sterk genoeg om zijn liefde te dragen en haar tegenwoordigheid; hij was sterk genoeg voor alles, voor 't leed, voor den weemoed. Hij zou ze dragen; alleen, zij moest blijven....

V.

De zomer werd één lange strijd voor hem.

Het was hem een marteling, haar om zich te zien en te weten, dat het geluk onbereikbaar was. Want dat stond voor hem vast: haar trouwen was absoluut onmogelijk. De gedachte aan een huwelijk had hij van 't eerste oogenblik af buitengesloten; hij had er geen rekening mee gehouden, het kon niet, het was even onmogelijk, alsof ze de vrouw van een ander geweest ware.... Als hij zich daar niet zoo overtuigd van had gevoeld, zou hij haar hebben laten heengaan.

Maar nu, dit leed dat aldoor voor hem stond, overal met hem meeging, dat alleen maar even terugweek als hij binnentrad bij een patiënt en hem bij de deur weer opwachtte, dat hij eerst had aanvaard, omdat hij krachtig genoeg zich geloofde, werd hem te sterk. Hij had getracht het meester te blijven, maar hij voelde zich te klein, 't tornde en plukte aan zijn levenslust, hij had hem niet willen geven aan 't leed, dat sterker was dan hij, hij had er om gevochten, omdat hij jong was en nog genieten wilde. Maar 't leed had hem zijn levenslust afgenomen en als een zwaarte, waaronder hij bijna stikte, voelde hij den last van zijn bestaan.

Hij begreep zich zelf niet meer; hij minachtte zich zelf, omdat het leed hem te sterk was, omdat hij het niet dragen kon, over leed en leven heerschen als een koning. Wat was hij klein en zwak, wat wàs hij zwak. Vroeger had hij altijd met een geringschattende verwondering neergezien op wie overwonnen werden door het leven. Nu was hij éen van hen, een overwonnene door het leven, hij stond in de lange rij van hen, die niet groot genoeg waren voor het leed, die hun dagelijksch bestaan en hun plichten sleepten als een last, die leefden, omdat ze nu eenmaal moèsten, niet vrijmachtig, grootsch, als heerschers, die dwingen omstandigheden naar hun vrijen wil, vorsten, die nemen in vrije keus van wat het leven geeft.

Zoo had hij denken te heerschen en nu verachtte hij zich zelf, omdat hij niet kon. Hij richtte streng over zich zelf, telkens trachtend zich weer omhoog te werken, telkens terugvallend in zijn moedeloosheid. Hij richtte streng over zijn zwakheid, die hij onverklaarbaar vond en hij vergat den winter die achter hem lag. Hij dacht er weinig aan terug, hij wist niet, dat hij veranderd was, dat er in die donkere, stille dagen iets in hem was doodgegaan, wat nooit meer kon opstaan, waarvan hij, onbewust en diep in zijn ziel de herinnering dragen zou, jaren lang nog, als een looden last, die hij niet begreep, alleen maar voelde....

De melancholie, die toen in zijn denken en voelen gekomen was, die heen was gegaan bij 't naderen van de lente, had hem dien eersten tijd weer in haar macht.

Toen in eens, heel onvoorbereid, kwam de gedachte: Waarom trouw ik haar eigenlijk niet. Hij was er in 't begin van geschrikt, maar ze liet hem niet los; ze dook telkens weer voor hem op en hij begon zich te verwonderen, dat hij ze vroeger als een volstrekte onmogelijkheid had buitengesloten. Waarom konden ze niet sterker zijn dan traditie en klasse-opvattingen? Was de afstand, die hen scheidde, dan niet te overbruggen, nooit, door toegevendheid, door liefde, door een heel groote liefde, door veel toegevendheid en teerheid? Hield hij dan niet genoeg van haar om alle kleine verschil in denken, in opvattingen over 't hoofd te kunnen zien? Hij zou haar ontwikkelen, met haar fijne intuïtie begreep ze zoo vlug, voelde ze zoo zuiver. Hij dacht haar moreel zijn meerdere en mochten dan een paar ellendige uiterlijkheden zich plaatsen tusschen hem en zijn geluk, uiterlijkheden, die konden verdwijnen, en die, al mocht er iets van blijven bestaan, zoo klein waren, zoo min, heel kleine dingetjes van schijn, waarover de menschen misschien zwaarwichtig hun wijze hoofden zouden schudden in minachtend veroordeelen van de mésalliance met een vrouw uit 't volk, — maar die voor hem, die wist haar mooie, hooge ziel niets zouden zijn dan een zeer gering offer, dat hij haar bracht voor 't geluk, wat zij hem geven moest.

Maar trots alle argumenten, die hij opstapelde om zichzelf te overtuigen, voelde hij als onomstootelijke waarheid, dat 't toch niet gaan zou, dat 't verschil dieper zat dan in een paar vormen, een gezegde, een manier van spreken, dat het liep door heel hun beider jeugd, dat 't zou blijven een nooit te beslechten strijd die hun huwelijk tot een marteling maken zou, dat hij nooit geheel gelukkig kon worden en voor haar, gerukt uit haar sfeer, het leven één moeite wezen zou.

Dat alles voelde hij, maar hij wilde 't niet aannemen. Hij streed en hij hoopte, dat 't einde zou zijn een nederlaag....

Of Marie ooit zijn vrouw zou willen worden, daarover dacht hij niet, 't was heel waarschijnlijk, dat ze niet van hem hield, maar haar liefde was een factor, waar hij nu nog geen rekening mee kon houden. Hij moest eerst zijn eigen strijd uitstrijden, eerst heel zeker weten, welken weg hij zelf te gaan had.

In Augustus kwamen Tante Mathilde en Annetje bij hem.

Hij had als een berg tegen dat bezoek opgezien. Vroeger logeerden ze ook wel eens op den Heihof maar toen was Dolly er en hij behoefde zich nooit veel met zijn gasten te bemoeien. Hij had er lang over gedacht, nu, of hij hen vragen zou, maar hij vond het zijn plicht en toen had hij het gedaan.

In den winter was Oom de Rhede gestorven; Tante en Annetje waren alleen gebleven en Annetje trok zich nog meer terug, was als een geëffaceerde, weinig sprekende persoonlijkheid, onbeteekenend lijkend in wat eigenlijk was hooghartige reserve tegenover haar moeder. Ze leed onder 't gemis van haar vader, die in haar kleurlooze, eentonige jeugd het eenige wezen was geweest waaraan ze zich gehecht had. Ze had van hem gehouden met de overgave van heel haar eigen, jonge zelf, en later, toen ze ouder werd, met iets van meelijdende teerheid ook, als ze hem zoo graag beschermen wilde tegen de bedillerige, drukke goedhartigheid van haar moeder, waaronder ze beiden leden. Maar ze had nooit gedurfd.

Langzamerhand, na zijn dood vooral, had ze haar schuchterheid verloren. Maar ze sprak toch nooit tegen; ze zweeg uit apathie, uit onverschilligheid, uit minachting. Ze liet zich kalm redderen, omdat ze het de moeite waard niet vond te antwoorden. Ze leefde heel stil haar eigen zieleleven, waar niemand iets van wist, waarvan ze alleen, in uren van groote vertrouwelijkheid, soms gesproken had tot haar vader, toch voelend, dat hij haar niet begreep.

Toen de zomer kwam, ontving Reysinck een brief van Dolly, die pas een bezoek van Tante Mathilde had gehad. Tante klaagde erg, schreef ze, Annetje zag er zoo slecht uit en had bloedarmoede; de dokter wilde, dat ze een poosje naar buiten zou gaan, maar met een pensioen van kolonelsweduwe kon je geen zomeséjours maken. In Dolly's brief waren de klaagliederen uitgedeid tot twee groote bladzijden met een half bevelend, half verlegen slot. „Kun jij ze niet vragen? Je zou je heel weinig met hen hoeven te bemoeien. 't Is alleen maar voor de lucht. . . ."

De brief was hem als een alleronaangenaamste verrassing geweest, die hem zijn laatste restje levenslust dreigde te ontnemen maar hij had het zijn plicht gevoeld om zijn huis voor hen open te stellen.

En toen hij hen eenmaal geïnviteerd had, wilde hij ook tot het uiterste gaan, hij hield lange conférences met Marie, die 't heel prettig vond, dat er gasten zouden komen. Hij zag de hangmatten na en bestelde er een nieuwe; Marie verfde het hout van de hut op, die sinds Dolly's vertrek nooit meer gebruikt werd. En toen alles klaar was, wachtte Reysinck met bezwaard hart zijn logées.

Het viel hem mee. Den eersten avond vond hij het vermoeiend en voelde hij zich onhandig, bang om in zijn plichten van gastheer te kort te zullen schieten, zijn gasten de voetenbankjes nadragend, die Marie van den zolder had meegebracht, agitant beleefd en voorkomend en aldoor denkend in zich zelf hoe vreemd het toch was, dat je zoo gauw damesgezelschap ontwende.

Den volgenden dag aan 't ontbijt was het alles al veel gewoner, leek het hem, of het al bijna zoo hoorde: Tante Mathilde, breed in den zwartleeren fauteuil van waaruit zij den Heihof trachtte te commandeeren, Annetje tegenover hem, heel bleek en tenger in haar rouwjapon, wat ouder dan een jaar geleden met een trek van moeheid om haar mond. En toen hij haar zoo zag, fijn, geëffaceerd, moe wezentje, voelde hij eensklaps een groot medelijden, omdat hij wist, dat haar leven zoo kleurloos was geweest en niet zonnig worden zou naast Tante Mathilde; hij voelde een groote verteedering, een behoefte haar te steunen, omdat ze ziek was en verdriet had.

„Je hangmat is klaar," zeide hij vriendelijk, „ik heb ze weer op de oude plaats gehangen."

Ze zag op, dankbaar voor zijn attentie.

„Ik heb er me al lang op verheugd."

Ze kleurde even en 't viel hem weer op, hoe verlegen ze altijd met hem was.

Dien morgen, toen hij, na Tante en Annetje onder de boomen geïnstalleerd te hebben, langs de lage heg van den moestuin terug ging om zijn fiets te halen, zag hij Marie bij de bessenstruiken. Ze stond iets voorovergebogen in de felle zon; toen ze hem hoorde, keek ze op en kwam naar hem toe.

„Wat wilt u voor groente hebben, boontjes of gestoofde sla?"

Hij haalde zijn schouders op. Hij was op 't punt van te zeggen: „Vraagt het maar aan mevrouw," maar hij bedacht zich; hij wilde niet, dat Tante Mathilde zich te veel

met 't huishouden bemoeien zou, hij zou 't niet kunnen verdragen haar over Marie te zien redderen.

„Neem maar wat je het beste vindt," zeide hij. „Je hoeft 't mij nooit te vragen, dat weet je wel."

Ze bleef nog even staan, aarzelend, of ze dan zelf maar altijd de menu's zou opmaken. Hij zag haar aan en lachte.

„Als je een zonnesteek krijgt, hoef je niet bij mij te komen om je weer beter te maken," zeide hij vroolijk. „'t Zou je eigen schuld zijn, zonder hoed op zulk een dag."

Hij was opgewonden; 't verschil tusschen 't fijne bleeke poppetje, dat in de hangmat lag te lezen, en dit figuurtje van frissche kracht en jubelenden levensmoed, trof hem, en al zijn sympathie van jong, gezond mensch ging weer uit naar 't kind, dat daar voor hem stond in den hellen zonneschijn en hem overmoedig aankeek.

Dien morgen vergat hij zijn verdriet en zijn martelenden twijfel.

In de volgende dagen was hij gelukkig: hij kon er zich geen rekenschap van geven, hoe het kwam; 't was begonnen, plotseling, toen Marie naar hem toekwam in den moestuin, een gevoel van zekerheid en vaster weten. Hij durfde het niet doordenken niet belichamen in een plan, een scherp omlijnde gedachte, maar 't was hem als het voorvoelen, heel klaar en duidelijk, van het groote geluk, dat hij onder zijn bereik had. En die gedachte en het gevoel van komende zekerheid, het vooruitzicht van eindelijke rust na zijn twijfel en zijn langen strijd, wonden hem op en hij werd zoo vroolijk, dat Tante Mathilde, die hij gewoonlijk imponeerde, zich geheel met hem verzoende en trachtte hem orders te geven, die hij lachend, goedgehumeurd aanhoorde en nooit opvolgde. Annetje verloor haar réserve, maakte gekheid met hem, look op in de jonge, frissche atmosfeer, die in deze dagen hing over den Heihof. En met iederen dag geloofde Reysinck zekerder, dat hij nu zijn weg wist en dat het geluk, het groote geluk van zijn leven, dicht bij was . . .

Hij leefde voort in zijn roes, hij zag alleen zich zelf en zijn liefde; hij zag de wereld alleen door zijn liefde heen, hij zag Annetje en dacht aan Marie, als hij gekheid maakte met háár. Ze was nu zooveel beter, dat ze dikwijls na den eten, als hij ver weg een patiënt had, met hem meefietste. Dan reden ze terug in den koelen avond, langzaam, over de hei die insliep, of ze rustten uit tegen een heuveltje, heel weinig sprekend, hij denkend zijn gedachten, die uitgingen naar Marie en zij denkend aan hém.

Soms, zacht, sprak ze hem van haar vader, van haar eentonige jeugd, van 't kleurlooze leven, dat ze nu had, tegelijkertijd verwonderd over zich zelve, dat ze zich zóó durfde uiten. Dan kwam Reysinck weer tot de werkelijkheid terug en in een behoefte om te troosten, zeide hij heel vriendelijke, zachte woorden, omdat ze iemand was die verdriet had. . . .

Twee dagen voor het vertrek der de Rhedes kwam de terugslag voor Reysinck door iets heel gewoons, iets, wat hij al zoo dikwijls gezien had, maar wat in zijn opwinding hem nooit had getroffen. Hij fietste 't hek in na zijn middagvisites, blij, dat 't werk voor dien dag waarschijnlijk gedaan was en hij een rustigen avond hebben zou in zijn makkelijken rieten stoel onder de beukeboomen, waar ze op mooie dagen altijd thee dronken.

Annetje lag in haar hangmat, indolent leunend op een paar kussens. Voor 't eerst viel het hem op, hoe gedistingeerd ze eigenlijk was met haar fijn gezichtje, bleek onder 't zware aschblonde haar, haar gesoigneerde witte handjes en haar eenvoudige japon van zwarte voile, die over den rand van de hangmat tot bijna op den grond hing. Marie stond naast haar, buitenkind, boerinnetje in eens. . . . Annetje zei iets tegen haar, hij verstond niet wat, en Marie lachte. Het hinderde hem, dat ze zoo lachte, zoo hard. . . .

Hij nam zijn hoed af, riep iets van de warmte en reed door naar 't huis. 't Zou nooit gaan, nooit, hij zou haar niet kunnen beschaven, ze zou blijven vrouw uit 't volk. Hij wierp zich languit op zijn rustbank; hij moest nu weer denken, stil liggen en maar denken, twijfelen . . . Nu waren ze er weer, de strijd,

de twijfel; hij was blind geweest, stekeblind deze weken, hij had aldoor gedacht, dat hij zou kunnen. Nu zag hij weer klaar; de opwinding was geweken, de strijd begon op nieuw. Hij gevoelde een intense moeheid, een groote behoefte om ergens te zijn heel stil, ver weg, ergens, waar hij niemand kende, waar hij maar alleen zou zijn met zijn eigen verdriet en zijn liefde, die niet sterven wilde. Hier ging het niet, hij had hier geen tijd om 't uit te denken. Hij sprong op, over een kwartier zouden ze eten. Vreeselijk, zijn logées, zich geweld aan te moeten doen om vroolijk te schijnen . . . overmorgen kreeg hij rust. . . .

Hij trachtte aan tafel opgewekt te lijken, vertelde een paar aardigheden van een patiënt, maar 't ging niet. Toen zweeg hij maar en zat, de oogen ver weg starend over de weiden, te soezen. Hij hoorde Tantes drukke stem en vaag weg de antwoorden van Annetje, en schrikte op als Tante hem wat vroeg. Annetje, voelend, dat hij iets had, wat hem hinderde, sprak niet tegen hem.

Hij bleef dien avond en den volgenden dag zoo stil, dat Tante Mathilde zich weer onbehagelijk begon te gevoelen; ze mopperde lang tegen Annetje over Willem, die zulke kuren had, maar Annetje, lijdend om zijn verdriet, dat ze niet kende, antwoordde bijna niet.

Bij 't afscheidnemen was hij verstrooid. Hij voelde 't zelf als een treurig slot na de vroolijke weken in welke hij zijn plichten van gastheer zoo goed had vervuld, maar hij was te geënerveerd om zich in te spannen, anders te zijn. Tante, gegriefd, kuste hem koel met een conventioneel, klaargemaakt bedankje voor zijn gastvrijheid. Annetje stak haar hand uit.

„Ik dank je voor alles," zeide ze en even trilde haar stem. Hij keek haar recht aan en zag in haar oogen niets anders dan een groot meegevoel, een verlangen om hem te helpen. Ze had dus geraden, dat hij verdriet had; hij was er haar dankbaar voor. Hij hield haar hand lang vast.

„Adieu," zeide hij, „we hebben 't goed samen gehad."

Toen vertrok de trein en hij dacht, dat hij zich mal had aangesteld en dat Annetje hem zeker heel gek zou vinden.

En Annetje spoorde weg, vond niets, wist alleen maar, dat Willem een groot verdriet had en dat zij het niet was, die hem troosten kon.

VII.

Hij begon het nu sterker te gevoelen, klaarder te zien met iederen dag; het groote verschil, dat hem scheidde.

De klove groef zich dieper door een woord, een beweging van haar, door haar lach, die hem physiek pijn kon doen, — het meest echter door haar kijk op de dingen en haar levensopvatting. Hij sprak heel veel met haar; hij had, toen de de Rhedes vertrokken waren, zich voorgenomen 't te probeeren, te trachten, of hij haar kon ontwikkelen, zich zoo objectief mogelijk te plaatsen tegenover de vraag, of hij haar ooit tot vrouw zou kunnen nemen. Ze kwam hem nu alles vragen, vol eerbied voor zijn kennis, half ongeloovig soms als hij haar iets vertelde maar heel vlug begrijpend meestal. Als hij onbevangen tegenover haar had gestaan, zou hij plezier hebben gehad in zijn leerling, nu voelde hij alleen maar, dat, wàt ze ook leerde, ze elkaar nooit nader konden komen, dat het verschil in levensopvatting niet weg te nemen was. Ze bleef vrouw uit het volk, met haar tradities, die ze niet kon loslaten, met haar jeugdherinneringen en haar vooroordeelen, die haar hèm deden beschouwen als een geheel ander soort mensch dan zijzelve, voor wien zij, trots haar eerbied en haar werkelijke gehechtheid een beetje haat gevoelde, onbewuste haat misschien, maar die gevoed was vele geslachten lang, — rassenhaat van 't kind uit 't volk voor den bezitter.

Dat werd zijn groote smart, te weten dat er iets in haar was, dat hem haatte en dat die haat niet sterven zou, dat ze altijd zou blijven tusschen hen, dat ze door geen liefde en geen teerheid was weg te nemen, dat tusschen hem en haar niet zou kunnen zijn het volmaakte vertrouwen, van haar kant niet de algeheele overgave, waar dat iets in haar bleef, dat nooit in hem zou willen gelooven.

En toch wilde hij het niet opgeven, wilde hij blijven hopen, dat 't eens gaan zou,

trachtte hij iederen dag haar wat nader te komen, om gedesillusionneerd te worden, wanhopig teleurgesteld, als hij zag, dat 't verschil zich scherper belijnde. . . .

Hij trachtte 's avonds te studeeren maar hij kon niet; zijn gedachten gingen van zijn boek naar het groote vraagstuk van zijn leven. Dan zat hij aan zijn schrijftafel en draaide in zijn gedachten de kwestie om en om, of hij zocht een voorwendsel en schelde om Marie, en met iederen keer dat ze binnen zou komen, hoopte hij, dat hij 't antwoord nu duidelijk zien zou.

Hij moest haar bij zich hebben, omdat hij zijn gedachten vergeten wilde en als ze voor hem stond naast zijn bureau, werd het hem nog zwaarder en hij had wel al zijn zelfbeheersching noodig om haar niet in zijn armen te nemen en woorden van liefde te zeggen.

O, het donkere verlangen, dat in hem kon bruisen, de passie, die in hem stormde, zijn arme liefde, die hij had willen dragen hoog en heilig boven al 't kleine en lage uit en die hij telkens voelde neertrekken door zijn wilde wenschen en zijn stormenden hartstocht. . . .

Op een avond laat, toen hij moe was van zijn strijd, ging hij naar de pastorie. Hij kon zijn leed niet langer alleen dragen, hij moest er iemand over spreken, een menschelijke stem woorden van begrijpen hooren zeggen, misschien raad krijgen. . . .

De predikant zat op zijn studeerkamer aan zijn preek te werken.

„Ik kom heel ongelegen", zeide Reysinck „je moet 't maar voor lief nemen, ik kon 't alleen niet langer uithouden". Hij lachte nerveus en begon de kamer op en neer te loopen. De dominee ging in een der lage fauteuils bij 't vuur zitten, hij zeide niets en wachtte.

Maar Reysinck wist niet hoe hij beginnen moest. Nu hij hier was, en op 't punt stond over zijn leed te gaan spreken, leek 't hem in eens een onmogelijkheid, hij vond het belachelijk, absurd van zich zelf zijn verdriet naar een ander te dragen, 't te etaleeren, aan wat hij heilig had gehouden al deze maanden lang te plukken, totdat het naakt zou liggen voor de oogen van een ander. Hij dacht, dat hij 't niet zou kunnen zeggen, nooit, maar hij voelde zich zoo ongelukkig onder de zwaarte van zijn leed, dat hij alleen wist.

En terwijl hij nog liep te zoeken naar woorden om 't alles duidelijk te maken, kwam de stem van den predikant, zacht, bang haast van pijn te doen, van iets heiligs aan te roeren.

„Ik wou, dat ik je helpen mocht. Als je verdriet hebt en ik iets voor je doen kan. . . ."

Toen, spontaan, zeide Reysinck hem alles. In grooten eenvoud zeide hij het, sprak hij van zijn liefde en van zijn twijfel, die al de maanden tot marteling had gemaakt. En dat hij telkens duidelijker voelde, dat 't niet kón. . . .

De predikant zag op. „Waarom toch niet?"

Ze hadden elkaar aan de academie gekend, hij dacht terug aan Reysinck's socialistische neigingen. Reysinck keek hem aan, vatte zijn bedoeling en voelde tegelijkertijd, dat de dominee hem niet begreep. Het irriteerde hem.

„Dacht je, dat ik 't liet om 't verschil in stand, omdat de menschen zouden zeggen, dat ik me mésallieerde?" „Hij is getrouwd met z'n meid," zouden ze zeggen en met minachting neerkijken op ons allebei en ze zouden lasteren, mij . . . haar. . . . Dacht je dat ik mijn vinger zou omdraaien om een van hen? Dacht je, dat het me iets schelen kon, als ze uit de hoogte op ons neerkeken en ons negeerden? Als ik zeker was van me zelf en zeker was van ons eigen geluk, dan zou de opinie van de heele beroerde samenleving met zijn minne ideetjes me totaal koud laten. Ik dacht, dat je begrepen zou hebben, dat 't dàt niet was. Maar we staan zoo oneindig ver van elkaar, zij en ik, we zouden elkaar nooit begrijpen, we zouden elkaar ergeren, aldoor, in alles. Neen, 't zou nooit gaan. . . ."

Hij had zich onder 't spreken hoe langer hoe meer opgewonden. Maar toen hij ophield en den predikant weer aanzag wachtend op een antwoord, zag hij, dat de dominee hem nòg niet begreep. Hij voelde 't eensklaps als een physieke pijn, dat de ander zoover van hem afstond en toch wist van zijn lijden, wist de feiten alleen van zijn leed en zijn liefde.

„'t Geeft niet," zeide hij bruusk, „'t helpt niet of we er over praten. Ik had er je niet mee moeten lastig vallen. Adieu."

Voor de predikant kon antwoorden, was Reysinck de kamer uit. Het was hem een verlichting weer alleen te zijn, hij moest zijn strijd alleen uitstrijden. En hij dacht, dat hij wel heel verkeerd had gedaan met zijn leed te brengen naar een ander; 't was geprofaneerd, omdat hij er over gesproken had. Hij had sterk moeten zijn en 't alléén dragen, niemand kon hem helpen, ieder moest zijn eigen weg zoeken, zijn kracht vinden in zich zelf. . . .

Toen hij thuiskwam, wist hij, dat hij tot de beslissing naderde. Hij voelde, dat hij 't niet langer kon volhouden, zooals het nu ging; hij voorzag slechts twee mogelijkheden, òf haar te trouwen, óf weg te gaan uit Eerdwijk en zich ergens anders te vestigen. Hij wist niet welke van de twee hij kiezen ging maar hij voelde, dat hij aan 't eind stond van zijn strijd.

Den volgenden dag vroeg was hij weggeroepen voor een bevalling; hij kwam haastig thuis koffiedrinken en reed dadelijk weer uit; hij werd geheel in beslag genomen door zijn zorg voor de kraamvrouw; hij was zich zelf niet meer, hij voelde zich alleen maar weer de dokter en 't was als een rust voor zijn te strak gespannen zenuwen; dat hij geheel in iets anders kon opgaan en voor een poos ontkwam aan zijn gedachten, die altijd wentelden en draaiden om de wanhopig groote vraag van zijn levensgeluk. Maar toen hij in den namiddag terugreed, wist hij weer, dat de beslissing naderde.

De avond begon te vallen, toen hij thuiskwam.

De dag was triest en grijs geweest, in de breede gang hing de schemer. Hij was bijna bang, toen hij binnentrad, voorvoelend, dat het nu bepaald zou worden.

Marie deed de keukendeur open, ze kwam om de lamp op te steken. Hij bleef midden in de gang staan, vlak bij de bloemenmand. Hij wachtte, nu was het oogenblik daar. . . . Ze kwam tot dicht bij hem.

„Vrouw Reinders zal het er wel bovenop halen," zeide hij en hem zelf klonk zijn stem ver weg. „Van ochtend was ik er bang voor, maar 't is goed afgeloopen. 't Is een stevig kindje."

„Zoudt u denken, dat ze beter wordt?" vroeg ze blij. „Ze heeft er altijd zoo slecht uitgezien."

Ze reikte naar de lamp; die hing hoog en ze had moeite er bij te komen; hij was haar vóór; even, — toevallig, — raakte hij hare hand aan.

Hij schrikte er van, langzaam trok hij de lamp naar beneden; 't was één oogenblik, maar 't leek hem eindeloos lang.

Hij zag haar aan, zijn oogen glinsterden en hij wendde den blik niet van haar af. Hij had haar lief en ze zou 't weten. Wat kwam de rest er op aan, wat deed het er toe, of hun verder leven ellende zijn zou? Hij moest haar zeggen, dat hij haar lief had. . . .

Ze had opgekeken maar sloeg dadelijk haar oogen weer neer; door 't half donker heen had ze zijn blik geraden. Ze nam 't glas van de lamp.

„Dank u, dokter," zeide ze en haar stem klonk gewoon, „ik kan 't verder wel zelf doen."

Ze was heel bleek in 't licht van de kleine petroleumlamp. Haar bewegingen waren rustig, ze zag hem niet meer aan, ze ging langzaam naar zijn kamer om de blinden te sluiten. Hij trad een stap terug om haar door te laten.

Dien avond zat Marie op haar kamertje en keek door 't dakraam naar de lucht. Ze had haar kaars uitgedaan en zat met haar armen op de tafel leunend naar de wolken te turen. Ze had veel te denken, ze was in een heel gecompliceerden toestand en daar moest ze zoo goed mogelijk zien uit te komen. Ze was bedroefd, omdat haar leven de laatste jaren hier op den Heihof zoo prettig was geweest en ze nu voor een geheel nieuwe phase in haar bestaan stond.

Ze moest hier weg, dat was zeker. Wat was het jammer, o, wat wàs het jammer! Maar ze kon niet langer blijven, ze had Reysinck altijd beschouwd als een wezen, dat onmetelijk ver boven haar stond door

geboorte en kennis en manieren; ze had hem altijd een soort van half-god gevonden, iemand van ander maaksel dan zij zelve. Nu, in eens, had zij den jongen man in hem gezien en die revelatie had haar bijna hare zelfbeheersching doen verliezen, Wat wilde hij van haar? In 't eerst, toen hij haar zoo vreemd had aangekeken, was ze zoo geschrikt, omdat ze iets vreeselijks dacht. Ze had 't zoo dikwijls om zich heen zien gebeuren, ze had Hendrik Schut een slag gegeven, toen hij haar dàt had gevraagd; ze zou zich zelf wel weten te verdedigen tegen iedereen, ze kon alleen niet verdragen, dat Reysinck was als de anderen.

Ze dacht aan Ida, de oudste zuster; zou Reysinck van háár 't zelfde willen maken? Dat kon niet, daar was hij te goed voor, ze had hem altijd zoo vertrouwd, ze had in hem de verpersoonlijking gezien van alles wat goed en wijs was. Ze had ook nooit begrepen, waarom de menschen in 't begin 't raar vonden, dat ze bij hem bleef, ze stonden beiden immers boven verdenking.... Neen, hij bedoelde *dat* niet, hij zou *dat* nooit van haar verlangen. 't Was misschien iets van één oogenblik, iets wat hij morgen zelf weer vergeten was.

Ze dacht aan den zomer terug en plotseling begreep ze dingen, die ze toen gedachteloos langs zich had laten gaan, — hoe hij veel meer dan vroeger met haar praten kwam, hoe zijn oogen haar altijd volgden, als ze door de kamer ging.... Dus dan was 't niet iets, wat gauw voorbij zou gaan, 't moest iets wezen, waar hij al lang mee had rondgeloopen.

't Was vreeselijk, ze moest nu zoo gauw mogelijk weg. Nu zou ze maar aan Evert Verdonk, die haar al een half jaar had nageloopen, zeggen dat ze hem hebben wilde, ze zouden wel in den nawinter kunnen trouwen. Ze had er niets geen zin in, ze had altijd gevonden, dat ze 't goed had en dat het dwaasheid zou zijn, terwijl ze nog zoo jong was, een leven van zorgen te aanvaarden. 't Kon niet anders nu, 't leek haar 't eenige middel om hier weg te komen. Ze moest een geldige reden hebben Reysinck was te goed voor haar geweest dan dat ze hem nu in den steek kon laten zonder een geldige reden op te geven, — alleen om een vermoeden van haar kant.

Maar de tijd tot haar huwelijk, de maanden dat ze hier zou blijven, wat zouden ze moeilijk zijn! Ze zou nu voor hem moeten oppassen hij was als een van de anderen. Ze moest nu bang voor hem zijn, hem ontwijken en hij was zoo goed voor haar geweest al die jaren....

VIII.

Hij wist, dat hij zich in een zee van moeilijkheden ging storten; dien nacht toen hij wakker lag, had hij al de bezwaren weer opgesomd, ze één voor één bekeken, rondgedraaid in zijn gedachten, — 't was een lange reeks en sommige leken onoverkomelijk. Wel, 't kwam er niet meer op aan; hij kon 't leven, zooals 't nu was, niet langer volhouden, hij zou haar vragen zijne vrouw te worden en dan verder zien; 't moest nu uit zijn.

Hij had haar gezegd na de koffie in zijn studeerkamer te komen en hij stond voor 't zijvenster op haar te wachten. Hij was heel nerveus, want hij wist niet hoe hij beginnen zou.

Ze klopte zachtjes aan de deur en kwam toen binnen. Hij keerde zich langzaam om; ze voelde hoe zijn blikken haar omvingen. Ze was zelf ook zenuwachtig, omdat ze iets bijzonders vreesde na haar ontdekking van gisteren.

„Ik wilde eens rustig met je praten," zeide hij eindelijk, gewild kalm.

Ze raapte al haar moed bij elkaar; ze zag als een berg tegen 't onderhoud op; ze had hem ook wat te zeggen en wilde hem tot elken prijs vóór zijn.

„Ik wilde u ook graag spreken, dokter," zeide ze verlegen, „ik had 't van avond willen doen, omdat ik bang was, dat u 't nu druk zoudt hebben. Maar nu u me toch hebt laten roepen...."

„Wat is er?" trachtte hij te schertsen, „gaat 't kleed in de huiskamer weer stuk? Ik heb nog geen geld voor een nieuw...."

't Oogenblik, dat alles beslissen zou, werd verschoven, hij was er dankbaar voor.

Ze had een vouwbeen van zijn schrijftafel

genomen en begon er mee te spelen, ze durfde hem niet aanzien.

„In hoeveel tijd, denkt u, zoudt u een huishoudster kunnen vinden?" vroeg ze snel.

„Wou je weg?" zeide hij onvast, „waarom?"

Hij raadde het antwoord vóór ze het gezegd had; hij wist, dat ze hem vertellen ging van haar aanstaand huwelijk en als een weerlichtflits ging het tegelijkertijd door zijn hersenen, dat nu ze nog niets gezegd had, hij 't nog vragen kon, dat hij de beslissing nog in zijn hand had.

Maar hij zeide niets. Hij durfde niet meer te handelen; hij wachtte lijdelijk af, hoe zijn leven worden ging.

„Evert Verdonk heeft me Zondag weer gevraagd, of ik met hem verkeeren wilde; hij loopt me al meer dan een half jaar na; ik weet eigenlijk niet, waarom ik niet eerder ja heb gezegd. 't Is een heel fatsoenlijke jongen, hij verdient goed en je wilt toch ook eindelijk wel eens in je eigen boeltje komen."

Ze had in éen adem doorgesproken, toen ze klaar was, keek ze even op. Reysinck was heel bleek geworden, hij leunde tegen zijn bureau en zag langs haar heen naar buiten. Toen hij sprak, was alle klank weg uit zijn stem.

„En ga je dan al zoo gauw trouwen?"

Ze wachtte even, omdat ze niet wist, wat ze zeggen zou; Evert had haar nooit over trouwen gesproken, maar ze dacht wel, dat hij niet lang zou willen wachten. 't Gekste was, dat hij op dat oogenblik nog niet eens wist, dat zij hem hebben wilde.

„Er is nog zooveel in orde te maken," trachtte zij zich te redden; „ik zal nog veel moeten naaien, en daar kom ik hier niet toe. Ik had gedacht naar Rika te gaan, als u klaar bent met een huishoudster."

„'t Is goed," zeide hij langzaam, „ik zal er zoo gauw mogelijk werk van maken. Je kunt over veertien dagen vertrekken, ik ga toch nog op reis."

„O", zeide ze, bang, dat hij 't haar kwalijk nam, „zoo'n vreeselijke haast is er niet bij; ik wou alleen maar zeggen...."

„Het is makkelijker voor je, niet waar? Je hebt me altijd zoo goed gediend, dat ik een beetje moeite wel voor je over mag hebben. Wanneer heb je Verdonk je jawoord gegeven?" vroeg hij eensklaps.

„Van ochtend kwam hij langs," loog ze. „Toen hebben we even samen gepraat."

Ze kleurde, toen hij haar aanzag; hij voelde, dat ze onwaarheid sprak. En, plotseling, als een schok, ging het door hem heen, waarom ze hem dit was komen zeggen en wat ze van hem dacht....

„Je kunt gaan," zeide hij kortaf. „Denk er aan, dat we vandaag een uur later eten."

Ze zag, dat hij boos was. Maar toen ze weer aan haar werk ging en over hun gesprek nadacht, vond ze dat het ergste niet. 't Vreeselijke voor haar was, dat ze nu zeker wist, wat hij gewild had en dat hij even min was als de anderen....

Hij bleef, toen ze weg was, nog lang zijn kamer op en neer loopen. Nu was 't beslist, hij had naar dit oogenblik verlangd, en nu hij *wist*, zou hij alles gegeven hebben voor de onzekerheid van de maanden, die achter hem lagen. Nu ging ze trouwen, ze ging trouwen met iemand uit haar eigen stand. Hij zag hàar in gedachten naast den timmermansknecht, 'n stugge, bonkige boer, 'n oppassende jongen, waar niets op aan te merken was, maar héél onbeschaafd; hij zag haar, met haar hoogere eischen aan 't leven, met haar fijne intuïtie, zich gedeclasseerd voelend eerst, zich stootende, pijn doende aan al wat er ruws zou zijn in hare omgeving, dàn zich er aan wennend, het natuurlijk vindend langzamerhand, zelf-wordend, zooals de anderen waren.... Als hij gesproken had, — misschien had ze wel gewild, — zou hij haar hebben kunnen beschermen, hij zou haar gedragen hebben door 't leven, hij had haar meer en beter lief dan die boer, die haar misschien alleen maar tot vrouw wilde, omdat ze mooi was en goed voor zijn huis zou zorgen. *Hij* kende haar, *hij* wist beter dan de anderen, haar mooie, hooge ziel, *hij* zou haar begrepen hebben. En hij verweet zich, dat hij niet gesproken had.

Toen dacht hij aan hun gesprek en wàt ze van hem veronderstelde. Neen, tusschen hèn zou ook nooit 't vertrouwen geweest zijn, nu ze dàt van hem denken kon. Hij was er

nu niet boos meer om. Ze kon er niets aan doen, dat ze zulke dingen dacht, hij wist wel; dat hij er zelf aanleiding toe gegeven had; iedere vrouw uit hare klasse zou 't zelfde veronderstellen en de schuld lag hoofdzakelijk niet bij hèn. Maar hij voelde, dat 't wantrouwen nooit geheel weg te nemen zou zijn; dat iets in haar wat hem haatte, bleef altijd.

Toen, door het leed om haar verlies, door zijn smart om haar arme toekomst heen, kwam als een gevoel van bevrijding, omdat hij nu niet meer behoefde te denken, te zoeken naar de oplossing.

Maar de pijn bleef, de smart dat zij zoo weinig hem kende, zoo min van hem dacht, dat ze in al die jaren nog niet geleerd had, hem te vertrouwen. En in zijn leed werd 't hem een idée fixe, dat hij dat wantrouwen in haar overwinnen moest vóór ze van elkaar gingen, dat deze tijd uit zijn leven blijven zou een schrijnende, giftige herinnering, als ze voor 't laatst niet zuiver tegenover elkaar konden staan en ze hem niet haar achting teruggaf.

Zij onder haar werk zong niet langer, ze vermeed hem, ze lachte niet meer, ze kwam niet meer bij hem met haar naïeve vragen. Als ze hem bediende leek ze als gehuld in ondoordringbare réserve; als hij haar wat vroeg, antwoordde ze op een toon, alsof het haar in 't minst niet aanging en toen hij haar wantrouwen zag, vroeg hij niets meer. Ze was bang voor hem, wilde zich van te voren al verdedigen; hij voelde zich diep gekrenkt, hij was zoo gegriefd door hare houding dat hij haar wel aan haar lot had willen overlaten, vergeten dat ze bestond en wat ze voor hem geweest was. Maar hij wist, dat hij niet zou kunnen, dat hij niet den moed had een nieuwe levensphase in te treden, 't verleden weg te gooien als een nutteloos oud ding, waaraan men niet meer terugdenkt, zoolang er een schaduw van wantrouwen bleef.

Ze was hem komen zeggen, dat Evert in den nawinter trouwen wilde, hij had koeltjes geantwoord, dat ze binnen twee weken kon vertrekken. Ze had niets meer gezegd, was naar de keuken teruggegaan en had daar zitten huilen, omdat alles zoo anders was geworden.

Drie dagen later kwam ze in zijn studeerkamer. Er was een nieuwe gedachte bij haar opgekomen, een heel vreemde veronderstelling, waar ze zelf om lachen moest. Gisteren had ze er voor 't eerst aan gedacht en nu liet het haar geen rust, ze *wilde* weten, ze was nu bang voor den dokter en ze zou toch zoo graag weer evenveel eerbied voor hem hebben als vóór dien avond in de gang. . . .

Ze ging op haar knieën voor de kachel liggen, zóó, dat hij haar gezicht niet zien kon en begon met veel vertoon van ijver te poken. Toen ineens, gemaakt-onverschillig:

„Herinnert u zich dat meisje van Harmsen, dat nog een tijdje bij Schut in den winkel is geweest?"

Hij zag op, verwonderd, omdat ze uit zich zelf sprak.

„Jawel, ik heb haar nog behandeld, toen ik pas hier was. Wat is daarmee?"

„Ze gaat trouwen," de toon moest nog altijd onverschillig zijn. „Ze was in een winkel in Utrecht en nu gaat ze trouwen met een ontvanger, een echten heer."

Hij schrikte even, waar zou ze heen willen?

„Wel?" vroeg hij, „en wat verder?"

„Vindt u dat dan niet verkeerd?" In haar toon hoorde hij, dat ze bijna angstig op 't antwoord wachtte; ze lag nog gebogen voor 't vuur, haar handen beefden.

„Misschien is het verkeerd," zeide hij zacht. Ze keerde zich om; er was iets in zijn stem dat haar dwong hem aan te zien. „Ik geloof, dat 't bijna nooit gelukkige huwelijke worden; in de meeste gevallen zullen de menschen elkaar niet begrijpen. Maar die dingen moet ieder voor zichzelf weten."

„Zoudt u 't doen, dokter?" Ze begreep later niet, hoe ze had durven vragen, ze was bang, dat hij merken zou, hoe ze trilde.

Hij zag haar vast aan. „Ja", zeide hij, „als ik van een vrouw hield, zou ik het doen. Maar dat zijn dingen, waar je lang over denkt, en vóór je een besluit hebt genomen, komt er soms iets tusschenbeide. Je zult meestal inzien, dat 't heel gelukkig is, dat er

iets tusschenbeide kwam, want dat je niet voor elkaar bestemd bent."

Hij had langzaam gesproken, met grooten nadruk, ze keek verlegen vóór zich, zoekend naar een antwoord. „U hebt gelijk," zeide zij bedremmeld, „ik heb ook altijd gedacht, dat het verkeerd was; iedereen moet in zijn stand blijven."

Ze werd in eens zoo blij om wat hij gezegd had, dat zij hem wel had willen danken, ze zag hem aan en vergat haar verlegenheid. Voor de eerste maal begrepen ze elkaar geheel, even ontmoetten hunne zielen elkander, één oogenblik zagen ze elkaar in onverwoestbare zekerheid, zooals ze werkelijk waren....

Toen ze terug was in de keuken, begon ze weer te schreien en wist zelf niet waarom. 't Was, alsof een groot gewicht van haar was afgenomen. Ze behoefde dus niet meer bang voor Reysinck te zijn, ze mocht weer tot hem op zien, hij was dan toch anders dan de anderen.

Ze sprak er nooit met iemand over, zelfs niet met Evert, maar ze was er haar leven lang trotsch op, dat de dokter er over gedacht had, met haar te trouwen.

En hij, na hun gesprek, had haar kunnen danken, omdat één oogenblik haar ziel de zijne was tegen gekomen, omdat ze gestaan hadden, ziel naast ziel op de zonnige hoogten van het begrijpen. 't Was hem, of zijne smart haar scherpte verloor, nu ze belicht werd door dit éene hooge moment.

En door den mist van zachte droefheid heen, die hem nog omgaf, voorvoelde hij de nieuwe toekomst, een toekomst van berusting, van vrede met 't leven, van geluk, van licht....

VAN DE REDACTIE.

NIEUWE BOEKEN.

Het is een uitmuntend denkbeeld geweest van Dr. Joh. Dyserinck om ons te geven *Brieven van Betje Wolff en Aagtje Deken* met enkele aanteekeningen, niet te veel, zóódat ze zouden storen, niet zoo weinig dat we tevergeefs om zeer noodige toelichtingen vragen. Wat zéér aangenaam is, al dadelijk: — omtrent tal van personen, aan wie brieven zijn gericht of die in brieven worden genoemd, vinden we aan den voet der bladzijde de juist noodige inlichtingen, niet te veel, niet te weinig, een paar data en een korte omschrijving van de betrekking, waarin zij tot de briefschrijfster(s) stonden en van hetgeen zij maatschappelijk hadden te beteekenen. Om ons deze beknopte mededeelingen te kunnen doen, zal Dr. Dyserinck meer hebben moeten snuffelen en correspondeeren dan de oppervlakkige lezer wel vermoedt. Nasporingen aangaande personen, die een honderd jaar geleden al gestorven waren, die geen menschen geweest zijn van algemeen erkende gaven en beteekenis, zijn nooit gemakkelijk. 't Valt niet meê wat de menschen aan familiepapieren of brieven bewaard hebben en een volgend geslacht zal ter verkrijging van biografische notities nog erger zich moeite moeten geven, want we bewaren niet alleen hoe langer hoe minder, we teekenen ook omtrent ons-zelfs en de onzen hoe langer hoe minder aan, alsof verreweg de meesten er zich bewust van zijn heel luttel te beteekenen als *individu*, hoe hoog zij de praestaties van hun geslacht mogen stellen.

Wat *voelde* zich zoo'n familie in de achttiende eeuw nog! Er was altijd wel minstens een harer leden, die alles aanteekende wat op de zijnen en de aanverwanten betrekking had. Nu vertrouwt men maar op den Burgelijken Stand, op de mededeelingen in dagbladen en voor zeer vele bijzonderheden op het toeval. Voor den eventueelen geschiedschrijver is haast niemand meer aan 't opschrijven en verzamelen.

Dr. Dyserinck, dan, heeft zich geen moeite gespaard om bouwstoffen te verzamelen voor hem, die deze brieven mocht willen gebruiken bij 't schrijven eener compleete levensbeschrijving van Betje Wolff en Aagtje Deken. De *Inleiding* vermeldt de namen van personen en genootschappen aan wie en aan welke Dr. D. dank verschuldigd is. En met dank is onze vriendelijke auteur niet spaarzaam. Doch, de ware vrienden van het begaafde tweetal Nederlandsche vrouwen, die in den

pruikentijd zoo kranig bewezen dat frischheid van nature alle ongunstige omstandigheden tart, weten wel dat zij nog veel meer dank zijn verschuldigd aan Dr. Dyserinck, die, voor goed, dunkt mij, de waarde van elk dezer vrouwen heeft bepaald en aan wiens nauwgezette studie wij 't voor geen gering deel hebben te danken dat nù Betje en Aagtje kunnen worden gezet in de omlijsting van haren tijd en geconterfeit in het wàre licht.

Het zal er misschien nog eens toe komen dat de tegenwoordige uitgeversfirma (de gebroeders van Cleef) of eene andere deze brieven het licht doet zien, voorafgegaan door de alleszins degelijke studies van Dr. Dyserinck, verschenen in *De Gids* van 1884 (Augustus), 1892 (November) en 1903 (Februari). Hoe dit zij, men zal wel doen deze artikelen te lezen of te herlezen, alvorens aan de lectuur der brieven te beginnen. Ook de kleine bijdrage over de Beemsterpastorie, door Dr. Dyserinck in *Elzeviers'* geplaatst, zou gerust bij die andere stukken mogen worden afgedrukt. Wie den geestdriftigen bewonderaar van Wolff en Deken goed kennen, weten wel dat men hem, in groote vriendelijkheid, soms plaagt met zijn beide „oudjes" en Dr. D. weet heel goed op zulk een scherts te antwoorden. Hij is, behalve kunst-historicus, ook verzamelaar en paart aan het beleid van den een, de onverzadigbaarheid van den ander.

Velen moeten zich de Wolff- en Dekententoonstelling herinneren, gehouden in de vroegere zaal van *Pulchri Studio* aan de Prinsengracht te 's Gravenhage. We hebben daar eenige uren kunnen leven in de intimiteit der beide vrouwen, dank zij den ijver en de kennis van den organisator. Er lagen brieven, die men toen kon doorbladeren. We kunnen ze nu op ons gemak lezen. De uitgever voorspelt er genot van. Want hij citeert van Aagtje: „Men legd Maaltijden aan om te *Lagchen*, maar schrijft brieven om te *Genieten*." Juist; doch ook om te doen genieten. Dyserinck wil ons doen genieten. De vraag is nu: kùnnen we dat?

Uitteraard moet elk lezer voor zich deze vraag beantwoorden; ook omdat er zooveel categorieën van lezers voor historische brieven worden gevonden. De een zal 't genotrijk vinden op te letten hoe Aagtje en Betje omspringen met de spelling, hoe vormelijk ze aan hun vrienden schrijven, hoeveel fransche woorden zij gebruiken. Een ander, meer op den inhoud lettend, vermaakt zich met de stoutigheidjes der dames en tracht zich een voorstelling te vormen van het leven op een dorp in den tijd, toen men slechts met paard en rijtuig of per trekschuit daar vandaan kon komen, hetgeen de dames niet belette heelemaal naar Zeeland of Friesland te reizen.

Een derde zoekt humor in die correspondenties. . . .

Wat nu dezen aangaat, ik moet voor me zelf erkennen dat de schat aan humor in de Brieven me heel wat kleiner voorkomt dan ik dacht. Maar, ge weet hoe teer humor is, hoeveel gunstige omstandigheden er toe mee moeten werken om hem de oorspronkelijke frischheid te doen behouden. We denken anders over de dingen, we lachen om andere aardigheden, we hebben zelf banaal gemaakt wat honderd en zóóveel jaar nog nieuw was, we begrijpen misschien veel meer dan we wezenlijk echt voelen in dit geschrijf . . . waar we niet *genieten*, ligt dit aan ons zelf. En daar is wat in, dat weemoedig maakt. Hoe groot is toch nù al de afstand tusschen die geestige dames en ons; hoe vreeslijk groot zal de afstand zijn tusschen ons en het geslacht van over anderhalve eeuw, dan dat van 2000 reeds! Is 't al niet akelig groot tusschen de menschen, die nu 40 zijn en hunne ouders?

Ik wil hiermee niet zeggen dat we nooit ereis glimlachen bij de lectuur. Dat doen wij wel degelijk, bijvoorbeeld, om dien dollen brief van Aagtje aan haar lieve Schiere, gehuwd met Siebolts (gedateerd 10 Oct. 1785 door den uitgever) en dien ik hier even afschrijf om u meteen het genre aardigheid te doen kennen:

„Dacht ik het niet, lieve Schiere, dat u ook nog een Man zou opgeleid worden, 't heeft wat geholpen dat ge zo dikwyls in 't Nonnenklooster op Lommerlust het voorbeeld van een oude en jonge Non hebt moogen genieten. Maar al had je tusschen vier muuren beslooten geweest, je had het doch moeten opgeven, als de rechte Joseph koomt moet

Maria volgen. Zie kind, ik ben nu maar een oude, niets beduidende vrijster, maar ik heb toch nog wel zo veel in 't Boek der Natuur getast, dat ik kan denken dat er een vreemde innerlyke dingzigheid in het hart voor moet vallen als men, op het zien van een waardig voorwerp, zo al stilletjes begind te roepen *pluk my!* Is 't geen lief Nagtje, zuster, met het aanwekkent en terugstootent hartje, eer er dat dierbare woordje *ja* uitkomt. Nu kind, ik wensch je *zeegen*, dat woordeke in de minste beteekenis genoomen en dan verstaa ik er [door] huiselijke vrede, alle de fyne aandoeningen der zielszaamensmeltingen, voorspoed, roem, gezondheid, rijkdom en niet minder dan zes schoone kinders, *in wier beelt 's Vaders geest en 's moeders beelt in speelt*, zeggen de dichters van den ouden en nieuwen tyt. Ik zoude u deezen omslachtigen wensch, al voor lang gezonden hebben, indien ik niet dagt of gedagt had, dat het zeer onedelmoedig zou zyn de tegenwoordige genietingen van iemand te stooren door hem te vleyen met de hoop op 't geen nog volgen moet; thans denk ik dat gy beide de behoorelyke bedaardheid bezitten zult, om de waardy van myn Huuwlyks wensch te begrypen en er dus waarlyk nut van te hebben. Ik hoop echter niet dat gy zo verlekkert zyt op het inzoete der liefde, dat gij van het hartige en smaakelyke der vriendschap zoud walgen. In de aanstaande zomer verwagte wy u vast met Manlief. Groet den Vriend hartelijk van my. Schryf toch eens hoe zus het heeft en wees verzekerd dat niemand meerder vriendschap heeft dan een oude Non, vermits zy er niets van aan de Liefde geoffert heeft."

Denk u even 't gezicht van het jonge vrouwtje, dat natuurlijk wel verwacht een zegewensch met een preekje, maar toch zeker niet in dezen vorm. En, wilt ge heelemaal 't frissche van deze stoutigheid genieten, leg er dan nog even naast het briefje van Betje Wolff, stijfjes en vol over zichzelf weer. O, ik ben 't volkomen eens met Dr. Dyserinck, waar hij Aagtje verdedigt tegen de beschuldiging als zou zij niet veel meer dan de secretaresse van Betje zijn geweest. Ronduit gezegd, ik vind die minder geleerde Aagtje met haar kostelijk gezond verstand en haar leuke manier om de dingen te zeggen, als briefschrijfster vèèl aardiger dan de domineesvrouw en ook veel bescheidener. Ze is mij niet zoo bijzonder sympathiek, die Betje; althans veel in haar brieven vind ik geschrijf van een dame, die het wat heel graag over haar succes en haar lievigheid heeft. Telkens moet de lezer denken: „o, ja, de dame wàs een heele vermaardheid en ze zàl wel veel bezoek hebben gekregen, veel brieven en veel bij erg deftige menschen uit logeeren zijn gevraagd . . . maar dat weten wel en — hemel! — wat wil zoo'n achttiendeeeuwsche celebriteit in Holland nu nòg zeggen?" Ze maakt wel eens kregel, die Betje, haar figuur wint nu juist niet door de publicatie van al die brieven. Wat een drukte maakt zij erover dat men haar *Pourtrait* in 't licht wil geven. Ik vergeet niet dat men thans een schrijver z'n conterfeitsel al op een briefkaart drukt als hij juist voor zijn eerste boek een paar vriendelijke woorden in de krant heeft gehad en vroeger minder belangstelling bij het publiek onderstelde, maar wat een drukte (brief XXVI) over 't feit dat men haar portret wil laten drukken indien zij zelf 16 ducaten aan den miniatuurschilder Bruinings betaalt of 130 gld. aan Vinkles. Haar goeje man is „idolaat van d'eere die zijn lieve Bet word aangedaan". . . . Dat is heel lief van dominee Wolff; maar Noordhoek zou wel eens om 't geval hebben kunnen glimlachen.

De aardigheden van Betje zijn 't pikantst wanneer zij 't over haar (ouderen) man heeft. Maar dan blijft ze niet immer heel kiesch. Zoo b.v. schrijft ze aan *een man* (mr. Izaäk Zweers): „Wij leven hier met ons drieën volmaakt content, zijnde mijn goeye man die liefste ouwe paay die er ooit op zoete meisjes gezet was. Hij geeft zich och ja hij! 't air van een wijf en een bijwijf te hebben maar wij die zijn fatsoen te lief hebben om met hem te spotten (ondertusschen!!!) beschouwen hem als onzen besten vriend & lieven vader, & dit Mijn Heer zal u zeker doen zeggen: dat zijn eerst zoete schatjes; regt hupsche meisjes. Evenwel Papa heeft het somtijds kwaad genoeg; dog nooit dan als hij zich te veel airs geeft. . . ." Daar ligt wel aardige geestigheid in, maar ook wat wreeds, voor mijn gevoel. Meer echte gemoedswarmte straalt uit de

brieven van Aagtje dan uit Betje's meestal zware phrasen over genegenheid, die zoo vaak aan roman-stijl-oefeningen doen denken! Nog één enkel citaat. Aagtje schrijft aan een domineesvrouw (Huet-Busken):

„... zijt gij thans wel te genaaken? hoe, op welke wijze zal ik u ontmoeten? welk eindig verstand is in staat den onmeetbaren afstand te berekenen, tusschen eene getrouwde vrouw, de echtgenoote eens Leeraars der waarheid en deugd, eene, hare plichten zoo getrouw vervullende Moeder, eene moeder van zeven a agt kinderen...." En dan is de scherts uit. Aagtje voelt haar goed hart volschieten. Zij kàn niet op schertsenden toon voortgaan, nu zij het heiligst-aardsche aanraakt. Ze valt zichzelf in de reden, zet dat tusschen twee haakjes: *ik spreek ernstig* en vervolgt... „en eene arme onnoozele oude vreister en onnoozele Dichteresse?" Hoor nu de toon vol aanzwellen: „Ik ben overtuigd, dat eene vrouw de hand van het Apostelschap boven een Man, hoezeer ook de Heer der Schepping zijnde, toekomt; maar een Moeder moet deze hand toegereikt worden booven alle geleerden, booven alle wijsgeeren, booven alle Dichters van alle waerelden Gods...." Zoudt ge die »oude vreister" voor dit mooie woord niet een lekkeren pakkerd aan weerskanten van haar neepjesmuts willen geven? Zij *voelt* zich wel, als bekend auteur, hoewel dan onderschat door haar samenwerking met Betje, maar de Moeder eert zij boven alles. Een golf van hartelijkheid gudst over 't papier. En echt kenschetsend voor die vrouw van vernuft is 't vervolg: „Gij verliest echter, hoopen wij, lieve vriendin, onder zoveel gewichtige en ernstige bezigheden uwe vroolijke geestesgesteldheid en beminlijk levendig vernuft niet? Uwe kinderen zullen u menigmaal aanleiding tot onschuldige scherts en gul vermaak verschaffen en uwe waarde verstandige Man, uwen bestedigen hartvriend, zal door zijn voorbeeld u wel daaglijks toonen dat het Licht voor den Rechtvaardigen gezaaid is en vroolijkheid voor den oprechte van harte."

Een lesje voor den Heer Dominee! Nu ja, maar in een vorm, die de vrouw niet kwetsen kon, al spreekt er wel eenige ongerustheid uit deze regels, naar mij voorkomt althans.

De firma Gebroeders van Cleef hebben de Brieven keurig uitgegeven in acht, flink gedrukte afleveringen. De laatste brengt ons de *Inleiding*. Uiterst bescheiden geeft dr. Dyserinck daarin lang het woord aan dr. J. G. de Hoop Scheffer, hoogleeraar der Doopsgezinde Kweekschool te Amsterdam. Deze auteur van een studie, verschenen in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, is regent van het Weeshuis *de Oranjeappel* en weet op welke wijze de weesjes daar werden opgevoed. Hij getuigt dat Aagtje volstrekt niet maar alleen bekwaam gemaakt werd voor dienstbode. Bestuurders van het gesticht bestemden de hun toevertrouwde kinderen (een twaalftal slechts!) voor den stand, waarin hunne ouders hadden geleefd en die ouders waren meestal collegianten, geen daglooners, huisbedienden, ambachtslieden, maar kleinhandelaars en neringdoenden. De meisjes werden opgeleid voor juffers van gezelschap. Haar plaats was niet in de keuken, doch „binnen bij 't volk". De mededeeling van dr. De Hoop Scheffer is belangwekkend, maar al ware Aagtje minder goed onderwezen in haar jeugd, dan was dit nog geen reden geweest om hare inferioriteit tegenover Betje Wolff zoo maar klakkeloos *) aan te nemen en te proclameeren. Natuurlijke aanleg, echte frischheid van geest kan de slechtst onderwezene bezitten. Schoolgeleerdheid maakt een meisje wezenlijk niet tot oorspronkelijke schrijfster. En, bovendien, Betje had ook zulk uitstekend onderwijs niet gehad. Beide dames erkennen — zij het dan half schertsend — dat ze nog veel beter Fransch kennen, dan allen uit haar omgeving, maar toch zich niet in staat rekenen zoo'n Franschen brief te schrijven dat een Franschman er uit wijs kan worden.

Betje had al een geruchtmakend werkje in 't licht gegeven. Zij was zeer spraakzaam en we mogen uit haar brieven wel opmaken, dat zij in haar gesprekken òòk aan zeker gevoel van eigenwaarde uiting wist te geven. Aagtje, daarentegen, hield meer van luisteren

---

*) Huet grondvest zijn beweren op niet veel meer dan 't gebruik van den eersten persoon enkelvoud in voor- en naredenen in *Oude romans* (I, 208, nieuwe uitgave) en zie verder zijn opstel in *Nederland*, Augustus 1883.

dan van praten, kwam slechts in den intiemen kring een beetje los en zal zich hoogstwaarschijnlijk ook uit groote vriendschap, die tot zelfverloochening kracht en lust geeft, op den achtergrond hebben gehouden. Bovendien, ze kwàm dan toch uit een weeshuis en zal vóór alles hebben willen vermijden dat men haar aan dit feit min of meer bedektelijk herinnerde. Er zijn altijd wel laaghartige menschen, die graag zoo'n juffrouw „op haar plaats" zouden zetten. Om dit te voorkomen, nam zij de allerbescheidenste maar in uit zich zelf.

Neen, het publiek en vele „vrienden" hebben, naar ook mij dunkt, Aagtje te zeer beschouwd als de veel minder begaafde vriendin en trouwe hnlp van Betje. Al zullen we nooit precies weten welk aandeel ieder van de vriendinnen gehad heeft in het gezamenlijk produceeren, de tijd, dat Aagtje werd onderschat, zal nu wel voor goed achter ons liggen. Het vonnis van Busken Huet is door drs. De Hoop Scheffer en Dyserinck herzien.

Twee portretten zijn bij de brieven gegeven. Het eene stelt voor Betje Wolff; Dyserinck deelt meê dat het gemaakt is naar eene oost-indische-inkt-teekening (eigendom van den heer P. Molenaer te Zwolle). Een aangenaam uiterlijk vertoont het niet. Betje houdt in de hand een groot boek, in leeren band, waarop we lezen A. Pope, *Essay on Man-London*. Dat van Aagtje is naar een miniatuur op ivoor gemaakt, afkomstig van den heer Montauban van Swijndrecht te Rotterdam, thans eigendom van den heer W. J. van Randwijk te 's Gravenhage, uitgever van deze belangwekkende brieven.

Aagtje ziet er heel wat sympathieker uit dan Betje. Over den mond, waarom een glimlachje ontluikt, welft zich de dunne, spitse neus. De kin voorspelt wilskracht, de oogen zien schrander, maar goedig. 't Gelaat is vrij breed, peervormig naar beneden zich verspitsend en van een uitdrukking, die zeer zeker niet typisch mag heeten voor vrouwen van „minne kom af", gelijk men dat liefdevol pleegt uit te venijnen.

Voorts krijgen we een register van de Brieven met vermelding hunner afkomst, dagteekeningen en eigenaars, een naamregister en nog een pagina „Bijvoegsels en Verbeteringen"

Is 't nog noodig te zeggen, dat we dezen brievenbundel zeer ter lezing aanbevelen? Zeker is dat onnoodig! Maar zonder een woord van dank en hulde voor dr. Johannes Dyserinck mag dit stukje toch niet eindigen.

* * *

Nu we toch samen zoo in den ouden tijd zitten, moet ik u meteen maar met een paar woorden wijzen op een echt ouderwetschen, aangenaam bezighoudenden roman in twee deelen door J. Huf van Buren (Amsterdam, P. N. van Kampen en Zoon). Er staan wel geen motto's boven de hoofdstukken, maar er staat er toch een aan den binnenkant van het fransche titeltje:

Ein Jüngling hätte ein Mädchen lieb,
Sie flohen heimlich vom Hause fort,
Es wusst's weder Vater noch Mutter.

Sie sind gewandert hin und her,
Sie haben gehabt weder Glück noch Stern,
Sie sind gestorben, verdorben.

Akelig genoeg! Maar 't motto mag u van het boek niet afschrikken. 't Is lang, maar 't is wel onderhoudend, het is wel „ouderwetsch" van stijl, maar de schrijver toont zich toch op verschillende plaatsen zoo'n oolijkerd, dat hij heel wat lange uitleggingen en boekerige spreektaal doet op den koop toe nemen.

't Is ook een boek met „historischen achtergrond" en reken er maar op dat de auteur tot in de puntjes tijd en zeden kent, waarover hij schrijft.

Den echt Hollandschen avonturenroman u vertellen doe ik niet. Er moest eigenlijk straf op staan dit te doen. Lezers, die zelf hun genot willen bederven, kijken gauw in de achterste blaadjes om te zien hoe het afloopt. Dat moeten zij weten; maar een andermans genot bederven door een overzicht te geven van den inhoud, waar 't een roman betreft, waarvoor met veel zorg een intrige is bedacht, staat, welbeschouwd, gelijk met 't kieperen van roet in 't eten van zijn buurman. Maar

wèl mag ik getuigen dat de schrijver van *Hertog Adolf* en *De Mannen van Sint Maarten* ons terugvoert naar den tijd der poeierpruiken en der hoepelrokken, dat hij uitnemend jachtverhalen doet en vertelt van het gedierte op twee en meer pooten als een echte kenner. We krijgen ook menig lesje meê in de zedenhistorie van ons land.... Wie kan dit niet gebruiken? Voor leesgragen dus een aanbevelingswaardig boek te meer!

* * *

P. van der Meer is een wildebras; een wildebras is P. van der Meer! Deze jonge schrijver maakt het allervreeslijkst bont; maar hem zal veel vergeven worden, omdat hij veel talent heeft en in zijn eersten roman al dadelijk toont een zeer sympathieke persoonlijkheid te wezen. Als die zìch maar uit, kunnen we voor één keer veel verdragen. Maar breng zijn *Jong Leven* niet in uw huiskamer, als daar jeugdige schepseltjes 't in handen kunnen krijgen. Het is een boek, waarin zóóveel vloeken, gemeene woorden en malligheden voorkomen dat men er in een familietijdschrift wel tegen dient te waarschuwen, alvorens er 't goede van te zeggen dat men er in vindt.

De levensbeschouwing van den jongen P. van der Meer, die nog pas goed moet beginnen te leven, is natuurlijk uiterst eenvoudig. De auteur is radicaal socialistisch, zóó radicaal dat hij haast een parodie op een socialistischen roman had geleverd. Menschen met wat geld, al is 't ook maar weinig, zijn *per se* talentloos, bekrompen, dom, baatzuchtig en tyranniek. Socialistische jongelingen zonder geld zijn, daarentegen, allerbeminnelijkst, zeer begaafd, zeer edelmoedig, gelukkig in de liefde en geestig bovendien. Maar wel erg ruw in den mond; de meisjes niet uitgezonderd. Verlichte jonge menschen, die elkander liefhebben, gaan geen wettig huwelijk aan, ook niet om hun ouders genoegen te doen. Liever een stel ouders tot wanhoop gebracht, dan even langs het stadhuis te loopen. Maar, — heerlijke inconsequentie! — krijgen ze zelf kinderen, dan draven ze naar het stadhuis, omdat zij het kind niet willen laten lijden door het „domme vooroordeel" der groote meerderheid. Door datzelfde „domme vooroordeel" mogen hùn ouders hunnentwege ongelukkig worden.

Dat een vader weten wil met wien zijn dochter zich verlooft en in hoeverre haar aanstaande man haar zal kunnen onderhouden is doodeenvoudig idioot. Als de jonge lui 't maar samen eens zijn is alles in orde. Bij gelegenheid zeggen ze dan wel: „we trouwen morgen" en ze vinden 't heel mal van den vader als die vraagt „ben jullie dan aangeteekend?" Wie teekent er nu nog aan?!!

Zoo is er nog een boel meer. Toch maakt men zich, zelfs om die steegvol gemeene woorden niet ernstig boos. Want Van der Meer weet nog ganschelijk niet den weg door 't leven; maar als de allerbeste weet hij den weg naar uw hart.

Zeer, zéér slap van compositie, bevat dit boek verrukkelijke fragmenten, zoowel tooneeltjes tusschen verschillende personen als beschrijvingen van allereerste hoedanigheid zijn er in. De lezer, die het boek kent, moet nu denken aan de van haat vitrioleerende brokken van het bourgeois wereldje bij Heyer thuis, het alleraardigst lieflijke fantazietje van de jonge artiesten, jongens en meiskens, die samen van Brussel een uitstapje maken naar Brugge en daarin de meesterlijke beschrijving van Brugge uit de hoogte gezien, de geestdriftige zegging van eerbied voor den bouw van 't Brusselsche *Maison du Peuple* en geloof in het Socialisme, dat Heyer vindt, „niet 'n kwelling van 't individu, 'n temmen van wezens tot 'n tamme kudde, maar juist daarheen gericht, dat elk mensch 'n individu kan worden, door den druk der omstandigheden weg te nemen, zoodat elk mensch kan leven in vollen uitbloei van karakter en temperament". Ik haal dit zinnetje even aan om te laten gevoelen waar Van der Meer te kort schiet. Van reeds zeer groot kunnen getuigt menig heerlijk warm fragment, waarin o. a. Jan en Jo spreken over hun liefde, hun idealen, hun toekomst. Echt zuiver gevoeld en van verheven eenvoud is het afscheid tusschen die menschen, zoo heerlijk jong. Die liefdestralende bladzijden doen u heel wat grofheden en onbeholpenheid en door-

slaan vergeten. 't Heele tweede deel door, voelt ge het talent van den schrijver rijpen. Laat ik nog herinneren aan den brief van de vrouw, die moeder hoopt te worden (II, 93), het terugzien van Jo en Jan in Brussel, de ziening van Parijs door een jong socialist, de alleraardigste typeering dan ineens van den onbeholpen Hollandschen schilder, die aan heimweh lijdt in Parijs, waarheen hij door een rijke verloofde is gestuurd, de wanhoop van die goede, lieve Jo en haar eerste uitgaan met Frans, Lize en hun kindje. . . .

Als Van der Meer behoort tot de gelukkigen, die frisch blijven in hun werk, ook al is dat de vrucht van geduldige waarneming, weloverwogen voor de compositie, geschreven en herlezen, opnieuw geschreven en verbeterd . . indien zijn echt natuurlijke warmte daartegen kan, moet ik hem nauwgezet werken aanraden. Dan wordt hij een auteur van beteekenis. Blijft het bij hem maar iets meer dan vluchtig improviseeren, dan zal hij nochtans wel mooie brokken blijven geven, maar — vrees ik — de totaal-waarde van zijn arbeid er eer minder dan grooter op worden.

* * *

Met weemoed maak ik hier melding van den eenigen bundel met proza door den zoo jong gestorven Henri Hartog. Lodewijk van Deyssel schreef een voorrede voor het boek. waarin hij volkomen naar waarheid mocht getuigen: „Hartog was een eerlijk en nauwgezet artist. . . . Sterke eigen persoonlijkheid moge nog niet in zijn werk tot rijpheid gekomen zijn, hij was toch reeds een natuur gebleken zooals wij er behoeven in onze krachtige Letterkunde: een die met heeler harte geloofde in onze woordkunst en haar met onwankelbare trouw bleef aanhangen."

Een portret van den schrijver staat voorin. Dan volgen zeven voltooide schetsen uit het trieste volksleven en het onvoltooid gebleven, *Buurtleven*, werk dat tusschen 1896 en 1904 is verschenen, nu verzameld onder den goed gekozen titel van *Sjofelen*. W. L. Brusse te Rotterdam gaf den bundel keurig uit. Voor omslag en bandversiering zorgde Dirk Nyland.

* * *

Voor de jeugd is ook weer wat nieuws gekomen: een historisch verhaal door E. Molt, geïllustreerd door B. W. Wierink. getiteld *De kluizenaar in het woud van Glenchon*, waarin o.a. voorkomt een lange beschrijving van een toernooi met een geheimzinnig personage. Molt, die reeds populair geworden is door zijn vijf „historische-" en zijn twee bundeltjes met „geschiedkundige" verhalen, toont zich ook in het nieuwe deeltje onderhoudend verteller en voldoend onderlegd in de geschiedenis om tot alleszins betrouwbaren gids te dienen. De plaatjes kan ik niet bewonderen.

Hoewel bij uitzondering hier slechts van vertaalde werken kan worden gewag gemaakt, dient nu de aandacht nog gevestigd op de uitmuntende, gezellig fantastische verhalen van Paul d'Ivoi, rijk geïllustreerd, levendig verteld en in voldoend Nederlandsch overgebracht. De vertaling is van den heer Ed. van den Gheyn Jr.

Het zeer boeiende nieuwe deel der serie heet *Patriottenstrijd en Heldenmoed* en bevat nagenoeg honderd groote en kleinere platen van den bekenden Hollandschen teekenaar te Parijs Louis Bombled. 't Is zeer aanbevelenswaardige lektuur voor jongens, die er een heerlijke vacantieweek mee kunnen doorbrengen. De uitgeversmaatschappij *Elzevier* publiceert de hollandsche bewerking van d'Ivoi.

Voor groote menschen mag de aandacht nog eens worden gevestigd op het zeer vloeiend vertaalde succesboek van Selma Lagerlöf, *De wonderen van den Antichrist* (met toestemming van de schrijfster, door Betsy Nort). De tweede druk is daarvan reeds verschenen in een deel bij H. J. W. Becht te Amsterdam. Gösta Berling is de geniale dichteres in proza, wier gaven ons telkens wéer in verrukking brengen. Het is toch een bemoedigend verschijnsel dat ook het groote publiek van Nederland haar genoeg waardeert om ook van een niet zoo gemakkelijk te begrijpen werk als dit een tweede uitgave noodig te maken.

F. L.

CHRISTUS CONSOLATOR
MUSEUM FODOR, AMSTERDAM

HET SCHEFFER-MUSEUM TE DORDRECHT DOOR † † † † C. VAN SON † † † † † † † †

Er is iets onlogisch in het feit, dat men groote mannen huldigt door hun een gedenkteeken op te richten in hun geboorteplaats, terwijl de gehuldigden meestentijds reeds door hun werkzaamheid en beteekenis de grenzen van hun geboortegrond in letterlijken en figuurlijken zin overschreden. Hun talenten rijpten en kwamen tot volle ontwikkeling doorgaans onder den invloed eener omgeving geheel vreemd aan en ver verwijderd van de stad, wier geboorte-register hun naam vermeldt, een omstandigheid, waarin toch hoegenaamd geen verdienste steekt.

Dat men desalniettemin voortgaat standbeelden en gedenksteenen op te richten in geboorteplaatsen van beroemdheden spruit wellicht voort uit het niet te ontkennen hechten aan „de plek, waar onze wieg op stond".

En zoo kan men der traditie getrouw op het beursplein te Dordrecht Ary Scheffer in brons vereeuwigd zien, hoewel zijn vader, Johan Bernard Scheffer *), een Duitscher van geboorte was, zijn moeder, Cornelia Lamme, zich na den dood van haar echtgenoot (1810) opmaakte om in Parijs te gaan wonen en de wereldberoemd geworden zoon, nauwlijks 10 jaar inwoner van Dordrecht geweest, door Guérin gevormd, geheel en al Franschman is geworden en als Carbonari en Orleanist naast zijn schildersemplooi een belangrijke rol heeft gespeeld in de geschiedenis van Frankrijk †), terwijl als bekroning dezer vervreemding van geboortegrond zijn gebeente in den familiegrafkelder op Montmartre rust.

Dat Dordrecht niettemin onafscheidelijk aan Ary Scheffer verbonden is, dankt het niet zoo zeer aan burgerij-sympathieën — de Dordtenaar is niet trotsch op zijn eenig standbeeld in gekleeden jas, loopt het onverschillig voorbij, merkt het zelfs niet op als het Vrijdags beheerschend boven de linnen

ARY SCHEFFER, DOOR PHILIPS

tentjes en schreeuwende marktkramers uitsteekt en kent al heel weinig van de geschiedenis van den eens zoo beroemden stadgenoot, die zijn beeltenis dankt aan den grooten invloed van een zijner voornaamste vereerders, wijlen den heer Herman de Kat van Barendrecht, door wiens bemoeiing reeds vier jaren na den dood des schilders, in 1862, het standbeeld verrees en die de indirecte stichter was der zoogenaamde Scheffer-afdeeling.

*) En niet *Jan Baptiste Scheffer*, zooals de meeste geschiedschrijvers vermelden. Wij danken de verbetering dezer onjuiste opgave aan den heer J. L. van Dalen, archivaris der gemeente Dordrecht, wien het ook gelukte Ary Scheffer's geboortehuis aan te wijzen (zie de afbeelding).

†) De meening, dat zulk een politieke rol bewijs zou zijn voor de minderwaardigheid van den artiest Scheffer gaat niet op. Courbet is er toch ook niet minder groot om, dat hij aan de Commune heeft deelgenomen.

Deze bestond tot voor kort uit slechts eenige schilderijen, olieverfschetsen, teekeningen en beeldhouwwerken, alle door den meester zelve of een zijner familieleden aan het Dordrechts Museum geschonken.

STANDBEELD VAN ARY SCHEFFER OP HET BEURSPLEIN TE DORDRECHT.

Toen in Dec. 1899 Scheffers eenige dochter, mevr. Marjolin, te Parijs overleed, vermaakte zij aan het Dordrechts Museum een paar dozijn schilderijen, een groot aantal olieverfschetsen, vele teekeningen en prenten in lijsten, 13 marmeren beelden, 22 pleisterafgietsels, 9 miniatuurportretten, 8 portefeuilles met teekeningen en prenten door en naar A. S., 3 portefeuilles met fotografieën, een bronzen medaillon met Scheffers beeltenis en eenige kunstvoorwerpen.

Tevens schonk zij aan het Museum fr. 10.000 tot inrichting van enkele Schefferzalen, terwijl deze instelling ook in het bezit kwam van het legaat Dr. Marjolin, groot fr. 200.000, waarvan de weduwe, Ary Scheffers dochter, tot haar dood het vruchtgebruik had *).

Door dit alles is de gemeente Dordrecht inderdaad een beteekenisvol Scheffermuseum rijk geworden, onder gebracht in de nieuwe zalen van het voormalige krankzinnigengesticht aan de Lindengracht, in welk gebouw Dordrechts Museum zijn oude zoowel als moderne kunstschatten †) op waardiger wijze ten toon kan stellen dan in het oude gebouw, dat intusschen met eere 62 jaren dienst deed.

De nieuwe huisvesting, ingewijd 6 Juli 1904, en het tot museum worden der nagelaten werken van Ary Scheffer zijn de aanleiding tot het schrijven van dit artikel.

De vraag ligt voor de hand of de figuur en het *oeuvre* van dezen „dichter met het penseel" nog belangrijk genoeg zijn om er de aandacht van den 20ste-eeuwer op te vestigen?

Zij mocht den tijdgenoot als een profanatie in de ooren klinken, daar niet alleen Scheffers moeder in hem zag een genie, dat bestemd was wellicht nog grooter meester dan Rembrandt te worden, maar ook zijn vrienden en vereerders overtuigd waren van zijn grootheid als scheppend kunstenaar, terwijl zijn tijdelijke roem en zijn

*) Volgens testamentaire beschikking wordt sinds 1900 de rente dezer som *(Schefferfonds)* voor de eene helft aangewend tot aankoop van schilderijen, voor de andere helft tot ondersteuning van jonge Hollandsche kunstenaars, bij voorkeur geboortig uit Dordrecht. Elk jaar doet het Museumbestuur daartoe een oproeping.

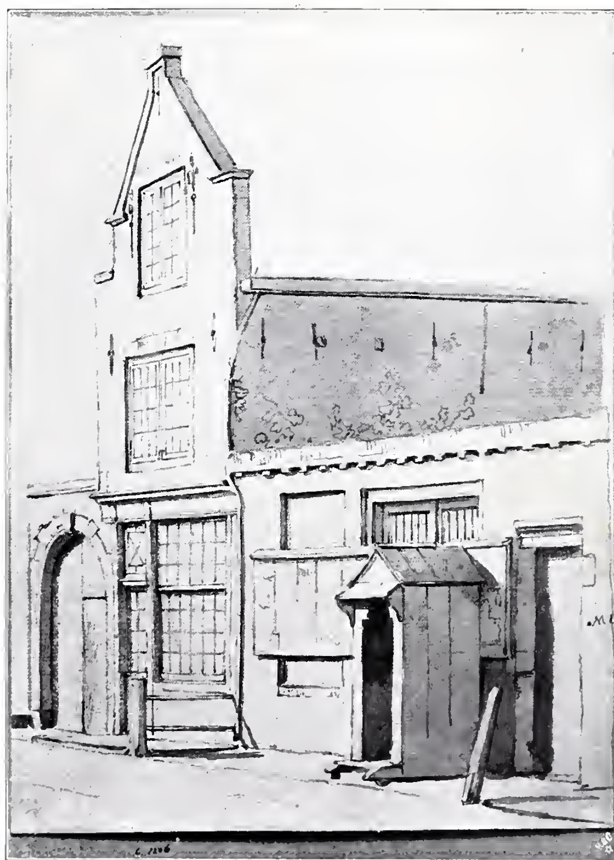
†) Van niet genoegzame bekendheid is het, welk een keurige, zij het ook beperkte verzameling schilderijen Dordrecht bezit. Men vindt er o. m. werk van Ferdinand Bol, Albert Cuyp, Nicolaes Maes, Jan Victor en uit de vorige eeuw en dezen tijd van Bosboom, Mauve, Jacob Maris, Willem Maris, Israëls, Mesdag, Neuhuys, Breitner, Alma Tadema, Jan Veth, Munkaksy, Mancini e. a. Bovendien hebben de heeren Van Bilderbeek en Hidde Nijland, de Van Eeghens van Dordrecht, hunne zeer belangrijke modern-Hollandsche schilderijenverzamelingen tijdelijk aan het museum afgestaan, o. a. twee zalen enkel Vincent van Gogh.

werk zich over de geheele wereld hebben verbreid.

Hem werd als knaap reeds gespiegeld voor d'oogen
Wat hij zou zijn voor de kunst van zijn tijd.
Die profeetsij heeft zijn werk niet belogen:
Denker en dichter roemt de aard hem om strijd.

Zoo bezong de dichter S. van den Bergh hem in een cantate, welke gezongen werd bij de inhuldiging van zijn standbeeld te Dordrecht (1862), met de eerste regels doelende op een gezwollen vers van Bilderdijk „Aan de weduwe des kunstschilders Scheffers in hare droefheid" (1809), waarin de zoon „een nieuwe kunstherschepper" genoemd wordt, welken de Scheffers „aan de opgetogen aard" hebben geschonken.

Tot op zekere hoogte heeft Ary inderdaad aan een herschepping der kunst mee gewerkt. Met Roqueplan, Géricault, Couture e.a. vormde hij de Romantische School, die een reactie was tegen het koude classisisme, dat onder de Republiek en het eerste Keizerrijk de schilder- en beeldhouwkunst had beheerscht. Maar de Romantiek moest op haar beurt al spoedig plaats maken voor de nieuwe beweging der landschapschilders, gevormd onder den invloed der Engelsche schilders Constable, Copley Fielding, Bonington e.a., die voor het eerst in Frankrijk uitkomend in den Salon van 1824, veel van zich deden spreken. Paul Huet was de eigenlijke voorlooper. Toen volgden na '30 Dupré, Rousseau, Delacroix, Troyon, Decamps, Diaz, Corot, Millet, Daubigny, Courbet, — de beroemdheden van de zoogenaamde „Barbizon-school," die in haar schitterende verschijning, in haar terugkeer tot de natuur, tot het „paysage intime," een nieuw bewijs was, dat het bij de waarachtige kunst niet gaat om het „wat," maar om het „hoe." Het vóór hen als onaanzienlijk verwaarloosde landschap, de nederigste plek in de natuur deden zij machtig tot het gevoel spreken, gaven zij ziel en bekoring. Hun realisme, dat kunstwerken voor alle tijden heeft gewrocht, deed de roem der romantiek verflauwen *). Zij had zelf trouwens door gebrek aan coloriet niet gezorgd het nageslacht althans als een krachtige beweging onder de oogen te komen. En onze eigen moderne school, die niet alleen werken van blijvende waarde schiep, maar de grooten der oud-Hollandsche school weder in volle eer herstelde, zóó, dat de studie harer voornaamste vertegenwoordigers voor menigeen een cultus is geworden; onze eigen beduidende school, die in zijn scheppende kracht

GEBOORTEHUIS VAN ARY SCHEFFER AAN DE VOORSTRAAT TE DORDRECHT (AFGEBROKEN), NAAR EEN SCHETS VAN J. RUTTEN, IN HET BEZIT VAN MR. S. VAN GIJN.

*) Dat Ary Scheffer toch als schilder van gezag ook bij de jongere landschapschilders gold blijkt hieruit, dat de 19-jarige Rousseau, ook een leerling van Guérin, tentoonstellend in den vermaarden Salon van 1831 verhengd was, toen Scheffer zich gunstig over zijn werk uitliet en zich voor hem begon te interesseeren.

tevens een leerschool is geweest voor juiste waardeering van beeldende kunst, heeft mede de figuur op den achtergrond gedrongen van een persoonlijkheid, die toch zeker den naam van kunstenaar verdiende, zij het niet om zijn coloriet, dan toch om zijn gaven van teekenkunst en compositie, waarvan de reproducties tusschen den tekst de bewijzen mogen bijbrengen.

* * *

Alvorens tot een korte beschouwing van zijn werk over te gaan, vragen we aandacht voor een overzicht van het leven des schilders, zoo rijk aan romantiek.

Ary Scheffer schijnt tot die naturen te hebben behoord in wie de latente gaven der ouders tot volle uiting komen. Zijn vader was een niet onverdienstelijk portretschilder, zijn moeder, die aan miniatuurschilderen deed, een dochter van den Rotterdamschen landschapschilder Arie Lamme. Ary, geboren 10 Febr. 1795, was de oudste van drie broers,

MEVROUW CORNELIA MARJOLIN—GEB. SCHEFFER, DOCHTER VAN DEN SCHILDER, DOOR ARY SCHEFFER.

JULIUS CAESAR, NAAR EEN ROODKRIJTTEEKENING, BERUSTEND OP HET ARCHIEF TE DORDRECHT.

aan wier opvoeding mevrouw Scheffer buitengewone zorg besteedde. Zijn aanleg bleek reeds op zeer jongen leeftijd, zoodat toen de familie in de dagen van het Napoleontische koninkrijk naar Amsterdam verhuisde, de veelbelovende zoon aan de Teekenacademie onder leiding van prof. Vrolik werd geplaatst, waar vooral de studie der anatomie hem aantrok. Op 12-jarigen leeftijd wedijverde hij reeds met oudere kunstenaars en de prijs van 3000 francs voor historische schilderkunst, door zijn vader behaald, werd na diens overlijden als erkenning van verdienste aan den zoon toegekend.

Hoewel in vrij behoeftige omstandigheden verkeerend vertrok mevrouw Scheffer kort na den dood van haar echtgenoot naar Parijs, daar de wereldstad haar de aangewezen plaats leek om het talent van hare zoons *) tot ontwikkeling te brengen.

Wie toen wat meende te beduiden of te kunnen worden op het gebied der schilder-

*) Ook Henri Scheffer schilderde: het Boymans-museum heeft nog een minutieus „kraambed" van hem van zeer gladde factuur.

kunst, stelde zich onder leiding van Guérin *) den slaafschen discipel uit de school van Louis David, opgaand in het verstijfd klassicisme. Men achtte het in dien tijd bederf van aanleg, wanneer niet aan het schilderen een jarenlange studie in teekenen, ontleedkunde en perspectief voorafging. Dat was nog zoo dwaas niet. Al is de kunst in dezen vrijer van opvatting geworden, de vaak smalend als „academisch" aangeduide voorstudiën zijn en blijven toch heel wat meer waarborg dan het maar-luk-raak-smeren in de hoop, dat een benadering van het juist tegen elkaar zetten der kleurplekken de anatomie vanzelf wel tot haar recht zal doen komen.

Doch ter zake. Om in het onderhoud zijner huisgenooten te voorzien zag Ary zich al gauw verplicht verkoop-kunst te maken. Bijbelsche onderwerpen en voorstellingen, waarbij het vertelsel indruk moest maken en waarbij dus de romantiek een zuivere kunstopenbaring in den weg stond, bepaalden toen zijn richting.

Nog geen 25 jaar oud had hij zich reeds een groote bekendheid verworven en op de tentoonstelling te Antwerpen in 1819 werd zijn *Bezoek der Engelen bij Abraham* met een premie van 800 francs bekroond. Zijn *Burger van Calais*, ook uit 1819, manifesteerde duidelijk de nieuwe richting.

In 1822 voltooide hij het portret van generaal Lafayette, op wiens kasteel „La Grange" hij meermalen gast was te midden der aanzienlijke bezoekers, die de keur der oppositie-partij vormden tegen de Restauratie. In die dagen valt het begin van zijn politieke loopbaan, daar hij zich toen bij de Carbonari aansloot en in hetzelfde jaar deelnam aan den mislukten opstand in den Elzas.

Scheffer begon hoe langer hoe meer naam te krijgen en zijn penseel leverde hem zooveel op, dat hij niet alleen zijn zwakke moeder kon onderhouden, maar ook het geheime genootschap kon steunen.

Vier jaren later kwam hij in kennis met den Hertog van Orleans, wiens troonsbestijging en val hij als invloedrijk partijganger heeft meegemaakt. Hij werd de huisvriend van Louis Philippe en de leermeester der prinsen en prinsessen. Hij was het die in Mei 1830 met den a.s. Minister Thiers den Hertog op het kasteel te Neuilly het uitzicht op de kroon van Frankrijk kwam openen *).

Koning geworden, droeg Louis Philippe zijn vriend Scheffer op historische schilderijen te vervaardigen voor de galerijen te Versailles, al vielen die opdrachten minder in den geest des schilders en volgde hij liever zijn eigen dichterlijke neigingen.

MEVROUW SCHEFFER—GEB. LAMME, MOEDER VAN DEN SCHILDER, OP HAAR DOODSBED

*) „Une école qu'il traversa sans y rien apprendre, si ce n'est comme nous l'avons tous fait dans les collèges, l'art d'apprendre plus tard, et par soi-même," zegt Viardot, een van Scheffers latere vrienden. Zie Scheffers eigen oordeel en veroordeeling dezer school in Ary Scheffers Leven door Mevrouw Grote, blz. 12.

*) Van den gevaarvollen tocht te paard uit Parijs heeft hij zelf het verhaal gedaan aan mevrouw Grote: zie haar levensbeschrijving van den schilder, blz. 35 en vlg.

MEVROUW SCHEFFER—GEB. LAMME, OP HAAR DOODSBED. MARMER.
(DIT BEELDHOUWWERK VAN SCHEFFER STAAT IN DE COPIEËN-ZAAL VAN HET SCHEFFER-MUSEUM)

In het jaar der Revolutie werd Scheffer vader van een meisje, wier moeder kort daarop stierf. Haar naam heeft hij nooit willen noemen. Het dochtertje heette Cornelia, en zij is het, die als weduwe van den geneesheer Marjolin bij haar overlijden de geheele nalatenschap van haar eens zoo beroemden vader aan het Dordrechts Museum heeft vermaakt. Zij copieerde meermalen werken van hem en het Dordrechts Museum bezit o. a. van haar: de Weduwe van den Soldaat; de Vrouwen van Souli en Margaretha bij haar Spinnewiel.

Zijn moeder, die hij een hooge vereering toedroeg en wier portret en beeltenis hij meermalen schilderde en boetseerde, stierf in 1839, een gebeurtenis, die hem diep schokte, want in haar verloor hij de vrouw, die voor hem geleden en gestreden had en wie niets te zwaar was geweest om hem een opvoeding te geven overeenkomstig zijn voor dien tijd schitterende gaven.

Hoewel zijn vriendschap voor de koninklijke familie zich na 1840 hoofdzakelijk bepaalde tot de Hertogin van Orleans en den jongen Graaf van Parijs, dien hij les gaf, achtte hij zich toch geroepen, toen de troon van Louis Philippe wankel begon te staan, als verdediger der familie op te treden. En hij, die het eerst den Hertog van Orleans de tijding had gebracht van zijn a. s. koningschap, zou hem ook tot schut zijn bij zijn vlucht uit het paleis.

Den 24sten Febr. 1848 had hij als kapitein der nationale garde de wacht in den tuin der Tuileriën, toen de koningin hem kwam meedeelen, dat haar gemaal afstand had gedaan van den troon. Zij vreesde bij het verlaten van het paleis onaangenaamheden en verzocht Scheffer de familie te willen geleiden. Zijn uniform zou de menigte ontzag inboezemen, meende zij. Dit was ook het geval. Toen hij het koninklijk echtpaar en hun kinderen in de wachtende rijtuigen had geholpen, keerde hij terug om de Hertogin van Orleans en den Graaf van Parijs in veiligheid te brengen voor het gepeupel, dat reeds de hekken verbroken had en den tuin der Tuileriën binnenstormde. Eerst nog begaf hij zich met hen naar de Kamer om te zien welk besluit het parlement zou nemen. In een zeer stormachtige zitting werd de Republiek uitgeroepen en toen zorgde Scheffer dat zijn beschermelingen een goed heenkomen vonden.

Het volgend jaar keerde hij Frankrijk vele maanden den rug toe en bracht een bezoek

aan Brussel, Holland (zijn geboortestad vergat hij niet) en Eisenach, in welke laatste plaats de Hertogin van Orleans vertoefde. Men ziet, ook na haar val, bleef hij de koninklijke familie getrouw, en toen Louis Philippe in 1850 te Claremont overleed, stak Scheffer onmiddellijk het Kanaal over om bij de begrafenisplechtigheid tegenwoordig te zijn.

In datzelfde jaar nog huwde hij de weduwe van zijn vriend generaal Baudrand, een dame van Engelsche afkomst, die buitengewoon jaloersch, hem het leven meermalen onaangenaam heeft gemaakt en het den kunstenaar zal hebben doen betreuren, dat hij reeds 55 jaar zijnde, den ongehuwden staat vaarwel zei.

Na den *Coup d'Etat,* die een einde maakte aan de Republiek, begon hij zich langzamerhand uit de samenleving terug te trekken en wijdde zich geheel aan zijn kunst.

In 1856 stierf zijn echtgenoote.

De Manchester-tentoonstelling in '57 lokte hem met zijn dochter nog eens naar Engeland. En eenmaal daar toog hij ook naar Claremont, waar hij het portret der gewezen koningin van Frankrijk schilderde.

Teruggekeerd in Parijs openbaarde zich een hartkwaal, die echter niet zoo spoedig een einde aan zijn werkzaam en weldoend leven zou gemaakt hebben, als hij zich meer in acht genomen had. Maar toen hem in Mei '58 het bericht bereikte, dat de Hertogin van Orleans overleden was, spoedde hij zich weer naar Engeland ondanks zijn zwak gestel. De vermoeienissen der reis en de aandoeningen der plechtigheid hadden echter zulk een nadeeligen invloed op zijn zwakke gezondheid, dat hij den 15den Juni in zijn landhuis te Argenteuil, 2 uur van Parijs, overleed.

ONTHULLING VAN HET STANDBEELD VAN ARY SCHEFFER (8 MEI 1862). NAAR EEN OUDEN STEENDRUK

Zijn dood wekte algemeene deelneming. Een der Parijsche bladen schreef in die dagen van hem „hij arbeidde als een daglooner en oefende liefdadigheid uit als een millionair". Dat kon hij, want zijn kunst had hem zeer veel opgebracht. In een brief aan zijn oom Arnold Lamme schreef hij 29 Dec. 1855: „Ik heb dit jaar 120.000 fr. ontvangen, nog

voor 80.000 fr. werk klaar en voor 60.000 fr. besteld".

Tegen zulke sommen zullen zelfs onze beroemdste hedendaagsche schilders opzien en ze bewijzen wel hoe vermaard Scheffer was en hoe gezocht zijn werk.

Het jaar na zijn overlijden werd te Parijs een tentoonstelling van zijn voornaamste en bekendste schilderijen gehouden, ruim honderd, die volgens Kramm 70 000 fr. opbracht.

Heeft Rembrandt anderhalve eeuw moeten wachten eer zijn standbeeld in 's lands hoofdstad verrees, Ary Scheffer werd reeds vier jaren na zijn dood in brons vereeuwigd, hem voorstellend met palet en penseel in de handen en rustend met den linkerarm op de aangevangen buste zijner moeder.

DE SMARTEN DER AARDE, DIE IN DEN HEMEL TROOST VINDEN (ONAFGEWERKT)

Bij het typisch prentje uit den crinolinetijd, dat de onthulling voorstelt, een enkel woord.

De bijdragen voor het monument schijnen van alle kanten te zijn toegestroomd, Neerlands Koningin ging voor, het Huis van Orleans gaf 100 £, de beroemde tooneelspeelster Ristori, wier portret als Myrrha hij geschilderd had, liet zich niet onbetuigd. Afgevaardigden uit de voornaamste steden van ons land, de kunstcentra van België en uit Parijs waren bij de inderdaad grootsche plechtigheid tegenwoordig, o.a. Kneppelhout, Verhulst, S. J. van den Bergh, de dichter der feestcantate, en uit Frankrijk Ernest Renan, die met een dochter van Ary Scheffers broeder gehuwd was, en Viardot, de vertaler van Cervantes.

De Dordtsche predikant, Dr. Veder — naar men zegt Bol uit Van Lenneps Klaasje Zevenster — sprak de feestrede uit. Teekenend voor den averechts vromen geest des tijds is het, dat de feestredenaar van zekere zijde was vermaand „zijn goddeloos en heidensch bestaan te laten varen om het beeld op het Beursplein te gaan aanbidden".

* * *

Er is een bijna onverklaarbare tegenstelling tusschen het bewonderend oordeel van den tijdgenoot over Ary Scheffer en de vernietigende kritiek, die menig nakomeling over dezen hoofdvertegenwoordiger der Romantische School heeft geveld; tusschen den wereldroem, dien hij bij zijn leven verwierf en de aan onverschilligheid grenzende geringe belangstelling van het nageslacht.

Wij, die meer nuchter voor het reeds in zijn omvang eerbiedwekkend *oeuvre* staan, ons niet laten beïnvloeden door de voorstelling en de kunst allerminst in dienst willen gesteld zien van welke moraliteit ook, kunnen er toe komen om te gelooven dat de waarheid in 't midden ligt, vooral na het beschouwen der nalatenschap.

En wie de stemmige Schefferzaal betreedt, stemmig reeds omdat men zich in aanraking voelt met één grootsch-willende geest, doet Scheffer onrecht indien hij daar niet in hem een kunstenaar erkent. Zijn grootste fout is geweest, dat hij den tijdgeest in het gevlei

is gekomen. Heel de reeks onafgewerkte schilderijen, de schetsen voor zijn groote historische en godsdienstige tafereelen, wijzen er op, dat hij in zijn atelier als de geest vaardig over hem werd en hij op papier of doek de eerste uiting gaf aan zijn scheppingsdrang, dat hij dan een groot kunstenaar was, een dichter met het penseel, maar als hij er later zijn gladde factuur en veelal mat coloriet aan toevoegde, wegsmerend de gespierde schetsteekening in wier voorname lijnenwarreling men de vaste contour ziet domineeren, manier waarin de grooten van alle eeuwen elkander raken, dan werkte hij ter wille van het afmaken voor de aflevering, zijn figuren dikwijls wat men nu noemt „dood".

De nalatenschap heeft hiervan sprekende voorbeelden. O. m. „De Smarten der aarde, die in den hemel troost vinden". De eerste opzet uit het begin van 1858 schijnt Scheffer niet bevredigd te hebben, althans er is een tweede grooter doek, in hetzelfde jaar kort voor zijn dood voltooid waarin de groepeering der omhoogblikkende en wijzende vrouwenfiguren veranderd is, waarin de kunstenaar blijkbaar de oplossing voor zich zelf heeft gevonden van hetgeen hij bereiken wilde: de

CHRISTUSKOP, AANGELEGDE SCHILDERIJ (ÉBAUCHE)

ENGEL, DE OPSTANDING DES HEEREN AANKONDIGEND (LAATSTE SCHILDERIJ VAN SCHEFFER, ONAFGEWERKT)

uitdrukking der opstreving van de ten hemel blikkende en stijgende gepersonifieerde smarten.

Maar hoe komt in het onafgewerkte, in de grootendeels slechts schimmatig aangegeven vormen, in de lossere compositie oneindig beter de reëele artiest naar voren, die jammer genoeg niet tevreden was voor hij zijn werk geïdealiseerd had ook wat contour, uitdrukking en polijsting der verf betrof.

Zoo is op een groot doek uit hetzelfde jaar, den zwanenzang des dichters met het penseel, de „Engel, de opstanding des Heeren aankondigend", in haar wit gewaad en zwak gebaar van veel minder expressie dan de onafgewerkte handenwringende vrouw in den linker-benedenhoek, ofschoon de drapeering van het engelengewaad toch het werk blijft van een knap kunstenaar.

Men heeft beweerd, dat Scheffer in al zijn Christustafereelen en godsdienstige voorstellingen heeft willen aantoonen, dat ook het Protestantisme tot een Christelijke kunst kon inspireeren, maar we kunnen er in komen, dat Meyer in zijn „Geschichte der Französischen Malerei", reeds kort na Scheffers verscheiden sprak van „koude symboliek."

TURC, SCHEFFERS HOND, NA ZIJN DOOD

realiteit, die toch wel den ondergrond van des kunstenaars universeel talent vormde, bezie het merkwaardig portret van den Engelschen graveur *Josua Reynolds* — we zijn geneigd te schrijven gelukkig onafgewerkt — door zijn malsche toets, zijn forsche factuur en zijn rijpe kleur een der gezondste kunstwerken van den zich meermalen in sentimenteele fantasiën verliezenden artiest.

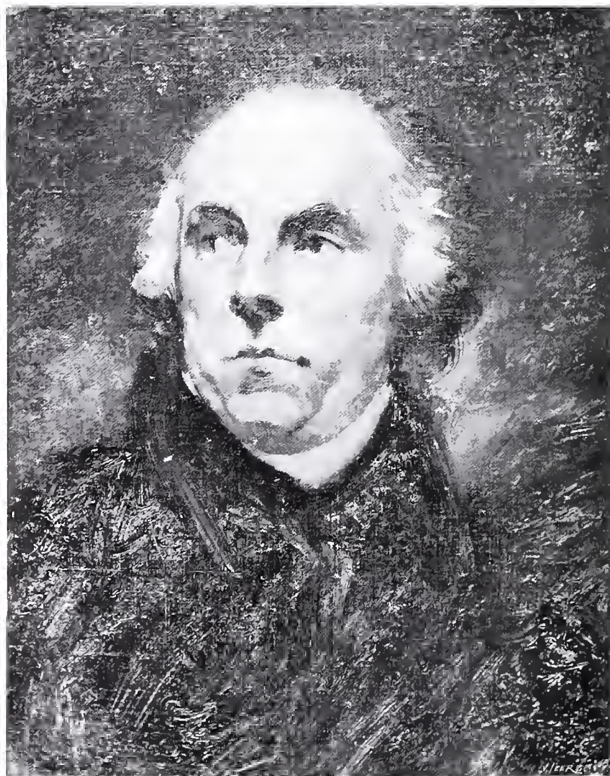
Hij moet een goed portrettist geweest zijn, daarvoor is de beeltenis van *Dr. Pétroz* borg en ook het wel zeer gepolijste maar toch prachtig afgewerkte en frisch gebleven portret van *Madame Place* (kniestuk), wier shawl op zich zelf reeds een

P. Hofstede de Groot noemde die uitspraak in zijn werkje over den schilder „een treurige proeve hoe verderfelijk het ongeloof werkt."

De kritiek in onzen tijd gaat gelukkig van gezonder beginselen uit. Wie zou nu nog in vollen ernst willen beweren dat er geloof noodig zou zijn om zoogenaamd christelijke kunst te begrijpen. Wij kijken met evenveel genoegen naar een mooien Christuskop als naar een boertig tafereeltje van Ostade. De verhevenheid of platheid der voorstelling kan ons onverschillig laten, mits een waarachtig artiest aan het woord is.

Vandaar dat we ook met veel meer belangstelling verwijlen voor de kranige hondenstudies, waarvan er hier een is gereproduceerd. Om de verhevenheid van Scheffers kunstenaarsopvatting uit te drukken heeft Guizot hem den schilder der zielen en gedachten genoemd. Wij kunnen deze uitspraak aanvaarden mits men ze ook op zijn tot z'n beste werk behoorende dierstudies toepast. Met welk een liefde toch heeft hij in malsche krachtige penseelstreken zijn dooden hond *Turc* onsterfelijk gemaakt.

Wie nog mocht twijfelen aan de

PORTRET VAN DEN ENGELSCHEN GRAVEUR JOSUA REYNOLDS

opmerkelijk staal van minitieus kunnen is. Uitmuntend zijn ook de handen geschilderd.

In zijn reëele werken was hij geheel zichzelf, hoe anders zou hij een oprecht bewonderaar van Rembrandt geweest zijn, wiens invloed hij in de middenperiode van zijn kunstenaarsloopbaan onmiskenbaar heeft ondergaan. Het Dordtsche Scheffermuseum kan hiervoor verscheidene bewijzen bijbrengen. Zoo de schets „Laat de kinderkens tot mij komen" en de zeer krachtige compositie „Karel de Groote ontvangt de onderwerping van Widukind," een magistrale schets, die de meening weerlegt als zou de schilder niet bij wijlen een uitmuntend colorist geweest zijn. Rembrandtiek is ook het eerste ontwerp van *De Koning van Thule*, wiens gouden haarband, mantelbelegsel en beker de kruimige reliefschildering vertoonen, die men in vele stukken van den grootmeester bewondert. In dit stuk is ook imitatie der manier om door licht in duister de volle aandacht op het hoofd van den hoofdpersoon te concentreeren *).

Wij spraken zoo even van invloeden. Scheffer heeft ze in meer dan een opzicht ondergaan.

Zoo herinneren enkele schetsen aan het coloriet van Delacroix o. a. „De vrouwen van Souli, zich van de rotsen willende werpen, om niet in handen der soldaten van Ali-pacha van Janina te vallen," kleine schets in olieverf, van de in het *Louvre* berustende schilderij.

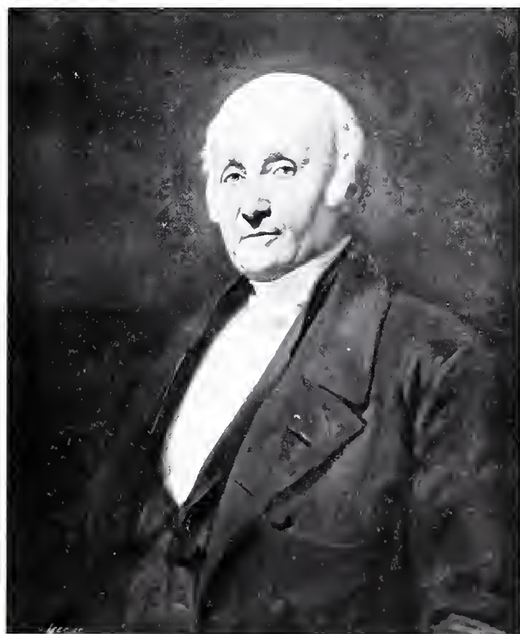
Zoo heeft hij zich blijkbaar nooit los kunnen maken van den invloed der oude Italianen, die vooral duidelijk herkenbaar is in de groote composities, welke zijn naam over de geheele wereld hebben gedragen, maar waarin de kunstsmaak van dezen tijd, die wij levenden gaarne als de gezondste aller tijden willen zien aangemerkt, iets verstards en geposeerds, iets tableau-vivant-achtigs misprijst.

Niet hebben we hier op het oog de bronskleurige, Murillo-achtige *Christus op den Olijfberg*, ofschoon een werk van groote kwaliteit, ver-beeldende zuiver de tekstwoorden: „En in zwaren strijd zijnde, bad hij te ernstiger."

Wij doelen op de beide groote doeken, waarop Jezus de beheerschende hoofdfiguur is: *Christus Consolator* (1837) en *Christus Remunerator* (1847).

De Schefferverzameling bevat van het eerste een verkleinde herhaling, minderwaardig aan het in 't Museum Fodor te Amsterdam berustend origineel, dat imponeert door compositie en een warmer coloriet, dan waarover Ary Scheffer doorgaans beschikte.

Ter rechterzijde van Jezus ziet men — wij volgen hier grootendeels de beschrijving van den schilder zelf — degenen wier gebroken harten hij heeft geheeld: den zelfmoordenaar met den dolk, den schipbreukeling der levenszee met een stuk van zijn gebroken roer, den banneling steunende op zijn reisstaf, drie vrouwen verzinnebeeldend de verrukking, de dankbaarheid en de berusting. De dichter Tasso zit met den rug naar Christus toegekeerd, *) terwijl een moeder haar kind aan de voeten van Jezus legt.

PORTRET VAN DR. PÉTROZ

*) De Rembrandtieke stukken kwamen op de genomen foto's niet tot hun recht en zijn daarom weggelaten.

*) Deze oneerbiedige houding doet vreemd in de naar het glorieuse middelpunt schouwende groepen en afbreuk aan de harmonie der compositie. Op de schetsen zit Tasso dan ook met het gelaat naar Jezus gekeerd, maar toen de schilder vernam, dat de groote dichter zich nooit waardig had gekeurd bij de communie naar het altaar te zien, veranderde hij diens houding. Geen artistieke overweging dus.

Ter rechterhand des Vertroosters de uit ellende vrijgemaakten. De drie staande figuren noemt de schilder zelf „l'affranchri de Constantine, le serf du moyen âge, le Grec mo-

PORTRET VAN MADAME PLACE (?)

derne"; volgt de neger, *) die zijn geboeide handen om verlossing naar den Heer uitstrekt en op den voorgrond de overwonnen patriot naast zijn gebroken zwaard en standaard, wiens ketenen springen door de aanraking van Jezus' hand en die de eeuwige vrijheid vindt in den dood. De vrouw, haar hoofd vleiend op Christus' arm, stelt het berouw voor

Als bewijs voor welk een kunstwerk dit schilderij gold moge het feit gelden, dat de heer Fodor het in 1853 op de verkooping der galerij van Orleans kocht voor 52.500 frs.

Het oorspronkelijke pendant van dit époquemakende doek, Christus Remunerator, zagen wij nooit en kunnen dus moeilijk oordeelen over de waarde der verfbehandeling in deze tweede populaire verheerlijking van Jezus. Wel treft ook in de afbeeldingen, menigvuldig over de wereld verspreid, de statige magistrale figuur van den „Vergelder", die hier met zijn omgeving opnieuw bewijst welke klassieke gaven Scheffer bezat in het schilderen van handen en draperieën.

Verklaring der figuren: Van den rechterkant der schilderij beginnend, in de schaduw, de tyran met een vrijwilligen slaaf aan zijn voeten, goud in het slijk zoekend; er naast het oproer met fakkel en dolk, de huichelarij, de godslasteraar, de trots en de met den zondebeker in de hand neerzinkende wellust.

Op den voorgrond: de boetvaardige Magdalena, Saulus die Paulus werd en de verloren zoon. Zij vormen met hun drieën den overgang van de Duisternis naar het Licht. In dat Licht groepeeren zich de arbeid, de weldadigheid, brood en kleeding gevend aan de lijdende menschheid, die een toevlucht zoekt bij Jezus; verder de barmhartige Samaritaan, de vaderlander, die vol dankbaarheid zijn verbroken ketenen en degen ten hemel heft. Zittende figuren: leeraar de wet van Christus onderwijzend, de Christelijke gelijkheid: een protestantsche naast een non, de reinen van geest en gemoed: kind met moeder.

Er is in dit alles veel dat aan de Italiaansche school herinnert, maar in de compositie ook veel eigens en in de uitwerking iets moderns. Deze meening neerschrijvend komt ons onwillekeurig de karakteristiek voor den geest, die Scheffer van zich zelf gaf in een brief uit Amsterdam, gedateerd Oct. 1849:

„Je sens si bien tout ce qui me manque, — non pour compléter mon talent, ce serait folie d'y songer — mais pour rendre suffisamment ce que je désire exprimer, et pour avoir un côté tout-á-fait saillant. Quand on

*) Deze figuur werd op de reproducties, in Amerika vervaardigd, weggelaten. Propaganda voor de afschaffing der slavernij kwam in het land der slavenhalers niet te pas.

CHRISTUS REMUNERATOR (NAAR EEN GRAVURE)

voit cette vérité si frappante d'expression chez les anciens peintres Allemands, cette perfection de forme et de beauté chez les Italiens, puis l'exécution forte et saissisante des peintres Hollandais, je sens que je suis un *Mittelding*, et cela, je n'aurais pas dû l'être; et je tâcherai du moins de ne pas le rester dans le peu que je pourrai produire encore".

Het werk zijner laatste levensjaren hierboven besproken duidt erop dat dit trachten trachten is gebleven.

Krachtig, reëel, kern-gezond werk kwam zelden uit zijn handen, het hield gelijken tred met zijn vrome, wijsgeerige levensbeschouwing en zijn dichterlijk gestemden geest. Zijn sentiment werd meermalen sentimentaliteit, al zouden wij liever als algemeene karakteristiek hem willen aanduiden als de schilder *in mineur*.

Wij gewaagden zooeven van zijn dichterlijk gestemden geest. Deze was het welke er hem toe leidde de werken van groote poëten te illustreeren of althans aan hun scheppingen menige inspiratie te ontleenen. Zoo danken we Goethe: den koning van Thule, de vele Mignons, waarvoor Scheffers eenige dochter poseerde, de Gretchens en Fausten; Burger verschafte hem zijn Leonore, Byron zijn Giaour, Schiller zijn *Graaf Eberhard* *).

Aan Dante's Hel ontleende hij het gegeven voor zijn bekend schilderij: *Francesca da Rimini en Paolo*, wier schimmen na het verhaal hunner rampen aan Dante en Virgilius, weer in den wervelwind worden meegevoerd. Dit merkwaardig doek moet berusten in Italië. Op de afbeelding van het marmerbeeld van de oude mevrouw Scheffer ziet men links tegen den achterwand een copie er van.

Kenschetsend voor den kunstenaar Scheffer is de omschrijving van zijn talent, die men vindt in een artikel over „Goethe's Faust in der Französischen Kunst", waar o. m. van hem wordt gezegd:

„Gedämpfte Stimmungen klingen bei ihm

*) Boymans heeft twee groote pendanten: Graaf Eberhard verbant zijn zoon Ulrich van zijn tafel en Graaf Eberhard bij het lijk van zijn zoon. Het verhaal interesseert vele Museumbezoekers nog wel, maar schilders plegen vrij wel onaangedaan deze matte schilderijen voorbij te loopen.

MARMERBUSTE VAN ARY SCHEFFER, DOOR CAVELIER

in gedämpften Farbentönen wieder. Nur das Innenleben ist es, was er darzustellen sucht, und auch das nur in seinen weicheren Tönen. Zeit und Ort sind ihm gleichgültig. Keine Abendsonne vergoldet bei ihm einen Osterspaziergang, seine menschlichen Gestalten füllen seine groszen Bilder oft so aus, dasz kaum ein Rand bleibt. . . .

„Die Menschen mit ihren Stimmungen sind ihm alles, ihre Umgebung ist ihm nichts.

„Als Ary Scheffer 1831 seinen Faust und seine Marguerite ausstelte, lebte Goethe noch. Aber keine Kunde ist auf uns gekommen, dasz er von diesen Bildern gehört hätte *)".

Toch roemt de schrijver in alle Faust- en Gretchen-scènen van Scheffer de stemming, het zieleleven, het elegische.

Al zouden wij met het oog op de nalatenschap, welke ons den kunstenaar nader doen treden, eenige reserve willen maken, het komt ons voor, dat er veel waars is in de karakteristiek die Dr. Max Rooses ons in een particulier schrijven van hem gaf:

„Hij was een dichter met het penseel, een idealist, smachtend naar het edele en het schoone, verzeild in eene wereld, wier credo was: dat het ware het schoone is en het ware bestaat uit schoon en leelijk. Hij leefde met den geest en in een wereld van droomen aan welke hij nooit een stevig lichaam wist te geven; de schoone gedachte uitgedrukt in een schoone lijn was zijn hoogste streven. Van schilderen had hij weinig verstand en hij zocht het ook niet te verkrijgen; hij was een teekenaar zonder zin voor kleur, en alles te zamen een letterkundige, die schreef met verf en een klassieker geboren in de eeuw der Romantikers en levende onder hen en gehouden door hen voor een kenner."

Dubbeldam, Juli 1904.

*) Over de Faustbeeldingen van Delacroix liet Goethe zich daarentegen zeer gunstig uit, verklarend, „dasz Herr Delacroix [seine] eigne Vorstellung bei Scenen übertroffen hat"

DE „URANIA" AAN DEN STEIGER.

HET KONINKLIJK INSTITUUT VOOR DE MARINE. DOOR † ADELBORST D. C. T. V. † †

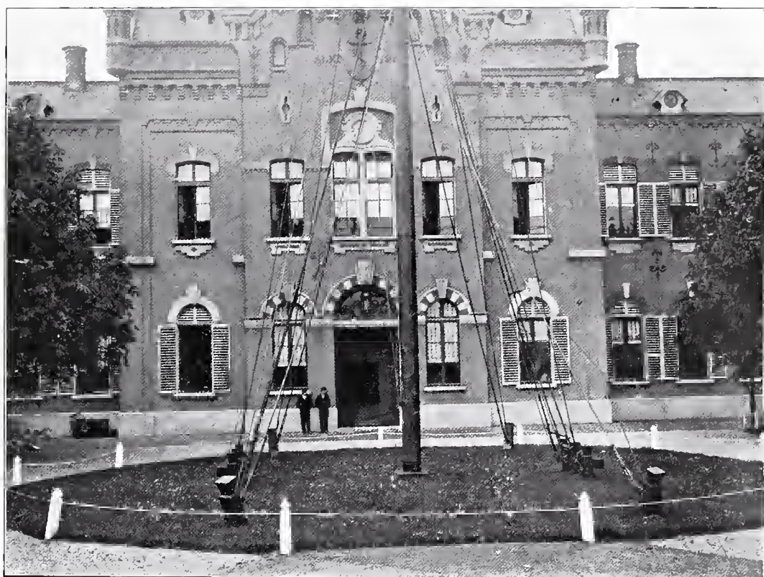
Het zal dit jaar 50 jaren geleden zijn, dat de eerste adelborsten 3e klasse te Willemsoord hun opleiding ontvingen. 14 September en den volgenden dag zullen de réunisten op het Instituut samenkomen om het 50-jarig bestaan der opleiding feestelijk te herdenken.

Velen onder de lezers zullen familieleden en kennissen hebben, die òf adelborst geweest zijn, òf het thans zijn, òf het nog wenschen te worden en zullen daarom wel iets van het Instituut, en alles wat er mede in verband staat, willen weten.

De eerste opleiding van de adelborsten voor de K. N. M. was te Medemblik en pas in 1850 werd zij verplaatst naar Breda. De meening, dat adelborsten niet op een heide hunne opleiding konden ontvangen, deed het toenmalige ministerie besluiten haar weer te verplaatsen naar een zeeplaats. Dordrecht verzocht toen de eer te mogen genieten de adelborsten onder hare bewoners te tellen, doch men verkoos Willemsoord, (wat voor de adelborsten aangenamer zou geweest zijn, laat schrijver dezes in 't midden). Bij Koninklijk Besluit van 13 Februari 1857 werd bepaald, dat met eind Augustus 1857 de adelborsten van de Militaire Academie naar Willemsoord zouden overgaan.

Reeds 15 October 1854, waren 25 adelborsten voor proef op 't Wachtschip aldaar geplaatst en volgden daar een cursus. Sedert 1857 kon men opgeleid worden te Willems-

oord voor officier van de Marine, officier bij het corps Mariniers, ingenieur van Scheepsbouw. In 1860 werd de opleiding van de ingenieurs echter overgebracht naar de polytechnische school te Delft. In den beginne duurde de cursus, dien de adelborsten te volgen hadden, 3 jaar, maar thans is die tijd al verlengd tot 4 jaar.

MIDDENSTUK VAN HET INSTITUUT.

Het wachtschip „Kortenaer", waar de adelborsten zich toen op bevonden, was echter zoo oud, dat men er toe overgegaan is een gebouw te stichten. 20 Juli 1869, legde de toenmalige minister Brocx den eersten steen en reeds werd de nieuwe cursus 1870 gevolgd op het nieuwe Instituut. Het ruime gebouw staat tusschen het Paleis en het Hospitaal en doet zijnen bouwmeester, den architect Oudshoorn alle eer aan.

De voorgevel springt in 't midden naar voren en heeft het uitzicht op de haven, de zijvleugels staan wat achterlijker, zoodat er aan den achterkant een plaats gevormd wordt, die naar eene zijde open is.

Zoodra men binnentreedt, komt men in de ruime vestibule, waar we de groote schilderijen van de Ruyter en Maarten Harpertsz. Tromp en verder die van de Buffel, Tijger, Wilhelmina en een zeilend fregat vinden. In glazen kasten staan twee langsdoorsneden van een fregat; een model van een oud fregat „de Batavier" (met 60 stukken) door den heer Boelen vervaardigd en aan het Instituut ten geschenke gegeven; een model van een oud fregat van vóór 200 jaar (met 24 stukken) en verder van het pantserdekschip „Gelderland". De twee modellen van de oude fregatten zijn bijzonder nauwkeurig afgewerkt, terwijl het model van de „Gelderland" een waar kunststuk is. Men kan er, tot in de kleinste bijzonderheden toe, alles op vinden. Het heeft op de tentoonstelling van Düsseldorf zeer veel bekijks gehad, daar dit schip kort

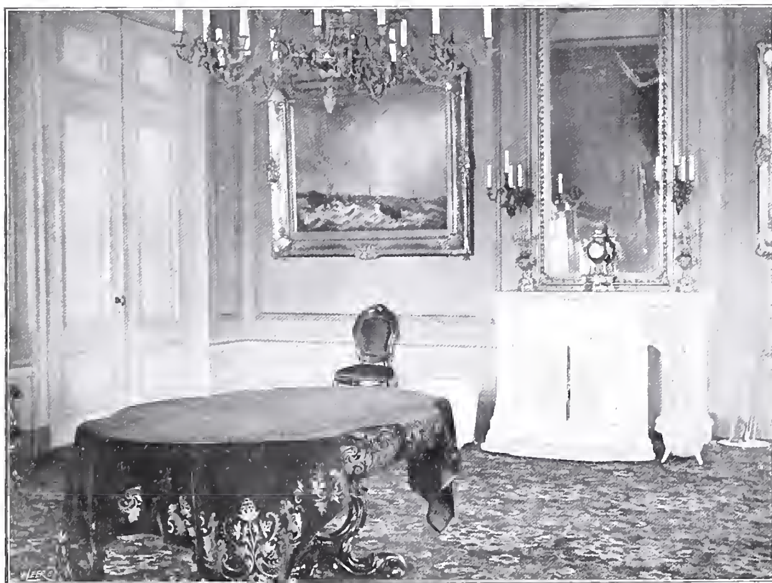

EEN DEEL VAN „HET ZAALTJE";
OP DEN ACHTERGROND DE OUDSTE-JAARS-HOEK.

te voren den oud-president Krüger van uit Afrika naar Holland had overgebracht.

Recht tegenover den ingang van het Instituut, is de Amusementszaal, gewoonlijk „'t Zaaltje" genoemd. Boven de deur van het zaaltje prijkt een witmarmeren borstbeeld van wijlen Z. K. H. prins Hendrik der Nederlanden, luitenant-admiraal der vloot. Het is ontworpen en uitgevoerd door Collinet.

Het zaaltje, dat met alle gerustheid een zaal mag genoemd worden, heeft een lengte van 35 M. bij een breedte van 14 M. De wanden zijn netjes behangen, portretten van de leden van het vorstelijk huis, een portret van Koolemans Beynen, den koenen Noordpoolvaarder, een huldeblijk aan de gevallen krijgers op de citadel van Antwerpen versieren een der wanden en terwijl de eene hoek ingenomen wordt door het buffet, is de andere zijde van het zaaltje „de oudste jaarshoek." Dit deel van de zaal wordt door het oudste jaar versierd met kieken, kransen, enz. en hier staan luie stoelen, die de ouderen van dagen een gemakkelijke zitplaats verschaffen. Aan het buffet kunnen de adelborsten zich voorzien van de noodige eet- en drinkwaren, gedurende den tijd, dat ze zich in 't zaaltje bevinden.

EEN HOEK VAN DE RECEPTIE-ZAAL.

Zaterdagsavonds, zorgt de Marine-kapel onder haren uitmuntenden directeur, den heer J. Koning, voor opwekkende muziek. Eens in het jaar, meestal in Februari, is het zaaltje in feestdosch gestoken en geven de adelborsten een assaut of, zooals dit jaar, een operette. Zij, die wel eens deze feesten hebben bijgewoond, kunnen getuigen, dat de Instituutbewoners de kunst van feestvieren en versieren goed verstaan.

's Winters geven twee groote kachels de noodige warmte, terwijl 's zomers al de 12 ramen open staan om de buitenlucht naar binnen te doen stroomen. Een groote deur geeft toegang tot het achterterrein, gewoonlijk »Bokkenveldje" genoemd. Op 't Bokkenveldje bevinden zich de asphalttennisbaan, de kegelbaan, 't footballhok en de fietsloods. De tennislustigen van het corps adelborsten vermaken zich op de tennisbaan, terwijl anderen weer het een genoegen vinden de aloude kegelsport te beoefenen. Op 't kleine grasplekje wordt er door de fanatieke footballliefhebbers »goal geshot", terwijl op 't achterpad in de vrije uren onder leiding van een der officieren flobert wordt geschoten.

Loopen we vanuit het zaaltje den corridor door, dan komen we in de receptiezaal. Deze zaal is ook wederom versierd met schilderijen, n.l. twee pendanten van den heer Schotel, voorstellende de kanonneerboot van Van Speyk voor Antwerpen en het oogenblik, dat de commandant, den dood boven de schande van in 's vijands handen te vallen verkiest en met vriend en vijand in de lucht vliegt. Verder een schilderij, waarop we den grootsten van Neerlands helden, de Ruyter, gewond op het dek van zijn schip zien liggen. De borstbeelden van de leden van ons vorstelijk huis en van Admiraal van Kinsbergen, benevens een glazen kastje met reliquieën van Van Speyk zijn de verdere merkwaardigheden in

deze zaal. Deze reliquieën van Van Speyk zijn door den oud-zeeofficier Zillesen aan de Marine afgestaan en op verlangen van den toenmaligen minister zeer terecht in het Instituut geplaatst. Hier toch wordt elk jaar nog op den 5en Februari het roemrijke feit herdacht. Den 5en Februari 1881, 50 jaar nadat Van Speyk het leven verloor, werden de bovengenoemde reliquieën plechtig aan den commandant van het Instituut door den vice-admiraal De Haes overgedragen.

Aan den anderen kant van den corridor is de groote eetzaal, waar we de portretten der leden van het vorstelijk huis vinden en twee schilderijen van de hand van den luitenant-generaal Schönstedt, een voorstelling gevend van eenige episoden uit het schitterende tijdvak van onze Marine. Het eene schilderij stelt voor den 4-daagschen zeeslag (12 Juni 1666) op 't oogenblik, dat de Ruyter met de bloedvlag in top door de linie van den vijand breekt om Tromp te ontzetten, het andere den zeeslag bij Dover in December 1652. Een groot portret van de Ruyter en een model van zijn standbeeld te Vlissingen eeren verder nog de nagedachtenis aan dezen onsterfelijken held. In deze zaal worden de maaltijden gehouden; 's morgens leest een der peletonscommandanten het gebed voor, zoo ook 's middags. Bij deze twee maaltijden is de officier van dienst tegenwoordig; bij het koffiedrinken wordt er geen gebed voorgelezen en is er ook geen officier van dienst tegenwoordig. Na een tijd les te hebben gehad, haasten de adelborsten zich naar deze zaal om den inwendigen mensch te versterken en onder de meest opgewekte gesprekken, worden er hoeveelheden eten gebruikt, die ons respect doen krijgen voor de magen van de dineerende leden.

In 't hoofdgebouw vinden we beneden verder nog 4 jekkerkamers, 2 afdeelingen, 1 wapenkamer, 1 bibliotheek- en muziekkamer, 1 stoom- en torpedozaal en 1 wachtkamer. Verder zijn hier nog kamers ingericht voor den officier van dienst, den officier van administratie en voor een bureau van den majoor-schrijver.

SLAAPZAAL MET GESJORDE KOOIEN.

In de stoom- en torpedozaal worden de lessen gevolgd in torpedokennis en stoomwerktuigkunde. De noodige modellen zijn hier ook zeer gemakkelijke en duidelijke hulpmiddelen voor het aanschouwelijk onderwijs. Vooral een doorgesneden Whitehead torpedo, waar alle bezoekers van het Instituut met eerbied naar opkijken, mag gezien worden. Aan het hoofdgebouw zijn verbonden de gymnastiek- en tuigzaal. Beiden zijn in 1881 bijgebouwd; vroeger waren eenige afdeelingen ingericht om als gymnastiekzaal te dienen, terwijl er geen tuigzaal was; waar tegenwoordig de modellen staan, was de tuigzaal. Het scheepje stond daar.

De gymnastiekzaal heeft een lengte van 21 M. en een breedte van 11.5 M. Een overdekte gang verbindt dit bijgebouw, dat maar uit 1 verdieping bestaat, met het hoofdgebouw. In de gymnastiekzaal, die tevens als schermzaal gebruikt wordt, geven een menigte toestellen gelegenheid tot de zoo hoog noodige lichaamsoefeningen voor toe-

PROVOOST.

kooien. Deze worden aan de klamaaien opgehangen en zoo gewennen de heeren alvast eraan ook in kooien de noodige nachtrust te genieten. Een ieder, die in een kooi geslapen heeft, prefereert de kooi boven een bed. Het jongste jaar tracht op de kleine slaapzaal uit te rusten van de vermoeienissen van het nieuwe leven, de drie overige jaren werpen zich des avonds op de groote zaal in Morpheus' armen.

Op deze verdieping zijn verder de kamers van den commandant, de wachtkamer voor de officieren en leeraren, de kamer voor onderofficieren, het bureau van den adjudant-onderofficier, de ziekenboeg, de muziekkamer, een teekenzaal, een laboratorium voor chemie en physica en eenige leerzalen.

Bezoeken we eindelijk de bovenste verdieping, dan zijn de koffers, de waterresevoirs, de oude teekenzolder, een kamertje met tijdmeters, barometers en thermometers het minst van belang, maar zijn het vooral de kleine aparte kamertjes, die aan de damesbezoekers van het Instituut menig „ach," „och," en „kasian" ontlokken. Deze kamertjes schijnen een bijzondere attractie voor de heeren adelborsten te hebben. Wanneer men deze hokjes dan ook gesloten vindt, kan men er

komstige zeelieden. Verder toont allerlei schermgereedschap, dat ook aan het oefenen in den wapenhandel veel wordt gedaan. In de tuigzaal trekt vooral een vrij groot model van een fregat type „Atjeh," geheel volgetuigd, onze aandacht. Verder kunnen we ook hier weer de noodige modellen van nautische instrumenten en modellen van schepen, enz., bewonderen.

Als we de bovenverdieping bezoeken, kunnen we ook de portretten van Tromp en de Ruyter en een schilderij van de binnenkomst van de zilvervloot in Amsterdam bewonderen, terwijl in de bovengang gipsen platen, waarop de namen van de voornaamste Nederlandsche zeehelden vermeld staan, de roemrijke tijden van weleer voor den geest roepen. Konden ridders op hun „Ahnengallerie" trotsch wezen, zoo kunnen wij het met evenveel recht op de onze zijn.

Een der bezienswaardige lokalen boven is de groote bibliotheek. Een keur van wetenschappelijke boeken staan daar ten dienste der officieren en adelborsten. De twee slaapzalen, de groote en de kleine, zijn ook zeer eigenaardig ingericht. De adelborsten slapen n l. niet in bedden maar in

SLAAPZAAL, KOOIEN OVERGEHANGEN.

zeker van zijn, dat er een vogel in de knip zit, en hem gelegenheid wordt gegeven om na te denken over zijn begane zonden.

We zullen nu vertellen hoe de huishouding geregeld is.

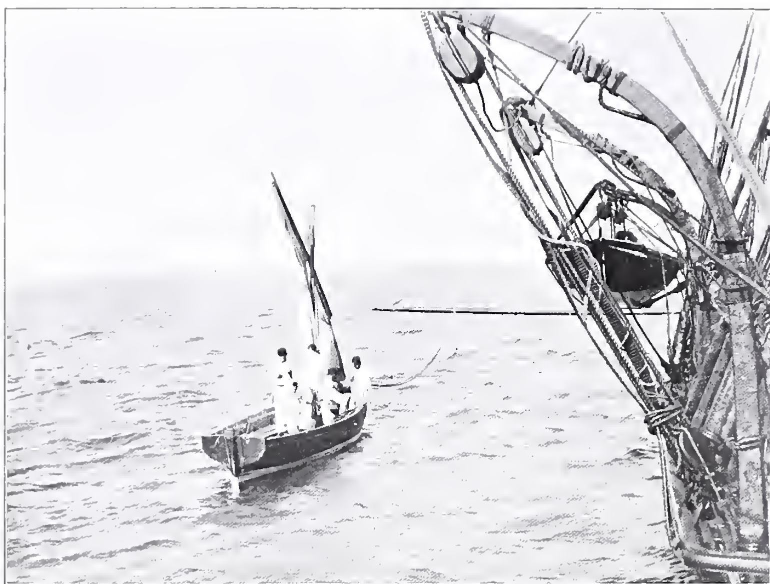
's Winters worden de bewoners van het Instituut om 7 uur uit hun slaap gewekt, terwijl dit 's zomers reeds om $5^1/_2$ uur gebeurt. Zij hebben dan $^1/_2$ uur den tijd om zich te wasschen, te kleeden en hun kooien over te hangen of te sjorren. Daarna wordt er ontbeten; 's winters beginnen de lessen om 8.30 en eindigen om 12.30 en van 2 uur tot 5 15 is er weer les, terwijl 's zomers de lessen van 8—12 en van 1 - 5.15 duren. In de rust, d. i. de tijd tusschen de lunch en den aanvang der middaglessen, worden alle takken van sport beoefend. Er wordt dan gefootballd, getennist, gymnastiek gemaakt, geschermd, geschoten met de buks, gekegeld, ja, wat al niet meer? Van 8—9.30 is er eigen-oefening, terwijl 's winters een uur wordt beschikbaar gesteld tot eigen studie. Daarna moeten allen naar kooi en het duurt niet lang of snurken, hardop droomen van integralen, kegelbanen, roercommando's zijn de geluiden, die ons oor onaangenaam aandoen; men hoort ook wel eens hardop spreken door den een of ander, die in zijn slaap een praatje houdt met eene schoone, die ... neen ik zou te veel vertellen. Toch wordt er des daags niet constant met het hoofd gewerkt, practische lessen als: zeil-, geschut- en infanterie exercitie, schermen, gymnastiek en roeien worden ook druk beoefend.

Naarmate de adelborsten in een hooger studiejaar zitten kunnen ze langer in de week en 's Zondags uit, terwijl de belooningen ook aan de jongere jaren voorrechten geven boven hun eigen studiejaargenooten. Voorrechten worden toegekend aan hen, die onder de eerste nummers behooren, weinig straf hebben, prevot, of meester op eenig wapen, of goed zijn in gymnastiek. Tegenover dit stelsel van belooningen, staan straffen, die de overtreders van de Instituutswetten ondergaan. Deze straffen bestaan achtereenvolgens uit: dagen provoost, policiekamer, kamerarrest en arrest, uit een berisping, ontzegging der amusementszaal en ontneming der belooning, welke bestaat uit een distinctief verandering.

De adelborsten 3e klasse moeten, om tot adelborsten 2e klasse bevorderd te worden, een eindexamen afleggen in talen, geschiedenis, staatsinrichting, meetkunde en scheikunde. Om van het 2e jaar in het 1e of oudste jaar te komen moeten zij weder een eindexamen afleggen in natuurkunde en analytische meetkunde. Om dan tot adelborsten 1e klasse bevorderd te worden leggen zij een examen af voor een, door de Koningin te benoemen commissie. Na dat eindexamen worden de adelborsten ingescheept aan boord van een onzer nieuwe schepen en blijven daar van April tot October geplaatst, waarna zij als adelborst 1e klasse in de Marine komen. Dit is echter niet de eenige keer, dat ze, alvorens tot officier te worden aangesteld, op zee komen. In het 2e jaar hebben

NA EEN DINER OP DE CAMPAGNE VAN DE „URANIA".

SLOEP OPTUIGEN MET MODELTUIG.

ze reeds van Juni tot half Juli op de Urania en de Ever doorgebracht en evenzoo in hun jongste en 3e jaar, 14 dagen met de Urania gevaren.

Op de Urania (een korvet meestal onder commando van den officier instructeur in stuurmanskunst met den officier van politiedienst, belast met de zeilexercitie lessen als eersten officier) begint een geheel ander leven voor de »jonkerts". Dan gaat de blauwe plunje uit en met een wit werkpakje gaan ze dan aan den gang. Er wordt dan geobserveerd en gemanoeuvreerd, zij leeren zich goed in het tuig bewegen en al komt de Urania nooit anders dan op de Zuiderzee, toch leeren ze eenigszins zich gewennen aan het eeuwigdurende gehobbel op de baren. De plaatsen Amsterdam, Hoorn, Medemblik, Enkhuizen, de eilanden Marken en Urk worden dan aangedaan. Na Amsterdam is vooral Hoorn voor de adelborsten een aangename plaats, (al zijn de eerzame burgers van Hoorn nu niet altijd gesteld op hun bezoek.)

Zooals reeds gezegd is, blijft het 2e jaar niet den geheelen tijd op de Urania, maar embarqueert bij gedeelten gedurende 14 dagen op de stoomkanonneerboot Ever, die onder bevel van den instructeur in scheepsstoomwerktuigkunde gedurende dien tijd een kleinen kruistocht maakt op de Zuiderzee. De adelborsten krijgen daar aanschouwelijk onderwijs en kunnen het in de theorie geleerde toepassen. Hun logies is aldaar op het dek en dat het uitstekend is, kan u verzekerd worden.

Een hoofdofficier der marine is commandant van het Instituut en tevens directeur der studiën. De kapitein ter zee W. J. de Bruyne, vroeger als leeraar in stoomwerktuigkunde aan het Instituut werkzaam, bekleedt thans die gewichtige betrekking; een raad van toezicht behartigt de

DE BAKBOORDZIJ VAN DE „URANIA".

SLOEP BEZORGEN AAN DE BAKSPIER.

belangen van het Instituut, terwijl het geldelijk beheer wordt gevoerd door een officier der administratie der 1e klasse.

Wekelijks keert die officier *f* 0.60, *f* 0.50, *f* 0.40 en *f* 0.30 uit aan de adelborsten, terwijl *f* 0.10 in wordt gehouden voor de senaatskas. De 5 senaatsleden worden door alle adelborsten gekozen uit het oudste jaar; deze senaat blijft zoo voor dat jaar en vóór de leden aftreden worden er 5 nieuwe leden gekozen uit het toekomstige oudste jaar.

De verloven der adelborsten worden over 't geheele jaar als volgt verdeeld: ± 14 dagen met Kerstmis, ± 8 dagen met Paschen en de geheele maand Augustus voor groot verlof. Tevens kunnen zij van tijd tot tijd hun verwanten of vrienden een Zaterdag en Zondag gaan bezoeken, zoo er voor den commandant van het Instituut geen speciale reden bestaat dit te weigeren.

Het toelatingsexamen kan op den leeftijd van 15—17 jaar afgelegd worden in den Haag. Dit examen bestaat uit een schriftelijk en mondeling gedeelte en is vergelijkend.

Met bovenstaand schetsje hopen we den lezer van Elsevier's maandschrift geen ondienst gedaan te hebben en de overtuiging gevestigd te hebben, dat allen, die aan het Instituut verbonden zijn, zich beijveren om van de adelborsten goede officieren te maken.

Aan de wetenschappelijke opleiding wordt wel is waar een groot gedeelte van den tijd besteed, maar gelukkig zijn dan ook die tijden voorbij, dat onze zeeofficieren in kennis beneden officieren van andere natiën stonden. Dan worden ook, door dat we veel aan sport doen en wedstrijden organiseeren, de spieren der jongelieden ontwikkeld en zoo mag de hoop bestaan, dat de toekomstige zeeofficieren en hun andere wapenbroeders, mocht 't noodig zijn, de regelen van het adelborstenlied tot waarheid zullen maken:

»Stervend zullen wij haar schragen, maar die vlag verlaten, nooit",

RECHTERZIJDE VAN DEN „KNOLLENTUIN" (VOOR-TERREIN).

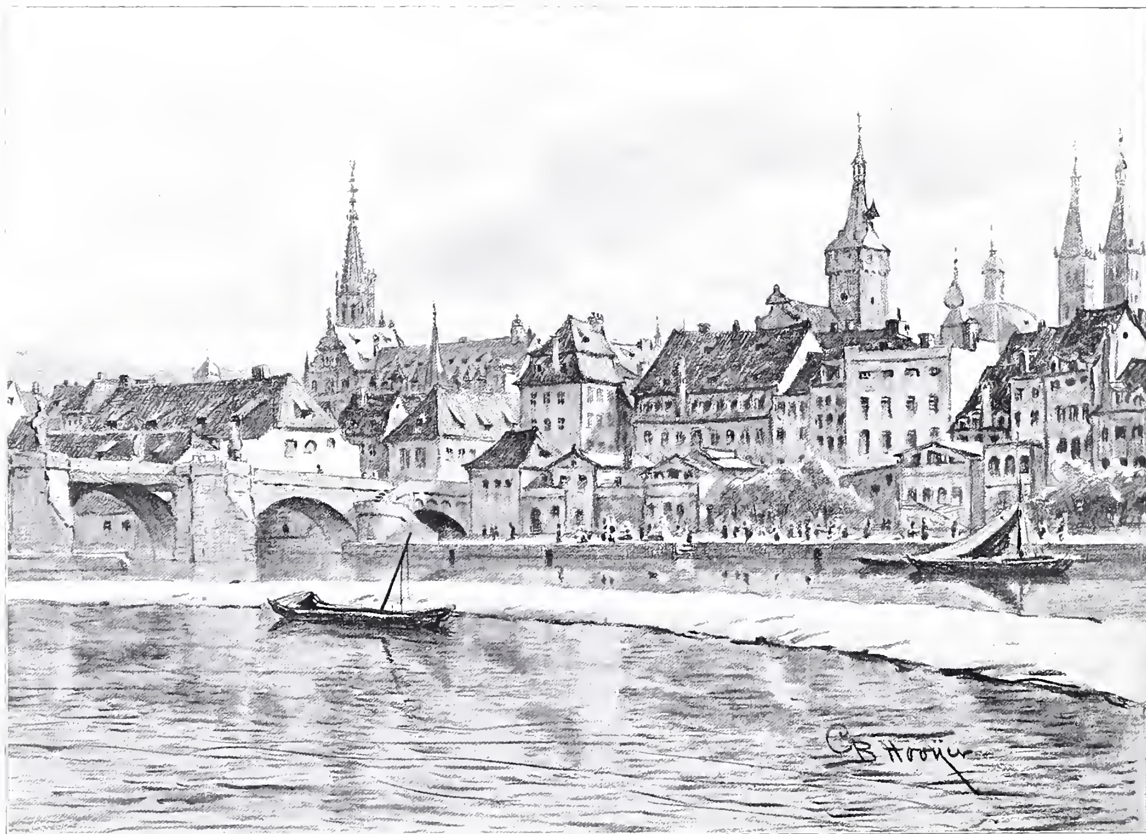
WÜRZBURG. † † † † † † † † † DOOR G. B. HOOIJER. † †

O, dat gemoedelijke, rustige, kalme Duitsche stadje, dat Würzburg heet!

Het ligt zich te koesteren in een plooi van het reusachtig tapijt over Frankenland uitgespreid, waarin iedere steek een wijnstok of een korenaar is, groote blokken van groen en goud bordurend op den vruchtbaren grond, waarboven wappert de lichtblauwe en melkwitte geblokte banier van het trouwhartig koninkrijk Beieren.

Zooals het landvolk in den schafttijd zich uitstrekt op den afgemaaiden akker, en, met het gezicht geborgen in de gekruiste armen, roerloos neerligt en uitrust, zoo liggen hier de lange, breede, vlakke heuvelruggen te blakeren in den heeten zonneschijn. En zooals een landman des Zondags omzwerft tusschen zijn velden, zoo drentelt hier de Main tusschen vruchtdragende heuvelklingen door, dan links, dan rechts zich wendend, met groote slingeringen langzaam het bouwland doorloopend, even stilstaand om in haar helder water oude vestingmuurtjes en wachttorentjes van stadjes te weerspiegelen, en dan weer voortslenterend den weerschijn van rijen netjes aangeplante boomen langs de breede rijkswegen te rimpelen, zooals koren rimpelt onder het handstrijken van den boer.

Slechts een enkele rug, hier en daar, is bedekt met beukenbosch, dat in eens als een steile, groene wal oprijst uit de korenakkers; slechts een enkel eilandje in de rivier draagt populieren en linden, wuivend boven kleiner hout; maar overigens rest er niets meer van de zware bosschen, die de Romeinen en Franken hier vonden. Het is boven op de heuvels een boomloos vergezicht over een oneindige vlakte van breede, gelijkmatig

GEZICHT OP WÜRZBURG.

hooge grondverhevelingen, als over de machtige, deinende waterruggen, die in de Indische zee aanstuwen van de Zuidpool. Zoele warmte hangt over die schaduwlooze oneindigheid, zwaar ademend als moe van vruchtbaarheid. Het zachte blauw van den morgenhemel wordt violet, waar het wegdommelt achter de eenzame, rijpende akkers, en vormlooze grijswitte nevelen hangen roerloos boven de onzichtbare valleien.

Het majestueuse van de Campagna om Rome is hier niet, en het sappige van de Hollandsche laaglanden ontbreekt, en toch doet hier het land denken aan beide, door het heel even herinneren aan dat, wat beide zoo wondervol maakt: de violet gekleurde lucht boven de zonnige ruimte vol kantige schaduwen van het eene, en het frissche groen onder de roomwitte stapelluchten van het ander.

Het Frankenland is tusschen die beide als de Beiersche boerin van hier, met haar bleek, geelig, verbrand gezicht, meer dan onbevallig verscholen onder den witten hoofddoek, vast geknoopt onder haar kin, naast de zwartoogige, bruine, contadina met helgekleurd sjaaltje dubbel gevouwen op de zwarte haren, en de roodwangige, blanke Friezin onder haar gouden kap.

Het is het fletsche, lichte blauw en het wit van de Beiersche kleuren, naast het groen, wit, rood van Italië en het rood, wit, blauw van ons vaderland. De felle, droge hitte van het Zuiden en de vochtige koude van het Noorden mengen zich hier tot een weeke atmosfeer, die gedurende een zestien eeuwen de krachtige, bloedrijke Friezin en de frissche Geldersche deerne vervormden tot de zooveel slappere, bleeke Oost Frankische vrouw.

Want Friezen en Gelren waren het, die dit land bevolkten, als ten minste de onderstelling waarheid bevat, die Magister Lorenz Fries, de geheimschrijver van eenige Würzburgsche Vorst-Bischoppen, in 1546 in zijn kronieken neerschreef.

Die heel, heel oude relatie van de Franken met ons, bewoners der lage landen aan de zee, bracht mij er toe een parallel te trekken tusschen het Würzburg en zijn bewoners uit den tijd van dien kronieckschrijver en de stad en het volk, zooals ik beide met eigen oogen zag.

Een schetsje te maken van het stadje, zich weerspiegelend in de kalm vloeiende wateren van den liefelijken Main, daar waar het nog zijn middeleeuwsch karakter het meest heeft behouden, was een hulpmiddel voor beide doeleinden geschikt.

De zware steenen brug was toen pas een drie kwart eeuw oud, maar had aan beide einden een stevig poorthuis, waardoor de gemeenschap kon worden verbroken tusschen het woelige Würzburgsche volk en zijn heer en meester den Vorst Bisschop in zijn versterkt slot op den Mariaberg, aan de overzijde der rivier, steil oprijzend achter St. Burkhardt's kerk en klooster.

Het groote gebouw achter de brug is, ten minste wat zijn fundamenten betreft, nog steeds dezelfde watermolen, waarin de Würzburgers sinds eeuwen en eeuwen hun graan lieten malen.

En boven het dak van het nieuwe raadhuis daarachter verheft zich de sierlijke toren van de beroemde Mariakapel, die ruim een eeuw vroeger gebouwd werd ter plaatse, waar het Jodenkwartier en de synagoge in vlammen waren opgegaan in een der vele vechtpartijen tusschen vorst en volk.

Wellicht dagteekenen de oude huisjes, wat meer stroomafwaarts aan denzelfden rivieroever, ook nog uit dat einde der middeleeuwen. Zij kunnen ten minste een begrip geven van wat het stadje toen ter tijd aan huizenbouw te zien gaf.

Zulk soort van geveltjes verhieven zich toen achter den schutsmuur langs den rivieroever en vormden verder landwaarts nauwe, donkere straatjes, zooals de Franziskaner Gasse en vele andere nu nog zijn, of schikten zich om de groote markt vóór de Mariakapel en om de kleine pleintjes voor het oude raadhuis met zijn mooien vierkanten toren en tusschen de Domkerk en de Neu Münster, waarvan ik den toren nog kon aangeven.

Dat alles, kerken en kloosters, de bisschopszaal, de ruime woningen der Domheeren, de werkplaatsen der gilden, de krotten van het gemeene volk, was als samengeperst binnen een halfcirkelvormigen, lagen muur,

om de 100 meters voorzien van een wat hooger rond torentje met puntig dak, met hier en daar een poort tot uitgang naar buiten-kloosters en kerken.

FRANZISKANER GASSE.

En in dit kleine nest, haast niet te vinden tusschen de plooien van het uitgestrekte heuvelland, spookte het toen als in een helschen brouwketel.

Zij hadden moeten vluchten, de Domheeren en geestelijken, die daar hadden rondgewandeld met gekrulde en gepoederde haren, gekleed in veelkleurige, met bont omzette en met zijde bestikte rokken, versierd met gouden halskettingen, armbanden, ringen en kleinoodiën, gewapend met lange messen in zilveren scheeden, en gedekt met mutsen en hoeden omwonden met parelsnoeren en door veeren overwuifd.

Weggejaagd waren de ontuchtige vrouwen, waarmede zij leven mochten in liederlijkheid en wellust, mits zij daarvoor slechts de belastingpenning opbrachten aan hun heer en voorganger den Bisschoppelijken Vorst.

Hun woningen waren geplunderd, hun wijnvaten opengestoken en leeg gedronken, hun kloosters vernield en hun minzieke nonnetjes vermoord.

Want plotseling waren de boeren en lijfeigenen der geestelijkheid en der edelen over geheel Midden Duitschland in verzet gekomen tegen onduldbare afpersing en onderdrukking, en hadden hun banieren geheven in opstand tegen hun meesters.

Nu huisden de burgemeester en stadsraad voor goed op het stadhuis en ontvingen de afgezanten der boeren, in dichte drommen gelegerd om de stad, zoowel als die van den gevluchten Vorst-Bisschop, wiens trawanten het kasteel op den Mariaberg bezet hielden en dreigden de stad te zullen plat schieten.

De stadspoorten waren bezet door het vendel der geïmproviseerde burgerwacht, die daar per dag meer wijn verorberde dan ze te huis in veertien dagen zou gekregen hebben, volgens mededeeling van onzen Lorenz Fries, die het geval met eigen oogen aanschouwde.

Götz von Berlichingen en Georg Mesler, de hoofden der opstandelingen, alsook de graaf van Wertheim en de vele andere edelen, die de partij der verdrukten gekozen hadden, reden, zwaar geharnast, door de nauwe straten. Voor de herbergen en wijnhuizen verdrongen zich handwerkslieden, kuipers en brouwers, wijnverbouwers en leden van het visschersgilde, van dat der houtsnijders en kannegieters.

Frans Bermeter, de jolige troubadour, zong er zijn oproerliedjes, al tokkelend op zijn citer, en las er de zelf verzonnen brieven voor, die hij deed voorkomen als door de boerenleiders en den stadsraad geschreven. De schilder Stephan Dithmar zat naast hem, en de oudburgemeester en beroemde beeldhouwer Tillmann Riemenschneider bleef even naar hem luisteren, voor hij zijn mooi dochtertje Gertrud

uit de wilde drukte onder de slagschaduw van de statige Mariakapel voerde naar zijn stille werkmanswoning; want de markt werd overstroomd door drommen van halfdronken boeren, omhangen met fluweelen en zijden kleederen, die zij geroofd hadden in de veroverde en verbrande burchten der edelen; de klokken luidden; soldaten rukten aan; burgers brachten wapentuig en stormladders bijeen; bevelen werden uitgeschreeuwd en trompetten schetterden, en de verwarde massa zette zich in beweging en drong op naar de brug, waarover de aanval op het slot werd geleid.

Zoo ongeveer was het Würzburg van toen. En wilt ge weten wat het nu geworden is, nadat de Main vier eeuwen lang haar water bestuwde onder de bogen van de steenen brug?

Tillmann Riemenschneider, een der weinige waarlijk beroemde mannen van het millioen inwoners, die de stad gedurende die honderden van jaren bezeten heeft, is gevankelijk over die brug gevoerd om op de pijnbank in het slot de spankracht uit zijn kunstenaarshand en de veerkracht uit zijn artistenziel te verliezen.

De Vorst-Bisschop Julius van Mespelbrunn heeft er ettelijke jaren later over gewandeld, toen hij zijn tijd en zijn werkkracht verdeelde tusschen de stichting van het nog bestaande hospitaal binnen de stad en den herbouw van het afgebrande slot op den Mariaberg, waarin hij een klein kamertje bewoonde en waar hij de schotschriften tegen zijn regeering als zegeteekenen spijkerde op zijn huisaltaar, bedankende voor den titel van Keurvorst en Aartsbisschop, maar er een eer in stellend de eerste rector te wezen van de door hem opgerichte universiteit.

Veertien jaren na zijn dood is binnen de stadswallen een ander groot man verschenen, Gustaaf Adolf, Koning der Zweden. Hij heeft ook oorlogsschatting geëischt van het rijke hospitaal; maar toen hij uit den schenkingsbrief van Julius de reeks van vervloekingen hoorde, geslingerd tegen den onverlaat, die zijn stichting zou durven benadeelen, heeft die protestantsche vorst geantwoord: „Ich will mit diesem Pfaffe in jener Welt nichts zu schaffen haben, lasst ihm das Seine," en zijn grauwkleurig paard in galop gezet naar de buitenpoort van de brug, vanwaar hij uit een klein raampje de bestorming van het kasteel op den Mariaberg kon overzien en besturen.

En weinig heeft het gescheeld of hij had reeds op dienzelfden dag de ongewenschte ontmoeting met den dooden Bisschop kunnen hebben. Een groote kogel toch sloeg tegen den muur, vlak naast het raampje, waaruit hij zijn hoofd stak om een order te geven, en overdekte zijn gezicht met gruis en vulde zijn oogen met stof.

De zware karos van Keizerin Maria Theresia is door een zesspan krachtige paarden tegen de helling van de brug opgesleept, toen zij den acht en zeventigsten Bisschop kwam bezoeken in het nieuwe paleis buiten de oude stadsmuren en binnen de wallen van de toen nieuwmodische vesting

Voor de hoofdpoort van dit vorstelijk gebouw, opgetrokken in den stijl van het paleis te Versailles, aan het hoofd van zijn Domkapittel, heeft de Bisschop haar daar ontvangen, terwijl het ruime plein vol stond met zijn troepen, er zijn muziek speelde en de studenten zwaaiden met hun mutsen, waaraan breede linten fladderden.

Fransche troepen hebben de bogen van de brug doen trillen onder hun militairen pas, en de drie en tachtigste en laatste Bisschop heeft daarover voor goed zijn tot toen onafhankelijk vorstendom verlaten.

En de reiswagen van keizer Napoleon, op weg naar Moskou, heeft gerateld over die zelfde bruggesteenen, en de kamer van geslepen glas in het vroegere bisschoppelijke paleis heeft het mooie gezicht van keizerin Maria Louise weerkaatst.

Aan weerszijden van de „Alte Brücke" zijn er nieuwe gelegd; de nauwe Gassen zijn ruime straten geworden, vol groote gebouwen, meest aan de geneeskunde gewijd; waar de oude vestingmuren met hun torentjes stonden, loopen nu electrische trams door de breede boulevards; over de aarden vestingwallen van later tijd ligt nu een prachtig plantsoen vol schaduwrijke boomgroepen, en in plaats van muur of wal slingert zich nu een spoorbaan om Würzburg.

OUDE HUIZEN IN WÜRZBURG.

Würzburg.

Wat er geworden is van het lastig te besturen volkje, dat zijn eersten verkondiger van het Christendom vermoordde; dat belasting weigerde aan zijn Vorst-Bisschoppen en hen gevangen nam, verdreef of dood sloeg; dat protestantsch gemaakt werd par force en daarna weder katholiek par force; dat kunt ge zien, als ge treedt door het kunstig gedreven ijzeren hek van den tuin achter het paleis, want er is muziek in den Hofgarten.

Zijwaarts tegen den muur van het hooge terras, dat de krachtige klanken der goede militaire kapel terugkaatst tot daar, waar de hooge fontein uit haar bemoste rotsen opspuit, in het middelpunt van de ster van paden, breed omzoomd door het kleurig gebloemte, daar staan de stoere Beiersche muzikanten in de schaduw van zware boomen.

Door de twee evenwijdig loopende lanen van prachtige, honderdjarige platanen en acacia's en beuken beweegt zich langzaam en ietwat plechtig de stoet van al wat jonkvrouwelijk is in Würzburg en nette, nieuwe zomerkleedjes vertoonen kan, en al wat een hardkleurige studentenpet, of de lange lichtblauwe officiersjas dragen mag. Langzaam en ietwat plechtig. Het lichte zomerjaponnetje, waarover, tusschen het dichte bladerdak door, het helle zonlicht ronde gouden lovertjes strooit, moet bezien kunnen worden, want het is niet alleen frisch en helder en kleurig, maar lijkt ook veelal eigen werk. Het heeft iets gemoedelijk burgerlijks, iets aantrekkelijk onbeholpens, zooals het zich plooit om de wat te magere of te dikke burgermeisjes-lijfjes, zonder zwier of élégance, gewend aan werken tehuis of gebogen zitten bij de koffie, de lange, lange middag-uren lang. De deftigste juffertjes staan op de twee smalle voetpaden langs de beide, breede groengewelfde doorgangen, waar wat meer zonneglans valt op de nieuwe blouses met uitgesneden halsjes, de nieuwerwetsche, zakvormige mouwen, waardoor heen de blozende armen schemeren, en de rokken, die van achter met een hand worden bijeengehouden en de heupen teekenen, te smalle, of te breede, maar alle mooi in de oogen van al die opgeschoten jongens en jonge mannen.

Wat stappen die daar deftig in kleine troepjes van drie of vier of in een paar gelederen van vijf of zes te zamen.

Voor ieder meisje, dat zij herkennen als danseuse uit den Platzscher-garten, gaan de gras-groene, gele, scherp-blauwe, schreeuwend oranje of spierwitte petten der studiosi plechtstatig van het hoofd, dat zich langzaam en even buigend keert naar de jonkvrouw. Langzaam daalt de pet, totdat de arm gestrekt is tot achter voorbij de knie, en even langzaam heft zij zich weer en komt, met zorg gezet, achter op het hoofd met de kort geknipte haren, zoodat het kleine, glimmende klepje het voorhoofd vrij laat.

En ernstig blijven de gezichten, alle, bijna alle op de linkerwang voorzien van nieuwe of oude litteekens der wonden van de sabel, die stramheid en strengheid moet snijden in die jongensgezichten, stralend van goedigheid, al kijken ze ook nog zoo hooghartig, geel en mager van slecht eten en veel werken, of dik en paffig van het Beiersche bier. En het meisje buigt even den blooten hals, zonder lachje of een kwinkeling in de lichtblauwe oogen, nu er die statige optocht van mannelijkheid gaat voorbij haar schuchtere maagdelijkheid.

Waar twee troepjes studenten van verschillende clubs elkaar ontmoeten, gaan weer die petten plechtstatig af en op, en is het of ridders, die zoo dadelijk in het tournooiveld op elkander zullen inrijden met lans en zwaard, elkaar den groet brengen van wederzijdsch erkennen van stamboom en blazoen.

Een enkele verloofde pronkt met zijn uitverkorene aan zijn arm; een enkele elegante maakt honderd jaloerschen; een enkele mama drijft mede in den stroom.

Doch de meeste ouderen zitten op de banken en kijken en genieten van dit bal, waar de balzaal de mooie, breede, groene laan van den Hofgarten is, waar schuifelend wandelen het dansen vervangt, waar Wagner en Beethoven den dirigeerstok dwingen tot iets kerkelijks, zoodat er slechts gefluisterd wordt en gebogen en „gesalueerd".

Want door al dat gespeel van die lichte plooiende japonnetjes gaat hier en daar een

onberispelijk gesneden, dicht toegeknoopte, licht blauwe uniform.

De sabel tiktakt tegen den grond; de wit gehandschoende rechterhand legt zich naast en tegen de platte pet, zooals tot saluut een vlag geheschen wordt aan den mast van een schip, en in de oogen der meisjes komt even een ietsje van aanbidding.

oud Bisschoppelijk paleis. Een wolk van witte parasols en vroolijk fladderende, lichte zomerkleeren, een voor het laatst stralen van kleurige clubpetten, waar tusschen hier en daar een statige, lichtblauwe militaire breedheid, wekt plotseling voor den massalen vorstelijken zetel een glimp van élégance.

Dan glimlacht heel even, die eenzame,

INGANG VAN DEN SCHLOSSGARTEN.

Zoodra de muziek afmarcheert, een, twee, een, twee, zooals alleen Duitsche soldaten marcheeren kunnen, stroomt alles naar den uitgang, waar evenals oudtijds in Holland bij het uitgaan der kerken, de jongelui, die nog slechts strooheeden en te korte broekspijpen dragen, in troepjes samenscholen. En dan leeft voor één oogenblik het steeds eenzame, in de zon blakerende plein voor het verlaten renaissance-bouw, en denkt aan vroegere fransche chic voor het paleis te Versailles, dat hem ten voorbeeld werd gesteld; en dan sluit hij weder de oogen om te droomen van de tijden van weleer, van beroering en strijd, maar ook van Würzburg's zelfstandigheid en grootheid en macht.

PINKSTERBLOEMEN. NAAR EEN PHOTOGRAFIE VAN MARIE BIJL.

GRUSZ AUS DER FERNE. DOOR F. J. VAN UILDRIKS. † † † †

Wij brengen u, o lezers, een lentegroet in vollen zomertijd, wij pinksterbloem en crocus. Ge herinnert u ons allebei nog wel, niet waar, zooals wij ertoe hebben meegewerkt, het voorjaar voor u mooi en liefelijk te maken.

Ik, crocus, was van ons beiden het eerste bij de hand; 'k behoor tot de echte lenteweelde, en ik wed, ge vindt het niet onaangenaam, op deze wijze in uw tijdschrift eens aan mij te worden herinnerd.

Toch moest ik eigenlijk mijn praatje met u inleiden met een verontschuldiging, want in de reeks van vrij in 't wild levende bloemen, die hier nu en dan in woord en beeld u worden voorgesteld, voel ik me min of meer een indringster. Van Scheldemond tot Dollard en van Texel tot aan Vaals zal men groote en goed voorbereide botanische tochten kunnen doen, zonder mij aan te treffen. Wel werd al in 1826 beweerd, dat ik bij Breda was gezien in het bosch, maar later hebben de geleerden uitgemaakt, dat ik hier ben ingevoerd uit Zuid-Europa en dat de enkele van mijn geslachtgenooten, die bij Haarlem en in 't Haagsche Bosch gezien zijn, ook gekweekte, mogelijk verwilderde, krookjes waren.

Maar ik zal bij die excuses niet lang stilstaan, want gij kent mij immers allen, en ge hebt mij vaak genoeg gezien op plaatsen, waar niemand zich herinnerde, hoe ik er precies gekomen was. Zoo maar los, her en derwaarts in het gras gestrooid, verraste ik u en ik heb mijn mooie witte, paarse, gele bekers er geopend wijd voor 't licht der voorjaarszon. Bewonderend stonden menschen stil, want mijn melkwit is zoo satijnig mooi, mijn geel zoo'n fleurige goudkleur en mijn paars heeft zooveel afwisseling van tint, terwijl toch 't meest van alles nog mijn vorm hun oogen scheen te streelen.

Ik moest intusschen, zooals ge u herinneren zult, u soms teleurstellen, want het gebeurde, dat ge kwaamt om mij den tol uwer bewondering te schenken, en dat ik stug en stijf mijn open bekervorm voor u verborg en als een lijzigen, rechten, langen dichten knop mij aan u voordeed. Dat was op voorjaarsdagen, die hier niet zoo zeldzaam zijn, wanneer de zon zich achter wolken hield verborgen. Ik moest dan wel mij sluiten en mijn vroegeren knopstand gaan hernemen, want op mijn binnenwerk, mijn drietal meeldraden en de drie bladachtige stempels, heb ik niet graag vocht; dus sla ik er mijn bloemdek overheen, ook als het nog alleen maar dreigt met regen.

Ge hebt die groote goudkleurige stempels toch wel zeker opgemerkt, zooals ze met hun drieën op één stijl elk als een peperhuisje opgerold zijn en van boven franjeachtig uitgesneden? Een nicht van mij, die *Crocus vernus* ben, is *Crocus sativus*, die men veel in Frankrijk en vooral in Spanje kweekt, en die in haar gedroogde stempels u de saffraan levert; liefelijker gedachtenis voor u wellicht, want ik hoorde, dat bij huiselijke feesten zij aroma schonk aan een onschuldigen drank, waar grooteren en kleineren van genoten en dat zij ook aan sommige uwer spijzen geur verleenen moest.

Dien schat bezit ik niet, maar 'k heb toch ook het mijne aan te bieden, wel niet aan menschen, maar aan bijen en aan hommels. Voor die ben ik de voorjaarsweelde verpersoonlijkt, en de stumpers hebben in 't begin van Maart nog niet zeer groote keus, zoodat ze dol van blijdschap zijn, als ze, pas ontwakend uit de winterlijke stijfheid, bij mij te gast worden genood. Ze stormen op mijn bekers los en, luide gronzend, woelen ze daar in het stuifmeel rond van mijn naar buiten opengaande helmknoppen. Vooral mijn laatste bloemen helpen, tegen dat April in 't land is, mee om bijenbrood te maken en voor 't nieuwe broed in korven en in andere kolonies de cellen met de voedzame spijs te vullen. Zoo ernstig verdiept kan dan zoo'n bijtje zijn, dat het zich rustig vangen laat en mee naar huis laat nemen, als iemand vlug mijn beker met de hand van boven sluit. De ijverige zoeker merkt dan in 't geheel niet, hoe men hem den terugweg afsnijdt.

Honig heb ik ook, maar heel diep in mijn bloembuis, in de groeven van mijn laag en

diep verscholen vruchtbeginsel, dat ik soms voor een deel in den grond verborgen houd dicht in de buurt van mijn knolletje, waar de lange, smalle bladeren uit omhoog gaan, met hun witte streep gemerkt. Doch 'k denk, dat gij mij 't zwijgen oplegt, wanneer ik al te veel met zelfontleding bezig ben; ge ziet mij 't liefst in groepjes in het gras of onder struiken, mogelijk zoudt gij mij hier onder de rozen wel bewonderd hebben; op de kale stammen met de scherpe stekels was er in mijn tijd nog in 't geheel geen moois te zien, de bladen en de bloemen waren nog niet op 't appèl verschenen.

CROCUS. NAAR EEN PHOTOGRAFIE VAN MARIE BIJL.

Zij, die hier ook in effigie verschijnt, kent evenmin als ik de rozen in de tuinen; zij pinksterbloem, is glorie van de Meimaand; zij wil haar groet uit het verleden zelve onder woorden brengen.

Ja, Crocus heeft gelijk, dat ik de glorie ben der Meimaand, maar ik reik toch hooger naar April en lager tevens tot in Juni. Voor dat er nog van Pinksteren sprake zijn kan, doe 'k mijn blijde inkomste in de weiden. Uw Paaschfeest kan niet eerder vallen dan op 25 Maart, dus Pinkstervuren kunnen bijgevolg niet vóór den 13den van Mei ontstoken worden, en zie, mijn lichtpaars kleedje leg ik dikwijls reeds op de ontwakende aarde, als April haar tweede week pas ingetreden is.

Dan is mijn vroolijk bloemgespeel een prettig voorjaarsteeken voor hen, die bij 't lengen van de dagen al, wat van herleving spreekt in de natuur, in blijde spanning te gemoet zien. Mijn kruisjes doen hen denken aan de wijde velden, waar stadskinderen bloemen plukken, tuil bij tuil, en na een mooien Zondag, rijk beladen, weer naar huis teruggaan, om in armelijke donkere kamertjes hun bloemenschat in moeders melkkan neer te zetten tot vreugdevollen vriendelijken voorjaarsgroet voor heel 't gezin en mogelijk nog voor buren en voor vrienden.

Naar dat kruisje, dat het viertal bladen van

mijn bloempje vormen, heet de gansche reeks van mijn familieleden de kruisbloemigen of cruciferen, een kloek geslacht, altijd en overal zoo duidelijk aan hun vaste kenmerken te onderscheiden. Wij, cruciferen, zijn niet zoo bijzonder deftig; de onze is een groote en eenvoudige familie met een heele schare van geslachten, waartoe kool en rapen, mosterd en meer van zulk nuttig goedje hooren. Ook kleine snaakjes als het herderstaschje en het taschjeskruid en bloemen als de waterkers, de zomerviolier, de muurbloem en de judaspenning maken deel van mijn familie uit, eenvoudige luidjes allemaal, heel anders dan de deftige Irideeën, waarvan 't krookje een lid is, en waar alleen nog buiten crocus in ons land in 't wild de statige lischbloem toe behoort, het trotsche sieraad van den waterkant en ook in tuinen vorstelijke tooi.

Wij, nederige pinksterbloemen, hebben net als al onze familieleden onder het viertal blaadjes van de bloemkroon vier blaadjes van de kelk en van de meeldraden zijn altijd twee, de buitenste, veel korter dan de vier andere. Daar midden in staat het lange, smalle vruchtbeginseltje met stijl en stempel, dat het hauwtje wordt of eigenlijk de hauw, ge weet wel, net een peultje, maar van binnen met een tusschenschotje tusschen de zaden, wat de peulen missen. Mijn trosjes bloemen zijn van onderen aan den steel meest reeds tot hauwen uitgegroeid, als nog de bovenste in kinderlijken staat zich voordoen als zulke alleraardigste, in rose kleed gestoken knopjes.

Die vruchten van mij staan schuin opgericht en mijn gevinde bladeren dragen hun smalle blaadjes ook juist in dien stand, dus wil ik u even waarschuwen, dat gij die niet met elkaâr verwart, en opdat ge u een heldere voorstelling van mij zult maken, zij ten slotte nog uwe aandacht voor de aardige rozetjes ingeroepen, die ik op den grond heb neergelegd. De laagste bladeren van mijn stengel, o, vergeet toch niet die op te zoeken tusschen 't gras, die zijn geheel verschillend van mijn bovenste bladeren, breed zijn ze en keurig ingesneden en met grooter eindslip.

Ik stel die zoo bescheiden wegduikende blaadjes juist op zeer bijzonder hoogen prijs, want ze hebben het eigenaardige vermogen, om, vlak op den grond liggend, met worteltjes zich vast te hechten en zoo nieuwe planten voort te brengen. Van één gekweekte plant is dat vermogen nog al vrij bekend; de meesten uwer weten zeker wel, dat men begoniabladeren zóó behandelt, om meer planten te erlangen. De kweekers hebben heele vakken in hun kassen 's voorjaars met die bladeren belegd, waarin ze aan den onderkant insnijdingen in de nerven maken, om de sappen naar die plaatsen toe te leiden. Mijn bladen doen het uit zichzelf en hebben er geen hulp bij noodig. U ziet, voor uitsterven behoeft Cardamine pratensis, mijne soort, niet bang te wezen, want buiten deze vegetatieve vermenigvuldiging door de bladeren zenden we in den grond uitloopers

PINKSTERBLOEMEN.
NAAR EEN PHOTOGRAFIE VAN MARIE BIJL.

links en rechts de wereld in en vormen ook nog in de oksels onzer wortelbladeren kleine knolletjes, waaruit ook jonge plantjes kunnen worden.

ROEMEENSCHE BALLADEN.

DOOR

HÉLÈNE LAPIDOTH—SWARTH.

HET SLAPELOOZE KIND.

Luister niet naar 't verhaal van den wind!
Hij komt van heel ver, hij is afgemat,
Als een grijzaard die 't leven doorzag en mat.
Luister nooit naar 't verhaal van den wind.

— „Zit je aan je spinnewiel en slaapt je man bij 't vuur?
O buurvrouw! 'k roep over de heining al een uur
En zeker heb je maar gedacht,
Het was de populierenklacht.
Vrouw, treed mijn drempel over, zie mijn kind eens aan.
Sedert, acht weken geleên, het op de wereld kwam,
Genaakte 't nog geen slaap, o zie hoe 't arme lam
Zijn oogen openhoudt! nooit zijn ze toegegaan.
Ik weet niet meer welk lied ik voor hem zingen moet,
'k Benijd de moeders alle om kindersluimer zoet.

— „O vrouw! wat zong je'm voor zijn eersten nacht op aard?"
— „Ik zong van de aarde en al het zaad dat zij bewaart
En van het ruischend woud vol vogelengefluit
En van de menschen, vroeg voor d'arbeid tijgende uit
En van de kindren blij die grijpe' in beide handen
De onrijpe vruchte' en bijte' er in met blanke tanden.
Het was een vredig wiegelied,
Toch sliep mijn lieve kindje niet."

— „O vrouw! wat zong je'm voor toen je in je schoot hem droeg?"
— „ 'k Zong van mijn wachtend hart dat warm hem tegensloeg
En van mijn spinnewiel, dat snorrend naar hem vroeg
En van mijn drempel, blij met vlugge kindervoetjes
En van den lieven man, die loech mij toe zoo zoetjes.
En 't kindje sliep niet in mijn schoot."

— „O vrouw! wat zong je hart toen hem ontving je schoot?"
— „Ik dacht aan moeder, die ook mij zoo heeft ontvangen
En aan haar grijze haar en bleeke rimpelwangen.
En aan mijn vader, die al slaapt in 't somber graf."
— „O vrouw! de weelde die de ontvangenis u gaf
Vervulde u niet geheel: terwijl de toekomst groeide
In u spookte er 't verleên. Uw kind kan de vermoeide
Oogen niet sluiten om uw moeders grijze haar
En om uw vaders graf, die ziet hij altijd maar."

———

DE TRANENVLOED.

Mijn Zondagsche halssnoer heeft twintig dukaten.
Als de vogelen hooren mij lachen en praten,
Dan zeggen ze: — „Hoor toch! wat lacht ze weer blij!"
De weg naar het dorp loopt het water voorbij.

Denk niet meer aan wat ge hebt gezien,
Want dan zou er de vreugdë uw voorhoofd vliên,

De heiduck, die had er twee mantels aan
En zijn paard was het rapste wel onder de maan.
En de meisjes, die minden den heiduck zoozeer,
Om zijn mantels, zijn paard en zijn liederen teêr.
En eens, op een avond, in 't herrefstgetij,
Toen kwam er de heiduck een graf voorbij.
En hij hoorde de bruid, die haar hartje hem gaf;
— „Geef mij éen van uw mantels, 'k heb 't koud in mijn graf!"
Maar de heiduck, die stond er zijn mantel niet af.
En de stem van zijn doode, die vroeg hem toen:
— „'k Heb het koud in mijn graf, geef me uw zoeten zoen!"
Maar de heiduck reed verder en stond niet af
Een enkelen zoen aan zijn bruid in het graf.
En de stem van zijn lieveken, onder dë aard,
Die smeekte: — „Laat stilstaan uw dravend paard!
Ik heb het zoo koud in mijn eenzaam graf!"
Maar de heiduck reed voort maar in snellen draf.
Toen bad zij: — „O zing mij uw liederen zoet!
'k Heb het koud in mijn graf en uw lied is vol gloed."
Maar de heiduck, die rende voorbij het graf
En hij stond er geen éen van zijn liederen af.
En toen weende, in het donker, zijn lieveken zoet.
En haar tranen, die werden een zilte vloed
En die lieten het paardje wel stille staan
En het lied op zijn lippen, voorgoed vergaan.

UIT: „STILLE FESTIJNEN."

DOOR

ADOLF HERCKENRATH.

KORTE ZANGEN.

I.

Het luide leven houdt mijn ziel gevangen!
Onrustigheid daalt in mij neer.
De streeling van uw adem langs mijn wangen
brengt neigende, onze lippen weer.

Deze avond maakt ons hoofden, moe-geleden
van weerloos overpeinzen, loom;
ik voel de zwakheid van uw lichte leden,
en weet ons beider liefde vroom.

II.

Ik aêm den geur van heengegangen tijden,
en voel den zang van hunne gloriemacht
in stille oneindigheid in mij verbeiden,
en 'k heb de kalmte van een lentenacht.

Zal dit 't begin van onze liefde wezen?
Ik weet het niet! Ik weet me alleen met schroom,
om 't Goede dat ik in uw oog mocht lezen,
bij 't meetloos worden van den avond-doom.

III.

De zon spreidt kransen om ons neer. . . .
'k Herken mezelf weer in uw oogen,
en 't weten van uw mededoogen
schraagt mijn herboren liefde weer.

Ik zie uw klaarbelicht gelaat,
in d' effen schijn der avond-stralen,
en voel, hoe in uw wezen dalen
mijn woorden als een goeden raad.

IV.

Wanneer de lichte lijnen van uw aangezicht,
sereen bij 't kalme licht zich gaan ontvouwen,
en de avond jong om uwe leden ligt,
gelijk een stille pracht van boomenschâuwen,

dan voel ik dra, hoe zacht naar mij getrêen,
uw teere stem, gelijk een neurielied
uit kindermond, blijft waren om me heen,
wijl leed en onrust uit ons midden vliedt

BIJ HET SCHEIDEN VAN DE MARKT. SCHETS UIT JAVA'S BINNENLAND. † † † † † † † † † † † † † DOOR CREUSESOL.

Twee dingen worden in 't einde meestal
O *blanda* op Java, je tot *soesah* en kruis.
Het eerste: een schrikachtig rijpaard op stal;
Het tweede: zoo'n „Sarinah" in huis.

„Wees niet boos, heer! *Soedah!* . . . ik heb schuld, want ik heb langzaam gewerkt bij het koffieplukken, zooals de *mandoer* (voorman) zegt; maar als mijnheer medelijden wil voelen voor een arme vrouw, zal hij mij niet korten op mijn loon en mij niet wegjagen van dit land, waarvan hij *toewan-besaar* (groote heer, beheerder) is. Ik ben er geboren en ik ben er teruggekeerd om te werken, daar ik eten moet zoeken voor mijn klein kind, welks vader een *blanda* (blanke) is. Ik heb nergens bloedverwanten of vrienden, bij wie ik zou kunnen verblijven, wanneer Mijnheer mij niet wil vergeven mijn „grooten mond" tegen den *mandoer*."

„Ik ben waarlijk geen lichtekooi, zooals hij mij schold. Zijn moeder is er een en hij zelf is de zoon van een hond. Mijnheer kan immers toch zien, dat ik een vrouw uit deze streken ben, al draag ik ook nu het lichte *badjoe* van de *njahi* (inlandsche huishoudster) eens *blanda's* en niet het donkerblauwe waarin de Javaansche van de bergen zich kleedt. Ik geef Mijnheer *hormat* (eerbiedsbetoon) volgens den *adat* (gebruik), en als ik een slet was zou ik beproefd hebben zijn oog te trekken, toen Mijnheer door de tuinen reed, en zou ik mij niet verborgen hebben, zóó dat hij mij niet zag voor de *mandoer* over mij kwam klagen."

„Mijnheer zal zien, dat ik verder geen *soesah* (moeite) geef en alle bevelen gehoorzaam, zooals ieder op dit land, al ben ik ook het werken in de tuinen, in den *goedang* (schuur, pakhuis) of aan de droogbakken niet gewend. Maar ik durf Mijnheer geen werk vragen in zijn huis, daar er dan gepraat zou worden door de menschen, die nu gelooven, dat mijnheer een *djiemat* (talisman) bezit, waardoor hij ongevoelig blijft voor de bekoring van Javaansche vrouwen. Maar anders zou Mijnheer het kunnen navragen . . . ik ken alles, naaien, koken en strijken, zooals een jonge Javaansche dat leert, terwijl zij opgroeit in het huis van een *toewan-besaar*, met diens eigen kinderen, en later als zij *baboe* wordt van de *njonja-besaar* („de groote mevrouw") zelf. In dit huis heb ik gespeeld met de *nonna's* (jonge juffrouwen) wier vader en moeder naar Holland gingen eenige jaren voor mijnheer hier kwam, omdat de *njonja-besaar* ziek werd van verlangen naar haar vooruitgezonden kinderen, en de *toewan-besaar* haar dus wel weg moest brengen, hoewel de *njonja* bedroefd was van te moeten gaan naar een land, waar het bijna altijd regent, waar de zon niet dikwijls schijnt en de *blanda's* zoo arm zijn, dat zij zelf moeten werken, omdat zij niet veel bedienden kunnen houden."

„Daarom kon zij mij niet medenemen hoezeer ik ook bad en schreide, want ik had niemand dan haar om mij te beschermen. Mijn vader was dood, mijn broeders waren zooverre weggegaan, dat niemand ooit meer van hen had gehoord en de vrouw, met wie mijn vader gehuwd was, na den dood mijner moeder, hoopte mij te zenden naar den ouden Chineeschen handelaar aan den grooten weg, om met het geld, dat hij haar beloofd had, al haar schulden te kunnen betalen en haar beleende goederen in te lossen. Doch ik weigerde omdat zij slecht was en mij zelfs geen enkelen rijksdaalder zou geschonken hebben."

„Een anderen dienst zou de *njonja-besaar* mij wel bezorgd hebben; maar niet dan verre hier vandaan, in een vreemde plaats, waar ik niemand kende, daar in den naasten omtrek de bedienden verteld hadden, dat ik lui, verwaand, listig en vol *tinka's* (nukken en kuren) was. Zij haatten mij, daar ik de *njonja-besaar* altijd hielp, door haar te vertellen, wat ik afluisterde in de tuinen en op het erf. Zoo kon de *toewan-besaar* den *goedang-mandoer* betrappen op het stelen van koffie, en kon de *kokki* niet, zooals die van Mijnheer, spoedig rijk worden van alles, wat zij achter hield op het *passar*-geld (marktgeld).

„Wat moest ik dus anders doen dan *njahi* worden van den *toewan*-officier in het „kampement" in de *kotta* (stad), uit wiens huis ik thans kom? Ik wilde toch een goed, ge-

makkelijk leven hebben, zooals ik gewend was en werk, dat ik kende."

„Zoo vaak hij hier kwam, alleen of met andere vrienden van den *toewan-besaar*, had hij *maïn-mâta* (lett. spelen met de oogen) met mij gedaan, omdat hij mij schoon vond en mij begeerde. Op de groote vendutie, toen alle kennissen van heinde en verre kwamen om iets te koopen, opdat de *toewan-besaar* en de *njonja* veel reisgeld zouden hebben, sprak ik stilletjes met hem af wanneer ik naar hem toe zou gaan, doch ik weerde hem af toen hij mij dadelijk wilde liefkozen. En in den laatsten nacht, welken de *njonja-besaar* te Semarang aan wal doorbracht, heb ik op mijn ligmatje voor haar bed van droefenis geweend, heel zachtjes, teneinde haar slaap niet te storen, omdat ik mij schaamde, zoodat ik haar niet durfde vertellen, hoe ik in stilte een bruid was, wier huwelijksbed werd gespreid zonder feest, in het huis van een gemaal, die haar slechts heimelijk durfde opwachten."

„Acht jaren ben ik bij hem gebleven! Acht jaren... totdat hij mij zeide heen te gaan.... Vraag het hem zelf zoo gij wilt, heer!... vraag het zijn staljongen, zijn kokki die mijn bevelen moesten gehoorzamen al dien tijd,... vraag het wien gij wilt, of ik niet steeds goed ben geweest, onderworpen en trouw!

„Een *soerat-lepas* (vrijbrief)? Waarvoor? Was ik dan zijn vrouw naar den *adat* van den Islam? Of was ik slechts zijn bediende, die hij mocht ontslaan zoodra het hem goeddacht, die hij, zoo zij niet gewillig ware vertrokken, had kunnen wegjagen, zooals Mijnheer dien bruinen gladakhond kan doen, dien Mijnheer nu duldt op zijn erf, omdat hij hem als loon voor trouwe waakdiensten slechts behoeft te vergunnen voedsel te zoeken in den afvalhoop achter de keuken, en wien hij nu en dan een brok van zijn tafel toewerpt, als hij goed geluimd is."

„Maar op den dag, dat hij Mijnheer mishaagt,... op den dag, dat zijn aanblik het oog van Mijnheer vermoeit,... op den dag, dat Mijnheer een duren hond kan betalen, zulk een mooien witten, wien men den staart heeft afgesneden, met een vlek op den rug en zwarte, hangende ooren — een hond, die liever zelf muizen vangt dan een kat te dulden in het huis zijns meesters,... op dien dag neemt Mijnheer de zweep waarvoor het jonge paard, dat mijnheer berijdt zoo bang is, om den gladakhond te verjagen. Op dien dag wordt de huisjongen geprezen als hij hem treft met een steenworp en is het de *kokki* toegestaan hem met kokend water te begieten, opdat hij uit vrees nooit meer zal terugkomen. Als hij dan jankend vlucht naar de *dessa* (dorp), willen zijn makkers daar hem niet meer kennen. Zij toonen hem de tanden en bijten hem, nu zij hem niet langer benijden en vreezen, want het doet hun hart goed hem weder hongerig, arm, mager en ellendig te zien worden zooals zij!"

„Daarom, heer! omdat ik ook verdreven ben uit het huis van een *blanda*, omdat ik ook moet terugkeeren naar de *dessa* en daar worden een geringe vrouw,... dáárom plaagde de *mandoer* mij, totdat ik vergat hoe hij macht bezit, omdat Uw gunst hem heeft verheven."

„Wel heb ik altijd geweten dat het zóó komen moest, doch zooals de landbouwer aan den voet van gindschen vuurberg voortgaat zijn *sawâh* (rijstveld) te bewerken, totdat op eenmaal gerommel en rook hem waarschuwen, dat laaiende vlammen zullen neêrdalen om zijn erf te verteren, terwijl hij wegloopt van den bodem, die onder zijn voeten beeft en weldra onder den aschregen bedolven zal wezen, zoo leefde ik voort van dag tot dag, steeds hopende, dat mij tijd zou blijven om mij gereed te maken het ongeluk af te wachten."

„Maar soms midden in den nacht als ik mijn oogen niet sluiten kon, bij mijn werk overdag, of 's avonds wanneer ik rustte op den luiërstoel van mijn *toewan*, voelde ik plotseling denzelfden angst, die voor het eerst in mijn hart opkwam, 's daags waarop ik, na mij heel laat gebaad te hebben, op het punt stond naar het kampement te gaan."

„Ik had het duister afgewacht om niet gezien te worden en begaf mij niet eerder op weg, dan nadat de trompet in de kazerne

had geblazen tot bevel alle lichten uit te dooven. Dan werd het stil in het kampement. Slechts een oude vrouw volgde mij. In haar huis, in den kampong achter de rij officierswoningen, had ik vertoefd en zij liep achter mij aan met evenveel *hormat* alsof ik werkelijk een voorname vrouw was geweest, terwijl zij niet ophield mij geld ter leen te vragen, daar ik nu spoedig rijk en aanzienlijk zou worden bij een *blanda*, wiens bedienden mij alle onderdanig zouden zijn."

„De maan stond slechts even boven de toppen der *waringin*-boomen, in welker lange, donkere schaduwen wij ons langs den wegkant voortspoedden. De enkele voorbijgangers sloegen geen acht op ons en een paar dronken soldaten lieten ons ongemoeid, waarschijnlijk omdat ik, zooals ik hier gewoon was, een donker *badjoe*, gebatikten *kaïn* (kleedingstuk bij vrouwen dienstdoende als rok) en *slèndang* (sjerp, sjaal, sluiër) droeg, wèl mijn beste en duurste kleedingstukken, maar onschijnbaar in het oog van lieden, die nooit iets anders zagen dan den bonten, goedkoopen opschik der *kôtta*-deernen. Om in 't geheel niet op zulk een te gelijken had ik zelfs mijn echte sieraden afgelegd en in den gordel geborgen en geen *melattie*-bloesems in den haarwrong gestoken. De *blanda's* houden toch niet van hun geur, vermengd met dien der klapperolie op ons hoofd."

„Van het huis van den *toewan*-officier was maar één venster verlicht. Ik liet de oude vrouw beloven niet heen te gaan vóór mij was opengedaan, en daarop vlug het door de maan helder verlichte gedeelte van den weg overstekende, klopte ik zachtjes op de jaloeziën zooals afgesproken was. Door de deur, die dadelijk werd ontsloten, sloop ik de binnengalerij in, waarvan slechts een gedeelte werd verlicht door de lamp in de slaapkamer. Alles stond er nog zooals een slordige huisjongen het laat, wanneer zijn heer gaat slapen zonder toe te zien of hij zijn werk heeft gedaan: glazen en flesschen op de tafel, kleederen op een stoel, een zadel op den grond, een karwats op een knaapje en de schrijftafel vol papieren."

„Mijn hoofd duizelde en mijn geest werd verward ... en toen een stem mij lachend-fluisterend beval in het licht te komen, toen een hand mij wilde wegtrekken uit den donkeren hoek, waarin ik in mijn verlegenheid was nedergehurkt, wist ik niets anders te doen, dan met den *slèndang* voor 't gelaat getrokken, *sembâh* makende (de handen plat saamgevouwen opheffen voor 't aangezicht, met de duimen onder den neus) het hoofd te buigen tot bijna in het stof, en konden mijn droge lippen slechts stamelen: *koelô-noewoôn, dôrô*, den nederigen groet waarmede ik van kindsbeen heb geleerd den grooten onderwerping, den gebieder gehoorzaamheid te betuigen. . . ."

„Neen, heer! slecht is hij niet voor mij geweest en bang was ik nooit voor hem, daar hij altijd bedaard sprak, juist als alle *blanda's* aan wie men kan zien dat hun afkomst geen geringe is, en die weten hoe te bevelen om altijd gehoorzaamheid te vinden. Maar op eenmaal werd hij ongedurig, wrevelig en ontevreden, hoewel ik als te voren alles was blijven ordenen en regelen naar zijn gewoonten. In zijn dure boeken uit Holland over paarden en oorlogen las hij bijna nooit meer, omdat hij avond aan avond in zijn beste kleêren uitging, en ik had al heel dom moeten zijn om in de kleine *kotta* niet te kunnen nagaan waarheên hij wandelde en tot wie zijn hart werd aangetrokken."

„Want geloof mij, heer! Een man kan door te zwijgen voor zijn vrienden en misschien zelfs voor zijn moeder en *Toewan-Allah* verbergen, wat hij overpeinst; doch de blik der vrouw, met wie hij zijn bed deelt, dringt door in zijn ziel en ziet alles daarin, zoo duidelijk als gij een steen bespeurt op den bodem eener heldere bron. Bovendien lieten de stekelige gezegden der bedienden het mij spoedig genoeg weten. De *kokki* kwam mij beklagen terwijl ik stond te strijken, dat de *toewan* zooveel witte broeken vuil maakte op den weg naar de Controleurs-woning, en de staljongen, Diemin, die daar op een morgen een dameszadel en schabrak had moeten halen, liet mij beiden zien met de vraag, of ik ook dacht dat het bruine paard, Zampa geheeten, mak genoeg zou wezen om gereden te worden door de mooie *nonna-blanda*, (hollandsch

meisje) die als gast bij de *njonja-controleur* vertoefde, omdat het in deze streken koeler is dan op de groote suikerfabriek haars vaders."

„*Kokki* liet ik een heet ijzer op den voet vallen en stuurde ik een paar dagen lang half kreupel naar den *passâr* (markt). Zij was toch maar een arme vrouw, met een amfioenschuiver tot man, die dus wel door moest werken, wilde zij haar kinderen te eten kunnen geven: maar den staljongen kon ik niets doen. Het zou groote *soesah* gegeven hebben als hij was weggeloopen. Er zijn niet veel Javanen die een paard willen oppassen zooals de *blanda's* het begeeren en het den rug en de beenen zullen afwrijven telkens als het gewerkt heeft."

„Aan mijn effen gelaat kan Diemin onmogelijk iets bemerkt hebben. Alleen was hij een beetje verwonderd, tegen de gewoonte, later op den dag van mij vergunning te krijgen wat *gaóba* (ongepelde rijst, paardenvoer) te nemen om de kippen zijner vrouw in den *kampong* te gaan voederen, in plaats van in het middaguur volgens zijn plicht, de beide paarden, voor zij gepoetst werden, een voor een, aan de hand buiten te brengen op het plein achter de kazerne, om hen daar beweging te laten nemen en zich naar hartelust in het gras rollen. Zampa vooral deed dat graag. Tijdens Diemin's afwezigheid waren de bijgebouwen ledig; de *Toewan* sliep; en dus kan niemand gezien hebben hoe ik Zampa stilletjes een extra-rantsoen *gabba* gaf en den emmer, waaruit hij dat opat, zelf schoonmaakte en wegzette."

„Ik hield van het paard dat heel mak, en hoewel niet jong meer, toch nog vurig was; vooral als het lang op stal had gestaan en sterk gevoerd was. Het had op Atjeh zijn meester steeds ongedeerd tehuis gebracht, hoewel het *kala-misani* droeg, den haarwervel midden op de borst, het teeken, dat het rijdier den ruiter onheil en dood kan aanbrengen. Ik stond er rustig bij toen zijn meester het met eigen hand het dameszadel oplegde, door mij zelf naar den stal gebracht, uit het kantoortje, waarin Diemin het des morgens op mijn last had neêrgelegd, en ik oogde het paard na toen het door Diemin werd weggeleid, gevolgd door den meester op het andere paard, den schimmel.

Zampa danste aan den teugel en Diemin had moeite hem rustig te houden. Ik lachte Zampa zoo vroolijk te zien, omdat hem na een stevig maal en een dag van nietsdoen toch nog vergund werd buiten te komen, in het namiddag-uur, als de groote hitte voorbij was en het levendig werd op den weg. Hij knabbelde op 't gebit met het schuim aan den mond, en de ooren gespitst, den staart hoog gedragen, snoof hij met wijd geopende neusgaten den opstekenden bergwind in. Wie hem besteeg zou genieten van den rit! Hij zou hard loopen onder den ongewonen last, — ik wist het, ik kende hem immers reeds zóó lang en Zampa kende mij ook. Wie anders toch dan ik zorgde voor zijn eten, zoo goed als voor dat van den meester dien wij, hij en ik, dienden met ons lichaam? Wie anders toch dan ik maakte dat Diemin hem niets te kort deed? O, Zampa zou denken aan mij, de Javaansche vrouw, als die mooie *nonna-blanda* op zijn rug werd getild door ... MIJN *lâki* (echtgenoot). Zampa kon mij niet vergeten! want ik was niet voor niets het kind van een koetsier, in zijn jeugd een *panégar* (pikeur) bij uitnemendheid; ik wist hoe men een paard iets in het geheugen kan prenten en op Atjeh was het gebleken ... Zampa was braaf en trouw ... Zampa's kwade teeken, *kala-misani*, beduidde geen ramp v o o r z ij n m e e s t e r!"

„Er is ook niets ergs gebeurd. Ik wilde de *nonna-blanda* immers niet dood hebben, daar men mij dan zou pakken en ophangen of in de gevangenis opsluiten voor langen tijd. Het was genoeg als zij ziek werd en heênging, zoodat de *toewan* niet met haar kon trouwen. Maar het geluk is mij niet dienstig geweest, want instede dat Zampa met het zadel op den rug naar huis kwam gerend, zooals ik had gehoopt, werd hij, veel later dan ik verwachtte, kalm en rustig, niet eens bezweet, zonder het zadel naar den stal gebracht door Diemin, wien ik twee gulden moest geven, eer hij vertellen wilde waarom het in de controleurs-woning was achtergebleven."

„'t Was dom gedaan," zei hij erg onbeschoft, „voor een vrouw, die zóó slim wil zijn. Bekijk maar eens den rug van dit onheilsveulen, waaraan ik nu nog zooveel werk heb in den tijd waarop ik anders in den *kampong* lig te slapen, omdat het duister en avond is. Het duivelskind werd dadelijk onrustig, zoodra het de *nonna-blanda* in den zadel voelde, en de heeren en dames, die mede uit rijden zouden gaan, waren niet eens allen het erf af, toen het begon te steigeren, met de voorbeenen door de lucht slaande, hoog genoeg om achterover te vallen. Het hielp de *nonna* niets, dat zij rijden kon, Zampa had te veel pijn en angst om naar stem of toom te luisteren. De schimmel kwam hem opzij met de sporen van den *toewan* zóó diep in de flanken; doch hij liet zich niet in de teugels vallen en met een geweldigen zijsprong slingerde hij de *nonna* op den grond, zoodat zij liggen bleef. Een paar soldaten, die in de verte stonden te kijken, vingen hem op, eer hij er werkelijk van door kon gaan en brachten hem terug. Ik, Diemin, hield den schimmel vast, terwijl de *toewan* de *nonna* opbeurde en in huis droeg. Alles ging heel vlug. De staljongen van den *toewan-controleur* zadelde Zampa af, en eerst toen alles in huis weder rustig was geworden, omdat de dokter gezegd had, dat de *nonna* alleen haar gezicht een beetje had geschaafd, en haar arm niet heelemaal gebroken was, kwam de *toewan* naar de paarden zien.... Je hand moet gebeefd hebben, want de zwarte haarspeld zat niet diep genoeg in het vilten schabrak, en toch moest de *toewan* nog hard trekken om haar eruit te krijgen. Maar de punten staken er zóóver uit dat zij, instede van gedurende den rit, een eindweegs van huis af, Zampa dadelijk begonnen te prikken, tot bloedens toe, en gek te maken, zoodra de *nonna* met haar gewicht het zadel drukte."

„Zoo wist ik dat de *toewan* alles had begrepen en het werd mij te moede als iemand op het open veld, die weerlicht aan 't uitspansel ziet en den donder hoort rommelen, zonder een dak te kunnen bespeuren om hem beschutting te bieden tegen den storm. Ik ging mijn kind verzorgen en mijn opgespaard geld natellen. Veel was het niet, niet eens genoeg om lang van te leven zonder te werken. De haarspeld kreeg ik in 't gezicht gegooid, toen mij in den laten avond bevolen werd om te vertrekken... zoodra ik wilde."

„Ik verkoos, dat het terstond zou zijn. Hij gaf mij alles uit zijn beurs en uit het ijzeren trommeltje in de slaapkamer. Het was ook maar weinig, doch hij was niet rijk en kon niets meer missen, dus ben ik maar rustig heêngegaan, ongezien en in het donker, juist zooals ik gekomen was lange jaren geleden. Alleen droeg ik nu een kind in den *slendang* en liet men mij op straat ongemoeid, hoewel ik er niet meer als een *dessa*-vrouw uitzag, wijl de mannen mij niet zoo bekoorlijk vonden als voorheên. Javaansche vrouwen worden spoedig oud, daarom sturen de *blanda's* haar zeker altijd weg om hun *njonja's* te trouwen, die zoo lang schoon blijven omdat zij niet behoeven te werken en weinig kinderen krijgen, hoewel zij veel van kinderen houden. Of verlangen zij zoo sterk naar een man, dat zij, alleen maar om gehuwd te worden, bereid zijn die te verzorgen, welke een *njahi* haar *laki* (gemaal) schonk?"

„Mijn kind geef ik niet. De vader begeerde er nooit een zoolang ik bij hem was en in de *kotta* is het altijd zwak gebleven. Het wilde niet gedijen, alsof het niet durfde ademhalen en leven in het huis waar slechts zijn moeder zich over zijn geboorte verheugde. In de *dessa* moge het groot worden en opgroeien tot een Javaan, die zijn *sawah* beploegt met eigen karbouwen, gekocht van geld eerlijk door zijn moeder verdiend en voor hem bewaard. Mijn kind geven?... Wie moet dan voor mij werken, als ik het zelf niet meer kan? Zal de *nonna-blanda*, wier wangen misschien litteekenen zullen dragen, mij dan te eten geven? Tjielàkâ (onheil) over haar, die ik door een dier liet werpen op den grond, welken zij slechts met geschoeiden voet wil betreden! Dom was ik, toen ik naar de *kotta* ging; maar dat ben ik niet meer. Ik houd mijn kind opdat een dag zal kunnen komen waarop een *blanda* beschaamd staat, als hij zichzelf herkent in den Javaan, die

hem *hormat* komt geven met: „Koelô-noewoôn, dôrô! — het is uw zoon die U groet!"

„En thans ga ik naar mijn woning, want ik wil Mijnheer niet langer vermoeien. Alleen bid ik hem: Wanneer zijn eigen *njonja* eenmaal dezen drempel overschrijdt, waarop ik heb gezeten terwijl ik vergiffenis vroeg, en waarop de bedienden dan rijstkorrels zullen strooien, ten teeken dat slechts voorspoed haar intrede vergezellen kan, laat het mijn hand dan zijn, die haar ontdoet van het stoffig reiskleed en haar helpt zich te tooien in de dracht der vrouwen van dit land; laat mij haar volgen als haar *baboe* wanneer zij dit huis doorloopt, dat door de vrouwen uwer vrienden te harer eere met bloemen zal zijn versierd. Laat mij blijven in haar nabijheid wanneer zij gaat zien hoe gij de bevolking laat feestvieren bij klinkend gamelan-spel; dan zal een ieder weten dat ik de vertrouwde dienaresse geworden ben, van haar die door allen moet geëerbiedigd worden. Ik zal haar leeren de taal van mijn volk en ik zal in haar plaats de bedienden bevelen, gedurende den korten tijd waarin niemand haar begrijpt. En wanneer men kan zien hoe *Toewan-Allah* uw echt zegent, zult gij mij doen waken dat geen ander voedsel over haar lippen gaat, dan dat 't welk ik doe bereiden. Haar eerste kind, dat een zoon moge zijn, zal rusten in mijn armen terwijl zij slaapt. Ik zal het doen spelen aan haar voeten terwijl zij zich wiegt in den schommelstoel, als zij in 't middaguur uw tehuiskomst verbeidt."

„Dan zal mijn hart tevreden wezen, want niemand zal mij dan durven beschimpen, zooals uw mandoer hedenmorgen deed. Want ik zal aanzien genieten als de verzorgster van het wicht, naar welks begeerten en nooden alles zich richt, naar welks minste geschrei allen in dit huis zullen luisteren, zelfs gij, de *toewan-besaar*, als naar een hoog bevel."

„Moge uw leven lang zijn, heer! Mogen uw oogen uw kleinkinderen zien, die den weg kennen naar het huis, waarin ik als *nênêh*, als alom geacht grootje, zal wonen, en waarheen de *dessa*-lieden zullen gaàn om mijn voorspraak te vragen, teneinde zich uw toorn van het hoofd te wenden of een gunst uit uw hand deelachtig te worden. . . ."

„Thans zal ik rustig kunnen slapen op een plek vanwaar niemand mij verjaagt."

AAN DEN DIJK. DOOR HERMAN LYSEN. † † † † † † † † † † †

Als een oud en krom-gewerkt manneke leunde Pier's huisje tegen den zwaren dijk. 't Was een wrak, scheef-gezakt krotje, dat van plompe steenen en murwe planken hulpeloos tegen de helling was opgezet, schuin afgedekt met groote pannen, maar die onder de wollige mos-laag nauw hier en daar roodschemerden. 't Kleine deurtje hing los tusschen de uitgeweken, vermolmde posten en van 't enkele vierkante venstertje waren de kleine ruitjes zoo gebarsten en verweerd, dat het onzekere licht groenig en troebel, als grachtwater, binnen-gluipte.

Zoo steunde een verbrokkeld kamp van armelijke woninkjes tegen de beide zachthellende zijden van den binnendijk, alle hangerig vervallen en verzakt, maar welig overmost op de lage daakjes. 't Gansche schamele gehuchtje ging teloor zoo in de vlakke wijdte van oud-groene weiden, met de recht weg-smallende slootjes. Naar alle kanten lag de verre cirkel van den horizon bloot; welvend rondde de druil-grauwe winterhemel tot een halven bol over de aarde, een grijs-lichte koepel, zonder leven en zonder geluid; en als de rug van een groot dood dier lag de breede dijk zwaar op het vlakke land uitgestrekt, eindeloos gerekt naar beide kanten; op z'n donkere huid glommen nog groote plakkaten smoezelige sneeuw, door den dooi vergeten. Maar vettig droop het drassig slijk langs de hellingen en sijpelde, tusschen losse steenen en planken, in de hutjes.

Pier trok het wrakke deurtje achter zich dicht en klauterde vadsig tegen den dijk op, de oogen gedachteloos naar den grond. Begeerig zoog de modder z'n klompen vast aan de aarde; 't maakte het klimmen nog moei-

lijker, want met nat gesmak moesten z'n voeten zich telkens losrukken uit het hebberig slijk. Moeizaam en pijnlijk sleepte het rechterbeen mee, dat eens door een paard stukgeslagen en nog altijd stijf was, stram in 't kniegewricht.

De schouders vierkant gedrukt in 't wijde paars-baaien buis, de handen diep in de zakken van z'n afgesleten bombazijnen broek, bleef-ie pootig-geplant op den dijk staan en keek om zich heen, over de eindeloos-gestrekte velden waarop geen mensch, geen paard of koe bewoog. Alleen donkerden heel in de verte, als vuilere vlekken op de groezel-groene vlakte, vier of vijf verspreide boerderijen: ginds, achter wat hooge, kale boomen, de welverzorgde plaats van rijken Krelis, meer links en nog verder weg die van dikken Geurt.... Hij kende ze allemaal, maar al te goed. Want overal, uren in 't rond, had-ie dezen langen winter om werk geschooid, telkens en telkens weer, brutaalwordend op den duur door 't nijpende gebrek dat-ie thuis, in z'n hutje, wist, de honger die altijd mèt den winter over de krot-bewoners kwam als een vreeselijke bezoeking, een eeuwige bedreiging.... Rijke Krelis was eindelijk boos geworden, had gevloekt en hem van de plaats willen gooien; dikke Geurt, goedmoedig gebleven, had toch ook niets voor hem te verdienen in den winter....

Hij dacht terug, in wreed-juist herinneren tégen z'n wil, aan al z'n vergeefsche pogen, al z'n gezwerf door 't eindelooze land, uren en uren ver weg, van d'eene boerenplaats naar d'andere, bedelend om werk overal met de lam-slaande wetenschap dat-ie 't toch nergens zou krijgen....

Nijdig beet-ie zich op de lippen; hij trok den schonkigen kop, verweerd, met een huid bruin als leer, getergd terug op den pezigen nek; mokkend en pijnlijk-spijtend bleven z'n botte, koppige oogen turen over de velden en naar de boerderijen.

De strakke, grauwe winter-hemel stond hoog en wijd over hem heen gewelfd; hij voelde z'n kleinheid op den dijk verloren gaan, vernietigd midden in deze reuzige, grijsdoorlichte hal, dezen killen koepel, welvend opgetrokken uit den oneindig cirkelenden horizon. Hij schudde kregel z'n vierkante schouders alsof de gansche beklemming van dezen langen, vreugd-loozen kwakkelwinter zwaar op hem neerhing, de overvloedige luchte-ruimte hem overstelpte, benauwde.

Maar teeder-vervloeiend, in onbewust verwonderen, voelde hij z'n koppigen nijd en z'n verzet-vol lijden van maanden her, langzaam verweeken tot een zacht-pijnend, eindeloos verdriet; voor z'n oogen schemerden de vlakke landen en beefde de verre horizon; moe zakten z'n schouders af en ontspande zich de stierige nek; en de harde vuisten in z'n broekzakken vielen slap open.

Onder zich zag-ie z'n armelijk hutje vermoeid tegen den dijk leunen, klein en laag en half-verborgen onder 't wollig mos. Dáár was-ie geboren, dáar opgegroeid in gebrek en zorgen, levend altoos midden in de doodende eindeloosheid van land en lucht. Hiér was z'n vader gestorven, opgevreten door werk en gebrek; hiér leefde d'ouwe moeder in suffe berusting voort, òp-gewerkt zij ook, krom-gegroeid op de heete zomer-velden. Voor háár en voor de beide kinderen van z'n verdronken broer had hij vanaf z'n kinderjaren gezwoegd, zich afgebeuld dag en nacht, hard ploeterend als er werk te vinden was en zóó nauw wat aardappels en droog brood verdienend; 's winters werklóósheid, honger en gebrek.... Zóó had-ie het altijd gekend; zóó zou het wel altijd blijven....

't Natte gezuig van klompen in den modder stootte hem forsch uit z'n moedelooze denken en weer terug tot z'n doellooze staan op den dijk.

Kreupel-beenend kwam over den aard-rug de ouwe Job op hem af, de groote modderklompen bij elken stap los-rukkend uit 't zuigende slijk. Tegen de glad-grauwe lucht donkerde z'n kromgegroeide schonkige lijf tot een ellendig karikatuur, een scheef misbaksel met uit-stekende groteske bonk-vormen, kronkelig opgegroeid uit den massalen dijk, geplant in de klompen die vreemd-groot, met breeden schuit-vorm, gaapten om z'n spillige, doorgeknakte beenen. De te lange armen zwaaiden hortend, met wijde leege gebaren, vèr-uit bij 't strompelend gaan, als moest de oude zóó den gang houden in z'n

vergroeide lichaam en 't evenwicht boven z'n zwaar-te-verzetten klomp-schuiten bewaren. Maar 't groote hoofd, uitgeteerd met diepe putten tusschen de puntende botten en sneeïge kerven in de leer-achtige huid, hing zoetjes te bengelen aan den dunnen pezigen nek, schommelde onder de hoog-gekromde schouders en den bultigen rug. En 't magere kwastje van z'n verkleurde slaapmuts klungelde gelijkmatig mee, tikte bij elke slingering oolijkjes tegen de breed-uitstaande oorschelp. In den verdwaasden kop mummelde de tandelooze mondspleet het kwijlig nat langs de kin; de bolle oogen lachten star en verstandloos naar Pier, die met wrevel den gek op zich toe zag strumpelen, een nauw-bewusten afkeer voelde van dien ellendige, die z'n ouderdom op-leefde in moeizaam gezwerf door de landen, bedelend en hongerend, vergeten door den dood.

Verlegen-lachend bleef d'ouwe met z'n grooten beesten-kop vlak voor Pier staan, staakte het hoekige zwaaien van z'n armen, die houterig langs z'n misvormde lijf neerhingen.

„Hoe is 't, Pier?" Zijn klank-looze stem leek het wanhopige blaffen van een ouden hond, die zich heeft schor gebast en nog met wijden bek de lucht blijft uitstooten langs z'n versleten stembanden. „Schiet 'r nie 'n stukje brood over voor d'ouwen Job?"

Even, met drift in z'n donkere oogen, keek Pier den idioot geërgerd aan. De ouwe bleef doorgrijnzen met z'n eeuwigen versteenden lach van waanzin. Toen spuwde Pier onverschillig naast zich in de modder, vroeg schamper terug: „Hei jij wat voor mijn?"

Maar de gek begon zich huilerig te beklagen, zonder den harden grijns-lach te kunnen ontplooien. „O God, Pier... 'k heb in drie dagen geen kruimel gezien... al is 't maar een enkel aardappeltje, jonge... Job gaat dood...."

Dan, weer terug-vallend in z'n erbarmelijke verdwazing, rechtte hij kreunend z'n kromme karkas een beetje, staarde met groot-opene, leeg-glanzende oogen over de verre landen, mompelde vochtig z'n zin-looze woorden voor zich heen, zacht-genietend van z'n teedergeliefkoosde klanken. „As m'n land maar zoo ver nie was... ik ben rijk, zoo rijk... maar ik kan er nie komme... 'k loop al zoo lang, zoo lang... m'n land en m'n beesten... zoovéél land...." Opgewonden slingerden z'n potsierlijk-lange armen langs z'n lijf met breede zwaaiïngen, maar die kleintjes deden in de eindeloosheid van land en lucht.

En hij stumperde weer op z'n koddiggroote holsblokken verder den dijk langs, met stokkige armzwaaiïngen en slap hoofdgeklungel, al maar streelend z'n genotvolle woorden van waanzin, smullend met z'n zieke hersens aan z'n waanvoorstelling van boeren-rijkdom.

Pier keek hem na, voelde even een zacht medelijden in zich rijpen met den gek, die in verheerlijking van z'n vermeend bezit z'n oude scheefgewerkte lijf, hulpeloos gedrocht, altijd hongerend maar alles vergetend in zijn waanzin, strompelend sleepte langs de landen, in weer en wind, altijd oolijkjes tegen 't oor getikt door 't vermagerde kwastje van z'n wollen slaapmuts.

Verderop was de idioot blijven staan op den dijk; hij zwaaide nog immer wild met de armen om zich heen, vertelde in lieve woordjes van z'n verren rijkdom tegen denkbeeldige lieden die hij vol aandacht rond zich zag.

„En toch," bromde Pier tusschen z'n nijdig opeen-gesloten tanden, „en tóch is die ouwe gek nog beter af dan ik...."

Hij slenterde verder den dijk langs, plompte onverschillig z'n klompen in de plassen. Doch in een plotselinge teedere behoefte om z'n liefje te zien, liet hij zich door 't glibberig slijk van den dijk afslieren.

't Gaf hem even een behaaglijk gevoel van wèl-doende zachtheid toen-ie dacht aan heur forsche lijf, zooals het in hun oogenblikken van hartstocht met z'n kloeke vormen tegen hem aanleunde; hij proefde de vochtige lauwheid van haar volle kussen op z'n lippen, die in genieten plooiden tot een punt. Hij wilde haar verliefde oogen, groenig-lichtend in 't blanke gelaat, voelen kijken achter in z'n hoofd met die doordringende klaarheid waarmee ze steeds zijn begeerte wekte.

Hij viel bijna tegen 't hutje aan, schopte met z'n klomp tegen de rottige planken aan

den achterkant. Z'n grove stem scheurde de triestig-strakke stilte van den druil-dag toen-ie ruw riep: „Hai, Mie, ben je 'r in?" Binnen het houten hok werd de schrille vrouwestem half gesmoord, die kort terug-riep: dat ze er was.

Pier wrong z'n stoere schouders door 't enge deurgat, den rug gebogen om 't hoofd niet te stooten tegen het laag-hangende dak.

In den water-groenigen schemer van 't kleine krotje zag-ie 't eerst Mie's breede gestalte, neergezakt op een wrakkende stoel, de bloote onder-armen log-geplant op 't kleine tafelblad voor 't raampje. Ze keek nauw even naar hem op toen-ie binnen kwam, en dadelijk weer, met verveeld landerig gezicht voor zich uit, door de verweerde en gebarsten ruitjes waarachter de eindeloosheid van het land verduisterde en de grauwe hemel donker over-krast en bevlekt leek.

Ze zei alleen, met harde booze stem: „Zóó!"

Pier was wat ontnuchterd; die kille ontvangst bij 't lief, waaraan-ie juist met zooveel teerheid had gedacht, maakte hem verlegen en verdrietig.

„Dag Mie... hoe is 't er mee?" groette hij zacht, streelend-benepen, om haar liefdoende voor zich te winnen.

Uit den donkersten hoek gromde een oud en gebarsten geluid: „Mie, wie is daar?"

En onder wat grauwe gescheurde aardappelzakken, 'n muffen rommel-hoop, bespeurde Pier nu, aan 't binnen-donker wat gewend, den ouden vader; z'n vale kop, hard als uit steen gehouwen, schemerde lichter tegen het zakken-gedoe, de zwart-rondende oogen waren als ingevreten gaten, zonder licht, in 't lijkgrauwe gelaat. De oude woelde z'n zieke, door koorts en honger uitgeteerde lijf onrustig om en om onder de ritselende zakken. Hij schuurde bevend één hand onder de bedekking uit, een lang-vingerige, uitgemergelde hand, met te wijde gele huid, die slap om de grove knokels rimpelde. En hij spande zich in om het bovenlijf op te richten. Over den neergeplanten hand-rug zwollen dikke aderen. Maar hij viel weer, als een blok, tegen de harde planken-vloer, met een doffen bons van het achterover-slappende hoofd. Z'n pijn-gekreun geleek het zachte knorren van een varken. Tot hij weer begon te vragen, heesch en gebroken: „Mie... wie is daar?"

„Pier," snauwde ze terug, zoo hard en ruig dat de oude, beangst, dieper onder z'n zakken schoof. Pier voelde pijnlijk het wreede van Mie's meedoogenlooze hardheid: dat was koud als ijs en scherp als een naald.

„Hoe is 't er mee, Jochem?" Hij boog zich over den zieke heen, keek hem nauwlettend in 't uitgeteerde hol-oogige gelaat. Een lijk was het, een groenig uitgemergeld kadaver, met leege oogen boven 't gapende gat van den tandeloozen mond. Maar de oude liet de zware leden, verrimpelde doppen, over z'n lijdende oogen zakken, keerde zich af, 't gelaat naar den muur, en kreunde onrustig, gestoord en beangst.

„O die..." had Mie dadelijk gesnauwd, „die gáát nie dood... die heit 't eeuwige leven... 'k Zit 'r mooi mee opgescheept...." En dan, haar groenig-glanzende oogen klaardóórdringend in de donkere van Pier, vroeg ze in éénen door, op den man af: „Hei-je nou al werk?"

Hij schudde mistroostig het hoofd, staarde strak op den vuilen rommel-grond, omdat-ie zich schaamde: 'n groote stoere kerel, met zware werkpooten, die in ledigheid rondslenterde, den ganschen winter lang. Hij voelde hoe Mie hem honend aan bleef zien, durfde niet opkijken.

In 't kleine hokje hing de duffe stilte zwaar-drukkend op alles neer. Een rottige vochtdamp walmde benauwend op uit den grond; 't verbrijzelde en verwaterde daglicht stond verstorven in de enge ruimte. En in z'n mufduisteren hoek kreunde de oude aldoor, met 't zachte geknor van een varken, onder de rusteloos-ritselende zakken.

Doch met bruut geweld flapte op eenmaal het deurtje open; een trage gulp wit-grijs licht veegde even over den armelijken hut-rommel; vergane kleurtjes leefden kil en naakt op. En binnen woelde het bruisend getier van hooge kinderstemmetjes: 't waren Pie en Sanneke, die met de zorgelooze levenslust van haar jeugd op Pier toesprongen klep-klotsend op haar gebarsten klompjes, z'n slappe handen knuffelden in haar kleine knuistjes en schate-

rend aldoor juichten: „Dag Pier, dag Pier, dag goeie Pier...” in haar vreugde den jongen boer te vinden in 't àl te saaie huisje.

Op Mie's hooge voorhoofd hadden al dadelijk booze rimpels een schaduw gefronsd boven den gebogen neus; ze loerde nijdassig naar de kinderen, die lawaaiend rondsprongen om Pier; lustig sloeg hem 't wapperend geflard der lompige kleertjes om de beenen.

„Stil!” snerpte ze fel door de kleine ruimte, „schei uit met dat leven ... denk om vader....” En verschrikt slopen de kinderen naar een hoek, dempten bedeesd 't geklepper van hun te luidruchtige klompjes; ze vroegen Pier beschaamd vergeving met de groote blauwe oogen, die in de vermagerde, groezele gezichtjes waren van een vreemde schoonheid.

Wel bromde uit z'n hoek de oude dat 't hem niks hinderde; maar „stil” wierp Mie haar barsch bevel naar den duffen zakken-rommel.

Pier tuurde onder 't benauwende zwijgen, verlegen en verveeld tevens, door de verweerde ruitjes naar buiten, naar den fijn-doorkriewelden hemel, vroeg toen onverschillig-doende, hard-weg: „Hei-jij ook nog altijd niks, Mie?”

„Ik?...” Ze keek hem zoo vinnig aan, dat hij al weer berouw had over z'n vraag. „Waar mot ik 't vandaan hale?... in den winter.... Hei-jij wat voor me?... Is 't nie al mooi dat Teun en Gerrit en nòg een paar wat verdiene?...” En dan op eenmaal, met een plotselinge hoekige beweging van fellen nijd, rukte ze een rammelenden emmer onder de tafel uit, woelde met heur hand de kronkelende aardappelschillen op. „Zouwe we dàt ete... as 'k werk had?... Afval van Geurt z'n mesthoop?...” Als bij een gesarde kat flitsten heur klare oogen lichtend op, 't mooie vloeibaar groen-blauw verbreedde rond de kleine zwart-puntende pupil; het warme driftrood van den stoeren meidekop vergloeide in den stevigen hals; en ze woelde al maar schutterig om in de vale aardappelschillen, rakelde de krullige slierten omhoog tusschen de zenuwachtig-grabbelende vingers; ze trok den beslist-lijnenden mond tot een scherphoekige spleet om de groote tanden, riep in 'r drift maar niet dan: „Zouwe-we dàt ete... afval... àfval... as 'k werk had?... lomperd?...”

Alsof ze heur drift nutteloos verspild meende, 't dom vond zich zoo op te winden, bedaarde ze weer plotseling, zonder overgang, keek Pier min-achtend even nog in z'n stom-verschrikte boeren-tronie, vierkantte in een hooghartige beweging van onverschillige verveeldheid de manlijk-stoere schouders. Dan draaide ze zich rustig om naar de beide kinderen, die angstig-stil in den hoek van den stervenden vader neerzaten op afgegleden zakken. „Alla... ga wat hout zoeke, om vuur te make... dan zulle we ze koke... schiet op!...”

„'t Is toch beroerd, Mie... hoe motte we d'r deur komme?...” klaagde Pier zachtkens, toen de beide kinderen, na 't evene binnenglippen van 't grijs-koele daglicht, waren heengegaan. „'t Is toch beroerd!...”

Hij plantte z'n zwaren romp op de wrakke tafel, dicht bij de meid. Met een valsch glimlachje spotte ze: „En dat wil dan nogal gaan trouwe!... Trouwe... as-t-ie voor z'n eigen de kost nog nie kan verdiene....”

Pier schrok op, gekwetst, rechtte z'n grove lijf groot boven 't tafeltje; hij dekte met z'n breeden rug haast 't heele venstertje.

Daar was het weer, het eeuwige gesar; daarmee vervolgde ze hem nu al maanden, nadat hij z'n plan, om eindelijk te gaan trouwen, geopperd had. Trouwen?... Ze trouwde liever nooit dan met zóó'n armoedzaaier!... Had ze aan 'r eigen vader en moeder en aan alle buren niet gezien wat dàt werd? Trouwen!... Hongerlijen was het!... O, maar ze wou wel met hem trouwen... as-ie meer geduld had... as-ie eerst maar eens meer geld verdiende... nou nog niet... nog in lànge niet.... En 't was daarover dat ze telkens en telkens-weer ruzie hadden gekregen, altijd opnieuw beginnend met een hatelijkheid van Mie of een ongelukkig-losgelaten woord van Pier.

En nu óók vroeg-ie weer, geraakt: „Maar motte we dan éeuwig zoo blijve loope?... Dat kàn toch nie!... We vrije nou al bijkans drie jaar... 't Wordt nou toch tijd dat we'ns gaan trouwe, zou 'k zoo denke... 't Begint mijn tenminste knapjes te vervele...”

„Vervele?”... stoof ze op; ze plantte de

werk-knuisten strijdlijstig op de heupen, bleef Pier hoonend-strak aanstaren met heur katachtig-lichtende oogen. „Vervele?... Gaat 't jóu vervele?... Goeie gut nog toe... dùrf je dat zegge?... Mijn gaat 't vervele... hoor je dàt?... Mijn gaat 't vervele om jaren-lang achter je an te loopen.... En as 't jòu verveelt, maak het dan uit as je'n kerel bent!... 'k Heb je nie noodig, hoor!... 't Gaat hèm vervele!... Hoor je me dàt?... Nou maar, dan mot 't maar uit weze hoor!..."

Wrevelig schuurde Pier heen en weer over 't gladde tafelvlak. Als een verschrikking sloeg hem de bedreiging van 't uit-maken in 't doffe hoofd. Uit-maken, dat was: haar niet weer tegen zich aan-voelen met de vertrouwd-geworden vormen van haar kloeke lijf; dat was: de vochtige lauwheid van haar jongen mond — waarnaar hij zoo vaak kon dorsten in z'n eenzaamheid — voor altijd te moeten missen En hij dacht met verliefde verteedering aan heur zoete woordjes, schaarsch maar te meer geliefd, als ze zich onder z'n onbehouwen omhelzing voelde verloren gaan in de begeerte van heur jonge gezonde lijf. Zomer-avonden waren nog scherp-na-te-gaan in z'n herinnering: eindelooze avonden in het verschemerende en verdonkerende veld, weggedoken tusschen dichte boschjes aan een slootkant, lui-liggend op de ruggen; halve nachten zoek-gebracht in 't vaal-duistere buiten, in hartstochts-vol en onbedwongen gevrij, lange verstikkende kussen die ze dronken van elkanders weelderige monden, smachtende omhelzingen, geperst met de hijgende borsten warm en week tegen elkaar, zich dronken kijkend in het begeerte-vol glanzen van de verrukte oogen.

Nee... hij kon haar niet meer missen.

En onder z'n weekelijk herinneren voelde hij hoe z'n bótte verzet smolt tot laffe wanhoop, tot blinde bereidwilligheid terwille van 't behoud van z'n liefje. En in 't wilde zocht-ie in z'n trage gedachten naar een uitweg, een oplossing.

„Maar wat wòu je dan, Mie?... Wat dan?"

„Mòt 'r een end an komme?" viel ze hem ruw in de rede, „ja of nee?"

„Maar Mie... hóór nou's...."

Maar ze stampte ongeduldig op den grond. „Ja of nee?"

Pier wreef zich radeloos met den handrug langs 't klamme voorhoofd Hij zocht in z'n denken, vergeefs... hij zag geen uitweg... Harteloos staarden hem de groote lichte oogen aan, uitdagend een antwoord op de beslissende vraag.

Toen voelde hij zich geheel gebroken in z'n zelfbewuste willen. Lafhartige wanhoop, wee-zacht en onbegrensd, en een zoetelijk begeeren dreef hem dwaze tranen in de oogen; hij boog zich aarzelend tot zijn meisje over, nam heur gezicht tusschen z'n groote handen, vroeg heesch, met verweekte tranen-stem: „Hou-je van me, Mie?"

Maar ze sloeg korzelig z'n handen van haar gelaat, bitste: „Dàt weet je nou wel... dàt hei-je me nou al zoo dikwijls gevraagd...."

Hij trachtte met z'n aangedaan-vochtige oogen diep in haar helder-groenige te turen, verteederend.

„Geloof je dan nie dat ik van jòu hou?"...

Woedend trapte ze met 'r sloffen tegen den vloer.

„Zeur nou toch in gosnaam nie.... Já of néé?"...

„Nee Mie, nee... we houwe teveel van mekaar.... Maar... we motte toch ééns trouwe...."

Ze vloekte binnensmonds, siste tusschen haar tanden door: „Begin je wéér?"

Maar Pier wilde een verklaring van haar hebben. Achter z'n weer-wegzakkende verteedering — òngewone verweeking, waarover-ie zich begon te verwonderen en te schamen — groeide z'n aangeboren botte koppigheid opnieuw aan. Hij wilde geen ruzie maken; maar een verklaring moest er komen; 't eeuwige heen-en-weer-geslinger, zonder beslissing, was-ie nou beu.

„Mie, late we d'r nou kalm over prate... we motte toch wete hoe of wat? As we dan toch trouwe motte... hoe dan?... kan ik méér verdiene dan ik nou doe? 't Is toch mijn schuld nie dat er 's winters geen werk is!"...

„Pier," zei de gekalmeerde meid met nadruk en gewichtig, „trouwe doen we zoo gauw as je me te ete kan geve. Je heit je moeder te onderhouwe, èn Kees èn Antje; ìk zit met Pie en Sannetje...."

Uit den schemer van z'n hoek gromde het pijnlijk gekerm van den zieke.

„. . . Vader gaat al gauw dood, dien tel ik nie mee. . . . Maar we motte met z'n alle toch ete. . . ."

Ze zag nu vriendelijker naar Pier op, zette hem gemoedelijk-overtuigend de bezwaren uiteen; ze glimlachte fijntjes in 't bewustzijn dat dáár allemaal niks tegen-in te brengen was. En hij besefte, dat ze de waarheid sprak, voelde beangstigend het verzet der dingen, de niet-omver-te-praten hindernissen, die hun huwelijk stonden in den weg. God-god, wàs er dan geen uitweg? Zouwen ze dan nòoit kunnen trouwen?

„Ja maar, Mie . . ." begon-ie benepen tegen te spreken, zonder te weten hoé zijn botte verzet goed te praten.

Maar ze wenkte hem bedaard te zwijgen, voleindigde plechtig, triomfantelijk, zich het looden gewicht van haar uitspraak bewust: „Hoor's jonge-lief . . . zoo gauw as-je genog verdient om ons àllemaal te onderhouwe . . . dàn trouwe we subiet. . . . En geen dàg vroeger. . . . Nou weet je 't nèt!"

Gansch beteuterd staarde Pier, dom-overbluft, in haar zegevol-glimlachend gelaat; z'n hoofd voelde hij duf en leeg, z'n mond lauw en lomp-verstomd. 't Zweet stond hem op 't warme voorhoofd. Hij was zich alléén nog bewust z'n kinderachtige onbehouwenheid zooals-ie daar zat, te hinderlijk groot in 't benauwende hokje, tegenover de minachtend naar hem glimlachende meid.

Maar reeds kwamen de kinderen terug, de schortjes gevuld met rottend hout, dat ze stiekum van andere hutjes hadden afgepulkt.

En Mie begon 't vuur aan te maken in 't steenen oventje onder den houten kap, die den rook naar buiten moest zuigen. Ze stapelde 't rulle hout handig op elkaar; Pier reikte haar z'n tondeldoos toe. Maar 't duurde lang; eerst wilde het zwam van de doos niet ontbranden: „dat ding van jou ook!" snauwde ze hem in haar ongeduld toe. Toen weigerde het vochtige hout te vlammen. Een dikke, vuil-grauwe rook, harsig-stinkend en scherp, begon 't hutje te doorwalmen, kronkel-wolkte ijl tegen de verweerde ruitjes. Mie kuchte, wendde 't hoofd gedwongen van den grauwen rookpluim af; Pier ook moest de keel schrapen. Hij zette 't deurtje half open, zoodat de tocht den walm onder den kap en naar buiten dreef.

Eindelijk, vlamden de spaanders toch op, met dansende gulden-lichtende tongetjes, die zich rekten en krulden en spits-opwakkerden naar 't schoorsteentje. Gouden pitjes ontbrandden in de oogen der meid, een warme gloed kantte langs heur gelaat en armen. En Pier boog zich over het vuurtje heen, waarvan de groeiende hitte hem prikkelde tegen de huid en gloeide in de oogen. Daar huppelden in jolige kadans al de likkende, scherp-puntende vlammetjes; ze sloegen met hun wapperende slange-tongetjes, spits en scherp, omhoog, trachtten hem honend tegen 't gelaat te kwispelen; en de ondersten golfden lang-lijnend over den steenen rand, wilden hem speelziek grijpen met hun vurige kronkels om de neergeplante beenen; en de grijze rook kringelde luchtig om hem heen, wolkte om z'n hoofd en sliertte voorbij z'n oogen en kittelde in z'n neus en krieuwelde scherp achter in z'n keel. En Mie w'pte met heur gewende vingers vlug en voorzichtig tusschen de vlamme-tongetjes rond en schikte de spaanders tot een lustig vuurtje. Schichtige lichtjes zag Pier flitsen langs heur rappe handen en over de glimmende nagels; de gloed vergloeide in strakke lijnen langs heur naakte armen, kaatste warm en vol tegen 't scherp-geteekende gelaat. In heur wijde oogen zag-ie aldoor smeulen de felle gouden vonken.

Hij bleef zoo voorovergebogen staan, suffig, kinderlijk-geboeid door de dartelende vlammetjes, terwijl de meid druk bewegend rond ging door 't hokje, 't pannetje zocht en water schepte uit een bak, om de aardappelschillen te koken. Met den gloed van 't lustige vuurtje tegen z'n schonkige tronie, de domme oogen groot-open, bleef-ie beweegloos staan.

Door 't knappende knetteren van 't murwe hout heen, praatte nog na in z'n hoofd de scherpe stem van Mie; hij hoorde voortdurend, duidelijk-uitgesproken, het besliste: „as je genog verdient om ons àllemaal te onderhouwen . . . en geen dàg vroeger. . . ." Maar hij dacht niet verder, dacht in 't geheel niet meer onder den suggereerenden invloed van dat onverzettelijke, wél-bewuste besluit.

Toen riep hem uit z'n sterfhoek de oude man. Hij hoorde 't benauwde gerochel eerst niet, door-galmd als z'n hoofd werd door de innerlijk-luid-napratende stem van de meid, door die lang-verklonkene, maar in z'n trage hersenen krachtig voort-levende woorden van onverzettelijkheid.

Maar toen de oude weer heesch en nauw hoorbaar hem riep: „Pier . . . kom's hier, jonge . . .", maakte hij z'n loome beenen los van den vloer, z'n botte oogen van de hoon-lachend dansende, op- en omkronkelende vlammetjes, en zocht den lijder op in z'n hoek.

Onder de lage pannen gebukt, knielde Pier op de zakken neer. Een vunze walm van vochtige aarde en rottenden afval verpestte den duisteren hoek met z'n doordringenden stank. Nog verblind door 't dronkene vlammen dansen, zochten Pier's oogen in den schemer den zieke. En hij schrok heftig, met een aandrang van laffe lauwheid in den mond, als op eenmaal het lijkachtige, groenig-bleeke gelaat met den scherpen neus en de zwarte gaten der oogen vlak voor het zijne oprees, zonder geruisch. Want de oude had zich in een uiterste krachtsinspanning overeind gericht, den langen mageren hals, een bundel dunne pezen, uitgerekt; z'n armen schragend achterwaarts gestrekt, had-ie de hakende klauwen krampachtig in den zakken-rommel geplant; en van terzij kaatste het wapperende vuurtje een onzekeren, valen schijn langs z'n vlakke slapen en lijnde langs de gestrekte halspezen, maar liet de weggezonken oogen levenlooze zwarte gaten.

De oude opende den tandeloozen mond, scheen te willen spreken. Pier hoorde niet dan een benauwd reutelen, dat diep uit de borst knerste. Doch met een inspanning, die z'n gestrekte armen deed trillen en dik-gezwollen aders op zijn voorhoofd perste, stootte de zieke moeizaam z'n woorden uit, heesch en borst-piepend:

„Pier . . . blijf nie an den dijk . . . altijd arm, arm . . . Geld . . . in de stad . . . de stad. . . ."

Uitgeput sloeg-ie toen weer terug op z'n zakken, bleef er beweeg-loos liggen, het hoofd terzij afgevallen, 't gelaat naar het duister gekeerd.

Boven 't vuurtje pruttelde en borrelde het water genoeglijk in het pannetje, dat de oolijke plaaggeestjes van vlammetjes met hun vlugge, scherpe en gespleten tongetjes lustig belikten, omkronkelden, kartelend en dansend en huppelend, rekkend en krimpend en dan weer jolig uitslaand als feestelijke vlaggetjes, klapperend en wapperend in kleurwisselend, stroomend en fladderend gewirwar van gelige, rosige, blauwige strookjes.

Even later stond Pier weer op den dijk, opnieuw verloren in den wijd en den hoog gewelfden koepel, die over de vlakke aarde stond geslagen, egaal-grijs doorlicht, zonder leven en zonder geluid.

„Geld . . . in de stad . . ." had de oude gezegd. Wat had-ie bedoeld?

Omhoog, in de strakke lucht, zweefde het grauw-groene lijken-grimas met de zwarte gaten der oogen en de duistere gaping van den reutelenden mond. En beneden, in de plassen van den dijk, daar dreef het óók, groen-bleek tusschen de krampachtig-hakende vingers met de te wijde huid in rimpelende plooien.

In de stad: dáár was geld te verdienen, had de zieke met opperste inspanning van z'n vergaande krachten beduid. De stad: maar dat was het bijna-onbekende, de geheel-àndere wereld, vèr-weg, vèr àchter den horizon, omcirkelend de reuzen-hal die zìjn wereld was. Rondom lagen al de vlak-gestrekte landen uitgewaaierd, aan weerszijden van den loggen aard-rug, al de oud-groene en levenlooze weiden tusschen de lang-lijnende lichte slooten. De stad: maar dat was die wriemelende ophooping van zenuwachtig-bewegende menschen, die hij zich nevelig en verward herinnerde van de enkele keeren dat-ie er vroeger was geweest in niet-begrijpende overbluffing. De stad: maar hij zou er nooit heen durven gaan om er te blijven. Want hij zat vastgegroeid aan den dijk, zoo vast als z'n ingeklonterde hutje!

In den grooten plas, die lucht-spiegelend voor z'n klompen effende, bleef de wanhopige lijken-tronie deinend drijven, schimmig, den mond geopend tot een duister hol.

De stad . . . de stad . . . Wàt toch had de oude bedoeld?

Daar groeide een groote angst achter Pier's botte oogen, die den plas niet meer konden loslaten, angst voor de wèl-gevoelde bedoeling van den levens-ervarene, den in z'n werken aan z'n dijk ten onder gegane. En hij was hevig ontsteld door den ban, dien deze langzaam-stervende had uitgesproken over den dijk en z'n armoe-herbergende hutjes. Alleen: daar was geen moed in hem, geen moed om zich de gevoelde bedoeling van den oude bewust te maken.

Maar aan z'n voeten brak en vervloeide het nevel-beeld van 't doode gelaat in de siddering, die 't effene plas-water even rimpelde. En hij zag er Mie's zelfbewusten, resoluten kop nu drijven, met de minachtend-geplooide lippen en de overheerschende klare oogen.

„As-je genog verdient ... en geen dàg vroeger. ..."

Hoor: dat was weer het scherpe na-praten van haar harde stem achter in z'n verschrikte hoofd ... Nee, hij zou haar wel nóóit kunnen trouwen ... Aan den dijk wèrd geen geld verdiend; daar hadden ze allemaal, van ouder tot ouder, armoe geleden. Maar Mie wou dat niet ... Waarom zou ze ook gaan verhuizen, alléen om weer dezelfde zorgen te krijgen, 't schrale beetje eten met nòg meer te moeten deelen ... Ze wilde 't béter krijgen als ze trouwen ging. En ze had gelijk. Maar hij zou 't haar nooit beter kunnen geven, zou altijd 's zomers z'n honger-loontje blijven verdienen, 's winters rondloopen, werkloos al de lange maanden van kou en gebrek ... Nee ... hij zou haar wel nooit, nooit kunnen trouwen ...

Van al leven ontdaan, vlakten de wijde landen rommedom. In de verte stonden de kale boomen om Krelis' lage stroodak, hoekig-gearmd, kleintjes en fijntjes tegen de lage lucht; en meer rechts en nog verder-weg spitste Geurt's donkerroode punt-dak, als een pyramide, driehoekig boven den horizon; en ginds vlekte nòg een, en daar weer een àndere plaats. ...

Nee ... hij zou haar wel nooit, nóóit kunnen trouwen. ...

Maar vèr, o, vèr achter al die wel-bekende hoeven, en vèr achter den breeden omgebogen horizon, daar bruiste en woelde en krioelde de geheimnis-volle stad; de stad met de lange rijen ten hemel rijzende huizen, die goten vormden waardoor het koortsige leven voort-stroomde als wild-opgestuwd water, met niet te ontwarren beweging en veelsoortig geraas. ...

„Geld ... in de stad ..."

Maar dat kòn de oude niet bedoeld hebben: dat er voor hèm, voor Pier, geld te verdienen was in die stad ... dat kòn niet ... En toch moést-ie geld verdienen, wilde Mie hem ooit nemen; geld verdienen, zomer èn winter ... maar hiér, aan z'n dijk.

Behoedzaam was-ie den slijkerigen dijk afgezakt. En hij begon te loopen, regelmatig met z'n zwaren loggen pas, het stijve been een beetje moeizaam achteraan slepende, langs de smalle rechte slootjes het land in, bezeten door de koppige overtuiging dat er èrgens in den omtrek toch wel wat te verdienen zou zijn. Die oude, vertelde hij zichzelf, had maar wat geraaskald met z'n stad: daar zou best geld te verdienen wezen aan den dijk. Ja, je bleef er wel altijd die je was; maar wat wou je dàn? Mie zou hem wel trouwen als ze zag dat ie werkte en wat verdiende; ze zou wel bijdraaien. ...

't Hoofd laag, de handen in de broekzakken, beende hij voort door de doode velden, zachtkens pratend met zichzelf, gemoedelijk-overtuigend, om zich den vagen angst uit het hoofd te redeneeren, die daar bleef hangen mèt de sarrig-dóórklinkende woorden van z'n liefje en den benauwenden raad van den stervende.

Op 'n afstand ging-ie de plaats van Krelis voorbij, herinnerde zich nog, gekwetst, de ruwe behandeling van den rijken en eigendunkelijken boer. En hij sprong over een slootje, baggerde op z'n beklonterde klompen door 't slijk van den landweg, naar de hoeve van dikken Geurt.

Toen 't groene hek knarste bij 't omdraaien sloeg de wachthond brallend aan; 't dier rukte met felle schokken aan z'n ketting; over 'tgroengeverfde onderdeurtje, beneden in de groote roode pyramide, gluurde even een schuchter geel-harig kinderkopje dat, dadelijk toen 't Pier zag, weer binnen-glipte.

Hij stapte uit z'n modder-klompen, lichtte

brutaal de klink van 't onderdeurtje en ging op z'n kousen binnen, groette: „Goeien-middag saâm."

In z'n ruime kalk-witte boeren-kamer luierde dikke Geurt wel-behaaglijk, vadsig-liggend in z'n rieten stoel achter de blauw-gazen horretjes van 't venster. Hij had z'n korte beenen wijd uit elkaar op den vloer geplant, liet zoo z'n zwaar-ronden buik gemakkelijk neerhangen tusschen z'n dijen; in zijn vleezigen rooden kop, onder de kleine vettig-glimmende oogjes, zogen z'n dikke lippen smakelijk-smakkend om het steeltje van z'n steenen pijpje; de geurige rookwolkjes kronkelden traag op en sliertten boven de blank-geschrobde tafel. Daar zat de vrouw achter haar wit-glimmend koffieservies; ze was dik en uitgedijd ook, bolde met armen en beenen over de randen van den breeden stoel. Onder haar rokken pinkte het roode oogje van 't kooltje in den stoof waarop ze haar voeten warmde. En achter haar, knapperde een klein, wel-verzorgd turfvuurtje in den haard.

Drie kinderen speelden zoet in den hoek bij de deur met houten beestjes, die ze opzetten op de roode en blauwe plavuizen van den vloer; dat waren hun weilanden.

Pier moest wennen aan de loome kamerwarmte en het kleur-looze half-licht achter de witte gordijnen. Hij stond nog altijd verlegen bij de deur, de pet in de hand. Maar de goedmoedige boer kwam hem te hulp: „Koman, daar hei-je Pier. Neem 'n stoel, jonge."

En toen Pier voorzichtig op de punt van een stoel was gaan zitten, een heel eind van de tafel af, en nog steeds verlegen-zwijgend rond keek: „Wel, Pierke, hoe staat 't an den dijk? Kunne ze den winter nogal doorkomme?" Zonder te wachten gaf-ie zelf het antwoord, schudde meelijdend het dikke hoofd: „Dat's altijd een ding voor jullie, hé, die winter! Ja-ja, dan gaan de kinders nogal 'ns een keer zonder eten naar bed, hé! . . . Ja-ja, dat's een ding, 'n héel ding, zeg-ik. . . ."

De boerin kwam even los uit haar versteende stilzwijgendheid, vroeg lijzig: „Wil je 'n bakje koffie, Pier?"

„Zijn jullie allemáál zonder werk aan den dijk?" vroeg Geurt verder, terwijl Pier over de heete koffie blies, waarvan-ie de warmte voelde tegen z'n beide handen, die de kom omklemden.

En tusschen 't blazen door, vertelde Pier dat Teun Melders en Gerrit van vrouw Wisse en Kees en Kobus aan 't sloot-delven waren en wat verdienden; dat de anderen allen werkloos rondliepen, uren en uren ver weg gingen om werk te zoeken, òf te bedelen als er geen werk wàs.

Geurt's zoon kwam thuis; 't was een korte, stevige jonge boer, met breede schouders en een stierennek. Hij kneep Pier's hand geducht tusschen z'n sterke vingers bij 't begroeten, ging aan de tafel zitten, stopte z'n pijpje en luisterde toe naar 't verhaal, dat Pier deed van den honger en de kou en al d' ellende aan den dijk, waar ze bij elkaar den bijeengeraapten etens-afval stalen en de gebedelde korsten brood; waar de enkelen, die wat verdienden, niet met rust werden gelaten vóór ze wat hadden afgeschoven van hun kleine loontje.

Hij vertelde het droog-weg, met eentonige stem, hortend en naar woorden zoekend, slurpte telkens even van z'n warme koffie.

Jonge Geurt haalde mistroostig z'n breede schouders op, blies zware rookwolken uit z'n doorgerookt stompje pijp.

„Zoo is 't nog elken winter geweest, Pier. . . . En zoo zal 't wel altoos blijven. . . . 't Is beroerd voor jullie, maar 't is nie anders. . . ."

De oude boer verhaalde, tusschen z'n puffende roodwolken door, van vroegere winters, vóór Pier's tijd, toen de menschen aan den dijk in bàrre winter-nachten dood-vroren in hun hutjes of buiten omkwamen van gebrek, ergens aan een slootkant; toen ze met heele troepen er op uit trokken, mannen en vrouwen, jongens en meiden, om te stelen en te plunderen.

„'t Is nòu nie veel beter," smaalde Pier.

„Och, maar jullie blijven ook allemaal maar aan den dijk hangen," verweet de jonge boer, „as je nou toch wéét dat je 't altijd zóo zal hebben daar, waarom ga je 't dan niet 'ns ergens anders probeere? . . . Vooral zoo'n flinke jonge vent as jij! De wereld is toch waarachtig grooter as je dijk. . . ."

Met dom-groote oogen staarde Pier hem aan. Wat bedoelde de jonge boer? Weggaan van den dijk?

Een oogenblik was 't ruischend-stil in de groote half-lichte kamer. Luid sloeg de harde en regelmatige tik van de klok.

Maar de spelende kinderen hadden ruzie gekregen.

„Da's gemeen . . . je zet je koeien op mijn land. . . ."

„'t Is nietes . . . 't is mijn land. . . ."

„Nie-waar! 't Jouwe begint dáár. . . . Neem je koeie weg. . . ."

De ouwe boer had z'n pijpje vettig-smakkend in den brand gezogen. Z'n dikke kop was er nog rooder van geworden. Hij knikte, gewichtig-toestemmend: „Ja, ja. . . . Geurt heit gelijk, zeg ik. Jullie blijven ook maar eeuwig an je dijk vastkleven. . . . Je wete nou toch wel al, dat je 't daar altijd net eender zal hebben?"

„Maar wat dàn?" vroeg Pier benepen, angstig.

„Wel, je kon 't toch 's in de stad probeere. . ." ried jonge Geurt, „dáár is wel geld te verdiene. . . ."

Daar was het weer: de stad, geld. . . in de stad. . .

En in 't wittige licht van de stijve boerenkamer bleekte weer het groezele lijken-gelaat van den ouwen Jochem, met de leeg-zwarte oogen en de duistere gaping van den opengesperden mond. En opnieuw reutelde de gebroken stem door Pier's troebele hoofd: geld. . . in de stad. . . aan den dijk altijd arm. . . Zoo was het wèl: z'n vader arm, z'n grootvader arm, alle menschen aan den dijk arm, van ouder tot ouder, stervend van koude, hongerend en bedelend en stelend, van ouder tot ouder. . . Zóó was het altijd geweest, zóo zou het wel altijd blijven. . .

Geld, in de stad, de stad. . . Dat was de verre menschen-woeling, die hem naar den schijn nauw bekend en in haar wezen gansch vreemd was. En dáár was geld te verdienen, véél geld, had de stervende gereuteld, en de jonge boer had hem gezegd dáárheen te gaan, en de oude Geurt had instemmend met den vleezigen kop geknikt.

De stad: maar hij was onbegrensd bang voor die vreemde, luidruchtige, beweeglijke wereld. De stad: maar hij hield van z'n dijk en van z'n wrakke hutje. . .

„Heb 'k goed gehoord, Pier, dat je gaat trouwen met Mie van den ouwen Jochem?" schrikte hem de lijzige stem der boerin uit z'n benauwde getob.

En achter in z'n duffe hoofd, daar begon weer de scherpe vrouwe-stem na te praten, met harde duidelijkheid en looden druk: „Trouwen? . . . as je genog verdient. . . en geen dàg vroeger . . . nou weet-je 't nèt . . ."

Geurt had geen werk voor hem; 't speet hem, maar er wàs in den winter geen werk, met den besten wil niet. En Pier beende weer verder door de eenzame, vlakke landen, naar andere hoeven, overal afgewezen, ruw of medelijdend, soms met een homp brood, die hij verborg onder z'n buis.

Onder 't gaan, werden z'n povere gedachten almaar gemarteld door de ònoverkomelijke hinderpalen, die z'n huwelijk met Mie stonden in den weg zoolang hij blééf aan den dijk. Jonge Geurt en oude Geurt hadden gelijk; telkens deed-ie zich weer de binnensmondsche bekentenis, dat ze gelijk hadden: dàt er, waarachtig-waar, geen uitkomen aan wàs voor de dijk-menschen, dat ze er ééuwig honger hadden geleden en er eeuwig zouden blijven hongeren. En de oude Jochem óók had 't bij 't rechte eind gehad, toen-ie z'n vloek uitsprak over den dijk, waar ieder altijd arm bleef, altijd arm. . . En Mie was heel verstandig, veel verstandiger dan hij, als ze weigerde te trouwen met 'n kerel die een oude moeder en twee kinderen tot z'n last had en 'n heelen winter werkloos liep op den koop toe. . .

Nee, hij zou haar wel nooit, nooit kunnen trouwen. . .

En dan was het weer de vreemde, zachte weemoed, die hem ongewoon verteederde, als-ie bedacht dat-ie haar liefde zou moeten missen, heel de behaaglijkheid van 'r bekendgeworden lijf en heel heur overheerschende wilskracht, die hem tot een behoefte was . . O, hij hield van haar, dàt was hem nu heel duidelijk: ondanks haar hatelijke scherpte en haar gevoellooze hardheid hield-ie van haar. . . Maar hij zou haar wel nooit, nooit kunnen trouwen. . .

Hoog tegen de strakke, grijze wanden van

de luchte-hal nevelde weer oude Jochem's groen-bleeke gelaat; en hij hoorde weer het kreunende: „Geld... in de stad..." Daar was in hem nog de vrees voor dat groote, onbekende; maar 't was toch niet meer die reuzige angst, die oneindige ontzetting, die hem in den beginne het doffe hoofd hadden van streek gemaakt. De stad: dat zag er daar toch wel heel weelderig uit, zoo heel ànders dan de armzalige vervallen krotjes aan den dijk; daar waren lange rechte straten, met hooge, regelmatige huizen en ontelbare vensters met witte gordijnen, en groote schitterende winkels waren er, en de vlug-gaande menschen hadden er zich allen netjes gekleed. Ja, 't was er toch wel véél mooier en rijker dan op het land en, vooral, aan den dijk. Maar on-omvatbaar groot was het en 't beangstigend geheim, dat toch wel moèst schuilen achter al het drukke luide gejaag door de volle straten, blééf hem kwellen.

Onmerkbaar viel de vroege avond van den hemel. 't Was een kleurlooze, grauwe versombering, 'n naargeestige verkilling. De hemel verloomde tot het matte grijs van dofgeworden lood; een wittiger nevel doemde aan den saamtrekkenden rand van den duisterenden koepel, terwijl tusschen de dampige slootjes het oude groen vaal verschemerde van de verlaten landen. En stillekens verkwijnde het grijziger licht van den dooden dag.

In die kleurlooze verschemering was Pier weer den dijk genaderd, ontmoedigd, moegestapt door den zuigenden modder; een paar harde hompen brood was àl wat zijn zwerftocht had opgebracht.

Uit den greppel onder aan den dijk, kloof vol duister, klaagde pijnlijk gekreun. Pier zocht waar het vandaan kwam, dacht dat daar een uitgehongerde hond of kat lag te sterven. Maar hij vond Job, den gek, ruggelings in het slijk gestrekt liggen. Hij wrong z'n door den honger gemartelde lijf in wanhopige bochten; z'n schrale kromme beenen, met de te groote schuiten van holsblokken nog aan de voeten, en de te lange armen bewoog-ie gelijk een kikker z'n pooten, ze krampachtig intrekkend en weer schutterig uitstootend, zoodat de modder rondspatte en hem deerlijk bevuilde. Hij boorde z'n mageren kop met 't gekwaste slaapmutsje steeds dieper in den weeken modder; de glazige, uitpuilende oogen rolden wild half buiten de kassen met draaierig geglimmer van 't beloopen wit; en uit den idioot-lachenden mond sijpelde overvloedig het kwijlige nat; licht-groenig schuim, als van zeep, klefte op zijn blauwe lippen.

Pier boog zich over den uitgehongerden gek heen, nam hem voorzichtig op onder de armen, zette hem overeind. Maar hij moest het uitgeputte lijf steunen; de oude had de kracht niet meer om te staan. Hij hing met z'n armzalige, uitgemergelde en krom-gegroeide lijf tegen Pier aan, de beenen in slappe kronkel-bochten boven de potsierlijk groote klompen, de armen losjes langs het scheeve lijf, 't bemodderde en bevuilde hoofd bungelend aan den langen pezennek op de borst.

Pier gaf hem een van z'n uitgedroogde brood-hompen. Als een uitgehongerde hond, brommend en knorrend, viel de oude er op aan; hij beet zich in z'n drift de tandelooze kaken aan bloed op den harden korst; Pier moest het brood fijn wrijven tusschen z'n eeltige handen en gulzig schrokte de oude het droge kruim door, bromde gestaag van voldoening. Voetje-voor-voetje, den arm om hem heengeslagen, nam Pier den bemodderden idioot mee den dijk langs, den kant der hutjes uit; die waren in d'avondschemer kleine vale vlakjes tegen den forsch-donkerenden dijkrug.

Maar onderweg begon Job weer te verhalen van zijn land, dat zoo ver wèg was; hij stootte de heesche gebroken klanken uit z'n uitgeputte lijf, lachte aldoor z'n breeden grijns van waanzin: „m'n land ... véél land ... zoo vèr ... rijk, rijk ... zoo vèr...." Hij wees even met een moe optillen van den langen rechterarm naar den horizon, wenkte slap dat 't nòg verder was, nog véél verder.

En waar-ie heen-wees, daar lag de stad, ginds vèr achter den wittigen nevel die over de landen waasde; dáár lag de stad, de heet-beangstigende stad, de áan-lokkende stad, waar het geld te verdienen moest zijn dat hem Mie kon doen trouwen....

Ouwe Job woonde in bij z'n dochter, in 't derde hutje aan den dijk. Pier bracht er hem binnen. 't Was al bijna geheel gedonkerd

in de kleine ruimte; achter de ruitjes doomde de grauw-mistige avond, zonder kleur en zonder licht. Maar de vrouw stak een eindje vet-kaars aan, dat ze op de tafel neerplakte in z'n eigen afgedropen heete druppels. En de rosse flakker-schijn door-trilde het hutje plotseling met z'n onzekeren gloed, wierp lange, vreemd-bewegende schaduwen door 't rommelig huishouwentje. En in dien warmen licht-schijn stond de idioot hulpeloos midden in 't kamertje, armzalig vergroeid en vergaan, deerlijk bevuild met het slijk dat hem sijpelde langs 't gelaat en van z'n dóór-natte verzakte kleeren droop. Pier verhaalde, droogjesweg, hoe hij den oude gevonden had, uitgehongerd en bijna gestikt in den modder.

Toen ze den vader bij 't flakkerend kaarslicht, zoo stumperig midden in 't hutje zag staan, besmeerd met slijk over z'n heele erbarmelijke figuur en met den eeuwigen krankzinnigen grijns over z'n bevuilde gelaat en om den kwijlenden mond, begon de vrouw zacht te huilen. Haar mageren zorgkop over de tafel gebogen, liet ze de schaarsche tranen druppen langs de gegroefde wangen; ze bleef beweging-loos en geluid-loos zoo zitten, week-gebroken, terwijl Pier z'n dorre verhaal deed. En toen hij zweeg, bleef zij nog zoo zitten en het werd stil in 't hutje. Doch de idioot begon hakkelend en stootend weer z'n eeuwigen onzin te verkoopen: van z'n vèrre land en z'n rijkdom.

In den schaduwen-hoek achter de huilende vrouw, die haar aschgrauwe hoofd dieper over de tafel boog, zag Pier de drie kinderen, half-naakt, op een hoopje vuile vodden tegen elkaar gedrukt liggen, de schrale naakte armpjes om elkander gestrengeld, elk warmte zoekend bij de verkleumde lijfjes der anderen. Ze lagen daar zoo bijna roerloos, als jonge hondjes in het nest; alleen zacht deinen was er van onrustig geädem.

Maar 't kleinste meisje begon te klagen, terwijl 't het handje pijnlijk over het buikje wreef: „Moeder ... 'k heb zoo'n honger ... zoo'n honger ... moeder. ..." En dadelijk roerden zich ook de beide anderen op den vodden-rommel; ze trokken de flarden en lappen zoo goed mogelijk over de koude naakte plekken van hun lijfjes, begonnen grienend te huilen en riepen om eten: „Moeder ... 'k heb zoo'n honger ... ik óók, moeder. ..."

De vrouw legde het hoofd in de armen op tafel, snikte hevig-schouder-schokkend, riep aldoor zacht en wanhopig: „Ik hèb niks ... o goeie god ... ik heb niks. ..."

Pier had meelij met de hongerende kinderen, meer nog met de wanhopige vrouw. Maar hij dacht aan z'n oude moeder thuis en aan Kees en Antje. Hij had nog wel een paar hompen brood onder z'n buis, maar hij moest voorzichtig zijn, niets ervan laten merken hier, want de uitgehongerde kinders zouden hem niet zóo laten weggaan.

„In twee dage hebbe ze haast niks gehad ... wàt mot er van ons komme. ..."

Hij stak z'n hand aarzelend onder z'n buis, brak er een harde korst door; hij gooide den brok bij de kinderen op de vodden. Maar ze begonnen erom te vechten, sloegen en trapten elkaar woest, gilden van begeerte en drift. De vrouw moest hun het brood afnemen en 't verdeelen.

Pier was intusschen heengegaan; 't laatste wat hij zag bij 't flakkerend-rosse kaarslicht, was de oude idioot, die nog altijd hulpeloos, krom en scheef, midden-in het hutje stond op z'n te wijde klompen, de natte modder overvloedig druipend langs lijf en gelaat en met den breeden grijns van waanzin om den mummelenden, kwijlenden mond.

Aan weerszijden van den dijk, donkerden in 't later uur de nachtelijke landen als diepe afgronden, waarover vochte, kille mist-slierten traag trokken; aan de duister-grauwe lucht was al 't dag-licht verkwijnd; een wittigen streep in 't Westen, laag en vaag boven den omdampten horizon, was al wat nog restte van den grijzen dag.

Met een rillige huivering, als ijs-koude vinger-greep in den rug, voelde Pier, terwijl-ie verder ging langs den dijk, hoe fijn-koud, hoe valschjes-koud het werd: het zou vannacht weer knapjes vriezen. En hij trok z'n ruige pet diep over 't hoofd, zette den kraag van z'n buis omhoog en verborg de stijve handen in de broekzakken; hij boog den ineen-gedrongen romp voorover als moest-ie zoo zich verweren tegen de koude van den

komenden nacht. Uit de nauw nog zichtbare hutjes, benee aan den dijk, steunde de logge adem van het duffe leven daarbinnen in een dompig onbestemd geruisch van onherkenbare geluidjes. 'n Een enkele, ònzeker-bevende licht-veeg, onder een venstertje, lag roslichtend tegen den grond.

Daarbinnen: daar riepen de kinderen luid om eten, huilde de moeder die geen eten hàd; daar lachte de krom-gewerkte idioot z'n verstand-loozen lach, ternauwernood gered uit den versmorenden modder waarin hem de honger had gegooid; daar stierf langzaam de oude Jochem, met 'n vloek op z'n verdroogde lippen voor den dijk, die al het levende doodde in armoe en honger. En er groeide in Pier een stomme wrok, een botte haat tegen den dijk, die hem óók verhinderde om te trouwen met z'n onmisbare Mie.

Even lichtte de gedachte aan de stad, als een wonder-vreemd lampje, door z'n duffe hoofd, groeide uit het zwart van den nacht en het ijs-wit van de kou weer het bleeke gelaat met den hol-duisteren mond. „Geld... in de stad...." Maar hij wilde niet meer denken; z'n lange moeitevolle zwerftocht, z'n wilde heen en weer geslingerde getob van dezen dag, hadden hem hevig vermoeid, àfgemaakt, z'n hoofd verdoft en verdompt.

Hij liet zich den dijk weer afzakken, ging z'n hutje in; 't was donker binnen, maar door de fijntjes-koude atmosfeer zuchtte regelmatig geädem. Behoedzaam-sluipend op z'n kousen, tastend langs den wand, vond-ie de kinderen, die onder een ouden gestopten deken, vol gaten, tegen elkander aan-gedrukt lagen. Ze sliepen nog niet. Want toen ze Pier hoorden klaagde 't jongetje temerig: „Oome... 'k heb zoo'n honger..." en 't meisje verzuchtte huilerig, dat ze 't zoo koud had óók, zoo bàr koud. Hij gaf ze ieder een homp droog brood en ze werden stil, kloven begeerig aan de harde korsten die knapperden tusschen hun scherpe tandjes. Z'n laatste korst weekte hij in een bakje met water, waarvan ie eerst het ijs stuk moest slaan. En hij zocht in 't donker de oude vrouw, voerde haar, zoekend-tastend over haar rimpel-gezichtje, dat tegen z'n handen aanvoelde als een verschrompelde en uitgedroogde vrucht. 't Oudje mummelde morsend de pappige brood-proppen in haar tandeloozen mond, bromde even zacht in behaaglijke voldoening, half-slapend al. Maar haar kleine uitgemergelde handjes, die vroom-gevouwen stillekens op het schamele dek lagen als in gebed, waren koud als ijs.

* * *

Kees en Kobus hadden gedaan gekregen. Pier was ze laat in den middag op den dijk tegen gekomen; ze stapten loom en langzaam, met den vierkant-luien stap van werk-ossen, op hun wijde waterlaarzen door 't slijk; de spa droegen ze als een ouderwetsch geweer over den zwaren schouder en de kruik met 't broodtrommeltje hingen op den rug te bengelen. Ze lieten de koppen troosteloos hangen, gingen zwijgend, met niet-ziende doffe oogen naastelkander voort. Toen Pier hèn staande hield, schrokken ze op uit hun versuffing; hij vroeg wat er aan scheelde dat ze zoo moedeloos voortgingen. Kort-weg lichtte Kobus hem in: dat 'r geen werk meer voor hen was, dat ze gedaan hadden gekregen; misschien bleven Teun en Gerrit, de oudsten van de vier, nog aan 't werk zoolang er werk wàs.

Hij liep met hen mee terug, begon hen te beklagen; maar hij zweeg weer toen geen der beide mannen hem antwoordde. Met steeds denzelfden zwaren en langzamen stap beenden ze op hun wijde modderlaarzen verder over den morsigen dijk, hoog boven de vèr-uitvlakkende velden, temidden van den reuzigen cirkel waaruit de strak-grijze winterlucht welvend stond opgeklonken met haar stil-galmend geluid. Ze staarden naar den grond met donker-mokkende oogen, de monden norsch gesloten, eenzaam en ongenaakbaar met hun leed en hun wrok.

Voor hun hutjes stonden de beide jonge vrouwen al te wachten; ze hadden heur mannen van verre aan zien komen. Toen ze hen zoo somber en traag voort zagen gaan, begonnen ze te vermoeden het vreeselijke dat gebeurd was; maar ieder van haar zag haar man toch met vragende oogen aan toen die haar 't povere beetje geld van hun

kleine loontje overgaf. En, norsch kort-af, hoorden ze dat 't het laatste was. Ze staarden even elkaar nuchter aan, met groote verschrikte oogen, alsof ze 't nog niet begrepen; maar dadelijk sloegen ze beî tegelijk aan 't schreien, de schort voor de oogen, riepen ze woedend dat 't een schande was, dat ze nu dóód hongerden, allemaal, àllemaal.... En ze gingen dreigend vóor haar mannen staan, schreeuwden buiten zichzelf dat 't hùn schuld was, hùn schuld... dat ze hun vrouwen en hun kinders lieten honger lijden... dat 't een schande was, een schànde... En ze vloekten wreed als dronkelappen en sloegen met de hakige vingers wild in de lucht, en trokken zich als dollen aan de loshangende haren, gillend als gepijnde beesten.

Haar kinders, half-naakt en bevuild, kwamen op 't misbaar naar buiten, trokken de moeders aan de rokken en huilden mee, luid en wanhopig, zonder te begrijpen wat er omging. Maar de beide mannen, die hun woedezwangere kalmte niet verloren, haalden even minachtend de schouders op over zooveel getier, verklaarden dof dat 'r nou eenmaal niks aan te doen was; ze gingen hun spade binnen wegzetten.

De hut-bewoners waren naar buiten gekomen op 't gekrijsch der beide vrouwen; ze klonterden saam op den dijk rond de huilende wijven en de schreeuwende kinders. En de een vertelde den ander 't verschrikkelijke: dat twee van de vier, die nog werkten, gedaan hadden gekregen.

Oude vrouw Wisse was op 'r losse sloffen door den modder haastig komen toegeklepperd, zwaar-lijvig springend op de droogste plekjes met schutterige dwaze sprongetjes; ze stak haar bleek-papperigen kop, den glimkalen schedel ongedekt, tusschen de ruggen door, keek met groote, verschrikte oogen rond, overtuigde zich dat haar zoon niet terug gekomen was.

„Goddank", verzuchtte ze hard-op, „m'n Gerrit is nog an't werk...."

Lange Barend werd boos; hij rechtte z'n geknakte schrale lijf, streek aaiend met de knokelige hand over den verwarden grauwen baard; z'n water-groene oogjes tuurden kleintjes-geknepen langs z'n grooten rooden neus naar vrouw Wisse.

„Je most meelij hebbe met die arme vrouwen en kinderen," zeid-ie pathetisch met z'n holle graf-stem.

„As-of we allemáál geen honger lije..." schimpte een jonge vrouw, wier man den ganschen winter te bedelen liep door de landen. In haar fijne ivoor-bleeke gezichtje brandden koorts-achtig de groote zwarte oogen; ze droeg met groote inspanning een in lappen gewikkeld kindje op den arm. En in een plotselingen uitval van verzet hief ze het hoog-omhoog op heur mager-gestrekte armen; 't roerlooze kind zweefde boven de hoofden, hoog boven de vèr-vlakke velden, zwart-plekkend tegen den eindeloos-gewelfden grijzen hemel.

„As-je ze allemaal dóód liet valle, dóód, dóód... zou 't een zégen voor ze wezen!" Ze snerpte het in de doffe hoofden; ze sloeg heur koortsige brandende oogen op naar 't boven haar hoofd zwevende kind. Maar dat begon zacht te schreien, roerde zich onrustig binnen z'n lappen-pak.

En dadelijk zakte de opwinding der jonge vrouw; ze nam het kind nu veilig in haar trillende armen, maakte haar jakje los. 't Was een rimpelige, gelige, haast-weggeschrompelde borst die ze ontblootte; als een lap hing ze slap neer, zonder welving en zonder veerkracht. Driftig wierp zich het kind erop, omzoog den bruinen tepel met z'n vochtige vruchte-mondje, en zoog, zoog gulzig; het staakte z'n klagelijk geschrei, dat verging in zacht gekreun van onbedaarlijke begeerte.

Maar 't kreet te luider weer op: de punt van den tepel bleef droog, de in-geschrompelde borst gaf geen melk meer. De vrouw vloekte, drukte op het rimpelig vleesch, kneep in den tepel om er het vocht uit te persen; maar 't kind huilde door, heviger; z'n gulzigheid bleef onbevredigd aan de verdroogde borst.

Ieder keek naar het vergeefsche pogen om haar kind te voeden. Met een gil van pijn en woede gaf ze het op. En ze holde den dijk af en haar hutje binnen, met een luid-schaterenden krankzinnigen lach, die nog lang bleef na-galmen, rollend en schetterend

tegen de metaal-strakke wanden van de koel-grijze luchte-hal.

Kees en Kobus waren weer buiten gekomen; ze bleven stoer-geplant op den dijk staan, berustend, maar innerlijk wrokkend en mokkend. Ze hielden somber-kortaf vol tot hun vrouwen, dat 'r nou toch eenmaal niks aan te doen was en dat al dat lawaai 't geen zier beter maakte. Maar de kinders rukten zeurig aan de rokken van de luid-snikkende moeders, schreiden dat ze zoo'n honger hadden, zoo'n hònger.... En andere kinders huilden mee, riepen om brood, brood....

Traag, met een hooghartig-onverschillige slingering in haar forsche lijf, kwam Mie aangeslenterd. Ze hoorde kalm aan wat er gebeurd was, haalde de schouders op, in min-achting voor het misbaar: „dat weet je toch van tevóren...."

Toen ze Pier, onbeholpen en verlegen, bij de ontslagen werkers zag staan, lachte ze even naar hem met een fijnen plooi om den sarkastischen mond en een hoonende klaarheid in de lichte oogen. En hij begreep haar heel wèl; ze triomfeerde in 't geval; zou Pier nou waarachtig denken dat ze dàt ook tegemoet wilde gaan met hem? Hij sloeg z'n oogen neer, gaf zich gewonnen.

Ouwe vrouw Wisse stond met Teun Melder's jonge wijf te praten: 'n geluk, sterkten ze elkaar, dat Gerrit en Teun niet gedaan hadden gekregen. Zij waren nu de eenigen aan den dijk die nog wat geld ontvingen. Afgunstig loerden de anderen naar de twee; ze staken de koppen bij elkaar en troostten elkaar met sombere voorspellingen voor Gerrit en Teun: die zouwen nou óók wel gauw gedaan krijgen....

Een oud-achtig manneke, met spits witharig konijne-kopje, mummelde met z'n ingevallen mondje dat-ie van-ouds wist dat às de boeren eenmaal begonne met gedaan-geven, dat ze dàn ook allemáál d'r uit ginge; je zou het zien.... Maar een groote lummel van een jongen kerel, die voortdurend een bosje gras stond fijn te malen tusschen z'n wreede kiezen, vond het een schrale troost; hij klopte Kees wèl-meenend op den rug: „Wij hebbe den heelen winter al rond geloope, jonge.... Je mot 'r je nou nie te b'roerd over make.... 't Went wel weer...."

„Wat je wennen noemt...." spotte een jong wijf scherp, „wenne om honger te lije!... Zoo-as een paling went an 't ville, hé?..."

Een oud vrouwtje, vriendelijk besje, kleintjes-neer-gebogen binnen 'r verbleekt-roode sjaaltje, nam meelijdend een hand van een der schreiende vrouwen in haar beverige knekel-vingertjes, troostte met zachte, wèl-gemeende woordjes, gelijk een moeder een verdrietig kind.

„'t Is een belabberde boel, hoor... een belabberde boel," schimpte een lang-smalle, teringachtige jongen boven haar goedige praatjes uit.

„Och wat," ruwde een dik-buikig plomp wijf, verhard in 'r leven van brood-zorgen, „arme bliksems benne we allemáál...."

Maar zoetjes-aan troonden Kees en Kobus hun schreiende vrouwen en de mee-huilende kinder-tros naar binnen, wars van de ruwe drukte en 't teemende beklag der buren. En allen zakten langzamerhand den dijk weer af, kropen in hun duistere krotten.

Pier stond alleen op den log-gezwollen aard-rug, die als een eindeloos-lang dier over de aan weerszijden neer-gevlakte, ontvolkte velden henen lag; kleintjes-alléén onder den hoogen hemel, den leven-loozen hemel die uit den vèr-ronden horizon stond op-geklonken tot een wijde leegte boven z'n vreemd-vervloeiende hoofd.

Ja, aan den dijk leden ze allemaal honger, altijd... altijd armoe. En Mie zou hem nooit, nooit willen trouwen....

Daar was weer 't groenige lijken-grimas van den ouden Jochem en z'n heesch gereutel: „de stad... geld in de stad...." En de stierenkop van den jongen Geurt; en de goedkeurend-knikkende vleezige kop van den rijken boer....

En dwars door z'n doffe hoofd heen vroeg weer de lijzige stem van de dikke boerin met wondere klaarheid: „heb 'k goed gehoord, Pier, dat je gaat trouwen met Mie van den ouwen Jochem?...

Met 'n week bonsje sloeg een deurtje van een der hutjes dicht; een jonge arbeider klom langzaam, met moewe bewegingen, tegen den dijk op. Hij droeg een klein donker pakje op den arm.

Dat was Simon, die z'n eerste kind ging begraven.

Met zware, moeizame klomp-stappen beende de kerel over den dijk, 't hoofd laag en den rug gebogen als een oude man. Pier zag z'n donkere figuurtje kleiner en kleiner worden tegen de stil-grijze lucht, zooals-ie daar dwergachtig voortbewoog temidden van den reuzigen dag-koepel, hoog en eenzaam boven de vlakke en verlaten aarde.

* * *

In 't fletse driehoekje van verwaterd daglicht, dat uit-vloeiend achter 't vervallen venstertje stond, zat Pier's oude moeder over 't bijbeltje gebogen, dat ze dicht tegen haar lage oogen had liggen in haar schoot.

Ze zat daar zoo alle dagen, van den morgen tot den avond; heur kleine witte hoofdje boog ze zóo ver over de vergeelde bladen van haar boekje, dat van heur verschrompelde gezichtje niets kwam te zien. Alleen een heel enkele maal hief ze 't kopje op en gaf ze de nervige rimpels van haar te wijde huid, geel en droog als een dor herfstblad bloot aan 't groen-trieste licht. Dan staarden heur kleine, haast-weggezonken oogjes, altijd betraand in de roode hoeken der ontstoken en onthaarde leden, door de besterde en met bersten door-marmerde ruitjes naar 't vèrvlakke land, dat in een nevel voor haar bedorven oogen vervaagde. Maar meest murmulde 't kleine tandelooze mondje de teksten, die ze in haar heilige boekje wist te staan, waarvan ze de oude bladen ritselend bevoelde met haar bevende, uitgeteerde handjes.

Toen Pier binnen kwam doormurmelde alleen haar onverstaanbaar-zacht geprevel de dompige stilte van 't lage hutje: de oude vrouw sloeg geen acht op hem, bleef diepdoorgebogen onbeweeglijk zitten; alleen haar smalle bruine vingers plukten aan de dorre bijbelbladen.

't Was koud in 't krotje.

Tegen de kleine ruitjes van 't venstertje zag Pier een teeder begin van ijs-bloemen ontbloeien; een fijn dooraderd vliesje groeide uit den linker beneden-hoek en spon rag-fijne draden, bros als lichtstralen, over de ruitjes.

De handen diep in de zakken, de schouders hoog, schudde Pier z'n lijf even in een schok toen hem een rilling over den rug kilde; met angst en wijd zag-ie dat het weer was begonnen te vriezen.

„Heb je 't nie koud, moeder?" vroeg-ie luid, dicht bij d' oude vrouw.

Maar ze lette er niet op, ging door devootzacht haar heilige woorden te prevelen.

„Je zal 't koud krijgen voor 't raam, moeder.... Je moet oppasse dat je nie ziek wordt."

Ze hief nu even het kleine hoofdje op; als een oud juttepeertje zag-ie haar gezichtje schrompelen met de ontstokene, doffe oogen; en het murmelde zacht langs hem heen. „Zijn wil geschiede...."

Hij haalde ongeduldig de schouders op: er viel met 't ouwe mensch niet meer te praten.

„Waar zijn de kinderen?" vroeg-ie haar.

Maar tot eenig antwoord liet 't bestje 't hoofd weer over den schoot zinken; ze wuifde even met haar hand een loom en vaag-vèr gebaar: naar buiten. Ze waren 't land weer in, aan 't zwerven, schuimen op den etensafval der mesthopen, uren in 't rond.

Hij ging zitten, kou-schurkend, bij den gedoofden haard. 't Vrome geprevel van d' oude vrouw zong eentonig door z'n hoofd; hij voelde zich mat, slaperig, sloot de oogen.

Aan den dijk was 't nou eenmaal zóo en niet anders. Maar in de stad... Wat moest de ouwe Jochem nou hier?... „Geld... in de stad....?

Maar 't was de ouwe Jochem niet; 't was z'n moeder, die voor 't raampje zat met 'r bijbeltje.

„Weet-je dat Kees en Kobus gedaan hebbe gekrege?" vroeg-ie, weer heelemaal wakker.

„Wat Hij doet, is welgedaan..." prevelde de oude wat luider, eentonig door-mompelend, zonder op te zien.

„Nou ja... nou ja..." Die eeuwige berusting maakte hem kregel; altijd kreeg-ie teksten en spreuken ten antwoord. „Nou ja... nou ja... maar d'r is zoo'n gebrèk... we hebbe geen brood meer en geen aardappels...."

„De mensch zal bij brood alleen niet leven..."

Op de ruitjes weefde zich het fijne ijs-kleed verder, wijd-uitwaaierend uit den linker be-

neden-hoek; 't leek een broos kantwerk, met groote breed-bladige bloemen en lange rijzige kelken en teedere stralende sterretjes; 't was heel een witte bloemen-weelde, een luid-loos spel van koude lichtjes en vliezige wittige schaduwen; 't overstrekte verder-spinnend al de kleine ruitjes, verborg de barstjes en de groen-verweerde vlekken. Blanker schemerde het vale licht binnen in den uitvloeienden driehoek, waarin de oude vrouw te prevelen zat, ongevoelig voor de koude die van de bevroren vlakte uit-ijsde, geheel weg-geleefd in haar wereld-vergeten Gods-aanbidding, onderworpen en gelijkmatig.

Langzamerhand viel Pier in slaap, een doffen droom-loozen slaap; hij hing ineengezakt op z'n stoel, het hoofd op de borst geknakt, de koude handen diep in de broekzakken.

En hij werd eerst wakker, koud en stijf, toen hem een vlijmende tocht opwoei langs de beenen en kil-vingerig aangreep in den rug.

Teun Melders en Gerrit Wisse waren binnen gekomen.

„'t Is mis, Pier-jonge, 't is mis... Wij benne óók bedankt..."

Groote-god! Pier sprong overeind, klaar wakker op-eenmaal.

„Jullie óók?"

Groot en zwaar in 't kleine lage hokje stonden de beide mannen voor hem. Teun plukte met z'n dikke vingers zenuwachtig aan z'n bruinen ringbaard, glimlachte verlegen, onbeholpen.

„Ja-ja... wat kan je 'r an doen Pierke?... Dat gaat zoo, hé..."

Maar Gerrit sloeg met 'n nijdigen klap z'n ronden hoed scheef op z'n grooten vierkanten kop en vloekte zacht voor zich heen.

„Dà's beroerd," wist Pier alleen op te merken.

„Je most m'n moeder 's hoore!" meende Gerrit met een alles-zeggende handbeweging, „goeie gut, ze heit me kompleet de deur uit gescholde... Sakkerloot, Pier-jonge, dank den hemel dat jou moeder altoos in d'r bijbeltje zit...

„Allà, allà," suste Teun z'n opgewonden kameraad, „je mot nie vergete hoe b'roerd 't voor de wijven is... Ze zitte d'r mee, man!... 'k Wou dat m'n wijf me óók maar uitkefte; die zit konstant — en voor d'r eigen uit te kijke, zoo wit as 'n doek... en ze zeit maar niks... en dan kijkt ze zoo raar naar de jongens...."

„Nou is d'r geen één van den dijk meer an 't werk," klaagde Pier dof voor zich heen.

„De dijk!"... viel Gerrit wild uit, „de dijk!... Die is vervloekt, vervloékt, hoor-je?... Dóód-hongere doen we hier, allemaal.... 's Jonge-jonge, je most m'n moeder 's hoore... nee-maar, díe weet 't te zegge.. die spuwt op den dijk... die wou dat de heele dijk met ons allemaal naar de hèl ging... 's jonge-jonge...."

Hij verborg achter z'n ruwe luidruchtigheid z'n groote vrees voor z'n moeder, die hem geheel overheerschte. Maar Teun was bezorgd over z'n vrouw.

„Die van mijn heit 't d'r eigen dan al héel bar angetrokke.... Z' is rejaal d'r eige nie meer... Wat mòt 'k d'r mee an?... Ja-ja, 't is ook verschrikkelijk!... Hoe motte we nou den winter door komme?..."

„Nou ja," smaalde Pier met 'n tikje valschheid, „beklaag je nou maar nie te hard!... Jullie hebben toch nog wàt verdiend van 't winter... ik heb den heelen tijd geen spa in me hande gehad, geen halve cent verdiend..."

„'t Is hier bàr koud," merkte Teun op, die niet wilde ingaan op Pier's verwijt.

De ruitjes waren nu geheel over-gaasd met een druk-bewerkt gordijn van ijs-kant; van 't buitene landschap was niets meer te zien, doch 't licht zeefde fijn-grijs door 't ijle vlies heen, wit-kantte scherp langs de groote kelkbladige bloemen, spartelde in de tallooze wemelende sterretjes, ijlde langs de langgerekte broze herfstdraden en huppelde lustig over de marmer-adertjes. En in dien valen val van wittig winter-licht zat onbeweeglijk steeds de oude moeder met 't witte hoofdje gebogen over de gelige botten-handjes, die 't oude bijbeltje stram bevingerden, terwijl het geheimzinnig-zachte geprevel zich uitspon door 't kil-verduisterende hutje tot een zijïg spinneweb van breekbaar geluid.

„Die daar zal dood-vriezen," waarschuwde Gerrit met 'n hoofdknik naar de oude vrouw.

Pier haalde de schouders op: „Ze wil nie anders."

„Niet mijn wil geschiede maar de Uwe," murmelde 't oudje met even gelijkmatige verheffing van heur ruischende stem.

(Slot volgt.)

VAN DE REDACTIE.

NEDERLANDSCHE TOONEELTOESTANDEN. — Nog een paar weken slechts en dan is het Nederlandsche tooneelseizoen weder in vollen gang, dan zullen we misschien weer nieuwe gezelschappen plotseling zien ontstaan om den ouderen concurrentie aan te doen, weer nieuwe leuzen hooren aangeheven, weer door de lucht hooren daveren de allermooiste beloften.... Allemaal voor de Kunst willen de nieuwe directeuren en spelers leven. Ze willen het publiek wat beters geven dan het tot nu toe erlangde voor zijn geld, ze willen zoo mogelijk het fransche tooneel hervormen, den smaak der uitgaande menschen veredelen, hun een weerzin doen krijgen van den tingeltangel.... Waarachtig willen de meeste nieuwe gezelschappen dit alles. Die beloften zijn als meer dan prospectus-phrazen te beschouwen. De tooneelspeler is idealist evenzeer als illusionist en dat vind ik een zijner beminnelijkste eigenschappen.

We hebben verleden jaar bewonderd hetgeen is gepraesteerd door het *Brondgeest-ensemble* en door het *Haarlemsch Tooneel*, niet dat alles wat werd gegeven onberispelijk — of ten minste bepaald superieur was, maar omdat directies en spelers het uiterste van hun krachten hebben gevergd en door, op goed geluk af bij elkaar gescharrelde acteurs en leerling-acteurs, inderdaad is bewezen dat zij het, onder goede leiding met goeden wil heel wat verder konden brengen dan men durfde hopen.

Maar het *Brondgeest-ensemble* is naar Indië, niet uit weelde. 't Moge er lauweren oogsten en geld verdienen.

Louis Bouwmeester speelt terwijl ik dit schrijf, in een klucht te Rotterdam. Onze eerste acteur, die roem wist te behalen op de planken der *Comédie française*, maakt grollen in een politiekerig Jan-Pleizier-stuk.

Naar Indië ging de hoofdman van wijlen 't Modern Tooneel-ensemble en de verdienstelijke *raisonneur* van ons *Nederlandsch Tooneel*, de in een voornaam gezelschap zeer bruikbare Clous ging met Meunier scheep naar het land van ... beloften!

De variëteiten theaters maken overal den strijd om het bestaan der tooneelgezelschappen moeilijk. Ze geven veel afwisseling voor weinig geld, men mag er rooken, men loopt er in en uit, is 't eene nommer misschien vervelend, een ander is allicht piquant of moppig of griezelig. Velerlei aandoeningen zijn er te krijgen. Maar een stuk, dat u niet bevalt, bederft u een avond.

Ik moet hier echter doen opmerken dat het variteiten-theater op het toppunt zijner ontwikkeling! schijnt gekomen. Er is al niet veel „variatie" meer te bedenken. We krijgen dezelfde acrobaten, goochelaars, muzikale en stille clouwns, Engelsche gooi-en-smijt-fantasten, gedresseerde dieren, waaghalzerige fietsrijders etc. etc. als in onze snel ontaardende paardenspellen. De dansende juffers, die verschrikkelijk veel kanten en strookjes laten zien onder haar overbodige rokjes, de zingende dito's, de komieke „karakter"-zangers en hun collega's met andere „specialiteiten," gevolgd door den man met den bioscoop, verrassen niemand meer. 't Nieuwtje is van de „sensationeele" nommers af en we mogen voor het tooneel hopen dat het groote publiek weer den weg naar den schouwburg trouwer dan thans inslaan zal.

Doch ... wat vindt het daar?

Op een paar uitzonderingen na, wordt het bezig gehouden door een zich overwerkend gezelschap. In steden, waar plaats wezen zou voor een paar „ensembles," elk met een eigen soort van repertoire tot hoofdzaak, zien we er drie, vier of vijf, meer of minder geregeld voorstellingen geven. Zijn er geen goede schouwburgen beschikbaar, dan wordt maar gespeeld in slecht ingerichte lokalen, waar de artiesten genoodzaakt zijn zich te overschreeuwen of het publiek wordt getrakteerd op een uitvoering die, voor de menschen van de achtste- en verdere rijen meer heeft van een zeer ingewikkelde pantomine, dan

van een komedievertooning. Of wel, men speelt op volstrekt onvoldoend ingerichte tooneeltjes, in akelige zaaltjes, waar men slecht ziet en slecht hoort, om van benauwdheid en brandgevaar niet te spreken.

Doch ook waar men niet zijn toevlucht behoeft te nemen tot het bespelen van volstrekt onvoldoende zalen, is de verwoede concurrentie een ramp. In ons vaderland zijn goede tooneelspelers maar al te schaarsch. Doch velen wagen 't er op naar het tooneel te gaan. Wat zien we nu gebeuren? Elk goed gezelschap verkeert in voortdurend gevaar zich van zijn beste krachten te zien beroofd. Is er iets, dat den voornaamsten artiest minder bevalt, of dat 's mans echtgenoote niet aanstaat, dan scheidt hij zich af, groepeert beginnelingen en middelmatige acteurs om zich heen, vindt beschermers en wat geld, wordt zelf „baas" en tracht de gunst van het altijd vrij conservatieve publiek te winnen. We krijgen twee middelmatige, scherp concurreerende gezelschappen, in plaats van één met voldoende krachten.

Ik zal niet beweren dat, aan de zeer enkele groote gezelschappen alles precies gaat zooals het voor de kunst en kunstenaars 't meest wenschelijk wezen zou, ik veroordeel niet hen, die zich afscheiden. Ik constateer enkel het feit dat hervormingen in onze groote gezelschappen der Kunst meer ten goede zoude komen dan de vele scheuringen, waardoor telkens weer een, door jarenlange samenwerking zoo ongeveer tot organisch geheel gegroeid „ensemble" wordt onthoofd. *Het Nederlandsch* heeft geen Louis Bouwmeester terug kunnen vinden; het *Rotterdamsche Tooneelgezelschap* (Van Eysden) geen Brondgeest. En gebleken is dat ze zulke krachten niet wel kunnen missen; het zij gezegd zonder te kort te doen aan de trouwgeblevenen.

Om te kunnen blijven bestaan, moeten àlle Nederlandsche gezelschappen reizen. Dat is nog het ergste kwaad. Geen directeur, die het hierin niet met me eens is. Dat reizen is *het* verschrikkelijke, dat grondige verbetering onzer voornaamste gezelschappen onmogelijk maakt. Er dient geaasd op elke gelegenheid om wat geld te verdienen. Niet één ongelukkig bankje van honderd mag versmaad, al moet het een half etmaal reizens ver worden gehaald, al weet de directie zelf niet goed hoe een dragelijke voorstelling ergens „buiten" kan worden voorbereid, al hijgen de artiesten van vermoeidheid en agitatie.

Wordt een stuk van eenige letterkundige waarde opgevoerd, dan stellen de kenners zekere eischen. De kritiek doet het vaak met schroom. Wie het leven van onze acteurs kent, vraagt zich vaak, bewonderend, af hoe het mogelijk is dat ze van een moeilijk werk nog dàt terecht brengen, dat ons niet bevredigen kan, maar toch tot heel zacht oordeelen noopt van het onvolkomene. Voor den Nederlandschen acteur haast geen mogelijkheid om rustig zich in te leven in een rol van beteekenis, om van een Shakespeare-stuk b.v. wat meer te kennen dan den tekst van Burgersdijk, dien hij leert op den trein of in zijn hotelkamer. Zijn halve leven brengt hij door tusschen de wielen. Intuïtie en routine moeten 't maar doen. Waar zijn Fransche kunstbroeder weken tijd heeft om te overleggen, zijn effecten te beproeven, nadat hij „in de huid" van zijn personage is getreden, waar die grondig alles kan overdenken wat met zijn rol en het geheele stuk te maken heeft en, zoo hij in een klassiek stuk moet optreden, een heele literatuur kan raadplegen, moet de Nederlandsche acteur alles even gauw en vluchtig doen. Al is aan het gezelschap de allerbeste regisseur verbonden, wat helpt dit nog? Hoe zou de man den tijd kunnen vinden om de acteurs voor te lichten; hoeveel kwartiertjes hebben onze acteurs over om naar een grondige bespreking van hun leider te luisteren? Reizen, moeten ze: reizen! Zou 't wenschelijk zijn een „jeu de scène" grondig in te studeeren, b.v. een duel zóó te regelen dat het niet is 't ridicule degenslijpen, dat we hier geregeld te zien krijgen, of een entrée of een dans of een groepeerend zich bewegen in een salon? Wis en zeker! vinden àlle spelers niet hun regisseur. 't Is meer dan wenschelijk; het is volstrekt nóódig. Maar de kostuums en de degens moeten opgeborgen, 't reispakje moet aangetrokken. De trein wacht niet. Er valt een bankje op te halen in Middelburg, Groningen, Zwolle.... Vooruit maar weêr. Ze zullen zich wel redden bij de voorstelling.

Routine.... hebben ze immers en 't publiek is gauw tevreden, is niet gewoon op „kleinigheden" te letten; heeft, voor 't meerendeel, zoo goed als nooit in de puntjes verzorgd komediespel gezien.

Daarbij komt nu nog het euvel dat onze gezelschappen, telkens op tooneelen spelend, die onderling zeer in afmeting verschillen, loopjes moeten uitvinden, aan het toeval veel moeten overlaten, er daardoor aan gewoon raken tal van détails te improviseeren, ook wanneer dit niet noodig zou zijn. Slechts een enkel gezelschap, dat stukken heeft, die lang op het repertoire blijven, verkeert te dezen opzichte in betere omstandigheden en geeft dan ook in een bepaald genre voortreffelijk samenspel.

De Koninklijke Vereeniging *Het Nederlandsch Tooneel*, met vorstelijke subsidie, is genoodzaakt te doen als de andere gezelschappen, hoewel hare leden de bevolking van een middelmatig gehucht in aantal nabij komen. Ook voor de Koninklijke tooneelspelers is, buiten de zomermaanden, rust een ongekende weelde; ook zij moeten worden afgejakkerd. Daar schijnt, naar mij van alleszins bevoegde zijde is verzekerd, voorshands niemendal aan te doen. Reizen, doubleeren met al de ongerieflijkheden en anti-artistieke misères daarvan is ook hùn lot. We hebben dan ook in ons land geen enkel tooneelgezelschap, waaraan billijkerwijze eischen kunnen worden gesteld, die voor zoo menig buitenlandsch theater niets overdrevens hebben zouden. Buiten hun schuld staan de acteurs van ons voornaamste gezelschap in menig opzicht beneden die van Duitsche, Fransche en Oostenrijksche gezelschappen, die groote subsidies genieten en althans materiëel er zooveel beter aan toe zijn dan onze vereenigingen en ensembles.

Nog wat anders maakt het leven van den Nederlandschen acteur zoo moeilijk. Er wordt niet slechts van hem gevergd dat hij den eenen avond een geheel andere type uitbeelde dan den vorigen en den volgenden, maar hij moet bijna immer rollen vertolken, die voor buitenlandsche acteurs en een buitenlandsch publiek geschreven zijn; hij moet begrijpelijk maken toestanden, die in ons land niet in dezelfde nuancen voorkomen, terwijl het juist op die schakeeringen aankomt; hij moet belangstelling wekken voor vraagstukken, die hier niet aan de orde zijn; hij moet voorstellen typen, die men hier niet kent, zich bewegen in kringen, waarmeê het Nederlandsche schouwburgpubliek niet vertrouwd is en de Nederlandsche tooneelspeler nog veel minder. Als ik alleen maar wijs op de Duitsche militaire stukken en de Fransche salon-comedies weet iedereen wat ik hier bedoel. Wat we bij zoo'n voorstelling van een Duitsch militairen-drama te zien krijgen, is in 't oog van elken militair belachelijk en in dat van den Duitschen militair zou het onzinnig zijn. Niemand kan 't helpen. De Franschen en Duitschers zouden 't er niet beter afbrengen indien zij burgerluidjes uit een Nederlandsche kleine stad moesten weergeven of een Haagsche ambtenaarsfamilie of een Hollandsch dominees-gezin.... Wie ooit eenigen tijd verkeerd heeft in Fransche salons merkt op dat zelfs de allerontwikkeldste en meest beschaafde Nederlandsche acteur zich nooit beweegt met de helft van 't gemak en de speciale elegantie, waarmeê een Franschman met middelmatige manieren dat doet onder menschen met middelmatige vormen. Er hapert altijd veel. En dàn moet de Nederlandsche auteur Spanjaard wezen of Italiaan of Scandinaviër of Rus. Vroeger, kon de ongelukkige zijn eigen naam niet uitspreken, nu gaat dàt alles beter; maar veel meer mag men niet zeggen. Aan wien de schuld? Noch aan den auteur, noch aan den regisseur, noch aan de directie. Ons tooneel moet leven van buitenlandsche literatuur en zoo lang dit het geval is, moet de acteur zich maar zien heen te slaan door allerlei moeilijkheden. Hij voelt wel dat het niet immer goed gaat, maar hij kàn niet meer dan hij doet. Hij geeft van zijn rol het algemeene type, dat wil zeggen, wat hij daarvan in Hollandschheid weêrgeven kan. Militair uit Berlijn, markies uit den *faubourg St. Germain* van Parijs, Italiaansche baron, Noorsch ingenieur, Spaansch bankier,... dat staat allemaal zoo nu en dan wel op de programma's; doch hij is en blijft op zijn mooist een welgemanierd Nederlander uit

den beschaafden stand, die zich maar zoo'n beetje aanstelt als Duitscher, Franschman, Italiaan, Noor, Spanjaard. Een beetje anderen baard of snor, wat andere kleeren doet hij aan; rookt, naar gelang van omstandigheden een pijp, sigaret of sigaar .... Wat wil hij anders?

Slechts wanneer het stuk speelt in de lagere kringen der samenleving (*Nachtasyl* b.v.), gaat het beter.

In oorspronkelijke stukken is hij meer op zijn gemak. Maar we moeten niet veronderstellen dat al 't gemaniëreerd en geforceerd gedoe in uitheemsche producten zonder nadeeligen invloed blijft op den Nederlandschen acteur in een Nederlandsch stuk. Het *Schablonenhafte*, stereotype, blijft voor een deel kleven over zijn persoonlijkheid heen en daardoor heeft de typeering soms dat vage, vlottende, dat ons den acteur, midden in een Nederlandsch stuk, doet zien als dien of dien persoon uit een vreemd dramatisch werk. „Nu is hij precies de markies uit dàt stuk, nu de majoor uit dat andere ..." merken we, ons ondanks, op. En we durven er hem geen verwijt van maken.

Gaan we nu na welke keuzen worden gedaan uit de buitenlandsche tooneellitteratuur, dan hebben we alweder geen reden tot groote verheuging des harten. Onze concurreerende tooneelgezelschappen zijn door de ongelukkige omstandigheden, waarin zij verkeeren, wel gedwongen een verschrikkelijk groot repertoire te hebben en dat zoo gauw mogelijk telkens weêr aan te vullen met succes-stukken. Maar, hoe weten zij wat *hier* een succes-stuk wezen zal? Misschien, worden er in Duitschland, Oostenrijk, Frankrijk, de Scandinavische landen wel stukken opgevoerd, die in 't eigen land niet in den smaak vallen, doch hier bijzonder zouden voldoen. Die stukken neemt men niet; ik mag wel veronderstellen dat zij onzen directies nagenoeg nooit bekend worden. We gaan hier af op den naam van den buitenlandschen schrijver en (of) op het succes bij publiek en critiek in den vreemde. Is de naam „goed", het succes groot, dan wordt het stuk vertaald en vertoond, 't doet er niet toe waaraan het succes te danken is. Een anti-militairistisch Duitsch tendenz-drama, waarover in Duitschland veel te doen is, moeten we hier ook zien. Je leest erover in de kranten, nietwaar? We zijn hier zoo jammerlijk cosmopolitisch. — En dus....

Daarbij komt het verlangen van onze eerste krachten om na te doen wat beroemde buitenlandsche collega's met succes hebben gedaan. Dat we geen Hamlet—mevrouw Man—Bouwmeester mochten aanschouwen zal wel — daarvan houd ik mij overtuigd — alleen hierdoor zijn gekomen dat onze vermaarde artiste er nu juist niet zoo erg jongelingachtig uit ziet.

* * *

Oorspronkelijke stukken worden er genoeg geschreven, vooral na het alleszins verdiende succes van Herman Heyermans Jr., wiens werken, hoe men ook moge oordeelen over factuur en strekking, die oorspronkelijkheid en kracht bezitten, waardoor een werk op de planken *leeft* en van groote werking is op den toeschouwer. Ons publiek weet dat wel en de naam van Heyermans op de affiches is voldoende om menschen, die zelden naar den schouwburg gaan, daarheen te lokken. Welken indruk een werk van Heyermans ook maakt, men loopt geen gevaar zich te vervelen. Doch naast dit zeer merkwaardig dramatisch talent zie ik er geen van gelijke aantrekkingskracht, al hebben de stukken van W. G. Van Nouhuys en de heel andere van Dr. Juris en Justus van Maurik het ook wel „gedaan", met nog een enkel ander oorspronkelijk tooneelwerk, waaronder *Domheidsmacht* dient genoemd. De productie van goede oorspronkelijke stukken is klein. Ons publiek toont er geen bepaalde voorliefde voor, omdat ons publiek volstrekt geen belang stelt in de ontwikkeling van ons nationaal tooneel. Beschaafde Nederlanders, daartoe in de gelegenheid gesteld, gaan niet bij voorkeur een Nederlandsch stuk zien opvoeren. Terwijl in Frankrijk en Duitschland een vreemde auteur altijd minder kans heeft het publiek te boeien dan een landgenoot, is dit hier volstrekt niet het geval. Dit komt voornamelijk hierdoor dat onze menschen zoo heelemaal niet gewoon zijn hun eigen leven in kenschetsende bijzonderheden op de plan-

ken te zien. Ze schijnen daarin geen bijzonder belang te stellen, vermaken zich kostelijk met vreemde stukken, waarvan de handeling en de karakterteekening totaal vreemd is aan wat zij in hun eigen omgeving waarnemen. Dit hindert hen niemendal. Immers, het verband tusschen nationaal leven en nationaal (??) tooneel is hier zoo los mogelijk. De komedie, nu ja, is een plaats, waar je heen kunt gaan om je te amuseeren, als je houdt van te zien komediespelen of verzot bent op Duitsche grollen, Fransche piquanterige mopjes (die we hier verploerten of veronnoozelen, of als je ereis een „klassiek" stuk op de planken wilt zien, omdat je 't zoo mooi vindt om te lezen of, in vredesnaam maar in 't Nederlandsch kennis nemen wilt van successtukken, waarover in 't buitenland zoo erg veel te doen is. Een stad met een zeker aantal inwoners en daaraan geëvenredigde pretentie moet toch een schouwburg hebben met een schouwburgcommissie, wat kunstbeschermers enz. Je gaat er zoo ereis heen, als je jarig bent of logés hebt en er is geen paardenspel, geen concert, geen opera en geen fatsoenlijk café-concert. 't Lijkt wel heel „bar", wat ik hier zeg; maar met betrekking tot de groote, de overgroote meerderheid onzer groot-steedsche en provinciale komediebezoekers is het heusch niet overdreven, helaas!

We hebben hier het Tooneelverbond, maar dat is niet bij machte iets noemenswaardigs te doen om in dezen toestand eenige verbetering te brengen. Vandaar dat de bestuurders al sedert jaren nagenoeg uitsluitend hun aandacht bepalen tot de vakopleiding van jonge lieden, in wie men aanleg hoopt te zullen vinden en verder wat heeft gedaan in verband met de financieele omstandigheden van den Nederlandschen tooneelspeler. Natuurlijk, heeft het den bestuurders aan kritiek nooit ontbroken. We kennen er zelfs, die *per se* tegen de bemoeiïngen van zooiets als een tooneelverbond zijn. Het dunkt me hier niet de plaats om de quaestie te behandelen. 't Was enkel mijn doel erop te wijzen dat zij bestaat, dat dus, in tegenstelling met andere landen, waar officieele bescherming van het Tooneel de natuurlijkste zaak ter wereld wordt gevonden, Nederland voor een deel zelfs afkeerig is van de bemoeiïng door particulieren om, hoe bescheiden het dan ook moet wezen, althans iets te pogen tot het welzijn van ons nationaal tooneel. Dat weinig wordt gedaan kan slechts hen verwonderen, die niet weten hoeveel moeite het kost om belangstelling te wekken. Het is een publiek geheim dat men den leden aan gratis toegangsbewijzen, een geïllustreerd tijdschrift en meer voorrechten de geheele waarde van hun contributie terug geven moet en nagenoeg alle leden verliest, waar de voordeelen niet tegen het bedrag der contributie opwegen. Als men de inkomsten der *Maatschappij tot Bescherming van Dieren* vergelijkt met het totaal der bijdragen van de leden van *Het Nederlandsch Tooneelverbond* en daarbij het bovengezegde wèl in aanmerking neemt, krijgt men een niet zoo verkeerd denkbeeld van de verhouding tusschen Nederland's belangstelling in ezels en trekhonden en die in het Vaderlandsche tooneel. We zullen aanstonds nog zien dat het schouwburgpubliek nochtans wel gaarne eens wat geeft aan zijn lievelingsacteurs. Maar de wijze, waarop het van zijn waardeering en offervaardigheid pleegt te doen blijken is vernederend voor den kunstenaar en doet denken aan de positie van den tooneelspeler in oude tijden, toen hij het niet beneden zich achtte een uit het parterre toegeworpen beurs in de vlucht op te vangen en met platte dankbetuigingen en nog platter grimassen in den zak te steken.

* * *

Wat het stoffelijke aangaat, deelen onze tooneelspelers het lot der Nederlandsche letterkundigen Het publiek, dat hun moet doen leven, is veel te klein, van groote subsidieering is hier voor het tooneel geen sprake, onze tooneelspelers moeten onder hun zeer velen 't beetje geld maar zoo wat verdeelen dat de Nederlander naar den schouwburg brengt. En we weten allen, dat onze landgenooten voor concerten, opera's en . . . varieteitentheaters meer over hebben dan voor den „Hollandschen" schouwburg. Vreemde gezelschappen met een „ster" kunnen nog wel eens hooge prijzen vragen, maar ge-

woonlijk kosten onze eerste-rang-plaatsen niet veel meer dan de „gereserveerde" stoelen in een „netten" tingeltangel en minder dan de logeplaatsen in een groot circus. Had men nu maar in den regel volle zalen, doch dat lijkt er niet naar. Regel is juist dat het succes van een stuk heel spoedig uitgeput is, dat men weken lang voor slecht gevulde zalen speelt tot er weêr eens wat belangstelling komt en aldus een verre van schitterend totaal aan recettes wordt bereikt, bij lang niet geringe kosten en vreeselijk hard werken. Eveneens regel is dat de voldoend begaafde, maar niet uitmuntende tooneelspeler uiterst weinig verdient en dat daarom aan onze gezelschappen man en vrouw samen zoeken verbonden te worden, wat niet immer gunstig blijkt voor de samenstelling onzer „ensembles," waar vaak de eene echtgenoot wordt genomen als onvermijdelijken bijlooper van de andere. Ons tooneel blijft namelijk een „*Huwelijksnest.*" Men trouwt er onder kameraden.

Aanmerking is meer dan eens gemaakt op het arbeidscontract van den Nederlandschen tooneelspeler. Om daarin verbetering te brengen is aanbevolen vakorganisatie met werkstaking tot dwangmiddel. Maar men kan zich niet zóó weinig voorstellen van het effect eener werkstaking door tooneelspelers of de practijk zou nog die allergeringste verwachtingen te groot doen blijken. Even aangenomen dat een voor organisatie zoo moeilijk te vinden volkje tot zoo iets als het stichten van een vakbond in overgroote meerderheid zou besluiten, aangenomen dat er een zoo volkomen discipline zou zijn te verkrijgen dat de rijk gesalarieerden er hun bestaan voor zouden wagen om voor misdeelden en verongelijkten lotsverbetering af te dwingen van een weerspannige en vaak geheel onbemiddelde, om niet te zeggen feitelijk insolvente directie, wat zou er dan gebeuren? Tijdens de staking zouden de variëteiten-theaters, paardenspellen etc. prachtige zaken doen, zouden vreemde gezelschappen (ook Vlaamsche) hier optreden, zouden liefhebberij-gezelschappen een kansje op 't heusche tooneel wagen — al ware het dan maar tot stijving van de stakingskas en — hierop kunt ge staat maken! — het Publiek zou zich van de zaak niets aantrekken en zich wel op andere wijzen doen vermaken.

Ondertusschen, zouden de directies, daaronder de goede begrepen, worden geruïneerd. Honderden tooneelspelers zouden broodeloos worden en lang zou het duren eer er geld te krijgen zou zijn voor nieuwe schouwburgondernemingen.

Mocht men alleen staken bij de weerspannige directie dan ware er heelemaal niets te verwachten. De directie zou zich failliet laten verklaren en een menigte tooneelspelers, noodig in een „ensemble," maar overbodig bij een reeds voltallig gezelschap, zouden er nog slechter aan toe zijn dan te voren. Nu zullen juist die middelmatige acteurs gevaar loopen hongerloonen te krijgen. Goede krachten zijn niet overvloedig en met willekeur zal slechts worden opgetreden tegen acteurs en actrices, die elk oogenblik zijn te vervangen. Die alléén behoeven bescherming. Zij, die door het publiek worden gewaardeerd, plegen op de voortreffelijkste manier zelf voor een fatsoenlijk engagement te zorgen, zoo zij geen eigen gezelschap vormen.

Na al hetgeen boven werd gezegd, behoeft niet verklaard dat m. i. op den moreelen steun van het publiek niet zou vallen te rekenen, laat staan op een boycot van de onbillijke directie, waar de Nederlandsche tooneelkunstenaar nog altijd een mindere plaats inneemt dan hem om zijn talent zou toekomen.

Wat den directoralen willekeur aangaat, de aard van zijn betrekking brengt mede dat voor den tooneelspeler nòch arbeidsduur, nòch tijdstip van aanvang en eind van den arbeid kunnen worden bepaald. Voor hem is 't. als voor den soldaat in oorlogstijd, één werken en waken, één aanhoudende inspanning. En het ergste, waarover de tooneelspeler zich beklaagt is . . . dat hij niet genoeg te doen heeft. 't Is een eigenaardig vak, het zijne!

Heftig is geprotesteerd, vooral door *outsiders*, tegen het boetestelsel, een hatelijk iets, waar het verzuim van kunst-praestatie geldt. Maar men moet bedenken dat het verzuim van een tooneelspeler voor de directie en de overige leden van het gezelschap veel erger gevolgen kan hebben dan dat van een arbeider

voor den fabrikant en bouwer etc. en de andere arbeiders. De fabricatie gaat door, het bouwwerk kan vorderen, al ontbreekt er eens iemand op het appèl. Maar het wegblijven van een acteur kan ten onzent, waar veel al de eene helft van 't gezelschap mijlen ver optreedt van de eigenlijke standplaats, waar de overigen moeten spelen, tot gevolg hebben dat de aangekondigde voorstelling niet kan doorgaan. In elk geval haast, zullen verscheidene kameraden dienen opgeroepen te worden, die zoo'n avond juist vrij hadden. Een ander stuk zal dan maar moeten vertoond en verandering van programma mag hier niet dikwijls voorkomen. Lankmoedigheid betoont ons publiek meer in het varieteitentheater dau in den schouwburg.

Verder brengt de aard der te praesteeren diensten mede, dat het al of niet voldoende der praestatie zeer moeilijk is te bepalen. 't Geval is zeer goed denkbaar, dat een acteur uitnemend speelt, maar door de directie onvoldoende wordt gevonden, omdat hij, optredend in rollen, die hem nooit naar voren brengen, door het publiek nooit wordt toegejuicht. Er zijn emplooien, die bij ons publiek nu eenmaal niet in de gratie zijn, waar zoo goed als nooit eer in te behalen is. Laat de directie nu ergens anders een acteur zien, die in dezelfde rollen wèl wordt geapplaudisseerd, misschien wel omdat hij er van allerlei in ten beste geeft dat er niet in behoort, en de goede speler loopt gevaar, dat men zijn praestatie onvoldoende vinden, en hem wegsturen zal. Nieuwe bron van eindelooze verwikkelingen, die door geen vakbond zijn te voorkomen.

Trouwens, een der zeer groote moeilijkheden ligt in deze vraag: Wie zouden van een vakbond van tooneelspelers lid moeten zijn? We kennen de vaste tooneelspelers, van wie men kan zeggen, dat zij naar alle waarschijnlijkheid levenslang hun beroep zullen uitoefenen. Zij zijn verbonden aan vaste gezelschappen, hebben zekere gemeenschappelijke belangen, waarvoor ieder hunner iets kan opofferen. Maar in hoeverre zij tooneeldirecties er toe zouden kunnen krijgen, alleen leden hunner vakvereeniging aan te stellen, zou nog te bezien staan. Wat daarvan blijken mocht, naast hen ploetert het sombere legioen der wàre onderdrukten, hulpbehoevenden, hongerlijders mag ik wel zeggen, arme drommels, die spelen in kermistenten, altijd zoekend naar een vast engagement aan een „fatsoenlijk" gezelschap. Moeten die worden uitgesloten? Trouwens, dit bezwaar is niet overwegend. Ik acht een organisatie mogelijk en wenschelijk, hoewel ik er niet zoo heel veel van verwacht ten opzichte der tooneeldirecties. Voor hun geestelijke en stoffelijke belangen zouden de tooneelspelers meer kunnen doen dan nog gedaan wordt en misschien een voorbeeld kunnen nemen aan wat hun Duitsche kunstbroeders in deze hebben tot stand gebracht. Ik heb daarvan elders (*Nieuwe Courant* van 25 Januari l.l.) een overzicht gegeven. Hier zij slechts de aandacht gevestigd op de Genossenschaft *Deutscher Bühnen-Angehöriger* met een pensioenverzekering, een kas waaruit zij geholpen kunnen worden, die tijdelijk hun premie daarvoor niet kunnen betalen, een begrafenisfonds, en een weduwen- en weezenpension (te Weimar).

Wat hier is gedaan, om het onzen acteurs gemakkelijk te maken zich voor het leven te verzekeren mag als bekend worden verondersteld, maar om tot zoo iets als de *Genossenschaft* te komen, is de weg nog lang voor onze acteurs.

Daar onze tooneelspelers niet in vereeniging voor zichzelf zorgen, wordt hier te lande telkens een beroep gedaan op de goedgeefschheid van het tooneellievend publiek en dat dan nog in den minst aanbevelingswaardigen vorm. Men vrààgt ook wel voor een fonds *(Apollo)* en men vraagt van particulieren ook bijdragen in een kas voor premie-betaling voor levensverzekering, doch men gèèft liever direct. Telkens en telkens moet worden aangeklopt bij de goede lieden om hulp voor zieken, voor weduwen, voor weezen; telkens vraagt men voor jubilarissen, die uit handen eener commissie op het tooneel, ten overstaan van een zaal vol toeschouwers een „welgevulde enveloppe" in ontvangst mogen nemen. 't Gaat deftiger toe dan oudtijds, maar inderdaad is 't verschil gering tusschen een toegesmeten beurs en een plechtstatig overhandigd paar bankjes. Natuurlijk

is het goed dat men zoo handelt, zoolang 't niet anders kàn; maar dat het zoo moet is jammer, hèèl jammer. Menschen, bij wier vreugd en rouw aldoor moet worden gegeven, zijn in de oogen van al te velen, de minderen van de gevers. Dat is dwaas, wreed... wat ge maar wilt, doch het is een feit, dat het maatschappelijk aanzien van den tooneelspeler onder onze benefiet-gewoonten lijdt. De Duitsche acteur van eenige beteekenis doet daar niet aan; de Fransche evenmin; de onze moet er zich vrij van zien te maken door vereeniging. 't Welgezinde publiek zal hem bij 't moeilijke begin wel helpen. Lauweren op het tooneel bij heuvels; maar geen rijksdaalders!

* * *

Er is nog iets, waarover jammerlijk wordt geklaagd, zoowel door directies als door acteurs en tooneelschrijvers: — over onze critiek. Ik geloof niet dat daarbij bewezen wordt onze achterlijkheid in deze bij andere landen; maar... geklaagd wordt er. Misschien niet geheel ten onrechte. Dat het legioen tooneelverslaggevers een eerelegioen is van uitermate tot oordeelen bevoegden, zal niemand beweren; maar dat de Nederlandsche tooneelcritiek het schouwburgbezoek zou doen verminderen, mag toch werkelijk niet worden geloofd. Misschien zou 't beter zijn, dat over eerste opvoeringen van oorspronkelijke stukken niet terstond een oordeel werd geformuleerd; doch zoolang het publiek dadelijke informatie verlangd, zullen onze dagbladschrijvers dit zoo grondig mogelijk trachten te geven, hoewel zich ten volle bewust, dat zij met hun allen een door hen veroordeeld stuk, niet van 't repertoire kunnen redeneeren, als 't schouwburgpubliek het bewondert of er zich mee vermaakt.

Maar over tooneelcritiek en wat daarmee in verband staat kunnen wij 't nu niet hebben. Onze tooneeldirecties bewijzen metterdaad dat, in hare schatting, de critiek nog altijd meer goed dan kwaad doet aan hare ondernemingen. In welke mate hetzelfde kan worden getuigd ten opzichte der vaderlandsche tooneelspeelkunst moge hier voorloopig in 't midden gelaten blijven. F. L.

NIEUWE BOEKEN.

Hoewel de bollenvelden er nu niet heel mooi uitzien, mogen we toch nog wel de aandacht vestigen op een aardig werkje door Anna van Gogh - Kaulbach, geïllustreerd met 22 plaatjes naar oorspronkelijke teekeningen van W. K. de Bruin, getiteld *In het Bloembollenland*. (Geïllustreerde bibliotheek voor jongens en meisjes. Groningen. J. B. Wolters, 1904). 't Is een alleraardigst verhaal, waarin meteen alles wordt meegedeeld wat er omtrent de belangrijke bollencultuur in ons vaderland valt op te merken. Het is daardoor ook wel aardig om te lezen voor ouderen. We rekenen het tot de zéér goede kinderboeken, waarin „het nuttige met het aangename vereenigd" is, daar 't doceerende element aan 't verhalende niet schaadt. De beschrijvingen der bloemen zijn op menige plaats verrassend goed.

Actueeler in dezen tijd is het ons toegezonden boekje van Alex over *Luitenant-generaal van Heutsz* (nu goeverneur-generaal van N.-I.) Het is goed geïllustreerd en bevat een belangwekkende schets van den grooten man, omtrent wien aller verwachtingen zoo hoog gespannen zijn. Ook niet-militairen kunnen 't gemakkelijk begrijpen.

Vae Soli heet de nieuwe roman door C. P. Brandt van Doorne. 't Is geschreven in 't Kollewijns en geen strekkingsroman. Dit laatste verklaart de schrijver zelf en we gelooven hem natuurlijk terstond, d. w. z. we gelooven graag dat *Vae Soli* niet als strekkingsroman *bedoeld* is. Waarom het publiek, in de acht halve regeltjes, waarin de waarschuwing is vervat, behalve deze nog een veeg uit de pan moest hebben, kan ik niet goed begrijpen; maar 't is ook zoo verschrikkelijk warm, terwijl ik dit schrijf.

„Daar een groot deel van het lezend publiek altijd nog in de meening verkeert dan een auteur in zijn romans idealen belichamen wil of theorieën verkondigen..." zoo begint de „verklaring." Mag niet even worden gevraagd: hoe komt zoo'n groot deel van het lezend publiek daaraan? De schrijvers hebben

het zelf tot regel gemaakt en nu staat het wel eens wat vreemd tegenover de uitzonderingen. Ik weet wel dat onze moderne auteurs nooit strekkingsromans geven. Ook de socialistische schrijvers niet. Mensch! hoe komt ge op het idee?! Maar ons publiek verslindt met de gretigheid van een heel kamp kanibalen, Fransche, Engelsche, Duitsche, Scandinavische, Russische, Italiaansche, Spaansche, Noord-Amerikaansche, Poolsche en andere romanhelden met en benevens derzelver heldinnetjes. Dus . . . vergeef het lezend publiek. Wij vergeten het woord, dat klinkt als een standje, maar misschien wel niet eens zoo bedoeld is, en lezen.

Het boek begint zeer goed. Willy is zoon van een sprookjesminnende moeder en een deterministischen vader. Als kleine jongen, is hij dichterlijk van natuur en geloovig. Maar zijn moeder sterft, hij moet bij een leeraar in huis, komt onder jongens, wordt geplaagd en grondig onderwezen in allerlei vakken. Op 't gymnasium raakt hij zijn geloof kwijt, wordt hij determinist. Willy is ook eenzelvig. Dat determinisme en die eenzelvigheid maken hem ongelukkig. Als student, mijdt hij zijn kameraden, hij werkt niet ernstig meer door na den dood van zijn vader, die hem een rente van een paar duizend gulden nalaat, doch gaat van allerlei door elkander lezen. Er zijn heel wat jongelui die daar niet tegen kunnen. Willy raakt er totaal door van streek. Hij verlieft op een meisje, dat met een ander zich liever dan met hem verlooft en . . . gooit zich onder een sneltrein, zoodra hij ziet dat hij haar niet behoeft te vragen. *Vae Solis.* Sterft hij aan zijn eenzaamheid of aan zijn determinisme en is de eenzelvigheid van het determinisme een gevolg? Door welken strijd in zichzelf heeft hij zijn geloof verloren en wàs dat wel den naam van geloof waard? Zoo veel jongens komen toch geloovig op het gymnasium en promoveeren tot doctor in de medicijnen zonder hun godsgeloof te verliezen. Heeft heusch dat beetje natuurwetenschap het gedaan? Ik moet maar vragen, want heb in het boek niet het antwoord gevonden. Daarom bevredigt het mij niet. 't Psychologische probleem is niet zuiver gesteld.

Geen tendensroman. Heel best. Maar een psychologische studie moet toch ook iets wezen waar men houvast aan heeft. Niet slechts het groote lees-maar-raak-publiek wil dat, maar elk lezer mag het, dunkt mij, tot eisch aan den auteur stellen.

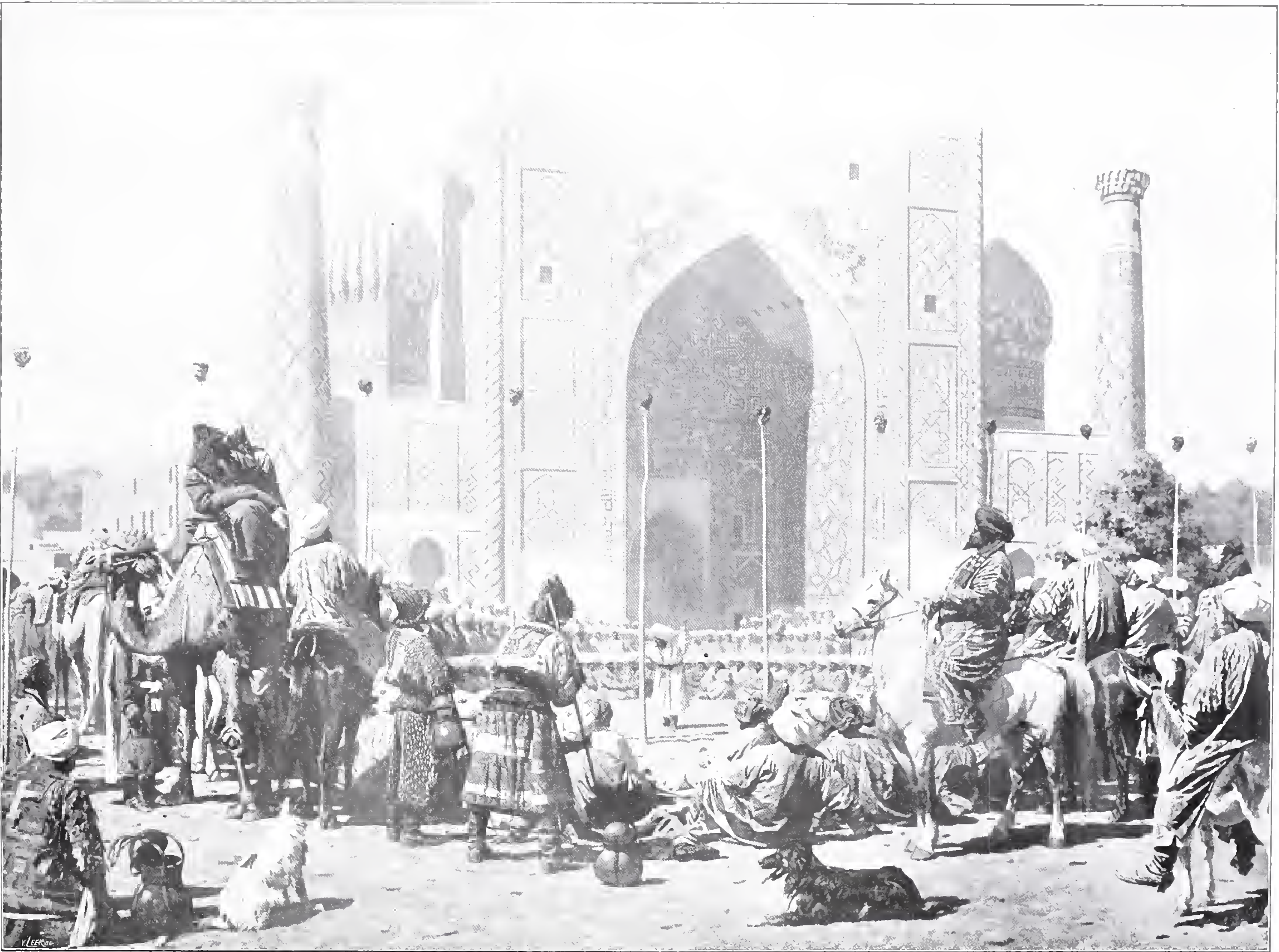
't Was een heel mooi onderwerp. Jammer dat er niet meer van is gemaakt, vooral omdat de schets van Willy's jeugd en lijden door andere jongens veel zeer moois bevat.

„Oom Ben" is nog eens voor de kindertjes aan 't werk geweest. Op de zoo gunstig bekende *Pim's poppetjes*, dat juweeltje van fantazie en keurig-artistieke uitwerking, is gevolgd *Jan Klaassen, verhaald en geteekend door Com Ben* (Schalekamp, Buiksloot, 1903). Verhaald worden de treurige lotgevallen van het Jan Klaassengezelschap, dat wegens vertrek der gelukkige bezitters, aan zijn lot wordt overgelaten op den rommelzolder. Ik wil er niets van verklappen, maar 't is mijn plicht te wijzen op de voortreffelijke bladen met gekleurde litho's, waaruit dit boekje samengesteld is Op een hoogst enkele pagina moge de kleur misschien minder voldoen dan de talentvolle teekenaar heeft verwacht, er zijn nagenoeg alleen meesterlijk geteekende bladzijden, vol humor, van een alleraardigste opvatting, onberispelijk uitgevoerd en — hoewel mooier dan de meeste kinderen kunnen waardeeren — toch voor de kleintjes buitengewoon vermakelijk.

Ik blijf het er voor houden dat men den kinderen niet vroeg genoeg kan leeren het onderscheid te zien tusschen zulk ècht mooi werk en de grove platen, die liggen te kleurkrijschen in hun bonte omslagen, waarmeê de markt overvoerd wordt. Ze zijn niet veel goedkooper en verderfelijk voor 't kleurgevoel der kleinen. De gewoonte om bonte leelijkheid te zien moet wel nadeelig werken op den smaak van het allerjeudigste publiek.

Beschrijven doe ik de prentjes ditmaal niet, overtuigd dat het goedkoope prachtwerkje in vele gelukkige gezinnen met kinderen al met Sinterklaas gekomen is of op den aanstaanden verjaardag van zus of broêr wel komen zal.

F. L.

TERDOODBRENGING VAN MISDADIGERS
VOOR DE REGNISTAN-MOSKEE IN SAMARKAND

(MUSEUM TRETJAKOF, MOSKOU)

WERASJTSJAGIN. DOOR † † CHR. H. J. VAN NIFTRIK. †

Over het algemeen is de Russische schilderkunst buiten de Russische grenzen maar weinig bekend geworden, en dat komt hoofdzakelijk daardoor, dat zij het nooit tot een bijzonder hoog standpunt gebracht heeft. Noch de kerkelijke kunst, waarvoor de Russen oorspronkelijk Italiaansche schilders lieten komen, noch de profane kunst kan op iets buitengewoons bogen. De kerkelijke kunst werd langen tijd niet als kunst beschouwd en de heiligen-beeltenissen werden ook heden ten dage nog naar conventioneele recepten door ambachtslieden als een fabrieksartikel vervaardigd.

De ikóna's — zooals men weet, kent de Grieksch-orthodoxe kerk geen gesneden beelden, maar slechts vlakke, gewoonlijk op een zinken plaat geschilderde beeltenissen — gaan door verschillende handen vóór zij klaar zijn voor den handel. Een, die niets anders doet, dan koppen schilderen, maakt den kop, een ander is de oogen-specialiteit, en die geeft het werk weer verder aan den man, die het haar schildert; weer een ander schildert de gewaden met de in een paar minuten lukraak neergezette plooien, en zoo voort Voor de kathedralen in de groote steden is men in de laatste tijden wel hooger eischen gaan stellen, en men begon dat werk aan kunstenaars van naam op te dragen. Zoo zijn menschen te voorschijn gekomen als Wasnetsof, die zich tegenwoordig haast uitsluitend aan kerkelijke kunst wijdt. Hoewel sterk geïnfluenceerd door Burne Jones, heeft hij in zijn werk toch veel nationaal-Russisch weten te leggen. Een tweede is Nesterof, die Puvis de Chavannes in 't Russisch heeft trachten te vertolken. Maar laten wij de kerkeljke kunst bijzijde, en blijven we bij de schilderijen schilders, dan zien we in de eerste plaats dat de Russische schilders van de XVIII^de^ en XIX^de^ eeuw het eigenlijk niet verder hebben gebracht, dan tot zwakke nabootsingen van West-Europeesche kunst, hier en daar met min of meer goed gevolg pasklaar gemaakt voor Russische onderwerpen. De meesten gingen in Rome of Parijs ter schole en in de Russische galerijen zien we dan ook in historische volgorde slechts namaaksels van Italiaansch classicisme en surrogaten van Fransche meesters, van David en Ingres af tot de nieuwere portretschilders toe, als Benjamin Constant, die vooral den Mackartachtigen Konstantijn Makofstei tot voorbeeld strekt.

Zoo komt het dan, dat in de nationale galerijen slechts vervelend, oppervlakkig werk te vinden is, dat met kunst eigenlijk bitter weinig heeft uittestaan, slap, onpersoonlijk, werk zonder ziel, met op zijn hoogst wat historische waarde. Onder de gunstige uitzonderingen is in de eerste plaats de portretschilder Kramskoj te noemen, ongeveer in 't midden van de vorige eeuw, Aiwazofski, in zijn tijd de trots der Russen, een zeeschilder,

WERATSJTSJAGIN 1842—1904

DE OVERWINNAARS
(*Museum Alexander III, St. Petersburg*).

die steeds slaaf is van zijn geweldige routine, Sjisjkin, de boschschilder. Repin, de grootste der levende Russische meesters, hoewel de modernen hem als zoodanig al niet meer erkennen, heeft een fraaie techniek, maar zijn werk gaat niet diep. Dan komt Soerikof, wel de merkwaardigste, een man uit één stuk, een autodidact, wiens innig kunstenaarsgevoel met een groot kunnen gepaard gaat. Veel schilderijen kent men van hem niet, maar zijn groote doek in het museum Alexander III te St. Petersburg, de verovering van Siberië door den vrijbuiter Jermak, is een prachtstuk, een klinkend heldendicht. Wasnetsof hierboven al genoemd is een der eerste voormannen der nieuwere frissche richting in de Russische kunst.

Een geheel op zich zelfstaande figuur is Wasili Wasiljewitsj Werasjtsjagin, wiens naam meer dan van eenig ander Russisch schilder, in het buitenland is bekend geworden. En ook onder de West-Europeesche kunstenaars blijft Werasjtsjagin een vreemde verschijning. Zijn werk kan niet uit een zuiver standpunt van kunst beschouwd worden. Zet, om maar eens iemand te noemen, hem eens naast Israëls, wat blijft er dan van hem over? Een verver, een brutale er-op-los-smeerder, zonder eenig benul van kunst. Maar Werasjtsjagin is geen belijder van het beginsel: l'art pour l'art. Zijn uitdrukkingsmiddel, het schilderen valt nu eenmaal onder het begrip kunst, en zoo zou men kunnen zeggen is de publicist, de novellist Werasjtjagin toevallig kunstenaar. Hij is in de eerste plaats publicist, hij wil vertellen van vreemde landen, die hij gezien heeft, van oorlogen en veldtochten, die hij heeft meegemaakt. Het beste uitdrukkingsmiddel daarvoor vindt hij zijn penseel, waarmee hij ook handig weet om te gaan, om objectief het geziene en meedoorleefde weer te geven. Hij heeft goed ingezien, dat hij met zijn penseel levendiger en onderhoudender tot het groote publiek kon spreken dan door schrijven. En hij heeft het verstaan door geschikte reclame het publiek te roepen naar zijn tentoonstellingen. Zijn schilderijen spraken ook veel beter dan litteratuur over dergelijke onderwerpen, zooals een kinematoscoop ons

POLITICI IN EEN OPIUMHUIS
(*Museum Tretjakof, Moskou*).

sneller en beter, al is 't maar een oppervlakkig begrip kan geven van een vreemd land, dan een reisbeschrijving. Eerst later, toen Werasjtsjagin zich speciaal op de schildering van den oorlog ging toeleggen, dat was na zijn eersten veldtocht in Midden-Azië, begon het publiek in zijn werk een tendens te zien. Bestrijding van den oorlog, dien wilden hartstocht der menschheid. Werasjtsjagin liet zich die tendens rustig aanleunen, en niet weinig trotsch op die opvatting van het publiek, dat hem al gauw op het voetstuk van een vredesapostel hief, ging hij van nu af aan steeds meer en meer in tendentieuse richting voort. De sterkst uitgesproken tendens ligt wel in het bekende groote schilderij met de opdracht er onder: „Aan alle groote overwinnaars van het verleden, van het heden en van de toekomst", de pyramide van door kogels doorboorde en door sabels gespleten doodskoppen.

NA DE BESTORMING VAN SAMARKAND
(*Museum Tretjakof, Moskou*).

AAN ALLE GROOTE OVERWINNAARS UIT HET VERLEDEN, HET HEDEN EN DE TOEKOMST
(*Museum Tretjakof, Moskou*).

Naar Oostersche zeden heeft de overwinnaar zijn zege gevierd en de hoofden der verslagen vijanden bijeen laten stapelen op een machtigen hoop. Aasvogels hebben er het vleesch afgescheurd, de zon boven de eenzame zandvlakte heeft de schedels gebleekt.

Werasjtsjagin schildert met een verbazingwekkende snelheid en gemakkelijkheid, en toch kan men niet zeggen, dat zijn techniek wordt gekenmerkt door bijzonder groote routine of gemaniereerdheid, ja soms teekent hij zelfs alleronhandigst, en dikwijls is hij banaal en smakeloos in zijn kleur. Maar toch blijft in zijn werk altijd dat frissche spontane, een der bekoorlijkste trekken van zijn vertellerstalent. Hij plaagt zich niet met lang overleggen, met moeilijk probeeren, zoeken naar compositie, vorm en kleur. Zijn kracht ligt in de brutaliteit, waarmee hij zijn onderwerp op het doek smijt en daarom is zijn compositie, tenminste in zijn goede werken, nooit gezocht. Hij geeft waarheidsgetrouw weer wat hij gezien heeft, en hij heeft veel gezien, en allerlei vreemde dingen, daar uit het hartje van Azië, die vooral in den tijd van zijn eerste optreden, de belangstelling in groote mate opwekten. Midden-Azië was een geheimzinnig land, waarvan men nog zoo goed als niets wist. Het werd door de Russen geopend, zooals nu Tibet door de Engelschen ontsluierd zal worden.

Door al deze hierboven opgenoemde eigenschappen, waaraan hoofdzakelijk een buitengewoon sterk ontwikkelde zelfbewustheid ten gronde lag, onderscheidde Werasjtsjagin zich al dadelijk, bij zijn eerste optreden, van de vele middelmatige veldslagschilders, waaraan een militaire staat als Rusland uit den aard zeer rijk is. In het winterpaleis is een oneindig lange galerij van oorlogsschilderijen, die den roem der Russische wapenen van den tijd van Napoleon af, in bonte kleuren verkondigen. Het eene stuk is al vervelender dan het andere, academische composities met vooraan netjes stervende helden, een stuk geschoten kanon, of een gedood paard, alles in symmetrisch tegen elkaar afgewogen groepen. Al deze schilderijen zijn volgens het

zelfde recept geschilderd, een recept streng gehandhaafd door de veldslag-schildersklasse aan de keizerlijke academie van beeldende kunsten. Deze klasse bestaat nog altijd en er komen nog ieder jaar menschen, die zich geroepen voelen tot veldslagschilder te worden opgefokt.

Deze gedrilde bataillisten vielen Werasjtsjagin, toen hij voor het eerst exposeerde, heftig aan, hoofdzakelijk daarom, dat hij als vroeger bentgenoot — hij begon namelijk ook als leerling van die beroemde klasse, maar hield het er maar korten tijd uit —, zijn eigen weg had ingeslagen. De krantenkritiek werd tegen hem opgehitst, en zoo kwam het dat Werasjtsjagin, bij het publiek dat zich hier meer dan ergens hoofdzakelijk naar krantenkritiek richt, maar weinig bijval vond.

Maar zooveel te meer bijval viel hem in 't buitenland te beurt, vooral in Engeland waarheen hij na zijn eerste échec in zijn vaderland, met zijn schilderijen getrokken was. De jonge Russiche litteratuur maakte in die dagen veel opgang in West-Europa, en Werasjtsjagins werk werd als uiting eener jonge Russische schildersschool met veel sympathie begroet. Hij bood voor een kijklustig publiek veel nieuws, dingen, die men nooit gezien had, hij pakte met zijn vertellingen uit een onbekende wereld. Werasjtsjagin begon nu als een impresario met zijn troep, met zijn schilderijen de heele wereld af te reizen Men heeft hem deze praktijk als kunstenaar wel eens kwalijk geduid, en men verweet hem dat hij te veel reclame voor zijn werk maakte. Maar boven dergelijke verwijten achtte hij zich verheven. Zijn zelfbewustzijn was te sterk om zich daaraan te storen. Zijn doel was zijn schilderijen aan een zoo groot mogelijk publiek te vertoonen en hij bereikte dit doel door met tentoonstellingen enkel van zijn werk overal heen te trekken, naar alle groote steden. Zulke tournées herhaalde hij telkens wanneer hij weer een nieuwe collectie schilderijen had, een serie van den een of anderen tocht of nieuwe reis. IJdel in de hoogste mate, liet hij zich door 't publiek vieren en bewierooken en hij was steeds zeer gevoelig voor vleiende complimenten die hij hier en daar te hooren kreeg. Zoo zou keizer Wilhelm II eens tot hem gezegd hebben, dat zijn schilderijen het beste middel ter bevrijding van den oorlog waren, en menschen als Meissonnier en Menzel. zouden onverholen hun bewondering voor hem hebben uitgedrukt. Ten minste Werasjtsjagin vertelt daarvan in zijn memoires. Zelfs zou Meissonnier zich door Werasjtsjagin hebben laten vertellen hoe je goed sneeuw moet schilderen. Meissonnier boetseerde nl. een modelletje van een door kanonnen uitgereden weg, strooide er meel en zout over en schilderde daarnaar dan.

I E SLAVENKOOPMAN
(*Museum Tretjakof, Moskou*).

Warasjtsjagin had daarover hartelijk gelachen en Meissonnier aangeraden toch liever eenvoudig naar Rusland te reizen, wanneer hij weer sneeuw noodig had.

Meissonnier had leukweg geantwoord dat de Franschen niet zoo licht uit hun land wegreizen. Hij dacht zeker bij zichzelf: mijn werk, al is de sneeuw dan ook naar mijn modelletje geschilderd, bevalt me toch beter dan die van dien Rus, die beweert alles van

de natuur af te zien. En waarlijk, Meissonnier heeft het dan toch maar heel wat verder gebracht. Als alle ijdele menschen, zag Werasjtsjagin zijn eigen zwakheden niet. Hij snoefde op zijn werken naar de natuur, maar hij keek de natuur maar erg oppervlakkig aan, hij was tevreden met goedkoope effecten, die trouwens voor zijn panopticum-achtig werk ook wel op hun plaats waren.

Werasjtsjagin werd in 1842 in de kleine stad Tsjerepowets (goevernement Nowgorod) geboren, stamt van vaders zijde uit een oud Russisch adelsgeslacht, en zijn moeder is van Tartaarsche afkomst, in den Kaukasus geboren. Over zijn jeugd, schrijft hij in zijn „levensherinneringen" onbeduidende dingen, maar als wereldberoemd man vond hij het waarschijnlijk noodig, dat het nageslacht ook wat van zijn jongensjaren wist. Uit al die herinneringen spreekt een weinig sympatieke zelfoverschatting en zelfverheerlijking. Werasjtsjagin was oorspronkelijk voor de militaire loopbaan bestemd geweest. Acht jaar oud kwam hij in Isarskoje Selo op het Alexander-instituut voor Kadetten, en op zijn elfde jaar wordt hij adelborst aan de Marine School te St. Petersburg. Zijn eerste zeereis maakte hij in 1858, hij ziet het een en ander van de wereld, komt in Kopenhagen, Brest, Bordeaux. Steeds meer en meer rijpt bij hem het plan schilder te worden, hij kreeg steeds meer pleizier in teekenen en schilderen. Maar hij bleef nog bij de marine, tot hij den officiersrang behaald had, maakte nog een tweede reis naar Engeland en verliet daarop den dienst. „Het zou onrechtvaardig zijn — zegt hij — te beweren, dat mijn tijd aan de marine-school nutteloos geweest is; de arbeid met het hoofd in alle wetenschappen voor algemeene ontwikkeling — en het waren er niet weinig, want het eindexamen werd in 23 vakken afgenomen — scherpte het verstand; maar toch meen ik, met overleg gesproken, dat mijn ontwikkeling ook zonder dat zooveel tijd verspild was op de berekening van zeemijlen en op het varen, tot stand ware gekomen, met meer nut voor het verstand, voor het hart en voor het talent". Hij bezoekt de keizerlijke academie van beeldende kunsten in St. Petersburg, doch bleef daar nauwelijks een jaar, en ging daarop voor korten tijd naar Parijs.

DE EMIR VAN BOECHARA BEZICHTIGT DE OORLOGSTROPHEE
(*Museum Tretjakof, Moskou*).

In 1863 reist hij naar den Kaukasus, die toen nog weinig bekend was. Hij werkte daar ijverig naar de natuur. Een jaar daarop is hij weer in Parijs, waar hij bij Gérôme werkt, maar ook daar houdt hij het niet lang uit, en keert in '65 weer naar den Kaukasus terug, waar hij zijn studiën ijverig voortzet. In 1867 deed zich voor hem een gelegenheid voor om zijn zucht naar buitengewone avonturen te bevredigen. Generaal Kaufmann, gouverneur-generaal van Toerkestan, leidde een expeditie ter onderwerping der Midden-Aziatische volkstammen, die Ruslands oppergezag weigerden te erkennen. Werasjtsjagin wist het gedaan te krijgen, dat men hem als teekenaar op de expeditie meenam. Hij had landkaarten te teekenen, maar ook werd hem opgedragen teekeningen te maken van het landschap, volkstypen, enz., de photographie was in die dagen nog niet zoo ontwikkeld. Tot groote tevredenheid van zijn militairen chef was Werasjtsjagin bij deze expeditie werkzaam, maar niet alleen als teekenaar, ook als soldaat had hij gelegenheid zich te onderscheiden. Toen Samarkand zich overgegeven had, liet generaal Kaufmann er een kleine bezetting achter en trok met zijn hoofdmacht verder. Werasjtsjagin maakte deel uit van deze kleine bezetting op de citadel der stad. Nauwelijks was Kaufmann weg, of de emir van Boechara trok met 60.000 man tegen Samarkand op, om de stad te heroveren, en de kleine Russische bezetting had het hard te verantwoorden. Nadat de commandant gevallen was, nam Werasjtsjagin de leiding op zich en wist door zijn dapperheid en beleid de verdediging zoo lang vol te houden, tot Kaufmann tot ontzet terugkeerde. Hij verwierf hierdoor het Georgekruis. Na afloop der Kaufmann-expeditie, die langer geduurd had, dan oorspronkelijk verwacht was, en in een moeilijken veldtocht voor de Russen was veranderd, had Werasjtsjagin de handen vol werk, om al zijn reisindrukken te verwerken. Uit dezen tijd stammen zijn, vooral uit een ethnographisch oogpunt interessante schetsen van allerlei Aziatische typen.

Hij exposeert zijn werk in St. Petersburg waar het wel de aandacht trekt. Maar de schilder voelde zich nog niet rijp genoeg voor de uitvoering der groote plannen, die hij ontworpen had. Daarom keerde hij nog eens weer naar Toerkestan terug, dringt op een avontuurlijke reis vol gevaren tot diep

DOODELIJK GEWOND
(*Museum Tretjakof, Moskou*).

in China door, en gaat dan, beladen met vele nieuwe indrukken, ernstig aan het werk. Drie jaren achtereen: — van '71 tot '74 werkt hij onafgebroken in München, zonder aan iemand wat van zijn werk te laten zien. Het resultaat van zijn werken is een Groote Kaukasus- en Toerkestan-Cyclus, dien hij het eerst in St. Petersburg tentoonstelde. In de suffe, droge Russische kunstwereld was zijn verschijnen een evenement. Die groote schilderijen in zoo groot aantal, en allen geschilderd met een handige techniek en onderwerpen voorstellend, die nog nooit vertoond, nog nooit zoo openlijk verteld waren, wekten ergernis en verontwaardiging bij zijn naijverige bentgenooten, en men begon hem te bekladden, ja zelfs werd in de kranten de verdachtmaking uitgesproken, dat er achter zijn naam een heele onderneming van verschillende Münchener schilders schuilde. Uit München werd toen

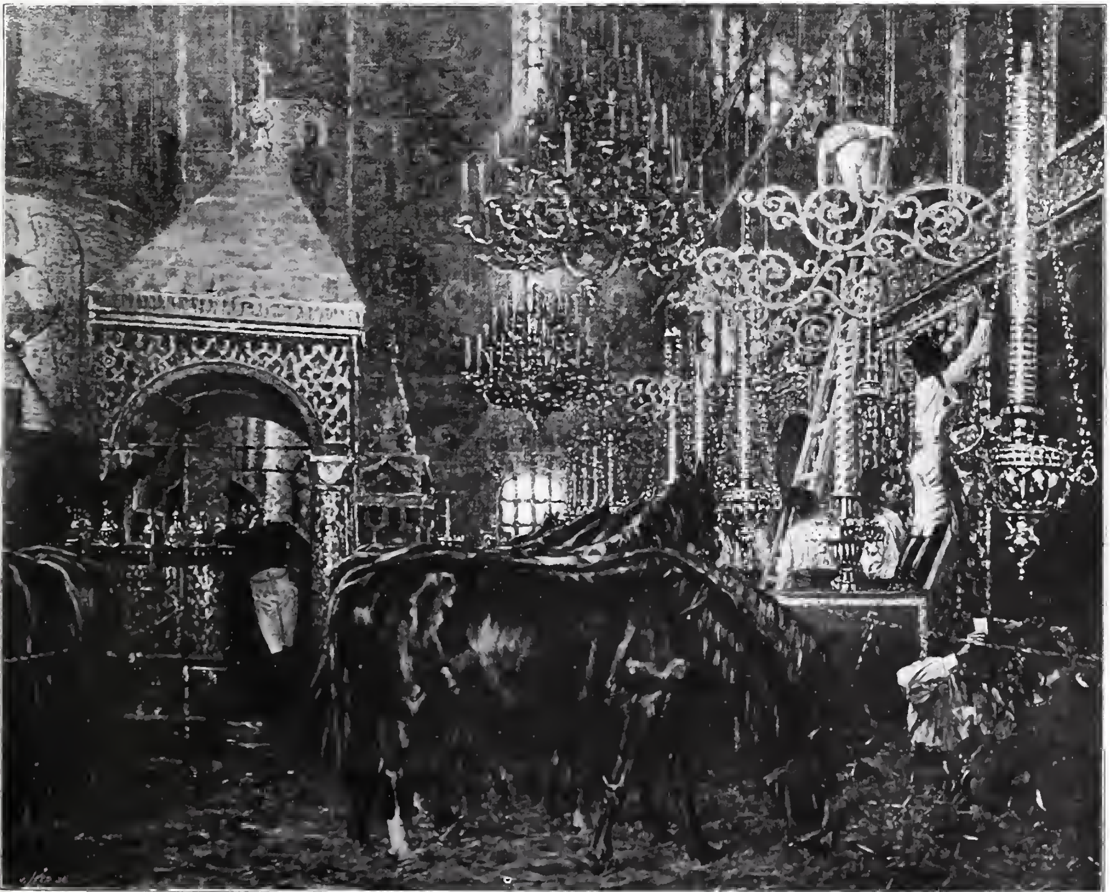

VÓÓR DE ATTAQUE
(*Museum Tretjakof, Moskou*).

door menschen van gezag verklaard, dat Werasjtsjagin alleen de maker was van zijn schilderijen-cyclus. Maar zijn vijanden lieten niet van hem af, en het publiek werd meegesleept. Men verweet hem, dat hij het leger, den militairenstand in discrediet bracht met zijn schilderijen, die overdreven realistisch waren, die al het ridderlijke, de poëzie van den oorlog schenen te willen doen vergeten, er op gemaakt schenen, om alleen het bloederige, het leelijke, 't afgrijselijke van den oorlog af te beelden. Werasjtsjagin zag goed in, dat dit verwijt juist de sterkste zijde van zijn talent trof, en hij ontwikkelde daaruit zijn tendens. Overigens ontstemd door het fiasco bij zijn landgenooten, trok hij nu met zijn werk naar 't buitenland, waar hij deels door geschikte reclame, maar ook door het sensationeele karakter van zijn kunst, al gauw de held van den dag werd. Zijn werk uit dien tijd behoort qua schilderwerk, ook wel tot het beste wat hij gemaakt heeft. In zijn werk van den Turksch-Russischen oorlog naderhand is hij al heelemaal de tendensman geworden, die hij wilde zijn. Zijn Toerkestan-schilderijen zijn met veel zorg en liefde gedaan, zijn kleur is wat bont, maar er is licht en warmte in zijn oostersche hemels, hij teekent de architectonische details van de interessante bouwvallen uit den tijd van den grooten Tamerlan levendig en met veel smaak, zoodat ze een mooi decor vormen voor zijn bloedige tooneelen. Daar is zijn terdoodbrenging van oproerlingen voor de regnistan-moskee in Samar-Kand, waar de koppen der slachtoffers op lange staken omhoog worden gestoken.

Dan zijn „Oorlogstrophee" waar de emir van Boechara in den hof van zijn harem de koppen zijner verslagen vijanden bekijkt, die op een hoop zijn neergelegd in de marmeren zuilen-galerij. Na zijn eerste tournée, in Rusland teruggekeerd, onderneemt hij in gezelschap van zijn vrouw een groote reis naar Engelsch-Indië, en blijft daar tot '76, waarna hij zich in Parijs vestigt. Van zijn Indische reizen nam hij mee de studies voor de bekende groote schilderijen „ontvangst van den prins van Wales door den Maharad-Sjah van Dsjeipoer," de optocht van de versierde olifanten, en het ijselijke doek, de terechtstelling van oproerlingen, die met hun rug voor de kanonnen gebonden zijn. In 1877 brak de Turksch-Russische oorlog uit en Werasjtsjagin begaf zich onmiddellijk naar het oorlogsterrein. Hij stond in goede relaties tot generaal Goerko en generaal Skobelef, met welken laatsten hij bijzonder bevriend werd. Al dadelijk in 't begin van den oorlog wordt Werasjtsjagin bij het overtrekken van de Donau op een torpedoboot gewond, en moet anderhalve maand in een hospitaal liggen te Boekarest. Maar het verdere verloop van den oorlog maakt hij mee in de onmiddelijke

omgeving van den grooten veldheer, den merkwaardigen generaal Skobelef. De karakterschets, die Werasjtsjagin gegeven heeft van Skobelef, behoort tot zijn beste litteraire werk. Het verschrikkelijke, het wreede en absurde van den oorlog heeft Werasjtsjagin in dezen veldtocht beter moeten voelen dan in zijn Aziatische periode, die met een zekere decoratieve bekoring op hem heeft ingewerkt. Hij werd hier geheel en al oorlogschilder en men moet zeggen, dat het hem hier wel gelukt is kracht te geven aan zijn tendens. Zijn twee doeken „voor de attaque" en „na de attaque" spreken wel. Die zenuwachtige spanning, als nog allen in afwachting liggen achter hun positie, en dan daarna het samenlezen van dooden en gewonden, op den achtergrond de tenten van 't Roode Kruis. — Uit zijn herinneringen van dezen oorlog, blijkt ook duidelijk hoe nabij hij de ellende gezien heeft. Hij schrijft ergens: „'t Is moeilijk weer te geven, met woorden te schilderen, wat een gevecht of de hitte van een gevecht eigenlijk is, omdat iedere minuut daarbij wat nieuws gebeurt. Niet alleen op mij, maar op iederen deelnemer werkt het opwindend. De menschen worden gewoonweg krankzinnig, schelden en schreeuwen zoo, dat als de slag voorbij is, van den generaal tot den soldaat toe, allen heesch zijn. Ofschoon men zich laat meesleuren door de opwinding en woede van 't gevecht, blijft men zich toch altijd bewust, dat het doodsgevaar nabij is, en wanneer ik in 't vuur was, heb ik steeds verwacht, dat ik zou worden getroffen." Ergens anders schrijft hij: „Ze hebben me wel eens verweten, dat ik alleen de schaduwzijden van den oorlog, alleen afschuwelijke tooneelen gekozen heb. Maar ik moet

DE OESPJENSKI-KATHEDRAAL IN MOSKOU TOT PAARDENSTAL INGERICHT
(*Museum Alexander III, St. Petersburg*).

zeggen, dat ik heel wat dramatische onderwerpen niet aangeroerd heb, omdat ik mij eenvoudig niet in staat voelde ze op het doek te brengen. Mijn broer, die bij generaal Skobelef ordonnance-officier was, sneuvelde bij den derden storm op Plewna, en daar de plaats waar hij gevallen was, kort daarop door den vijand bezet werd, kon ik zijn lijk niet gaan opzoeken. Toen Plewna zich na drie maanden overgegeven had, ging ik die plek opzoeken, en ik vond ze bezaaid met lijken van gesneuvelden of beter gezegd met skeletten. Zoolang ik mijn broer zocht, zag ik overal enkel grijnzende schedels en hier en daar met lompen bedekte geraamten, die met de handen ergens in de verte wezen. Welke van die allen was mijn broer? Ik heb de overblijfselen der kleeren, de schedelbeenderen, de oogholten nauwkeurig bekeken . . . ik kon het niet uithouden: tranen stroomden mij langs het gezicht en langen tijd kon ik mijn snikken niet inhouden. Desniettegenstaande ging ik zitten om een schets te ontwerpen van dit, aan Dante's hel herinnerend tooneel. Zoo een schilderij wilde ik maken, met mijn eigen figuur te midden van al die geraamten, die ik uit elkaar zocht. Maar zelfs na één, na twee jaren nog, werd mijn keel toegesnoerd door die zelfde tranen, zoo gauw ik voor het doek ging zitten en zoo kon ik niet voortgaan, en dit schilderij bleef daarom onafgemaakt." Uit den Turkschen oorlog zijn nog als zijn meest bekende schilderijen te noemen: „op de Sjipka-pas is alles rustig", de ingesneeuwde wachtpost, die daarom niets van zich liet hooren, omdat hij doodgevroren was. Buitenlandsche grappenmakers hebben een caricatuur op dit schilderij gemaakt, waar we 't Russische schildwachtje met een brandewijnflesch in de hand achterover in de sneeuw zien tuimelen. En vandaar de rust op de Sjipka-pas. Verder is een zeer bekend doek „de spion," dan „de inzegening der gevallenen," de priester, met het wierookvaatje slingerend boven de gesneuvelden. —

STUDIE VOOR DE NAPOLEON-FIGUUR
(*Museum Alexander III, St. Petersburg*).

De schildering van den Turkschen oorlog is Werasjtsjagins kapitale werk geweest. Hij stond hier op het toppunt van zijn kunnen. In zijn vaderland eerde men hem nu ook, sinds men gezien had, hoe het buitenland over hem dacht. De academie bood hem zelfs den leerstoel der veldslagklasse aan, maar Werasjtsjagin was artist genoeg om voor deze waardigheid met medelijdend lachen te bedanken.

De lange tijd van vrede, die voor Europa aanbrak na den oorlog van 1877, heeft Werasjtsjagin geen stof meer gegeven voor een nieuwe schepping. Zijn wereld-tournée eindigde voor hem zeer gunstig, hij had naam gemaakt als een der meest bekende Europeesche schilders. De bekende kunstverzamelaar Tretjakof in Moskou kocht Werasjtsjagins voornaamste werken voor de som van 90.000 Rbl. en bouwde voor deze collectie een aparte galerij.

Werasjtsjagin achtte den tijd van rusten voor zich echter nog niet gekomen, en bij gebrek aan een actueel onderwerp voor zijn oorlogsschildering, deed hij een greep in de geschiedenis, en koos den grootsten modernen veldheer der wereld, Napoleon, als hoofdfiguur voor een nieuwe serie van schilderijen, waarmee hij zijn roem nog belangrijk grooter dacht te maken. Maar Werasjtsjagin bleek als historie-schilder dezelfde man niet als wanneer hij dingen schildert die hij zelf gezien en meegemaakt heeft. Zijn Napoleon schilderijen hebben zijn naam geschaad. De

schildering is zwak geworden, omdat hij zich met allerlei historische spitsvondigheden afgeeft, allerlei on-artistieke bijzonderheden, die hij uit boeken opgesnuffeld heeft, hier wil vertoonen.

Zoo heeft hij gepeuterd op Napoleons portret en op Napoleons kleedij uit angst om een historische fout te begaan, en daarbij heeft hij al het groote, het geniale in de Napoleon-figuur verwaarloosd.

In sommige schilderijen komt zijn zeggingskracht nog wel weer eens boven, bijv. waar Napoleons ruiterij zich ingekwartierd heeft in Ruslands heiligste kerk, de Oespjenski Kathedraal in Moskau. Het contrast tusschen de gouden wanden en het hooi en paardenvuil op den grond is kras uitgedrukt. Deze Napoleon-cyclus, een tamelijk omvangrijke verzameling, is, nadat hij ze in Weenen en naar ik meen ook te Berlijn heeft tentoongesteld, naar Petersburg gekomen, waar hij in 1896 geëxposeerd werd, en ten slotte, met nog al wat moeite en goede woorden van invloedrijke personen, werd aangekocht voor het museum Alexander III. Dit museum heeft geen enkel ander schilderij van Werasjtsjagin, zoodat ons publiek hier een absoluut verkeerd begrip van den kunstenaar krijgt naar dit werk.

Eerst bij Tretjakof in Moskou kan men zich getroffen voelen door den verhaler van dingen en gebeurtenissen, die ons in hun verschrikkelijkheid steeds nieuw en interessant zijn, zonder dat we ons afvragen of de wijze van verhalen mooi is of niet.

Later hoort men weinig meer van Werasjtsjagin. Hij blijft als militaire autoriteit gelden en bij de ontwikkeling van het vredes- en ontwapenings denkbeeld in den tijd van het ontwerp voor de vredesconferentie, laat hij nog al eens over zich spreken als vredesapostel en hij wordt zelfs eens als candidaat voor den Nobelprijs voorgeslagen door zijn vrienden.

In 1900 heeft hij nog eens een reis onder-

RUSSISCHE FRANC-TIREURS WORDEN OPGEBRACHT. NAPOLEON ZEGT: „MET DE WAPENS IN DE HAND GEVAT? DAN DOODSCHIETEN."
(*Museum Alexander III, St. Petersburg*).

nomen naar de Filippijnen, en ging vandaar naar het terrein van den Boksers-opstand in China. Er werd verteld, dat hij van den tocht tegen Peking een schilderij wilde maken. Een tentoonstelling van zijn nagelaten werken, die hier waarschijnlijk in den herfst zal gehouden worden, zal ons toonen, waarmee Werasjtsjagin zich de laatste jaren, toen hij niets meer exposeerde, heeft beziggehouden.

Dadelijk na het uitbreken van den grooten oorlog die nu gevoerd wordt tusschen Rusland en Japan, deed Werasjtsjagin de noodige stappen om op het oorlogsterrein te worden toegelaten. Koerapatkine, die al sinds den Turkschen oorlog met hem bevriend was, en als leerling van Skobelef, een bijzondere vereering had voor diens vriend Werasjtsjagin, stelde een heelen wagon te zijner beschikking, dien hij als atelier inrichtte. Zoo bleef de schilder eenigen tijd te Ljao-Jong, tot hij, het wachten moede, den strijd, die zich nog slechts op zee bij Port-Arthur bleef bepalen, van dichterbij wilde gaan zien. Werasjtsjagin werd overal doorgelaten op 't oorlogsveld, en zoo ook op de vloot. Op het vlaggeschip van admiraal Makarof heeft hem het noodlot getroffen. Zijn dood is als een ironische uitval van den snooden oorlog over 's menschen machteloos pogen hem te bestrijden.

St. Petersburg, Juni 1904.

NEDERLANDSCHE KERKEN. DOOR A. W. WEISSMAN. † †

I.

DE ST. BAVOKERK TE HAARLEM.

Het grootsche kerkgebouw, dat zich op de Markt te Haarlem verheft, is een werk der 15de eeuw. Wanneer wij bedenken, welk een weinig voorspoedige tijd dit voor de stad was, dan moeten wij er ons over verbazen, dat zulk een gedenkstuk toen tot stand gebracht kon worden. Het is echter een fragment gebleven, wat nog duidelijker dan thans te zien was, eer met de restauratie in 1875 werd begonnen.

De middeneeuwsche kerken worden in den regel als bewijzen voor de offervaardigheid der geloovigen beschouwd. Doch zij zijn dit maar in zeer betrekkelijken zin, want er moesten, om de beurzen te openen, reeds toen middelen gebruikt worden, die geen hoog denkbeeld van de bereidwilligheid tot offeren geven.

In het laatst der 14de eeuw werd besloten, de toen aanwezige St. Bavokerk door een nieuwe te vervangen. Hertog Albrecht van Beieren, graaf van Holland, wist van Paus Bonifacius IX in April 1397 een bul te verkrijgen, waarbij de aflaat van Portiuncula geschonken werd aan allen, die op den eersten Zondag na Pinksteren de St. Bavokerk bezoeken en voor den bouw geld geven zouden.

Toch was men in 1433 met het bouwen niet verder gekomen dan de muren van koortrans en zijbeuken, die van gebakken steen, met enkele onderdeelen van gehouwen steen, om de oude kerk, die bleef staan, waren opgetrokken. In 1434 werd de noorderkruisbeuk voltooid, in 1445 een begin met den zuiderkruisbeuk gemaakt; ook deze zijn in gebakken en gehouwen steen uitgevoerd. Blijkbaar bestond toen het voornemen, de St. Bavokerk slechts bescheiden hoogte-afmetingen te geven.

De regeering van Filips van Bourgondië, als de Goede bekend, bracht voorspoed te Haarlem. De kas van kerkmeesteren vulde zich, en in de plaats van een kerk met drie beuken van gelijke hoogte, door houten gewelven gedekt, zooals hun voorgangers die bedoeld hadden, wenschten zij een basiliek, wier middenbeuk zich hoog boven de zijbeuken zou verheffen, en die geheel van steenen gewelven voorzien zou worden.

Den 30 September 1470 werd met twee bouwmeesters, Godevaert de Bosser en Steven Elen, gezegd Affelgem, de overeenkomst voor het groote werk gesloten. De oude kerk brak men af, en de zware zuilen, waarvoor de steen uit Antwerpen kwam, werden tusschen de beuken gesteld. In 1486 waren de muren van den middenbeuk op hun hoogte gebracht, en de zijbeuken in steen overwelfd. Ook met het overwelven van de kruisbeuken wilde men beginnen.

Doch het bleek, dat de kruisbeuken, met

het oog op een minder hooge kerk gemaakt, niet goed bij het overige pasten, en dat ook de toren der oude kerk, die men had willen behouden, ter wille van den welstand door een zwaarderen diende te worden vervangen. Met het verhoogen van de kruisbeuken werd ijlings begonnen. Voor een kolossalen toren ter plaatse, waar later de Vleeschhal zou verrijzen, werden klokken besteld, die voorloopig in een houten klokhuis achter de kerk, waaraan het Klokhuisplein de herinnering bewaart, werden opgehangen.

DE ST. BAVOKERK VAN HET NOORDWESTEN, VÓÓR DE RESTAURATIE

DE ST. BAVOKERK VAN HET NOORDWESTEN, NA DE RESTAURATIE.

De opstand van het Kaas- en Broods-volk maakte echter aan Haarlem's welvaart een einde. Met moeite werd in 1496 de verhooging der kruisbeuken voleindigd. Met den toren is nooit begonnen; de westelijke gevel, die in zijn onvoltooiden staat de heugenis aan den beraamden torenbouw bewaarde, is, sinds hij in onzen tijd met velerlei lofwerk werd opgesmukt, geheel van aanzien veranderd.

De kerkmeesteren deden in 1500 het steenen gewelf boven het kruis maken. En opdat de kerk niet zonder toren zou blijven, liet men in 1506 door meester Anthonis een plan teekenen, waarnaar de uitvoering zou geschieden. Dit plan beoogde, den toren een gedaante te geven, niet ongelijk aan die, welke tegenwoordig nog het bovendeel van den toren der Bakenesserkerk vertoont. De toren zou zich boven het kruis der kerk verheffen, en op de reeds bestaande pijlers rusten. Zoodoende kon de zware onderbouw, die anders noodig geweest zou zijn, en waarvoor de middelen ontbraken, worden gemist.

De zuinigheid had echter ten slotte de wijsheid bedrogen. Want toen de steenen toren nog niet eens gereed was, bleek hij reeds te zwaar voor de pijlers, die hem moesten torschen. Er bleef niets anders over,

dan hem af te breken, wat in 1515 ook geschiedde. Men bouwde toen den tegenwoordigen toren van hout, die met lood werd bekleed en in 1520 gereed was.

Nu ontbraken nog de gewelven in het koor, het schip en den kruisbeuk. De bouwmeesters van 1470 hadden die in steen willen uitvoeren, gelijk nog te zien is aan de muren der kerk, waar inkassingen voor de bogen, die den druk, door de gewelven uitgeoefend, naar de steunbeeren der zijbeuken zouden overbrengen, aanwezig zijn. Doch ofschoon in 1529 burgemeesteren en kerkmeesteren met schalen door de geheele stad gingen, en zij in 1535 dit herhaalden, er kwam slechts zooveel geld binnen, dat men koor en schip van houten gewelven kon laten voorzien, die in 1538 voltooid werden.

Het is echter niet mogen gelukken, ook de overwelving der kruisbeuken tot stand te brengen. Eerst in 1891 en 1892 zijn daar steenen gewelven gemaakt volgens het plan, dat in 1445, toen de kerk nog niet zoo hoog zou worden als later, bestond. Door die gewelven heeft het interieur dan ook zeker niet gewonnen.

In het laatst der 15de eeuw was het gebouw zoover gereed, dat de kerkmeesteren aan de versiering konden gaan denken. Zij besteedden 29 December 1483 aan de gebroeders Symonsz de luiken voor het „grote outaer dat nu comen sal in dat nieuwe werck dat gemaect es", dus voor het hoofdaltaar in het nieuwe koor.

Toen in 1497 „die van Haerlem, Alcmaer ende dorpen van Kennemerlandt ende Westfrieslandt" wegens hun deelnemen aan den opstand van het Kaas- en Broodsvolk, gedwongen werden tot het schenken van een gebrandschilderd glas aan de St. Bavokerk, dat de herinnering aan den vermoorden Claes van Ruyven levendig moest houden, werd aan dit glas in het oostelijk venster van den koortrans een plaats gegeven; in de 17de eeuw is het weggenomen.

Reeds in 1422 is er sprake van een orgel, vermoedelijk dat, hetwelk zich later in den zuidelijken zijbeuk bevond. Het groote orgel, in het begin der 16de eeuw gemaakt, had zijn plaats aan de noordwestzijde van het koor. Op schilderijen en prenten uit de 17de eeuw ziet men het vaak afgebeeld. Als alle orgels van dien tijd kwam het, door een sierlijken onderbouw gesteund, uit den muur van het koor naar voren, en werd het door rijke pinakels bekroond. Dit orgel is in wezen gebleven tot 1773, ofschoon reeds in 1735 de pijpen er uit genomen waren. In 1545 werd het instrument van een rugpositief voorzien, dat afkomstig was uit het toen opgeheven klooster der Witte Heeren in de Zijlstraat.

Hebben wij geen zekerheid omtrent het jaar, waarin het groote orgel gemaakt werd, anders is dit met den koperen koorlessenaar, die nog heden een sieraad der kerk uitmaakt. Hij werd in 1498 aanbesteed aan Jan Fyery te Mechelen, en zou wezen „een pellicaen met haer jongen." De geelgieter heeft zich op inderdaad voortreffelijke wijze van zijn

DE KOORTRANS DER ST. BAVOKERK NA DE RESTAURATIE.

taak gekweten. De jongen zijn echter in den loop der tijden verdwenen.

Talrijke altaren waren, voor de Hervorming, in de kerk geplaatst. Van het altaar, aan de HH. Petrus en Paulus gewijd zegt Van Mander, dat het door den vermaarden Albert van Ouwater in het begin der 15[de] eeuw beschilderd werd. Hij prijst dit stuk, dat de Apostelen levensgroot verbeeldde, met een landschap daaronder, als een uitmuntend werk.

DE KOORBANKEN IN DE ST. BAVOKERK.

Het stuk op het altaar van den H, Andreas was, volgens Van Mander, door Jacob van Haarlem, den leermeester van Jan Mostaert, geschilderd.

In het laatst der 15[de] eeuw bezat de kerk ook twee kapellen, die aan de oostzijde van de kruisbeuken een plaats hadden. De reeds genoemde Claes van Ruyven, die door het Kaas- en Broodsvolk vermoord werd, begroef men in de noordelijke kapel, voor het altaar van de Geboorte des Heeren, dat aan het Kerstgilde, een broederschap in de 14[de] eeuw opgericht, behoorde. Daarom heette men de kapel de Kerstkapel.

De zuidelijke kapel was door het Brouwersgilde gebouwd; haar altaar was aan St. Maarten gewijd, die op een sluitsteen van het gewelf werd afgebeeld.

Oostelijk van de Kerstkapel werd in het begin der 16de eeuw nog een kapel gesticht; zuidelijk van het koor was reeds in 1428 een sacristie aanwezig, die thans bij de kosterswoning behoort.

Belangrijk verfraaid werd de kerk door het koorhek, „die traliën voir het choer", zooals de oorkonden het noemen. In 1509 zamelden de kerkmeesteren geld daarvoor in. Steven de beeldsnijder maakte het houtwerk, de vroeger reeds genoemde Jan Fyery goot de koperen spijlen. De borstwering werd met wapenschilden versierd. Ieder wapen heeft zijn schildhouder; ook humoristische voorstellingen werden aangebracht, gelijk dit toen gebruikelijk was.

Zooals wij het koorhek thans zien, is het niet meer in zijn oorspronkelijken toestand, want boven de deuren was een kruisbeeld geplaatst, dat na de Hervorming werd weggenomen. Een opschrift aan de oostzijde van het hek herinnert nog aan dit kruis.

In het laatst der 16[de] eeuw had een bekroning in den stijl der Renaissance het kruisbeeld vervangen. Bij de restauratie is die weggenomen en in Laat-Gothischen trant vernieuwd. Op de vijf houten hoofdstijlen van het hek ziet men nissen met troonhemels; deze nissen zijn thans ledig, doch waren voorheen met de beelden der Evangelisten en van St. Bavo gevuld.

De koorbanken, wier snijwerk zich bepaalt tot een fries boven de overhuiving, de zijstukken en de zoogenaamde misericordes, die dienden, om de geestelijken bij het staan eenigen steun te geven, zijn van 1512. Als meestal hebben ook hier de beeldsnijders aan de misericordes hun luim botgevierd in zeer wereldsche voorstellingen.

Toen koorhek en koorbanken gereed waren werd de verdere versiering der kerk ter hand genomen. Tegen de zestien zuilen van het koor werden de beelden van Christus, Maria, St. Willebrord, St. Bavo en de Apostelen geplaatst, met tapijtschilderingen als achtergrond. De beelden zijn na de Hervorming weggenomen, de tapijtschilderingen overgewit. Tegenwoordig is de witsellaag verwijderd, en zijn de tapijten in heldere kleuren opgeschilderd.

Ziet men in de 16de eeuw, vooral na 1530, de offervaardigheid der geloovigen minder worden, toch is ook toen nog wel het een en ander tot verfraaiing der kerk ondernomen. Zoo werd in 1532 het St. Lucas-altaar versierd met eene schilderij van Maarten van Heemskerk, die nu op het Stadhuis te Haarlem berust. Ongeveer terzelfder tijd werd de kapel der Zeven Weeën van Maria, oostelijk van de Kerstkapel, vernieuwd.

De bisschop van Utrecht, Joris van Egmond, schonk, om een goed voorbeeld te geven, in 1542 een geschilderd glas in het groote venster aan de westzijde der kerk. Dit raam is in de 18de eeuw, toen het orgel gemaakt werd, dichtgemetseld. In 1541 kwam Gerrit Boels, glazenmaker uit Leuven, de maat nemen. Barend van Orley, hofschilder van Karel V, teekende het carton, dat bewaard bleef en nu in het Rijksmuseum berust. Het vertoont, in een rijke omlijsting, den bisschop, die voor de Drieëenheid ligt neergeknield. Zijn zestien wapenkwartieren zijn in de omlijsting gevat.

In 1545 kwam het glas gereed. Joris van Egmond bezocht toen Haarlem, en de burgemeesteren onthaalden hem vorstelijk voor stadsrekening, om hem te bedanken voor zijn geschenk.

Met dit venster deed de Renaissance haar intrede binnen het gebouw. Doch reeds in 1535 zien wij enkele harer elementen toepassen door Damiaan Hendriks, toen hij de prachtige koorhekken in eikenhout sneed, die naast het hoofdaltaar een plaats vonden en nog heden van zijn meesterschap getuigen.

Ofschoon dus de Renaissance reeds vroeg te Haarlem kwam, vermocht zij aanvankelijk de Gothiek niet te verdringen. Het bewijs hiervoor is dat de Kerstkapel, die in 1557 voor rekening van Pieter van Dorp, regeerend burgemeester van Haarlem herbouwd werd, geen Renaissance motieven vertoont. Alleen een later daarop geplaatste balustrade met obelisken, waarvan slechts een klein deel over is, werd in Renaissancestijl opgetrokken.

Het bisdom Haarlem werd in 1559 opgericht. Toen werd de St. Bavokerk eene kathedraal. Den bisschop werden de inkomsten der abdij van Egmond toegekend, aan zijn kapittel van negen kanunniken kwamen de inkomsten der kloosters te Heilo en Geervliet.

Philips II benoemde in 1560 Nicolaas van Nieuwland, te Egmond geboren en wijbisschop van Utrecht, tot bisschop van Haarlem. De monniken van Egmond weigerden echter hem

DE ZUIDELIJKE ZIJBEUK VAN HET KOOR DER ST. BAVOKERK, VÓÓR DE RESTAURATIE.

hun inkomsten af te staan. Zij zwichtten eerst voor een kras bevel van Margaretha van Parma, den 27sten October 1561 uitgevaardigd.

Den 2den Februari 1562 kwam de nieuwe bisschop te Haarlem zijn intrede doen, die in

een brief van een ooggetuige uitvoerig beschreven is. De raad van de stad met de priesters en de schoolkinderen hadden zich bij de Groote Houtpoort opgesteld. De bisschop stapte uit zijn karos en verrichte eenige ceremoniën aan een altaar, in de poort geplaatst. Daarop hield de pensionaris van Haarlem een toespraak en ging men onder klokgelui in processie naar de St. Bavokerk. De kinderen zongen onder begeleiding van koperen instrumenten.

Veel veranderingen onderging de kerk niet, toen zij kathedraal geworden was. De bisschop werd zóó door zijn geestelijke bediening in beslag genomen, daar de ketterij meer en meer toenam, dat hij geen gelegenheid had, iets ter verfraaiing zijner kathedraal te doen. Tijdens de beeldstormerij werd de kerk 28 Augustus 1566 gesloten, en pas 1 November daarna weer geopend. Haarlem bleef echter van de beeldstormerij verschoond.

Nicolaas van Nieuwland, die door de jicht gekweld werd, en zich niet langer in staat voelde zijn moeilijk ambt naar behooren te verrichten, deed in 1569 afstand van zijn waardigheid. Hij werd opgevolgd door zijn vicaris Godfried van Mierlo, Provinciaal der Dominicanen. Het duurde tot 1571, eer deze zijn ambt aanvaardde. Reeds het volgende jaar werd Godfried door het beleg uit Haarlem verdreven, en kwam pas terug, nadat de stad zich 13 Juli 1573 had moeten overgeven. Den 15den Augustus wijdde hij zijn kathedraal opnieuw.

In 1574 liet hij door Gijsbert Poelenburg een nieuw hoofdaltaar maken, welks zijstukken tot op den huidigen dag bewaard bleven. Zij zijn van steen in Renaissancestijl uitgevoerd; de bisschoppelijke mijter prijkt in het ornement.

De wapens op de ruggen der koorbanken werden toen ook geschilderd, om de herinnering te bewaren aan personen, die de kerk te Haarlem bestuurd, of de kloosters van Heilo en Geervliet, waaruit de kathedrale kanunniken afkomstig waren, hadden beschermd of beschonken. Tot de bestuurders behooren Nicolaas Ruiter, eerst pastoor te Haarlem, later bisschop van Atrecht, en verder Nicolaas van Nieuwland en Godfried van Mierlo, de eerste bisschoppen van Haarlem. Ook Jacoba van Beieren, die het klooster te Heilo stichtte en Philips de Goede, die het onder zijn bescherming nam, werden niet vergeten.

Deze versiering is de laatste geweest, welke in de kerk als kathedraal werd aangebracht. Op den H. Sacramentsdag, 29 Mei 1578, deed de Prins van Oranje de stad door zijn krijgsvolk bezetten. Ofschoon het zijn bedoeling was, in den geest der Pacificatie van Gend aan Roomschen en Onroomschen gelijke bescherming te verleenen, drong in den voormiddag, terwijl de Nonen gezongen werden, het volk de kerk binnen, en stak verscheidene geestelijken overhoop. De bisschop kon ter nauwernood ontkomen, en vond het geraden, de stad te verlaten. In 1587 is hij te Deventer overleden.

In December 1578 werd de kerk, nu Groote Kerk genoemd, voor het eerst door de Hervormden gebruikt. Niet alles, wat aan den vroegeren toestand herinnerde, was toen weggenomen. Pas in 1595 verwijderde Willem Tybout het middendeel van het westelijk glasraam, en stelde voor Joris van Egmond de inneming van Damiate in de plaats.

Ook de fraaie eikenhouten bank, waarin de H. Geestmeesters hunne uitdeelingen aan behoeftigen plachten te houden, bleef gespaard. Zij is uit het laatst der 15de eeuw afkomstig, en de zijwangen zijn met snijwerk versierd. Aan de rechterzijde verbeeldt dit een man met vrouw en kind, waarboven Christus als rechter der wereld, aan de linkerzijde een H. Geestmeester, die een arme bedeelt, met Christus in heerlijkheid daarboven.

De Hervormden hebben aan de kerk meer ontnomen, dan gegeven.

De beide oostelijke kruispijlers werden in 1580 en 1585 met cartouches, door zinnebeelden der weverij omringd, beschilderd. Sinds 1580 hadden de gevluchte Vlamingen, die zich te Haarlem waren komen vestigen, deze nijverheid tot bloei gebracht.

De middeneeuwsche predikstoel heeft dienst gedaan tot het laatst der 17de eeuw, toen hij door den tegenwoordigen, die op een adelaar rust, werd vervangen. De bekroning van het omstreeks 1600 veranderde klankbord is echter nog de oorspronkelijke.

Het tegenwoordige orgel, in 1738 gereed gekomen, is een goed voortbrengsel van 18de eeuwsche kunst en door Hendrik van der Werff ontworpen. Tusschen de middenste zuilen der orgelgalerij is een fraai hautrelief van wit marmer geplaatst, door Jan Baptist Xavery vervaardigd. De Amsterdamsche beeldhouwer Van Lochteren sneed de vier zittende beelden, de kinderfiguurtjes en het wapen der stad, op de orgelkast geplaatst.

Opmerking verdient het hek voor de vroegere doopkapel, als een merkwaardig voortbrengsel van 15de eeuwsche smidskunst. Toen het in 1426 was aanbesteed werd bij Laurens Janszoon, dien men vroeger als uitvinder der boekdrukkunst beschouwde, en die schepen en herbergier was, goede sier gemaakt.

Een schilderij op paneel hangt in den zuiderzijbeuk der kerk. Zij wordt door Van Mander op naam van Geertgen van St. Jans gesteld, die in de 15de eeuw leefde, maar moet in de eerste helft der 16de eeuw gemaakt zijn. Men ziet hier het gebouw van de zuidzijde, doch met vele afwijkingen van den tegenwoordigen toestand. Op nauwkeurigheid werd destijds niet gelet, en als document heeft het stuk dan ook geen waarde.

Aan de noordzijde van het schip bevindt zich de Cellebroederskapel, die, naar een console, welke een man, die een hond slaat, verbeeldt, Hondenslagerskapel pleegt genoemd te worden.

Talrijke min of meer goed bewaarde grafzerken zijn in de St. Bavokerk aanwezig. Slechts twee daarvan hebben waarde als kunstvoortbrengselen. De eerste, op vele plaatsen afgesleten, ligt in het koor, en dekt het graf van leden der familie Van Berkenrode. In het jaar 1479 werden de prachtige wapens er op gebeiteld. De tweede zerk is van 1536; Claes van Huessen en zijn vrouw Machtelt van Paenderen werden er onder begraven. Naar het gebruik van dien tijd heeft men de overledenen in hun doodskleed, op een mat liggend, voorgesteld, met hun wapenschilden en de zinnebeelden der Evangelisten.

HET SCHIP DER ST. BAVOKERK VÓÓR DE RESTAURATIE.

Het grafteeken van Ermgaerd Coenraedsdochter, tegen den zuidwestelijken pijler van het kruis geplaatst, is in 1569 gemaakt en wordt gevormd door een fijne cartouche in Renaissance-stijl, met wapens, maskers en zinnebeelden versierd. Behalve dat van Ermgaerd is ook het grafschrift van haar echtgenoot, Pieter Jansz. Raedt, die in December 1572 bij het beleg van Haarlem sneuvelde, op het gedenkteeken geplaatst.

De stads-steenhouwer Lieven de Key, beroemd als maker van de Haarlemsche Vleeschhal, heeft in 1602 het gedenkteeken in de Brouwerskapel vervaardigd, waaronder Aegt Adriaens van Hoorn, huisvrouw van Nicolaes van de Leur begraven ligt.

De ingangen der kerk zijn zeer eenvoudig; alleen aan de zuid-oostzijde van het koor, waar anders in de middeleeuwen nooit een toegang tot een kerk gemaakt werd, bevindt zich een rijk portaal, dat uit het begin der 16de eeuw afkomstig schijnt.

In den zuiderzijbeuk van het koor hangen drie scheepjes, die een 17de eeuwsch karakter hebben. Het voorste vertoont aan den boeg twee torens met een ketting daartusschen. Blijkbaar is dus een voorstelling der inneming van Damiate bedoeld.

De legende brengt het ontstaan van Haarlems wapen, bestaande uit een rood veld, waarin een zilveren zwaard met gouden gevest, met een gouden kruis daarboven en vier zilveren sterren twee aan twee daarnaast, in verband met het beleg van Damiate in 1219.

DE ZUIDELIJKE ZIJBEUK VAN HET KOOR DER ST. BAVOKERK, NA DE RESTAURATIE.

Vast staat, dat het wapen op zegels der 14e eeuw reeds voorkomt, doch zonder den dorren boom, de twee als Damiaatjes bekende klokjes en het devies „Vicit Vim Virtus", die er in de 16de eeuw aan toegevoegd werden.

De tegenwoordige Damiaatjes, die nog iederen avond van negen uur tot halftien hun kleine terts doen hooren, zijn slecht gegoten klokjes uit de 18de eeuw. De oorspronkelijke werden in 1564 door den klokkengieter Jan Dircksz te Aalst aan Nicolaas van Nieuwland, bisschop van Haarlem, voor de kathedraal geschonken. Zij moesten, op verlangen van den gever, elken dag geluid worden om de geestelijken ten gebede te roepen, en om te herinneren aan Wybo Wartena, een voorzaat van Dircksz, die deel had „aen den roem ende de heerlyckheyt van Haerlems poirteren en haer ghetrouwe helpers op haren tochte naer den Heylighen Lande, ende tot Damiaten". Op deze klokken waren twee kasteelen afgebeeld, met de spreuk: „Vicit Vim Virtus", d. i. de deugd overwint het geweld, een toespeling op Vibrandus Wartena, en tevens een chronogram van het jaartal 1219. Na 1578 heeft de stad dit devies, met de klokjes, bij haar wapen gevoegd. De dorre boom komt reeds in de 15de eeuw voor.

Van de geschilderde glazen, nu in de kerk

aanwezig, zijn de meeste modern. Maar ook 17e en 18e eeuwsche glazen uit Warder, Hoorn, Lisse en Beverwijk afkomstig, zijn er in de laatste jaren geplaatst. De kronen en wandluchters, ofschoon naar de oude gevolgd, zijn nieuw.

De St. Bavokerk behoort onder de belangrijkste bouwwerken, die in Nederland gedurende de middeleeuwen tot stand kwamen. De groote soberheid, die haar van buiten, eer zij gerestaureerd werd, kenmerkte, gaf haar een waardigheid, die zij nu niet meer bezit. Misleid door de schilderij, die in de kerk hangt, heeft men de eenvoudige stijlen, die de vensters in de eerste jaren der 16de eeuw gekregen hadden, daaruit gebroken en ze door rijke traceeringen vervangen, terwijl het dak door een balustrade werd omgeven, en de westelijke gevel met velerlei lofwerk opgesierd. Door dit alles, en door het vernieuwen der oude steenen is de vroegere schilderachtigheid grootendeels verloren gegaan. Zelfs de kleine 17de eeuwsche huisjes aan de zuidzijde bleven niet onaangeroerd.

Het koor der kerk is langer dan het schip, en werd reeds in het begin der 16de eeuw te groot gevonden, daar men toen de afsluiting zóó plaatste, dat drie koorvakken het schip uitbreidden. Waarschijnlijk heeft de kerk, die in 1470 werd afgebroken, ter plaatse van het koor gestaan en worden daardoor de groote afmetingen verklaard.

De 15de eeuwsche kerken in Nederland vertoonen zonder uitzondering slanke zuilen tusschen de beuken. Die van de St. Bavokerk zijn echter kort en zwaar, een gevolg van het reeds aanwezig zijn der buitenmuren, toen de steenen gewelven der zijbeuken gemaakt moesten worden. De zuilen in het koor kregen geen kapiteelen, die van het schip echter wel.

Vóór de restauratie was de kerk van binnen geheel gewit. Sedert is de witkalk van den gehouwen steen verwijderd, waardoor het beeldhouwwerk der kapiteelen, consoles en sluitsteenen beter te zien is dan vroeger, doch waardoor ook het Protestantsch karakter minder sprekend is geworden. De grootsche indruk, die het middenschip maakt is vooral daaraan te danken, dat de eikenhouten gewelven niet, zooals bij de meeste Nederlandsche kerken, in de kap, doch daaronder zijn aangebracht, en dus de kapbalken, die anders zoo storend werken, niet zichtbaar zijn.

Al hebben de omstandigheden den bouwmeesters der 15de eeuw belet, de St. Bavokerk te voltooien zóó als zij bedoelden, wat zij tot stand brachten is toch een gedenkstuk, waarop Haarlem trotsch mag wezen.

NAAR TSCHIFTLIK EN DEN ALEMDAGH. DOOR AERGO.

Ik krijg altijd een gevoel van medelijden, als ik een troepje toeristen zie, die onder geleide van een gids en zijn toezicht worden rondgevoerd. Wij hebben hier te Konstantinopel op dit oogenblik weder zulk een gezelschap, niet minder dan 845 in getal, van allerlei natiën, die met den Grossen Kurfürst van den Norddeutschen Lloyd zijn aangekomen om in luttele dagen het schoone en wonderbare van Pera, Galata en Stamboul te aanschouwen. Wat die reizigers te zien krijgen? Hetzelfde wat aan honderden voor hen vertoond werd en na hen nog aan vele honderden vertoond zal worden; het programma is zoo ingericht, dat het vlug kan worden afgewikkeld en dan gaat de boot weder onder stoom en verheugen de reizigers zich erover het hoogst interessante Byzantium te hebben leeren kennen in zoo kort een tijd, niet beseffende, dat zij van het eigenlijke wezen der bevolking, hun leven en werken, hun zeden en gewoonten nog niets weten, want daarvan is den bezoekers niets onder de oogen gekomen.

Dagen, weken lang kan men door de straten en stegen, over de pleinen en kerkhoven van de hoofdstad van Turkije ronddwalen en steeds bemerkt men weder iets wat nieuw is en boeit. En dat geldt niet alleen de metropole, maar ook hare omgeving en het maken van uitstapjes blijft, ook al woont men al jaren in het rijk van den Sultan, een groot genot.

Zoo hadden wij dan de Paaschdagen be-

GEZICHT OP TSCHIFTLIK.

stemd voor een bezoek aan de Poolsche kolonie Tschiftlik, aan den voet van den 1500 voet hoogen Alem-Dagh, ongeveer vijf uren van de Aziatische kust van den Bosporus gelegen, van welks top men een prachtig vergezicht heeft over geheel Anatolië, de blauwe golven van de zee van Marmora en de grauwe, woelige wateren van de Zwarte Zee.

Is de reis te paard van het dorp Beicos naar Tschiftlik hoogst interessant, zeker niet minder is dat het geval met den boottocht over den zeeboezem, welke Azië van Europa scheidt, die men moet maken om van de brug van Galata de landingplaats te bereiken.

Reeds de naam Bosporus *) wijst er op, dat wij ons hier bevinden op een al in het verst verleden bekende deel der aarde; toen waren de beide oevers met dorpen en landhuizen dicht bezet, thans is dit nog in meerdere mate het geval.

Zooals meestal was het op de boot zeer vol; de bewoners van Konstantinopel houden veel van uitgaan en daar de vrachtprijzen laag zijn gesteld en de matigheid ten hoogste wordt betracht, kan bijna een ieder zijn lust om uitstapjes te maken den vrijen teugel vieren. Slechts als het boorden en manchetten betreft en blinkende laarzen, ontziet men geen geld; overal en ten allen tijde laat men zijn voetbekleedselen poetsen; voor de kundura, schoen, wordt dikwijls veel beter zorg gedragen dan voor de maag.

Al spoedig, nadat de boot de brug van Galata heeft verlaten, vaart men voorbij het, op de Europeesche kust gelegen keizerlijk paleis Dalma Bagdsche. Sedert den dood

*) Bosrund, porus doorwaadbare plaats. Volgens de Grieksche legende werd Io, door Zeus bemind, om haar voor de ijverzucht van Hero te behoeden, in een rund veranderd, Hero liet Io toen door een wesp vervolgen, zij waadde door de zee-engte tusschen Europa en Azie, vluchtte naar Egypte en vond daar rust.

van Sultan Abdul Aziz, den vierden Juni 1876, staat het ledig, behalve op Koeran Baiaam, als, in de heerlijk fraaie troonzaal, de Sultan de rijksgrooten ontvangt, die gerechtigd zijn tot den plechtigen handkus te worden toegelaten. Dan verlaat de beheerscher der geloovigen, omgeven door een schitterende stoet pacha's en bey's, Yildiz Kiosk, zijne residentie, die men daar hoog, boven op den bergrug ontwaart, om de gelukwenschen zijner hoogst geplaatste onderdanen te ontvangen, op dezelfde plek waar eens zijn van den troon gestooten voorganger gehuldigd werd.

Dat men in Europa van Yildiz Kiosk zoo weing weet en zich, tengevolge hiervan, dikwijls geheel verkeerde denkbeelden er van vormt, ligt grootendeels hieraan, dat Abdul Hamed, de tegenwoordige sultan, zulk een teruggetrokken leven leidt. Het paleis is niet groot, maar met veel smaak ingericht en ligt te midden van een groot park; een deel hiervan is in een bloementuin herschapen, met vijvers en grotten; daar staat de harem, waar de gemalinnen met hare talrijke odalisken en slavinnen verblijf houden; daarnevens ontwaart men een klein hoftheater. Geheel Yildiz Kiosk is door hooge muren omgeven, die streng worden bewaakt, eene geheele divisie, de tweede, is met die taak belast. Van uit het park voert een marmeren brug naar het aan den oever van den Bosporus gelegen paleis van Tschiraghan, het schoonste en grootste van allen, een reuzenbouw, geheel van marmer en met ongekende luxe ingericht. Het is voor niemand, wie dan ook, toegankelijk; misschien vertoeft daar nog de in 1876 onttroonde sultan Murad *).

Dicht bij de steile Aziatische kust, op een kleine rots, staat een dertig meter hoog, wit gebouw; de Europeanen geven het den naam „Toren van Leander", de Turken zeggen Kys-Kulesi, Meisjestoren. De laatsten hebben recht; met de geschiedenis van Hero en Leander heeft hij niets van doen, die tragische liefdehistorie speelde in den Hellespont; tusschen Alydos en Sestos vond de verliefde jongeling den dood in de golven. De Kys-Kulesi werd gebouwd op bevel van Sultan Mohammed den tweeden, om zijne schoone dochter tot verblijfplaats te dienen en haar voor gevaar te behoeden. Eene zigeunerin toch had voorspeld, dat zij zoude sterven aan den beet van een slang en daar op het rotseiland te midden van de golven van den Bosporus zoude een gevaarlijk reptiel de jonkvrouw niet kunnen bereiken. Maar een Perzische prins zag de schoone maagd, zond haar als hulde een korf met bloemen en onder die teere kinderen van Flora had zich een kruipend ondier verscholen; zij werd gewond en reeds was de dood nabij, toen de vorstenzoon door het uitzuigen van het gif haar leven redde. Thans worden op die rots zulke aangrijpende en treffende voorvallen niet meer afgespeeld en bestaat de hoofdbezigheid van den huidigen bewoner in het in orde houden zijner lampen en instrumenten, want de Kys-Kulesi doet nu dienst als vuur- en signaaltoren.

Amphiteatersgewijze tegen de rotsachtige kust van Klein-Azië opgebouwd, ligt daar Scutari, de groote, bijna uitsluitend door Turken bewoonde voorstad van Konstantinopel, het Cheysopolis, de goudstad, der ouden, met hare talrijke moskeën en kloosters, hare nauwe bochtige, slecht geplaveide straten en stegen.

Beroemd is, en ook terecht, haar in een heerlijk cypressenwoud gelegen kerkhof. Het heeft voor mij altijd iets aantrekkelijks een doodenakker te bezoeken; steeds is het een plek, die tot nadenken stemt, waar veel te leeren, niet minder te overpeinzen valt. Een kerkhof geeft het beeld van het volk, dat daar zijn dooden aan de moederaarde toevertrouwt. De onze, aan de noorderstranden, zijn keurig onderhouden, de graven genummerd, de steenen rein, de paden blank, de omheinende muur en het ijzeren hek in den besten staat; een beeld van Hollandsche properheid en koelen zin. De zuidelijke volken sieren ze met bloemen en beelden; dikwijls hebben ze meer van lusthoven, dan van een rustplaats van Gods dooden; wuftheid en ijdelheid, lof voor de menschen, drukken veelal op dit alles hun stempel.

*) De dood van dezen ongelukkigen vorst werd dezer dagen gemeld. RED.

Palais de Beylerbey. Bosphore.
Sébah & Joaillier

Eenzaam en verlaten ligt daar in de Sahara, de Syrische en Arabische woestijn het Bedouinengraf; het is slechts een hoop zand met eenige steenen gedekt om den jakhals en hyena te beletten de rust te verstoren. Klaagwijven hebben er hunne smartkreten bij geslaakt; de iman eenige malen uit den koran gebeden; na een korte spanne tijds weet niemand meer wie daar den laatsten slaap sluimert. Wat doet dat ook ter zake; een plaats is er slechts waar de ziel kan zijn — bij Mohammed in het paradijs! Dat is berusting.

In de dagen toen de Turken, als rechte nomaden, met de heilige groene vaan in de voorhoede, het zwaard in de vuist en het doodshemd *) om het hoofd gewonden, in in Europa vielen, vond ieder strijder zijn graf op de plaats waar hij den laatsten adem uitblies. Thans hebben zij kerkhoven, slecht onderhouden, met scheefstaande en omgevallen steenen, waarnaar niemand omziet, plekjes, verwaarloosd en vergeten, waar echter op eenige dagen in het jaar velen te samen komen om eens prettig bijeen te zijn.

„De wereld gaat voorbij. Alles is vergankelijk, behalve God. Heden ik, morgen gij!", zoo staat op een steen gegrift, die op het kerkhof van Scutari voor den grond ligt. Met zulk een fatalisme in de ziel is ook een feest op een doodenakker mogelijk.

Het cypressenwoud, waarin het kerkhof ligt, is zoo dicht begroeid, dat het op sommige plekken bepaald donker is; vrome Turken laten zich hier gaarne begraven, omdat zij er een voorgevoel van hebben, dat hun rijk in Europa ten langen leste toch onder zal gaan en zij niet hun stoffelijk overschot bij de ongeloovigen willen achterlaten. De groote menigte gedenkteekenen, het schoonste is een op zes marmeren zuilen rustende koepel, die het lijk van het lievelingspaard van Sultan Mohammed dekt, verkeeren bijna allen in een zeer verwaarloosden staat, wat ook het geval is met de steenen, waarvan op ieder graf twee staan, één aan het voet- en een aan het hoofdeinde. Is op laatstgenoemden steen een fez aangebracht, dan ligt daar een man begraven, ontbreekt deze, dan is de overledene eene vrouw; staat de fez scheef op den steen, dan rust er iemand, die in ongenade gevallen en op bevel van den sultan onthoofd is, wat volstrekt niet tot schande strekt, ja zelfs vermeld wordt in woorden als deze: „eene machtige hand gaf aan zijn aardsch bestaan vlug een doel en zond hem naar zijn eeuwigen Rechter en Heer."

Op vele steenen staat niets vermeld dan de naam van den overledene, de datum van zijn dood en een bede om een fatiha *) voor zijn ziel; andere dragen korte spreuken en gedichten.

De vervallen toestand, waarin alles zich op een Turksch kerkhof bevindt, is niet uitsluitend toe te schrijven aan zorgeloosheid en onverschilligheid, maar vooral aan het feit, dat, behoudens enkele zeer oude familiën, zij geene geslachtsnamen hebben. Er rusten daar te Scutari honderden Ismaëls, wier vaders Ali, honderden Ibrahims, wier vaders Mehemed genaamd waren: hoe zal nu in het tweede en derde geslacht worden uitgemaakt of er een familieband heeft bestaan, ja dan neen? Door dit gemis aan een familienaam gaat ook de band spoedig verloren; familiegraven komen hoogst zelden voor, de groote zorg, die men daarvoor in Europa draagt, kent men hier in Turkije in het geheel niet.

Is een Mohammedaan gestorven, dan wordt het lijk zeer zorgvuldig gewasschen; het voorhoofd, de handen, voeten en knieën, lichaamsdeelen, die bij het gebed dienst doen, met kamfer ingewreven, wat men den doode ten slotte onder den neus houdt om te zien of de levensgeesten werkelijk geweken zijn; daarna wordt het in een helder wit laken gewikkeld. Na een gebed van den iman wordt de overledene in een eenvoudige wit houten kist, die met doeken uit een moskee wordt bedekt, naar het kerkhof gedragen, waar de doodgraver met het delven van het graf, dat trouwens nog geen meter diep behoeft te

*) De krijgslieden van den profeet voerden in den oorlog steeds hun doodshemd mede, dat zij bij gebrek aan zakken in hunne kleederen om het hoofd wonden. Vrome Moslims dragen thans nog een witte doek om hun fez (tulban); een groene, als zij van Mohamed afstammen.

*) De eerste serie van den koran, wat voor den Moslim is als het Onze Vader voor den Christen.

zijn, aanvangt, als de stoet nadert. Is het graf gereed, dan wordt het lijk uit de kist genomen en met het aangezicht naar Mekka gekeerd, er in nedergelegd, waarbij de iman de woorden uitspreekt: „Bismïllah we Allah rasül Allah" — in naam van Allah en die in hem gelooven — dan hurkt hij aan het hoofdeinde neder en mompelt eenige gebeden. Vervolgens wordt van planken een soort dak gemaakt en daarover aarde uitgestort, die, daarna, met water bevochtigd, vastgestampt wordt. Hiermede is de plechtigheid geëindigd en allen keeren, zonder eenig blijk van deelneming of smart getoond te hebben, huiswaarts.

Nu is het zeer opmerkelijk, dat bij de Arabieren, die meerendeels toch ook vrome Mohammedanen zijn en ook leven stipt naar de voorschriften van den koran, vrouwen bij de begrafenissen worden toegelaten, terwijl deze door de Turken ten strengste worden geweerd. *Toegelaten* is eigenlijk het juiste woord niet, zij zijn er bij, onmisbaar, en spelen van af het oogenblik, dat de dood is ingetreden, totdat het lijk ter aarde is besteld, de hoofdrol als neddâbe's, als klaagwijven. Met loshangende haren, snikkende en weenende, prijzen zij, eerst in het sterfhuis, daarna in den lijkstoet en op het kerkhof den overledene, roemen zijn deugden en verkondigen zijn lof. Geldt dit alles een goed huisvader, die naar zijn laatste rustplaats wordt gedragen, dan is de uitroep: „O, mijn kameel!" een zeer gebruikelijke, omdat voor een Arabier het nuttigste dier op aarde is het schip der woestijn.

De rede, waarom het graf van den Mohammedaan zoo ruim wordt gemaakt, is deze: hij moet recht op kunnen gaan zitten, als in den eersten nacht de engelen Munkar en Nekir bij hem komen om een onderzoek te doen naar al het goede en kwade door hem in dit tranendal verricht. Naar wat in zijn boek des levens is opgeschreven wordt op den dag des oordeels recht gesproken; op den dag des oordeels, als de Olijfberg en de berg, waarop Salamo's tempel eens stond, uiteen zullen wijken om plaats te maken voor al de volkeren der aarde, die in het dal van Josaphat bijeenkomen; als de heilige en zwarte steen, Barktan, die in den Kaâba te Mekka wordt bewaard, naar Jeruzalem ijlt, zich naast de Sachra, Abraham's offersteen, plaatst om samen Gods troon te schragen; als Christus en Mohammed uit den hemel afdalen en bazuingeschal klinkt ten teeken, dat het einde der dingen daar is.

* * *

Een groot, dicht woud scheidt Scutari van het dorp Kusguudschuk, waar voornamelijk Israëlieten wonen, die er drie groote synagogen hebben. Dan volgt Bejlerlejkoï met haar fraaie moskee, wier slanke minareths zich hoog verheffen; daar ligt weder een keizerlijk paleis, een meesterstuk van bouwkunst, niet bewoond sinds langen tijd, ledig en tot verval gedoemd. Eens, voor vijf en dertig jaren, liet keizerin Eugénie van Frankrijk van die heerlijke terrassen hare blikken dwalen over de nooit volprezen boorden van den Bosporus en werden daar luisterrijke feesten gegeven, heerschte er oostersche pracht en weelde; thans is de trotsche vorstin een vergeten oude vrouw en Bejlerlej Seraï valt in puin.

Een weinig verder ziet men het dorp Kuleli, dat zijn naam ontleent aan een toren, waarin de bostandschibaschi, chef der politie, drie jaren lang Suleiman, den zoon van sultan Selim den eersten, verborgen hield, dien hij, op last van zijn vader, moest worgen. Toen had de machtige heerscher berouw en vernam dankbaar, dat zijn wreed bevel niet ten uitvoer was gelegd.

Van af den Kanoemenberg, aan wiens voet het om hare schoonheid en zuivere lucht beroemde plaatsje Kandilli ligt, heeft men het volledigste panorama van den Bosporus. „Tegen een kiosk geleund," zegt een Duitsch schrijver, „aanschouwt men hier den donkeren Pontos en den lichten Propontos; land en zee; Azië en Europa komen hier in vreedzame schoonheid te samen; hier is onze blik heer van twee werelddeelen en twee zeeën."

* * *

Ongeveer anderhalf uur na ons vertrek uit Konstantinopel stoomde de boot een ruime baai binnen, die de ouden de bocht van

Amykos noemden. Deze Amykos, een reus, was koning van de Bebrykers en sneuvelde in een gevecht met de Argonauten; op zijn graf werd een laurierboom geplant, welke de eigenschap had, dat hij, die het waagde van de bladeren te plukken, razend werd; vandaar dat de bocht ook den naam „de haven van den razenden laurier" draagt. Dit graf ligt op den Reuzenberg, bij een kleine moskee, is zeven meter lang en anderhalf breed; volgens mohammedaansche traditie rust daar Juseha (Josua), die zij zich als een reus voorstellen, hoog vereeren en aan wiens laatste rustplaats zij stukken van hunne kleederen vastbinden om ziekten en ongevallen te weren. Volgens den bijbel werd Josua ter aarde besteld te Timnath Serah op een berg van Ephraïm, in de landpalen zijns erfdeels.

Ons oponthoud in het aan de baai gelegen Turksche dorp Beicos, met hare vele tuinen en wijnbergen, duurde niet lang, het groote park, dat zich mijlen ver landwaarts uitstrekt, was gesloten. Wij vertrokken dus zoodra de paarden gezadeld waren en Stefko, de eigenaar der dieren, zich overtuigd had, dat alles in orde was.

Na een korte poos verlieten wij den slecht geplaveiden straatweg, sloegen rechts af en beklommen zig-zaggewijze den Karly Tepe, den sneeuwheuvel, van welks top men eerst den Bosporus en de Zwarte Zee, dan de Golf van Ismid aanschouwt. Niets belemmert dit heerlijk schouwspel, slechts schaars zijn de hellingen van den Karly Tepe met wit-bloeiende erica begroeid. Stefko maande tot spoed aan, de lucht had een grauw-vale tint aangenomen en de gewone weg, dien de landlieden meest volgen, stond grootendeels onder water, was in een moeras herschapen, zoodat wij langs boschpaden door het oerwoud moes-

EEN TURKSCH KERKHOF.

DE WONING VAN MARCAL BIKOUSKY.

ten rijden. Het was een zeer zware en moeilijke taak voor de kleine dieren; voortdurend geraakten zij in poelen en gaten, zwiepten takken hun tegen lijf en pooten, en haakten zich met hunne doornen vast in de kleederen van ons, de berijders. Maar met groote behendigheid en onvermoeide vaardigheid ging het langzaam voorwaarts, slechts een enkele maal getuigde een kort angstig gehinnik, als het ware een schrille kreet, wat er in hen omging, vooral toen de al lager en lager gezonken nevel zich oploste in een dichten regen.

Daar klinkt ons klokgelui in de ooren, in de verte, laag, van uit het dal, hooren wij een hond aanslaan; de paarden maken halt, spitsen de ooren; Stefko, bijna onkenbaar door de vuile grijze modder, die hem bedekt, roept met luider stemme, dat de reis zonder ongevallen is volbracht; er schemert licht, nog een tiental minuten en Marcal Bikousky drukt ons hartelijk de hand; hij begroet ons als gasten in zijne nederige woning; verscholen aan den zoom van het lommerrijk geboomte, dat de hellingen dekt van den grootschen reus, die zoo terecht den naam Alem-Dagh *) draagt.

* * *

Den veertienden Januari 1770 heerschte er groote vreugde op het slot Pulawy; want Czartoryski, den trotschen Poolschen magnaat, was een zoon geboren; Adan George waren de doopnamen van den jeugdigen stamhouder. Op vijf en twintig jarigen leeftijd met zijn broeder Constantin, als gijzelaars, naar Petersburg gezonden, werd hij, na de troonsbeklimming van keizer Alexander den eersten, minister van buitenlandsche zaken in zijn van Rusland afhankelijk vaderland en vergezelde als zoodanig zijn vorst in diens strijd tegen den wereldveroveraar Napoleon.

Op zijne bezittingen Pulawy teruggekeerd, arbeidde hij van af dien tijd, 1821, onafgebroken voor de belangen van zijne landgenooten en op zijn stamslot werden voor een groot deel de pogingen voorbereid en de maatregelen beraamd, die, als de geschikte tijd daarvoor was aangebroken, de geboortegrond zijn geheele onafhankelijkheid moesten doen herkrijgen. In 1830, terwijl het door geheel Europa gistte, achtte men den tijd gekomen; de Juli-omwenteling te Parijs was uitgebroken en de samengezworenen oordeelden het oogenblik daarom op te staan. Aan den avond van den 29sten November, werd het afgesproken teeken, het in brand steken van een brouwerij te Warschau, gegeven; alle voorname gebouwen in die stad werden bezet, grootvorst Constantijn ontkwam met levensgevaar en de Russische troepen waren genoodzaakt overhaast de wijk te nemen. Maar ook nu, evenals vroeger, heerschte onder de Polen groote verdeeldheid; Chlopicki,

*) Alem-standaard; Dagh-berg.

die als dictator de leiding in handen had, verwachtte meer van onderhandelingen dan van den strijd; Czartoryski en zijne medestanders vertrouwden op het zwaard. Den 26sten Mei 1831 bezweek het Poolsche hoofdleger in den slag bij Ostrolenkan; den zevenden September viel Warschau den Russen in handen — de worstelstrijd was ten einde en de keur der Poolsche natie werd naar Siberië verbannen.

Tot Augustus van dat jaar was Adam George Czartoryski voorzitter der nationale regeering, toen nam hij, na een groot deel van zijn reusachtig vermogen door den vrijheidskrijg verloren te hebben, de wijk naar Parijs, waar hij, door zijne mede-vluchtelingen, als koning der Polen werd begroet en in 1861 stierf. Ook aan de Seine vergat hij zijn ongelukkig vaderland niet en hield een wakend oog gevestigd op hen, die, evenals hij zelf, onder vreemden een toevlucht moesten zoeken. Zoo trokken zijn aandacht de vruchtbare dalen van Klein-Azië, waar een drietal der zijnen, op denzelfden tijd, dat Frankrijk hem gastvrij opnam, een vriendelijk onderkomen werd aangeboden door leden van de orde van de Lazaristen, die daar het landbouwbedrijf uitoefenden. Een tiental jaren later kocht de vorst een zeer uitgestrekt terrein aan den voet van den Alen-Dagh en kon iedere Pool, die dit wilde, zich daar vestigen en er zich een bestaan verschaffen. Vooral in 1854 werd hiervan ruimschoots gebruik gemaakt en de thans zoo bloeiende, welvarende kolonie Tschiftlik, naar haren stichter ook Adam pal geheeten en bij de Turken als Tschinghane Konak bekend, is feitelijk in dat jaar gesticht. Slechts twee vrouwen en één man, zijn nog in leven van allen, die de vlucht namen van de Weichsel naar de woest romantische dalen van Klein-Azië, waar zij de vrijheid terugvonden, die zij in hun vaderland moesten derven; al de anderen, die thans Tschiftlek bewonen, ook Marcal Bikowsky en de zijnen zagen nooit met eigen oogen het land dat hun zoo na aan het harte ligt.

In een ruime kamer met gewitte wanden en leemen vloer, waarvan een houten tafel, twee ruwe stoelen, een lâtafel en drie kribben met stroozakken, het geheele ameublement uitmaakten, het galavertrek van een boerenwoning, werden ons ham, eieren, brood en vruchten voorgediend en als drank heerlijk frissche melk, toen begaven wij ons naar het woonvertrek om nog eenige oogenblikken met de bewoners der hoeven te kouten, voor wij ons ter ruste begaven. En daar in die sobere woning te midden van een Aziatisch woud, terwijl de jakhalzen huilden en de hofhond den rondsluipenden wolf aanblafte, luisterden wij naar de verhalen en legenden van een volk, dat ondergaat en niet onder wil gaan, dat worstelt met zijn lot en zich met lijf en ziel vast klemt aan zijn bestaan; dat zijn vorsten blijft eeren, die ook zijn ondergegaan in den strijd des levens.

Daar in den hoek van het lage, schaars verlichte vertrek, tusschen een ijzeren krib en een ruwe withouten tafel, zit een sober gekleed man; zijn geheele voorkomen wijst op de moeilijke dagen, die hij beleefde, maar het vuur zijner oogen is niet uitgebluscht. Hij heeft aan de wijze, waarop ik het Duitsch spreek, bemerkt dat ik Nederlander ben en met warme belangstelling vraagt hij naar Paul Kruger, naar De Wet, naar Steyn, naar Botha.

Waarom deze vragen?

Waar heeft deze eenvoudige mensch, die groote kennis gekregen van alles wat daar voorviel in het uitgemoorde Zuid-Afrika, van dat verschrikkelijk drama, waarbij een heldenvolk werd afgemaakt? Hij sprak van de helden met Hollandsch bloed in de aderen, hij vergeleek ze met de heldenscharen zijner voorvaderen worstelende tegen den Rus.

Graaf Haliczky is het, die met mij spreekt, de laatste telg van het vorstenhuis, dat eens Galicië, Volhynië en Polonië beheerschte, eens een Poolsch magnaat, nu een banneling.

Terwijl de uitgestrekte ruïnen van het kasteel Halicz, het stamslot, eenzaam daar liggen aan de boorden van de Dnieper, dwaalt de laatste vorstelijke eigenaar rond door de dalen en langs de hellingen van den Alem-Dagh en houdt hij bij de eenvoudige landlieden van Tschiftlik de traditiën van het verdrukte Polenvolk, welks nakomelingen zij zijn, in eere; wekt hen op niet te versagen; eens zal de dag der verlossing aanbreken.

En toen de mannen van het boerenvolk, daarginder in Afrika's binnenlanden, hun reuzenstrijd streden, Holland's Koningin Kruger redde uit Albions hand en de schoone regelen:

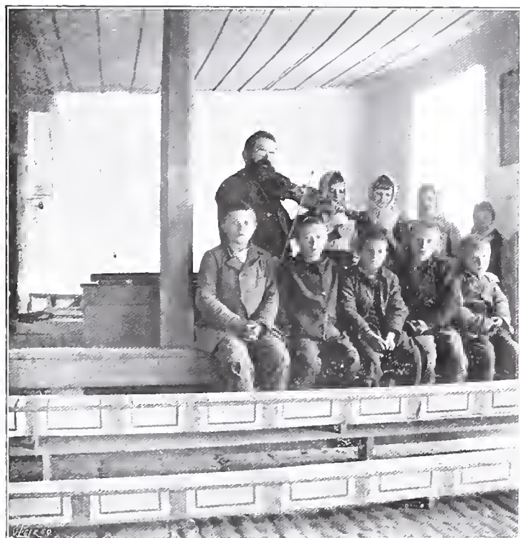
> „Dat Buren volk, dat wid van hier
> vör recht un Friheit stritt,
> dat un jo all sid Jahr un Dag
> in 't bitterst Elend sitt,
> As sin Oom Paul an Dine Dähr
> kloppt' in sin Sorg un Not,
> Böd'st Du em drist Die lütte hand
> God segn' Di Dinen Maaid!"

zooveel gemoederen ontroerden, toen droomden dan ook vorst Haliczky en de zijnen van een redden uit den nood....

Het heeft niet mogen zijn!

* * *

De koude regen van den vorigen avond vergalde ons ook den volgenden dag en maakte een bezoek aan de andere hoeven onmogelijk; bij reizen in de bergen is men vrijwel geheel afhankelijk van het weder en moet men zich maar leeren schikken naar de omstandigheden. Zoo hadden wij dan tijd te over om met Marçal Bikowsky en de zijnen over zijn bedrijf, zijn huis en zijn hof te spreken. De verhouding, waarin de landbouwkolonie Tschiftlik tegenover de Turksche regeering staat, is zeer eigenaardig. Reeds voor lange jaren hadden de Benedictijner Monniken, die sedert de tijden der Genueezen een groot klooster bezitten te Konstantinopel, uitgestrekte landerijen aangekocht aan de Klein-Aziatische kust, die de tot hunne orde behoorende Lazaristen in cultuur brachten en welke kolonie Fransch Tschiftlik wordt genoemd. Van hen kocht, zooals reeds werd gezegd, vorst Ada George Czartoryski de gronden, die hij voor zijne vluchtende landgenooten had bestemd en droeg hun deze in eigendom over. Protectoraat oefende over deze landlieden niemand; de Turken lieten hen gaarne met vrede en zagen met genoegen aan hoe wilde, woeste onbegaanbare wouden herschapen werden, door noeste vlijt en volharding, in welige grasvelden en vruchtbare akkers, waar allerlei graansoorten uitstekend gedijen; in hoven en gaarden vol heerlijke tuinvruchten en uitstekende ooftboomen. Na eenige jaren werd met onderling overleg een soort van grondbelasting ingevoerd; later werden ook accijnsen geheven van den oogst en den veestapel en zoo kwam al meer en meer aan het licht de scheeve verhouding der emigranten, afkomstig uit het niet meer bestaande koninkrijk Polen, tegenover de regeering van den Sultan, die hen eerst vrij liet, maar nu langzamerhand als eigen onderdanen gaat beschouwen en behandelen. Wel geen groote geschillen zijn tot dusverre ontstaan, maar toch komen zoo nu en dan zaken voor, die geregeld moeten worden en dat heeft er reeds enkelen toegebracht zich onder protectie te stellen van eene Europeesche mogendheid. Uit den aard der omstandigheden geven zij aan Frankrijk de voorkeur, maar ook aan Oostenrijk wordt hulp gevraagd, wat voornamelijk een gevolg is van de Germaansche zeden en gewoonten der kolonisten en hunne besliste voorliefde voor de Duitsche taal, die hun bijna even dierbaar is als hunne moedertaal, het Poolsch. Zoo sterk is dit ingeworteld, dat de dorpsonderwijzer, toen wij den volgenden dag zijne school bezochten en hij, ons ter eere, een liedje aan deed heffen, daarvoor het bekende „Wie viel Sterne am Himmel stehen", uitkoos, dat voor de kleine Poolsche kinderen blijkbaar een oude bekende was.

DE SCHOOL VAN MEESTER DOMINCH

Een aardige groep vormden zij, die zes jongentjes en zes meisjes, die meester Dominch onder zijne hoede heeft en op moet voeden in Christelijke en maatschappelijke deugden, het lezen en het schrijven. Lang wordt hem daarvoor de tijd niet gegund, want in den winter kunnen de meesten niet komen wegens de onbegaanbare wegen, en in den zomer moeten de kleuters dikwijls medehelpen op het veld of in den tuin; leerplicht is tot Tschiftlik nog niet doorgedrongen en de meeste ouders houden hunne telgen op tienjarigen leeftijd voor voldoende ontwikkeld om den strijd des levens aan te binden.

Maar meester Dominch doet toch zijn best en staat vooral bij de moeders zijner discipelen hoog in aanzien, want hij woonde langen tijd in het Heilige Land en is een buitengewoon zachtzinnig mensch, zoodat hij, behalve op zijn vast salaris van twee Turksche ponden, *f* 24 per maand, nog op vele emolumenten kan rekenen, zooals koffie, suiker, ham en eieren, alles louter goede zaken.

Tegen den avond werden onze paarden, weder gezadeld en onder geleide van den oudsten telg der Bikowsky's de moeilijke tocht naar Beïcos, aan de kust, aanvaard. Vorst Haliczky vergezelde ons, en wierp, toen wij den top van den berg hadden bereikt, nog een langen blik op het door de dalende zon heerlijk verlichte Tschiftlik, de kolonie zijner landgenooten, van zijn volk.

„De kroon, het rijkszwaard en de rijksappèl van Polen zijn in de koninklijke schatkamer, het Grüne Gewölbe, te Dresden!" kwam het fluisterend van zijne lippen. Met deernis zag ik den jongen banneling aan: „Ja", zeide ik zacht, medelijdend, „ze zijn daar, ik heb ze gezien."

„Ze behooren mij!" klonk het met een snik.

Konstantinopel, April 1904.

DE MAARSCHALKEN VAN † † FRANKRIJK ONDER HET † † EERSTE KEIZERRIJK. DOOR C. F. GIJSBERTI HODENPIJL.

Den 20sten December a.s. zal het honderd jaar geleden zijn dat Napoleon I zich tot erfelijk Keizer der Franschen liet kronen, na den 18den Mei 1804 tot die waardigheid te zijn geproclameerd.

Zijn nieuwe troon moest met luister worden omgeven, tengevolge waarvan zes grootwaardigheden, aan de middeleeuwen ontleend, in het leven geroepen en voorts maarschalken aan Frankrijk werden gegeven, bij besluit van den 19den Mei 1804.

De Groot-Dignitarissen droegen den titel van Prins, genoten vorstelijke eerbewijzen, vormden met den Keizer den Grooten Raad des Rijks en vertegenwoordigden zijn persoon in geval van afwezigheid.

Deze vertegenwoordigers waren:

Joseph Bonaparte, de Aartskanselier van het Rijk, Cambacères, de Aartskanselier van Staat Eugène de Beauharnais, de Aartsthesaurier Lebrun, de Connétable Louis Bonaparte en den Groot-Admiraal Murat.

Tevens werden er 4 honoraire maarschalken gekozen uit de generaals, die zitting hadden in den Senaat en als zoodanig niet meer in werkelijken dienst waren. De Keizer benoemde daartoe Kellerman, Lefèbvre, Pérignon en Serrurier.

Van de 16 maarschalksplaatsen, bestemd voor de Generaals in werkelijken dienst, vervulde Napoleon er 14, welke allen in den worstelstrijd van het Revolutionnaire tijdperk gevormd en meest uit het volk waren voortgekomen; de beide overblijvende plaatsen hield hij ter beschikking.

Napoleon moet het ongetwijfeld hebben betreurd, dat niet meer tot die waardigheid konden worden geroepen zijn oud-strijdmakkers van Egypte, Kléber en Desaix benevens de grijze Dugommier met wien hij Toulon had genomen, welke allen reeds het wereldtooneel hadden verlaten.

Te beginnen nu met deze veertien maarschalken, die, op twee na, door *le petit caporal* nog daarenboven met adellijke titels voor bewezen diensten werden begunstigd, zullen we enkele bijzonderheden uit hun levensloop in korte trekken mededeelen.

1. Jean Baptiste Graaf Jourdan, geboren te Limoges (Haut Vienne) 29 April 1762, ontving den maarschalksstaf wegens zijn overwinningen van Wattignies, 16 Oct. 1793, en Fleurus, 26 Juni 1794

JOURDAN.

Sedert 1803 was hij lid van den Senaat en daarna Staatsraad. Als generaal-majoor stond hij Koning Joseph Napoleon in Napels en vooral in Spanje ter zijde. Lodewijk XVIII verhief hem in 1815 tot graaf. Hij was voorzitter van den krijgsraad in de zaak van maarschalk Ney, viel in ongenade, daar de raad zich incompetent verklaarde, maar werd in 1819 tot pair verheven. In 1830 werd hij gouverneur van het Hôtel des Invalides te Parijs en overleed in 1833.

2. ALEXANDRE BERTHIER, Prins van Neufchâtel en van Wagram, Opperjagermeester, Vice-Connétable, Minister van Oorlog, Majoor-Generaal van het leger te velde en in alles Bonaparte's rechterhand, was geboren te Versailles den 20sten November 1753.

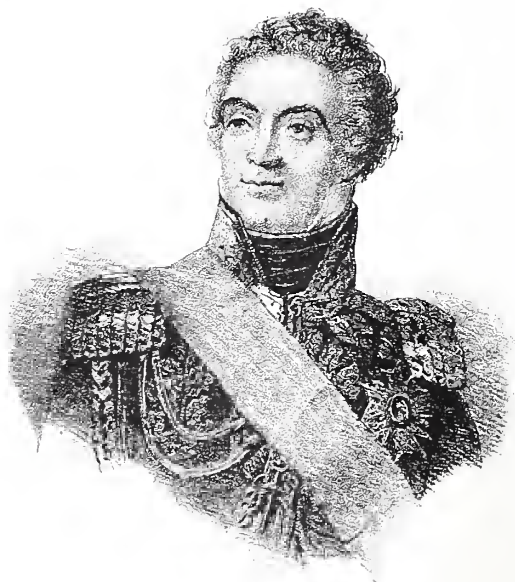
Voor de Fransche Revolutie ging hij met Lafayette naar Amerika en streed voor de onafhankelijkheid der koloniën dapper tegen de Engelschen. Gedurende de omwenteling werd hij Generaal-Majoor der Nationale Garde te Versailles en klom in 1795 op tot divisie generaal bij het leger in Italië. Hij stond tot Bonaparte in zeer vertrouwelijke betrekking, en diende hem met zijn talent en zijn kennis bij al zijne veldtochten. Zijn geest wist de gebeurtenissen met juistheid te schetsen maar de gave ontbrak hem er kleur en leven aan te geven, van daar dat in al de door hem vervaardigde rapporten de krijgszaken met groote nauwkeurigheid doch in sobere bewoordingen worden verhaald.

Napoleon overlaadde hem met gunstbewijzen. Hij ontving van den keizer de door Pruisen afgestane vorstendommen Neufchâtel en Valingin, en, na den slag van Wagram tot belooning zijner betoonde dapperheid, den titel van Prins van Wagram.

Na den val van Napoleon betoonde hij zich ondankbaar voor de van dezen ontvangen gunstbewijzen en onderwierp zich aan Lodewijk XVIII. Toen die vorst in het voorjaar van 1814 te Compiègne verscheen, alwaar het voorloopig Bestuur de Ministers en de Maarschalken hem hun hulde kwamen aanbieden, was het Berthier die Z. M. uit naam der Maarschalken van Frankrijk verwelkomde. Deze zeide toen o. a.: „Que la France, gémissant depuis vingt-cinq ans sous le poids des malheurs dont elle était accablée, attendait le jour fortuné qu'elle voyait luire." *) Berthier had moeten zeggen „tien jaren" doch hoe dit zij, is het niet meer dan trouweloos dat deze taal werd gesproken door een persoon, dien de Keizer met weldaden en gunsten had overladen!

Bij den intocht van Lodewijk XVIII te Parijs was het weer Berthier, die aan het hoofd van den stoet reed waarin zich verscheidene maar-

*) Mémoires de M. de Bourrienne, tome X. Paris 1830.

BERTHIER.

schalken bevonden en bij welke gelegenheid hij door het volk met den kreet van: „A l'île d'Elbe, Berthier! à l'île d'Elbe!" ontvangen werd. *) Het volk gevoelde fijner dan de voormalige gunsteling van Napoleon.

De gebeurtenissen van 1815 brachten hem echter tot geheele radeloosheid en hij week naar Bamberg. Hier eindigde hij den 1sten Juni 1815 op het kasteel Bamberg, dat toenmaals de woonplaats was van zijn schoonvader den gewezen vorst van Deux-Ponts, tevens zwager van den Koning van Beieren, op noodlottige wijze zijn leven. Binnen zijn paleis de muziek van eenige regimenten hoorende, trad hij voor het venster om ze te zien voorbij trekken. Deze regimenten waren voor Frankrijk bestemd en het zien dier troepen ontroerde hem zoodanig, dat hij, door een beroerte getroffen uit het venster op de straat nederstortte, alwaar hij weldra den geest gaf.

3. André Masséna, Prins van Essling, Hertog van Rivoli, werd 6 Mei 1758, te Nice geboren, waar zijn vader wijnhandelaar was. Eerst werd hij voor de koopvaardij bestemd, maar daar die loopbaan hem geen vooruitzichten opende trad hij in dienst bij het regiment „Royal-Italien." Na veertien jaren gediend en het slechts tot den graad van adjudant-onderofficier gebracht te hebben, nam hij, na intusschen in het huwelijk te zijn getreden, ontslag uit het leger en keerde in het burgerlijke leven terug. Toen de omwenteling uitbrak omhelsde hij met geestdrift de zaak der vrijheid, trad wederom in dienst en ging een nieuw leven tegemoet. Snel klom hij nu in rang op en zag zich in 1794 reeds tot divisie-generaal bevorderd. Bij hetzelfde besluit, waarbij hij zich tot dezen hoogen rang verheven zag, werd Bonaparte tot brigade-generaal benoemd, en was Masséna toen eenigen tijd Generalissimus der Fransche Republiek. Hij won den slag van Zurich toen Brune de Anglo-Russen te Castricum versloeg en Bonaparte zich gereed maakte uit Egypte te repatrieeren.

*) Mémoires du Duc de Rovigo [Savary] tome VII. Paris 1828.

MASSÉNA.

Masséna had den bijnaam van *l'Enfant chéri de la Victoire* en wegens zijn buitengewone verdiensten als tacticus werd hem den Maarschalksstaf toegekend.

Na den vrede van Tilsit werd hij tot Hertog van Rivoli verheven. Op een jachtpartij van het hof schoot Berthier, doch ook wordt beweerd dat het Napoleon was, hem bij ongeluk het linkeroog uit.

Na den slag bij Wagram verhief Napoleon hem tot vorst van Essling. De Keizer zond Masséna naar Portugal, maar beging den misslag hem het opperbevel binnen het geheele Spaansche schiereiland niet op te dragen. Verscheidene Fransche legers waren over dit laatste verdeeld, wier aanvoerders naijverig op elkander waren en hun opperbevelhebber onder allerlei voorwendsels hun ondersteuning onthielden. Masséna zag zich aan alle kanten misleid. Men had hem de stellige verzekering gegeven, dat hij 90,000 strijders onder zijne bevelen zou hebben, maar hij vond noch de troepen, noch den krijgsvoorraad, die hij behoefde. En toen gebeurde er, wat er bij dergelijke omstandigheden gewoonlijk gebeurt, zij die de aanklagende stem van Masséna te vreezen hadden, beijverden zich om tegen hem te schreeuwen en hij gaf hun ruim spel, want, boven iedere aanklacht verheven, be-

LANNES.

waarde hij het stilzwijgen. Het Engelsch Portugeesche leger was tenminste tweemaal sterker dan dat der Franschen en toch zou het Masséna, wanneer hij slechts goed ondersteund ware geworden, gelukt zijn, om over Wellington te zegevieren. Een ernstige ziekte noodzaakte hem om naar Frankrijk weder te keeren. De Keizer droeg hem toen het bevel over de 8ste militaire divisie (Marseille) op.

Vermelden wij nog dat geheel in tegenstelling met de maarschalken Soult en Suchet die voor het welzijn der soldaten gedurende den Spaanschen veldtocht ter dege zorg droegen en het hun vooral aan noodzakelijke kleeding stukken als lakens, hemden, schoenen enz. niet deden ontbreken, was Masséna slechts er op uit om zijn eigen kas met klinkende specie te vullen.

Hij gaf geen gehoor aan de roepstem van Napoleon om hem bij zijn terugkomst uit Elba te volgen en nam eerst na den slag van Waterloo het bevel over de Nationale Garde te Parijs op zich. Na de tweede restauratie leefde hij ambteloos en stierf in 1817. Op het kerkhof Père Lachaise te Parijs prijkt op zijn graf een obelisk van wit marmer.

4. Jean Lannes, Hertog van Montebello, uit arme ouders te Lectours (Gers) 10 April 1769 geboren, was blauwverversknecht te Auch, toen de Fransche omwenteling uitbrak, trad in 1792 als vrijwilliger in dienst en klom door dapperheid reeds in 1795 tot Overste op. Na den vrede van Bazel door den volksvertegenwoordiger Aubry op de lijst der officieren geplaatst, die wegens onbekwaamheid werden afgezet, trad hij als vrijwilliger bij het leger van Italië in dienst, waar hij de opmerkzaamheid van Bonaparte tot zich trok, onder wien hij spoedig tot den rang van brigade-generaal opklom. In 1802 zag hij zich als gevolmachtigd minister naar Portugal gezonden, welke benoeming, naar beweerd wordt, een soort van ongenade was en door intrigues moet bewerkt zijn.

De loopbaan van dezen *Roland*, die kort maar schitterend was, eindigde in den slag bij Essling 22 Mei 1809, toen een kanonskogel hem de beide beenen trof.

Interessant is 't te vernemen wat omtrent die zware verwonding Generaal Thoumas in zijn biographie over Lannes mededeelt *). „De chirurgijns verbonden hem en hielden daarna een geheime conferentie waarbij de Larrey er voor was het been waarvan de knieschijf gebroken was af te zetten. Een van hen wilde beide beenen afzetten. Dr. Yvan verzette zich tegen alle amputatie, hij kende den maarschalk sinds lang en verzekerde dat zijn zedelijke moed hoop gaf hem te redden, terwijl een operatie hem bij de heerschende zoele en onweersachtige weersgesteldheid zou dooden.

Daar Larrey aan het hoofd van den Geneeskundigen dienst stond werd het been afgezet. De maarschalk onderging de operatie met grooten moed en nauwelijks was zij afgeloopen of de Keizer verscheen. Die ontmoeting was treffend. Napoleon viel op de knieën en omhelsde al weenende den maarschalk wiens bloed zijn wit vest kleurde. Het verhaal dat Lannes den Keizer verwijten zou hebben gedaan is uit de lucht gegrepen, want de latere Generaal Marbot die als adjudant van den maarschalk bij die ontmoeting tegenwoordig was en diens lichaam ondersteunde, zoodat hij ieder woord kon opvangen dat gewisseld werd, bevestigt zulks op de meest stellige wijze. De maarschalk was integendeel geroerd en toen Napoleon hem moest verlaten daar zijne tegenwoordigheid bij de troepen

*) Paris, Calmann Levy 1891.

vereischt werd, zeide hij tot Lannes: „Ge moet blijven leven, vriend", waarop deze antwoordde terwijl hij 's Keizers handen greep: „Dat wensch ik, als ik nog nuttig kan zijn voor Frankrijk en voor Uwe Majesteit!"

Doet dit tooneel ons niet een blik in het zieleleven van Napoleon geven en zien we hier tevens niet uit dat deze man van ijzer en staal somwijlen ook gevoelsmensch kon wezen?

Na een smartelijk lijden bezweek L. den 31 Mei 1809; zijn stoffelijk overschot werd naar Straatsburg overgebracht en in 1810 in het Pantheon te Parijs bijgezet. Napoleon getuigt van L. in zijn Mémoires gedicteerd op St. Helena: *„Lannes was de beste der Fransche generaals die op het slagveld met 25,000 man Infanterie kon maneuvreeren"*

Als krijgskundige stond L. boven Moreau en Soult en was na Massena een veldheer wiens krijgsgenie bovenal op het slagveld als door inspiratie met kracht ontwaakte.

Lannes was gehuwd met mej. Guéhéneue die hem verscheidene kinderen schonk en in 1810 tot hofdame bij Keizerin Marie Louise werd aangesteld.

5. MICHEL NEY, Hertog van Elchingen, Prins van de Moskowa, geboren den 10en Januari 1769 te Sarrelouis Moselle, trad reeds vroegtijdig in dienst en was bij het begin der omwenteling officier der huzaren. Hij onderscheidde zich onder Kléber, werd in 1796 brigade-generaal, in 1799 divisie-generaal, diende hij het leger van den Donau en den Rijn en nam aan Napoleon's veldtochten met roem deel.

Tijdens den Russischen veldtocht verrichtte hij bij Smolensko, vooral echter aan de Moskowa wonderen van dapperheid. Napoleon noemde hem hier *„le brave des braves"* en schonk hem na den slag, den titel van Prins van de Moskowa. Bij den noodlottigen terugtocht van de Moskowa redde hij de overblijfselen van het groote leger.

In den veldtocht van 1814 streed hij met vertwijfeling, maar, daar alle tegenstand vruchteloos was, dwong hij den Keizer als 't ware afstand te doen van den troon en ging tot de partij der Bourbons over. Lodewijk de XVIII benoemde hem tot pair en gaf hem een belangrijk commando.

Bij den terugkeer van Napoleon in 1815 gaf Ney de ontstelde koninklijke familie de verzekering, dat hij Napoleon „als een wild dier in een ijzeren kooi naar Parijs zou brengen" *). In weerwil van deze belofte liep de maarschalk door zijne wankelmoedige natuur waarschijnlijk geen weerstand hebbende kunnen bieden aan den betooverenden invloed van Napoleon, met zijn geheele legercorps tot den Keizer over, wiens weg naar Parijs een onafgebroken triomftocht was.

In den slag bij Waterloo streed Ney met onbezweken moed, doch zijn gehouden gedrag tijdens de honderd dagen had tengevolge hij door de Kamer der Pairs werd ter dood veroordeeld.

De executie geschiedde in den morgen van den 7en December 1815 aan het uiteinde van den tuin van het „Luxembourg" te Parijs. Nauwelijks was hij daarheen geleid of hij plaatste zich voor het executie-peloton, legde de rechterhand op de borst, wierp zijn hoed van zich en riep uit: „Leve Frankrijk! Richt op het hart, kameraden!"

Gemeenzaam in den omgang met zijn wapenbroeders toonde hij zich nimmer, hij was jaloersch van hen, behalve van Maarschalk Macdonald met wien hij op goeden voet stond. Met den Prins van Neufchâtel

*) Mémoires de la duchesse d'Abrantès XVIII, Paris 1834.

NEY.

AUGEREAU.

was hij gebrouilleerd en in zijn hart verfoeide hij Napoleon *).

Op den smallen drempelsteen dien zijn graf op Père Lachaise bedekt staat slechts te lezen: „Au maréchal Ney."

6. Pierre François Charles Augereau, Hertog van Castiglione, geboren te Parijs, 11 November 1757, zoon van een koopman in vruchten, had voor de vestiging van het Fransche Keizerrijk een veelbewogen leven achter zich. Eerst diende hij als karabinier in het Fransche leger, daarna als deserteur in Oostenrijk, Spanje, Portugal en Napels en vestigde zich in 1787 als schermmeester te Napels. Toen hij in 1792 met zijne landgenooten van daar verbannen werd, trad hij als vrijwilliger bij het leger in Italië en klom zeer spoedig tot de hoogere rangen op, zoodat hij reeds in 1794 bij het leger der Pyreneeën als brigade-, en bij het leger van Italië als divisie-generaal onder Bonaparte aangesteld werd. Hij nam aan de meest bekende veldtochten van Napoleon deel en voerde het opperbevel over de troepen der Bataafsche Republiek van Januari-Juli 1800. Napoleon schatte hem hoog wegens zijn eerlijkheid en

*) Mémoires du général Baron de Dedem de Gelder, Paris 1900.

strenge tucht, maar twijfelde aan zijn veldheerstalent en was hem wegens zijn Republikeinsche gevoelens en heftigheid weinig genegen.

Generaal Baron de Marbot *) getuigt echter van hem dat hij een welwillende persoonlijkheid was en dat van de vijf maarschalken onder wiens bevelen hij diende Augereau degene was die hart voor zijn officieren had en met wie hij omging als de vader met zijne kinderen.

Als staaltje van zijn geestkracht diene dat hij zich in den slag bij Eylau op zijn paard liet vastbinden daar de koorts hem zoodanig had aangegrepen dat hij niet zadelvast was. Zijn korps werd in dien slag deerlijk gehavend en hij zelf zwaar gewond, waarna Napoleon hem tot herstel zijner gezondheid naar Frankrijk terugzond.

Toen hij in 1814 de abdicatie van Napoleon te Valencia vernam, maakte hij deze in harde bewoordingen aan zijn troepen bekend, terwijl hij de Keizer bij een ontmoeting op diens reis naar Elba beleedigend bejegende. Hij bood zijn diensten aan, aan Lodewijk XVIII, die hem tot pair van Frankrijk benoemde en een commando in Normandië toevertrouwde. In 1815 verklaarde hij zich weer voor Napoleon, die hem echter als verrader beschouwde en niet aanstelde. Ook na de herstelling van het Koningschap kreeg hij geen betrekking, hoewel hij pair van Frankrijk bleef. Hij begaf zich naar zijn landgoed La Houssaie, waar hij 11 Juni 1816 overleed.

*) Mémoires I. p. 180.

BRUNE.

7. Guillaume Marie Anne Brune, geboren te Brives-la-Gaillarde, 13 Maart 1763, leefde tot 1792 als boekdrukker te Parijs, nam deel aan de omwenteling, was de vriend van Danton e. a., ging in 1792 als burgercommissaris naar Belgie, streed in 1793 tegen het insurgenten-leger der Gironde en voerde in 1796 en 97 eene brigade aan in het leger van Italië onder Bonaparte. Hoewel hij als opperbevelhebber van het Gallo-Bataafsche leger, dat in 1799 in Noord-Holland tegen het Anglo-Russische leger optrok, lauweren oogstte, had hij die hoofdzakelijk te danken aan het vermetel optreden van den generaal Vandamme. *) De gunstige afloop van dien veldtocht deden hem voor den maarschalksrang in aanmerking komen.

Hij nam in 1807 Straalsund in, maar viel in ongenade, vermoedelijk omdat hij het continentaal stelsel niet streng genoeg gehandhaafd en den Zweden de gunstige capitulatie van Rügen toegestaan had. Tot Napoleon's val bleef hij buiten betrekking. In 1814 voegde hij zich bij Lodewijk XVIII, die hem echter geene aanstelling gaf. Hierover ontevreden, verklaarde hij zich bij de terugkomst van Napoleon voor dezen en kreeg het bevel over het leger van de Var. In deze betrekking schijnt hij zich den haat der Groenbende (Verdets) en der dweepzieke bevolking in het Zuiden op den hals gehaald te hebben. Na den slag bij Waterloo bood hij Lodewijk XVIII nogmaals zijn diensten aan. Toen hij echter op reis was van Toulon naar Parijs, werd hij 2 Augustus 1815 te Avignon door het gemeen laaghartig vermoord en zijn lijk in de Rhône geworpen.

8. Joachim Murat, Groot-Admiraal van het Keizerrijk, Groot-Hertog van Berg en Kleef en Koning van Napels, geboren te Bastide bij Cahors, 25 Maart 1771, was Napoleon's zwager door zijn huwelijk met diens jongste zuster Caroline (20 Jan. 1800). Hoewel hij de zoon van een herbergier was, kreeg hij een goede opvoeding, studeerde een tijd lang in de godgeleerdheid, maar werd vrijwilliger bij het leger der Ardennen.

*) Mémoires du général Baron Thiébault, tome III. Paris 1895.

In 1795 werd hij aangesteld als adjudant van Bonaparte bij het leger van Italie en van toen af was de Fortuin hem gunstig.

In de meeste veldtochten van Napoleon droeg hij het opperbevel over de cavalerie, die onder zijn leiding steeds een onstuimige dapperheid ten toon spreidde. Na den vrede

MURAT.

van Tilsit droeg Napoleon hem het opperbevel over het leger in Spanje op. Hij trok 2 Maart 1808 als overwinnaar Madrid binnen, maar werd, daar hij zich als koning van Spanje begon te beschouwen, naar Frankrijk teruggeroepen. Toen Joseph Bonaparte tot koning van Spanje werd benoemd, besteeg Murat in diens plaats den Napelschen troon en werd 1 Augustus 1808, onder den naam van Joachim I Napoleon, als koning der beide Siciliën uitgeroepen. Hij bezat een goed uiterlijk, veel eerzucht, dapperheid en voortvarendheid, doch hij bezat geen zedelijke geestkracht en was volstrekt geen staatsman.

Na den slag bij Leipzig vatte hij het besluit op om de verstandhouding met Napoleon te breken. Hij sloot in Januari 1814 een verdrag met Oostenrijk, waarbij hij beloofde 30,000 man bij de bondgenooten te zullen voegen, die hem daarvoor den Napelschen troon verzekerden. Hij trok tegen Prins Eugenius op, maar mistrouwen tegen de bondgenooten en oude gehechtheid aan Napoleon deden hem spoedig tot werkeloosheid vervallen.

Het Weener Congres leende het oor aan de Bourbons, die zijne vervallen verklaring van den Napelschen troon verlangden. Murat bracht nu een aanzienlijk leger op de been en trad in geheime verstandhouding met den Keizer op Elba. Toen hij diens landing te Cannes vernam, trok hij met 40,000 man tegen de Oostenrijkers op, doch na eenige onbeduidende gevechten zag hij zich door zijn leger verlaten. Hij ontvluchtte naar Napels, vond de geheele bevolking in opstand en nam daarop de wijk naar Ischia, van waar hij naar Frankrijk overstak. Napoleon wees hem de omstreken van Toulon als verblijfplaats. Na den slag van Waterloo nam hij het dwaze besluit om Napels te heroveren, scheepte zich 28 September met 250 aanhangers in, landde, nadat een zware storm zijn flotille verspreid had, 8 October te Pizzo aan en proclameerde zich als Koning en en bevrijder. Hij werd echter gevangen genomen en naar het kasteel van Pizzo gevoerd. Een krijgsraad veroordeelde hem ter dood en 13 October 1815 werd hij in een der zalen van het kasteel gefusilleerd. Hij zag den dood met onverschrokkenheid te gemoet; blinddoek en stoel van zich wijzende, zeide hij tot de soldaten: „ik heb den dood te dikwijls getart, om hem nu te vreezen, legt op het hart aan.''

(Wordt vervolgd).

AAN DEN DIJK. DOOR HERMAN LYSEN. † † † † † † † † † † †

(Slot).

Vrouw Wisse kwam 'r zoon zoeken. Nog altijd uit-barstend van kokende woede dribbelde ze driftig binnen op 'r korte beentjes; 'r zware buik en 'r hangende borsten schudden vettig en ze sloeg met 'r pafferigen kop heen-en-weer als een dolle; de dwaze kale schedel glom zweeterig. Ze sperde de fletse oogen groot-open en den breeden mond tot een vierkant gat, waaruit de hakkelende val van sputterend-heete woorden klaterend neerkletterde en uit-braakte. De dikke armpjes stootte ze druk in en uit alsof ze aan 't boksen was.

„'n Schande . . . 'n schande . . . jij, jij . . . groote lummel van 'n vent . . . jij zonder werk. . . . Motte we dóód-hongere? .. Schaam jij je nie . . . luilak, òpvreter . . . dùrf jij je moeder nog onder d'oogen komme? . . .''

Gerrit haalde verlegen de schouders op, liet den vierkanten kop gedwee hangen, de oogen naar den grond, vol ontzag voor de moederlijke verwijten.

„Ik kan d'r toch niks aan doen, moeder,'' waagde hij benepen zich te verdedigen, „ik wìl toch ommers wel . . . maar as-ze je nou gedáán geve? . . .''

„Wàt gedaan geve? . . . Wàt wille? . . . 't Is nog elken winter zoo geweest . . . alle jaren . . . alle jaren. . . . Eerst met je groótvader . . . toén met je vàder . . . nóu met jóu . . . alle winters zoolang as 'k leef, was 't hongerlije en kou-lije . . . Wèrke? Hómaar. . . . Dáár mot je voor trouwen . . . om 'r nog 'n schep kinders bij te krijge . . . ook hongerlijers. . . .''

„De Heere . . .'' begon de oude voor 't bevroren venstertje haar eentonig stem-gesuizel te verheffen.

Maar woedend viel vrouw Wisse haar in de rede: „Wàt Heere? . . . Wàt Heere? . . . Jij altijd met je bijbel! . . . Je lijdt nèt zoo hard honger as wíj. . . . Wat hèb 'k d'r an? . . . Je wordt gebore met honger, je groeit op met honger en je gaat dood an de honger . . . Allemaal snert, hoor! . . . Je ken je bijbeltje tòch nie opvrete. . . . As-je 't nie haalt, brenge ze 't jou al nèt zoo min as ons. . . .''

De deur van 't hutje was open-gebleven; geruischloos kwam Teun's vrouwtje binnen. Haar tengere lijf was als gebroken in de lendenen van over-groote moeheid; ze liet het bleeke kopje krachteloos op de borst hangen; toen ze 't gelaat ophief zag Pier in haar groote zwarte oogen een versteende verschrikking, een niets-ziende strakheid, alsof ze voortging in een droom. Smartelijk waren haar smalle bloed looze lippen opeen-geklemd tot een koude harde lijn

Ze ging zwevend, in de murmelende stilte die weer zich uit-spon van de oude vrouw voor 't ijs-bloemen-venster, recht op Teun toe, nam z'n hand tusschen haar smalle witte vingers, vroeg heesch en zacht, terwijl ze

naar hem opstaarde met haar vreemde oogen, of-ie mee ging naar huis. Hij knikte loom van ja, voelde zich weg-suizelen onder den onbegrijpelijken blik uit die groote zwarte oogen.

Maar plotseling zakte de jonge vrouw ineen, bijna geluidloos, alleen met een ritselend kneuteren van haar rokken. En ze bleef, aangezakt tegen Teun's beenen, roerloos liggen, de armen slap langs het lijf, het smalle kopje met de uitgespreide weelde van losgegane zwarte haren achterover-geknakt, geel-bleek als ivoor, de oogen nu teeder verborgen achter de zacht-rooderige leden. Verschrikt boog Teun zich over haar heen, nam haar handjes in zijn knuisten; haar tengere vingers waren bloedloos-wit en koud als lijken-knoken; slap hingen de handen, gezwikt in de smalle polsen, in Teun's harde werk-vuisten. Hij knielde bij haar neer, nam haar in z'n armen, innig tegen z'n borst gedrukt; hij zoende haar voorzichtig, met kleine lieve kusjes, op haar geslotene oogen, haar smal-lijnenden mond, haar glanzende haarvacht. En hij fluisterde haar angstig, zacht en klagelijk, zoete naampjes in het oor, noemde haar z'n engeltje, z'n alles, z'n lieve, lieve wijfje. Hij huilde groote klare traan-druppels op haar lijk-bleeke ingezonken wangen.

Meer en meer menschen waren het opene hutje binnen-gekomen, waar men wist dat de beide laatst-ontslagenen waren ingegaan. Zwijgend, 't meest begaan met hun eigen lot, drongen allen om de bezwijmde vrouw heen.

Door het deur-gat vervaalde reeds de kleurlooze winterdag; sneeuwige nevels begonnen over de rechte slootjes te wazen, den horizon te ommisten. En achter het rijk-gesierde, transparant-kanten ijs-gordijn, met al de groote mooie uitwaaierende kelk-bladen, trillende ster-bloemen en vlokkig-blanke bloesems en de fijn-gesponnen herfstdraden, was het hutje dommelig te verschemeren begonnen, 'n onmerkbaar vernachten in het ruischende weven der koele draden van duisternis tot de fijn-koude knappend-broze wade van den vries-nacht.

Huilerig-mompelend was Teun dof voor zich heen aan 't vloeken.

„Gij zult den naam des Heeren niet ijdellijk gebruiken," ruischte het even-áángolvend gemurmel van d'oude vrouw voor 't venster.

Maar men lette niet op haar.

„Vervloékt zijn we . . . vervloékt . . . ééuwig vervloekt! . . . Dat mot je anzien. . . . Godgod, 't was beter dat we nooit, nooit geboren waren, wij . . . allemaal . . . allemaal hier an den dijk. . . . Vervloékte dijk . . . vervloekt. . . ."

Hij balde de vuisten, dreigde wild naar den schemeren achterwand van 't hutje, waartegen men den dijk zwaar en rond gezwollen wist.

Hij zag er gansch ontdaan uit, als een losgebroken krankzinnige, met z'n verwrongen, gelig-verbleekten kop tusschen z'n donkeren ringbaard, de bruine oogen wijd-gesperd en glazig, den mond zenuwachtig opgetrokken om de wreed-ontbloote tanden.

„Maar m'n kinders . . . vervloekt . . . as God ze in 't leven houdt . . . ze zulle nie an den dijk blijven . . . nie an den dijk, waar we dóódhongere . . . waar d'r al zoovéél doodgehongerd zijn. . . . De dijk is vervloékt . . . ìk vervloek 'm . . . ìk, ìk. . . ."

Hij kreet het wild en heesch van drift in de hoofden der ontroerde dijk-menschen, die om hem heen drongen. Maar dadelijk boog-ie zich weer teeder over z'n vrouw heen en begon opnieuw haar te kussen, lieve woordjes in haar fijne oorschelp te keuvelen en zoete beloften tot troost.

Toen zag Pier hoe met ruwe elleboogstooten Mie de anderen op zij drong en zonder op iemand acht te slaan de polsen en slapen der bewustelooze bevochtigde met koud water dat ze in een emmertje had meegebracht. Langzaam kwam de vrouw bij, zuchtte diep, rilde even koortsig en bewoog schuw de handen. Ze sloeg verwonderd de groote oogen op, sloot ze moe weer, en bleef zoo stil ademen tegen Teun's borst. Hij zoende haar zoetekens op de rozige oogleden, zei dat ze naar huis zouden gaan. Ze knikte loom, toestemmend.

En half-gedragen door Teun wankelde ze naar buiten. De buren drentelden achteraan, druk-beklagend.

Mie alleen bleef achter bij Pier in 't dompig-verduisterde hutje, waar alleen het teeder-bevroren raampje vaal lichtte en 't wittige

hoofdje van 't oude mummel-vrouwtje schemerde boven het dorre bijbeltje dat ze innig drukte in haar schoot met de schrale, kilbleekende handjes.

„Dacht je nou toch waaràchtig, Piertje, dat 'k dàt ook wou ondervinde?"

Zij was de eerste die de vroom-doormurmelde stilte brak met 'r harde stem. Maar ze vroeg het hem toch gemoedelijk, zonder valschheid. Hij maakte een moewe afwerende beweging met de hand, die ze nauw zag in 't donker: „Ik weet 't al.... Schei maar uit.... Je hèbt gelijk...."

En blij dat-ie 't eindelijk zoo volmondig toegaf, zonder verder tegenspreken, kwam ze op z'n knie zitten, drukte zich warmend tegen hem aan, wreef z'n kouwe handen tusschen haar warmere.

„Kijk, Pier.... dàt doet me nou plezier, dat je dàt eindelijk toch inziet.... Jonge, wat bèn je koud.... maar 't is hier ook bàr...." Ze rilde zelf even, met 'n korte schok-schoudering, voelde nu pas hoe de koude, fel en vlijmend, star in 't hutje stond, hoe zich de tallooze fijn-snijdende ijs-draden ònzichtbaar voort-sponnen van 't schemere bloem-venster uit door 't gansche donkere krotje: dit nachtvorstje zou hevig zijn!

Pier sloeg z'n arm om haar middel en kuste haar, bedaard, zonder hartstocht, op de kille wangen.

„Ik had zoo gedacht, Mie.... as we nou toch allemaal altijd honger en ellende motte lije an den dijk, waarom blijve ze dan allemaal hier?.... Téun vloekt op den dijk.... Gérrit vloekt op den dijk.... Je váder vloekte d'r op.... En ze blijve allemaal hier, en 't is toch altijd weer 't zelfde, elken winter...."

„Wat wou je dàn?" vroeg ze verwonderd.

Verlegen wat, maar aangemoedigd door het doffe donker, dat hen voor elkander bijna onzichtbaar maakte, durfde Pier eindelijk bekennen wat 'm bezig hield, al dágen lang, wat van een téeren twijfel was gegroeid tot een hàrd-vaste zékerheid in z'n vasthoudende hersenen.

„Wel.... 'k had zoo gedacht.... ergens ànders mot 't toch allicht beter weze.... in de stàd mot toch wel geld te verdiene weze...."

„Misschien wel," ontmoedigde Mie hem half-en-half op 'r onverschilligen toon, alsof 't haar niet aanging, ze 't ónbelangrijk vond. Maar hij liet zich niet afschrikken, hield met koppigheid vast aan het denkbeeld dat in z'n trage hoofd was vast-gegroeid als een wortelige plant: z'n geluk te beproeven in de stàd, in de vèrre ònbekende stad, waar zoo ontzàchlijk-velen léefden.

„'k Zou Teun en Gerrit willen vragen of die mee wouën gaan", vertelde hij verder, „dat zijn 'n paar flinke kerels...."

„Wel ja, vraag 't ze'ns", ried ze aan.

Onhoorbaar-stappend op hun kousen waren de beide kinderen binnengekomen; tastend in 't donker, de klompjes in de hand, zochten ze de oude vrouw voor 't venster op. Keesje duwde haar een homp gebedeld brood in de hand, fluisterde zelf-voldaan: „Hièr, grootemoe.... daar hei-je wat t'ete.... voel je 't wel?... Dat hebbe wíj voor je bewaard, hoor...."

„De Heere zal het je vergelde", prevelde 't bestje en begon, brommend als een spinnende poes, gulzig op 't brood te kluiven met 'r tandelooze kaken.

Antje was voor 't schemere venstertje gaan staan, aaide met 'r stijve vingertjes de weelde van figuren.

„Kijk's, kijk's Keesje", kraaide ze opgetogen, „daar hei-je 'n zonneblom.... en dáar 'n roos.... en dáar 'n tullep... 'n héele tuin..."

„'k Ga naar huis", kondigde Mie aan, ging op de deur toe, tastend langs den donkeren wand.

„Wacht-je even, dan breng ik je?", vroeg Pier, „'k mot eve de ouwe vrouw d'r onder stoppe."

Buiten prikten haar de scherpe ijs-naalden der kou fijn-valsch tegen gelaat en handen, zakte het als vries-koud water langs haar rug en steeg het als onbeschaamde kille handen langs haar beenen. 't Was fel-koud; 't vroor hoorbaar in den metalen nacht. Ondoordringbaar stond het donker voor haar omhoog, dicht tegen de oogen, en welfde laag over haar hoofd; hard-zwart als klinkend staal stond de vries-nacht om haar heen geklonken.

Maar Pier kwam vlug bij haar, sloeg den arm om haar heen, en bracht haar naar haar eigen hutje. Hij ging even mee naar binnen,

tastte in 't muffe donker naar den hoek van d'ouwen Jochem, vond een lijk-achtige kille hand in den zakken-rommel.

„Hoe is 't er mee, Jochem?"

't Reutelde uit het dikke zwart: „B'roerd, b'roerd... 'k wou da'k maar dóód was, dóód..."

„'k Ga werk zoeken, Jochem... in de stad..."

De zieke kneep flauwtjes de hand die de zijne vasthield.

„Goed, jonge... goed... m'n zege d'r op... Geld... in de stad... m'n zege..."

Alléén in den zwaar-zwarten nacht, in de oogen-priemende · huid-prikkelende vries-kòu, alléén op den hard-bevroren, ijs-knappenden dijk, stond Pier te turen het donker in, dat op-stond uit de rondomme zwart-verkoolde landen, neerhing uit den rookerig-verdoften hemel: Ja, de stad, de verre, vèrre stad... dáár wilde hij heen... en dáár zòu hij heen.... Niet langer hier, aan den dijk, waar al de ellende naakt lag om hem heen... niet langer vast-gegroeid wilde hij wezen aan dat zware, logge dijkdier, dat z'n loome lijf over de lage landen gestrekt had en roerloos al de wrakke hutjes liet leunen tegen z'n luie huid.... Naar de stàd, de lévende, woelende stad, met àl 'r hooge huizen en àl 'r kronkelende straten en àl 'r wemelende lichten en pralende winkelramen en 'r wriemelende, dooreen-gestrengelde, vast-geklitte en los-gewoelde stoeten van vlug-gaande, net-gekleede menschen en ratelende wagens en rollende rijtuigen en schellende trams.... Naar de stad, waar wèrk was te vinden en gèld te verdienen... gèld, zomer èn winter... gèld.... En dan zou hij Mie komen halen en met haar trouwen in de stad, met haar wonen in de stad... en altijd te eten hebben voor haar en haar zusjes en voor z'n eigen moeder en de beide kinderen. Dan zou Mie hem dankbaar zijn, vol ontzag naar hem opzien omdat-ie steeds geld genoeg thuis bracht... altijd, zomer èn winter.... Morgen zou-ie 't vragen aan Teun en Gerrit: die moésten 't toch ook wel willen.... Ze zouden met z'n drieën naar de stad loopen en er werk zoeken, drie stevige jonge kerels.... Ja, morgen zou-ie 't ze gaan vragen en dan dadelijk gaan... hoe eer hoe liever... wèg van dien vervloekten dijk en op de stàd toe....

Reuzig omsuizelde hem de ondoorgrondelijke vries-nacht als klotsende golven zwart bloed; met scherper naalden priemde hem de kou aan alle kanten in 't verstijfde vleesch van z'n lijf; dwaas-strak stond de huid gespannen over z'n gelaat en z'n handen waren houterig-onbeweegbaar en gevoelloos-bevroren.

Hij zakte den harden dijk af, naar z'n hutje; moe sleepte het éene, stijve been achteraan, als een dood ding, dat willoos gleed over de gladde korst der dijkhelling.

* * *

„Naar de stad?" vroeg Teun, en hij staarde Pier met groote verwonderings-oogen aan, „naar de stad?..."

Pier had hem opgezocht in z'n hutje en hem z'n plan meegedeeld, gevraagd of Teun meeging om werk te zoeken in de stad.

„Maar hoe kòm je d'r bij, Pier?... Wie gaat nou werk zoeken in de stàd?... Wie heit dáár nou ooit van gehoord?..."

„Nou maar, d'r mot 'r toch één beginne!... We zitte nou al zoolang hier an den dijk.... 't Wordt waarachtig wel tijd dat 'r 'ns een paar weggaan.... 't Is hier tòch altijd armoe...."

Maar Teun bleef het hoofd schudden.

„Nee, Pierke, nee.... We benne hier gebore en groot gebracht, en we motte hier blijve.... In dìtzèlfde huisje heit m'n vader gewoond èn m'n gróótvader.... Doe jíj wat je wil, maar ìk ga nie weg... van me leve nie.... Dàn nog maar liever armoe lije...."

Met 'r zwarte kopje tegen Teun's schouder zat z'n wijfje naast hem; ze was nog strak-bleek en staarde star voor zich uit met haar groote, vreemd-zachte oogen. Ze had geen enkel teeken gegeven dat ze Pier's voorstel had gehoord; onrustig had ze al den tijd Teun's groote harige knuisten gestreeld met haar tengere witte handjes. Hij nam haar gezichtje tusschen z'n handen, vroeg teeder: „En wat zeg jíj d'r van, wijfje?"

„Nee, nee... hier blijven, aan den dijk... nie naar de stad..." smeekte ze zacht, heesch maar met ònrustigen aandrang, zonder de oogen af te wenden van de ònzichtbare verte waarheen ze staarde.

Pier gaf het eindelijk op, nijdig-geworden over de hokvastheid van Teun. Hij stond op, ging op de deur toe, maar draaide zich nog even om.

„Blijve jùllie dan hier . . . en lije jùllie dan honger en kou zooveel as je wil . . . maar ik verdraai het langer . . . ìk zit hier nie vastgeroest. . . . 't Is jullie eige stomme schuld, hoor, as je krepeere van armoe. . . . Maar je motten 't zèlf weten. . . . Goeien dag! . . ."

Bij Gerrit was het 't zelfde; die begreep hem in den beginne heelemaál niet, keek hem aan met oogen groot en dom als van een koe. En tóen-ie 't begon te begrijpen, schrok-ie heftig. Maar hij haalde verlegen de schouders op, ried benepen aan: „Vraag 't maar an me moeder." En d'ouwe vrouw Wisse had Pier voor gek gescholden, stápelgek, had 'm uitgelachen met zenuwachtig-hakkelende snikjes achter in d'r keel en vettig-glanzende oogjes; en schel-krijtend had ze 'm gedreigd de oogen uit z'n kop te zullen halen als-ie d'r zoon wou overhalen om mee te doen aan zoo'n bezopen krankzinnigheid. Ten slotte had ze hem de deur uitgevloekt, terwijl Gerrit, onbeholpen-groot in 't kleine hutje, verlegen en beschaamd als een bestraft kind, blozend de oogen neersloeg en niets durfde zeggen.

„'k Ga tòch . . . 'k ga tòch," herhaalde Pier koppig voor zich heen, toen-ie over den dijk heen en weer drentelde, woedend over den stommen onwil der beide mannen.

En hij besloot alléen te gaan. In den nacht wou hij op pad gaan, stevig doorloopen, om 's morgens vroeg in de stad te kunnen zijn; hij had dan een heelen dag vóor zich om werk te zoeken.

Onder z'n klompen weg schoof de dijk voor hem uit, rond-gezwollen, lang-gerekt, verloren in de versleten-groene landen, waar die verneveld tegen den horizon lagen. Glimmig-bevroren plassen, steen-harde modder-klonters, diep-gegroefde wagensporen verbrokkelden den naakten aardrug langs, verloren in de verte.

Zóó ging het naar de stad, úren ver weg, àltijd over den saai-gerekten, lui-gekronkelden dijk, hoog boven de wijd-rondende vlakte.

't Was een heele tocht; maar er zou werk zijn aan het einde, gèld te verdienen, véel geld. . . . Ouwe Jochem zou gelijk krijgen, en jonge Geurt en ouwe Geurt óók. . . . Maar Teun en Gerrit hadden òngelijk, òngelijk om hier te blijven hangen aan den dijk, waar ze wisten altijd, àltijd 't zelfde leven van ellende te zullen hebben, altijd zich te moeten afbeulen in den zomer en hongeren den langen winter door. . . . Hij had er genoeg van, voor àltijd genoeg. . . .

Wankel-beenend klauterde lange Barend tegen den dijk op en naar Pier toe. Z'n hoekige lijf botte naar alle kanten door z'n te nauwe toegeknoopte jas; hij ging voorovergebogen, slap, met 'n knak in z'n ruggegraat, en zette z'n dunne beenen ònzeker en voorzichtig neer, alsof-ie bang was dat ze breken zouden. Warrig piekten de grauwe haren van z'n onverzorgden baard, een stekelig bosch dat van z'n schrale gezicht uitstond, ruig rond z'n rood-puntigen drup-neus.

„Maar Pier . . . maar Pier . . ." begon-ie met z'n hol geluid, dat klonk als 't vèrre galmen in een diepen kelder, „wat zegge ze nòu, jonge . . . Ga je weg? . . . Wou je naar de stàd? . . . Hoe hebbe we 't nóu met je?"

„Ja . . . ìk heb'r genog van," herhaalde Pier z'n laatste gedachtewoorden hard-op, kort-af.

'n Paar vrouwen, die ook den dijk waren opgeklommen, staarden Pier vol botte verbazing aan, de monden dom-open.

„Is 't wáár, Pier? . . . Is 't wáár?" vroeg er eindelijk éen schuchter.

Ze maakten Pier ongeduldig, korzelig, met haar koe-achtig aangapen.

„Ja-ja . . . 't ìs waar. . . . Wat zòu dat nou? . . . Is dat nou zoo gèk? . . ."

Maar ze schudden de hoofden tot elkander vol verbazing en bezorgdheid. „Gut-gut, die Pier . . . Wat bezielt de jonge? . . ."

Onder aan den dijk kwamen smoezelige kinders om 'n hoekje van 'r hutje kijken, riepen luid en driftig om moeder.

De kring groeide aan; de halve dijk stond om Pier heen, vroeg hem voortdurend of 't nou waaràchtig waar was dat-ie weg wou gaan en naar de stàd. Hij haalde verveeld telkens de schouders op, verwenschte den stommen troep, maar wilde toch niet heengaan, niet heengaan, niet doen gelooven dat

hij bang was voor de algemeene afkeuring.

Daar flitsten stemmen op, harde vrouwenstemmen, die hem toeriepen dat-ie gèk was, stapelgek... dat 't 'n schande was voor den dijk, dat 'r één wegging... wegging naar de stàd.

Met lillend gedril van 'r vetten buik was vrouw Wisse tegen den dijk komen opschommelen; ze wiebelde in-éenen-door tot vlak vóór Pier, stond, naar adem snakkend, bevend in 't weeke gepap van 'r grooten glimkop, onder z'n gelaat druk te gebaren, benauwd, zoog de lippen zenuwachtig om 'r bleeke tandvleesch, alsof ze wat zeggen wilde en niet kon. Maar eindelijk was ze toch weer bij adem, borst uit: „M'n zóón heit-ie willen meenemen, de slampamper;... m'n zoon mee naar de stàd.... Maar 't zal nie gebeure, nooit, nóóit, nóóit... zoolang als ìk leef nie!... 'n Schande is-t-ie voor ons allemaal! Is-t-er óóit één van hier weggegaan vóór z'n dood?... En hebbe we mekaar nie altoos overal doorheen geholpe?... Mot nou zoo'n vlegel weggaan... weggaan van den dijk?... Waar-ie gebore is en grootgebracht?... Én mot-ie dan z'n moeder zoo maar hier laten en z'n broers-kinderen?... En laat-ie Mie dan maar in den steek, died-ie zoo lang gevreje heit?..."

„Waar moei-je je eige mee?" vroeg onverwacht Mie's bitse, harde stem vlak achter Pier. Hij schrok, keerde zich om, zag haar kalm-uitdagend, 't hoofd trotsch in den nek, vóór woedende vrouw Wisse staan.

„Waar moei je je eigen mee?" vroeg ze nog eens, met nadruk, „zijn 't jòuw zaken, wat Pier doet en wat ìk doe...."

„'n Schande voor ons àllemaal..." kreet vrouw Wisse, buiten zichzelf.

„Mot-ie soms permissie hebben van jóu om weg te gaan," vroeg Mie kalm verder, langzaam en hard, »'t is jóuw zoon toch nie, wel?... 'n Geluk voor 'm.... Jij hoeft z'n moeder toch nie t'onderhouwe?..."

„M'n zóón heit-ie mee wille nemen...."

„O, die mag tòch nie van moeder..."

Maar men trok vrouw Wisse aan 'r rok terug, beduidde haar zich stil te houden, wees met den duim wáárheen ze kijken moest.

Want er was gebeurd wat, in langen tijd reeds, niemand meer had beleefd. De oudste aller hut-bewoners, blinde Peter, was buiten z'n huisje gekomen en strompelde, geleid door 'n klein meisje, voetje voor voetje over den dijk en recht op Pier af.

Onder 't ronde geel-geglim van z'n gladkalen schedel warde en pluisde en golfde en krulde een roezemoezige bos zilverig-wit haar. Het kruifde over z'n heele klein-verschrompelde gelaat, waarvan alleen nog de sterkgebogen groote neus was gaaf gebleven, 'n mooie energieke neus, die krachtig uitstevende tusschen de zakkige rimpel-frommels der blinde oogen. In breede, zijige golvingen stroomde de zilveren vloed af over z'n borst, haast tot den grond; in scherpe borstels piekte het van z'n verzonken kaken uit tot een prikkende ruigte als bij 'n stekelvarken; 't lage hoofd-haar, in een halven cirkel rond den ivoren schedel geplant, wuifde in zachte vlosse krullen over z'n verzakte schouders. Hij ging diep voorovergebogen, gebroken, steunend op de dikke knuppels die hij vasthield in elke bruin-omrimpelde knoken-hand. Beverig-tastend met de voeten, omzichtig de dunne zwakke beenen neerzettend, zwaarleunend op z'n stokken, strompelde de blinde, bijna vallend bij elken aarzelend-langzamen stap, over den dijk. Aan een tip van z'n vaal-groen verkleurde, gescheurde en gerafelde jas leidde hem het meisje, 'n achterkleinkind, geduldig op Pier toe.

Allen weken vol ontzag opzij, lieten zwijgend den zijïg-omzilverden blinde naderen.

Ze hadden hem zóó steeds gekend, wit en blind. Hoé oud hij was wisten ze niet, maar 't eeuwige leven scheen-ie te hebben. Hij was de heilige van den dijk, voor de dijkmenschen het orakel, welks uitspraak ze blind geloofden. Er werd beweerd en geloofd, dat z'n oogen naar binnen keken, waar een rijkdom van gedachten was. Maar in jaren al had niemand blinden Peter meer buiten gezien; de meesten zagen hem in 't geheel niet meer; jonge kinderen hadden alléen maar van hem gehoord als van den wonderen eeuwig-levenden witten blinde, die alles wist en altijd duistere woorden van waarheid sprak.

En blinde Peter moest wel iets héél gewichtigs te zeggen hebben, dat-ie na jaren

weer uit z'n hutje was gekomen, zelfs tegen den dijk was geklauterd.

Toen 't kind hem stil liet staan, voelde blinde Peter met z'n eenen knuppel wáár Pier stond; hij hief het laag-gebogen hoofd moeizaam wat hooger. Tusschen de blauwige rimpels der oogleden zag Pier het natte wit glimmen, rooderig-beloopen, van de blinde oogen.

Uit het zilveren gewirwar van vlossig baardhaar knorde de versleten stem van den oude dof en gebarsten. Allen bogen nieuwsgierig voorover, hielden den adem in om te hooren.

„Bèn je daar, Pier? Ik wou dat ik je zien kon. . . . Ik heb je nóóit gezien, nooit. . . . Toen je geboren werd, was ik al lang een oud man en blind. . . . Is het wáár, Pier, dat je wèggaat van den dijk . . . dat je wèggaat van je huisje . . . waar ik je vader en je grootvader gekend heb, lang vóór jij er was? . . . Is het wáár dat je gaat naar de stad . . . dat je ontevreden bent hier, aan den dijk . . . dat je leven wilt in die andere, zondige wereld, die ik nooit heb gezien? . . .”

„Het is waar”, gaf Pier toe, ongeduldig en koppig, maar toch benepen en verontrust tegenover dien stokouden, lang-verborgen-gebleven blinde.

Toen hief blinde Peter op eenmaal het oude hoofd hoog op; golvend en warrend lijstte al het zilveren haar om den forschen haviksneus, het bleek-bloederig geglim van het oogen-wit. Hij dreigde met den éenen knoestigen knuppel naar Pier, schudde den stok met angstig-bevende schokjes. En het hokte als gesnik, diep uit de zijden golven van den witten baard.

„Dan vloék ik je . . . ik vloék je. . . . Hóór je me wel? . . . Blinde Peter vloékt je . . . voor je heele leven . . . jóu èn al de kinders die je zult hebben. . . . Ik spúw op je . . . ik verwènsch je. . . . Jóu, jóu . . de éerste die lévend van den dijk weggaat. . . . D'r zijn er véel weggegaan in mijn tijd, héél veel. . . . Maar ze zijn allemaal weg gedràgen . . . dóód . . . gestorve an den dijk waar ze gebóren waren . . . Jíj brengt ongeluk over den dijk . . . over ons àllemaal. . . . Ik vloék je . . . ik vloék je. . . .”

De oude smoorde in z'n uitgekermde vervloekingen; uitgeput knakte z'n hoofd weer laag op de borst; z'n knekel-knuisten zochten 't leidend kinderhandje. En hij strompelde weer heen, verbaasd nagestaard door al de eerbiedig-zwijgende dijkmenschen. Voetje-voor-voetje zakte blinde Peter den dijk af, aarzelend en wankelend, zwaar-hangend over z'n beide stokken. Zilverig om-mistte hem zijn sneeuw-vlokkige rijkdom van zijden haar.

Midden-in den nacht was Pier opgestaan, kou-schurkend in 't door-vroren hutje.

Hij boog zich over d'oude moeder heen, kuste haar luchtig op 'r rimpelig wangen-vel.

„Moeder, ik ga hoor! . . . Dag moeder!”

Ze was wakker, tastte in 't donker naar Pier's gezicht, dat ze teeder aaide met 'r koude dooden-vingers.

„Dat Gods zege op je mag ruste, m'n jonge. . . .”

Hij liet de regelmatig-ademende kinders ongestoord slapen, sloop op z'n sokken naar buiten, de klompen nog in de hand.

Om hem heen klompte de dompe donkerte van den nacht; ònzeker-uitschuivend zag-ie de duistere vlakte teloor gaan in den doffen nevel, neerdampend uit de lage lucht. Wijd gesuizel van stilte gonsde aan uit de verborgen verten, zwol in z'n ooren en duizelde dronken in z'n hoofd.

Hij ging nu den tocht beginnen. 't Was vreemd toch, naargeestig, zoo alléén te staan in den suizelend-zwarte nacht, alléén met het groote plan dat vastgegroeid zat in z'n hoofd. Een lauwe angst kwam over hem, een verwondering, die hij nog niet had gevoeld, over z'n eigen kracht: zóó tegen alles en allen in het reuzige te hebben gewild en gedurfd en nu te staan, vàst besloten toch, op het punt de dáád te beginnen.

In de onzíchtbare hutjes, tegen den zwaar in 't donker opstaanden dijk, sliepen nu die allen, die altijd zouden blijven hier, waar ze geboren waren. Hij hoorde blinde Peter weer zeggen, gebroken, snikkend: dat híj de eerste was die lévend wegging van den dijk. . . . En hij hoorde zich weer vervloeken, voor éeuwig vervloeken. . . . Maar wat kon 't hem schelen? Hij wìlde Mie trouwen, en als ze 't niet deed aan den dijk, dan zou ze 't doen als-ie volop geld verdiende in de stàd. . . .

Tintelend ijsde de venijnige kou tegen z'n voetzolen; hij stond nog steeds op z'n sokken, z'n klompen vergeten in de hand. Z'n beenen trilden, de fijne vriesnaaldjes puntten prikkelend tegen de gespannen gelaatshuid. Hij schoot z'n klompen aan.

Maar hij wilde niet heengaan zonder Mie goe-dag te zeggen. Ze zou wel slapen misschien. Of zou ze nu liggen denken dat het tijd werd voor hem om op pad te gaan? Ze zou wel slápen.... Buiten komen zou ze wel niet doen, al wàs ze wakker, in die kou.

Hij klopte zacht tegen haar venstertje.

„Ben jíj daar, Pier?" vroeg Mie binnen, fluisterend.

Ze wàs wakker, ze had op hem gewacht.

„Ja, ja... ìk ben 't... ik ga wèg, hoor!" riep-ie verblijd terug, dempend z'n kou-bevende stem.

„Wacht even, dan kom 'k bij je."

Zie, ze was toch een goeie, bèste meid! Was ze nou niet opgebleven alléén om hem goeden-dag te zeggen? Kwam ze nou niet buiten in die kou om hem nog eens te zien vóór-ie heenging naar de verre stad? Ja: ze verdiende het aan hem dat-ie het groote, gewaagde plan ging volvoeren, tegen alle anderen in, om haar te kunnen trouwen en 't haar goed te geven, beter dan ze 't ooit had gekend, hier, aan den dijk....

Een doek over 't hoofd en om de schouders, kwam ze buiten; 'r tanden klapperden hoorbaar op elkander, door de vlijmende kou die haar op eenmaal hevig beving. Hij voelde hoe ze rilde toen ze haar geliefde lijf dicht tegen hem aan drukte, de koude lippen stevig op z'n mond perste. Hij kuste haar terug, op haar mond en haar oogen en haar kille wangen. Ternauwernood zag-ie in 't rondomme nachten het blinken van 'r oogen.

„Je mot toch wel véél van me houwe, Pier, dat je dàt allemaal voor me over heit," praatte ze vleierig zacht in z'n oor. Hij werd behaaglijk onder 't warme wademen van heur adem in z'n hals.

„Wist je dat dan nie al lang?" vroeg-ie verliefd terug.

„Ja-ja... ja... je bent een beste vent... mijn lieve jonge.... Je houdt te véél van me, geloof 'k...." En zachter nog, beschaamd: „Pierke... 'k ben nie altoos lief voor je geweest...."

Ze had nu berouw over haar bitsheid, nu Pier zoo een gróóte daad stond te doen om háár te bezitten.

Maar hij voelde geen wrok over haar soms pijnende hardheid, was geheel verteederd door haar lieve woordjes en haar verliefde kussen.

„En as 'k nou werk krijg in de stad, Mie... wil je dan met me trouwen?... En wachte we nie te lang meer dan?..."

Ze waren, dicht tegen elkaar gedrukt, de armen vast om elkanders schouders geslagen, den dijk opgegaan, drentelden nu langzaam verder door 't om-murende donker.

„Ik ga terug," zei Mie heesch; ze rilde heftig in 'r dunne katoenen jak, sjorde vruchteloos den versleten doek om haar schouders.

Ze bleven staan. Voor 't laatst zoenden ze elkaar met stijve, kille lippen, zwijgend. Dan beende hij vlug voort door den nacht, klomp-klotsend over den bevroren dijk.

Toen hij even stilstond en omkeek was niets achter hem dan de strak-stalen wand van blauw-zwart duister.

Ze was toch 'n lieve meid, zou een puikbest wijf voor 'm wezen.... Als-ie eerst maar was in de stad... werk had gevonden... en geld verdiende... véél geld....

Den volgenden nacht kwam hij terug.

Eentonig en regelmatig klopten z'n klompen tegen den harden dijk, met helder-klinkend geklak. Want 't vroor weer stevig; door z'n povere kleeren heen beprikkelde en bepriemde de kou z'n verstijfde lijf. Hij wist zich ternauwernood werktuiglijk te gaan in den donkeren vries-nacht, half-slapend, dood-moe en òp. Een misselijke draaiing, een knorrende borreling in z'n maag maakten hem ziek: het was de honger, want in al den tijd, dien hij was weg geweest, had hij slechts een enkele homp brood gegeten

Doch in z'n suffe hoofd woelden en schemerden, rezen en verzonken àl de vage beelden van de stad; 't was een verward en nevelig panorama van z'n tallooze onverwerkte indrukken, gebleven aan de oppervlakte van z'n verbaasde oogen, en die daar nu weer, zonder samenhang en zonder ge-

dachte, mistig opdoken, zich aaneenrijgden tot een bont en dwaas gewarrel en dan verbraken en verbrokkelden en ondergingen.

Daar waren de toren-hooge huizen met al de blinde oogen der sombere ramen, de eindeloos-lange rechte straten met het smakeloos weg-lijnen der gelijkvormige steenklompen; daar waren de reuzige gebouwen, bergen van steen en rijk ornament, de kerken, paleizen; daar waren de òp-drommende, haastende, rumoerende stoeten vlugge stadsmenschen met onbekende gezichten en ongewone kleeren; 't geros van blinkende rijtuigen, 't geratel van zwaar-beladen wagens, 't hel tengelend schellen van dooreen-glijdende trams; daar waren kool-zwarte rook-gulpen poffend uit hoog-op smallende schòorsteenen; daar was rommelend gedonder en sidderend gedinder van stampende, dreunende machines, snerpend gesis van losgelaten stoom, dof gesnor van ijlende raderen; daar was het toeterend geloei en het schaterend gegil van groote, wit-omdampte booten in drukke deinende havens. . . .

Maar duidelijker omlijmd en stiller staand in 't wolkige herinneren, waren daar de werkplaatsen en fabrieken, karweien en booten, waar-ie zich had aangeboden, meestal ruw verjaagd, soms met meelij afgescheept, hier en daar aangemoedigd om nog 's terug te komen als 't wat verder was. Werk had-ie nog niet gevonden, maar ploegbazen hadden 't hem toch beloofd: hij was een sterke kerel, kon graven en kruien en sjouwen als de beste, ondanks z'n stijve been; hij zóu werk hebben, daarvan was-ie vast overtuigd, als-ie maar eenmaal was in de stad. Dan zou hij geld verdienen, kunnen trouwen. Hij had het al besloten: in de stad zou ie gaan wonen, sparen en dan Mie gaan halen van den dijk als-ie vast werk had en genoeg verdiende om op te trouwen. . . .

In 't Oosten, rechts van den dijk, begon de hemel teeder te bleeken, vaal melk-wit; maar boven den ontduisterenden horizon lichtte het langzaam-aan geler en warmer. Een wollige laag zacht room-geel pluisde onder het strakke blauwig-bleeke. En over de schemere vlakten was een ònzeker half-licht te wazen begonnen, vreemd en blond. Tusschen de donkere plakkaten der velden blonken de rechte slootjes al lichter; wittiger kartelden de broze ijskorsten in de wagensporen vóór de regelmatig neer-kleppende klompen.

Reeds groende kleuriger d'ooster-flank van den loggen dijk, toen Pier als ònduidelijke vlekken de eerste hutjes beneden zich zag.

Thuis viel-ie dadelijk op z'n leger en in slaap; een doffen, droom-loozen slaap van óver-vermoeidheid.

En 't was al volop dag toen-ie wakker werd. Door 't bevroren venstertje gluipte het grijze licht tegen z'n dom-verwonderde oogen.

Wat was er ook weer? O ja, daar wàs het: hij was geweest in de stad, er heen geloopen en weer terug, 's nachts, dood-moe. Want stijf en lam lagen nog z'n moewe beenen onder hem weg en z'n voeten deden pijn, waren gezwollen en open. Maar 't meest van alles kwelde hem de honger, die knaagde binnen-in z'n leege lijf; 't gaf een flauw, een wee gevoel, en hij was blij een broodkorst te vinden die hij dadelijk gulzig begon op te kluiven, knauwend en knappend het harde droge brood tusschen z'n kiezen.

De ouwe vrouw lag nog onder haar deken, de oogen gesloten, maar wakker toch al. Pier boog zich over haar heen.

„Moeder, we gaan naar de stad. . . . Daar is werk . . . geld te verdienen. . . .''

Ze prevelde alleen, als wilde ze waarschuwen, maar onderworpen: „Toen Jezus de de stad zag, weende Hij. . . .''

Strompelend op z'n stuk-geloopen voeten, ging-ie Mie opzoeken; hij verlangde sterk haar weer te zien.

Ze zat in den donkeren hoek van 'r hutje op den zakken-rommel, het hoofd steunend in de hand, onbeweeglijk voor zich uit te staren. Ze bewoog zich niet, toen Pier binnenkwam.

„Vàst werk heb 'k nog nie, Mie,'' begon-ie verlegen, verwonderd haar daar zoo roerloos te zien zitten op de slaapstee van ouwen Jochem. Ze gaf geen antwoord, scheen hem niet gehoord te hebben.

„Maar 't is toch zoo goed as zeker dat 'k algauw werk krijg. . .'' waagde hij weer.

Ze keerde nu 'r gezicht langzaam naar hem toe. Ze was bleek en vermagerd, met troebele oogen.

„Hij 's dóód," zei ze dof.

't Was altijd te verwachten geweest, elken dag. Toch schrok Pier even.

„Dóód?" . . .

In z'n ouden lompen-rommel half bedolven, lag d'ouwe Jochem als altoos bewegingloos op z'n rug gestrekt. Hij was niet veranderd nu hij dood was, had 't zelfde groen-grauwe gezicht met de zwarte gaten der oogen en de holle gaping, vol duister, van den ingezonken mond. Slap lagen de armen langs het armzalig-tengere lijf; de uitgemergelde handen hadden de knekel-vingers ontspannen, wijd hing 't groen-gore vel in zakkige rimpels om de puntige botten.

Pier bevoelde de dooden-vingers; ze waren koud en hard.

„Wanneer is-t-ie gestòrve?" brak-ie eindelijk de trieste stilte.

„Vannacht."

Ze was heesch, deed moeite om te spreken. Meelijdend streek Pier haar over de koude, bleeke wangen.

„Je wist 't toch al lang, nie-waar? . . . Je mot 'r je nie te b'roerd om make. . . ."

Ze knikte loom, keek hem aan met 'r troebele oogen, glimlachte schamper.

„'t Was toch m'n váder. . . ."

„Waar zijn de kinders?"

„Heb 'k naar buite gestuurd. . . . 't Is nie goed voor ze, een dóoie te zien. . . ."

Toen, na een benepen stilte, vroeg ze kalmer: „Kùn je werk krijge in de stad?"

„Makkelijk. . . . Als 'k er maar wóón. . . . 'k Ga d'r wonen. . . . Dan kom ik je halen as ik vast werk heb en genog verdien. . . . Doe je dat?"

Ze glimlachte even, goedig.

„Da's heel best, Pier . . . 'k zal op je wachte."

Over 't lijk van ouwen Jochem heen boog-ie naar haar over, gaf haar een kus op de kille lippen. Ze zoende hem terug, kneep z'n hand hartelijk in de hare.

„Wanneer ga je voorgoéd naar de stad?"

„Zoo gauw as 't kan. . . . Morgen nog. . . ."

„Doe je dat nou allemaal voor mijn, goeie lobbes?"

„Alléen voor jou. . . . 'k Wil je toch trouwen? . . . En as 't an den dijk niet gaat, dan mot 't in de stàd. . . ."

„Zou dàt gaan?"

„We zulle zien. . . . 'k Denk het wèl."

* * *

Op den dijk, boven 't hutje, stond het wrakke handkarretje.

't Was weer gaan dooien. Drassig papten de plasserige wagensporen over den dijk, die 't strooperige slijk vettig langs z'n verweekte flanken liet druipen; in de saaie slootjes schilferde nog het laatste, vliezige ijs. Maar vochtig en killig drong de laffe dooikou door de kleeren.

Egaal-grijs, lichtloos-grauw stond de nattige beschreide hemel, immer lustelòos, laag-gewelfd over de rommedom weg-vlakkende velden, de vergaan-groene, levenlooze landen. Alleen een zwerm kraaien, vèr weg, strooide z'n rusteloos-tippende zwarte stippen tegen de lage lucht, knerste zwakjes van verre z'n angstig gekras over de verlaten velden.

Voor d'opene deur van 't hutje stonden enkele nieuwsgierigen te wachten; vrouw Wisse met 'r zoon en Teun waren erbij.

Pier kwam buiten; hij keek somber voor zich uit, scheen niemand te zien.

„Ga je nou toch waaràchtig, Pier?" vroeg Teun bezorgd.

„Ja . . . 'k gà. . . ."

„Hij 's gèk, stápelgek . . ." meende vrouw Wisse, opgewonden en verontwaardigd.

Op z'n armen droeg Pier 't schamele huisraad: 't kleine tafeltje, vervelooze stoelen. Hij bracht het op den dijk, laadde het op 't karretje. En hij ging zoo enkele keeren heen en weer terug: met voddige dekens en lappen, gebarsten pannen en potten en deerlijk-gedeukte emmers.

Zwijgend zagen de buren z'n gesjouw aan, keken hem na als-ie, trekkend met 't stijve been, telkens een klein vrachtje den dijk op droeg, 't rommeltje voorzichtig schikte op het wagentje. Hij haastte zich niet, deed 't alles met loome, droomerige bewegingen, moe en dof.

Binnen zaten de beide kinderen stil op 'n

kist, bengelden verveeld met de schrale beentjes, zoodat de klompjes eentonig klopten tegen 't hout. Ze keken met niet-begrijpende maar nauw-verwonderde oogen toe: ze wisten alleen dat ze gingen naar de stad, die ze nooit hadden gezien en waar ze volop te eten zouden hebben, winter en zomer.

Langs het gebarsten raampje zagen ze groote dooi-druppels langzaam neer-druipen; die lieten glibberige banen na, strepend over de grauwe lucht en over de vaal-groene landen.

Op den nattigen grond zat de oude moeder, in 't verbrijzelde licht achter heur venstertje. Ze had haar leunstoel en haar bijbeltje weg zien dragen, naar buiten; maar ze verwonderde zich niet, prevelde tòch haar eeuwige spreuken mummelend tusschen de verdroogde lippen. Maar heur handjes, schraal en verrimpeld, woelden òn-rustig in 'r schoot, waar ze de droog-ritselende bladen van 't gele bijbeltje zochten.

Pier kwam weer binnen, snuffelde in de donkere hoeken, vond nog een doek, 'n pannetje, een houten lepel.

„Gane we nou naar de stad, oome?" vroeg Antje schuchter, twijfelend.

Maar hij tilde de kinderen van de kist, nam 't meisje bij 't handje, wenkte 't jongetje mee te gaan. Boven, zette hij Antje tusschen 't armelijk huisraad op 't wagentje, liet Kees op hem wachten; en hij zakte den dijk weer af.

Heel voorzichtig, met zorgzaam-teere beweginkjes, nam-ie d'oude moeder toen op in z'n armen, steunde heur kleine witte hoofdje tegen z'n borst. Ze scheen het niet te bemerken dat hij haar wegdroeg, bleef ongestoord voortmummelen. Slap hingen de dunne armpjes onder haar uit te bengelen met de smalle uitgemergelde handjes. In de knieën geknakt schommelden de beenen rythmisch mee op den maat van Pier's stap.

't Was een licht vrachtje, dat doorgezakt op z'n armen rustte; d'ouwe vrouw wóóg haast niet meer, was geheel uitgemergeld en krom-gekrompen. Behoedzaam z'n klompen plantend in 't dras van de helling, droeg-ie haar den dijk op, zette haar op 't karretje, zacht op 'n hoopje oude doeken. En, vol angstige zorg, plooide hij de dekens om haar verschrompelde lijfje, dekte heur hoofd en hals met 'n doek.

„Zit je zoo goed, moeder?"

Ze knikte, knorde behaaglijk bij 't wollige aanvoelen van de warmende dekens.

En voor 't laatst gleed Pier den dijk af, ging 't leege hutje binnen. Er was nu niets meer. 't Kille, trieste licht gleed van 't verweerde en betraande venstertje ongehinderd over den naakten vloer, waarde vaal tegen de kale wanden op en vervloeide in den duffen schemer onder 't pannen-dak.

Hij had het nu gedaan, had z'n hutje leeggedragen. Wist-ie wel goed wàt-ie deed, wat 'm wàchtte in de groote vreemde stad?

Dáár had-ie altijd z'n moeder gebogen gezien over haar ritselend bijbeltje, dag-aan-dag, prevelend haar onverstaanb're spreuken in devoot gemurmel.... Hij hield toch wèl van z'n hutje, waar-ie geboren was en groot geworden.... Dáár had vader altoos gezeten, en dáár was z'n geliefkoosd plekje geweest toen-ie nog een kind was.... Willem dáár, èn Kor, èn vader... allemaal dóód al....

't Witte hoofdje van moeder had altijd voor het venstertje gezilverd, gebogen over den schoot met de dorre, gele bladen.... Hij zou hier nu nooit meer terugkomen....

Maar 't moest, 't moést. Daar moést er toch éen d'eerste wezen.

Onhoorbaar kwam Mie binnen. Ze was bleek en strak, gaf Pier een vreemde, koude hand; hij hield die lang stevig tusschen z'n knuisten gekneld, zag haar al dien tijd zwijgend in de oogen.

„Kom je me hale, Pier?" vroeg ze eindelijk, week.

„Ja... ja, ik kom je hale.... Zul je op me wachte?"

Ze kusten elkaar, even maar, met ongewone kille lippen.

Toen liet-ie haar hand los, ging naar buiten. Gemelijk bromde hij een „goeien-dag" tegen den vijandig-stillen buren-kring, klauterde den dijk op, trekkend met het stijve been.

Beneden zag-ie Mie roerloos staan, geleund tegen z'n hutje. Hij wenkte haar nog even met de hand vaarwel. Toen greep-ie met een ruk stevig de boomen aan, schoorde de kar, die piepend en zuigend wielde door 't vettige

slijk. Keesje hielp hem duwen; naast elkander liepen ze schuin-opstuwend achter het waggelende wagentje, waarop 't schamele huisraad stond te wankelen en 't oudje en 't kind de hoofdjes schudden aan de slappe halzen.

En eindeloos voor hen uitgestrekt lag de dijk, 't logge glibber-huidige dijk-dier, hooggerugd midden over de vèr-vlakkende verlaten landen, verloren naar den naakten horizon, waaruit de grauwe hemel stond opgetrokken, stil en triest, tot een mat-grijsdoorlichten koepel.

September 1903.

DE BLINDE UIT HET ARMHUIS. DOOR L. KLAVER † † † † † †

Log en leelijk lag er het armhuis in grauwe Novembersomberte, plomp het lage dak van grof roode pannen op groezelige pleistermuren met lange rijen van kleine eenvormige raampjes. Leeg en verlaten lag er de straatweg met enkel een wandelend paar kindertjes klipklappend in 'r witgeschuurde klompjes, gewichtig in 'r kleurige Zondagsche kleertjes en in stemmige Zondagsrust geen ander geluid dan 't klepperen van de ooievaars op den populieren stam aan den waterkant. Aan de overzij van de straat een benauwende stilte over 't kale plantsoen: droef stonden er de vochte stammen en heesterstruiken, kronkelend de naakte takken in 't drukkend weeë van den naherfst.

Breed geluid van de torenklok schokte door de onbewogen lucht en nu golfde uit het Huis een lange rij van mannen en vrouwen: besjes, rug-gebogen van ouderdom, met knikkende hoofden, — gebrekkigen, steunend op kruk en stok, — ouwe mannetjes, schraal en ingekrompen, een goedig — kinderlijk onnoozele trek op de ingevallen gezichten, — dan ook kinderen in de dofzwarte pakjes van het Huis met dwalende oogen en traagtreuzelende voetjes, — en achteraan de Blinde, leunend op den schouder van een mager jongetje; stijf opdringend tegen het knaapje, sloft hij mee in de maat van het bim-bam, voorzichtig de voeten schuifelend over de steenen met schokkende kniebeweging, een blijmoedige glimlach om de lippen.

Voetje voor voetje, sloffend over de hobbelige steenen, kwamen ze op 't petieterig pleintje voor het kerkgebouw, stonden er stil als gehoorzame kinderen, netjes blijvend in de rij. Bescheiden bleven ze er wachten op het teeken van den strak-ernstigen armenvader, dat ze binnen mochten gaan de wijd-opene zijdeur.

Hij, de blinde, hield den pas al in, wetend aan de sterkte van zoo velerlei geluiden, dat ze er waren: 't spreken van menschen, 't schuren van zoovele schoenen over de klinkers, de klank van 't orgel, zachtkens vloeiend door 't gonzend roezemoezen van kerkgangers.

Dan gingen ze binnen.

Roerloos zat hij in de armenbank, de handen op de knieen, luisterde er naar de rustige klanken van het orgel, trillend de vingers om het storend schuifelen van binnenkomende menschen, 't kleppen van bankdeurtjes, 't schurend knarsen van stoelen over de zanderige vloersteenen.

Dan hoorde ie de stem van den voorzanger, lezend een hoofdstuk uit den bijbel; gedeelten ervan kende ie van buiten, prevelde ze vooruit of knikte instemmend met het grijze hoofd. Uit volle borst zong ie mee het eerste psalmgezang, dan kwam de preek. 't Was een elken Zondag wederkeerend genot, die kerkgang, waarop hij zich spitste al de andere dagen van de week.

Vijf jaar leefde hij nu onder de armen, vijf jaar, van dat hij opgenomen werd, volslagen blind en armoe lijdend met Driekske, zijn dochter, die om vader meemoest naar het Huis, er diende zonder loon, gevoed en gekleed van de Stichting, — goedkoope hulp voor het Huis, werkend en zorgend plichtmatig voor oudjes en kinderen, gewillig doende, wat de armhuismoeder haar opdroeg. Stil en lijdelijk-onderworpen leefde ze mee het leven der armen, afkeerig van het sombere Huis, altijd voelend 't gemis aan vrijheid; hij, blijmoedig in zijn zorgeloos bestaan, vrij van eenige begeerte, ging in onbewuste zelfzucht zijn engen weg.

In luchtige stemming, lachend en gezellig-

babbelend onder mekaar, gingen ze vlugger dan straks denzelfden weg terug naar het Huis, begeerig naar de extra Zondagsspijze en den vrijen middag, wanneer ze zonder opzicht gaan mochten, waar ze wilden. Dan gleden ze binnen het hek aan den straatweg en voelde hij zich bij de hand nemen, werd hij meegetrokken weg van de anderen.

Ben jij 't Driekske?

Ja. Ga effen mee, zei ze opgewekt, ik mot je wat zeggen, waar je van ophooren zal.

Haastig ging-ie met 'r den moestuin in; voelend het trillen van 'r hand, drong-ie ongeduldig-nieuwsgierig:

Wat is er? Zeg het nou gauw.

Hij het me gevraagd, zei ze zenuwachtig. Hè, ontsnapte hem. Hij overzag 't nog niet in al zijn gevolgen, voorgevoelde toch, hoe 't zou kunnen ingrijpen in zijn leven.

Rikus uit het Gouden Anker, ging ze voort, 'k wist wel, dat het kommen zou. Eergister het ie lang met me gepraat, toen ik goed op de bleek lei, gister weer, toen ik aan het hek stond. Dat heb 'k je toch verteld?

Hij knikte, had er toch geen oogenblik aan gedacht, dat ie 'r vragen zou. Eene uit het armhuis vroegen ze zoo gauw niet.

Jawel, knikte ie, 'k weet het, 'k weet het.

Nou is 't gebeurd, zei ze.

Wat hei je gezeid, vroeg ie in spanning.

Dat 'k hem wèl mocht en dat 'k ook wel wou, maar dat 't niet kon om jou, of we mosten je in huis nemen. 'k Heb het hem uitgelegd, de wet van het Huis: As er kinderen zijn, die je onderhouden kunnen mot je eruit. Nou, hij vond het goed, dat je meeging.

'k Heb er niet tegen, zei ie, 't huis is groot genoeg, de zaak gaat best, daar kan 't ook wel om; as we trouwen is 't zoo goed mijn vader als die van jou. Wat jij nou?

Vol van der geluk, greep ze zijn hand. Hoe vin je dat nou? Ben je nou niet blij? Nou gaan we uit het Huis!

Een oogenblik zweeg-ie, dan zei ie:

Je zult in een herberg motten wonen, kind, waar veel ruwe arbeiders kommen, grondwerkers en volk van de fabriek. Ze spelen er kaart, schreeuwen en schelden, zingen er goddelooze liedjes en as ze dronken benne, vloeken ze en gaan ze vechten.

Daar hebben wij toch niks mee te maken, lachte ze, we hebben in de tapkamer niet noodig; as we achter zitten, zullen we er toch geen last van hebben. 'k Ben niks bang voor dronken menschen. Met ons zullen ze niet gaan vechten.

'k Dee het toch niet, Drieske, 'k dee het niet.

'k Ging niet in een kroeg, 'k dee het niet.

Kom nou, wat een gekheid. 'k Doe het wèl.

Je hebt het toch goed in het Huis.

'k Heb meer dan genog van het Huis, 'k was er altijd met tegenzin, 'k vond het wat ellendig van de armen te leven. Om jou ben 'k meegegaan, dat weet je, 'k was anders veel liever gaan dienen, maar as ik niet meeging, mocht jij er ook niet in en dan hadden we motten hongerlijen. Maar nou kan ik eruit kommen. 'k Zou Rikus niet nemen, as 'k hem niet graag mocht lijen, maar nou 'k van hem hou en hij van mij, nou ga ik eruit en jij mot met ons mee. We motten voor je zorgen en dat willen we. Nou dan, waar zou je dan nog over tobben. Over de kroeg? Kom, wat een gekheid.

Je mot er wonen onder zuipers en vloekers, zei ie nog eens.

Lachend schudde ze 't hoofd, trok de schouders op om al die zwarigheden.

As Rikus nou een vloeker en een zuiper was, maar die anderen, wat kunnen die ons schelen.

Dan gingen ze zwijgend naast mekaar over de paden, zìj teleurgesteld, dat 'r vader niet ingenomen was met der huwelijk, hìj, al maar denkend aan de kroeg en het Huis, waar ie tevrêen en gelukkig was en waar ie nou niet blijven mocht.

Zachtjes tengelde de etensbel.

Kom, zei ie, maak je nou niet benauwd over niks, ga mee, we motten eten.

Nou ie thuis was, richtte zich al zijn denken op dat eéne: uit het Huis gaan en wonen in een kroeg. In de eetzaal zat ie gedrukt en zwijgend aan tafel, hoorde niet het bijbellezen en 't gebed van den vader, zat er maar in suffig soezen tot het geklik van vorken op de borden hem wakker schokte. Dan begon ie te eten, maar 't stokte hem in de keel, lei al gauw zijn vork neer, bleef dan geduldig wach-

ten tot alles gedaan was. Stilletjes ging ie de zaal uit, tastend met zijn stok voorzichtig de lange gang door naar de slaapzaal, waar-ie zich neerwierp op zijn kribbe. In de doodsche stilte werd het hem nu in vollen omvang bewust, wat-ie missen zou in 't Gouden Anker.

Gehecht was ie aan het Huis, gehecht aan de plekjes, waar ie zoo vaak zat in het zonnetje. Al de menschen uit het Huis kende ie aan hun stemmen, aan hun loopen, alles kon ie er vinden op den tast, kon er zich overal bewegen zonder geleide in de zalen en gangen, in den tuin en ook buiten op den straatweg. Gewend was ie aan 't regelmatig leven zoo elken dag, de vaste tijden van eten en drinken, van opstaan en slapen, 't gezellig babbelen van oudjes en kinderen, het godsdienstig leven, de godsdienstige stemming, niks dat er hem hinderde, alles was er goed. Bang werd ie nu om te gaan in een herberg, waar ie zich zou voelen als een vreemde, waar het vaak zoo ruw en zondig zou toegaan. Beducht werd ie voor Driekske, dat ze er niet gelukkig kon wezen zoo min als hij en er dan er hun heele leven verder te motten blijven.

Hij hoorde opengaan de deur, hoorde iemand komen. 't Mos Drieske wezen.

Wat nou? Lig je op je bed? Kom, sta gauw op, we zouen zoo meteen naar Rikus gaan. Je bent toch niet ziek.

Hij schudde: neen, ging gewillig met 'r mee, te gedrukt om wat te zeggen.

Kom, zei ze, 'k heb mijn werk gedaan. Der is zoo goed als niemand meer in het Huis, allemaal benne ze uit, laten wij nou ook gauw gaan.

Ze trok zijn kleeren recht, knapte hem wat op, dan gingen ze den straatweg, hij nog altijd zwijgend, teneergeslagen naast Driekske, die er ook stil van werd.

Rikus kwam ze te gemoet; gulhartig schudde hij ze de hand.

Nou, lachte ie een echten jovialen lach van een, die 't goed heeft: Het Driekske 't je al gezeid?

Hij knikte.

En hoe vin je dat nou? verwachtend een woord van blije goedkeuring.

'k Weet het niet, 'k weet het niet.

Rikus keek vragend naar Driekske.

Och, zei ze spijtig, vader is bang voor dronken menschen.

Hoog klonk de lach van Rikus.

O! daar wen je aan. Voor dronken menschen voel je niks en as ze lastig worden zet je ze op straat.

Maar vin je het dan niet ellendig, dat ze dronken worden in jou huis van jou jenever.

Rikus weer: wat nou? As ik ze geen drank geef, gaan ze naar een ander. 'k Mot wel.

'k Kan toch niet leven van niks en mijn zaak sluiten om de dronken menschen. Kan ik het helpen, dat mijn vader een herberg hield en ik nou ook voor de tapkast sta? 'k Doe het niet voor mijn plezier, dat wil ik je wel zeggen, maar wat mot ik anders.

'k Zou het niet kunnen hebben in mijn huis, dat vloeken en kaartspelen.

Daar trek ik mij niks van aan. Ik vloek toch niet en wat steekt er nou in een spelletje kaart? Wat jij nou Driekske?

Och, zeg maar niks, zei ze korzelig. 't Zal wel wennen, vader wordt oud, die ziet altijd zwarigheden.

Kom vadertje, zei Rikus, hem kloppend op den schouder, zoo mot je het nou niet niet opvatten ... Je zult het best bij ons hebben, 't zal aan mij niet liggen en aan Driekske ook niet.

Zwijgend ging ie nu naast ze voort, mengde zich niet meer in 't spreken van Rikus en Driekske.

Opgewekt liepen ze beiden te redeneeren, lachten en maakten pret.

Hij voelde, dat Rikus goed was, voelde, dat hij en Driekske het best samen zouden vinden, voelde, dat ze veel van mekaar hielden en een oogenblik verheugde ie zich over 't geluk van Driekske, maar dan weer kwam hem voor oogen het beeld van kroegherrie en kroegzonde en een sombere trek kwam er over 't strakke gezicht.

In 't Gouden Anker zaten ze in de mooie voorkamer. 't Was er nou heel rustig; 's Zondags werd er niet getapt. Stilletjes zat ie er, de handen gevouwen, zei niks, hoorde het spreken van Rikus en Driekske, hoorde, dat ze mekaar zoenden, vroeg naar niks, zat er diep in gedachten.

Een oud vrouwtje, dat bij Rikus het huishouden dee, begon met hem te praten, hield gauw op, toen ze merkte, dat ie geen lust had, wat te zeggen.

Over een maand konden ze wel trouwen, ze behoefden nergens op te wachten.

Of vader het goedvond?

Je mot je eigen zin doen, Driekske, zei ie.

Blij was ie, toen ze weer heengingen.

De eerste dagen van zijn wonen in het Gouden Anker, leefde ie er in een stadig soezen, een niet-begrijpen van het zoo haastig gebeurde, met telkens weer opdoemende herinneringen aan het pas voorbije:

De vergadering van het Armbestuur, 's Zondagsavonds in het Huis, toen ie mos voorkommen, het filiciteeren met het voorgenomen huwelijk, zijn niks-zeggen, het alleen-maar-knikken met het hoofd, toen het gevreesde: Nou ga je naar 't Gouden Anker, hè met je dochter?

Dan zijn stotterend vragen, of ie nou uit het Huis mos.

Blijven? Wat nou? Als je bij je dochter kon inwonen? Wie had er nou ooit zoo iets gehoord? En 't kon immers ook niet: 't was de wet van het Huis. Berustend boog ie 't hoofd, wist dat eene: Hij mos uit het Huis. Waggelend de gang door, rillend met koortsig-kloppende slapen kwam ie bij Driekske.

Hoe kun je nou zoo van streek kommen, zei ze ongeduldig? De heeren motten niet weten, hoe ze 't met je hebben. Wat motten ze wel denken; net, of we overhoop liggen met mekaar. Hoe kun je nou zoo gek doen? Rikus begrijpt niks van je en ik ook niet. As we nou niet goed voor je wou-en wezen.

Gezwegen had ie. Wat mos ie zeggen? Driekske begreep toch niet, wat het hem kostte te gaan uit het Huis, hoe ie gebukt ging onder zorg voor komende dagen.

Dan de dag van het trouwen, toen ze hem kwamen halen en ie zenuwachtig gejaagd de handen drukte van oudjes en kinderen, — een gonzen in zijn ooren de woorden van allen, die om hem heen stonden, dan zijn heengaan zonder spreken, ten leste nog wuivend met de hand.

Dan zijn eenzaam voelen in het Gouden Anker, als ie zoo miste het gezellig babbelen van oudjes en kinderen, — het alleen slapen in het zijkamertje, waar ie lang wakker lag, luisterend naar al de ongewone geluiden in- en buitenshuis, gewend als ie was aan de rustige groote slaapzaal in het Gesticht; — ongewoon ook het eten met Rikus en Driekske. 't Hinderde hem, dat ie niet meer hoorde het lezen uit den bijbel aan tafel, hij voelde, dat ze ongeduldig werden als ie lang bad en dankte voor en na den eten, hoorde dan hun onrustig bewegen, het schuifelen met hun stoelen. Dan, tastend met den stok, zijn gaan de eerste dagen door gang en huis, waar ie overal rook de lucht van jenever en tabak, zijn omzwerven voor en achter het huis, waar ie liep als in den vreemde, waar niemand op hem lette, niemand op hem lette, niemand met hem sprak.

In de tapkamer werd het tegen den avond een stijgend roezemoezen van kerels en jongens, die er jenever dronken, onder mekaar ruzieden en vloekten bij het kaartspel en hij begreep niet, hoe Rikus kon aanhooren onverschillig al dat gemeene en godslasterlijke, begreep niet, dat Driekske zich niks aantrok van al het zondige. 't Drukte hem neer, 't gaf iets kouds in zijn spreken tot Driekske, hij voelde er iets prikkelends door tegenover Rikus.

Maar ook had ie oogenblikken van verteedering als ie zich kon aftrekken van het kroegleven, als ie bedacht, dat Driekske toch zooveel met Rikus ophad en Rikus zoo blij was met Driekske, als ie hoorde, hoe ze met mekaar uitgelaten konden stoeien, als ie Driekske hoorde zingen bij der werk heel den dag, Rikus blij zijn straatdeunen hoorde galmen bij het glazen spoelen, beiden voldaan en gelukkig. Waarom kon hij het niet wezen? 't Was toch zijn kind? Hoe kon dat toch zoo kommen? Waarom toch het verdrietig-sombere, dat onrustig-voorgevoelen van iets ergs, dat eens kommen zou?

In donkerte en mystieke stilte van den avond lag het Gouden Anker aan 't end van de dorpsstraat. 't Was er ditmaal meer dan het gewone Zaterdagavondrumoer; ruwe bonkige arbeiders en opgeschoten slungels, fabrieksvolk en grondwerkers lolden er in luidruchtige

kroegherrie, zongen er straatdeunen met lange uithalen, dansten er in vlagen van dronken jool.

In de achterkamer was ie alleen met Driekske; hij, zwijgend in een hoekje bij het haardvuur, het gezicht zenuwachtig-vertrokken, een doffen gloed op de wangen om de gemeene liedjes en vloeken, die hem prikkelden en ergerden; — zij, opgewekt het een en ander beredderend, ongevoelig voor de ruwe drukte, niet op hem lettend, tot haar opviel zijn strak zwijgen en vreemd uiterlijk en ze naar hem toekwam, medelijden voelend en toch ook ontevreden gestemd.

Hoe kun je nou zoo stil wezen? Waarom zeg je niks? Is dat nou alleen om de drukte vóor? Mot jij je dat nou zoo aantrekken? wat kan je dat volk schelen? Ze benne immers niet waard, dat je naar ze hoort. Je hoeft toch niet op ze te passen. Ze motten zelf weten, wat ze doen; 't benne geen kinderen. Voor Rikus hoef je niet bezorgd te wezen en voor mij ook niet. Ze zullen ons geen kwaad doen. Kom, 'k ga koffie zetten, dat zal je opknappen. Hij schudde 't grijze hoofd, voelde, dat Driekske heel anders was dan hij, voelde dat haar onverschillig was, wat hem zoo hinderde. Hoe kon ze toch zoo heel anders wezen dan 'r vader? Hoe was dat toch zoo gekommen? Nooit zou ie wennen aan die herrie, dat ruwe kroegleven, elken avond weer aan, hoe langer hoe zwaarder viel hem het eenzame, het al maar alleen zijn met Rikus en Driekske in een huis, dat hem nog maar altijd vreemd bleef.

Behoefte had ie nu aan iets opwekkends, een sterk verlangen kwam in hem op naar de kerk. Zoolang ie in het Gouden Anker woonde was ie er niet geweest, der was niemand, die hem kon brengen, nooit hadden ze er tijd voor 's Zondagsmorgens, Rikus niet en Driekske ook niet, maar morgen mos ie erheen, hij moest een woord van troost en stichting hooren, gaan zou ie, al moest ie allèen den weg vinden.

Driekske! zei ie plots, 'k wou morgen wel eens weer naar de kerk. Kun jij me nou eens niet brengen? Hoe kan ik dat nou, zei ze, 'k mot Rikus morgenochtend helpen opruimen, die kan niet alles alleen doen.

'k Mot er eens weer naar toe, 'k mot

Je kunt toch morgen nog wel eens overslaan, 'k zal dan eens kijken, of ik iemand vinden kan, die je erheenbrengt.

Ongeloovig trok ie de schouders op.

Daar komt toch niks van, zei ie. 'k Heb noodig, dat ik eens wat anders hoor dan vloeken, zei ie opgewonden.

He, dat is nou dwingen en drenzen en 'k vin het kinderachtig, je zoo op te winden om dat vloeken.

Is dat nou drenzen, as je er zoo'n behoefte aan hebt?

'k Begrijp niet, dat jij, nou je getrouwd bent, geen zier meer om de kerk geeft; toen je in het Huis was, ging je er toch haast elken Zondag naar toe.

Dat is zoo, zei ze zenuwachtig, maar je weet ook, dat we er allemaal naar toe moesten, dat we er heen werden geschopt. 'k Kon er mijn hoofd vaak niet bijhouden, omdat alles gedwongen was. Als ik de zon door de ruiten zag, verlangde ik vaak buiten te wezen, verlangde ik naar de boomen en de wei. 't Mocht niet. As de anderen 's middags uitgingen overal heen, waar ze maar wilden, nam ik jou mee naar 't plantsoentje, 'k dee het met liefde, maar 'k was toch altijd gebonden, nooit vrij. In de week heb 'k gewerkt, gesloofd, dag aan dag, geen mensch was er dankbaar voor, 'k mos 's avonds net zoo goed as de anderen binnen wezen om negen uur. 'k Was vaak zoo verdrietig 's zomersavonds, as 't buiten zoo lekker was na een heeten dag en 't belletje ging. 'k Werd evengoed als de anderen opgesloten in dat nare donkere huis. Altijd hielden ze 't lijntje strak, de vader zoo goed as de diakenen. Maar nou ben ik vrij, lekker vrij, 'k heb met geen mensch meer te maken, as alleen met mijn man. 'k Zal nou doen, waar ik trek in heb en naar de kerk ga ik vast den eersten tijd niet, al was het alleen, omdat ze er me vroeger heenjoegen. As ik er naar toe ga, zal het wezen, omdat ik er zelf behoefte aan heb. 'k Zal mijn best doen iemand te vinden, die er jou heenbrengt, maar je mot er mij niet heen willen drijven, 'k laat me nou niet meer drijven, dat is uit. Morgen mot je nog maar eens overslaan.

Hij zweeg, was nu niet opgewonden meer, zat nu verdrietig te kijken, tot het negen uur sloeg.

'k Ga maar naar bed, zei ie dof.

Goed, zei ze kortaf, wil je geen eten of drinken meer.

Hij schudde zwijgend het hoofd, ging den gang door, zocht zijn kamertje op.

Den heelen nacht lag ie wakker. Tot over elf hoorde ie de herrie in de zaal, de godslasterende vloeken, de zinnelijk-goddelooze liedjes, die hem 't bloed naar 't hoofd joegen.

Dan sliep hij in, benauwd-droomend, 't lichaam in onrustige beweging.

Den anderen morgen kwam ie bij Rikus en Driekske, bleek, de grijze haren verward neerhangend bij de koortsig kloppende slapen.

Hoe is 't gegaan, vroeg Rikus opgewekt, hei je kunnen slapen?

Nee, mompelde ie.

Nou, dat begrijp ik. Ze hadden een goede week gehad met overwerk.

Buiten sloeg het half negen; over een kwartier het eerste gelui voor de kerk.

Zenuwachtig-haastig at ie zijn brood, ging dan onrustig het huis door van voor naar achter, telkens luisterend, of ie niet hoorde de klok.

Bim-bam-bim-bam.... 't Eerste gelui.

Verlegen zagen nu Rikus en Driekske naar den opgewonden ouden man.

Blijf nou van morgen thuis vader, drong Rikus zacht. De volgende Zondag hebben we wel iemand gevonden, om je te brengen, je kunt er op aan.

As je 't nou maar eerder gezegd hadt, dat je er heen wou.

En Driekske weer: Toe nou vader, maak je nou niet zoo overstuur om de kerk. Toe nou, wees nou redelijk.

Maar hij werd nog meer opgewonden, door de woorden van Driekske. Nee, zei ie, je wilt me niet brengen, 'k heb nou al zoo lang gewacht, 'k kan niet langer wachten.

Bim-bam. 't Tweede gelui.

Hij ging haastig de gang door naar voren, rukte wijd-open de deur.

'k Zal den weg wel alleen vinden, riep hij ze toe, der staan overal boomen en 'k heb mijn stok.

Wat doe je nou? kreet Driekske.

Rikus hem na; blijf nou hier, vader.

Maar hij luisterde er niet naar, was al op straat, tastend met zijn stok naar alle kanten.

Rikus wou zijn hand nemen, maar de oude weerde hem opgewonden af.

'k Vin het best alleen, la me maar gaan.

Dan ging Rikus terzij loopen, zag hem voortstrompelen, de rij beuken, een voor een een tikje gevend met zijn stok, dan het armhuis voorbij, nou nog het korte eind naar de kerk, dat ie zoo dikwijls was gegaan.

Rikus nam hem ten leste bij de hand en nu gekalmeerd, liet hij zich gewilig leiden en brengen in een der vrije banken.

Toen was ie voldaan.

Traag kropen voorbij de gure dagen voor Kerstmis met ijzig-kouden wind en ruwe sneeuwjachten, — dagen, waarin ie niet gaan kon voor en achter het huis, — waarin ie zich voelde als een gevangene, niet wetend, hoe ie doorkomen moest de lange uren van alleen zijn. Rikus en Driekske hadden altijd der werk, hadden haast nooit tijd om zich met hem te bemoeien; merkbaar begon ie te voelen den invloed van eigen onvoldaanwezen op de stemming van Rikus en Driekske: niet meer het vroolijk gulhartige van vroeger, het opgeruimde prettige in der spreken. Het werd gedrukt-triestig in het Gouden Anker en het benauwde hem, dat het zoo gekomen was door zijn toedoen en toch voelde ie, dat ie niet van zich zou kunnen afzetten het somber-droefgeestige. Vaak voelde ie begeerte naar het zorgzame van Driekske en het hartelijke van Rikus uit de eerste dagen, maar wist, dat het nooit meer zoo worden zou, nu hij niet tot ze komen kon met woorden van blij waardeeren.

In oogenblikken van sterk geprikkeld zenuwleven, als ie onrustig zwierf door het huis, zich telkens buiten wagend, maar wier teruggejaagd door den ijzigen wind, nu ie ook daar geen afleiding kon vinden, die een oogenblikje kon doen vergeten, — sloop ie zijn kamertje binnen onhoorbaar, schoof de knip op de deur, trok er zich terug in eenzaamheid, gaf er zich over aan bepeinzingen, liet voorbijgaan aan zijn oog, al wat er gebeurd was, innig

scherp voelend de beteekenis van woord en daad zijner kinderen.

't Was niet te keeren geweest de aanraking met de ruwe verdorvenheid van dagelijksche kroegbezoekers; 't stond nog in volle pijnlijkheid voor zijn geest de ontmoeting in de gang met Krabbetje, den liederlijken zuiplap, nuchter bij zijn werk in de fabriek, maar al den overigen tijd van den dag dronken, een beest voor zijn vrouw, geniepigerd voor zijn kinderen. Waggelend, stomdronken was ie door Rikus naar buiten gedrongen; hij, komend uit zijn kamertje, voelde plots den kerel botsen tegen zijn lijf, rook de vieze lucht van kleeren en drank, had toen boos hem van zich geworpen, gesmakt tegen den muur. Trillend van toorn en walging waren hem straffende woorden van de lippen gerold, bittere verwijten had ie geslingerd naar het hoofd van den ellendeling, die uitbraakte godslasterlijke vloeken, den stinkenden adem drijvend in zijn gezicht. 't Gaf beroering onder de bezoekers in de tapkamer, die den kerel van hem wegtrokken, hoorde, hoe de zuiplap op straat werd gesmeten, voelde dan, dat Rikus hem bij de hand nam, hem bracht bij Driekske.

Hoe komt dat nou? vroegen ze beiden tegelijk. Je mot niks tegen hem zeggen, die dronkelap, zei Driekske, hem gevend een glas water.

Hoe kan je dat nou doen? hoorde ie Rikus. 't Geeft immers toch niks, wat mot je nou met zoo'n verloopen loeder aankomen met bestraffingen. Laat ze loopen, de dronken kerels, ze lachen je uit.

De volgende dagen zag ie telkens weer voor zich den dronken kerel, zooals ie zich dien dacht in zijn verbeelding, altijd ellendiger leek hem nu het bestaan van Rikus en Driekske Moesten ze op den langen duur niet hard en ongevoelig worden als dat ruwe volk, dat bij der in huis kwam en waar ze dagelijks mee verkeerden? 't Was hem, of Driekske al begon te vervreemden van haar vader, angstig werd ie bij de gedachte, dat er eens een tijd zou kunnen komen, van verkoeling, en ze niks meer voor hem zou voelen.

Voorbij was gegaan het Kerstfeest, zoo geheel anders dan vroeger, wanneer de kerstboom stond in de groote zaal van het Huis, kinderen en verpleegden er zongen de heerlijke Kerstliederen; nu kon ie maar niet van zich afzetten het onvoldane triestige gevoel de dagen daarna. Uren kon ie er zitten bij het haardvuur, had geen lust te dwalen voor en achter het huis. Schuw ontweek ie de tapkamer, in gestadige vrees voor een ontmoeting met een beschonkene. Zwijgend zat ie er ineengedoken, niet wetend, wat ie praten mos met Driekske, al maar bang, dat er oneenigheid komen zou, ook zwijgend tegen Rikus, alles vermijdend, wat ongenoegen zou kunnen geven. Er was voor hem geen geluk te vinden in het Gouden Anker, 't zou nooit komen tot berusting... Hij voelde zoo, dat Rikus en Driekske hem zonderling vonden, voelde, dat ze letten op alles, wat ie dee, niks van hem begrijpend. Als ie daar voorovergebogen, de blinde oogen gericht naar het haardvuur, Driekske hoorde loopen door het vertrek, voelde ie, dat ze telkens naar hem keek, als ie zuchtte, voelde, dat het haar hinderde.

Toen was het gekommen.

Wat hei je toch, vroeg Driekske onder haar werk, waarom zit je nou te zuchten, waarom zeg je al maar niks?

Hij wenkte ongeduldig-zenuwachtig met de hand, dat ze maar zwijgen zou.

La me nou maar zitten, zei ie, dat vin ik nog 't prettigst.

Nee, zei ze korzelig, ik kan je daar zoo niet zien zitten, 'k kan er mijn mond niet over hou-en. Wat hei je toch? 'k word er zenuwachtig van, 'k Sta vaak te beven op mijn beenen, 'k ben niks opgewekt en 't is ook niks prettig voor Rikus, dat ik zoo ben. As je wat hebt, zeg het dan, as je kwaad op ons bent, kom er dan voor uit. Wat hebben we dan toch gedaan? Wat wil je toch?

'k Kan het niet langer uithou-en, zei ie na een oogenblik zwijgen, 'k kan niet wennen, 'k mot maar gauw dood gaan, dat is 't beste.

Dat is nou gekkenpraat, zei ze opgewonden.

Hij weer: Nee, 't is geen gekkenpraat. Je mot wel blij wezen, je van me af bent. Je hebt maar last van me.

Wat? kreet ze, wij blij wezen, as we van

jou afwaren. Dat is leelijk van je, om zooiets te zeggen.

Pleizier doe ik je niet; zoon ouwe ontevreden man maakt je maar triestig.

Hebbe we ooit gemopperd, dat je hier in huis was, Rikus of ik? Hei je ooit van ons gehoord, dat je hier te veel was? Is het dan niet ondankbaar en leelijk van je, dat je zoo praat. Rikus het er nog nooit een kwaad woord over gezegd, dat je bij ons inwoont en heel veel pleizier het ie er anders nog niet van gehad.

'k Word hier te veel.

't Is niet waar, heftigde ze opgewonden, niet waar, je bent hier nooit te veel geweest en je bent het nog niet, maar we kunnen toch niet helpen, dat je daar maar triestig zit te kijken en te zuchten om niks. Zeg dan waarom?

'k Hoor hier niet in die herrie en zonde.

Mallepraat! heftigde ze. Daar hoef je geen last van te hebben. Wat zou je dan willen? Dat Rikus uit de zaak ging? Wat mot ie dan? Waar motten we dan heen? Je praat as een kind. Der is niks, heelemaal niks tusschen jou en ons, je maakt jezelf wijs, dat er wat is.

En dan verdrietig half-huilend: Is het dan niet zoo? Is niet alles je eigen schuld?

Dan kwam Rikus, hoorde de laatste woorden van Driekske, knipoogde, dat ze zwijgen zou.

Nee, huilde Driekske, 'k kan mijn mond niet hou-en, 'k mot het zeggen, 'k kan het niet alles opkroppen, 't zou me gek maken, 'k heb nog liever de grootste ruzie, dan al maar dat zwijgen en zuchten, 'k zeg nog eens, der is niks, niks, maar vader verbeeldt zich maar, dat er wat is, denkt maar, dat we wat tegen hem hebben.

Kom nou, zei Rikus, wind je nou niet zoo op, wat geeft dat nou.

Hij klopte 'r goedig op den schouder.

Hartstochtelijk begon nu Driekske te huilen, der opgekropte leed lucht gevend in snikken; hij zat er strak op zijn stoel, het gezicht smartelijk verwrongen met bevende handen en trillend lichaam.

'k Heb toch altijd mijn best gedaan om goed voor vader te wezen.

Wel ja!

O God, wat ellendig.

Kom nou, suste Rikus, bedaar nou.

Maar zij was er geheel van overstuur, huilde al maar voort.

Dan Rikus meelij voelend met Driekske, kortaf: Hoor nou eens vader, 't mot uit wezen. Hoor je niet, dat Driekske heelemaal in de war is. Hoe kun je nou zoo vreemd tegen 'r wezen?

Met een schok stond ie op, maakte wanhopige bewegingen met zijn handen.

'k Zal wel gaan, kreet ie. O God, was ik maar dood.

Dan ging ie het vertrek uit, zocht zijn eigen kamertje.

Van nu af werd ie onverschillig voor alles, rakende het gewone leven, was in denken en doen als een zieke. Driekske wende aan zijn zwijgen en zuchten.

Rikus nam het kalm op met een medelijdend schudden van zijn hoofd, denkend aan gebreken van den ouderdom.

We kunnen er toch niks aan doen, suste ie Driekske, als ze nog eens een oogenblik ongeduldig werd, we motten het maar nemen, zooals het is. Wees nou verstandig en doe maar of je er niks van merkt en je vooral niet kwaad maken.

Driekske deed zoo. Als ie daar zoo vaak moe en lijdend neerzat, voelde ze meelij met 'r ouden vader, stopte hem wat lekkers toe, dee weer goedig als in de eerste dagen van zijn wonen in het Gouden Anker.

Hij ging voort zijn leven van eenzaamheid.

Zwaar in zijn hoofd, als drukte er een gewicht op zijn hersens, als lag er een band om de slapen, ging ie een Zaterdagavond te bed, den koortsgloed op de wangen. Heel den dag had ie gehoord het huilen van den wind om het huis, het toeteren in den schoorsteen, 't gieren langs gevel en dakgoot, heel den dag hadden de ruwe vlagen zijn zenuwen geschokt; onrustig-gejaagd zwierf ie rond, overal zoekend een stil plekje, waar ie niet hooren kon het spookachtig klagen van de hooge iepen achter het huis. Heel den dag was ie in-droevig, aangegrepen door een ge-

heimzinnige vrees voor 't rumoerige van fel bewogen lucht, tot tegen den avond de wind begon te verminderen. Maar dan werd het een rumoeren binnenshuis, de gewone Zaterdagavond-herrie in de tapkamer, nu luidruchtiger dan ooit door den prikkelenden invloed van ijle lucht heel den dag. Al het duivelsch-booze, dat zijn verbeelding had gehoord in het loeien van den wind, scheen hem nu gedrongen binnenshuis, satan vierde er hoogtij, solde er met het opgewonden werkvolk, 't gif van den drank ze drijvend tot dolle brooddronkenheid. 't Drong tot hem door het vloeken en schreeuwen, hij hoorde 't voetengestamp van dansende kerels. Klaarwakker, het gezicht heet van koortsige overspanning, hoorde ie de godslastering, de onzedelijke liedjes, uitgeschreeuwd met heesche schorre stemmen. Dan drong tot hem door gerucht van vechtenden, vermengd met bedarend geroep van anderen. Hij sprong uit zijn bed, wierp een paar kleedingstukken om, stond er dan luisterend, de deurknop in de hand. 't Bloed steeg hem naar 't hoofd, zijn lichaam schokte, zijn beenen trilden van 't al maar stijgend schreeuwerig rumoer, 't was of een hand hem dreef naar de tapkamer.

Dan nog heviger rumoer. Haastig ging ie de gang door, stond dan plots in de open deur, richtend zijn blinde oogen naar binnen. De hand leunend op de deurpost, de grijze haren verward, in-bleek zijn gezicht, met verwrongen trek van smart en lijden, hief ie op zijn rechterhand, wijzend omhoog.

Plots verstomde alle geluid. Halfdronken kerels met roode oogen en bezweete gezichten, staarden naar dat gelaat met de trillende lippen en open mond.

Dan slingerde ie heftige waarschuwingen en verwijten naar de kerels, waarvan er naar hem opzagen met stompe idiote gezichten, anderen strak de wijd-open oogen op hem gericht.

Maar dan voelde ie zich grijpen in de schouders, werd ie geduwd naar achteren, waar ie hoorde het huilen van Driekske.

Verlegen stond ie daar.

Ben je nou gek? hoorde ie de stem van Rikus toornig-trillend. Mot je nou hier de boel in de war sturen, hei je geen hersens, mot je de klanten wegjagen, wou je de zaak doen verloopen en ons laten hongerlijden. Je bent gek.

Dan hoorde ie de droevig-huilerige stem van Driekske:

Vader! wat is dat nou? Hoe kun je nou zoo doen? Wáar mot dat náar toe? 't Is toch je eigen schuld, as Rikus nou kwaad op je is? Waarom doe je zoo gek? God wat een ellende! Mot je jezelf ongelukkig maken en ons erbij?

Dan Rikus weer, kortaf-driftig: Ga naar bed.

Nog altijd stond ie daar als een beeld.

Hij was nou weer alleen met Driekske, Rikus hoorde ie teruggaan naar voren. Al maar drong in zijn ooren het droevige huilen, 't klagende van haar spreken. Niks kon ie zeggen, als verlamd was zijn tong. Zijn borst hijgde, 't begon te suizen en te gonzen in zijn hoofd, met moeite hield ie zich op de been.

Hem steunend onder de armen, bracht Driekske hem terug naar zijn kamertje; met knikkende knieën strompelde ie de gang door.

Als een blok viel ie neer op zijn bed, suf en moe lag ie er van overspanning; voelde nog, dat Driekske het dek over hem heentok, dan hoorde ie het omdraaien van het slot en heel in de verte flauw het hernieuwde rumoer en gelol van de kerels als een hoonlachen, dan zonk ie in een bewusteloos soezen....

In groepjes zaten ze voor het huis, oudjes en kinderen, bezig met de gewone lichte werkzaamheden van het Huis, ieder doende zijn taak, rustig-tevreden; gezellig keuvelden ze er onder mekaar, opgewekt door frissche morgenlucht en lekker zonnetje.

Stil was het in het Huis, in zalen en gangen, stil ook buiten het Huis, in den moestuin, op den straatweg, in 't plantsoen.

Toen zagen ze hem komen, een voor een, de iepen langs den straatweg een tikje gevend met zijn stok, den rug gekromd, het grijze hoofd gebogen, met schokkende knieën als vroeger. Verrast zagen ze op, staakten hun werk.

De Blinde! Daar komt ie!

Alleen!

Hij komt hier naar toe.

Voorzichtig rondtastend met den stok bij den ingang kwam ie het hek door; afgaand op het geluid van stemmen, strompelde ie naar ze toe.

Wat kom je doen? vroegen ze.

Ze benne weg, mummelde ie.

Wie benne weg?

Rikus en Driekske.

Waar benne ze naar toe?

'k Weet niet, zei ie; van morgen benne ze weggegaan.

Ze keken mekaar aan, niet begrijpend.

'k Mos hier maar heengaan, hebben ze gezeid. Jullie vinden 't wel goed, hè; t'mag toch wel, is het niet?

Ziende de beweging voor het huis, kwam nu de vader op het groepje toe.

Wat kom jij doen Hannes? vroeg ie.

Ze hebben me hier naar toe gestuurd. Ze bénne nou vast al vér weg.

Men wenkte den vader, dat ie niet verder vragen zou, brachten hem op de hoogte, wachtten dan verrast-zwijgend, wat er verder komen zou.

Hoe benne ze dan weggegaan? vroeg de vader.

Waarmee?

Ja, ja knikte ie, ze benne weg, maar ze zullen wel weerom kommen. 'k Mag hier toch wel zoolang blijven, hè; dat mag wel, is t'niet?

De vader hield hem nu aan den praat, zond iemand naar het Gouden Anker, maar Driekske kwam al haastig aanloopen.

Is vader hier? vroeg ze bevend.

Nu zag ze den oude staan onder de anderen, kwam zenuwachtig naar hem toe, nam hem bij de hand.

Hóé kun je dát nou doen?

En dán tot de anderen:

Van morgen is ie zoo maar stilletjes uit huis gegaan. We hebben overal naar hem gezocht, zaten al mooi in angst, dat ie verdronken was of een ongeluk had gekregen. Toen dacht ik aan het Huis en ben ik gauw hier naar toe gekommen.

Rikus is den anderen kant uit, om te zoeken.

Al dien tijd stond ie daar naast Driekske, goedig glimlachend.

Ze zeien niks, lieten haar stilletjes heengaan met der vader, dorsten het niet te zeggen.

Driekske huilde heel den dag; toen ie merkte, dat het met vader niet goed was. Rikus was er erg verlegen mee, wist niet, wat ie zeggen zou.

Den anderen dag ontsnapte de oude weer uit het Gouden Anker, den daarop volgenden dag alweer en telkens vond ie den weg naar het Armhuis, waar ie ging zitten onder de anderen, goedig-onnoozel lachend met de kinderen, die hem wéer terugbrachten naar Driekske, totdat Rikus de noodzakelijkheid inzag van andere maatregelen Het kwam tusschen hem en Diakenen tot een overeenkomst, waarbij de blinde weer werd opgenomen in het Huis, tegen een jaarlijksche vergoeding.

Nu zwerft ie dagelijks om en dóor het Huis en als de kinderen hem vragen: Hannes, wat doe je nou? dan mummelt ie: Driekske zoeken. Ze zeggen, dat ze weerom is gekommen, ze mot hier in de buurt wezen. Als k'nóu maar wist, waar ze was.

Dan blijft ie opeens stokstijf staan, leunt op zijn stok, steekt de rechterhand omhoog, gaat weer verder, al maar wachtend en zoekend naar Driekske.

ONDERWERPING. † † † † † † † †
DOOR ALB. VAN WAASDIJK.

„Klee je an, moeder."

Zijn barsche beveel-stem scheurde de loome stilte van de kamer, waarin de zon tevergeefs door de stijfgesloten blinden trachtte heen te dringen. Alleen op den muur, tegen het bont-gebloemde behang, vielen witte strepen gedekt licht, neervloeiend op het verschoten trijp van een paar stoelen, die op glimmend-buikige pooten angstvallig naast elkander stonden. Verder was alles gehuld in een triestigen schemer en de vogel in zijn kooi scheen er den invloed van te ondervinden, want onrustig fladderde hij op tegen de tralies, de lichtstrepen tegemoet en driftig

wette hij zijn snavel tegen 't schoone zwavelstokje.

Moeder had de stem niet verstaan; met de gerimpelde handen gevouwen in haar schoot zat zij in haar leun-stoel te dommelen, gaf zij zich knusjes over aan de warmte, soezend, met de oogjes dicht-geknepen, over voorbije dingen. Zij zag alles dan voor zich juist zooals het gebeurd was, maar dan, langzaam eerst, warrelde alles dooreen in haar hoofd, liet zij een voor een de gedachtetjes glippen. En 't was of zij als lood zoo zwaar gingen wegen, of zij haar hoofd dieper neertrokken op haar borst. Maar telkens schrikte zij dan weer op, van niets, keek half-wakker door de kamer, verwonderd dat 't dag was en kneep dan haar oogen weer dicht, niet begrijpend hoe het mogelijk kon zijn, dat je zonder te slapen een oogenblik aan niets kon denken. En dan ging het weer opnieuw zoo warrelen in haar hoofd.

„Moeder, klee je an, . . . 't is tijd voor de kerk. . . .”

Zijn hand had hij zwaar op haar smallen schouder gelegd en hij schudde haar wakker, ongeduldig, omdat zij niet direct gehoorzaamd had. Hij was niet gewoon iets tweemaal te zeggen, vond het ook niet noodig, vooral niet op Zondag, wanneer moeder wist dat het kerkgang was.

„Gunst, . . . me ankleeje? . . . ja . . . ja . . . subiet . . . 'k slááp niet, . . .” voegde zij er verontschuldigend bij, bang voor zijn harde, fanatieke oogen, die haar nakeken.

Hij antwoordde niet, zag haar alleen maar aan, of zij gauw genoeg voortmaakte en toen hij haar bedrijvig bezig zag, geagiteerd-haastig, als trachtte zij daar door goed te maken wat zij door haar dommel misdreven had, ging hij naar de linnenkast en haalde er een hoedendoos uit die hij op de tafel zette. Daarna ging hij zwijgend weer zitten, de lippen op elkaar geperst en het versch-geschoren gezicht trekkend in een grimmigen plooi.

„Haast je wat . . .” gebood hij weer, kort-afgebroken.

„Ja man . . . die zwarte handschoenen van je . . . die vin ik niet . . . ze motte d'r weze . . . subiet. . . .'

Haar klein lichaam dook nu bijna geheel weg tusschen de planken van de linnenkast. Zij zocht angstig tusschen de stapeltjes ondergoed en tusschen de rood-gerande servetten, maar zij vond ze niet. Met bevende vingers woelde zij tusschen de zakdoeken, deed zelfs, in haar gejaagdheid, het doosje open waarin zij de briefjes bewaarde van het begrafenisfonds, maar eindelijk toch moest zij 't opgeven. Zij durfde 't hem niet te zeggen, deed alsof zij ijverig zocht en kroop nog dieper achter de deuren van de kast.

„Ben je nou haast klaar? . . . Heb ik nou alles? . . .” hoorde zij hem vragen, nog toorniger dan daar straks.

Door de reet van de openstaande deur bespiedde zij hem, met kloppend hart vreezend dat hij zou opstaan en naar haar toe zou komen. Met haar hand streek zij over 't voorhoofd, waar 't angstzweet kwam uitbreken en zij verzon waar zij ze dan toch gelegd kon hebben, zijn zwarte handschoenen.

„Heere God . . . laat mij ze vinden . . . Heere God? . . .” smeekten haar lippen.

Zij voelde zich altijd zoo klein, zoo kruipend klein wanneer hij tegen haar opspeelde en haar zoo pijnlijk beleedigde, dan wou zij wel alles doen wat hij verlangde, wou ze wel huilend om zijn knieën vallen om hem vergiffenis te smeeken, wou zij hem wel dienen als een meid, maar nooit liet hij het toe. Met zijn oogen, die koud en hard op haar neerkeken, hield hij haar op een afstand, zoodat zij, schuld-bewust, zonder te durven opzien, in een hoekje van de kamer ging zitten, wachtend tot hij weer tot haar spreken zou.

Zoo was het altijd geweest, van 't begin van haar trouwen af. In 't eerst had zij zich wel verzet; 't was geweest op een lente-dag, toen 't eerste groen uit de knoppen der boomen kwam breken. 's Morgens waren zij, zooals elken Zondag, naar de kerk gegaan en 's middags had zij vurig gehoopt te kunnen wandelen, buiten te loopen in de warmende lente-zon, die haar luchtig en vroolijk maakte, die haar dwong zachtjes te neuriën een liedje van vroeger. En toen zij hem gevraagd had om mee te gaan had hij geweigerd, haar gedwongen om thuis te blijven en te luisteren naar de psalmen die hij speelde op het orgel.

Kwaad was zij uit de kamer geloopen, terwijl hij aan 't spelen was, maar zonder een woord te zeggen, had hij haar teruggehaald, haar ruw bij de armen gegrepen en haar neergekwakt op een stoel. Ook toen lag er in zijn oogen dat wreed-fanatieke en kwam op zijn breed gezicht die trek van hardvochtige onverzettelijkheid. Schuw had zij geluisterd naar de lijmige zeur-tonen van het orgel, terwijl zij daarbuiten de vogels hoorde tjilpen en de kinderen lustig zag dartelen, maar zij durfde niet meer tegen hem op te staan, bang, dat hij met zijn grooten voet haar neer zou trappen. En 's avonds, na het eten, dat zwijgend en snel was afgeloopen, had hij haar streng gezegd, voor eens en voor altijd, dat hij wenschte gehoorzaamd te worden in alles wat goed was om den Heere te loven, dat hij haar aanzag voor een nietig sterveling, een werktuig in de Hand Gods, afhangend van Zijn genade. Om haar wil voor goed te breken had hij haar den Bijbel voorgelegd en haar bevolen hardop een stuk er uit voor te lezen, zooals zij voortaan elken Zondagavond moest doen en zij had zich niet dúrven onttrekken aan dien plicht, had met bevende stem de rammelende en dan weer zwellende zinnen voorgelezen, zonder er een woord van te voelen of te begrijpen.

De eenige troost, dien zij had op de wereld, was haar jongen, wien zij haar verdriet toevertrouwde nog voor hij spreken kon, met wien zij praatte over de ernstige dingen van het leven, terwijl hij nog in de wieg lag, maar dat gaf allemaal niets, want als zij keek in zijn groote, verstandig-starende blauwe oogen, dan was het haar of hij alles verstaan kon wat ze zei, of hij haar groot gelijk gaf zich nooit te verzetten tegen vader.

Toen de jongen grooter werd mocht hij mee naar de kerk, en luisterde hij gedwee als vader 's middags op het orgel speelde en moeder 's avonds uit den Bijbel las. Hij vond de verhalen wel mooi, al begreep hij ze niet en hij hoorde graag de stem van moeder; die klonk zoo bekend, zoo lief-zacht, net of het iets heel moois van hemzelf was. Maar later ging het hem vervelen, telkens hetzelfde te moeten aanhooren, wilde hij liever praten met moeder over andere dingen, gezellig babbelen in den schemer, waarbij je elkaar in de oogen kon zien. En eens, toen vader bij 't verhaal Job was ingeslapen, had hij 't haar gezegd, maar in bange vrees dat vader 't hooren zou, had zij haar hand op zijn mond gelegd en hem gesmeekt er nooit meer over te spreken, om harentwil. 't Zou toch niets helpen en vader zou vreeselijk driftig worden, hem slaan misschien omdat hij twijfelen dorst aan de waarde van 't Boek.

De jongen had in haar oogen een slaafsche onderwerping gelezen voor den somberen man, die zijn vader was en hij had langzaam zijne moeder naar zich toe getrokken en de angst uit haar oogen gekust. En zoo was het altijd gebleven.

Moeder was nog niet opgestaan, zij durfde niet, voor-voelend het vreeselijke wat gebeuren zou, wanneer zij hem zeggen moest dat zij niet wist waar zij zijn handschoenen gelaten had. Hij zou haar uitschelden voor een slons en haar den geheelen dag kwellen, dat wist zij van ouds.

„Heb ik nou eindelijk alles?" herhaalde hij tergend, wel wetend waar zij zoo gejaagd naar zocht in de linnenkast. Zelf had hij de handschoenen opgeborgen in den rand van zijn hoed, maar hij wilde het haar niet zeggen. 't Deed hem plezier eindelijk een reden gevonden te hebben om haar het slapen, bijna den geheelen morgen, te verwijten.

„Wat zoek je nou toch al dien tijd, . . . we moeten weg. . . ."

„Ik ben klaar, man . . . alleen nog m'n hoed op te zetten . . . maar . . ." ze aarzelde, zocht koortsig wéér tusschen de zakdoeken en de servetten.

„Wát maar . . .?"

„Je zwarte handschoenen . . . ze hébben er gelegen . . . subiet. . . ."

„Waar zitten je hersens vandaag . . . of slááp je nog, 't zou geen wonder zijn . . . je doet niks anders. . . . Sta nou maar op en borstel mijn hoed af. . . ."

„Ze hèbben er gelegen . . .", herhaalde zij nog eens zwakjes, terwijl zij met moeite opstond en haar rok begon glad te strijken.

„Borstel mijn hoed af . . . of slaap je nu nóg? . . .", verweet hij, met moeite een scheldwoord inhoudend.

„Ja man. . . .”

De kreukels in haar rok liet zij zitten en liep gedwee, innerlijk verlicht en verwonderd dat 't zoo kalm was afgeloopen, naar de tafel om zijn hoed uit de doos te nemen.

„Daar zitten ze . . . je handschoenen . . . 'k dacht toch subiet. . . .”

„Hoef je mij niet te zeggen . . ., dat wist ik wel . . . 'k slaap niet . . . doe 'k 's nachts. . . .”

„Ik heb toch maar éven. . . .”

Zij wou zich, bedremmeld, verontschuldigen, zeggen dat 't niet waar was, dat ze maar even gedommeld had, door de warmte, maar zij ontmoette den blik uit zijn grimmige oogen en zweeg onderworpen.

„Roep den jongen . . ., dan kunnen we gáán. . . .”

Bedrijvig liep ze naar den trap, riep naar boven, haar stem hoog uitzettend, tot het piepte in haar borst.

„Henk . . . Henkie . . . we gáán. . . . !”

Langzaam, zonder zich in 't minst te haasten, kwam hij naar beneden, deed, resoluut, de kamerkeur achter zich dicht.

„'k Wou je zeggen, vader . . ., 't is beter dat ik 't maar ineens doe. . . ik ga *niet* mee. . . .”

Moeder schrikte, vloog op hem toe, wou hem beletten voort te gaan, want zij wist wat komen zou, wist dat hij zou gaan zeggen wat zij nooit gedurfd had. Maar de jongen weerde haar af en wachtte wat vader antwoorden zou.

Zijn dikke wenkbrauwen dreigend neergetrokken, stond hij recht op in de kamer, het breed-stugge gezicht in strakke plooiing.

„Waarom ga jij niet mee . . . ? je *moet* mee. . . . Moeder, jij zorgt dat de jongen meegaat . . . en dat hij er nooit meer over spreekt . . . begrepen ?”

Zij knikte zorgelijk van ja, herinnerde zich hoe zij haar jongen vroeger gesmeekt had om toch óók maar altijd te gelooven wat vader geloofde en zij nam zich voor, was er bijna zeker van, hem weer te kunnen bewegen om harentwil.

Een oogenblik keek de jongen haar aan, innig-bedroefd omdat moeder zoo gedwee en volgzaam was en in zijn stem kwam een trilling van woede toen hij stond voor de hooge gestalte van dien zwijgenden man.

„Je hoeft er moeder niet voor te spannen. . . zooals altijd . . . háár schuld is het niet. . . . Naar de kerk ga ik niet meer . . . en van je Bijbel heb ik genoeg al die jaren . . . ik walg van je gezeur over God . . . want je begrijpt niks . . . niks . . . je kùnt ook niks begrijpen, hier, in die sombere kamer, waar je de zon niet mag binnenlaten . . ., waar je de ramen niet hoog opschuiven mag, om 's frissche lucht te laten binnenstroomen, om de vogels 's te hooren fluiten . . . je kúnt niks begrijpen . . ., hier . . . waar niks kan binnendringen van God . . . hier . . . met je orgel en je bijbel . . .”

Verder spreken kon hij niet, want moeder had in hevigen angst zijn hoofd gegrepen en drukte het tegen zich aan, sloot met haar bevende handen zijn lippen.

„'t Is niet waar . . . wat-ie allemaal zegt, . . . hij meent het niet . . . is 't niet zoo, jongen . . . ? toe . . . toe ! . . . is 't niet zoo ? . . . 't is een aardigheid . . . subiet een aardigheid . . . ik weet het toch ?”

En ineens liep zij naar den gang, haalde zijn hoed en zijn jas, deed gemaakt luchtig, of het werkelijk een grap was geweest. Zij smeekte met haar oogen, vleide met haar huilende lach-stem om toch deernis te hebben, veegde met haar vingers den drift van zijn gezicht, maar vastbesloten om er voor goed een einde aan te maken, eens uit te zeggen, wat hij jaren verkropt had, herhaalde hij kalmer nu :

„'k Heb er lang over nagedacht . . . 'k heb ook veel gewandeld en veel gelezen wat u misschien nog onverklaarbaar is . . . moeder heb je altijd gedwongen je zin te doen . . . haar eigen denken, haar wil heb je altijd vertrapt . . ., haar gehechtheid heb je beantwoord met tyrannie . . . je hebt nog erger dan een slavin van haar gemaakt . . . dat heb je te verantwoorden voor dien God, die van u een slaaf heeft gemaakt, maar ik wil vrij zijn, ik wil God dienen op mijn manier, want 't is een bespotting van God, op een lente-dag je op te sluiten in een vunzige kamer en moeder elken Zondag de teksten te laten opdreunen, die je al kent uit je hoofd . . . en nou weet je 't, vader” . . .

„Kwajongen . . . ! kwajóngen . . . dat te durven zeggen . . . tegen mij . . . moeder, . . .

slaat 'm om zijn ooren . . . hoor je mij niet?" . . .

Zij had haar jongen losgelaten en was in een hoekje gekropen, niet begrijpend hoe hij den moed had tegen vader op te staan, maar toen zij zijn woedend bevel hoorde, kromp zij ineen van angst, deed plotseling alsof zij ijverig iets zocht op den grond. De bloemen van het tapijt dansten voor haar oogen en terwijl zij met geweld haar tranen trachtte terug te dringen, bad zij om uitkomst.

„Word ik niet meer gehoorzaamd? . . . moet ik soms zélf . . .?"

Met gebalden vuist kwam hij af op den jongen, die zijn hand ophief om den slag te weren.

„Om Godswil . . . nee! . . ."

Moeder had zich tusschen hen in geworpen en greep, in snikkenden angst, den harigen vuist van haar man, drukte er haar behuilde oogen tegen aan en zoende hem dan weer.

Ruw stootte hij haar van zich af, draaide zich toen zwijgend om en keek op de klok.

„Kom mee . . . 't is tijd . . ." — waarschuwde hij barsch, met iets hardvochtigs in zijn stem, — „maar één ding zeg ik je, moeder, geen hap, geen stuk eten zal hij hebben, van mij niet en van jou niet. . . ."

Gewillig volgde zij hem door den gang, de trap af en de zonnige straat op, naar de kerk.

Toen zij thuis kwamen, in het gedempte licht van de zon-beschenen kamer en moeder, als naar gewoonte, zijn hoed en zijn handschoenen en haar eigen Zondagsche kleeren had weggelegd, heerschte er een benauwde stilte. De jongen was heengegaan, had het niet langer uit kunnen houden tusschen de muren vol kleurige vroomheid, iets in hem, een medelijden met moeder, een haat voor vader, hij wist niet wat het was, had hem naar buiten geroepen, hij had behoefte gevoeld alleen te zijn, in andere stille vroomheid de nieuw-ontwaakte natuur te aanschouwen, de vogels te hooren fluiten in jubelende vrijheid en met weemoed te denken aan moeder.

Zwijgend waren zij over elkaar gaan zitten, ieder op zijn plaatsje voor het raam. Moeder had kloppende hoofdpijn gekregen, zij voelde zich zwak, lusteloos en had wel graag de blinden willen openzetten om in de streelende warmte der middag-zon rustig te dommelen of met haar oogen dicht weer voorbije dingen te zien. Maar zij durfde niet slapen gaan, kón zich niet onttrekken aan zijn dreigende oogen en ze wou toch zoo graag, éventjes maar rustig soezen over wat ze nu doen moest met den jongen. Geen hap, geen stuk, van mij niet en van jou niet, klonk het nog telkens na in haar hoofd en het 'wou er niet uit. Zij zag voor zich hoe het gaan zou, straks, bij het eten, zij zag de tafel gedekt, drie borden . . . en drie messen . . . nee . . . twee borden . . . voor den jongen niet . . . geen hap . . . geen stuk . . . hoeveel borden nou . . .

Vanzelf vielen haar oogen zwaar dicht, vervaagde het moeë denken in haar kloppend hoofd tot niets. . . .

„Moeder! . . . móeder! . . ."

Zij schokte op van zijn barsche beveel-stem, knipte met haar oogen verward, slaperig nog.

„'t Boek! . . .", hoorde zij hem bevelen, als in een droom.

Zij aarzelde niet, nam van den zwart-houten standaard het boek, sloeg het open, werktuigelijk. . . .

„Een ijverig God en een wreker is de Heere, een wreker is de Heere en zeer grimmig; een wreker is de Heere aan zijne wederpartijders, en hij behoudt den toorn zijner vijanden. . . ."

VAN DE REDACTIE.

VERBETERING.

In de Mei-aflevering van ons tijdschrift, is een artikel opgenomen *In de Pottericus bij G. Augustijn* door G. Simons, met illustratiën. Enkele modellen, in dat artikel afgebeeld, zijn niet door den heer Augustijn ontworpen, doch naar ontwerpen vervaardigd van den heer Verhoef (Gouda), die ons vraagt dit te vermelden.

NAAST ons ligt de *Geschiedenis der Noord-Nederlandsche Letteren in de XIXe eeuw, in biographieën en bibliographieën, 1830—1900*, door Dr. JAN TEN BRINK, grootendeels herzien door den

Auteur, verder bezorgd en bijgewerkt door TACO H. DE BEER. Drie deelen. Rotterdam. D. Bolle. (Zonder jaartal; maar het werk is dezer dagen pas compleet van de pers gekomen.)

Al dadelijk zij aangeteekend dat over hetgeen Ten Brink in den vorigen druk van dit werk heeft geleverd wel eens wat àl te minachtend is geoordeeld. Trouwens, de tijd, waarin 't voor het eerst verscheen in den vorm van boekdeelen, was verre van gunstig te noemen. De reactie tegen hetgeen er niet meer bevredigde in de moderne Nederlandsche literatuur van vóór 1880, ging zéér ver en nog veel verder gingen de gevolgtrekkingen van menschen die, tot zelf oordeelen onbevoegd, in veroordeeling *en bloc* van alles wat tusschen 1830 en 1880 geschreven was, op één of twee uitzonderingen dan na, een gemakkelijk bruikbare verontschuldiging vonden voor hun gebrek aan belezenheid en belangstelling.

Zoo ongeveer tusschen 1890 en 1900 is een groot deel van Jong Nederland ondankbaar geweest jegens oudere literatoren. Daar kwam nog bij dat de schrijver van het werk, de hoogleeraar dr. Jan ten Brink, om verschillende redenen bij hoe langer hoe meer menschen in geringer aanzien kwam, dan hij wel verdiende te staan om zijn groote belezenheid, zijn aardige manier van schrijven, zijn levendigen geest. Ten Brink, die het nieuwe toch nooit had geschuwd, die, in een tijd toen daar moed toe behoorde, ten onzent de werken van Emile Zola aanprees, haatte, met echt hartstochtelijke haat, de *Nieuwe-Gids*-mannen, die, van hun kant, den hoogleeraar-publicist bespotten en daarmede jaar in jaar uit voortgingen, tot zij werden nagevolgd door nog weêr jongeren. Deze kortzichtigheid van Ten Brink valt niet goed te praten. Wij moeten ook maar eerlijk bekennen dat de hoogleeraar niet altijd groot en edelmoedig tegenover zijn vijanden en hun aanhangers is geweest; doch hij was de eenige niet en geen man van beteekenis in de letteren dier dagen heeft zwaarder moeten boeten dan juist deze.

Eindelijk nog dit: *de Geschiedenis der Noord-Nederlandsche Letteren* is geen geschiedenis, heeft niets ervan, om 't nu maar ronduit te zeggen. Zij is niet als zoodanig geschreven; doch aldus ontstaan:

Ten Brink had, als bijschriften bij portretten, voor de firma Sythoff geleverd bibliograpische en biographische opstellen over de destijds nog levende Nederlandsche Letterkundigen van naam. Een dergelijke uitgave van dezelfde firma: Onze *Hedendaagsche Schilders* was goed door het publiek ontvangen. *Onze Hedendaagsche Letterkundigen* zouden eene serie vormen, waarvan desgelijks veel werd verwacht. Maar die serie kon niet volledig worden. Er moest een zeer beperkende keuze worden gedaan, ook al, omdat aan ieder auteur een gansche aflevering diende gewijd.

Huet prees den arbeid van Ten Brink zeer, doch betreurde daarvan de noodzakelijke onvolledigheid. Toen nu de opstellen zonder de portretten en in minder groot formaat, zouden worden herdrukt, besloot Ten Brink de serie aan te vullen. Hij gaf niet eene *geschiedenis*; hij gaf maar een herdruk van oude- en gaf nog een achttal nieuwe artikelen daarbij. Zoo ontstond een verzameling bio-bibliographische artikelen over Bosboom-Toussaint, Beets, Ten Kate, Hasebroek, Alberdingk Thijm, Vosmaer, Hofdijk, Douwes Dekker (door Busken-Huet), Schimmel, De Veer, Keller, Haver-Schmidt, Busken-Huet, Schaepman, Van Koetsveld, Van Maurik, Lod. Mulder en Weruméus Buning (oude reeks) met die over Da Costa, Van Lennep, Ter Haar, Potgieter, Lindo, Cremer en De Genestet (nieuwe reeks). De oude titel, door de uitgevers bedacht, stond Ten Brink niet aan. Ietwat lichtzinnig, koos hij dien van *Geschiedenis der N.-N. Letterkunde* etc.

De serie bio-bibliographische opstellen van Ten Brink, uitgegeven onder den reeds meermalen genoemden titel, is den gebruikers een zeer nuttig en vaak onderhoudend werk gebleken. De schrijver heeft veel gelezen en vergeleken, een menigte brieven kunnen raadplegen, velen der behandelde auteurs persoonlijk goed gekend en wie verlegen is om data, familiebijzonderheden, détails van allerlei aard uit het particuliere en openbare leven van oudere Nederlandsche auteurs, grijpt het

eerst naar die opstellen van Ten Brink. De *geschiedenis* kwam bij Bolle te Rotterdam en werd spoedig uitverkocht tegen verminderden prijs.

Er was een zeer eigenaardige toon in dat boek. Ten Brink begon van zoo'n literator van naam te vertellen alsof hij, naar den trant van oude novellisten, op ietwat humoristische manier een verhaaltjesheld aan u ging voorstellen. Wie zich 't vermaak gunt de eerste tien of twintig regels, van al die opstellen achter elkander te herlezen, voelt dadelijk het pogen om aardig, onderhoudend, gezellig te zijn. Ten Brink gaf aan zijn mededeelingen gaarne 't karakter van knusse, huiselijke vertelsels.

En zelfs de motto's boven de hoofdstukken ontbreken hier niet! Een paar voorbeelden uit de vele aanloopjes van Ten Brink. Over Isaac da Costa; „de Rozengracht te Amsterdam is niet vermaard door hare schoonheid, noch ooit in dichterlijke taal een Eden op aarde genoemd." Dan een anecdote van Da Costa op rouwbezoek, waar Ten Brink hem voor het eerst en het laatst ontmoette.

Over Van Koetsveld: „een jong student in de theologie stond in Januari 1856 op de stoep van een aanzienlijk woonhuis aan den Amstel bij de Keizersgracht te Amsterdam. Toegelaten tot den heer des huizes, die vroeger predikant geweest was, bracht de student een net boekdeel te voorschijn. Het was de juist verschenen Utrechtsche Studenten-Almanak voor 1856. Daar de voormalige predikant een groot vriend van des jonkmans vader was..." en zoo gaat het voort, tot we, eindelijk, vernemen dat de voormalige predikant den bezoeker aanraadt veel aan theologie, maar in 't geheel niet aan de novellenschrijverij te doen, tenzij hij een van Koetsveld ware. De jonkman was natuurlijk Ten Brink.

Meer dan eens doet de schrijver opmerken dat (b.v. 1810, 1812) in het vaderland treurige tijden werden doorleefd maar toch „werden er toekomstige staatsburgers geboren, huwelijken gesloten, dooden naar het graf gedragen." Iets waaraan geen redelijk mensch toch zal hebben getwijfeld! Zoo moeten we dan komen aan de geboorte van den letterkundige, dien hij bespreken wil; doch bij voorkeur gaat het vertellenderwijze.

We hooren van de collegekamer van Ter Haar, van de ontvangkamer van Potgieter aan „de Keizersgracht bij de Beerenstraat, nu genummerd 308," waar we worden vergast op de beschrijving van een oude dame met een zilveren bril en een jonge dame met een blauwen bril. Ten slotte komt Potgieter binnen. Aan 't wetenswaardige over Hofdijk komen we niet dan na een oordeel over den Koningsweg te Alkmaar; tot Schimmel dringen we niet door, dan na een historische wandeling door 's Graveland . . . enz. enz. enz.

Men hield vroeger van dat soort inkleeding. Geen ulevel zonder hoogkleurig papiertje en rijmpje; geen aardig artikel zonder humoristische of dichterlijke inkleeding. 't Motto deed als rijmpapiertje dienst. En de ulevellen van deze serie waren flink zoet.

Ook dit is te verklaren. Critiek, althans grondige critiek wilde, noch kon Ten Brink geven. Hij wilde 't niet, omdat zijn opstellenserie was geschreven met het doel — des uitgevers doel — 't Nederlandsche publiek een prettig te lezen prachtwerk te verschaffen, waarin het van allerlei wetenswaardigs kon vinden omtrent zijn lievelings-schrijvers van den dag. Degelijke critiek zou den koopers al zeer ongepast voorgekomen zijn en eventueel gegadigden hebben afgeschrikt. Ze kochten zoo'n duur boek (*f* 72.50) immers niet om kwaad te lezen van hun dierbaren dichter Beets of hun hoogvereerden Ten Kate of hun alom bewonderden Van Lennep! En dan, Ten Brink was een enthoesiast. Critiseeren ging hem maar half goed af en hij zag met bewondering op tegen zijn beroemde tijdgenooten, op wier vriendschap hij fier was. Met de meesten hunner op vertrouwelijken voet te mogen omgaan, was een voorrecht, dat hem meer waard moet zijn geweest dan vertoon van virtuositeit in 't aanwijzen der tekortkomingen van die groote mannen, zelfs voor zoover hij die duidelijk mocht hebben gezien. Gelooft ook maar vrij dat Ten Brink's woede tegen de *Nieuwe Gids*-mannen voor een groot deel mag worden verklaard uit zijn geestdriftige bewondering van hen, wier werken zij hekelden.

* * *

Zoo heeft Ten Brink ons gegeven een werk, dat nog met vrucht door ons wordt gelezen om de biografische en bibliografische bijzonderheden; maar dat geene waardebepalingen inhoudt, die het thans lezende geslacht kunnen bevredigen. Naar inhoud en vorm is het een werk, zooals geen modern letterkundige er een schrijven zou. We aanvaarden het dankbaar, het voldoet ons maar half.

Toen de nieuwe druk der aangevulde serie was uitverkocht, wenschte de eigenaar der *Geschiedenis der Noord-Nederlandsche Letteren in de XIXe eeuw* een herziene uitgave. Ten Brink zou die bezorgen en toog aan 't werk. Twee dingen zijn zeer te betreuren: vooreerst dat het den schrijver niet is gegeven geweest zelf zijn arbeid te voltooien en verder dat wij niet kunnen weten wat precies in den nieuwen druk nog van hem zelf is. Behalve in een enkele aanteekening, geeft de latere bewerker niet aan waar hij geheel zelfstandig werk heeft geleverd. Slechts waar over den allerlaatsten tijd wordt gehandeld, weten wij dat Ten Brink's aanteekeningen of fragmenten hem niet tot basis hebben kunnen dienen. Tot hoever het „grootendeels herzien door den Auteur" dat op den titel staat te lezen, slaat op de laatste hoofdstukken kunnen wij niet nagaan. Hoe dit zij, de uitgever, die met een „grootendeels" voltooiden arbeid was blijven zitten, meende te moeten omzien naar iemand met de noodige bekwaamheid en lust om het werk van Ten Brink te voleindigen. Ik moet bekennen dit verklaarbaar te vinden als ik mij stel op zijn uitgeversstandpunt. Maar toch was het misschien ook voor hèm (Bolle) beter geweest de gedeeltelijk herziene uitgave maar zóó te geven als hij haar in copy gereed had liggen. Immers, aan eene voortzetting waren groote bezwaren verbonden; tenzij er iemand te vinden ware geweest voor het geven van een beknopt slothoofdstuk, dat niet meer zou hebben bevat dan eene zoo volledig mogelijke opsomming met bibliografie der nieuwere schrijvers van eenige beteekenis. Voor de voornaamsten had men dan een beknopt en onpartijdig overzicht kunnen geven van hetgeen door de meest gezag hebbende critici omtrent hunne werken is geschreven. Dit zou dan niet zijn geweest voortzetting en voltooiing van ten Brink's werk, dat, juist om zijn eigenaardigheden, door een ander niet voort te zetten is, maar een „aanhangsel" ten gerieve der nieuwe koopers van de *Geschiedenis der N. N. L.* die, bij hun „naslaan," ongaarne wat vergeefs zoeken. Zoo, zonder eenige pretentie, had iemand den uitgever wellicht kunnen helpen zonder gevaar voor het boek en voor zichzelf.

Het waardeeringsvermogen van Ten Brink schijnt een knauw gekregen te hebben na 1880. Hij is toen niet meer meê kunnen gaan en had enkel nog wat lof over voor jonge schrijvers, die hij onaangetast waande door de wanbegrippen (volgens zijne appreciatie, natuurlijk) van de *Nieuwe Gidsers.* Voor de auteurs uit de periode 1830—1880 was hij, naar reeds gezegd is, een vriendelijk beoordeelaar. Van vriendelijke bewondering getuigt heel zijn boek. Zóó was het een geheel, dan toch; wel geen geschiedenis, maar als serie toch één werk, met één hoofdtoon erin. Wat moest er nu gebeuren bij de voortzetting, hetzij door Ten Brink zelf; hetzij door een ander? Wat héél anders moest volgen. Critiek, boosheid, laatdunkende uitlatingen over tegenstanders.... Want wie anders dan een geestverwant zou wìllen vervolgen met gebruik van ten Brink's aanteekeningen en bijvoegingen?

De uitgever kwam terecht bij Taco H. de Beer, ook zeer belezen in Nederlandsche en vreemde Letterkunde, ook geplaagd door menschen van »de nieuwe richting" (leelijk woord, dat niets uitdrukt en aan modewinkelsterminologie doet denken), ook vereerend de meeste van vóór '80, ook in 't bezit van een ongelooflijke hoeveelheid persoonlijke herinneringen, anecdotes, etc. etc. etc. omtrent de letterkundigen van naam en even gul daarmeê. Hij schrijft: „Ten Brink en ik we hebben in het leven zoo vele jaren naast elkander gestaan, en hetzelfde gewild, het is mij een streelende gedachte een werk van beteekenis het licht te doen zien, waaraan wij beiden werkten."

Hoe nu De Beer zou staan tegenover de literatuur van na '80, konden we precies weten. Want we hebben van hem eene *Geschiedenis der Nederlandsche Letteren 1880—1890*, uit

het Duitsch vertaald door G. A. Geerligs. Laten we nu zien hoe De Beer zijn zware taak heeft opgevat. We kunnen beginnen met wat hij schrijft over zijn grooten vriend Ten Brink, na het vriendelijk waardeerende stuk van Smit Kleine. Hij begint met t. B's opvolger aan de Leidsche Universiteit een standje te geven omdat deze den naam van „zijn arbeidzamen voorganger" ongenoemd laat in zijn openingsrede; maar zegt later dat Ten Brink als hoogleeraar niet hoog werd geschat, hetgeen hij verklaart uit het gebrek aan deftigheid van zijn vriend, een verklaring, die hij zelf weer verzwakt door te zeggen dat zijn colleges er niet naar waren om door examenmenschen te worden gewaardeerd. Op fieren toon, verklaart De Beer „achterklap verblijve aan achterbuurten en pers-achterklap zij dàar inheemsch, waar de veder op de luimen en grillen van den verbeten schrijver danst, die niets eerbiedigt dan zijn eigen grofheid," welke verklaring De Beer niet belet uit Henri Borel's particulier leven een soort van schandaaltje op te disschen, dat hij zelf aan een borreltafel of van een door Borel weggejaagde dienstbode moet hebben gehoord, maar dat absoluut onwaar is. Borel is *niet* met zijn eerste vrouw naar Indië en heeft *niet* zijn tweede vrouw laten zitten. Maar al hád hij dit gedaan, dan behoorde 't relaas nog niet in een *Geschiedenis der Letteren* te worden gedaan. Er zijn voor zulke praatjes speciale krantjes, die een min soort van nieuwsgierigheid bevredigen.

Ten Brink zal door zijn vriend worden verdedigd. Maar de vriend vertelt ons van een „vurige bewonderaarster," die 't maar goed vond dat professor dood was omdat, als hij nog twintig jaar had geleefd, hij nog twintig jaar langer zou zijn uitgelachen; de vriend vertelt ons van Ten Brink's nadoen op gastmalen van bekende personen, van zijn Fransch praten — een teer punt — van allerlei, dat op den ernstigen lezer geen aangenamen indruk maakt. Hij doet het volkomen te goeder trouw; doch bewijst er zijn onhandigheid door. Wat is er voor lof in de bewering dat iemand behoort tot de meest gewilde leden van ... de *Witte Societeit* in den Haag? dat iemand voor *Nut* of *Hollandsche Maatschappij* optreedt „zonder zich voldoende te hebben voorbereid (en dat toch) de gewone (!) hoorders zeer ingenomen waren met de voordrachten." — ? Nog wat anders doet zeer onaangenaam aan, nl. dat De Beer van Hofdijk verklikt dat deze „las indertijd bijna alles wat de jongeren schreven, hij schold er op en raasde er over, maakte er vinnige sonnetten op, die hij aan enkelen voorlas, maar hij schreef er niet over." Excuseert dat Ten Brink, waar die de plank misslaat? Waartoe de mededeeling dan?

Elders, wordt Van Nievelt gekapitteld: „Na zijn arbeid aan de *N. R. C.* gestaakt te hebben, wijdde hij zich onder den pseudoniem *J. van den Oude*, dien hij, leelijk genoeg, bij zijn eerste optreden als zijn waren naam aankondigde, aan de letterkundige kritiek"... etc. Trouwens Van den Oude „is wel de eenige in ons land, die een open oog toont te hebben voor de groote gebreken onzer hedendaagsche ... letterkundige productie." Nu dáárom zal den „leelijk"-doener veel vergeven worden!

* * *

Aan détailkritiek op hetgeen de laatste hoofdstukken dezer *geschiedenis* brengen, valt hier niet te denken. Ik neem maar wat uit mijn aanteekeningen ter kenschetsing van de manier, waarop De Beer zijn stof behandelt. Hij mist geheel de nauwkeurigheid, waarvan het werk van Ten Brink in den regel getuigenis aflegt. Om maar weer bij dezen zelf te blijven: De Beer deelt mede dat hij van 1897—1900 met Schimmel en van 1900—'01 met Schimmel en Plemp van Duiveland.... *Van eigen Bodem* redigeerde. Dat Ten Brink van af de oprichting met Schimmel, later met Schimmel èn Plemp van Duiveland dit tijdschrift redigeerde, tot de schrijver van deze regelen hem opvolgde in 1898, waarna Ten Brink in geenerlei betrekking meer stond tot *Van eigen Bodem*, daarvan schijnt De Beer niets te weten. Hoe anders dit wonderlijke samenraapsel van onjuistheden te verklaren?

Blijven we nu nog even bij de tijdschriften, dan vinden wij de volgende oordeelvellingen en opmerkingen: *De Gids* „de kritiek, waarvan

de stichters alles verwachtten, is er uit verdwenen. *) Er volgt op: „dit is zeker verdedigbaar; bij den overgrooten toevoer van boeken is het niet meer mogelijk alles degelijk te beoordeelen" (wel er een heele *geschiedenis* over te schrijven *zonder* dat te doen??) En dan komt er een leelijke beschuldiging: „reden waarom de dagbladen zich ook in den regel er toe bepalen, de boeken van de vrienden (!) en die waarvan groote advertenties geplaatst zijn te bespreken. . . ." Verder spreekt De Beer over het meegaan van *De Gids* met den tijdgeest, wat hij verkeerd vindt. *De nieuwe Gids* wordt in vijf regels behandeld. Van *Het Tweemaandelijksch* wordt verteld dat Verwey en Van Deyssel als redacteuren optraden en zich daarmede van de anderen afscheidden. Meer niets; ook niet wie die „anderen" waren. *Nederland* wordt tweemaal geprezen: eens onder 't hoofd Van Loghem, later nog eens. Vooral de kronieken worden geroemd. Met instemming citeert de auteur een heel stuk beoordeeling uit onze *Van de Redactie*-rubriek (over *Inwijding* van Emants), maar een speciale vermelding van ons maandschrift heb ik nergens gevonden. Een grondige bespreking van onze tijdschriften en een duidelijke uiteenzetting der redenen van hun ontstaan en verdwijnen zou toch zeker op haar plaats geweest zijn in een grondig historisch overzicht onzer Letteren in de jaren 1880—1900 en interessanter dan b.v. de mededeeling dat De Beer zich uit de redactie van het *Weekblad de Amsterdammer* terugtrok „wegens unfaire handelingen der uitgevers" (pag. 302 III).

* * *

Dat De Beer zijn best heeft gedaan om eerlijk en onbevangen te oordeelen, ook over auteurs, die hem niet hoogachtten, zij hier gaarne erkend. We zien dit o. a. in zijn pogingen tot kenschetsing van Verwey, Van Eeden, Kloos e. a. Voor zijn vrienden is hij — we zagen 't al aan het stuk over Ten Brink — nogal eens *enfant-terrible*, b. v. waar hij, in een lang stuk over Van Loghem, zelfs aanhalingen geeft uit diens vertalingen van operette-teksten! Een paar aanhalingen nu nog om den lezer te doen oordeelen over de grilligheid zijner waardebepaling. Ik neem ze maar op de gis uit mijn boekje over. Alle citaten zijn uit het laatste gedeelte van deel III.

„Uit de officieren van onze vloot zijn weinig letterkundige kunstenaars opgestaan, toch kan . . . *de Koninklijke Nederlandsche Marine* fier zijn drie mannen als Hendrik Anton Meijer, Arnold Weruméus Buning en W. F. Margadant te bezitten."

Koster's *Natuurindrukken en Stemmingen* bevatten verzen en proza „in staat" om iemand in verrukking te brengen. De schrijver is iemand die de natuur „tot in de kleinste details" heeft gade geslagen." Koster heeft het toch niet over bladluizen en dergelijk klein goedje! F. H. van Leent's verzen „zullen velen nog welkome lectuur wezen evenals zooveel van dezen schrijver, Broeder van den Nederlandschen Leeuw. . . !"

Walther van Weide: „er klinkt muziek uit zijn verzen," „enkele zijn ware meesterstukjes. . . . Men zou hem getroost minder zangerig en minder werkzaam zien." De verzenbespreking eindigt aldus: „wat Van Eeden in 1902 van Giza Ritschl verwachtte hebben we van Speenhoff gekregen in 1903."

Van Paap wordt veel verteld o.a. geeft De Beer den sleutel op Vincent Haman. Paap heeft, volgens De Beer „geweifeld of het niet beter ware zich maar van die letterkundige beweging terug te trekken, een plaats in de maatschappij te betrekken, liefst bovendien een rijke vrouw te trouwen . . ." etc.

Bij Buysse (wiens werk wel door den schrijver wordt gewaardeerd) is „geslachtsdrift eene der machtigste factoren der handeling in (zijn) werken, soms tot zeer bedenkelijke hoogte." Mevrouw La Chapelle „heeft onder de romanciers van ons land weinig gelijken; haar verhaal weet altoos waar het heen wil, het gaat recht op het doel af. . . ." Maar „noch aan weekheid, noch aan den humoristischen kant van het leven, noch aan de „ijdelheid" van kleur en versiering wordt zooveel geofferd als wenschelijk zou zijn . . . van de gelegenheid om den lezer te bekoren, zijn fantasie te vleien, maakt zij weinig gebruik. Misschien zou

*) Aangenomen dat het vel, waarop dit voorkomt, was afgedrukt vóór 't optreden van het echtpaar Scharten-Antink, had de Beer toch kennis moeten dragen van de „Overzichten" door van Nouhuijs. F. L.

wanneer deze eigenschappen (?) even sterk ontwikkeld waren etc. haar werking op de lezende wereld nog grooter zijn."

Everts heeft goede eigenschappen als ... verteller ... maar van de sympathie voor zijne personen opgewekt, maakt de schrijver geen gebruik. Mevrouw de Jong van Beek en Donk: „... Hilda van Suylenburg dat heette geschreven te zijn door mw. d. J. B. e. D. *wat niet mogelijk is* (ik cursiveer); herzien ware iets anders geweest." „Dat het boek (door De B. veroordeeld) in zoo korten tijd zes drukken beleefde · is een bewijs voor de lichtvaardigheid ... *der kritiek.* (Ik cursiveer nog eens).

„Van Roosdorp moeten wij verklaren niet te weten waarom bij zijn dood zooveel rouwtrompetten hebben geklonken." (Zijn kinderen) maakten hem zoo beroemd, dat er over werd gesproken, dat men hem een landhuis zou geven." De Beer noemt het boekje „iets kunstigs als het *Carnaval de Venise* op een viool met één snaar".

»Kempe's *Boek van Nagradah den balling* is een verhaal even eenvoudig en onderhoudend als (zijn) schetsen en naar we meenen ... bestemd om door eenige jongensgeslachten gelezen te worden." *Moet* men uit dit oordeel niet opmaken dat De Beer niets dan den titel ervan heeft gezien? en zullen niet velen, die dit boek lezen, met wantrouwen vervuld geraken ten opzichte van elk ander oordeel door De Beer uitgesproken, nadat zij deze schromelijke vergissing hebben ontdekt?

Ik noemde des schrijvers oordeel „grillig", omdat nergens blijkt dat het berust op een krachtige aesthetische overtuiging en zelfs niet met een of ander ideaal, dat naast het aesthetische zou staan, bijvoorbeeld een nuttigheidsbeginsel, een negatieven eisch (om maar iets te noemen:) dat de schrijver zich onthoude van 't verkondigen of laten verkondigen van denkbeelden, waartegen zijn beoordeelaar ijvert enz. enz. Er is meer critiek op zoo'n rare basis gebouwd dan de meeste menschen vermoeden. Neen, De Beer meet met verschillende maten en wijst den schrijvers hun rang aan zonder zich aan eenig naspeurlijk systeem te houden. Nu eens, geeft hij een eigen oordeel, dan weer houdt hij voor zijn waardepaling in hoofdzaak rekening met successenbeoordeelingen van gezaghebbende critici. Dit doet hij in den regel voor de moderne auteurs van zóó gevestigden naam, dat het wat raar zou staan in een Geschiedenis der N. N. L. met betrekking tot hun werk nog aan te komen met bezwaartjes van boven de warme stoof, als dat ze soms wat „ruw" zijn of dat ze den historicus onzer moderne Letteren niet voldoende hebben vermaakt of dat ze de menschen niet vriendelijk genoeg tegemoet zijn gekomen of niet over wat anders hebben geschreven dan ze nu eenmaal deden ... etc. Doch zelfs waar men die groote mannen buiten beschouwing laat, is het oordeel, dat in de laatste paragrafen der *Geschiedenis* wordt vermeld, onthutsend grillig. Aan een prulpoëet worden tientallen van regels gewijd, terwijl een groot dichter maar eventjes in de gauwigheid wordt genoemd met een stuk of wat verzenmakers, die in zijn schaduw niet kunnen staan. En met prozaschrijvers gebeurt iets dergelijks.

De Beer heeft eigen en anderer meening door elkaâr gegeven. We moeten wel denken dat, waar hij van den auteur aan de beurt niets of niet genoeg gelezen of begrepen heeft, hij zijn licht heeft opgestoken bij anderen, maar een eigen meening ten beste geeft, waar hij met den auteur meer of minder bekend was. ('t Geval van *Nagradah den balling* is toch heusch een uitzondering).

We zouden nu moeten stilstaan bij de vraag wat begrijpt De Beer van de moderne N. N. literatuur? Doch dat weten we reeds allemaal. Op congressen en door zijn geschriften heeft hij het publiek meermalen in de gelegenheid gesteld zich daaromtrent een tamelijk precies oordeel te vormen.

Eindelijk, moeten we ons de vraag stellen of in den tegenwoordigen tijd een goed overzicht van de literatuur tusschen 1880—90 is te geven? Me dunkt, men zal wel doen er zich voorloopig nog van te onthouden, tenzij men eenvoudig constateerend mocht willen te werk gaan: A. schreef die en die werken. Hij had veel, middelmatig, geen succes. Critici van gezag als B. C. D. schreven over hem als volgt. Te oordeelen naar den aard der tijdschriften etc., die hij redigeerde of waaraan

hij meewerkte, moet hij gerekend worden tot die of die school. En dan een zeer enkele biografische bijzonderheid en een JUISTE bibliografie.

„Onbevreesd en eerlijk," onder de leuze van het Wurtembergsche wapen — zegt De Beer zijn taak als geschiedschrijver te hebben opgevat en volvoerd. *Onbevreesd*, we willen 't gaarne gelooven; *eerlijk*, we nemen het zonder voorbehoud aan; doch werk van een *geschiedschrijver* . . . neen, heusch, dat heeft De Beer in nog veel minder mate geleverd dan zijn voorganger die, naar we zagen, óók al geen *geschiedenis* der Noord-Nederlandsche Letteren tusschen 1830—1880 schreef.

F. L.

NIEUWE BOEKEN.

Mevrouw MARIE METZ-KONING heeft haar twee-deeligen roman *Gabrielle* vervolgd en *Dominee Geeston* doen verschijnen, een roman, die men ook kan genieten, al heeft men *Gabrielle* niet gelezen. Zij moet hebben willen teekenen in Dominee Geeston den idealen predikant en ze heeft, te oordeelen naar wat wij uit de predikantenwereld weten, dominee Geeston, voor zoover zij iemand van dien aard gekend heeft en tot model gebruikt, in zekeren zin ook wel geïdealiseerd. Maar op één ding heeft zij niet genoeg gelet: een dominee van een kleine plaats, is geen goede, laat staan ideale dominee, tenzij de man zich desnoods met de uiterste inspanning van zijn wil er op toelegge in de gemeenschap te leven met zijne gemeenteleden. Een dominee, die zijn taak zoo ernstig opneemt als haar dominee Geeston, is wereldwijzer geworden dan deze zich betoont, zij het dan tegen wil en dank. Er zijn heel wat dominee's, die geweldig idealiseeren, die zelf een door en door braaf en een grootendeels contemplatief leven leidend, telkens 't gevoel hebben in een afgrond te worden geslingerd, zoo vaak zij van huichelachtige slechtheid hooren, zonder nochtans door zoo'n val veel wijzer te worden. Hun idealisme kan in stukken op den bodem van zoo'n teleurstellingsafgrond terecht komen, de stukken gaan vanzelf weer naar elkaar toe en groeien tot een nieuw, bros, maar niettemin onverwoestbaar geheel. Wijze menschen groeten zoo'n dominee altijd met een schakeering van nederbuigende vriendelijkheid in hun stem, omdat zij zich sterker wanen in den strijd om het bestaan. Doch zij vergeten dat iemand, die door Gods genade grootendeels onkwetsbaar is geboren, heel wat meer kan verduren dan hij, die door 't leven gaat in een stalen pantser dat hem in zijn bewegingen belemmert en toch altijd heeft de gapende voeg *le défaut de la cuirasse*.

Maar zelfs die idealiseerende dominee weet wat hij ten opzichte der menschelijke kleinheid, die hem omringt, ter wille van zijn heilig ambt, ter wille van zijn idealen, ter wille òòk van wie hem dierbaar zijn, moet in acht nemen en vermijden. Hij houdt rekening met de draagkracht zijner gemeenteleden, als een echt zieleherder, gedwongen tusschen, niet onbereikbaar hoog bòven zijn kuddeke te leven. Dominee Geeston doet niet alzoo. En dat hij domme dingen doet, maakt dat we zijn treurig eind te veel zien meer als gevolg van zijn dwaasheid, dan als een noodlot, over hem gekomen als idealist, gewond door 't gemeene van alledaagsche kleinzieltjes.

Hij heeft een jongentje aangenomen, Willy, 't zoontje van een arme ongehuwde moeder, die was verleid door een rijken vuilik. Maar dominee Geeston doet in alles ten opzichte van dien jongen volmaakt zijn plicht en meer dan dat, behalve voor het allernoodigste en allermoeilijkste. Hij onthoudt hem te lang een waarheid, die hij niet mocht onthouden aan dit, snel zich ontwikkelende kind. De schrijfster heeft met veel talent ons doen begrijpen dèze tekortkoming en waar gemaakt de gevolgen daarvan, tot aan de catastrofe: Willy ontdekt de waarheid en doet of doet eigenlijk *niet* — een moordaanslag op zijn vader. Gelukkig komt er niets onherstelbaars van en — wie weet? — zullen we naderhand den roman van Willy krijgen als vervolg op *Dominee Geeston*. Willy is belangwekkend genoeg voor hoofdfiguur. Hij is dit al in dit deel, althans . . . voor hen, die de teekening der schrijfster houden voor een studie naar de natuur. Mij valt dit moeilijk. Willy is te veel opzettelijke tegenstelling van den idealiseerend-geïdealiseerden dominee. Wat de groote tooneelen aangaat, die het „doen"

moeten; de ontdekking der waarheid omtrent zijn afkomst door Willy, 't in huis halen der veel besproken mevrouw Van Paetsen met de gevolgen daarvan; het schot van Willy op meneer Beringer, zijn vader!!... die „doen" het juist niet. Ze brengen ons in 't romantische, waar de grond wegzinkt onder 't psychologisch gevaarte, dat mevrouw Metz heeft opgebouwd. Het kwaadsprekend troepje zou er niets onteerends achter gezocht hebben dat Geeston zijn deur opende voor een vrouw, die, na een mislukte poging tot zelfmoord, of — al wist men dan maar alleen van een plotselinge ziekte — radeloos vraagt om onderkomen en bescherming aan een dominee van absoluut onbesproken gedrag. Eenmaal dat aannemen van Willy admettèerend, zou de kwâ gemeente zeker niets ergs er van denken dat Geeston mevrouw van Paetsen niet sterven liet vóór zijn huisdeur. En Willy... het is of de auteur zelf niet precies heeft geweten wat te verzinnen, toen zij het schot had laten lossen. Zoo'n daad, als resultante van een lang voorbereid en tot een culminatie punt gebracht zieleproces, mag niet zoo met een sisser afloopen. Dan krijgt de lezer den indruk dat er een loopje met hem genomen is.

Met dit al is er veel zeer boeiends in dezen roman. Alles wat ze geeft over de ontwikkeling van Willy onder leiding eerst van Geeston, later naast hem, eindelijk in menig opzicht dominee's meerdere, is heel goed in het genre.

Die Willy staat eindelijk tot zijn pleegvader ongeveer in dezelfde verhouding als Addy tot zijn heuschen vader in Couperus' *Kleine-Zielen*-cyclus. Hij is even practisch, voortvarend, scherpzinnig en mannelijk, eigenschappen die Geeston mist. Deze ware beter bloemist dan predikant geweest.

Alleraardigst heeft mevrouw Metz-Koning de bedeesdheid van droomer Geeston geteekend en, waar zij met hem poëtische wandelingen kan doen of samen lief zijn tegen de vele bloemen in den tuin of met hem van die heel teêre dingen voelen, die haast onzegbaar zijn, doch die haar impressionnistische stijl zoo mooi weet te benaderen, daar vooral genieten we van dit werk, aan welks ontstaan de dichterziel meer deel heeft gehad dan de psycholoog in de schrijfster. Deze komt ook telkens tusschen 't verhaal indringen, wat hinderlijk is.

* * *

Tot de niet-belletristische werken van beteekenis mag worden gerekend het, dezer dagen compleet verschenen werk over *Russische Toestanden* door IGNOTUS. Enkele fragmenten daarvan zijn als brieven in de *Nieuwe Courant* verschenen en hebben toen zeer de aandacht getrokken, daar Ignotus niet schrijft wat hij zoo ereis over Rusland heeft *gelezen*, maar meedeelt wat hij heeft *gezien*. Jaren lang, is hij zelf in Rusland geweest onder omstandigheden, die hem volkomen in staat stelden beter achter de schermen te zien dan menig Rus, die zich verbeeldt dat te doen. Zijn critische opmerkingen en geheel nieuwe verklaringen omtrent bij ons half bekende feiten, hebben terecht bij menigen lezer verwondering gewekt. Hoe kòn Ignotus zien, wat hij zag, in welke verhouding heeft hij dan toch tot de Russische overheid gestaan?

Dat is een geheim, dat niet zou kunnen worden verraden zonder Ignotus in groote ongelegenheid te brengen. Hij moet voor den lezer blijven: de man met het ijzeren masker.

Ignotus komt op een gewichtig oogenblik antwoord geven op vragen, die door duizenden en duizenden dezer dagen worden gesteld omtrent den binnenlandschen toestand van het groote rijk, dat het zoo zwaar heeft te verantwoorden.

Ziet hier een inhoudsopgave van het werk: *Sociale toestanden:* I. Het Volk. (De adel; Grieksch-orthodoxe geestelijkheid; De Moujik; De koopmansstand; De arbeider; De Russische vrouw; De „intelligent"). II. *Onderwijs*. III. Pers en Censuur. *Economische en financieële toestanden; de Politieke Toestand*; (Bureaucratie, revolutionaire beweging en propaganda, politiewezen: als de gewone veiligheidspolitie; de „ochrana"; de gendarmes; de „oesilennaïa ochrana"; de gevangenissen. F. L.

OCTOBER
SCHILDERIJ

CH. P. GRUPPE DOOR † † † † †
P. A. M. BOELE VAN † † † †
† † † † † † † † † HENSBROEK.

„Toen" — zoo schrijft Etha Fles in *Onze Kunst* van April 1904 — „tegen het einde der 19de eeuw de overtuiging veld won, dat het schitterend zomertij van onze schilderschool onherroepelijk voorbij was, werd de behoefte gevoeld" enz. enz.

Schrijf nu nog eens over kunst, als gij tegenover zulke uitspraken staat. En ze zijn niet zeldzaam! Elk woord, elke kritiek over elke tentoonstelling wordt begonnen met de zeven lofpsalmen ter eere van Israëls, Mesdag, Mauve, Bosboom, J. Maris, Thijs Maris en Willem Maris. En dan.... vestigt zich de overtuiging, dat onze kunst dood gaat! Die lofpsalmen — men begrijpe mij goed — zijn altijd wèl verdiend. Ze worden alleen wat vervelend door de eindelooze herhaling. Niets, dan 'n ziekelijk begrip dat „onherroepelijk voorbij zijn." Waar 'n Bauer leeft en 'n Breitner en een de Bock en zoovele anderen — te veel om te noemen — daar heeft de Nederlandsche kunst nog 'n toekomst. Het is de subjectieve kortzichtigheid der critici, die meenen, dat slechts bloeit wat *zij* in hun leeftijd het mooist vinden.

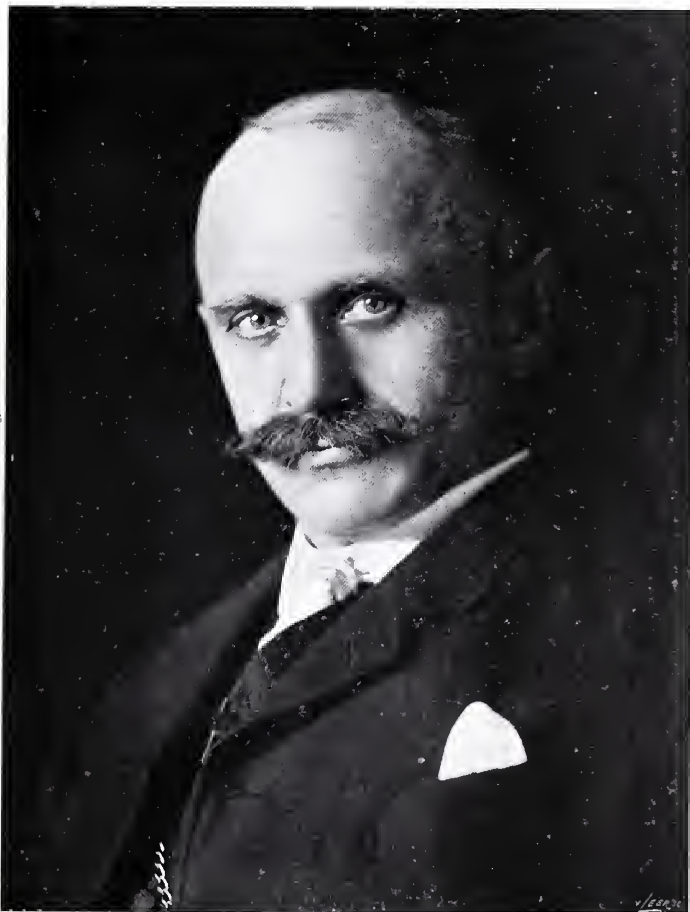
. . . .

Ik beken, dat dit een vrij vreemde inleiding is tot een woord over een schilder, die, hoe Hollandsch ook van opvatting, geen Nederlander is. 'k Meen zelfs, dat de zoo uitgelezen kring van schilders-biografiën in „Elzevier's Maandschrift" zich slechts hoogst zelden opent tot het opnemen van eene erkenning van het talent van een buitenlander. En politiek is hij dat, Mr. Ch. P. Gruppe.

Maar kunsthistorisch behoort hij tot Holland. Sedert 14 jaren leeft hij daar; en hij ziet onze slooten, onze weiden, onze bosschen, onze wolken en onzen mist, zooals wij ze zien.

Is het trouwens zoo 'n wonder, dat zijn kunstenaars-sentiment gelijk gestemd is met het onze?

De Amerikanen hebben met ons veel punten van overeenkomst. Niet, omdat, ongeveer vóor drie eeuwen, een handjevol Hollanders het Manhattan-eiland kocht; niet, omdat de *Declaration of Independence*, het trotsche woord

CH. P. GRUPPE

van 4 Juli 1776, overeenkomt met onze „afzwering van Filips"; niet, omdat de *Constitution* eene kopie is van onze „Unie van Utrecht". Neen, maar wijl de Amerikanen hunne thans zoo hoog staande positie veroverd hebben op dezelfde wijze als Holland vroeger de zijne won.

Hadden wij het water te bevechten, zij bestreden hun uitgestrekte prairiën en derzelver inwoners. Iedere bunder gronds moest

veroverd worden. En waar wij onzen 80-jarigen oorlog hadden, zij hadden ook hun *War of independence*: en zij verwonnen.... als wij.

Zoo zijn de Amerikanen — evenals wij — „self-made men"; d. w. z, dat de strijd voor het leven zóo heftig was, dat den idealen eerst een tweede plaats kon worden ingeruimd. De moeilijke omstandigheden, waaronder zij zich ontwikkelden, drongen hen naar de realistische kant. Maar het ideale was daarom niet verloren! De nationale kunstenaars zagen de wereld zooals zij was en is. Maar steeds omgloried door den stralenkrans, dien liefde wekt.

EEN BUURPRAATJE — SCHILDERIJ

De Amerikaan — laat ik liever zeggen „the American citizen", want de kunst kent geen nationaliteit — Gruppe, heeft Holland lief en hij ziet het zooals mogelijk alleen een Hollander en een Hollandsch-gezinde Amerikaan het zien kan.

Trouwens, Gruppe was niet bedorven door vele academiën. Te Picton, in Canada, geboren, op 3 September 1860, als de jongste van acht kinderen, was er weinig weelde voor hem weggelegd. Maar hij wilde en zou schilder worden! Nauwelijks der school ontwassen, schilderde hij reclameborden en later, voor korten tijd, decoraties voor New-Yorksche schouwburgen.

Toen trok hij, met 'n beetje overgespaard geld naar Europa en kwam o. a. te München bij Piloty. Deze raadde hem af, de academie te bezoeken; en geloofde, dat het beter voor hem was, zijn eigen weg te gaan. Toen toog hij over Parijs naar Holland. Dáar, in den Haag, vond hij wat hem het meest bekoorde; want, Gruppe moge een enkel maal een interieur schilderen of eenig kunstwerk, waar de figuur hoofdzaak is, hij is landschapschilder.

Zijne woning staat dan ook precies waar zij staan moet Aan het randje van het Bosch, waarvan hij zóoveel houdt, en dicht bij de

LARENSCHE BOER — AQUAREL

EEN RUSTIG HOEKJE WEILAND — AQUAREL

HERFST *In het museum te Detroit (U. S. A)* SCHILDERIJ

VERTREK VAN DE VISSCHERSVLOOT SCHILDERIJ
In de verzameling Peter Schemm te Philadelphia

weilanden en slootjes, die hij tracht weer te geven onder die bewolkte luchten, de wolken van dat Holland met zijn zilveren zon.... dáar staat zijn atelier.

Dáar, dicht bij zijne woning, vindt hij de onderwerpen voor zijne schilderijen: een sloot, door dikke boomen overschaduwd; de breede karren, waarmede de boschreuzen worden weggehaald, reuzen, gevallen in den laatsten storm; of een rund op zijne laatste reize naar de marktplaats.

Nu en dan loopt er wel eens een interieur tusschen; zelfs eens een groote, wellustige „Carmen", waarvoor eenig Fransch schilder zich niet zou hebben te schamen. Ook Gruppe's zeegezichten zijn breed en flink. Met *Een Scheveningsche Visschersschuit* had hij in het „Glaspalast" te München veel succes.

Tóch — zooals gezegd is — is het landschap zijn fort. In dat genre heeft hij ook het meeste succes, een succes zich uitend niet alleen in waardeerende artikels en medailles, maar meer nog door het opnemen van zijn werk in bekende verzamelingen.

Èn H. M. de Koningin èn H. M. de Koningin-Moeder kochten aquarellen van Gruppe aan. Het museum te Detroit is de gelukkige bezitter van *Herfst*. Aan den rand van een sloot zit een schaapherder met zijne kudde. De hooge, bijna kale boomen, vormen een rustigen, majestieuzen achtergrond.

HOUTHAKKERS — SCHILDERIJ

Op de tentoonstelling te St. Louis

De verzameling Wolf te Philadelphia herbergt zijn in 1903 geschilderde *Oude boerderij*. In het verschiet de boerderij; grazende schapen op den voorgrond; een rustig schuitje in de sloot. Rechts hooggaande boomen. Het geheel een liefelijk landschap vol grootschen rust.

Prachtig is zijn *Vertrek van den visschersbom*, het eigendom van den heer Peter Schemm te Philadelphia. Mooi van toon, uitstekend van schikking — „ordonnantie", zeiden onze ouderen — boeit ons op nieuw dit zoo vaak geschilderde onderwerp. Het

heeft de beste eigenschappen — veel afgebeeld en toch op geheel nieuwe wijze — gemeen met de kranige studie van een meisje, breiend, gezeten in het helm aan den zoom van het duin. In de verte rolt de zee. Een elk denkt bij deze studie aan Israëls, aan Blommers, aan Artz. Maar tóch, geheel zelfstandig is dit werk; en zóo men, het genietend, aan die grooten denkt, dan is dat een waardeering voor den meester.

HOUTHAKKERS SCHILDERIJ

In de collectie Arthur Tooth & Son, London

Bezit de Philadelphia Art Club Gruppe's *Naar huis*, de flinke teekening, waar een boer is weergegeven, die over een brug zijn koe naar huis drijft over een klonterigen grond, alles bijna en face; — naast die teekeningen eischen de houthakkers, en wat daarmede verband houdt, onze aandacht. Die arbeid in de bosschen heeft Gruppe menigmaal geinspireerd. Op de tentoonstelling te St. Louis trekt zijne schilderij zeer de aandacht, waar de paarden bezig zijn de zware woudreuzen weg te slepen. Tóch is het bosch altijd de hoofdzaak, en de houthakkerij slechts een accessoir. Dat wordt vooral bewezen door het schilderij in het bezit van Arthur Tooth & Son te Londen. Dáar ook houthakkers in den herfst; maar hoofdzaak is het bosch, met dien prachtig geschilderden voorgrond.

Gruppe's *October*, een vaart met gelende boomen, is een heerlijke najaarsdroom. Zijn aquarel *De Larensche boer*, een Gooische idylle. Voor zijn *Novemberdag* kreeg hij een gouden medaille. Een zijner beste schilderijen *De vrouw met de geitjes*, vond een plaats in eene bekende Amerikaansche verzameling. De „New-York Herald", die zijn *Donkere dag in Holland* reproduceerde, zeide, dat dat schilderij even mooi was als een Corot. Voor zijn *Novemberdag* kreeg hij een gouden medaille te Parijs; en zijn *Een regendag in den Haag* maakt een diepen indruk op een elk, die Holland kent.

Een van Gruppe's landgenooten, Mr. Morris van de Pennsylvania „Academy of fine arts", schreef hem: „Er is iets in uw kunst, dat zoowel den kunstenaar als den kunstliefhebber aantrekt. Het komt mij voor, dat dit een buitengewone gave is."

In Nederland wordt zijn naam meer en meer genoemd. Zijn buitenlandsche tijd-

DE OUDE BOERDERIJ
AQUAREL

IN DE COLLECTIE WOLF TE PHILADELPHIA

schriften dikwijls vol van zijn lof; geven zij dikwijls reproducties van zijn schilderijen met zijn portret enz. enz., zelfs Nederlandsche kunsttijdschriften zijn soms niet geheel blind voor de verdiensten van dezen „intrus". Men kan van Grupper zeggen wat men zegt van zijn grooten landgenoot Walt Whitman,: „The world is slow to accept him".

is en of men er hetzelfde genot van heeft.

En met het beste kan zich meten b. v. Gruppe's *Oudegracht te Delft* en vooral zijn aquarel, dat hij *Een rustig hoekje weiland* betitelde. Dat men zijn talent waardeert, vindt ook zijn bewijs in het feit, dat in de laatste jaren op de tentoonstellingen van Pulchri Studio twee schilderijen en negen

STUDIE SCHILDERIJ

aquarellen van hem werden verkocht.

Is dat zijn gebrek, of de schuld van het publiek? — Dat is de groote vraag.

Het is zeer zeker, dat Gruppe's kunst soms aan die der besten herinnerd. Maar waarom niet? Als hij zijn visie van Hollands landschap interpreteert op een wijze, die aan onze groote meesters van het heden doet denken, dan begroet ik hem met vreugde. 't Is toch niet de vraag — tenzij men onbewust mercantiel oordeelt, wat, helaas, *te* vaak geschiedt — óf b. v. Maris iets heeft geschilderd, of Mauve, maar of 't even mooi

Is Gruppe al geen Hollander, hij heeft én door zijn kunstopvatting én door zijn lidmaatschap van Pulchri Studio, van den Kunstkring, van Arti, eenig recht tot de Hollanders te worden gerekend. En wij kunnen trotsch op hem zijn.

Slechts moet men zijn werk bezien met 'n onbevangen oog. Even als in het gewone leven, heeft een etiket, helaas! ook in de kunst grooten invloed. Maar evenmin, als men altijd behoeft te blijven bij de beroemde

weduwe *Veuve Cliquot* en ook andere champagne genieten kan; evenmin is het goed naast onze groote kunstenaars geen oog te hebben voor anderen.

De kunstgeschiedenis leert het ons — even als elke andere geschiedenis — dat, waar het oude wegsterft, het nieuwe ontstaat. Uit wat men een ruïne waande kiemt nieuw leven.

En hiermede kom ik terug op de gedachte, waarmede ik begon: dat het dwaasheid is te meenen, „dat het zomertij van onze schilderkunst voorbij is."

De kunst is onsterfelijk als het schoone zelf. Slechts de uitdrukking is verschillend in verschillende perioden. Om gewaardeerd te worden tijdens eigen leven, moet men — en dit is niet alleen waar voor schilderkunst — naast de kwaliteiten ook de fouten van zijn tijd in hooge mate bezitten.

En dat is niet altijd het geval met Gruppe. Hij is jonger niet alleen dan de heroën van onze hedendaagsche schilderschool, maar zelfs dan zij, die, wat men kan noemen, „hommes arrivés" zijn. Ik bedoel den leeftijd van Josselin de Jong, Haverman, de Bock, Du Chatel e. a.

Van de jongeren verschilt hij in opvatting. Bij hem geen mystiek als bij Toorop; geen vreemde kleurschakeeringen als bij zoovele anderen.

Hij is, misschien, een jaar of twintig te laat geboren! Maar spoedig wischt zich dat verschil uit, en, als de zon der ouderen niet meer bij elke expositie schaduw werpt over zijn werk, dan zal Gruppe gewaardeerd worden als een der zeer goede Nederlandsche schilders der twinstigste eeuw.

DE LAATSTE DAGEN VAN BYZANTIUM † † † † † † † † † † † † † † DOOR AESGO.

Er zijn weinig bouwvallen op deze, onze aarde, waarvan het aanschouwen zulk een diepen indruk maakt als de ruïnen van de muren van het oude Byzantium, zooals zij daar liggen, omslingerd door klimopranken, in de schaduw van overoude cypressen.

Onafzienbaar lang, berg op- en berg afwaarts, schijnt die dubbele murenrij; nu eens zijn zij, in een diepte afdalende, als het ware in de aarde weggezonken, dan weder teekenen zij zich scherp af op den top van een heuvel, altijd grillig van vorm, op vele plaatsen weeldrig begroeid. Geen een van de

NAAR HUIS — SCHILDERIJ
In de Philadelphia" Art Club te Philadelphia

OVERBLIJFSELEN DER OUDE VESTINGWERKEN, BEKEND ALS „DE ZEVEN TORENS".

trotsche torens is ongeschonden gebleven, hier is er een in elkander gestort en vullen reuzenblokken groote gaten in den grond; daar staat er een van welke de trans is afgevallen. De na de inname der stad weder dichtgemetselde bressen, zijn door aardbevingen opnieuw geopend; door die reusachtige gaten ziet men de schoone blauwe zee van Marmara. Het vormt alles een woest geheel, grootsch, wat tot nadenken stemt. Men ziet de Halve Maan op de spitsen der minareths en toch vergeet men het Stamboul van deze dagen en aanschouwt met geestesoogen het Byzantium van keizer Konstantijn Dragazes, welks ondergang in den nacht van den 29sten Mei 1453 een wereldschokkende gebeurtenis is geweest, evenals die van Troje, Babylon en Jeruzalem!

* * *

De vestingwerken van de hoofdstad waren in die lang vervlogen eeuwen zorgvuldig onderhouden en steeds belangrijk verbeterd. De muren, torens en loopgraven, meesterwerken van bouwkunst, weerstonden honderden jaren de aanvallen van Avaren, Perzen, Arabieren, Bulgaren en Kruisvaarders; maar tegen het grof geschut der Turken bleken zij niet bestand.

Ongeveer in dezelfde dagen, dat Mohammed II Fâtih te Adrianopel het zwaard van den profeet aangordde, beklom Konstantijn Dragazes te Byzantium den troon zijner vaderen. Er heerschte in het keizerrijk een diep verval, al lange, lange jaren. De uit het verre oosten komende stam der Osmanen had eerst de belangrijkste plaatsen in Klein-Azië bezet, zich toen van Rumenië meester gemaakt. Vooral in de dagen als de troon vacant was, bleek het hoe verdeeld de keizerlijke familie leefde, hoe de prinsen onder elkander twisten en stookten; er heerschte volslagen anarchie in het rijk.

In 1326, na een beleg van tien jaren, veroverden de Turken Brussa en verhief de eerste sultan Osman haar tot zijn hoofdstad; ongeveer veertig jaren later werd Adrianopel de residentie van sultan Murad I. Langzamerhand werden de beide oevers van den

Bosporus Turksch gebied en toen Konstantijn XI keizer werd, bestond het Byzantijnsche rijk uit niet veel meer dan uit de landtong tusschen den Gouden Hoorn en de Zee van Marmara, telde het leger nog geen 5000 manschappen en bestond de vloot uit vijf galeien, niet veel beter dan wrakken.

De Genueesche en Venetiaansche koloniën, die zich op de beide oevers van den Gouden Hoorn en in de voornaamste havens van de Zwarte Zee en de Levant hadden gevormd, wisten zich van den geheelen handel meester te maken, waardoor de eigenlijke bevolking tot den bedelstaf werd gebracht.

Een doodelijke haat was hieruit ontstaan tusschen de inwoners van Konstantinopel en de uit het westen gekomen kooplieden, die ten top steeg, toen de keizer zich bereid verklaarde eene vereeniging tot stand te brengen tusschen de Grieksch-Orthodoxe en de Roomsch-Katholieke kerk en de suprematie van den paus te Rome te erkennen, hopende daardoor hulp en steun te erlangen van den paus en de beheerschers der westersche rijken.

Den 20sten December 1452 werd in de Aja Sofia, de trotsche hoofdkerk van Byzantium, de vereeniging van de twee kerkgenootschappen plechtig geproclameerd, wat in de stad de grootste ontroering verwekte, niet alleen onder de met hart en ziel aan hun geloof gehechte lagere klassen en monniken, maar ook in de hoogste kringen. Vol vertwijfeling riep groothertog Lukas Notaros uit: »Liever onder de heerschappij van den Turkschen Tulband, dan onder het juk van de Roomsche tiara!" De Osmanen hadden zich in de door hun veroverde provinciën nooit met het geloof van hunne nieuwe Grieksche onderdanen bemoeid *) en de bestaande toestanden gelaten zooals zij waren.

De monnik Gennadius Scholarius, die aan het hoofd stond van het verzet tegen de verbinding der twee kerken en de erkenning van den paus als geestelijk hoofd, waardoor het rijk toch niet te redden was, trok zich in het klooster Pammakaristos *) terug om te vasten en te bidden. En toen het volk, ten einde raad, zich tot hem wendde met de vraag of men in de vereenigde kerk de mis kon gaan hooren en van de daar aangestelde geestelijken absolutie bekomen, wierp hij uit zijn cel een strook papier naar buiten, waarop geschreven stond: „O, gij ellendige Romeinen! Hoe kunt gij in deze dwaling vervallen en de hoop op God verliezen; op de hulp der Franken bouwen en het ware geloof uit deze verloren stad verdrijven. Genade, o, mijn God! ik bezweer u aan deze verbijstering onschuldig te zijn. Gij zult het weten, ellendige burgers, dat slavernij uw lot zal zijn, omdat gij het geloof uwer vaderen aan vreemde ketters verraden hebt!"

Gennadius werd, na de verovering van de stad, tot eerste patriarch der Grieksche kerk gekozen; hij had door zijn standvastigheid haar nationaal oostersch karakter weten te behouden voor ondergang en de Turksche veroveraar benutte dit voor zijne verdere plannen tegen het westen.

Het was in deze treurige dagen van heftige beroering, dat Mohammed II aan het hoofd van 200,000 man Adrianopel verliet, en den zesden April 1453 het beleg sloeg

OVERBLIJFSELEN DER OUDE VESTINGWERKEN.

*) Dat hebben de Turken trouwens nooit gedaan, er heerscht nergens grooter vrijheid op religieus gebied, dan in het rijk van den sultan.

*) Met het oog op de verdiensten van Gennadius is de kerk van dit klooster eerst 40 jaren later in een moskee veranderd. Als groote bijzonderheid geldt dat men er mozaïkbeelden vindt van den profeet.

om Konstantinopel. Hij stichtte het eerste artilleriepark, waarvan in de krijgsgeschiedenis melding wordt gemaakt en stelde daar de zware bronzen kanonnen op, wier marmeren kogels de bressen schoten in de tot dusverre niet te vernielen muren. *) onder bevel van den kardinaal Isodorus. Venetië rustte wel een vloot uit om troepen over te brengen, maar deze kwam te laat, de stad was al in handen der vijanden gevallen. De door het westen in den steek gelaten keizer vond echter bereidvaardig steun

RUINE IN HET SLOT RUMILI HISSAR OP DEN EUROPEESCHEN OEVER VAN DEN BOSPORUS.

Aan het nauwste gedeelte van de Bosporus bouwde de sultan op de Europeesche oever het slot Rumäli Hissar, bewapende het met nieuw geschut, waardoor de korenschepen uit de Zwarte Zee Konstantinopel niet meer konden bereiken en hiermede waren alle voedingsaderen afgesneden, want de Dardanellen en de heirbaan naar Adrianopel waren reeds sedert jaren in handen der Osmanen.

Keizer Konstantijn Dragazer richtte de dringendste smeekbeden tot het avondland. Alleen de Paus zond een kleine hulptroep bij de te Konstantinopel en Galata gevestigde Venetianen en Genueezen en van hunne schepen, die op dat oogenblik in de haven lagen. Ook de Genueesche condottiere Giovanius Giustiniani Longo, tot dusverre commandant van Kaffa in den Krim, beroemd wegens zijne dapperheid en groote krijgskunde, stelde zich met vierhonderd welbewapende, uitgezochte soldaten ter beschikking van den keizer. Konstantijn nam dit aanbod gaarne aan en benoemde hem tot opperbevelhebber gedurende het beleg. Als een gunstige uitslag werd verkregen, beloofde hij hem met het eiland Lemnos te zullen beleenen.

Giustiniani begon terstond met een zorg-

*) Zulke kanonnen staan thans nog te Tschanah Kalessi, voor eenigen tijd beproefd, bleek het dat men er zware kogels mede kon schieten, veel verder dan de Dardanellen daar breed is.

vuldig onderzoek van de muren; overal werden kleine stukken geschut en slingermachines geplaatst; allen die de wapenen konden dragen werden in den wapenhandel geoefend en onderwezen in de kunst den vijand terug te drijven.

Gabriel Trevigan, een Venetiaansch patriciër, die met een galei uit de Zwarte Zee kwam, stelde zich met de bemanning ook ter beschikking van den keizer, en wel, zooals hij zeide: „voor de eer Gods en de geheele Christenheid."

Voor het eerst weder, sedert de woeste landen van Attila het rijk bedreigden, kreeg het eigenbelang de overhand over den haat, die de verschillende klassen der bevolking elkander toedroeg. Grieken, Genueesen, Venetianen, Cataloniërs, Katholieken, Orthodoxen, Unieerden, fanatieke monikken en vrijdenkers, burgers en soldaten, Byzantijnsche archonten en Italiaansche candottieri stonden schouder aan schouder op de wallen van het laatste bolwerk van Europa tegen den Aziatischen veroveraar en streden tot de laatste druppel bloed uit hunne aderen was weggevloeid met het gemeenschappelijk parool op de lippen: „Voor de eere Gods en de geheele Christenheid."

Wel wordt door enkele berichtgevers uit die dagen gezinspeeld op verraad, maar de onweêrlegbare bewijzen daarvan zijn nooit geleverd. Misschien schijnt de politiek der Genueesche kolonie te Galata verdacht, en dat zij met de Osmanen een verdrag sloten, maar men vergete niet, dat zij door hunne poorten te sluiten, een aanval op de stad van de havenzijde onmogelijk maakten en later de vluchtende verdedigers een toevluchtsoord vonden in het neutrale Galata. Door hun kloek optreden hebben de Genueezen

OVERBLIJFSELEN VAN DE ROMANOSPOORT, THANS GENAAMD DE TOP-CAPOU.

de Europeesche belangen in het Oosten niet genoeg te waardeeren diensten bewezen en zij verdienen waarlijk niet het verwijt van verraad.

Den vijfden April verscheen sultan Mohammed voor de keizerstad met een leger van ongeveer 150,000 man, die op dat oogenblik door 1378 Grieken en 2000 man Italiaansche bondgenooten verdedigd werd.

Zijn hoofdkwartier richtte de sultan in op een heuvel tegenover de Romanospoort, van waar hij een ruimen blik had over de muren tusschen deze en de Charisiuspoort; daar wilde hij den hoofdaanval op de stad richten.

Denzelfden dag begaf de keizer zich naar de Romanospoort, die hij niet weder verliet tot aan zijn heldendood. Hem ter zijde stond de bevelhebber der stad Giustiniani en zijn staf. Dit deel der vesting werd het zwaarst bedreigd. Geronimo Minotto, de bailo van de Venetiaansche kolonie verliet ook zijne residentie en betrok als hoofdkwartier het keizerlijk paleis. Gedurende de belegering waaide de keizerlijke purperbanier naast de vaan met de Marcusleeuwen van de torens.

De zeven poorten aan de landzijde waren allen sterk bezet: de vijf aan den Gouden Hoorn, tegenover het neutrale Galata, zwak; van die zijde was het gevaar niet groot.

Het centrum van het Turksch leger, onder bevel van den sultan zelven, bestond uit het elitecorps van 15,000 Janitscharen, de linkervleugel, het Rumeensche contingent had Karadja-bey tot aanvoerder, de rechter, het Anatolische contingent, stond onder leiding van Ishah-bay.

CHARIZIUSPOORT, IN WELKER NABIJHEID DE TURKEN BYZANTIUM BINNENDRONGEN.

De Osmaansche vloot onder bevel van Baltoglu lag op den Bosporus in de bocht van Dolmabagtché en moest de vijandelijke schepen in het oog houden, die bij de vier den Gouden Hoorn gespannen keten lagen. Zij bestond slechts uit kleine schepen en

waren niet eens in staat de proviandschepen, die uit de zee van Marmara kwamen, terug te houden, weshalve sultan Mohammed ze over land op goed met olie en vet besmeerde houten balken naar de Gouden Hoorn liet overbrengen.

Het verschijnen van de Osmaansche vloot in de wateren van den Gouden Hoorn had ten gevolge dat de daarstaande vijf poorten meer bezetting moesten hebben. Wel beproefde de Genueesche kapitein Cocco de vijandelijke vloot door branders te vernielen, maar de batterijen die Zagaeros Pacha op de hoogten van Peru had opgericht, boorden de schepen van Cocco in den grond.

Het bombardement met grof geschut ving den elfden April aan uit vier batterijen, de muren van Caligaria, de Charisiuspoort, de Romanospoort en de Selymbriapoort werden onder schot genomen.

Daar het vuur op de sterke Caligariamuren geen uitwerking had, liet de sultan daar mijnen graven om ze in de lucht te laten vliegen, maar de Duitsche vuurwerkmaker Johann Gross wist dit plan te verijdelen door tegenmijnen aan te leggen, die den 16, 20, 24 en 25 Mei de vijanden onschadelijk maakte.

Het beschieten der muren duurde van 11 April tot 29 Mei. De kleine veldslagen van Giustinianis konden de zware Turksche batterijen niet tot zwijgen brengen, zelfs was het gebruik van dit klein geschut door het schudden, dat het veroorzaakte, schadelijk voor de muren en voor uitvallen was de bezetting niet talrijk genoeg. De bediening van het geschut van den sultan was zeer zwaar en tijdroovend; ieder half uur viel er een schot en dan liepen de Turken naar den rand van de schans, om te zien of de Grieken nog op hunne muren stonden, die daar op hunne buurt de nieuwsgierigen met pijlen verdreven...

Slechts zelden werd dit eentoonig werk door een meer pakkende episode onderbroken. Zoo stortte de groote toren Baccatina, naast de Romanospoort, waarop zes kanonnen gericht waren, in, en vulden de steenbrokken de gracht. Terstond beproefden de Osmanen een stormaanval, maar de elitetroepen van Giustimanis dreven de aanvallers terug en door dag en nacht te arbeiden gelukte het de Grieken de gracht weder vrij te maken en de bres met zandzakken en boomstammen te sluiten.

Maar, hoewel langzaam, toch bezweken de muren ten slotte en aan het einde van de maand Mei waren er drie bressen, die niet meer te stoppen waren en de sultan besloot met zijn groote overmacht tot de bestorming over te gaan, aan het welslagen waarvan geen twijfel meer bestond. Met trots zeide de Sultan in den krijgsraad: „er zijn thans drie bressen, waardoor niet alleen voetvolk, maar zwaar geharnaste ruiters de stad binnen kunnen gaan."

Het lot van Byzantium was beslist.

Dit gevoelde ook haar Keizer, toen hij aan den avond van den 29^{en} Mei de muren in oogenschouw nam en van de hooge zijtoren van zijn paleis de ongewone drukte en beweging zag in het Turksche leger en in de schansen; hij besefte dat de ondergang van het Romeinsche rijk was gekomen en gaf zijne laatste bevelen.

Kort na middernacht naderde de eerste stormkolonne, die uit slaven en minwaardige manschappen bestond en alleen bestemd was met hunne lijken de grachten te vullen, om de tweede kolonne, uit Anatoliers en Rumeniërs bestaande, een weg te bereiden. De eerste en tweede kolonne werden door de belegerden, die met den moed der vertwijfeling streden, teruggeslagen, zoodat de sultan bij het aanbreken van den dag de Janitscharen, zijn garde, moest laten aanrukken.

De Grieken en Italianen, door den kamp van meer dan vijf uren vermoeid, moesten nu op twee plaatsen al hunne krachten concentreeren en de andere ontruimen, waar het gevaar minder dreigde. Een kleine bende van 50 Janitscharen had dit bemerkt en gezien dat de toren voor Tekfin Seraï verlaten was; de nog frissche verdedigers waren weggeroepen naar de bres bij de Charisiuspoort. Als valken drongen zij den toren binnen, beklommen de tuinen van de tusschenmuur zonder weerstand te vinden en vielen de verdedigers der bressen in den rug aan. Ook aan de Romanospoort keerde de kans en toen Giustiniani, die naast den keizer streed, doodelijk in de borst gewond, door zijn sol-

daten werd weggedragen naar zijn schip in de haven, was daarmede de strijd beslist.

Door een panischen schrik bevangen, nam de bezetting de vlucht, achtervolgd door de zonken de purperen keizerbanier en de banier met den Marcusleeuw van de tinnen van het keizerlijk paleis neder, ontplooiden zich de roode vaan met de halve maan en luidde

FRESCO IN DE MOSKEE KAHRYE DSCHAMI, VROEGER DE KERK VAN HET CHERAKLOOSTER TE STAMBOUL. (DE VOLKSTELLING TE BETHLEHEM).

binnenstormende Turken, die allen afmaakten, welke zij konden bereiken.

Drie dagen later vond men een lijk, dat aan de purperen laarzen, als dat van keizer Konstantijn XI Dragazes werd herkend. Toen sultan Mohammed het vreeselijk verminkte overschot zag, vroeg hij naar den Janitschaar, die den keizer den doodsteek had toegebracht, om hem de toegezegde belooning te kunnen uitreiken. Een neger meldde zich aan, hij had het hart van den vorst doorboord en ontving daarvoor zijn loon. Maar terstond daarop werd de neger op last van den sultan ter dood gebracht; de sultan verklaarde hierdoor uit te oefenen het recht van de bloedwraak en door deze daad te zijn de wettige opvolger van den overleden keizer.

Toen den volgenden morgen de zon hare gouden stralen uitgoot over de stad, die tot dusverre Byzatium-Konstantinopel heette, haar naam Istambul, *de stad des geloofs.*

Het moorden en plunderen was in vollen gang. De kerk van de heilige Theodora was het eerst aan de beurt der verwoesting; het was juist haar gedenkdag en het bedehuis was in een rozengaarde herschapen; thans noemt men haar Gül Dschami, de rozenmoskee. Toen volgde de verwoesting van de aan den Verlosser gewijde kerk van het rijke Chorakiooster, thans de Kahrije Dschami; in het met voor den Mohammedaansche eeredienst bestemde gedeelte vindt men thans nog zeer fraaie muurschilderingen, voorstellende tafreelen uit de bijbelsche geschiedenis. Maar het vreeselijkste van alles was het drama, dat werd afgespeeld in de hoofdkerk, de wereldberoemde Aja Sofia, waarheen duizenden de vlucht hadden genomen en de deuren er van hadden versperd. Toen de Turken de barricaden hadden weggeruimd

en het kerkgebouw binnendrongen om te dooden wie nog leefde, las een priester de mis; de heilige kelk voor zich uitdragende, verliet hij het altaar, trad op de muur toe, die zich opende en zich terstond weder sloot toen hij de opening was binnengetreden.

Op den dag, dat de Aja Sofia opnieuw als Christenkerk zal worden gewijd, opent zich, zoo zegt de legende, opnieuw de muur, komt de priester te voorschijn en leest de onderbroken mis ten einde!

Konstantinopel, Aug. 1904.

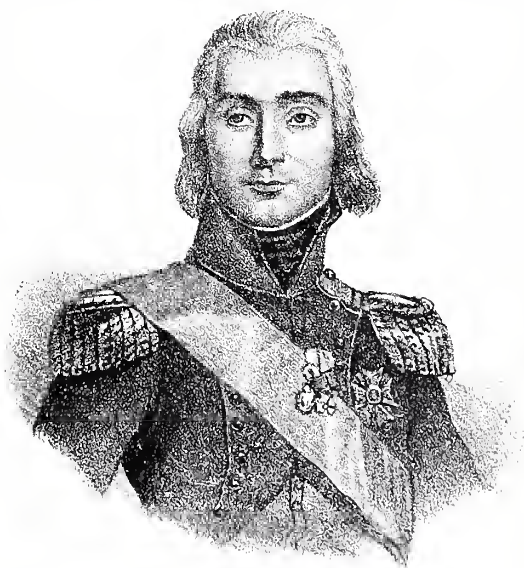
DE MAARSCHALKEN VAN † † FRANKRIJK ONDER HET † † EERSTE KEIZERRIJK. DOOR C. F. GIJSBERTI HODENPIJL.

9. Jean Baptiste Bessières, Hertog van Istrie, geb. 6 Aug. 1768 te Prayssac (Lot.) was hoogachtenswaardig als mensch en als militair. Hij trad in 1790 in dienst en trok bij het leger in Italië als Kapitein, door zijn moed de opmerkzaamheid van Bonaparte. Daarna volgde een snelle bevordering in de hoogere rangen. Hij nam aan de meeste veldslagen van de Republiek en het Keizerrijk met roem deel en droeg niet weinig tot de overwinning bij. Als bevelhebber der Garde van den Consul maakte hij den slag bij Marengo mede. Bij een charge op de achterhoede van het terugtrekkende leger verrichtte hij een daad, de oude riddertijden waardig. Bessières bevond zich te midden van het vuur aan het hoofd zijner ruiters toen hij eensklaps een Oostenrijksch cavalerist voor zich bespeurt, die gekwetst nederstort en den Franschen smeekte om hem niet onder de hoeven hunner paarden te verpletteren. Bessières snelt vooruit en roept: „soldaten opent uwe gelederen en spaart het leven van dien dappere!" Op deze woorden worden de gelederen geopend en het leven van den overwonnene, die tot de aanzienlijkste Moravische geslachten behoorde, is gered. Onder Napoleon bleef hij steeds aan het hoofd der Garde cavalerie en volvoerde bij Eylau die ontzettende charge, welke 20,000 man Infanterie in de bevroren modderpoelen wierp, terwijl de artillerie van dit ongelukkige korps geheel verloren ging. Hij sneuvelde den 1sten Mei 1813 bij den aanval van het difilé van Rippach in Saksen. De Keizer was diep verslagen over zijn dood daar hij in hem een flink bevelhebber en een getrouw vriend verloor.

Aan de weduwe van Bessières verzond Napoleon 5 dagen na het sneuvelen van haar echtgenoot het volgende deelnemend schrijven:

Colditz, 6 Mai 1813.

„Ma Cousine, votre mari est mort au champ d'honneur. La perte que vous faites, et celle de vos enfants, est grande sans doute, mais la mienne davantage encore. Le duc d'Istrie est mort de la plus belle mort et sans souffrir. Il laissa une réputation sans tache: c'est le plus bel héritage qu'il ait pu léguer à ses enfants. Ma protection leur est acquise; ils hériteront aussi de l'affection que je portais à leur père. Trouvez dans toutes ces considérations des motifs de consolation pour alléger vos peines, et ne doutez jamais de mes sentiments pour vous." Napoleon. *)

BESSIÈRES.

Aangezien de Hertog arm gestorven was, vermaakte Napoleon op St. Helena bij testament aan zijn zoon 100,000 franken.

Bessières was de eenige maarschalk die tot zijn dood de gepoederde pruik droeg.

*) Correspondance de Napoleon I. tome XXV. p. 320.

MONCEY.

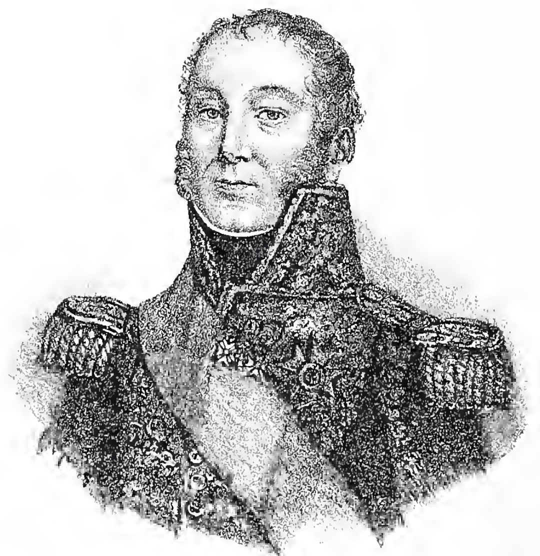
welke dracht te dien tijde toen reeds lang bij het Fransche leger was afgeschaft. Ook maarschalk Lannes heeft langen tijd de pruik blijven dragen en moet die eerst in het jaar van zijn sneuvelen hebben afgeschaft.

10. BON ADRIEN JEANNOT MONCEY, Hertog van Conegliano, geboren te Besançon 31 Juli 1754, werd door vriend en vijand geëerbiedigd. Door zijn vader voor de rechterlijke macht bestemd, nam hij op zijn 15de jaar, uit groote neiging tot den militairen stand heimelijk dienst. Door zijn ouders vrijgekocht, ging hij kort daarop weder in dienst, en ofschoon hij zijne studiën in 1773 te Besançon hervatte, deed hij zich het volgend jaar onder de gendarmen der Garde opnemen en kwam in 1778 als Luitenant bij de vrijwillige dragonders van Nassau-Siegen. Door de revolutie klom hij spoedig op, werd in 1794 Brigade-Generaal en eenige maanden later Divisie-Generaal. Aan Napoleon bewees hij belangrijke diensten en nam roemrijk deel aan den oorlog in Spanje. Na de afzetting van Napoleon tot de Bourbons overgegaan, werd hij tot pair verheven, welke betrekking hij gedurende de honderd dagen behield, terwijl hij later tevens aan de veroordeeling van Ney weigerde deel te nemen. Dientengevolge verloor hij al zijn waardigheden, werd op het slot Ham gevangen gezet, doch in 1819 weder tot pair benoemd.

Na den dood van Jourdan in 1833 werd hij Gouverneur van het Hôtel des Invalides en stierf in 1842, den naam van een nobel, gematigd en rechtschapen man nalatende.

11. EDOUARD ADOLPHE CASIMIR JOSEPH MORTIER, Hertog van Treviso, geboren den 13den Februari 1768 te Cateau-Cambrésis (Nord) ontving een wetenschappelijke opleiding, trok in 1791 als kapitein van een bataljon vrijwilligers uit, werd in 1799 tot Brigade-Generaal benoemd en nam met onderscheiding aan de oorlogen der Republiek en het Keizerrijk deel.

In den Russischen veldtocht voerde hij het bevel over de jonge garde en kreeg als Gouverneur van Moscou den 21 November 1812 last het Kremlin in de lucht te laten springen. Blinde gehoorzaamheid aan de bevelen van Napoleon was eene voorwaarde om roem te verkrijgen. Mortier deelde met den maarschalk Ney de eervolle taak, om de overblijfselen van het groote leger te redden. Het was aan Mortier gegeven om het luisterrijkste punt van het keizerlijke tijdvak te bereiken en in de laatste onheilen van den Keizer te deelen. Hij heeft den geheelen veldtocht van 1814 medegemaakt en verdedigde met Marmont Parijs tegen de geallieerden. Lodewijk XVIII benoemde hem tot pair van Frankrijk. Bij

MORTIER.

de terugkomst van Napoleon droeg deze hem de inspectie van de vestingen aan de N. en O. grenzen op. Bij de tweede restauratie werd hem het pairschap ontnomen, omdat hij weigerde den maarschalk Ney te vonnissen, doch werd in 1819 opnieuw tot die waardigheid verheven. Zijn leven eindigde op treurige wijze den 28sten Juli 1835, toen hij Koning Louis Philippe bij een groote revue vergezelde op den boulevard du Temple door de helsche machine van Fieschi, die op den Koning gemunt was, doodelijk getroffen werd en weinige uren daarna stierf. Toen de mare van dien aanslag zich onder het volk verspreidde, hoorde men aan alle kanten uitroepen: „Neen, neen, de hertog van Treviso is niet gedood, maar de *Maarschalk Mortier*." Dit was de eenige naam onder welken hij bij het volk van Parijs bekend stond.

SOULT.

12. NICOLAS JEAN DE DIEU SOULT, Hertog van Dalmatie, werd den 29sten Maart 1769 te St. Amans-la-Bastide geboren, waar zijn vader notaris was. Napoleon noemde hem *Son Premier Manoeuvrier*, welken bijnaam niet minder vleiend was dan dien waarmede hij maarschalk Ney vereerde. Als gewoon soldaat was Soult in 1785 in dienst getreden en zag zich reeds in 1799 tot Divisie-Generaal bij het leger van Masséna bevorderd. Onder dezen aanvaardde hij in 1800 het bevel over den rechter vleugel van het leger in Italië. Op den terugtocht werd hij gewond en gevangen genomen.

In 1805 voerde hij het bevel over het 4de legercorps en behaalde in den slag bij Austerlitz grooten roem. In den veldtocht van 1806 commandeerde hij bij Jena den rechtervleugel en sloeg den maarschalk Kalkreuth. Na den vrede van Tilsit verhief de Keizer hem tot Hertog van Dalmatie en zond hem in 1808 naar Spanje, waar hij verschillende bloedige gevechten leverde. In den loop van het volgende jaar rukte hij naar Portugal op en maakte zich van de hoofdplaats meester.

Gedurende zijn verblijf te Oporto baarde het opzien, dat hij hetzij uit eigen beweging, hetzij tengevolge van het verlangen van eenige voorname inwoners, het denkbeeld koesterde om zich tot souverein Vorst van Portugal, als Nicolaas I, te doen uitroepen. Eenige proclamatiën van den chef van zijn staf gaven zulks aan het leger genoegzaam te kennen en Napoleon die hiervan niet onkundig bleef, was hierover ten zeerste verstoord.

In Maart 1813 kreeg Soult het bevel om den veldtocht in Duitschland bij te wonen, waar hij deel nam aan de veldslagen van Lützen en Bautzen. Na de nederlaag van Koning Joseph bij Vittoria zond Napoleon hem in Juli van hetzelfde jaar weder naar Spanje terug, waar hij door Wellington in 1814 bij Toulouse geslagen werd.

Soult hield veel van de schilderijen van Murillo en bracht er ook enkele uit Spanje mede. Toen hij den val van Napoleon vernam, onderwierp hij zich aan Lodewijk XVIII, die hem tot Minister van Oorlog aanstelde, welke betrekking hij echter, wegens zijn dubbelzinnig optreden, bij den terugkeer van Napoleon moest nederleggen. *) Hij schaarde zich nu weder onder de vanen van den Keizer, die hem tot Majoor-Generaal benoemde, in welke hoedanigheid hij aan den slag bij Waterloo deelnam.

Na de tweede restauratie werd hij verbannen en begaf zich naar Dusseldorf, doch kon reeds in 1819 terugkeeren. Karel X ver-

*) Verg. A. Sallé, Het staatkundig leven van den maarschalk Soult, uit het Fransch vertaald door J. M. A. E. van Swieten, 1835.

DAVOUT.

hief hem tot pair en onder Louis Philippe was hij Minister van Oorlog. Hij overleed te St. Amans in 1851. Kort voor zijn dood werd hij nog tot *Maréchal-Général de France* genoemd, eene waardigheid die tot hiertoe alleen door Turenne en Villars bekleed was.

13. LOUIS NICOLAS DAVOUT, Hertog van Auerstädt, Prins van Eckmühl, uit een adelijk geslacht geboren te Arnoux (Yonne) 10 Mei 1770, was een man naar Bonaparte's hart, geheel in zijn stijl, kort aangebonden en op geen beetje bloed ziende, vandaar hij den bijnaam had van *Le Sanglant Davout.*

Hij werd in 1788 Luitenant bij de cavalerie en in 1793 Generaal, doch moest zijn ontslag nemen tengevolge van het besluit, dat alle voormalige adellijken buiten dienst stelde. De 9de Thermidor riep hem weder onder de wapenen en in 1798 vergezelde hij Napoleon naar Egypte. Na den veldslag bij Marengo werd hij bevelhebber der grenadiers van 's Consuls lijfwacht, en na de oprichting van het Keizerrijk GENERAL EN CHEF der Keizerlijke Garde Grenadiers. In den slag bij Austerlitz droeg hij veel bij tot de overwinning. Dat hij echter de Pruisen te Auerstädt versloeg is grootendeels het werk geweest van zijn onderbevelhebbers de Generaals Legrand, Morand en Gudin. *)

Na den rampspoedigen Russischen veldtocht trok hij tegen Hamburg op, dat inmiddels door den Russischen Generaal Tettenborn bezet was, nam die plaats en onderdrukte hare inwoners op een ongehoorde wijze. Eerst na den val van Napoleon verliet Davout op bevel van Lodewijk XVIII in 1814 deze stad. Bij den terugkeer van Napoleon te Parijs in 1815 werd hij tot Minister van Oorlog benoemd. Toen de verbondene mogendheden, na Waterloo, tegen Parijs oprukten, sloot Davout als opperbevelhebber een krijgsovereenkomst met Blücher en Wellington, volgens welke hij het Fransche leger achter de Loire deed trekken. Hij onderwierp zich aan Lodewijk XVIII, noodigde ook het leger daartoe uit, gaf op 's Konings bevel het kommando aan maarschalk Macdonald over. Toen maarschalk Ney voor de rechtbank der Pairs werd gevoerd uitte hij zijn verontwaardiging daarover in een krachtige fiere taal, die echter geen ingang vond. Daarna ging hij zijn landgoed Savigny-sur-Orge bewonen en overleed in Juni 1823, na vier jaren te voren tot pair van Frankrijk te zijn verheven.

Vastheid van karakter en heldenmoed waren de kenmerkende eigenschappen van dezen veldheer, wiens krijgsmans-gestrengheid dikwijls tot wreedheid overging.

14. JEAN BAPTISTE JULES BERNADOTTE, Prins van Ponte-Corvo, Koning van Zwe-

BERNADOTTE.

*) Mémoires du général Baron Thiébault, tome III. Paris 1895.

den en Noorwegen, als zoodanig heette hij Karel XIV. Hij was de zoon van een rechtsgeleerde en werd den 26sten Januari 1763 te Pau geboren. In 1780 trad hij als vrijwilliger in dienst bij het Fransche leger, waar hij spoedig opklom en zich als Divisie-Generaal bij de veldtochten van 1794 en '97 met roem overdekte. Als gezant te Weenen moest hij spoedig de wijk nemen tengevolge van een oproer, dat ontstaan was door het uitsteken van de driekleurige vlag uit zijn hotel. Onder Jourdan was hij in 1799 bevelhebber, vervolgens voor een korten tijd Minister van Oorlog en weldra lid van Napoleon's Staatsraad. In 1800 kreeg hij het bevel over het Westelijke leger, onderdrukte met veel beleid een opstand in de Vendée en werd in 1804 Stadhouder van Hannover, waar hij zich zeer bemind maakte. Een groot aandeel had hij in de overwinningen bij Ulm en Austerlitz.

In 1806 werd hij tot Prins van Ponte-Corvo verheven.

Door zijn huwelijk met mej. Désirée Clary, eene zuster van de vrouw van Joseph Bonaparte, was hij aan de familie Bonaparte geparenteerd.

Op vijftienjarigen leeftijd — in 1794 — had zij zich eerst door Napoleon het hof laten maken, die toen slechts de arme op half-tractement gestelde artillerie-generaal was, wiens dienstaanbiedingen door de Conventie werden van de hand gewezen. Vermoedelijk zou er een nauwere verbindtenis tusschen haar en Bonaparte tot stand zijn gekomen, wanneer verschillende omstandigheden die niet hadden verijdeld. Joseph Bonaparte was met lastbrieven van het Comité van Algemeen Welzijn naar Genua gezonden; zijn jeugdige gade en hare zuster Désirée vergezelden hem. Mogelijk waren het de nieuwe afwisselende indrukken der reis, mogelijk was het ook de omgang met andere officieren, welke minder afgetrokken en somber gestemd waren, dan de generaal Bonaparte, die de liefde van Désirée Clary voor hem deden verkoelen. Ook haar vader, een rijk koopman te Marseille, toonde zich alles behalve ingenomen met Napoleon's genegenheid voor Désirée en gaf voor „dat hij reeds genoeg aan éénen Bonaparte in zijne familie had." *)

De betrekking waarin Bernadotte tot Napoleon stond, jegens wien hij een ijverzucht en antipathie koesterde, welke hij niet altijd wist te verbergen, bleef voortdurend gespannen.

KELLERMANN.

Als Gouverneur-generaal zou hij naar Rome gaan, toen de Zweedsche afgevaardigden hem zijn benoeming tot Kroonprins van Zweden kwamen aankondigen. Hij trad nu tot de Protestantsche Kerk over, werd door Karel XIII Koning van Zweden en Noorwegen geadopteerd en nam de namen van Karel Johan aan. Als aanvoerder van het Noorder leger der geallieerden streed hij in 1813 bij Grossbeeren, Dennewitz en Leipzig. In 1818 besteeg hij den troon van Zweden en Noorwegen en trachtte de materieele welvaart van zijn aangenomen vaderland krachtig te bevorderen. Hij overleed den 8 Maart 1844 en werd door zijn zoon Oscar (Karel XV) opgevolgd.

De krijgsoversten die in 1804 tot honorair maarschalk werden benoemd, waren:

A. François Christophe Kellermann, Hertog van Valmy, uit den boerenstand, te Weiler nabij Rothenburg vermoedelijk in

---

*) Verg. Mémoires du Roi Joseph Napoléon, tome I.

1737 geboren *), had reeds met onderscheiding in den zevenjarigen oorlog gediend en was in 1788 tot maréchal-de-camp opgeklommen, toen de omwenteling uitbrak. In 1792 bekleed met het bevel over het leger van de Moezel, sloeg hij de Pruisen bij Valmy. In 1793 gevangen genomen, doch na den val van Robespierre, in 1794, weder in vrijheid gesteld, ontving hij in 1795 het bevel over het leger der Alpen, en werd nadat hem de maarschalksstaf was toegekend, door Napoleon met verschillende belangrijke commandementen belast. Na de restauratie werd hij pair van Frankrijk en stierf den 12en Sept. 1820.

Hij had den wensch te kennen gegeven, dat na zijn dood zijn hart in de velden van

LEFÈBVRE.

Valmy nedergelegd en te dier plaatse een eenvoudig gedenkteeken opgericht zou worden, waarop te lezen stond: „Ici sont morts glorieusement les braves qui ont sauvé la France au 20 Septembre 1792. Un soldat, qui avait l'honneur de les commander dans cette mémorable journée, le maréchal Kellermann, duc de Valmy, dictant après 28 ans, ses dernieres volontés, a voulu que son coeur fut placé au milieu d'eux." Zijn zoon, François Etienne, de bekende cavalerie-generaal, die zich bij Marengo en Waterloo onderscheidde, heeft dezen laatsten wensch getrouw vervuld.

B. François Joseph Lefèbvre, Hertog van Dantzig, was de zoon van een molenaar en den 15den October 1755 te Ruffach geboren. Bij de Fransche gardes nam hij in 1773 dienst en ging, nadat deze ontbonden waren, bij een bataljon der Nationale Garde over. Daar hij in 1792 de betalingskas gered had, werd hij tot Kapitein bevorderd en ging bij het actieve leger over, waar hij zeer spoedig tot Divisie-Generaal opklom. Groote overwinningen heeft hij voor zijn Keizer bevochten en ook bij het binnenrukken der verbondene mogendheden hield hij zich zoolang mogelijk staande. Zijn belangrijkste wapenfeit is wel de inneming van Dantzig in 1807 waarvoor hij tot Hertog dier stad werd verheven. Eigenaardig is wel de wijze waarop de Keizer hem dien titel verleende. Tijdens zijn tweedaagsch verblijf te Dantzig kort na de capitulatie dier vesting, liet Napoleon op een morgen Lefèbvre bij zich ontbieden en begroette hem bij zijn komst aan de ontbijttafel, waar ook Berthier aanzat, met de woorden: „Goeden morgen, mijnheer de Hertog neem plaats."

Lefèbvre keek verwonderd op, zich als zoodanig te hooren betitelen, en dacht dat de Keizer met hem den draak stak, doch toen Z. M. hem steeds met dien titel bleef aanspreken werd hij er toch ten slotte verlegen mede. Om zijne verlegenheid nog te verergeren, vroeg de Keizer hem: „Gebruikt u gaarne chocolade, mijnheer de Hertog?" „Ja Sire" was zijn antwoord. „Welnu, dan zult ge daar vandaag niet mede ontbijten, maar ik zal er u een pond van ten geschenke geven afkomstig uit de stad Dantzig, want daar gij die vesting veroverd hebt, is het niet meer dan billijk, dat zij u iets opbrenge." Daarna stond de Keizer op en een kistje openende, haalde hij er een langwerpig pakje uit en reikte dit den maarschalk over, met de woorden: „Neem deze chocolade, Hertog van Dantzig, zulke kleine geschenken

*) Naar verluidt zijn de voornamen die hij bij zijn doop ontving, herdoopt bij gelegenheid van zijn overgang tot het Roomsche geloof, van George Michael in François Christophe. Volgens het „Standesambt" te Weiler moet zijn vader eerstgenoemde voornamen hebben gehad, terwijl diens zoon de latere maarschalk *Johann Leonardt* zou geheeten hebben.

DE PÉRIGNON.

onderhouden de vriendschap!" De maarschalk bedankte den Keizer, stak de chocolade in zijn zak en nam weder zijn plaats aan tafel in. Midden tusschen de andere gerechten in stond een pastei, die de stad Dantzig moest voorstellen. Toen dat gerecht aan de beurt kwam, zeide Napoleon tot den nieuw benoemden Hertog: „Men kon aan deze pastei geen vorm geven, die meer naar mijn zin was. Tast toe, mijnheer de Hertog, want ziedaar uwe verovering!" Lefèbvre gehoorzaamde en de drie dischgenooten aten van de pastei, die zich uitmuntend liet smaken.

Toen Lefèbvre, die voortaan den titel van Hertog van Dantzig droeg, tehuis was gekomen, haastte hij zich het pakje te openen. Hoe groot was zijne verbazing, daarin een waarde van 100,000 kronen aan bankpapier te vinden. *)

Milddadigheid was de Keizer niet vreemd en dikwijls beloonde hij zijn krijgsoversten veel meer dan zij er feitelijk aanspraak op hadden.

Na den val van Napoleon onderwierp Lefèbvre zich aan de Bourbons en werd in 1814 tot pair benoemd. Daar hij deze waardigheid gedurende de honderd dagen niet nederlegde verloor hij haar bij de tweede restauratie, ofschoon hij in 1819 weder in de pairskamer trad. Hij overleed te Parijs 14 September 1820 nadat zijn twaalf zonen reeds vóór hem ten grave waren gedaald. Zijn vrouw bekend om het „sans gêne" in hare manieren was voorheen marketenster geweest en kon zich over haar vroeger beroep dikwijls vroolijk maken. Drie-en-tachtig was zij bij haar dood en haar bestaan is vereeuwigd in Sardou's bekend tooneelstuk „Madame Sans Gêne".

C. DOMINIQUE CATHÉRINE MARKIES DE PERIGNON, geboren den 31sten Mei 1754 te Grenade in het Dept. Haute-Garonne, trad als Luitenant in dienst, bracht het spoedig tot Kolonel, kreeg in 1791 het bevel over een legioen in de Oostel. Pyreneeën, en ontving in 1793 den rang van Brigade- en daarna van Divisie-Generaal. Bij het leger in Italië deelde hij den 17den Augustus 1799 in de nederlaag bij Novi en werd gevangen genomen. Van 1806—1808 was hij Gouverneur van Parma en Piacenza en voerde tot 1814 het opperbevel over de Napelsche troepen.

In 1808 was hij tot Comte de l'Empire verheven.

Lodewijk XVIII benoemde hem tot pair en markies. Bij Napoleon's terugkeer trachtte hij vruchteloos de royalisten in het zuiden te organiseeren en verliet toen het land. Na de tweede restauratie werd hem het bevel der eerste militaire afdeeling opgedragen. Hij overleed te Parijs in 1818.

SÉRURIER.

*) Gedenkschriften van Constant, IIIe deel 1831.

D. Jean Mathieu Philibert Graaf Serurier, den 8sten December 1742 te Laon geboren, trad zeer vroeg in den krijgsdienst, maakte de veldtochten van Portugal in 1762 en van Corsica in 1771 mede, omhelsde met geestdrift de zaak der omwenteling, werd in 1793 Brigade-Generaal, en in 1795 Divisie-Generaal. Hij onderscheidde zich vooral in den ongelukkigen veldtocht van Italië in 1799, waar hij alleen door zijn moed en bekwame manoeuvres zijn corps van den ondergang redde. Na den slag van Cassano [27 April 1799] echter, zag hij zich van het centrum afgesneden en door de overmacht gedwongen de wapenen neder te leggen. Suwarow ontving den overwonnen generaal met de meeste onderscheiding. Op zijn woord ontslagen wordende, keerde hij naar Frankrijk terug en ondersteunde Bonaparte in zijn staatsgreep op den 18en Brumaire. Napoleon vergat de diensten niet, die hem bij deze gelegenheid door zijn ouden wapenbroeder bewezen werden en benoemde hem o. a. tot Comte de l'Empire (1880) en Gouverneur van het Hôtel des Invalides. Niettegenstaande al de weldaden die hij van Napoleon mocht ontvangen, viel Sérurier den Keizer af en stemde in den Senaat voor zijne vervallenverklaring. Lodewijk XVIII beloonde hem hiervoor met de waardigheid van pair. Na de tweede restauratie ontnam men hem deze waardigheid en het bevel over de Invalieden, omdat hij, op het Meiveld Napoleon was gaan begroeten. Hij stierf in 1819. In 1863 werd voor hem te Laon een standbeeld opgericht.

(Slot volgt.)

* * *

NB. Door een zetfout staat er op den eersten regel 1ste kolom van het vorige hoofdstuk den 20en December; dit moet wezen den *2en* December a. s.

Achter Joseph Bonaparte, 16en regel, 2de kolom, moet volgen „Grand Electeur" (Groot Keurvorst).

SURINAAMSCHE NEGERVERTELLINGEN † † † † †

DOOR DR. H. VAN CAPPELLE.

Tot de opgaven, die ik mij gedurende mijn onderzoekingstocht door de binnenlanden van het Suriname-district Nickerie had gesteld, behoorde ook het bijeenbrengen eener verzameling dieren.

Van deze en gene zijde waren mij wenken medegegeven en wenschen kenbaar gemaakt, die ik, al naar de omstandigheden dit gedoogden, zou trachten te bevredigen.

Onder de diergroepen, die tot de pia vota onzer zoölogen behoorden, was mij een orde van spinnen genoemd, waarvan de kennis ook uit een dierengeographisch oogpunt van belang werd geacht.

Reeds op den tweeden dag van onzen tocht bleek mij echter, dat op mijne negers, wien ik voor het verzamelen van dieren premiën had uitgeloofd, voor zoover het spinnen gold, niet veel te rekenen zou vallen; want „een spin (anansi), het verstandigste dier, mag niet gedood worden," voegden mijne roeiers mij toe, mij verwijtend aanziende, toen ik tegen de tent van mijn boot een jagt op een snelloopenden, langpootigen vorm wilde beginnen, na reeds een der voor die brose wezens medegenomen reageerbuisjes met spiritus te hebben gevuld.

Enkele mijner zwarte roeiers, niet bestand tegen de macht van het aardsche slijk, beloofden mij wel tegen verhoogde premie in het verzamelen van spinnen behulpzaam te zijn, doch tegenover het meerendeel was ik genoodzaakt, door negeroogen onbespied, mijne wreede jagt uit te voeren.

De groote eerbied, die de negers voor een spin koesteren, is zeker bij de buitengewone gevoelloosheid, waarvan de neger dikwijls blijk geeft, en bij de wreedheid, waaraan hij zich menigmaal tegenover een dier schuldig maakt, opvallend, en geen wonder is het dan ook, dat in de scheppingen der rijke negerphantasie de spin schering en inslag is; want ik overdrijf zeker niet, wanneer ik zeg, dat in zijne vertellingen tien tegen een de spin de heldenrol speelt.

Het mag zeker bevreemding wekken, dat,

waar in den laatsten tijd zooveel studie wordt gemaakt van folklore, vooral ook van die der natuurvolken, en waar men tracht het oorspronkelijke in hunne vertellingen van het door vreemden invloed bijgevoegde te scheiden, nog niemand aan de *anansitori* (anansi = spin, tori = sprookje) der Surinaamsche negers heeft gedacht *); want men moet al zeer weinig opmerkingsgave, en weinig zin tot onderzoek hebben, om niet spoedig bij eene kennismaking met de Surinaamsche negerbevolking tot de ontdekking te komen, welk eene belangrijke plaats de anansitori, het sprookje, in het leven van den neger inneemt.

Waar voor ons bij alle gebeurtenissen des levens, die voor den geest afleiding vragen, boeiende lectuur of inspannende studie eene zegening is, daar heeft de neger zijne lange spinverhalen, zijne anansitori, die hem na volbrachten arbeid aangenaam bezig houden, die hem gedurende de kwellingen van het lastige insectenheir in de oerwouden verlichting geven en die hem in oogenblikken van droefheid tot troost zijn.

Vooral in *dede hoso* (sterfhuis) doet de anansitori opgeld, zóó zelfs dat in Paramaribo anansitori-vertellers zijn, die van het eene sterfhuis naar het andere gaan en er steeds welkom zijn †).

Doch ook in het bosch is de anansitori voor den negerarbeider een uitkomst. Wanneer op onzen tocht door de eindelooze wildernissen de muskieten ons plaagden of de kleine patattenluizen het lichaam met brandend jeukende bulten overdekt hadden en aan slapen niet te denken viel, zochten onze negers vaak afleiding door hunne anansitori.

Meermalen schepte ik er genoegen in, het primitief kampement onzer negers, op korten afstand van onze hut, te gaan bezoeken, wanneer zij na het nuttigen van hun eenvoudig doch overvloedig maal aan het vertellen waren.

Bij de flikkerende vlammen van het houtvuur vond ik dan een onzer arbeiders in zijn hangmat gezeten, omringd door een aantal toehoorders, op wier gelaat de grootste aandacht en een innig genoegen te lezen was. De verteller sprak gemakkelijk, met mooie accentuatie en met bewonderenswaardige stembuiging, soms fluisterend om daarna met langzame stemverheffing zijne woorden met kracht uit te stooten.

Nu eens sprak hij vermanend, dan weêr vragend en al kon ik wegens onvoldoende kennis der taal het verhaal niet volgen, toch liet de uitnemende verteller niet na, indruk op mij te maken en wist hij het verlangen bij mij op te wekken, om met den inhoud dier negervertellingen kennis te maken.

Toen wij te Paramaribo waren, deed ik een poging daartoe. Mijn zoon zou een aantal phonographische opnamen van negerliederen zien machtig te worden, waartoe een onzer bedienden ons in de gelegenheid stelde.

Op de bijeenkomst, die in zijne nederige woning, in een zijstraat van de Saramaccastraat plaats had, had hij een aantal negers, negerinnen en kleurlingen in allerlei graden uitgenoodigd, die zich bereid hadden verklaard, in de grammophone te zingen.

Op mijn vraag, of een van hen een anansitori wilde zeggen, trad een 15 jarig meisje naar voren, die gaarne aan het verzoek wilde voldoen. Met mooie zeggingskracht, die bij ons allen bewondering wekte, vertelde zij zonder haperen haar *boen no habi tangi* en tot hare niet geringe verbazing gaf de grammophone de aardige anansitori duidelijk weêr, wel een bewijs harer uitnemende accentuatie. Ik vroeg de vertelster mij de Nederlandsche vertaling van het sprookje te willen ter hand stellen, waaraan zij den anderen dag voldeed.

Na verbetering der taalfouten, laat ik het sprookje, met enkele wijzigingen hier volgen, zooals de jeugdige creoolsche het opschreef:

*) Zie Jhr. L. C. van Panhuys. Verslag van de dertiende zitting van het Internationale Congres van Americanisten, gehouden te New-York 1902. 's Gravenhage 1903, blz. 28.

†) Pater Van Coll, missionaris in West-Indië, vertelt in zijne belangrijke »gegevens over land en volk van Suriname" (Bijdragen tot de taal-, land- en volkenkunde van Nederl. Indië, zevende volgreeks, Deel I, vierde Afl. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff 1903) dat men in het boschnegerkamp van Broos aan den bovenloop van de Surnau-kreek, rechterzijkreek van de Surnamerivier, na den dood van een man drie, van een vrouw twee achtereenvolgende Zaterdagen bij elkander kwam, om anansitori te vertellen

BOEN NO HABI TANGI.

Ondank is 's werelds loon, dat wil zeggen: *boen no habi tangi.*

Er was eens een koning, die een zoon had, dien hij naar Holland heeft gezonden om te gaan leeren.

Doch toen de jongen terugkeerde, zei hij op zekeren dag: „vader, ik wil gaan wandelen, maar liefst alleen," waarop de vader antwoordde: „het is goed mijn jongen, gij kunt gaan."

Den volgenden dag vertrok de jongen, en toen hij achter in den tuin kwam, zag hij daar een dorren vijgeboom, die hem vroeg: „mijnheer, is het waar, dat ondank 's werelds loon is," waarop de jongen antwoordde: „ik weet het niet."

En de vijgeboom zeide: „het is waar, dat ondank 's werelds loon is, want, kijk, ik heb aan uw vader vruchten gegeven, hij heeft mijne vruchten op brandewijn gezet en ze gestoofd. En nu ben ik oud geworden; ik kan niet meer bloeien en nu wil hij mij tot brandhout maken." De jongen erkende de waarheid dier woorden en antwoordde, „gij hebt gelijk."

Toen trok de jongen verder en ontmoette een druivenboom, die aan den jongen dezelfde vraag deed, en toen hij zijne wandeling vervolgde, kwam hij langs een groot vuur met een slang er in, die blijkbaar in angst verkeerde. En ook de slang vroeg aan den jongen, of het waar was, dat ondank 's werelds loon is. De jongen antwoordde niet, maar greep een stok en nam de slang uit het vuur, doch nauwelijks had hij het dier gered of het kroop tegen hem op en slingerde zich om zijn hals. De slang wilde hem dooden.

„Van daag" roept de jongen, „zie ik nu toch, dat ondank 's werelds loon is, want kijk, ik heb u uit het vuur genomen en nu wilt gij mij dooden."

Doch daar kwam juist een *awari* *) voorbij, die dezelfde vraag tot den jongen richtte, waarop deze antwoordde: „ja het is waar, ondank is 's werelds loon, want kijk, ik heb de slang uit het vuur genomen en nu wil hij mij dooden." „Ga mij wijzen," hervatte de awari, „hoe gij de slang uit het vuur hebt weggenomen," waarna de slang zich weêr om den stok heeft gekronkeld en de awari het beest weêr in het vuur heeft geworpen.

Daarop vervolgt de awari tot den jongen: „laten wij nu heengaan en laat de slang in het vuur blijven." „Goed" antwoordt de jongen, „doch dan moet gij met mij mede naar huis gaan, want ik wil mijn vader en moeder wijzen, wie mij van den dood gered heeft."

Doch de awari antwoordt: „neen, dat doe ik niet, ik ben geen mensch, ik ben slechts een dier," doch de jongen dringt aan en zegt: „gij gaat mee, waarna de awari medegegaan is. Thuis gekomen bij zijn vader en moeder spreekt hij tot de awari:" wel, awari, wat wilt gij nu tot belooning hebben? „Niets wil ik hebben," antwoordt het dier, „maar als gij mij elken morgen een kip wilt geven, dan ben ik tevreden", waarop de koning zeide: „het is goed; kijk, hier heb ik een hok vol kippen; elken morgen kunt gij er een komen halen."

Maar dit beviel de koningin in het geheel niet; zij riep haar kokkin en sprak tot haar: „morgen moet ge de awari dooden, want zoodoende raak ik al mijne kippen kwijt."

Den volgenden morgen kwam de awari om de beloofde kip te halen, toen de kokkin met een emmer koud water aankwam, die zij over de awari omkeerde. En natuurlijk was de awari dood.

Hevig ontsteld en met heftige gebaren kwam de jongen toesnellen en toen hij daar zijn redder dood zag liggen, riep hij uit: „het is toch een waar spreekwoord: ondank is 's werelds loon, *boen no habi tangi.*"

Dit eenvoudige dierensprookje heeft niet nagelaten, indruk op mij te maken, omdat een ieder, die met zoogenaamd „onbeschaafde" natuurvolken of met den eenvoudigen bewoner van ons plattenland heeft omgegaan, zal moeten erkennen, dat de waarheid van de daarin verkondigde moraal steeds meer aan het licht komt, naarmate men de groote centra der „beschaving" nadert.

*) Buidelrat.

Dat de neger, wiens karaktereigenschap, voor zoover het den door den omgang met den „beschaafden" blanke nog weinig bedorven neger geldt, getrouwheid, onbaatzuchtigheid, innige verknochtheid en dankbaarheid is, deze treurige waarheid door de dieren laat verkondigen, is niet te verwonderen. Wij zien immers, hoe zorvuldig hij, evenals alle natuurvolken, de dieren om hem heen in hun doen en laten bespiedt en hoe hij daardoor in staat wordt gesteld, bij hen, nevens talrijke hoogere gaven, die wij met ons doorgaans beperkt waarnemingsvermogen over het hoofd zien, een grooter mate van welwillendheid en onbaatzuchtigheid jegens soortgenooten op te merken, dan wij in de „beschaafde" wereld de menschen jegens elkander aan den dag zien leggen.

Daar weinigen, zooals onze creoolsche, het Nederlandsch voldoende machtig zijn, om een anansitori in onze taal over te zetten of den lust hebben, de lange vertellingen op schrift te brengen, had ik weinig verwachting, dat mijne pogingen, om meerdere negervertellingen bijeen te brengen, slagen zouden.

Toch was het weder mijn ijverige voormalige tochtgenoot, de heer C. van Drimmelen, die mijne wenschen bevredigde en die in den Javaansch-Maleischen tolk, M. H. Nahar te Paramaribo, den man vond, met genoeg belangstelling voor neger-folklore, om, geheel belangeloos, zijn tijd en zijne krachten aan dit onderwerp te wijden.

Echte *anansi*-tori zijn het, die Nahar bijeenbracht, sprookjes, waarin steeds de spin de heldenrol speelt en waarin o.a. verhaald wordt, hoe slim *anansi* het aanlegde, om voor den Gouverneur een half dorp machtig te worden; hoe hij van zijn schuld aan den kakkerlak, de hen, den kraboedagoe (krabbenhond), den tijger, en den jager wist af te komen; hoe hij zijn weddingschap won, om den tijger als rijdier te gebruiken; hoe hij den kost ontving van zijn twaalf kinderen; hoe hij als dokter optrad, en van nog zooveel bewijzen meer van anansi's buitengewoon verstand en ongeëvenaarde slimheid.

„TOEN DE KOKKIN MET EEN EMMER KOUD WATER AANKWAM".

Doch hoe belangwekkend deze naïve vertellingen voor eene studie van het volksleven ook mogen zijn, in een beschaafde taal overgebracht, verliezen zij wel wat van hare leukheid, vooral van hare pittigheid, en de lezer moet bovendien de gebaren, inzonderheid de geluidsnabootsingen, missen, waarin de negers zoo sterk zijn.

Onder de 25 anansitori, die, het moet erkend, te samen genomen ietwat eentonig zijn, komt, vreemd genoeg, geen enkele voor, waarin de neiging doorstraalt, den toehoorder beter te maken. „Die niet sterk is, moet slim zijn," denkt steeds de spin en al heeft hij het blijkbaar met menschen en dieren dikwijls te kwaad gehad, al werd hij herhaaldelijk schandelijk beetgenomen, ja, al ontkwam hij vaak ter nauwernood aan den

dood, toch wist hij steeds te ontsnappen en zocht hij zijn toevlucht tusschen de reten der muren en in allerlei verborgen schuilhoeken.

Meerdere sprookjes geven van deze gewoonte van anansi, om in beslagruimten, zooals de vertaler de omranding van een houten woning noemt, te leven, eene verklaring.

Ziehier een voorbeeld:

De spin, die een half dorp wist te krijgen.

In overoude tijden had de spin aan den Gouverneur gevraagd, of hij nog een half dorp meer onder zijn gezag zou willen hebben.

De Gouverneur, de streken van de spin kennende, antwoordde: „denk je soms dat je me voor de mal kan komen houden?" waarop de spin sprak: „Excellentie, indien u het maar aan mij wilt overlaten, antwoord dan ja, dan zal ik u toonen, dat ik een half dorp voor u zal machtig worden, mits Uwe Excellentie mij een oude uniformjas, een steek, een sabel en twee haantjes geeft."

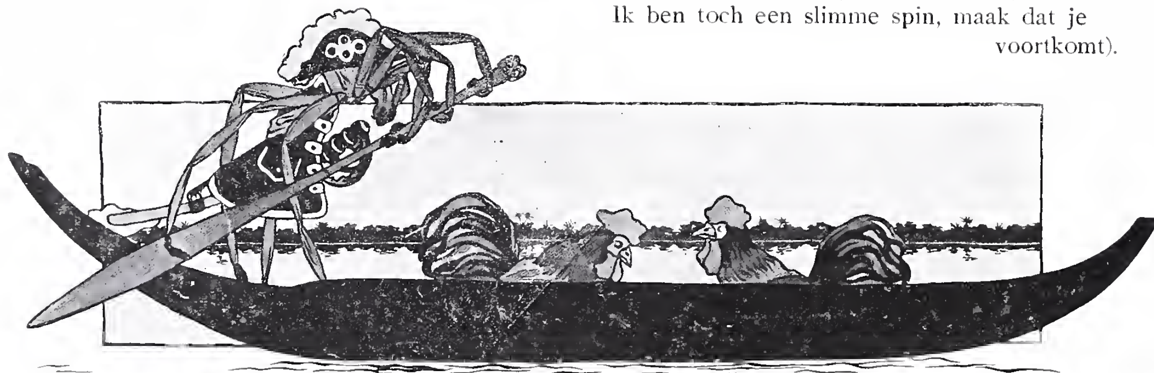
De Gouverneur keurde het voorstel goed en stond het gevraagde aan de spin toe, doch onder voorwaarde, dat hij haar het hoofd zou laten afhouwen, als zij onverrichter zake terugkeerde.

De spin trok de uniformjas aan, zette den steek op, hing de sabel om en vertrok. Doch vooraf ging hij van moeder de vrouw, *ma* *) *Akoe* (moeder Akoeba), afscheid nemen, haar op het hart drukkend, vooral aan niemand te vertellen, waar hij heen ging, uit vrees dat anderen zich met zijne zaken zouden gaan bemoeien.

„Dus, ma akoeba," zoo spreekt de spin, „ik ga voor eenige dagen op reis; heb je me begrepen?" „Jia kaptin, adjosi" (ja kaptein, vaarwel) sprak de vrouw.

De spin nam zijn parel (pagaai), sprong in een tjoewa tjoewa (kleine korjaal), zette de twee haantjes in de boot en zong al voortpagaaiende:

Mi anansi mi koni, o grinnjang,
Poeroe pari na vesi,
Poeroe pari na baka,
Mi anansi mi koni, o grinnjang.
(Ik ben toch een slimme spin, maak dat je voortkomt.
Breng de pagaai vlug naar voren,
Breng de pagaai vlug naar achteren,
Ik ben toch een slimme spin, maak dat je voortkomt).

„DE SPIN NAM DE PAREL, SPRONG IN EEN TJOEWA TJOEWA, ZETTE DE TWEE HAANTJES IN DE BOOT."

De spin, die onvermoeid voortpagaaide, kwam na een paar uren aan een dorp, waar hij de gansche bevolking aan den oever vergaderd vond, om de spin te begroeten en haar naar het stadhuis te begeleiden.

„Granman *) Anansi, kom aan wal" riep men haar van alle kanten toe, waarop de spin antwoordde: „in geen geval, ik ben door den Granman uitgezonden met de gewichtige opdracht, deze twee haantjes voor hem elders te brengen." Doch het volk bleef aanhouden en de spin liet zich overhalen, even aan wal te gaan.

Dadelijk begon de spin te spreken over de twee haantjes, die zooals zij den man, die ze van haar aannam, toevoegde, niet bij kippen, doch wel bij ganzen willen blijven.

*) Ma = afkorting van mamà.

*) Granman = gouverneur.

Nadat aan haar wensch voldaan was en de haantjes naar de ganzen waren gebracht, werd de spin door alle ingezetenen, voorafgegaan door den Gouverneur, met muziek naar het stadhuis geleid, waar ter harer eere een groot feest werd gegeven.

Plakaten werden rondgestrooid, om de komst van Gouverneur spin bekend te maken; van alle woningen wapperden vlaggen, in één woord het was feest in het dorp.

Des avonds werd er bal gegeven, waaraan de spin tot laat in den nacht deelnam.

Tegen drie uur in den morgen verwijderde de spin zich, trad zij heimelijk het ganzenhok binnen, draaide de beide haantjes den nek om en keerde zij daarna weder de balzaal binnen.

Vroeg in den morgen, reeds te zes uur, maakte de spin zich tot het vertrek gereed, daar het gunstig getij juist was ingetreden. Hij vroeg om de haantjes, en tot groote ontsteltenis van alle dorpelingen werden ze door een der officieren dood naar boven gebracht.

Onmiddellijk liet de Gouverneur den oppasser voorkomen, ten einde zich te verantwoorden voor dit feit.

De spin begon te huilen, te gillen, te razen en zette de handen op het hoofd, uitroepende: „ik moet sterven, ik word vermoord, er is geen kruid voor gewassen, de dag mijns oordeels is aangebroken." In tranen rolde zij in haar uniformjas over den grond, uitroepende: „ik had wel een voorgevoel, toen ik zeide, niet aan wal te willen gaan, men heeft mij misleid, ja, *sabi diri* (berouw komt te laat)".

De omstanders waren doodverlegen; men sprak haar vertroostend aan; doktoren werden gehaald, de spin werd nat gemaakt en eindelijk kwam zij tot bedaren.

„Mijn waarde spin," zoo sprak de Gouverneur, „wees toch niet droevig, U kunt van mij twee andere haantjes krijgen!"

„O, neen," antwoordde de spin, „dat kan ik onmogelijk aannemen, geen haantjes wil ik meer hebben, wel twee ganzen."

Onmiddellijk werden twee ganzen voor de spin gehaald, die ze norsch aannam en ze in haar tjoewa tjoewa bracht.

Daarna vertrok zij.

Weêr hief zij haar lied aan

Mi anansi mi koni, o grinnjang. enz.

en terwijl zij stevig doorparelde, kwam zij weder aan een dorp, welks bevolking haar op gelijke wijze opwachtte

„Kom toch aan wal," riep men van alle kanten, waarop de spin antwoordde: „ik wil graag, maar ik kan onmogelijk." „O neen, heer spin, willen of niet," zoo drong men aan, „gij moet."

De spin liet zich ten slotte overhalen en trad in haar groot gouverneurstenu met de twee ganzen aan wal, zeggende: *odi, mi granman* (dag mijn genegen Gouverneur), ik heb hier twee ganzen, die niet bij ganzen, doch wel bij varkens blijven en die bestemd zijn voor een vriend van mijn Gouverneur.

Een der adjudanten nam de ganzen van de spin over en bracht ze in het varkenshok. Al weder was het feest voor de spin. Op allerlei wijzen werd haar komst den volke bekend gemaakt; de grond dreunde van de schoten der kanonnen.

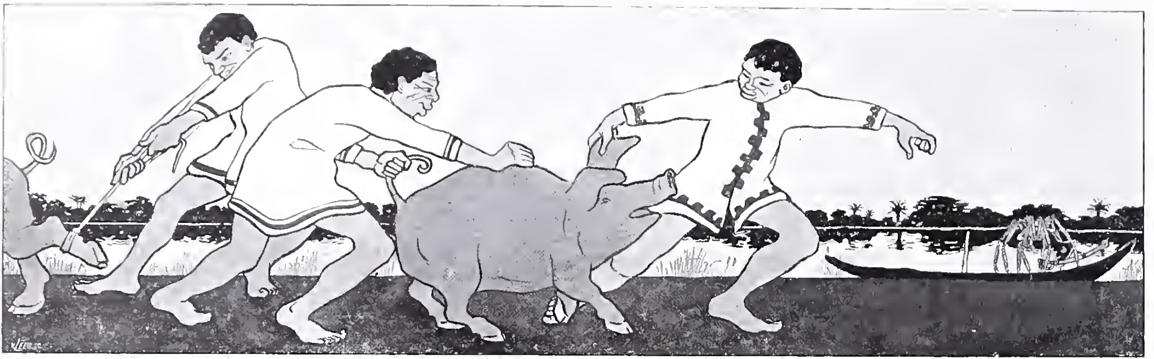
Des avonds was het stadhuis verlicht met Chineesche lantaarns en lampions en al weder was er groot bal.

En, hm! . . . weder verwijderde de spin zich in het middernachtelijk uur uit de balzaal, sloop zij heimelijk in het varkenshok om de beide ganzen te dooden.

Met het aanbreken van den dag, toen de spin wilde vertrekken, vroeg zij om haar beide ganzen, die haar onmiddellijk werden gebracht, doch toen zij zag, dat zij dood waren, begon zij nog erger dan de vorige maal te schreeuwen en schandaal te maken. *Wakkaman, si joroka!* (spreekwoord: die veel bij den weg is, ziet licht spoken) zoo roept zij uit: „is het niet mijn eigen schuld, wat mij overkomen is? Was ik maar doorgegaan! Ja, *sabi diri*. Enfin, ten gelieve der bevolking moet mijn hoofd zonder uitstel van den romp."

Maar het dorpshoofd trad op de spin toe, haar verzoekende twee andere ganzen in de plaats te willen aannemen.

Maar de spin antwoordde: „geen idee! geen denken aan! Varkens moet ik in de plaats hebben, of anders komt de heele zaak op Uw hoofd neêr; mijne handen wasch ik in onschuld. Ik ben misleid."

„TOTDAT MEN MET TWEE VARKENS VOOR DE SPIN KWAM AANDRAGEN",

Een algemeene stilte volgde, totdat men met twee varkens voor de spin kwam aandragen, die zij in haar tjoewa tjoewa zette. De spin greep haar parel, en vertrok, in zich zelf mompelend: „een ezel stoot zich geen tweemaal aan een zelfden steen."

Zoo geruimen tijd voortparelend, kwam zij al weder aan een dorp, van waar men nog meer moeite moest doen, om de spin aan wal te krijgen. Het gelukte de bewoners eindelijk en met nog veel grooter praal werd zij ontvangen.

De spin kwam met de twee varkens aandragen, die, naar zij aan hem, die ze van haar overnam, mededeelde, niet bij varkens willen blijven, doch wel bij koeien.

De varkens werden naar de koeien gebracht, en de spin leidde men in triumf naar de woning van het dorpshoofd.

Voor het dorpsbestuur was het een dag van groote vreugde; een groot feest werd gegeven, al weder werd des avonds gedanst, de spin deed flink haar best, doch vergat haar varkens niet.

In het stille middernachterlijk uur daalt zij weder naar beneden, om de varkens te dooden, en keert zij daarna in de balzaal terug.

Toen de morgen aanbrak, wilde de spin hare reis voortzetten en vroeg zij om de twee varkens, doch de knecht keerde terug en deelde de spin mede, dat zij vermoord waren.

Al weder ving de spin een akelig geschreeuw aan, dat de omstanders door merg en been ging; zij verwenschte zich zelf en overlaadde de dorpelingen met verwijten.

Doch het dorpshoofd sprak: „Och, treur niet! Ge kunt immers twee andere varkens in de plaats krijgen."

Maar de spin schudde het hoofd en antwoordde: „O, neen, daar moet ik niets van hebben, een flinke koe, dat zou nog gaan, maar anders niet."

Aan het verzoek werd voldaan en de spin kreeg de verlangde koe en trok in haar tjoewa tjoewa verder.

Te omstreeks vier uur was zij weder bij een dorp aangekomen, waar juist de lijkstatie van een kind voorbijging. De spin die met aandacht het droevige tooneel volgde, vergat de koe, die te water raakte en verdronk.

Wat moest zij nu doen? Naar een nieuwe drijfveer zoeken, den tocht voort te zetten. Zij bedacht zich een oogenblik, ging aan wal en dolf het kinderlijk op, nam het uit de kist, plaatste het vooraan in haar tjoewa tjoewa en parelde verder.

Vroeg in den morgen van den anderen dag, landde zij aan een groot dorp, waar ze op hartelijke wijze ontvangen werd.

Doch de feestvreugde verstomde, toen de spin verzocht toch geen lawaai te maken, omdat zij een ziek kind medebracht, waarmede zij naar den dokter moest gaan.

Als gewoonlijk nam de spin haar intrek bij het dorpshoofd, wien zij om stilte verzocht, zeggende, dat het kind hevige koorts had.

De vrouw van het dorpshoofd kwam dadelijk met een groote kom met *gongote pappa* (pap van bananenmeel) voor het kind aandragen, en liet de spin met de zieke alleen.

Nauwelijks was mevrouw vertrokken, of de spin, die geduchten honger had, zette zich neêr en liet zich de pap goed smaken.

Toen zij gereed was, bracht zij de kom terug, en zeide, dat het kind mevrouw liet bedanken.

Na een uur klopte de vrouw van het hoofd weêr aan de deur en zeide, op de spin toetredend: *Granman denki taki a pikien sa man swari brafoe?* (Gouverneur denkt u, dat het kind braf zal kunnen slikken?)

„O, zeker", antwoordde de spin, „dat moet wel, want het kind moet toch eten. Natuurlijk."

De vrouw ging weg en bracht na eenigen tijd een bord met *taja brafoe* (soep van tayers) voor het kind.

„Dank u", zei anansi, „het kind slaapt op het oogenblik, maar als het wakker wordt, zal ik het geven."

De vrouw vertrok en de spin at haar bekomst; doch toen zij gereed was, begon zij hevig te gillen.

„O, hemel", riep zij, „kijk, wat me overkomen is, de vrouw van het dorpshoofd heeft het kind *krassi taja brafoe* (vergiftige tayersoep) gegeven, en het kind is overleden. Ik rampzalige", waarna de spin in onmacht viel.

Op het erbarmelijk geschreeuw kwam het volk, met den gouverneur aan het hoofd, aanloopen, doch de spin was niet tot bedaren te brengen.

„Mijn waarde spin", sprak de gouverneur, „schreeuw toch niet zoo, mijn vrouw kan het heusch niet helpen, maak toch zoo 'n lawaai niet, ik zal u twee slaven in de plaats geven."

„Slaven"? vroeg de spin. „Ja, twee stuks", herhaalde het dorpshoofd.

„Geen denken aan", zei de spin, „als je nooit voor den rechter bent geweest, dan zullen jij en je vrouw nu voorgebracht worden, en wegens moord zullen jelui beide de ge rechte straf ondergaan.

De gouverneur beefde van schrik en toen de dorpelingen zijn angst en hevige ontroering zagen, begonnen zij anansi te smeeken, de zaak te sussen.

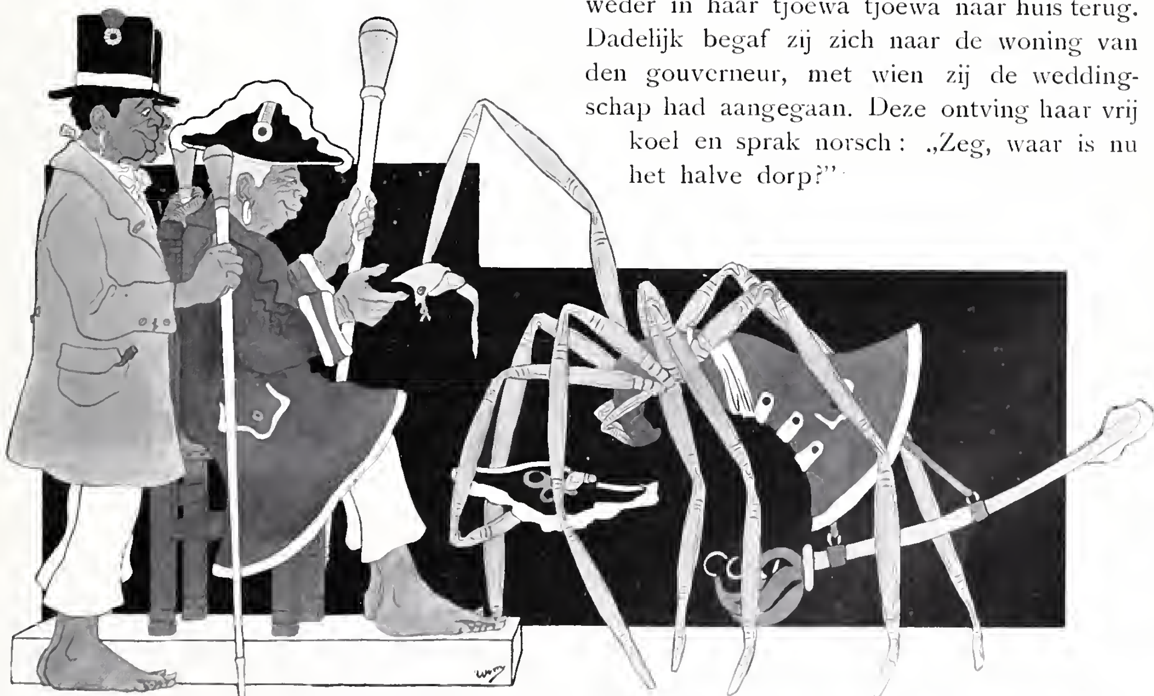
De spin wilde er echter eerst niets van weten, doch toen de gouverneur riep, „vraagt wat ge wilt, je kunt desnoods een half dorp krijgen", spitste anansi de ooren, en vroeg zij: „is het waar?" „Ja, *granman anansi*,"riepen allen.

„*Mi papiera wanni*" (goed, maar op papier ook), antwoordde de spin eindelijk.

De gouverneur stemde toe, en de spin kreeg dus een half dorp in plaats van 't kind.

„Maar ik moet ook een *karta* (kaart) hebben", haastte de spin er nog bij voegen. En toen zij ook deze gekregen had, werd het kind met militaire eer begraven.

De spin had nu haar doel bereikt, en keerde weder in haar tjoewa tjoewa naar huis terug. Dadelijk begaf zij zich naar de woning van den gouverneur, met wien zij de weddingschap had aangegaan. Deze ontving haar vrij koel en sprak norsch: „Zeg, waar is nu het halve dorp?"

„HIER HEBT GE DE EIGENDOMSBEWIJZEN".

„Welnu, maak geen drukte, op een bedaarder toon, als 't u belieft, hier hebt ge de eigendomsbewijzen er van", sprak de spin.

De gouverneur veranderde dadelijk van toon, gaf de spin de hand en zeide: „ik dank u, ik zal u beloonen: in mijn huis zult ge wonen en uwe kinderen zullen met mijn volk ook in huizen wonen."

„Waar dan?" vroeg de spin, waarop de gouverneur antwoordde: „wel in de beslagruimten (ruimten tusschen planken en stijlen.)" Doch de spin verkoos dat niet, en toen zij reeds de beul zag komen, waarmee de gouverneur haar gedreigd had, liep zij hard weg en sprong zelf in een reet van den muur.

En van dien dag af heeft de spin in hoeken en gaten der huizen haar intrek genomen.

* * *

Uit de verzameling anansitori, die de buitengewone slimheid van de spin in het licht moeten stellen en die tevens eene verklaring moeten geven van hare gewoonte, om zich in reten en hoeken en gaten op te houden, koos ik dit sprookje, omdat het tot het type behoort van die lang uitgesponnen vertellingen, waarnaar mijne zwarte arbeiders zoo gaarne plachten te luisteren.

Doch moge de neger, met zijne rijke phantasie en zijn kinderlijken aard, die zich in vele zijner handelingen uit, uren achtereen geboeid kunnen worden door vertellingen van koningen, prinsen en prinsessen, van feesten onder de waterdieren, van spinnen, die ongezadeld op tijgers rijden, enz., en mogen onze kinderen, die gaarne droomen van een wonderland, waar de dieren spreken kunnen en als menschen gekleed gaan, in die eenvoudige sprookjes een rijke bron van genot vinden, ik meen, dat ik mij hier bij deze beide voorbeelden van Surinaamsche negerfolklore bepalen moet. De anansitori, die de tolk Nahar mij wist te verschaffen, mogen wel niet de waarde bezitten van de vertellingen, die Stanley te midden der Afrikaansche wouden, in de stille avonduren om het kampvuur, door zijne zwarte metgezellen *) gedaan werden, en die de groote ontdekkingsreiziger slechts dan opteekende, wanneer een echte inboorling uit het binnenland aan het woord was, toch zullen zij hen, die zich gaarne verdiept in de uitingen van de phantasie der natuurvolken en den beoefenaren van folklore in het bizonder, zeker belang inboezemen.

Mij heeft de lijvige bundel anansitori aangename oogenblikken verschaft. Ik zag weêr vóór mij het in duisternis gehulde machtige oer-woud, hier en daar phantastisch verlicht door de flikkeringen van de vuurtjes onzer negers; ik hoorde den forschen, helderen stem van den verteller, afgewisseld door den gullen schaterlach der toehoorders; het was weêr of ik de doordringende negerstemmen langzaam hoorde wegsterven, en of de vreemdsoortige, elke minuut vermeerderende geluiden van het nachtelijke dierenconcert weder uit het machtige woud rondom mij tot mij kwamen.

*) Henry M. Stanley. My dark companions and their strange stories. London. Sampson, Low, Marston and Company. 1893.

DE ANANSITORI EN HET BIJGELOOF.

Vele oude negers en negerinnen plegen nog met een zekere geheimzinnigheid over anansitori te spreken, en zullen er niet licht toe gebracht worden, er op ieder uur van den dag te vertellen.

Uit het navolgende verhaal, dat de tolk Nahar aan zijn bundel Surinaamsche vertellingen *) toevoegde, en dat de typische redeneertrant van den neger niet onaardig weêrgeeft, moge dit blijken.

Eens op een Zondag, den dag waarop men zich nog al eens verveelt, wilde ik den tijd trachten te dooden, door naar een gelenheid te zoeken, om eenige anansitori op te doen.

Ik noodigde daartoe eenige gouddelvers ten mijnent uit en wachtte op een geschikt oogenblik, het verzoek tot hen te richten, mij eenige anansitori te willen vertellen. „Voor de mooiste" zei ik, „heb ik wel wat sigaren over."

*) Uit den aard der zaak liet de oorspronkelijke tekst, wat de taal betreft, te wenschen over. Slechts de noodzakelijke wijzigingen werden aangebracht. Voor het negerengelsch werd gebruik gemaakt van het uitnemende „Neger-Engelsch Woordenboek" van Mr. H. C. Fokke. Leiden P. H. van den Heuvell, 1855.

De heeren lachten uit volle borst, en vroegen mij: *Wo! taki anansitori dei bigi-bigi? Ka!* (Wat! Anansitori op klaarlichten dag vertellen?

Wel, waarom niet? vroeg ik, waarop een hunner antwoordde: „ge weet toch, dat anansitori niet ieder oogenblik mogen verteld worden, en vooral nooit bij dag; hij die er zich niet aan houdt, moet zich een ooghaar uittrekken."

„Och kom," sprak ik tot een der gouddelvers, „je kent er een massa, dat weet ik." „Dat is waar," was zijn antwoord, „doch op dit oogenblik mag ik er geen enkele vertellen, want *Kerki sidon kaba* (de kerk is al aan). „Van daag is het een dag, om te zingen en vroolijk te zijn."

„Wel man, wees toch niet dom," zoo drong ik aan, „vertel mij er eenigen; dan geef ik je sigaren," doch de man antwoordde mij niet en vertrok. Een der overigen zuchtte en sloeg zijne blikken naar boven.

Ik vroeg hem, wat dat beteekenen moest, waarop hij met neêrgeslagen oogen en met een zachte stem antwoordde:

„*Masra, joe a no wan pikien, joe na kankan Sranam krioro, en joe sabi srefi sani anansitori wanni taki.*" (Mijnheer, ge zijt geen kind meer, ge zijt een Surinaamsche creool, en weet heel goed, wat anansitori zeggen willen).

„Wat zijt ge," hervatte ik, „Roomsch-katholiek of Hernhutter?" waarop hij antwoordde: „*Arnitri*" (van de morarische broedergemeente).

„En je bent toch nog zoo bijgeloovig, en wilt geen anansitori vertellen, „foei man. schaam je wat" zoo kon ik niet nalaten hem toe te roepen.

Ik vroeg hem daarop, om welke reden men toch geen anansitori bij dag wil vertellen, en waarom, als er gevraagd wordt: „vertel een anansitori," men steeds ten antwoord krijgt: „*mi no sabi*" (ik ken er geen)

Meneer de gouddelver stond op en vroeg mij op eenigzins heftigen toon of ik dan niet wist dat de *skietnis* of de *anansitori* tooverij is?

Eenige mijner vrienden, die bij het gesprek tegenwoordig waren, konden zich niet inhouden, en schaterden het uit, waarop de gouddelver vertrekken wilde.

„Wordt toch niet boos, vriend," begon ik weer, „het is toch maar gekheid." „Ja maar ik wordt door jelui uitgelachen, en jelui denkt dat ik lieg," zoo begon de gouddelver weêr, „om u de waarheid te zeggen, anansitori zijn dingen, die niet maar zoo gesproken worden en die in een sterfhuis thuis hooren, niet bij ons op dit oogenblik. Ge weet toch, dat als iemand begraven is, des avonds *dede hoso* gehouden wordt en er gezongen wordt, en dat daarna eerst verteld wordt van de daden der spin."

„Om die zelfde anansitori," zoo ging hij voort, „heb ik een man eens een pak slaag willen geven." Luister:

Ik was eens in een sterfhuis en begon eenige pittige anansitori te vertellen, toen een onverzochte gast mij telkens in de rede viel. Ik vertelde er een van anansi, die de bakroe *) genezen had, toen die snapper mij toeriep: „je liegt vent." Ik deed alsof ik het niet hoorde, en ging verder. Doch al weêr viel de man mij in de rede; ja hij begon mij te sarren, zeggende: *joe no de taki na tori boen.* (Je vertelt het niet, zooals het wezen moet). Ik kookte inwendig, meneer, en gaf hem geen antwoord, want dat was hij niet waard! U moet weten, hij behoorde tot de *dede hoso aratta* †) (sterfhuisratten).

Toen ik eindelijk zoover met het verhaal gevorderd was, dat de bakroe door anansi genezen was, viel de vent me al weder in de rede, zeggende: „ik kan me niet begrijpen, hoe jelui je door dien man voor den gek kunnen laten houden, weet je dan niet, dat hij u maar wat zit voor te liegen."

Toen ik het woord liegen hoorde, kon ik me niet meer inhouden; ik stond op en gaf hem een muilpeer, die zóó hard aankwam, dat hij onderste boven op den grond tuimelde. De overige gasten hadden er echter pleizier in, dat die dede hoso aratta mij eens aan de kaak stelde; ze waren niet tot bedaren te krijgen, totdat een hunner opmerkte: „je moet niet driftig worden, dat is juist de pret, *te a de koti na tori* (wanneer

*) Booze geest.

†) Zoo noemen de negers ongevraagde gasten, die de sterfhuizen afloopen.

hij u in de rede valt). De gasten trachtten de dedde hoso aratta te kalmeeren, waarop deze het woord nam en ook een anansitori begon te vertellen. Hem mocht echter niemand in de rede vallen. Ik keek hem strak aan, en raad eens wat hij mij durfde te zeggen: jij mag naar mijn mond kijken, maar jou mondje moet je houden, vriend, want anansitori moet je nog gaan leeren."

Joe si, fa joe de soekoe mi nanga trobi (zie je nu, hoe je ruzie met mij zoekt), riep ik, doch hij vertelde door en *a de koti ado nomo na mi tappoe* (schimpte voortdurend op mij.

„Weet je wat," riep ik, „als je hier gekomen bent, om mij weg te jagen, dan heb je het maar te zeggen, dan zal ik gaan." „*Hari hoedoe, hari hoedoe!*" *) (ga je gang) riep hij uit.

Toen sprong ik voor de tweede maal op, en gaf hem een zóó harden mep, dat hij met zijn koffie en beschuiten op den grond tuimelde. Voor de tweede maal sloeg ik een mal figuur, want de gasten hadden pleizier en lachtten mij uit.

„Van dien dag af," zoo eindigde de gouddelver, „heb ik besloten nooit meer anansitori te vertellen. omdat zij mij een ongeluk zouden kunnen bezorgen. Is u het niet met mij eens"? vroeg hij mij. Ik zuchtte, gaf den man twee sigaren, en o wonder! toen kwam hij los en begon mij door tal van voorbeelden, op het gevaar te wijzen, waaraan men zich door het vertellen van anansitori blootstelt.

Hij vertelde mij o.a. dat hij, sedert hij die klappen in het sterfhuis had uitgedeeld, pijn aan zijn arm gekregen had en niet zoo goed meer werken kon. „Die man moet bepaald een *takroe koti* (gevaarlijke inenting) gehad hebben," zoo ging hij voort, „want door hem ben ik ziek geworden, en sukkel ik voortdurend" „Daarom meneer, geloof mij, waar ik ook ben, als er anansitori verteld worden, ga ik heen, want steeds *mi han de kisi anansi* (krijg ik krampen in mijn arm) en *pikien masra* (jongeheer) als ik u een raad mag geven, dan is het deze: hoor ze ook niet aan, want dat zijn dingen, die den mensch kwaad kunnen doen." *)

Onder het gesprek kwam onze waschvrouw binnen, die ik als nog veel bijgelooviger dan de gouddelver had leeren kennen. Zij was ter kerke geweest, en na ons gegroet te hebben, kwam ze bij ons zitten. Doch niet zoodra had zij vernomen, over welk onderwerp wij het hadden, of ze wilde opstaan, en heengaan.

Maar toen ze pogingen daartoe deed, schreeuwde zij: *mi foetoe kisi anansi*, (mijn been slaapt) ik kan niet, en mij met een woedenden blik aanziende, zeide zij: *ma pikien masra, na Gado dei joe sa taki anansi-tori.* (Maar jongeheer, op Gods heiligen dag gaat ge anansitori vertellen!)

Mijn zuster, die ook tegenwoordig was, had schik in den angst harer oude waschvrouw en kon niet laten te zeggen: mijn tijd †) wasje, ik ben blij, dat anansi je te pakken heeft.

Eenigen tijd daarna stond de vrouw op en ging zich verkleeden, onder het zingen van een lied. De gouddelver scheen ook schik te hebben in het geval en begon haar uit te lachen. „Jij kent Gods weg niet," schold de vrouw, „anders zou jij, zoo'n oude kerel, je zondag niet bederven met die dwaasheden." „Die vrouw is gek," riep toen de gouddelver, waarop een algemeene scheldpartij volgde en de vrouw den goud delver voor *azeman* §) *leba* **) en meer dergelijke liefelijkheden uitmaakte.

Ik weêrhield den gouddelver, die woedend was opgestoven, en wasje, die boos naar boven was geloopen, kwam kort daarna even woedend beneden, mij toeroepende, dat ik haar den Zondag bedorven had; doch ik had nog niet genoeg, want ook de gouddelver, angstig geworden door de op hem

*) Deze uitdrukking niet te vinden.

*) We zien het, anansi heeft veel op haar geweten; als iemands been slaapt zegt de neger: *mi foetoe kisi anansi* (de spin krijgt mijn been te pakken) en als een kind in zijn bed gewaterd heeft, heet het: *anansi koli hem* (de spin heeft hem (haar) gefopt).

†) Een stopwoord van negerinnen.

§) Een heks, die, volgens het geloof der negers, des nachts in lichtenden gloed rondwaart, om den menschen het bloed af te zuigen.

**) Booze geest.

gerichte vurige blikken der vrouw, kwam mij weder die verwenschte anansitori verwijten, er bijvoegende, dat de vrouw een *azeman* moest zijn, getuige hare roode oogen en hare naar den grond gerichte teenen.

De gouddelver was geheel van streek, en vervolgde: „heb ik u straks niet het gebeurde met dien dede hoso aratta verteld, en nu schijnt het zich te zullen repeteeren, maar Gode zij dank, dat Hij mijne driften heeft doen stillen, anders had ik de vrouw geslagen en *na so soema de dede nanga leigi bere*" (zoo zou men onschuldig sterven).

„Heb ik nu geen gelijk," sprak de gouddelver, „dat ik geen anansitori wil vertellen, u ziet er nu zelf de gevolgen van."

„Je bent driftig," antwoordde ik, „anansitori zijn immers slechts sprookjes, die door de Afrikanen en hunne kinderen vervaardigd zijn en die hier al 2 à 300 jaar bestaan."

„Ja, maar meneer," begon weêr de gouddelver, „de Afrikanen waren ook niet gedoopt en er waren toen nog geen kerken. Ze wisten van niets en ze deden ook kwaad. Zij hebben de Bakroes, de Azemans, de Afreketes of de Lebas ingevoerd."

„Zeg mij eens," vroeg ik hem, „wat een Azeman is."

„Hm," zuchte hij, „meneer, een Azeman is een mensch, die de gedaante van een neger kan aannemen."

„Dat is het niet, wat ik bedoel," zeide ik weêr, „je moet er mij eens een beschrijven."

Meneer, *joe no moe haksi alla sanni so fini-fini en joe wani go dipi nanga mi*, (meneer u moet alles zoo niet uitvorschen, u gaat te ver met mij) merkte de gouddelver op. Doch toen hij zag, dat ik niet tevreden was, zeide hij: „de meeste oude menschen (negers), die roode oogen hebben en naar den grond gerichte teenen, behooren tot die klasse. Een Azeman voedt zich met menschenbloed. Hij of zij — want mannen zoowel als vrouwen doen het — bezit de kunst, om het lichaam van het vel te ontdoen en daardoor de macht van een jorka *) te verkrijgen, gesloten huizen binnen te treden en den menschen bloed uit te zuigen. Is het bloed bitter, dan braakt de Azeman het weêr uit, doch smaakt het, dan gaat hij voort met zuigen, totdat de persoon sterft."

*) Geest, spook.

De waschvrouw stond op, met aandacht luisterend en toen ik vroeg, hoe men kan weten, dat er een Azeman in de buurt is, antwoordde de vrome waschvrouw: Hm, *we a no de koti brau faja; mi ben si wan na srafoe tem na pranasi a ben de kom driengi basia Kofi* *) *wefie* (Hm, wel niet aan zijn blauw flikkerend licht; in den slavenstand heb ik er een gezien, die de vrouw van den bastiaan Kofi kwam uitzuigen).

Wé, datti a no noti jete, bakra kondre, bakra srefie kan taki (wel, dat is nog niets, de blanken kunnen het getuigen), voegde zij er bij.

„Ik ging het bosch in, en daar trok er een de rivier over vóór plantage de Morgenstond; hij begon ons uit te schelden en wij hem ook. Die zelfde Azeman is toen gevangen genomen in de Boven-Commewijne door de Piai-ingies, (Indiaansche priesters). Ik kan mij nog heel goed uit mijn jeugd herinneren, dat er een op plantage Brouwerslust gevangen genomen werd. *Sani de*" (er bestaan verborgenheden) voegde zij er bij.

Ik vroeg toen op mijn beurt, hoe een Azeman gevangen kan worden, als hij de gedaante van een geest kan aannemen, en de kunst bezit een gesloten huis binnen te gaan, zonder een deur of een raam te openen, dan de menschen uit te zuigen en weêr te vertrekken, zonder dat iemand iets er van bemerkt of voelt.

*) Vroeger gaven de negers volgens Afrikaansch gebruik hunne kinderen den naam van hun geboortedag.

					Als het een jongen was	Als het een meisje was
Een kind, dat op	Zondag	geboren	werd,	heette:	Kwassi,	Kwassiba.
„ „ „ „	Maandag	„	„	„	Kodjo,	Adjoeba.
„ „ „ „	Dinsdag	„	„	„	Kwamina,	Abeniba.
„ „ „ „	Woensdag	„	„	„	Kwakoe,	Akoeba.
„ „ „ „	Donderdag	„	„	„	Jaoe,	Jaba.
„ „ „ „	Vrijdag	„	„	„	Kofi,	Afiba.
„ „ „ „	Zaterdag	„	„	„	Kwami,	Amimba.

Men beweert, dat kinderen,

die op	Zondag	geboren	werden,	lui zijn
„ „	Maandag	„	„	oproerig zijn
„ „	Dinsdag	„	„	moedig „
„ „	Woensdag	„	„	allemansvrienden zijn.
„ „	Donderdag	„	„	goedhartig zijn.
„ „	Vrijdag	„	„	jaloersch zijn.
„ „	Zaterdag	„	„	ongelukkig zijn (omdat vroeger op Zaterdag misdadigers onthoofd werden.

„Wel," zei de vrouw, „de Azeman verdooft de plek met zijn lippen en zuigt daarna het bloed uit. De tong van zoo'n Azeman is als chloroform, meneer!"

„Maar ik wil weten hoe men hem vangt," vroeg ik weêr.

„Wel, die kunst bezitten de Indianen, doch ook negers," zei de gouddelver. „Ik heb gehoord, dat men hem vangt met rauwe rijst; daar waar hij gewoon is te komen, loert men op hem, nadat rijst of ook wel *abonjera* (sesamzaad) achter de deur is neergelegd. De Azeman, kan dan niet verder, en begint de korrels stuk voor stuk op te pikken. Doch door hetgeen men bij de korrels heeft neêrgelegd, zooals de nagels van de Mangro-uil vallen de korrels weêr neer, zoodat de Azeman tot aan het aanbreken van den dag blijft doorpikken.

Dan echter is zijn lot beslist, want zoodra het zonlicht op hem schijnt, valt hij dood neêr."

Ook de waschvrouw mengde zich weêr in het gesprek en wist nog andere manieren te vertellen, waarmee men den Azeman in handen kan krijgen, allemaal herinneringen uit haar jeugd, toen zij als slavin op een plantage werkte, en er rare dingen gebeurden.

Ik luisterde met aandacht, en, toen zij uitgesproken had, riep ik uit: „ben jij nu de waschvrouw, die geen anansitori wil vertellen"?

Des avonds kwam de gouddelver ons weêr bezoeken. Het gesprek kwam al weder op de geheimzinnige wereld, want nauwelijks gezeten, begon de man te vertellen van de *bakroe*, een gevaarlijk element, op een mensch gelijkende.

„De bakroe bezit de macht om zich in het binnenste van een mensch te nestelen. Is hij eenmaal binnengedrongen, dan is er geen professor noch arts ter wereld, die hem er uit weet te krijgen; alleen de *datra* of de *wintiman* is er toe in staat.

De datra behandelt zijn patient op een zeer vreemde wijze; hij gaat op een tobbe met water zitten, ondergaat een bad en wordt dan door zijn assistenten met een *prasarasisibi* (bezem van den vruchttros van den piuapalm vervaardigd) afgeranseld. De wintiman geraakt in een abnormalen toestand, spreekt Indiaansch, Afrikaansch en de taal der boozen.

Is de patient genezen, dan moeten nog eenige formulieren plaats vinden, zooals het betalen van wegen en paden (offeren)."

„Maar," zoo viel de waschvrouw weêr in de rede, „ik heb wel eens gehoord, dat er ook *kopro e bakroe* bestaan, die niet zoo gemakkelijk te verwijderen zijn, daar deze listiger zijn dan de datra zelf. Alleen een Indiaansche *piai-man* kan hem wegkrijgen.

Er komen ook onbeheerde bahroes voor, verzekerde zij, en deze houden verblijf in trenzen *) of ook wel in groote boomen, die op een kruispunt van wegen *(spaanhoekoe)* staan, zoodat ik bang ben 's avonds alleen te loopen."

„Tot de zelfde familie," begon de gouddelver weêr, „behoort ook de *Leba* meneer, maar daar kan ik u niet veel van vertellen, daar deze schijnt uit te sterven, hetgeen niet met de bakroe het geval is.,,

De Leba is een mensch, die vol met schurft en ongedierte zit en in lompen gehuld is; u zoudt hem niet kunnen herkennen omdat hij op een mensch gelijkt."

„Dat kan niet zijn," merkte de waschvrouw op, „de Leba is een soort Jorka; des nachts om 12 uur zijn er te vinden op *Spaanhoekoe.* Raakt de Leba iemand aan, dan gaat diens ziekte op hem over. *Masra, sani de!* (meneer er bestaan dingen!). De blanken weten het heel goed, maar ze spreken het tegen, om de menschen er niet aan te doen gelooven."

Later vroeg ik aan verschillende inboorlingen naar deze dingen, en zij verklaarden gehoord te hebben, dat ze bestaan. Doch de gouddelver en de waschvrouw hielden vol ze gezien te hebben.

„Masra," zeide de vrouw, „u bent pas komen kijken, en we leven nu in een verlichten tijd, wat u niet weet of niet gezien hebt, behoeft u niet te ondervinden. Vraagt u eens aan oude menschen, dan zal u hooren, wat er alzoo in den slaventijd gebeurde. Er werden verschillende feesten gegeven, zooals de *Doe* (Afrikaansch feest), de *Banja*, de *Soesa*,"

*) Vaarten en kanalen voor de afwatering en voor het vervoer door en om plantages.

zeide zij mij, terwijl zij de tong tegen haar verhemelte sloeg, „ik deed niet onder voor de beste dansers, *Baja* (vriend) het is zoo aangenaam de *Kwekwa banja* (snaren-instrument) te hooren spelen! Als ik aan dien tijd denk, komt alles mij nog als den dag van gisteren voor oogen.

„Bij al wat heilig is," zoo ging zij met zachten stem voort, „zoo verzeker ik u, dat alles wat ik u nu vertellen zal, waarheid is, omdat blanken er niet aan gelooven willen, en maar steeds volhouden, dat het bijgeloof is.

„Welnu dan, ik heb bijgewoond, toen men winti danste, dat een man een gloeiend kapmes, dat een half uur in het vuur was geweest, heeft afgelikt totdat het ijzer geheel bekoeld was. De man kreeg niet het minste letsel. Daarna nam de winti-man een scheermes en sneed verschillende anderen hun tong af. Van een vrovw sneed hij die geheel af, en legde haar op een wit bord met spiritus, om haar daarna weêr aan het stuk, dat nog in den mond was blijven zitten, vast te lijmen. Geen mensch, die zien kon, waar de tong afgesneden was geweest!"

„De vroegere negers — *masra. na plei foeloe nanga dem* (meneer, maak geen gekheid over hen). — deden een heele boel.

„Wat deden ze nog meer?" vroeg ik weêr.

„Er was een bekend weglooperskamp, genaamd *no meri mi* (laat mij met vrede)," zoo ging zij voort, „daar werd op de schildpad gekeken (voorspeld), zeggen de oude menschen, en alles kwam uit; zij verstonden de ware zwarte kunsten. *Masra*, u gaat me niet gelooven, maar er zijn nog van die soort geweren, wier kogels niet raken, al mikt men nog zoo juist."

O, ja, dat is een feit," merkte de gouddelver op, „*ma a de dangra soema hede* (maar dit gaat het menschelijk verstand te boven)."

„Hm," zuchtte de vrome waschvrouw, „ge moogt er niet aan gelooven, maar die dingen bestaan, dat weet men zelfs tot in *bakra kondre* (het land der blanken, Nederland)."

„Masra," vroeg ze me weer, „u gelooft zeker ook niet aan *wisi* (vergiftigen), maar het bestaat, hoor! Ze hebben moeite gedaan om mij van kant te maken, maar *mi akra* (mijn tegengif) is sterker dan het hunne."

„Meneer er zijn verborgenheden, geloof mij," verzekerde de gouddelver. „Op de voormalige plantage Groot-Meerzorg kon de rietmolen geen dienst doen, alvorens hij menschenlever of een menschenhart ten geschenke had gekregen."

„*A moro betre wi kiri taki* (het is beter er niet over te spreken)," merkte de waschvrouw op, en maakte een einde aan het gesprek, zeggende: „*sribi de kili mi*" (ik heb slaap). *) Wasje ging slapen en de gouddelver nam afscheid.

„*Grantangi foe dem bakra di opo dem soema hai di men' tapoe* (dank zei den leeraars die de oogen welke gesloten waren van hen geopend hebben)" dacht ik en teleurgesteld, dat ik heden geen anansitori had mogen hooren, zocht ik mijn legerstede op.

LAATSTE REIS.
DOOR HERMAN ROBBERS.

Aan Koos.

Kwart voor vijven, en de table d'hôtes begon pas om half zes; toch waren de meeste heeren al binnen, zaten te domineeren, te kletsen en bitter te drinken in de laaggezolderde ontvangkamer, vóór, aan straat. Hun stemmen kwekten of schorden zwaar door de rook-en-drank-atmosfeer van dat donker-ommuurde vertrek-in-schemer — 't was in 't laatst van October, een vale, verwaaide en verregende dag. Door de met druipende druppels beslagen ramen zag je de menschen buiten, op 't wijde marktplein, met hun glim-paraplu's opwerken tegen de rukkende wind- en watervlagen.

Maar in die kamerbeslotenheid krompen en rekten zich grauwe rookwalmen, wee-zoetig stinkend, ongestoord in de stille zwoelte boven de roode, drankzwetige hoofden. Handelsreizigers allemaal, behalve de logementhouder zelf, en de oude dokter, table-d'hôtes-abonné, die er geregeld om vier uur al zat, te domineeren, te rooken en bitter te drinken. Zijn lange, witte, krul-woeste baard gaf aan het

*) Letterlijk: de slaap gaat mij dooden.

onaanzienlijk gezelschap een valschen schijn van eerwaardigheid.

Van tijd tot tijd gaapte de deur-naar-de-gang piep-snerpend open, zakte weer lammerig toe, met een schokje; dan was er, in tocht-kille buitenluchtvlaag, weer een binnengekomen; die stond bij den kapstok zijn natte overjas uit te trekken, nahuiverend nog en klein-oogend de kamer in

„Heeren! . . Aha! Bonjour van Asselt!"

„Zóó! Jij ook 's hier, Kuipers?... Gaat 't? Lekker?

„Dank-ie, perfect!... En jij? . . Alles kets thuis?"

„Prachtig, kerel!"

„Maagbitter, ober! Een krasse, hè?"

„Geef mij nog een oranje!"

„Nou, weet-je wat, geeft er mijn dan ook nog maar eentje, maar zeg, dan nou 's een heele, hoor! En nie soo morse!"

„Asjeblieft, heeren!"

Aan de naakte, gladde, beplaste, bekringde, donker mahonie tafel in 't midden, zaten twee heeren in kranten te kijken, en één in iederen hoek van de groote, glimmige, kaal-zwart betrijpte kanapee; die lagen lui, handen in zakken, beenen gestrekt, de lange sigaren scheef geplant in de mannelijk-bars vertrokken monden. Dan nog zes om de speeltafel, ofschoon er maar vier domineerden; de andere twee keken, rookende, toe, rieden aan, rieden af, zwetsten en grapten er onder door. Dat ergerde telkens den ouden dokter, die hield van zijn spelletje vóór den-eten; hij gromde dan wat in zijn witten baard over dat flauwe gedonderjaag eeuwig-en-altijd, nooit 's je kop bij je spel kunnen houden. Maar dat waren ze van 'm gewoon, niemand lette er meer op, ook niet de hôtelhouder, vettig blonde, gaarne nog jong schijnende man, die meespeelde met een vervaarlijken ernst, rechtop en kin-plooiend-gewichtig zijn steenen bekeek, door 't stalen lorgnet, dat halfweg zijn vormloozen zwetigen neus te wiebelen zat, vreemd ding nog altijd op 't vlak-banale, pafbleeke kelnergezicht met het afgevreten, geelpiekige snorretje.

„Zit je-n-em weer 's te raken, dokter?... Hei-je je borrel d'r nog niet uit?", riep een van die op de kanapee; stil na-lachend schudde zijn liggende lijf; de breede, gouden horlogeketting schommelde op 't bloemetjesvest.

Toen de oude, eentoonig grommend, in-eens boos-rood het hoog kale voorhoofd: „Godallemachtig, as ik 't daarvan most hebben, van die paar armzalige centen, die jelie verspeelt!... kon 'k me wel ophangen!... Maar ik kan 't je niet kwalijk nemen, hè, je mot ze verantwoorden 'an de patroon!..."

Vet-schaterig gierden ze 't uit: die is goed! Ook de twee aan de tafel keken nu lollig lachende op van hun kranten, maar de hôtelhouder, altijd beleefd strak-ernstig, en, kwasimannelijk-krachtig, ieder woord accentueerend: „Laat ze maar praten, dokter! Sjaloezie! En anders niets, dát is wat ík zeg! Daar is er geen één die tegen u op kan!"

„Zeg, Deurman, wat heb ik gehoord? Je gaat zoo verbouwen?" vroeg luid-joviaal de laatst binnen gekomen meneer, die nu breedgeplant in een leuningstoel zat: „Wat scheelt er 'an, hè-je n-al duite te veel?"

„Juist, meneer Kuipers, daar heeft u 't precies," — de hôtelhouder glimlachte nu, even bleek-blozend, vereerd, gooide zijn vettige, kam-doorploegde hoofd achterover, zoodat hij den man die hem aan had gesproken door zijn lorgnet in 't gelaat kon zien: „Maarre... 't werd tijd, vindt u niet?"

„Och!", viel een van de spelers in, met sekurigen ernst, kalm-pedant air van rustigen burger, „nee, dat sel ik soo grif toch niesegge.. . Ik mag dat ouwerwetsche nog wel, hoor!... 't Was degelijk, hè?... Waarom deugt dat nou eigenlijk niet?"

„Zeker, meneer, groot gelijk!", haastte Deurman zich toe te geven, gewichtig knikkend dien kant op — de bruin-gele haarpieken deinden mee —, „maar, hoort u's hier.... Wat willen de menschen tegenwoordig, nietwaar?... Wat wordt er vereischt, mag men wel zeggen ... 't Nieuwste is nog niet nieuw genoeg!"

„Hier, man! Spelen! Niet leuteren! Vijf om vier!", zwaar-grauwde de dokter.

Maar die in den anderen sofahoek, klein glans-blond plak-scheiding hoofdje, 't jonge gezicht rook-vlekkig en opgezet al van den drank, schetter-praatte luid: „Nou, zeg, Deur, snij nou niet op!... Je kan nou waarachtig

toch niet beweren dat er an die kast van jou nog wat nieuws is te zien!... Beware!... Boven mot je oppasse dat je niet van de been raakt, zoo scheef loopt de vloer in de kamers, je verbeeldt je soms dat je an boord van een schip bent!"

„Dat leit er nou wél wat an, hoe dat je-d-er opkomt, en dan... welke tijd van den dag", zei lijm-langzaam weer die bedaarde speler, droog-komiekeling, zelden lachend.

„Ha ha!... Hij's goed!... Steek die in je zak, Kees," riep Kuipers 't jonge mensch schaterend toe; ook anderen lachten of meesmuilden, loerend tersluiks elkaar in de oogen.

„Toch heeft meneer Jansen gelijk," zei Deurman, altijd ernstig-gewichtig, poseerend voor eerlijk-soliede, royale hôtelman, „de boel wordt te oud. Daarom heb ik er ook maar in-eens toe besloten, 't heele zaakje vlak tegen de grond en een mooi nieuw pand!"

„Goed, dat je vrouw's vader juist overlejen was, toen je daar zoo in-eens toe besloten bent, zeg!", lachte Van Beest, de man met het bloemetjesvest over zijn kwabbigen buik, die zwak schudde, bijna voortdurend

„Dat's 't nèt, meneer, die ouwe baas is nou eris precies op zijn tijd er van door gegaan, hè? Dat zie je niet iederen dag!"

„En nou wordt 'et zeker weer zoo'n kasteel met schietgaten, hè? Of zoo'n lange loods, zoo iets as de Beurs in Amsterdam!... Godskristus, zeg, wat een ding is dat toch!... 'n Schande!"

„Pardon, meneer Kuipers, moet ik net niks van hebben, hoor!... Niets van al dat moderne, die zoogenaamde kunstbouw... of hoe noemen ze 't...."

„Jugendstil", riep van de tafel er een, over zijn krant.

„Nee... dat's de nieuwe-gids-stijl," lijmde de kalme man aan de speeltafel.

„Juist, meneer Boom, precies." Deurman glimlachte zelf-bewust schrander.

„Wat donder! Jelie met je imbécile geklets, let toch liever op je spel!" grauwde de dokter.

„Maar zeg nou's, Deur, hoe mot 't dan worden," vroeg Kuipers weer.

„Nou, meneer, mooi!... nee, hoor, prachtig!... Ik kan u de teekeningen op 't moment niet laten zien, ze zijn bij de arsjitekt. Maar... echt mooi, hoor!... 'n Hardsteenen onderpui natuurlijk, en dan overal balcons en erkers, en van die gekleurde glazen en steentjes, elegant, wat ik u zeg!" Lichtblozend draaide de gewezen kelner, zelfingenomen, zijn glimmerig zwetende hoofd, keek van den een naar den ander.

Weer schokte de deur, met een zeurig gekerm, half open; een oude man slofte blazende binnen, moeilijk gebogen zijn tamelijk lange, slap-lijvige sjofele-heerenfiguur, onder zijn arm een pak in overal schunnig gebarsten zeildoek, dichtgebonden met rafelig veterband. Zijn groote, grove, verweerde tronie uit, staarden tranende bolle oogen, dof licht, langs den enormen, paars-rooden neus, waar een druppel aan hing, boven zijn geel-witten borstelsnor. De barstige mond, om 't hijgen half open, deed de onderkaak apig naar voren staan. Zijn vaal-grijze broek, ofschoon veel te kort, was van onderen zwart en scheef gekreukeld van 't modderwater; ook op de rug en soepwijde mouwen van zijn oudmodische, vuil-bruine overjas doften donkere natte plekken. Zijn mond tot een pijnlijken glimlach plooiend, aantikkend even zijn ronden, vaalvilten hoed, bromde hij zwakjes: „G'n avond, heeren!", plofte zijn pak met een lammigen schok op het tafeltje bij den kapstok neer. Dan, met een snel-schuwen blik door die kamer vol mannen en rook, ging hij drift-haastig de deur weer uit, alsof hij iets van gewicht had vergeten.

Een paar stemmen hadden teruggegroet, gedachteloos, dof: „Goeie-middag... Zoo!... M'neer!...

Maar toen hij de kamer weer uit was, zei Van Asselt: „Dat's de ouwe Dikkeboer, hè?... Wat ziet-ie 'r uit!... Je zoudt 'm haast niet herkennen!..."

„Wát zeg je? Was dát de ouwe Dikkeboer, vroeger zoo'n kranige, militaire figuur?" riep Jansen, draaiend aan de punten van zijn kneveltje.

De rood-vleezige Kuipers knikte zwijgend, krulde zijn lippen vooruit, zijn wangen zoo trekkend in dikke plooien: „Tja... tja... tja!"

Maar Deurman, wijs en gewichtig: „Ja, heeren!... Dat is-t-ie. Niemand anders dan de ouwe Dikkeboer, hoor!" 't Was hem nu

niet de moeite waard van zijn steenen op te kijken. „Als-'t-u-blieft, meneer Boom, blank om blank, haalt er je hart aan op! . . . Ja, van morgen vroeg is-t-ie aangekomen. . . . Hoe ie nog reizen kan, 't is m'n een raadsel. . . . Z'n knieën knikken kompleet waar ie staat. . . . Ja, dat doet 'm nou. . . . dàt!" De hôtelhouder, als dorst hij 't woord drinken niet noemen, maakte, hand voor de mond, een gebaar van glaasje-omwippen.

„Ongelukkige kèrel!", zei Kuipers, hoofdknikkend, langzaam, zwaar.

„Zeit-u dat wel, meneer! . . . Niets dan ongeluk." Deurman keek nu den kring weer deftig rond door zijn stalen lorgnet. „Laatst heb ik 't nog 's precies gehoord van meneer Prins, u weet wel, ook nog een ouwe kennis van 'm. . . . Zijn vrouw half verlamd, z'n eenige zoon gefailleerd, z'n oudste dochter, die zoo goed getrouwd was, van d'r man af en weer bij 'm thuis, nog een andere dochter tot zijn last, en dan z'n verdienste geregeld minder!"

„Wat hèt-ie eigelijk," vroeg Jansen, die nog jong was. Hij speelde aldoor met zijn kleine blonde kneveltje.

„Kousen," beet Kuipers kort af, wipte zijn borrel om.

„Je zou nou toch zeggen, hè, een artikel dat iedereen noodig het," droogkomiekte weer Boom aan de speeltafel.

„Ja, maar meneer, u mot bedenken, vroeger gebruikte je ze ook om d'r je geld in te bergen en je nota's, dat gaat er zoo uit sinds dat de brandkasten ingevoerd zijn," grappige van Asselt terug.

„'t Is toch waarachtig niet te verwonderen, hoor, dat zoo iemand zich an de drank verslaaft," zei nu ook op zwaar-wijzen toon, de vierde speler, de groote Gerels. En dan mengde zich in het gesprek een van de krantenlezers, een jonge vent nog; hij kreeg een kleur bij 't hakkelig vertellen: „'k Trof 'm vanmiddag nog aan bij een van m'n klanten. . . . Of ie z'n best nog dee, hoor! . . . Hij stond te buigen en lief te doen tegen de juffrouwen in de winkel, een paskwil om te zien. En dan altijd nog een zakkie van die kleine suiker-pepermuntjes bij zich voor de kinderen. . . ." De verteller dronk zijn glas uit, verslikte zich, hoestte langdurig.

„Ja! 'n Merkwaardig type," kraakstemde van Beest, en hij zwaai-armde wijd met zijn groote sigaar, sloeg de beenen over elkaar, liet vroolijk zijn keurig gelaarsden voet wippen op de maat van een zacht geneurie.

Maar daar kwam de oude weer binnen, zonder zijn hoed en overjas nu; hij had wat toilet gemaakt, op zijn kamer, zijn dunne, witte haar nat gemaakt en gekamd, aan de slapen naar voren. Hij zei nogmaals „goeiemiddag, heeren!", knikkend nu, lacherig, naar de bekende gezichten van Deurman, den dokter, Van Asselt, Boom, ging aan een tafeltje zitten voor een van de ramen en vroeg dan met een vriendelijk verheugde stem: „Och, ober, wil je mij nog een halfje oranje geven, ja?"

„Wèl zeker, meneerr, met alle plezier!" antwoordde de kelner ironisch — hij had respect voor korte bevelen, minachtte die vriendelijkheid, knipoogde over zijn grap, naar Jansen, bij 't langzaam passeeren.

„'s Jonge's, Dikkie, zou je-n-'et wel doen," kwam Kuipers, op zijn luiden, breed-jovialigen toon, „'t is je van harte gegund, daar niet van, hoor! . . . Maar 't deugt niet voor je!"

De anderen lachten gedempt, elkaar schichtig aanziende.

Maar de oude man aan 't raam boog zich verrast en beleefd — als had hij den papzak niet vroeger zien zitten — „Hé, meneer Kuipers! . . . Gaat 't u wel? . . . Thuis ook alles in orde?"

„Zeker! . . . Zeker! . . . dank je, hoor! Bij jou ook?"

„Dank u, heel wèl, heel wèl! . . ."

Hij gaf verder geen antwoord, bleef enkel blij-beleefd glimlachen tot hij het glaasje gekregen, 't geel-roodige vocht met gewende vlugheid over de gretig naar voren gezette onderlip had binnen-gewipt. Maar toen schoten zijn bolle oogen — het troebel-geelglimmige wit, dooraderd, fel-branderig, waar de verbleekte oogbal in zwom — zoo vol tranen, dat ook het enorme neushol ze niet kon verzwelgen, moest hij zich snuiten, 't gezicht afvegen. Hij deed het schielijk-tersluiks, naar 't raam gekeerd, want hij wist, zijn zakdoek was lang niet schoon meer; hij moest het er nog maar mee zien te doen, had Marie gezegd. Wel

had ze 'm een schoonen meegegeven, maar die... och, een zakdoek wás 't eigenlijk niet, 't was een in vieren geknipte luier van kleinen Willem, die dood was, niet makkelijk in het gebruik, te dik, en dan ook... 't nare idee.... Toch zou het ditmaal wel moeten.... Dat andere ding.... 't leek wel een stofdoek...

Ajasses, wa's dat! Hij schrok recht achterover. Een straatjongensbakkes was vlak voor die straatruit op komen duiken, in-eens, drukte zijn bleeken neus er nu plat tegen aan, wit rond vleeschplekje tusschen de vale druppels, daarboven de groote, verdwaasd starre oogen. De jongen, die 't zag, hoe de oude man schrok, gaf een grijzenden schreeuw, liep dan gierend, hard weg, klak-klak, op zijn klompen.

En juist was er weer iemand binnengekomen, een reiziger, kleine, geel-groezele jood met een glans-zwarten snor en slim-snel verschietende schitteroogjes. Hij groette 't gezelschap jovialig-luid, met een beschermenden glimlach, werd vroolijk verwelkomd: „Zóó Stokvisch!... Ha! Daar is hij weer!... Dág, weergasche kerel!" Deurman was haastiglijk opgestaan, om een hand te geven. „Meneer Stokvisch!... Hoe gaat het u?... Altijd gezond?..."

„Best, ventje, best!... Zèg, is nummero zéven soms vrij, geeft die mijn dan maar!... Dan in éénen door tot Dikkeboer, die den jongen nog nagaapte: „Godallemachtig, bè-jij daar ook, ouwe Kous, kijk m'n 'es an!... Hoe gaat 't?"

Van den eenen schrik in den anderen, Dikkeboer raakte er door van zijn stuk, hevig schokte bij 't omzien zijn slappige lijf. Hij was bang als een kind voor dien Stokvisch, die alles wist van zijn ongeluk. In zijn goeie-tijd was 't een vrind geweest. Nu, wist hij wel, hield hij hem voor den gek, de gewikste jood, met zijn lachje altijd en zijn gulligheid zoogenaamd. Met een verwezen, trillend gezicht keek hij het grauwe duiveltje aan, wist niet dadelijk wat hij zou zeggen.

„Hè?... Ah! Stokvisch, ben jij daar," kwam er toen stotterig, „dankje, dat gaat wel — En jij?"

„Uitstekend, man, best hoor!... Zèg, weet je wie 'k gisteren gesproken heb?... Je gewezen schoonzoon. We waren samen in de Twee Steden. Wat doet die kèrel toch een zaken, potdorie, nou, dat 's nog 's een vent, hoor!... Spijt 't je niet?"

„Hè?... Och, ja, ja!...", zei Dikkeboer huilerig, „zeg dat wel!"

Hij kreeg 't er warm van, had graag nog een borrel besteld, om te bekomen, maar het kón niet, het kón niet, och jesis nee, hij wist toch al niet hoe-ie uit moest komen.... Gewezen schoonzoon had Stokvisch gezeid. Dat wist-ie dus ook al, wisten ze allemaal zeker, niemand zei-d-er wat op.... Och-god, och-god, 't werd nou hoe langer hoe beroerder op reis, hij wist niet meer hoe-ie zich houden moest!... Ja, hè, die schoonzoon van 'm!... Zoo'n vent doet zaken, zoo'n ploert, zoo'n brutale rakkert. Dat liep met een pels 'an z'n lijf, en z'n vrouw lei honger. Hij kon niet denken 'an dien vent, of hij werd razend, wou vloeken en grienen, en 't was niet goed, hij moest zich vooral niet opwinden.... Vooral bedaard houden, kalm, zei dokter altijd. Jawel, goddome-nog-'an-toe, hou-je nou maar 's kalm als je denkt, dat zoo'n patser je kind heeft getakineerd, tot ze 't eindelijk niet meer uithou'en kon, teruggevlucht was, naar vader en moeder....

„Lukt 't nog al in de zaken," vroeg Stokvisch, dreinerig monter.

„Och!... Zóó!... 't Kon beter, 't kon slechter!" bromde de oude, schorrig, verlegen. Maar hij zag 't wel, door den mist van den rook en zijn traanoogen heen, dat ze allemaal grijnsden en grinnikten, dat Stokvisch van Asselt een knipoogje gaf, en 't scheeve gezicht dat die Boom trok, dat mispunt.... Och, jesis, wat most-ie toch doen, wat most-ie toch zeggen, ze wisten 't allemaal alles!... Dat 't heelemaal niet meer ging met hem.... Hij kón niet meer, hij was óp, vergat namen, prijzen, ze lachten hem overal uit in de winkels.... Uit genade hield de patroon hem nog, dat zei-ie tenminste altijd als-ie z'n gal weer 's an 'm luchtte.... Uitvloeken dat ie 'm kon!... En telkens dreigen met deur uitdonderen, laten verrekken en zoo.... Dat wisten ze zeker ook allemaal.... Och-god-nog-an-toe, en vandaag alweer niks of zoo goed as niks. Drie dozijn van een kwartje 't paar, bij ouwe juffrouw Willems, dat was

alles.... Als 't zoo most blijven, de week uit, dorst-ie waarachtig niet thuis te komen....

Een felle ruk van metaal-scherpen klank, de electrische schel van de table-d'hôtes, dreuntrillend, hard, als een wekker die afloopt, veel te lawaaiig, te luid en te lang — blufferig! alsof niet al de tafelgasten hier bij elkaar te stink-rooken zaten, alsof er nog moesten komen uit appartementen in verre vleugels! — Ten overvloede smeet de brutalige ober de deur wijd open — nog scherper en harder rinkinkte de schel — ging zelf in de opening staan, riep op een militairen commando-toon: „Héérren!... Mág ik de heerren aan tafel verzoeken!..."

„Zég, wat drommel, hou toch je bek, maak zoo'n hei-bei niet, 't spel mot eerst uit," snauwde heftig de dokter, „asjeblieft, meneer Gerels, tweeën! Hier, hoor! je kan nog koopen!"

En 't duurde nog wel een minuut of vijf, voordat ze werkelijk gingen. Elk voor zich wou — tegenover de anderen — de eerste niet zijn; 't stond zoo hongerig; alsof je nog niets had gehad vandaag, en er is ook altijd iets wel plezierigs in 't rekken, met opzet, van 't oogenblik vlak voor een hevig begeerde genieting. Maar niet te lang; allemaal waren ze blij toen 't kón met fatsoen, toen dan hèt moment van den dag er weer was, 't rustig-zalige zich aan de tafel zetten, aan de lange, witte, feestlichte tafel, toen het weer stond te beginnen dat lekker-en-lange waar je voor draafde, voor sjouwde en ploeterde, standjes, vloeken en scheldwoorden lijdzaam aanvaardde, waar je voor vleide, den clown speelde, loog en lasterde, blufte of jammerde al naar 't te pas kwam. Het felle brandpunt, de zon van den dag, het veel-schotelige middagmaal, dat je zoo slaafs-onderdanig bediend wordt, dat je je heelemaal heer voelt, de smakelijke kostjes en 't halve fleschje, wijn, rooie-wijn, echte wijn uit Bordeaux.... Drinkt zelfs niet menige patroon een biertje aan tafel?...

Weifelig-langzaam nog, kwasi onverschillig — je laat natuurlijk nooit wat merken! — pratend en schetterig lachend gingen ze 't witte gemuurte der gang langs en de eetzaal binnen, armelijk stoetje derderangsheeren, met stappen en gebaren als van slechte acteurs. De ober wees de plaatsen aan. „Als 't u blieft, dokter, als gewoonlijk!... Meneer Dikkeboer, mag ik u hier verzoeken?... Meneer Boom, meneer Jansen!" Stramhoekig gebogen, eerbiedig effen 't geel-bleeke, gansch onbehaarde gelaat, sloop hij van stoelrug tot stoelrug, nederig noodend. En de ridders in confectiepakken zetten zich neer, tusschen de groezel-grauw-bloemige wanden van hun onhuislijke feestzaal, aan hun kaal-blauwwitte disch, met povere luxe gedekt — 't klein dessert stond verloren in 't midden, een paar witaarden schalen met appels, peren en noten, ongelijke thee-servies-schoteltjes, belegd met kaas, beschuitjes en koekjes, een hardblauwe vaas van glas met een half verlepten bos najaarsbloemen. Maar de veel-ballonnige gaskroon, die boven de tafel hing, was toch maar rijk en pas versch verguld; er hingen papieren rozen aan, rose en groen, voor de vele vliegen. 't Was een deftig stuk met al die krullen en tierlantijnen; Deurman's voorganger wist wat hij kocht op de veiling van baron Voorst. De witte tafel was hel overlicht, en ook de haast schaduwloos opstaande lijven en roode gezichten der heeren er om heen stonden van geel-lichte avond-weelde als kostelijke voorwerpen kwistig omgloeid.

Zoo in-eens in den sterk-lichten schijn gekomen, zetten de reizigers, al naar hun pose of arbeids-methode was, imposant-geblaseerde, wijs-vergenoegde, gul-joviaal of slim-sarcastische lachgezichten. Zij schenen vrij van alle gejaagdheid, wel-voldaan, bedaard zich meester. Zij streken hun krullende knevels op, duwden of trokken aan vesten en dassen, wreven zich druk in de pofferig-roode, onooglijke handen — want, ofschoon vochtig muf, was 't frisscher in die eetzaal dan vóór, waar ze al dien tijd, ramen dicht, bij elkander gezeten, gerookt en gebitterd hadden. Of wel ze draaiden, handen op tafel, 't kruimige wittebrood tusschen hun dikke, beringde vingers, maakten er viezige kogels van. De dokter alleen, aan 't hoofd van de tafel, zat er grauw-bleek en stil-mopperig bij, in de neerslachtige dofheid waartoe hij, de spelopwinding voorbij, gewoonlijk placht te ver-

vallen; hij lette niet veel op het lachend gepraat van de jongere reizigers, noch op de overbeleefde frasen van Dikkeboer, naast hem. Die was daar geplaatst als na den dokter de oudste, en deed nu aldoor blijig vereerd; hij wou den aartsvaderlijk wit-gebaarde voor zich zien te winnen, want, ofschoon óók wel hevig verlangend naar 't lekkere eten, vooral naar den wijn, die 't zorgengepieker je hoofd uit gloeit, hij zag toch op tegen 't lange aan tafel zitten, bang als hij was voor die bende jonge brutaal-grove grappenmakers. Och, als hij er thuis wel's over dacht, nam hij 't hun eigenlijk niet zoo kwalijk, hij was zelf immers ook zoo geweest, maar nu was hij oud en zoo dof verward in zijn hoofd soms, had hij niet altijd een antwoord klaar en dan werd hij dikwijls zoo zenuwachtig.... En Deurman at niet aan tafel. Jammer. Zijn voorganger deed het nog wel, en 't gaf zoo'n steun, zoo'n veiligheid altijd. Natuurlijk, hè?, een hotelier, die moest toch àl zijn gasten te vrind zien te houden.

Maar Deurman kwam maar alleen even kijken, brauw-fronsend norsch en gewichtig, of alles in orde was, gaf een kort-nijdig bevel aan den jongsten kelner, glimlachend dadelijk weer, poes-vrindelijk, naar Van Beest en Kuipers; hij was nu de heer des huizes, de gast-heer.

Aan tafel zat men 't menu te bekijken; 't werd doorgegeven en allen lazen 't van a tot z door. Er was erwtesoep.

„Donders, Deur! hè-je-n-al-snert, da's een patent idee, hoor!" riep Kuipers, „daar zit toch niks achter?"

De logementhouder kleurde — als hij zoo even zijn houding verloor en gebogen bij tafel stond was hij weer heelemaal de oude kelner —, hij lachte zuurzoet: „Wat zou daar achter zitten, meneer Kuipers?"

„Nou, hou-je zoo leuk maar niet! Snert, hè, daar lusten de meesten wel twee bordjes van, en dan hebben ze verder zoo'n honger nie-meer!"

Er werd gelachen. Deurman wist niet goed of hij nu waardiger deed zich gegriefd te toonen, dan wel 't als een grap op te vatten. Hij meesmuilde dus maar zoowat, verlegen, schokte zijn schouders een paar maal, keek Van Asselt eens aan, liep dan langzaam de deur uit.

„Ja, hè?... snert," zei Van Asselt, „dat 's nou 't lekkerste wat er is!... Maar ik ben niet tevreje met twee bordjes hoor!... Mot je me vrouw maar's vragen.... As ik 's Zondags thuis ben, in den winter dan natuurlijk, mot ze altijd snert voor me koken, anders ben 'k uit m'n humeur, dat weet ze wel.... Hè ja!.. dan eerst een paar fiksche bitters, en dan lust ik wel zes, zeven bordjes zoo!.. Nou, lekker!... En dan slapen!... 'Dome, kerel! daar maf je zoo lekker op, hè?"

„'s Gezellig voor je vrouw!" lachte Jansen, die over den spiegel zat, even profiteerde om zijn gescheiden haar met beide handen gelijk te strijken.

„Nôh!... Vindt ze wàt best, hoor, as ik na den eten een fiksche tuk op de kanapee doe.... Des te minder slaap heb ik later, weet je!"

Dat was een goede mop! De jongeren schaterden. Ook de kelners glimlachten even, bescheidenlijk, zonder opkijken, als iemand die stil voor zich heen geniet van een fijne ondeugendheid.

„Nou!" zei Stokvisch, „daar het-ze potdorie gelijk 'àn, hoor!... As je man zoo'n enkelen nacht maar 's thuis is, wat zeg jij d'r van, Dikkie, bè-je-'t ook zoo gewoon?" Knipoogend naar Boom, Dikkeboers tafelbuur, wees hij met zijn hoofd naar den ouden man, die, laag-gebukt over zijn soep, met volle aandacht te smullen leek. Even maar keek hij schichtig op, zei „nou!", grinnikte flauwtjes. Hij dacht er bij aan zijn oude Mina, al zoo veel jaren verlamd, en dat die beroerling daar alles van wist.

Van Asselt, blij met zijn succes, ging weer een verhaal zitten doen, van erwtesoep die hij eens had gegeten, dat was op Goeree, nee-maar zoo eet je ze nergens anders. Een goed land, hoor, Goeree. Als hij daar was, bleef hij er graag drie weken; maar, zie je, dan kwam hij ook overal, dineerde bij den burgemeester, bij den dominee, bij den notaris, allemaal goeie kennissen van 'm.... Enne... nou die konden er wat mee, hoor! Die snert op Goeree, daar zou je kompleet een moord voor doen....

Hoewel sommige heeren werkelijk een tweede, Kuipers en Van Asselt een derde bord erwtesoep aten, werden toch ook de volgende gerechten, 't garnalen croquetje, de dampende plakken roastbeaf, de versche andijvie, met graagte ontvangen; luid smakkende zaten de heeren te smullen, genottelijk slurpten ze wijn uit de grove glaasjes, en bewerkten ze, in de pauses tusschen de gangen, piep-zuigend hun kiezen en tanden met de houtjes die er voor op tafel stonden. Het praten intusschen bleef algemeen, soms fluisterden wel naast elkander gezetenen over een klant, slecht van betalen, over een slimmigheid of een streek dien ze uitgehaald hadden, ook wel over Deurman, zijn vrouw, zijn schoonvader..., maar Kuipers vooral deed telkens zijn stem over alles heen door de zaal rumoeren: „Zeg, hebben jelie de jonge van Leeuwen niet gezien vandaag, die 's ook in de stad, met z'n lorregoed!... Van morgen kom ik 'm tegen, hij stond zoo'n beetje te draaien hier in de Bakkerstraat, 'k zeg: zoo, wil 't niet vandaag; hoezoo, zeit-ie; 'k zeg: nou je loopt er zoo lanterfanterig bij, jò!... Ja, zeit-ie, 'k wacht op een klant van me, die zou ik hier treffen.... Nou, ik loop door.... 'n Uur later staat-ie op de Hoogstraat weer net eender voor een winkel te koekeloeren. 'k Zeg: wèl, hè-je 'm nog niet te pakken kunne krijge? Och, verrek, zeit-ie, gaat 't jou 'an? 'k Zeg: nee, zeg ik, goddank niet, 't gaat jou 'an as je niks te doen het!..."

Oude Dikkeboer dan, een tijd lang met rust gelaten, begon zich weer op zijn gemak te voelen, vatte moed om ook wat in 't midden te brengen: „Mot je toch niet altijd zeggen, meneer Kuipers," zei hij vriendelijk, zacht, ietwat geheimzinnig, „'t is mijn ook gebeurd, juist hier in de stad, da' 'k anderhalf uur lang op de loer heb gestaan om een klant uit een koffiehuis te zien komme.... Nou, eindelijk, daar had-je-n-'em! 'k Doe net of ik daar zoo toevallig voorbijkom, loop met 'm op, maak beleefd een praatje, tot bij z'n huis. Komt er even in, zeit-ie, en waarachtig, hij heeft me toch besteld, ja... precies weet ik 't nou niet meer, wel voor achthonderd gulden, geloof ik...."

„Kousen?"

„Ja, ja!... Kousen... en sokken...."

„Allemachtig, hoeveel kan je 'r daar wel voor hebben," kwam Stokvisch weer plagen.

„Dat 's toch zeker al jaren geleden, hè, Dikkeboer?" vroeg de man met het blommetjesvest, slapjes lachschuddend.

„Maar zeg 'is! Hoe zat dat?", vroeg Kuipers, „dorst-je 'r dan niet in te gaan, in dat kapelletje, of lustte je ze toen-ter-tijd nog niet zoo?"

Geschater. De oude wou dat hij niets had gezegd, hij voelde zich boos en verward worden, schokte zijn schouders wrevelig op en bromde: „Geestig, geestig!... 'k Zou de heeren op alles precies kunnen antwoorden, was m'n geheugen nog maar wat beter...."

„Ja! 'n Lam ding, hè, dat gaat zoo van zelf achteruit," spotte het joodje. „Maar, zeg, Dikkie, dat was wel een goeie tijd toen, hè, zoo'n twintig, vijf-en-twintig jaar geleje. Droege de vrouwe toen niet veel van die zijje kouse, à jour gewerkt?"

„Ja, zeker," kwam de oude, nijdiger, „en toen werden er aan tafel nog degelijke gesprekken gevoerd, toen zat je nog met ernstige mensche van zake...."

„Hé... la... hé... la..., meneer Dikkeboer, zijn wij je niet ernstig genoeg," vroeg Boom.

„Dat zeg 'k ommers niet.... U maakt 't er zelf van, meneer. Wie de schoen past, die trekt 'm maar 'an!"

Daar hadt je 't nu weer. Dikkeboer voelde zich woedend worden; dat gebeurde hem juist aan tafel zoo dikwijls, juist als hij zoo lekker warm soezerig in zijn kop werd, van 't eten en drinken, en 't liefst maar zoo zalig wat doorsuffen zou. Beroerd, beroerd! Maar er was niks aan te doen, hij werd dan in-éénen zoo opgewonden en zoo warm, zoo prikkerig warm in zijn oogen en zoo gloeierig in zijn handen, vergat heelemaal zijn akelige afhankelijkheid van tegenwoordig, en als de lui dan lachten had hij moeite niet een sauskom te kijlen naar hun grinnikende smoelen. Wat bliksem hadden ze dan ook te lachen, wat was er aan hem toch te lachen?... Nee, zoo had hij toch niet gedaan, toen hij hun leeftijd had!... Beroerde ploerten, die jonge kerels van tegenwoordig.

Maar 't vuurde zijn plagers juist aan, dat hij nijdig werd; leukweg, kwasi-beleefd-belangstellend vroegen ze hem nu van alles over dien vroegeren tijd. Wat of er dan werd besproken, aan tafel? De politiek? En was Dikkeboer toen al net zoo'n rooie als tegenwoordig, uiterlijk ten minste? Zoo meer... En hij huilde bijna van woede, de oude commis-voyageur. Tot de dokter plotseling uitschoot, grof grauwend: „Zeg er'is houwe jelie nou je gezicht een beetje, wat hè-je 'r nou 'an een ouwe man zoo te takineere? Wacht maar, als je zelf 's zoo oud bent, wordt 't je thuis gebracht!"

Dat stremde even, gaf een verlegen, schamige stilte. Want allemaal hadden ze 'n onberedeneerd, maar groot respect voor dien ouden brombeer met zijn eerwaardig uiterlijk, die zoo heelemaal niet tot hun kring behoorde, al deed hij al jaren ruw-joviaal met hen mee, dineerend en domineerend en bitterend met de reizigers. Als hij er niet was, bespotten ze hem wel, begrijpend dat hij een verloopen dokter, een oude sukkel en een kalme drinkebroer was, maar zagen ze 't witte gezicht weer bij hen zitten, dan voelden ze zich vereerd; een gestudeerd man was hij dan toch, een geleerde, een echte doctor, hij had den titel, dat hou-je toch maar, en ook: hij was van een goede familie; zijn neefjes vonden het lam genoeg dat hij zoo allen dag at in dat handelsreizigerslogement, had hij wel lachend verteld.

„Nou, dokter, hou je maar lauw," bromde Kuipers het eerst weer, „niemand bedoelt er wat kwaads mee, hè?"

„Jawel, ondertusschen," gromde 't schor uit de witte baard, „ze zouwen 't jou maar 's motte lappe!"

Maar Dikkeboer was door die onverwachte verdediging nog meer van zijn stuk geraakt, had een heftig opschokkend zelf-meelij gekregen; er kwamen werkelijk tranen. En in zijn verbouwereerdheid greep hij nu toch in zijn zak naar dat bobbeldik doekje, wischte er zijn oogen mee af, lei 't toen naast zijn bord op tafel, alsof 't een servet was. En daar had nu Boom 't plotseling te pakken, de droog-komieke; hij vatte 't voorzichtig aan, bij een uiterst puntje, en hield het zoo boven tafel, meteen zich draaiend naar de andere zij, zoodat Dikkeboer 't niet ééns zoo gauw zag. Met een lang getrokken, ernstig gezicht, zei hij bedaard, in het algemeen zwijgen: „Wat vind ik daar?... Een luier!... Wie van de heeren heeft er een kleintje bij zich?"

„Och! wat 's dát nou! Geef hier! Dat 's van mijn!", riep de oude commis-voyageur, vruchtloos grijpend, over de tafel, naar 't lapje dat Boom armslang van zich afhield.

Er volgde een druk en gierend gejoel, en nu moest de dokter ook even mee-lachen. 't Was dan toch ook een rare pias, die ouwe daar naast hem! Wie draagt er nu luiers op zak!

„Laat kijken!... God, laat 's kijken!... Geef door... Geef door!", riepen die van den overkant, ze staken de armen al uit.

En 't doekje ging, onder gieren en bulken van hand tot hand, ondanks 't huilen en roepen van Dikkeboer. Tusschen duim en wijsvinger vatten ze 't aan, met komieke, viezig-vertrokken gezichten, terwijl de anderen lachten. De oude, bevend van drift, wou opstaan telkens, 't lapje achterna, maar de dokter lei dan de hand op zijn arm: „Kalm blijven, man.... Blijven zitten!... 't Komt wel terug!"

„D. 36," vond er een, rood gemerkt, in een hoek van het luurtje.

„Is dat van je tweede gezin, Dik?", vroeg Stokvisch.

„Verdomme, gemeene beroerlingen, geef dan toch hier!", schreeuwde grienend en stampend de oude man. En zijn stoel in-eens recht achteruitrukkend scheen hij nu tot een paroxysme van woede, tot een delirium gekomen; hij balde zijn vuisten, sloeg met zijn onderarmen in 't ijle; hij trappelde, huilde, brieste; zijn oogen puilden als bont-glazen knikkers en loensden fel, in wanhoopsgestaar, uit het vlam-rood gezicht.

Toen keek de dokter hem aan, zijn witte brauwen dik fronsend, stond op, lei zijn hand op Dikkeboers rug. „Kom", zei hij, „bedaar ouwe heer, en wees jij nou de wijste maar, en ga weg.... Ik zou maar wat naar m'n kamer gaan, hè?... Wat kan 't je schelen!..."

Dikkeboer, week, in-eens weer, door die beschermende hand-aanraking en vriendlijken

toon, griende: „Ja, ja!...", en hij strompelde weg, snotterend en met zijn beide mouwen zijn nat-gehuilde gezicht bevegend. Toch had hij in 't vluchtende weggaan nog éven een nijdig gevoel van machtlooze spijt en chagrijnige bitterheid, om het dessert, dat hij misliep nu, de lekkere pudding vooral, die juist binnengebracht werd. Hij staarde ernaar in 't voorbijgaan. De dokter zag het, glimlachte, zei zacht-bedaard tot den jongsten kelner: „Zeg, leg jij straks 'es een flink stuk pudding voor meneer Dikkeboer op een bordje, en wat vruchten, en breng hem dat dan, hè, boven, op zijn kamer, met een vork en een mes, en netjes, hoor! En beleefd!..."

't Was buiten den regel, maar tegen den dokter dorst niemand op. De ober was met een verlegen lach — hij had pret, maar was ook bang voor een standje — van 't gekke geval gaan vertellen aan den patroon, die, kwaad om de stoornis, aanstonds de zaal in kwam loopen, servet in de hand, waarmee hij zich de na-kauwende mond nog liep af te vegen. Hij wilde zich streng verontwaardigd toonen, berispend doen met waardige hoogheid, maar toen hij — al in de gang — het luide geschater hoorde, en daarna zag de glansroode gezichten, de pretmonden open, de glinstrende oogen en tandenrijen, dorst hij 't niet aan, zei enkel met zuurzoeten glimlach: „Nou hebben de heeren 't toch wel wat bont gemaakt met meneer Dikkeboer, dát moesten de heeren nou heusch toch niet doen, 't is toch zoo'n goedige ouwe man, is 't niet waar, en zoo ongelukkig."

„Kinderachtig! Misselijk! verdomd misselijk!", bromde de dokter, zich, strak opmerkzaam, een appel schillend; zoetigheid at hij niet.

„Deur!", riep Jansen, „je hadt er bij motte zijn, de vent was... nee! onbetaalbaar!"

„God-nog-toe, we dejen 'm niks," zei van Asselt, „as-ie zich maar niet zoo kwaad had gemaakt! Verbeel-je, hier meneer Boom vindt naast zich op tafel liggen een wit lappie, een stuk luur, en vraagt bedaard of een van de heeren die ook verloren kan hebben... En daar gaat me die ouwe kerel in eens aan 't razen en tieren en schelden, nee-maar, bezopen, zie je"

Hernieuwd geschater op dit relaas.

„Waar is 't lappie?" vroeg Kuipers. „Hier, Deur, laat jij 't netjes wasschen en zet 't in een lijstje en hang 't hier op, als een souvenir!"

De dokter stond op, hij ging weg, een gebogen figuur met een dikken rug. „Heb maar lol, jelui," grauwde hij, „wacht maar, je beurt komt ook!... As je zoo oud bent as die man nou, en je hebt er geen slag meer van je prulleboel 'an de man te brengen..."

„Ongeluksprofeet," lachte Stokvisch.

„Nou, wat mij betreft," zei van Beest, „as 't zóó ver komt word ik ook maar dokter."

Dat was een oneerbiedigheid. Ze lachten er wel om, maar dof, onderdrukt, kijkende op hun borden of loerende even naar elkaars oogen. Over 't oude gezicht met den witten baard strakte plotsling een masker van haat en nurksche bitterheid; brommende, iets onverstaanbaars, deed hij een-stap-of-wat naar de deur. Maar dan in-eens keek hij den onbeschaamd, vettig lachenden reiziger aan met minachtenden spot om zijn stroeven mond: „Dat zou 'k je ook raaien, ja!... Maar, as je dan dokter bent, zeg, doe dan je best om onder je soort te blijven, geef je vooral niet af met commis-voyageurs!"

„Hahaha!" schaterde 't nu weer over de tafel. „Raak, hoor! Nou!... Dag, dokter!... Dag, dokter!... Tot ziens, dokter!..." De stemmen hadden een klank van hartelijken eerbied.

En de reizigers staken sigaren op, die de jongste kelner kwam presenteeren, maakten 't zich makkelijk, bleven nog na zitten kletsen, of koekjes en kaas eten. Als echte meneeren deden ze. Maar langzamerhand werden ze onrustig toch, dropen ze af. De een had een afspraak, de ander ging „schrijven," een derde voor op de kanapee liggen slapen. Zoo verdeelden ze zich; een half uur daarna was er niemand meer in de eetzaal over.

Boven, in zijn half-donkere kamer, zat Dikkeboer. Er was daar geen gas; bij een kaars had hij zijn pudding opgegeten, en de vruchten, hem gebracht door den jongsten kelner — spotlachend tersluiks, de kwajongen, maar dadelijk ernstig-strak als de oude opkeek. — Hij had er toch even aan gesmuld,

voldoening gevoeld dat hij er ten minste van 't lekkere eten niets bij verloren had.

Nu zat hij in een hoek van de kanapee, die tegen den muur stond. De kaars brandde nog, walmend een beetje; telkens flakkerde de vlam. Eigenlijk was hij wel wat bang dat hij die kaars extra zou moeten betalen, als hij 'm op liet branden, geheel, maar hij had toch 't hart niet het blauw-omstraalde, mooi gloeiende vlammetje uit te blazen; 't was ook het eenige van licht en warmte wat er nog over was, om en in hem en overal.

De tafel stond voor de kanapee, en links het groot-donkere ledikant; de groene gordijnen, hoog en stil, hingen neer in zwaarmoedig duistere plooien. Rechts waren de ramen — hij had de gordijnen niet dicht gedaan — maar buiten in de steeg was 't nu ook bijna heelemaal donker. Er schemerde enkel wat zwakke schijn van een straatlantaarn, die voor de steeg-opening stond, in de pleinwijdte daar.

't Was dof en vreemd-warrig in Dikkeboers hoofd, zooals altijd als hij zich zoo had opgewonden; eigenlijk denken kon hij niet; allerlei visies van drukte en narigheid verdrongen zich in zijn hoofd, en al de geluiden die hij hoorde in 't huis-inwendige — 't bonzende loopen van kelners en meiden — en de andere, die van buiten kwamen, van 't plein in regen, deden hem aan als vage dreigingen. Telkens zag hij zijn nijdigen patroon, hoorde hem schreeuwen en met de knokkels op 't hout van zijn lessenaar slaan; hij zag zijn verlamde vrouw in haar stoel zitten, hulpeloos, met haar arme scheeve gezicht, hij zag Wiesje, die van haar man af was, haar ingeholde wangen en, van 't altijd huilen, roode, knipperige oogen. Hij zag Frans, zijn wanhopige gezicht, toen hij dan eindelijk toch failliet was en ook de nurks-ontevreden trekken van zijn door 't eeuwige tobben versjagrineerde jongste dochter stonden hem voor. Dat kind had nou toch ook letterlijk geen jeugd gekend! . . .

En 't was telkens of ze hem allemaal dreigden, hem verweten: had hij maar nog harder gewerkt, had hij maar minder gedronken . . . O! dat besef, dat 't allemaal zijn schuld was! . . . Net een kramp in je lijf! . . . .

Toch waren ze in werkelijkheid nooit zoo, waren ze . . . nou ja, wel 's kort aangebonden, ongeduldig met hem, maar anders toch goed en lief, nooit meer zóó als vroeger, als hij thuis kwam en zelf wel wist, wel voelde . . . dat hij bezopen was . . .

Toen hadden ze wel dikwijls verschrikkelijk tegen hem aangegaan, de kinderen. . . . God, god, god . . . wat een ellende was dat geweest! . . . Hij had er nooit tegen gekund, tegen 't borrelen, had toch mee willen doen, om kranig te zijn, joviale flinkert, mannetjeskerel net als de anderen. . . . En later was 't dan toch ook wel dikwijls alles geweest wat hij had, op reis dan vooral, zijn eenige troost, zoo'n lekker glas bitter dat warmte en lol in je buik gaf. Hoe dikwijls had hij zijn best gedaan om er af te komen, had hij gezegd dat het hem was verboden, maar dan hadden ze'm uitgelachen, gesard, hem de glaasjes opgedrongen, ze voor 'm betaald! . . . Of hij had na een standje van den patroon er in-eens weer vijf of zes achter elkaar naar binnen gejaagd in nijdigen onwil en verlangen naar een roes. . . . Och-god, hij wist 't waarachtig wel, dat hoefde je 'm niet te vertellen, dat hij 't nóóit had moeten doen, dan was hij niet zoo gauw op geweest, en had ook wat kunnen overleggen misschien. . . .

Nou moest hij altijd maar voort, vooruit, naar de trein, naar de klanten. . . . Op zijn leeftijd, met z'n beroerde, slappe corpus.

Nou liet-ie 't wel, het drinken, nou ja . . . had er ook geen centen meer voor. . . . En hij wist nou ook van den dokter, dat hij 'n hartkwaal had, erg voorzichtig moest zijn; ieder oogenblik . . . Brr! nee, daar niet aan denken, niet aan den dood denken, dan voelde je dadelijk jezelf in zoo'n benauwde kist liggen. . . . Of je zag vuur, vuur, overal vlammen, je wist toch maar niet. . . . Och, heere-jesus nee, asjeblieft nog niet dood . . . nog niet dood! . . .

Hij zat met zijn handen voor zijn gezicht, huilerig mompelend, snotterig snikkend. Die jonge kerels, die hem sarden, dat was nu 't ergste; hij dorst haast niet meer op reis. Vroeger was hij voor niemand bang geweest. Zelf sterk, een zware pootige man, had hij ze allemaal aangedurfd, maar nu waren ze 'm

de baas, moest hij wel nederig doen, lief praten, zich laten trappen.

En hij kón 't niet altijd!... O! dat machtelooze!... Och god, och god, och god, hoe most 't toch gaan?... Hij verkocht haast niks meer. En telkens dreigde de baas met ontslag. 't Zou er ééns van komen, en dán, wat dán?...

Zoo bleef hij maar zitten tobben, broeierig suffen, zachtjes jammeren.... De deur van zijn kamer had hij op slot gedaan, toen hij stappen de trap op komen hoorde, schetterstemmen en brutaal gelach. Maar nu was alles weer stil in de gangen van 't logement. De menschen waren nu zeker uit, zaten weer zaken te doen, of bier te hijschen; óf ze lagen te slapen.

Vroeger had hij nog wel 's een plan kunnen maken, iets verzinnen dat wat verlichting kon geven, maar dát was heelemaal uit, hij leefde nu maar van den eenen dag op den anderen, jachterig, angstig, zonder doel, zonder wil, kwam haast niet meer tot zich zelf. Thuis ging 't nog wel, werd hij aan alles geholpen, alleen maar beknord om zijn vieze gewoonten van morsen en zoo.... En Mina zat er toch altijd nog in 'r stoel, ze kon hem zoo toeknikken, hè ja — och jesus! — zoo nog als van ouds, zoo innig.... Maar op reis, dat was een ellende; loopen naar de klanten, offerte maken, hooren dat zij zich al voorzien hadden, of nog genoeg over, of dat het de tijd nou niet was, en meer van die uitvluchten — och god, hij kende ze, jaren! — waar je toch altijd maar weer met een vleiend-beleefd, kwasi-grapperig praatje, dringend toch, tegen in moest gaan. Om twaalf uur, hier of daar, een kadetje met kaas, een kop koffie. 's Middags, voor 't eten, een halve borrel, dien hij gewoon was te bestellen, zoo met een lach en een knipoogje, alsof 't al minstens z'n zevende was — 't ging niemand aan dat hij 't niet meer betalen kon!... En dan de tafel!... Wèg blijven van table d'hôtes?... Dan kreeg je den hotelier ook nog tegen je, de eenige soms die je hielp, zoo'n beetje. Hier was de dokter er geweest gelukkig. Die had hem er voor bewaard een ongeluk te begaan. Beste man, en zoo imponeerend. Hoe kwam-ie toch hier onder zulke lui?... Och, dien was 't zeker ook anders geloopen in z'n leven, dan hij gehoopt had....

Ja!... Anders geloopen.... Hij... hoe was hij begonnen....

Eerst in die zaak van Smalders waar hij compagnon geworden zou zijn. Maar jawel, naar de bliksem ging de boel, van hem ook wat-ie er in had gestoken, een snert-beetje, toch te veel om te verliezen!... Speculaties!... Dan bij de Smitsen, waar hij nóg was. De ouwe Smits, ja, die mocht hem wel. Toen had-ie er nog wel 's pret in gehad, al ging de zaak niet vooruit. Maar sedert met de jongens, wat een belhamels waren 't eerst ook geweest, wat kon de oude ze de mantel uitvegen.... En nou!... O! hij zou ze kunnen trappen, ziedaar! Kunnen beuken op 'r verwaande bolleblaasopsnuiten.

Goddank, dat Mina er altijd nog was!... En zoo goed en zoo hartelijk voor hem gebleven... Ja, eigenlijk altijd, ook toen hij zoo dronk... Wat had ze toen dikwijls gehuild en hem gebeden en gesmeekt om 't toch te laten....

O!... o!... die tijd, die tijd!... En dat hij 'r nou misschien niet eens tot het einde zou kunnen onderhouden.

In hun eerste jaren..., in dat kleine huisje, met het optrapstoepje, wat hadden ze 't toen heerlijk gehad. En toen Wiesje kwam en Frans daarna, een jongen en een meisje....

Wat had-ie met ze gestoeid, na den eten. Dan hield hij zich stijf, of-ie vast sliep, en dan kwamen ze 'm kriebelen in z'n hals met d'r kleine handjes en schudden en trekken aan z'n jas, en dan lachen, lachen.... Mina had er ook altijd zoo'n plezier om gehad, tranen gelachen. Hij zag 'r nog zitten. Hij bleef er een poos naar zitten turen....

Tot hij opstond, hij wist niet waarom, en zag dat de kaars bijna op was, brandde met een lange, puntige vlam. 't Was ook of 't veel lichter in de kamer was, vreemd helder licht, maar met groote vlokken, bewegende schaduwen. Of was 't in zijn eigen hoofd? Wat was hij vreemd, ijl in zijn hoofd, duizelend, en, dan in ééns, erge hoofdpijn, benauwend, zwaar. Of z'n ooren dichtgedrukt werden. En een lam gevoel in z'n buik,

misselijkachtig. Slechte lucht op z'n kamer misschien. Benauwd strompelde Dikkeboer naar de deur, sloot die open, ging de gang op, naar N°. 100.... Die bruine deur daar bij 't ganglicht....

Hij zag 't kamertje ook nog van binnen, die vier grauwe muren zooals ze 'm dreigend dicht-op-z'n-lijf stonden, flauw verlicht door een walmend lampje.... Maar een oogenblik later ging alles in-ééns.... wég.... wég...., zakte hij tegen den muur, besefloos....

Tusschen tienen en elven kwamen de meeste reizigers thuis, in 't hotel, om daar, in het lage ontvangvertrek nog wat na te praten, te grokken, te rooken en kaart te spelen. Ze hadden nog drukke pret over 't geval van dien middag aan tafel. En ieder herhaalde zijn geestigheden en rake gezegden daarbij, elk deed of hij numero één was geweest bij dien mop.

„Wat een geloop en gestommel is er toch boven, Deurman," vroeg Kuipers in-eens, „wat is-t-er gebeurd?"

„Gebeurd?... Niets!... 'k Weet van niets!" zei de logementhouder, lichtelijk schrikkend, hij wist eigenlijk zelf niet waarvan, en ze luisterden allemaal even, hoofden stil achterover. Boom alleen, onverstoorbaar, zei langzaam: „Alle harte ben troef... asjeblief!..."

De ober stak zijn hoofd om de deur, wenkte den baas. „Wat is-t-er", vroeg die. Maar de ontstelde kelner bleef zwijgend wenken met hoofd en oogen. Toen ging Deurman met hem in de gang.

„Wat zou d'r te doen zijn, toch geen brand?" grapte Jansen, zwaar dampend; dan, koelbloedig, tegen den anderen kelner: „Janus, geef mij nog een toddy!"

„Och, stil nou 's effen", kregelde Kuipers.

Ze hoorden de beide mannen hos-klossen de trap op, haastig. En even later, weer naar beneden, kwam Deurman binnen, vaal-bleek, zei tegen den kelner, die binnen was: „Is Gerrit hier niet?... Loop jij dan maar as de bliksem naar dokter Prins, vraag of-t-ie dadelijk hier komt!" Toen tegen de heeren: „Ouwe Dikkeboer is op de plee boven dood gebleve.... Ja!... Meneer Gerels, die thuis was en even gebruik make wou, heeft 'm daar vinden leggen.... hartstikkedood...."

„Hè?... Wàt zeg je?... Dikkeboer?..." Ze stoven op; zelfs Boom lei zijn kaarten op tafel. „God bewaart ons", zei Kuipers, „je kan d'r toch donders gauw uit zijn!"

„Zou-ie zich zelf misschien....?"

„Och, wel-nee, een beroerte natuurlijk!..."

Toen Deurman weer terugliep, naar boven, gingen ze allemaal mee. Juist sjouwden Gerrit en de ober Dikkeboers zware, slappe lijf de gang door om hem naar zijn kamer te brengen. Het groote, vaalblauwe hoofd lag op zij, alsof 't sliep, in den arm van den knecht. De vier meiden stonden op een rijtje te kijken, verschrikt groot-oogend met open monden. Maar Gerrit loerde even op zij en fluisterde wat en toen gichelden ze, schokkerig, alle vier, achter meideknuisten en voorschootpunten. „Jesis, griezelig", riep er een. „Wat lijkt 't wel", zei 'n ander.

„Niet in bed, hoor!... Leg 'm maar op de kanapee" beval Deurman.

Dat ging niet gemaklijk. De kwab-slappige buik zakte aldoor af naar de open zij van de kanapee, en ze wisten kompleet geen raad met het zware hoofd, de armen en beenen. Deurman, de knecht en de ober sjouwden en duwden, dat ze'r van zweetten. De heeren commis-voyageurs en de meiden, elkander over den schouder kijkend, bleven er allen om heen staan, maar stil nu, bang stil. Totdat dokter kwam, mager-jeugdige man, door een bril turend, scherp, die vroeg of ze alsjeblieft allemaal één-twee-drie weg wilden gaan, wat of dat moest beduiden, zooveel menschen er bij. Of ze 'm met Deurman en Gerrit alleen wilden laten. „We zullen meneer op het bed leggen", zei hij bedaard.

„Maar dokter, een lijk, m'n goeie goed", zei Deurman, angstig.

„Neem de dekens er af, enkel een laken", zei de dokter. „Gauw! Het moet!" Zelf maakte hij schielijk Dikkeboers boord en zijn kleeren los, luisterde.... Maar hij zag 't al bij 't licht van de kaars, de oogen waren gebroken.

Hij sloot ze, liet er zijn dunne vingers een pooze zachtdrukkend op rusten. Dan keek hij op zijn horloge, vroeg of 't adres van

meneer z'n familie bekend was; zijn vrouw, leefde die nog?

In de halflichte gang gichelden de meiden weer met de heeren reizigers. Stokvisch kneep er een in den bovenarm, ze riep: „Au!... zeg's, kan je wel?... Afblijve hoor!" En toen lachen.

Beneden aan 't speeltafeltje was 't Boom, die 't eerst weer ging zitten. „Hier, meneer Jansen, uw beurt om te spelen"!,..

„Weet je dat zeker", vroeg 't jonge mensch. „Wel-ja, kijk maar hier, ik ben uitgekomen met schoppe-heer, 't zeventje is van meneer Kuipers...."

„A la bonne heure!"

DE HOUTSNIJDER VAN UNTERBRAUNACH † † † † † † † † OORSPRONKELIJKE SCHETS DOOR F. J. VAN UILDRIKS † †

Langs een der stroompjes, die in het zuiden van het Schwarzwald van den Feldberg komen, liep een jonge man op een vroegen voorjaarsdag naar zijn huis, dat laag in het dal gelegen, hem al een paar malen uit de verte als toegewenkt had. Want 't was een smal en kronkelend voetpad, dat hij ging, en bij bepaalde bochten vergunde hem het vrijere uitzicht een kijkje naar beneden op een lage weide en op 't met stroo en hout gedekte dak van zijn bescheiden woning.

Hij was in een tevreden stemming, telkens kleine sprongetjes doende over de steenen en de boomwortels, die hem in den weg kwamen, en met een blik van ingenomenheid de omgeving in zich opnemend. Hoe mooi was alles toch hier, nu vooral, nu de kastanjeboomen om de schaarsche boerenwoningen, die hij was voorbijgegaan, in vollen bloei stonden met hun prachtig lichtende kroonluchters van groote, stralende bloempluimen. Dat was een kostelijke lentegroet, en even hartelijk welkom waren hem de kleine, gele sterretjes in 't gras en 't rose bloemtapijtje, dat hij in een van de vele zijdalen tegen een rotsblok op een door de zon bevoordeeld plaatsje had zien liggen. Het was reeds in het laatst van Mei; toch waren dit voor hem de eerste voorjaarsboden, want in het bergland komen lente en zomer laat en volgen er elkander op den voet.

Bewonderend bleef hij even staan, toen zijn oog viel op een groot, grijs rotsblok, van onderen tot boven met heide en brem begroeid, de laatste frischgroen en met goud als overstrooid bij den overvloed van gele, gevleugelde bloemen. Maar neen, hij moest zich niet ophouden; hij was nog minstens een kwartier van huis, en Hanni zou het eten stellig reeds klaar hebben. Het snijwerk, dat ze hem in den winkel te Badenweiler hadden opgedragen, was ook zoo weinig duidelijk van teekening geweest; het had zooveel uitlegging gevergd, dat de bespreking veel langer had geduurd, dan hij gemeend had, dat 't geval zou zijn.

Intusschen kabbelde aan zijn zijde het riviertje lustig voort over zijn bedding van rotspuin en dikke, gladgewreven, door het water gepolijste steenen. Vroolijk dartelde het langs hem heen, heel stil en rustig nu, ten minste voor het doen van zulk een onstuimigen bergkabouter; maar toch zat er nog vaart genoeg in, en Hans Streber zou geen kans hebben gezien, een takje bij te houden, dat, van den oever meegenomen, luchtig dartelend en dansend wegschoot, zich tusschen steenen door liet glippen en dan in forsche rukjes verder meegesleept werd, om al gauw uit het gezicht te zijn verdwenen.

Wat was den man dit alles eigen en vertrouwd! 't Karakter van 't riviertje was op deze plek gelijk aan den aard, dien het benedenwaarts vertoonde, als het onmiddellijk langs zijn woning ging, zóó dichtbij, dat in tijden van hoog water de overstroomde beek haar golfjes stuwde tot aan 't wankele houten hekje, scheiding tusschen 't pad en 't lapje grond, dat in het steenachtige land wat vruchtbare aarde vasthield voor zijn kool en wortelen en een enkelen noteboom.

Als kind reeds had hij altijd 't kabbelend stroompje als zijn vriend beschouwd; het was de deelgenoot van al zijn kleine vreugden geweest, de trooster in zijn jongenssmart. Wanneer het 's zomers bijna droog was en de groote steenen in de bedding zoo uitlok-

kend noodigden tot springoefeningen, had hij nooit de noodiging afgeslagen, en in zijn jongelingsjaren waren de uren van verpoozing en de oogenblikken van het zoete mijmeren altijd onafscheidelijk verbonden geweest aan stille, liefelijke plekjes tusschen donkere sparren langs den oever van de heldere Braunach, waar de lichtsprankels, die door de naaldenmassa flitsten, een reidans op de golfjes schenen uit te voeren.

Ook als zijn gemoed ontrust geweest was, had hij bij zijn stroompje weerklank kunnen vinden van de tonen, die daarbinnen klonken; wanneer het water in zijn overmoed al bruisend moeielijkheden en bezwaren, die het in den weg kwamen, op zij schoof of wel eromheen zich een doortocht baande, en als het in snelle vaart van valletjes en stroomversnellingen zich haastig naar beneden spoedde, had het den schroomvalligen, vaak weifelenden knaap soms tot een vast besluit gebracht en was hem op die wijze tot een steun geworden in het leven.

Zelfs in zijn grootst verdriet, toen felle smart om Ella's dood hem het bestaan gemaakt had tot een last, dien hij zou willen afschudden, ook toen was er nog kalmte en rust in hem gekomen, als hij na urenlange zwerftochten door de bergen aan 't riviertje zat en zich door 't klaterend gemurmel, dat daarboven op 't plateau bij minder krachtige strooming zacht en liefelijk klonk, veel beelden van het heerlijke, dat was voorbijgegaan, voor oogen tooveren liet.

Het was zoo mooi geweest, dat huwelijksleven van een enkel jaar! 't Leek hem in de herinnering een droom van zaligheid, een tijd, waarin het alles licht was in zijn leven, licht, zoo schoon en stralend, dat het, wat in de nabijheid kwam, verduisterde en als met schaduw overtoog. Wat waren hem zijn bergen en zijn bosschen toen geweest, wat hadden de seizoenen hem te zeggen? Niets, niets. Hij was als doof en blind voor 't leven der natuur, zoozeer had 't jong geluk hem in beslag genomen.

En toen op eens die instorting van alles, die vernieling van zijn hoog gelukspaleis op 't oogenblik zelf, dat er nieuwe luister aan zou worden toegevoegd! Hoe had hij toch die dagen kunnen overleven van zoo vreeselijke smart, toen hij zijn vrouw zag lijden, zonder haar te kunnen helpen, en in haar oogen lezen moest, hoeveel 't haar kostte, van hem heen te gaan en van het kleine, zwakke wezentje, dat zij hem achterlaten moest! Toen was hun afgezonderd wonen in het stille dal, dat vroeger iets vertrouwds en veiligs aan zijn groot geluk geschonken had, hem tot een ergernis geworden. Hoe graag had hij den dokter uren achtereen bij zich gehouden. Zoo iemand, dan moest die toch kunnen helpen, maar het leven van de badplaats liet hem weinig tijd voor het bekampen van den dood in afgelegen dalen, zelfs waar de maaier een aanval deed op een bloem. die zóó onmisbaar was, als Ella in Hans Streber's levenstuin.

En zij was uitgedragen uit het nederig Schwarzwälderhuis naar 't stille kerkhof tusschen hooge sparren; maar vóór zij van het leven scheidde, had nicht Hanni, een oude, moederlijke bloedverwante van haar man, beloofd, in de eerste jaren voor haar kindje zorg te dragen. Zij had nu ruim een jaar die belofte trouw vervuld, en als de jonge houtsnijder, die langs het voetpad huiswaarts keert, denkt aan den kleinen jongen, die, in een hoogen tafelstoel gezeten, ginder op hem wacht, doortintelt hem een dankbaar, blij gevoel voor wat het leven hem gelaten heeft, al had het hem dan het dierbaarste ontnomen.

„Breng hem maar hier, Hanni; ik houd hem bij mij tot het avondeten," zei Hans, toen hij na het middagmaal zich in zijn werkplaats had teruggetrokken. Een breed venster liet er het licht van den voorjaarsdag binnen en van de werktafel, die ervoor geschoven was, overzag men een heerlijk landschap. Over de groote weide achter het huis verrezen de trotsche hoogten van den Belchen en den Blauen met den verbindingsrug ertusschen. Links keek uit een dal met zachte, boschrijke helling een klein, langwerpig bergmeertje omhoog, terwijl daarachter een hooge burchtruïne in witte schittering opglansde. Het dal was aan natuurschoon rijk, maar meer aan dat indrukwekkende en grootsche, dat van diepe, donkere kloven, steile rots-

wanden en bruisende watervallen uitgaat, dan aan de vriendelijke schoonheid van bebloemde hellingen en zonnige vlakten, zoodat dit uitzicht, dat een eenigszins idyllisch hoekje gaf te zien, hem in de laatste jaren bijzonder dierbaar was geworden.

Hier had Ella mee gedeeld in zijn bewondering, toen hij haar in het najaar had gewezen op de schoonheid van de bosschen, die in hun kleurenmengeling als gewaden van brocaat en goud rondom den Blauen hingen, en hier had zij, leunend op zijn schouder, hem gezegd, dat zij geloofde, wel vertrouwd te zullen raken met de barre bergen, die haar in 't begin zoo dreigend en schrikwekkend hadden geschenen.

Want zij was een kind van 't vlakke land, in 't Lübecksche opgevoed, een tenger wezentje, dat niet recht paste bij de forsche, krachtige boerinnetjes der dorpen uit den omtrek. Hij was door haar geboeid op een feestavond in Furtwangen, waar hij een jaar op de uurwerkmakersschool had gegaan, en waar zij voor eenige weken bij een zuster van haar moeder gelogeerd had. Denzelfden avond van hun kennismaking had hij haar gevraagd, of zij hem volgen wou naar het dal tusschen de bergen, waar hij van zijn ouders een huisje met wat grond geërfd had en waar hij een bestaan als houtsnijder kon vinden.

Zij had niet veel betrekkingen in 't Noorden, en eenige maanden later trouwden zij. Vóór hij haar binnenvoerde in zijn dal met het bruisend stroompje tusschen hooge rotswanden, wou hij haar in de echte hooggebergtewereld binnenvoeren. Hij hoopte, dat zij van zijn bergen zou gaan houden; maar was dat eigenlijk wel ooit 't geval geworden, vroeg hij zich nu af.

Op de reis naar zijn huis had hij van Neustadt den spoorweg genomen tot Hinterzarten, om daar den sterk afkortenden weg te volgen door het Löffeldal en haar dan 't Höllendal te laten zien met de Ravennakloof. In zijn herinnering van vroeger leefde nog 't genot, op groote voettochten daar gesmaakt, maar Ella had niet recht in zijn verrukking kunnen deelen, en met een pijnlijk lachje slechts hoorde ze zijn vergelijking aan van 't beekje in de enge kloof, die 't woeste bergkarakter uren lang behouden bleef, met de omgeving van de Braunach, waar hun huis aan stond.

En in het eigenlijke Höllendal, waar de ontzaggelijke rotsen reuzenpijlers vormen, en er nauw plaats blijft voor het pad naast de schuimende beek, terwijl de rotswanden druipen van het vocht, dat door geen enkel zonnestraaltje wordt bereikt, drong Ella zich dicht tegen hem aan, angstig huiverend, zoodat het hem een verlichting was, toen het dal zich weer verbreedde, en ze 't ruime, groene Himmelreich betraden. Neen, niet aan het te zamen gesmaakt natuurgenot knoopten zich zijn heerlijkste herinneringen. Maar wat zou dat? Waren zij dan toch niet onuitsprekelijk gelukkig geweest, en zou hij al zijn bergen en zijn bosschen en zijn watervalletjes en door de zon beschenen meren niet voor altijd willen missen voor één avond aan haar zijde bij het houtvuur, als hun beider bezige handen soms over den arbeid heen elkaâr ontmoetten?

Helaas, dat zij van hem was heengegaan en dat hij niet met haar 't geluk mocht deelen, nu in hem ontwakend bij het bouwen aan de luchtkasteelen, die hij op de toekomst van zijn kleinen jongen optrok. Zijn kind was wel de band geworden, die hem weer aan het leven had gehecht. En was dat te verwonderen? Zie toch eens dien kleinen Prachtkerl aan; zoo'n baasje was er maar niet elken dag te kijk. En lachend tilde Hans den kleinen Ernst omhoog uit den stoel, dat de korte beentjes trappelend zijn bril op den grond wierpen. Hoe stevig en hoe flink gebouwd was het kinderlichaampje, wat zou dit een kloeke jongeling worden, een sieraad van de landstreek, die hij lief moest krijgen, en die hij tot eer verstrekken zou.

En 't kind weer zettend in den stoel, plaatste hij dien voor 't venster, dat hij opende.

„Kijk vent, het voorjaar is er al; de sneeuw is al haast van de bergen weg en Vader zet je nu gauw buiten bij het hekje aan de Braunach. 't Mooie, lage stoeltje, dat ik voor je maak, is bijna klaar, en denk eraan, dat je de Braunach liefkrijgt, net als vader altijd heeft gedaan."

Onder het werken met de fijne zaagjes en

schaafjes, de vijlen en de boren, onder 't passen en het meten bleef hij praten met het jongske, dat tevreden naar hem keek of speelde met de blokjes en de latjes, die hem vóór werden gelegd en die uitstekend trommelmateriaal opleverden, als hij het blad van 't stoeltje ermee hamerde. De blonde haartjes van het kind werden bewogen door de voorjaarskoelte, en toen vader zacht erover streek met de door arbeid zoo gespierde hand, greep een der stevige knuistjes naar de vingers van den man en hield er één zóó vast, dat bij dien druk weer een nieuw vizioen van kracht en flinkheid in zijn zoon verrees voor 't oog des vaders.

Dát had de lucht der bergen toch gedaan, die diepe rimpeltjes van welgedaanheid om de polsjes leggen als een mooiere versiering, dan het fraaiste armbandje kon zijn; de rose perziktint, die op de wangetjes lag, had zij haar oorsprong niet te danken aan het kruidige aroom der sparren en heel de blankheid van het lieve velletje was zij niet afgekeken van de sneeuw, die altijd zoo heel lang in 't hooge dal bleef liggen?

Het levendige kind hield hem wel vaak van 't werk, als 't speelgoed viel, en vader telkens weer zich er naar bukken moest; maar met een onuitputtelijk geduld volvoerde Hans de diensten voor zijn zoon en soms ook ging wel een kwartiertje heen, waarin alleen 't geluid gehoord werd van de werktuigjes, die hij hanteerde, terwijl het kleintje al zijn aandacht wijdde aan het passen en het meten van een blokje, dat hij op een zeer bepaalde wijze in zijn jurkje scheen te willen wikkelen, in dat mooie, roode jurkje, dat hem op een deftig jongentje gelijken deed. De oude Hanni was niet te vergeefs veel jaren dienstbode geweest in een heerenhuis in Freiburg!

't Kon zijn, dat plotseling dan weer de hamerzin ontwaakte, en 't ventje duchtig met een blokje het tafelblad deed klinken. Daar sloeg hij stevig toe, er niet op lettend, dat zijn eigen vingertje gebeukt werd. De kleine rose pink moest onder 't hout een flinken kneep gekregen hebben. Hans zag het juist, en hoe de lipjes pijnlijk trokken, zoodat de beide ondertandjes en de nog wat kleinere, boven in het mondje, zichtbaar werden; maar schreien deed het dappere baasje niet.

„Zoo'n flinke vent!" dacht stil de vader, en hij kuste 't pijnlijk vingertje op een manier, die een heerlijk lachje bracht op 't blozend kindergezicht en de helderblauwe oogjes vroolijk weer deed schitteren.

Daar zag Hans in 't naar buiten openslaande raam van de andere zijde een jong meisje aankomen. Elsbeth? Hoe aardig, dat die juist passeerde, nu de jongen er zoo fleurig uitzag.

Den stoel een weinig omschuivend, dat het oog van de voorbijgangster op 't kind moest vallen, bleef hij opzien van zijn werk, tot zij het huis passeerde langs het pad, dat dicht voorbij het raam en verder over de weide liep.

Een oogenblikje gleed haar blik naar binnen, maar ze keek niet op, alsof ze een beetje schuw was voor dien man en 't aardig kindje. De mand, die aan haar arm hing, werd eens verschoven, en toen stapte ze gemoedigd verder; vlug en krachtig drukte haar in stevige leeren schoenen gevatte voet het stijgend pad, en even was het frissche rood op haar wangen dieper van tint geworden.

„Die Elsbeth," dacht Hans Streber, „ik had wel eens een praatje kunnen beginnen. Ze zal op weg naar Lenzkirch zijn, om de strooken, die ze heeft gevlochten, naar de hoedenmakerij te brengen. Als ik haar er eens aan bezig zie, wanneer ze voor de deur van 't huisje zit te vlechten, wil ik eens hooren hoe 't haar en haar moeder gaat. We waren vroeger zulke dikke vrienden. Die is wel een echt kind van het Schwarzwald!"

Ja, wel mocht hem die gedachte door het brein gaan, dat zij, Elsbeth Hacke, beter dan een van de andere meisjes de natuur verstond en liefhad. Hoe prettig had hij niet als kind met haar gespeeld en dagen lang met haar gezocht naar vogelnestjes en konijnenholen; een eekhoorn had hij eens voor haar gevangen, en als zij een mooie bloem begeerde, die op een gevaarlijk punt in een beek of tegen een rots aangroeide, had hij dikwijls zich moeite gegeven, om den buit voor haar te bemachtigen; maar van twintig keeren was het stellig vijftien maal gebeurd, dat zij hem

veel te vlug af was en lang 't begeerde zelf veroverd had, vóór hij het haar verschaffen kon.

De hooge, steile, donkere rotsen van de kloven, waar de bergen tot elkander naderen, voor haar hadden ze geen verschrikking, want van kinds af was zij daarbij opgegroeid, en in de school was er nooit iemand, die zoo goed als Elsbeth Hacke wist te zeggen, welke bessen wèl en welke niet te eten waren, waar men 't eene kruid voor moest gebruiken en tegen wat voor kwaaltje 't andere helpen kon.

Sinds hij getrouwd was, had hij niet veel meer van haar gemerkt; zij danste op de feestjes, die de avondjes besloten, waarop de meisjes bij elkander kwamen spinnen; ze bleef ook van de kermissen in 't dorp niet weg, maar men hoorde van geen boerenzoon of houtsnijder of uurwerkmaker, van geen molenaar of boschwachter, die boven een ander door haar werd begunstigd.

Hans bleef nog even over het meisje denken. Als hij die getrouwd had, zou hij niet zoo spoedig weduwnaar geworden zijn, die zou wel met haar krachtige natuur, haar sterk gestel in moeilijke oogenblikken getriomfeerd hebben! Maar hij had Ella liefgehad, zoo innig lief; hij kon toen toch niet Elsbeth vragen, omdat zij een echt kind was van 't Schwarzwald en in de natuur van 't bergland zooveel beter paste? Hij had gedaan, wat moest, en hij zou nooit het groot geluk vergeten, door zijn vrouw hem al te kort, helaas, geschonken, nooit haar nagedachtenis ook maar in gedachte ontrouw zijn.

Het zachte voorjaarsweêr hield eenige dagen aan, en hoog op de bergen smolt snel het sneeuwkleed weg; de voorjaarsbloemen kwamen overal voor den dag tot op de hoogste kammen van 't gebergte, en waar op de plateaux de veengrond lag, die 't water niet gemakkelijk doorliet, ontstonden poelen en moerassen. Het water gaf den toon aan in het landschap, en de doorweekte grond der 's zomers vroolijk lichtgetinte wegen nam een donkere kleur aan, ja, waar zoo hier en daar de rotsen, die elkander naderen, slechts voor het stroompje en den straatweg plaats vrij lieten, daar stond de laatste blank van water. De zandsteengroeven waren vol, toen regendagen op het zonnig lenteweder volgden, en moesten door de gravers worden verlaten, tot het weêr zich wilde beteren.

Over de steenachtige paden op de hoogte gleden trage stroompjes voort, die bij 't bereiken van de lagere hellingen toenamen in waterrijkdom, zoodat het pad op een beekje ging gelijken, en zelfs de wegwijzers op druk bezochte wegen werden losgerukt. Honderden van al die kleine beekjes, nog gevoed door 't uit moerassen sijpelend water, deden de groote bergstroomen zwellen, die den eigen voorraad nauwelijks bergen konden.

In de meren steeg de waterspiegel, en de afvoerwegen werden overvuld. Op Titi- en op Mummelsee zou nu geen bootje met hôtelgasten, geen huurgondel zich wagen, zoo hoog gingen de golven er; de lange Schluchsee, waar het 's zomers druk en vroolijk toegaat, leek een woeste watervlakte, en, gezwiept door wind en regen, had het water er een deel der badinrichting weggeslagen. Ook de eenzame en stille bergmeertjes, die slechts door jagers en door houtkloovers bezocht worden, hadden een loodgrauwe kleur en spatten dreigend op tegen de hen omsluitende rotswanden. Want de wind begon al feller uit het westen te blazen en de riviertjes, die van 't Feldbergstelsel kwamen, zwollen onrustbarend aan.

De grootere, die bij laag water te vol met steenen en met rotsblokken liggen, om voor geregelden houtafvoer te dienen, werden bij dezen stand van 't water onbetrouwbaar, en de vlotters hielden rust, hoe ze op veel water anders ook gesteld zijn voor het vervoer van 't hout der groote wouden. Lang hielden de zaagmolens 't werk nog vol; maar 't moest ook daar ten slotte worden opgegeven.

De Braunach had eerst zich vrij kalm gehouden; ze was langs Streber's woning springend, schuimend, dartelend lustig blijven voortgaan; maar zij begon toch al teveel haar naam van Braunach te verdienen, door het slib, dat ze afvoerde in de snelle strooming, zoodat het bruine water een volkomen troebele massa was. Ze hield zich eerst binnen de gewone oevers; maar bij 't stijgen van het water had ze reeds een houthut, die wat wankel stond, omvergehaald. En altijd ruischte

het nog in de buurt langs paden en in bosschen van ontelbare bronnetjes en waterloopjes, die elkander zochten en dan samen sterker gingen ruischen, als ze langs een steile helling zich door rotspuin tusschen sparregroen een weg baanden naar 't dal der Braunach.

Beneden, in Unter-Braunach, 't dorp, waartoe behoorde het afgelegen en bouwvallig huis van Hans, den houtsnijder, zag men met zorg het water wassen. Al talrijker werden de boomstronken en takken, die de beek op haar weg door het plaatsje meevoerde, en groote palen en balken begonnen al voorbij te snellen, zoodat de Braunach er zeer dreigend uitzag. Reeds waren op de plekken, waar de bedding zich vernauwde, of waar het riviertje een bocht beschreef, veel dorpelingen saâmgestroomd, om met harken en schoppen, stokken en latten het voorbijgaande hout een vrijen weg te banen, opdat het zich maar niet zou ophoopen en een verstopping veroorzaken. Zoolang het water alles meesleepte naar beneden, was er geen gevaar; maar 't leed zou niet te overzien zijn, als de massa vastraakte, en de doortocht werd belemmerd voor het steeds van bovenaf sterker toestroomende water.

Dan zou immers een overstrooming moeten volgen, een ramp, als alleen ouden van dagen zich in het dorp herinnerden te hebben beleefd, toen twee menschen waren omgekomen en dertig stuks vee verdronken, afgezien nog van de bijna onherstelbare schade, aan de huizen en aan 't bouw- en weiland op de hellingen toegebracht.

Hans had beloofd, des Woensdags zijn werk in Badenweiler af te leveren, en een paar dagen lang had hij zich moeten haasten, om gereed te komen. Nu moest hij er wel op uit, en gelukkig deed de natuur zich wat kalmer voor dan de beide laatste dagen. Het water was ontwijfelbaar gezakt; hier boven was het pad nog niet overstroomd geweest en in volkomen gerustheid nam de vader afscheid van den kleinen jongen, dien hij in het lage stoeltje, van houten latjes getimmerd, met zijn speelgoed om zich heen veilig onder Hanni's opzicht in de keuken achterliet. Voor alle zekerheid had hij nog aan de oude vrouw gezegd, dat, zoo er iets gebeuren mocht, zij met het kind hoogerop een toevlucht zoeken kon in de hooggelegen veehut aan den overkant der weide. Hij wou op 't onvoorziene zelfs bedacht zijn, maar rekende eigenlijk zijn voorzorg overbodig; het water was toch reeds van zijn hoogsten stand teruggeweken!

Zoo was het ook; maar de kobolden en gnomen van den Kandel en de andere hoogten waren niet tevreden met den roof, door 't water aan de bosschen en de wegen, aan de hout- en veehutten gepleegd; zij zonnen nog op meer verwoesting, op vernielingswerk van grooter omvang. Daartoe riepen zij te hulp de krachten, die er sluimerden in 't groot moeras der hoogvlakte. Omgeven door de hooge sparren, lag daar op den rotsgrond 't diepe, waterrijke veenland, waar hooge adelaarsvarens tusschen dikke moskussens den gansch doorweekten grond nog schenen vast te houden. Maar 't was slechts schijn, want in de diepte raakte op de rotsen heel de massa los van den ondergrond, en langzaam schoof zij af naar lagere terreinen.

Een paar der groote boomen boden even weerstand, doch ze werden losgerukt met 't breede wortelstelsel, gleden mee en voerden lage struiken voor zich uit. De beekjes, door de veenmassa, de schuivende geweldenaarster, aangeraakt, ze ruischten sterker, werden dan tot watervallen, om alras zich bij den dollen wedloop naar beneden aan te sluiten, wedloop, die gericht was op het Braunachdal.

Wat baatte nu de zorg der dorpelingen, om den afvoer vrij te houden? 't Geen daar van boven kwam met groote snelheid, joeg met zooveel vaart het water in de beek omhoog, dat een paar schuurtjes werden meegesleurd en in het dorp geen tuin of akker bleef gespaard voor overstrooming, terwijl men in de woningen met groote moeite 't water buitenhield. Toch lag de eigenlijke plaats der ramp veel hooger, veel dichter ook bij 't eenzaam huis, waar Hanni passen zou op 't aardig jongske met de perzikwangetjes.

„Mocht er iets gebeuren, dan zoek je in de hooge veehut maar een toevlucht," zoo had Hans gezegd bij 't weggaan. Maar hoe dat te doen, als heel de weide, die men oversteken moest om aan het eind van een steile helling de bedoelde hut te vinden, in een schuimend, bruisend meer veranderd was?

Wie zou op die vraag Hanni 't antwoord geven? De ontketende natuurmacht liet geen tijd tot denken; in den stroom, die golvend naderkwam, die tusschen geelbruin slib veel zware boomen meevoerde en steenen, takken, huisraad, brokken rots, bezweek een deel der wand van 't houten huis, het hekje werd in splinters meegesleurd en op den breeden, donkeren stroom, waarin het dal der Braunach was veranderd, dreef tusschen het gereedschap van de werkplaats en het huisraad uit de keuken 't houten stoeltje, waarin Hans zijn kleinen jongen 't laatst gezien had.

Toen Hanni het donderend geweld van 't wild aanstormend water had gehoord, was zij een oogenblik verstijfd van schrik geweest. „Het kind, het kind!" was al, wat zij had kunnen denken. Reeds werd de deur der keuken ingedrukt en bruisend stroomde 't water binnen. De oude greep naar 't kostbaar aan haar toevertrouwde goed; maar in haar haast en angst gleed ze uit en viel. De punt van de ijzeren haardplaat drong haar in de slaap; zij werd bewusteloos en 't instroomende water deed zijn werk. Het voerde door de deuropening wat draagbaar en vervoerbaar was naar buiten en kende bij zijn woedend machtsvertoon geen mededoogen, zelfs niet toen een klein, maar stevig handje en een armpje, waarin het gezonde leven rose kuiltjes groef, zoo angstig trachtte, het af te weren...

Waar of Hans Streber het bericht der ramp vernam? Uit eigen herinnering weet hij 't niet. Er ligt een diepe schaduw over dien Woensdag en den nacht, die er op volgde, en zijn eerste heldere oogenblik, dat hem in akelige duidelijkheid zijn groot verlies begrijpen deed, was het moment, toen ze in het huis van den dokter, waar hij liefderijk was opgenomen, 't kistje brachten, waarin men zijn doode knaapje had gelegd.

Bij 't hooren van de noodklok, die in Unter-Braunach werd geluid, was hij op weg naar huis, maar nog te ver, om het gelui volkomen duidelijk te onderscheiden; maar dadelijk had zich een groote angst van hem meester gemaakt. Zijn voeten waren als met lood bezwaard; maar met krachtige wilsinspanning werkte hij zich tegen 't moeilijk bergpad op. Omhoog, omhoog! Daarboven eerst zou hij kunnen zien, aan welken kant van Unter-Braunach de overstrooming een ongeluk had aangericht! Elke zenuw trilde aan zijn lichaam; de inspanning deed telkens hem den adem stokken, en zijn hart bonsde hem in de keel. terwijl de zweetdroppels op zijn voorhoofd stonden. De kist met teekeningen en modellen, naar huis meegenomen, wierp hij weg, om sneller te kunnen gaan. Eindelijk, eindelijk naderde het glibberig bergpad 't hoogste punt, en als hij aan de andere zij zou dalen, zou 't uitzicht daar zijn, dat over zijn leven vonnis vellen zou. Aarzelend, in een verstijfd gevoel van vrees, vertraagde hij zijn snelle schreden, toen de beslissing nabij was. Nog durfde hij zijn oogen niet opslaan... Toen hij het deed en het tooneel der ramp kon overzien, kwam een weldadige duisternis zich spreiden over zijn geschokten geest.

Niet ver van de plek, waar hij was neergevallen, droeg men hem in 't huis van een dokter, waar voor den bewustelooze al het mogelijke gedaan werd; maar 't gelukte niet, hem tot de werkelijkheid terug te roepen. 't Was, of de geest te zeer daarvoor terughuiverde.

Den dag daarna pas, een dag, waarop de zon aan een vriendelijken voorjaarshemel straalde, herkreeg hij het bewustzijn. 't Was, toen men hem zijn kind bracht.

O, dat wreede ontwaken! Niemand was getuige van de eerste uitbarsting der diepe smart; ze hadden hem alleen gelaten met zijn kleinen Ernst. Zacht legde hij de hand op 't koud gezichtje, dat heel zijn leven met geluk had overstraald, toen het in levende warmte gloeide van gezondheid en voor hem zijn liefste lachjes had.

Nu zou hij nooit meer zich een blijde toekomst kunnen droomen met zijn kind; nu was het alles bar en leêg, wat vóór hem lag. Hoe had de Braunach toch zoo wreed hem alles van het hart kunnen scheuren; wist dan de beek niet, dat hij 't kind zou hebben opgevoed in groote liefde voor de boomen en de rotsen en de wateren van 't Schwarzwald? Van een vriendelijk en bekoorlijk speelnootje had nu het stroompje, dat zoo speelziek en zoo vroolijk langs zijn huis

kon dartelen, zich beroofd in dollen overmoed, terwijl het daarbij hem zijn alles had ontrukt.

Nam mogelijk de natuur van 't Schwarzwald wraak, omdat hij een korte wijle in zijn leven voor iets anders ruimte had gelaten in zijn hart en er een kostbaren schat in opgenomen had, waaraan de goden van de bosschen en de bergen in 't geheel geen aandeel hadden mogen hebben?

De stralende hemel, neerziend op het woest tooneel van de vernieling, waar de menschen reeds als vlijtige mieren aan 't herstellen van de schade bezig waren, liet den vrager zonder antwoord.

GEVALLEN. † † † † † † † † † † † DOOR CORNELIE DE WAAL.

Langzaam, als eene, die in hypnotischen slaap wandelt, bestijgt zij de hooge wenteltrap.

De witte slanke handen raken onbewust het zwart sleepend nonnenkleed, dat bij iedere heupbuiging heen en weer slingert, de treden zachtkens tikkend en in rechte plooien de gebogen lijnen verbergt.

Zij leent geen steun bij de eikenhouten trapleuning, die slangvormig kronkelt tot de bovenzalen; de voet wankelt noch glijdt op de geboende treden. Zij stijgt zonder buigen, geruischloos en langzaam — uiterst langzaam — steeds hooger; de bovenzalen, de tweede verdieping voorbij, den weg, die naar de Roode-Torenkamer reikt, de hoogste van 't klooster, en die werd afgestaan haar, „Soeur Valérie".

Zij staart op den naam, alsof het karton, zwart op wit, daar voor 't eerst hangt, alsof zij nimmer dien naam hoorde en de mond spant zich nog sterker, tanden vast op elkander klemmend; hoog op golft de boezem onder het strakke kleed den geplooiden doek meetrekkend in korte benauwde ademhaling.

„Soeur Valérie", is zij dat, zij?

Het is haar of ze ontwaakt.

Vreemd kijkt zij de trap af, die ze beklommen heeft.

Is ze nu werkelijk alleen, geheel alleen? Ontvlucht de benauwende lucht daar beneden van wierook en gebeden en zwarte nonnenkleeren! Ach, konden zij wegnemen den last, die drukt, smart, die het hart doet samenkrimpen, verdriet, dat geen tranen kent, maar het lichaam foltert door inwendig snikken!

Alleen is zij thans. Deze deur ontsluit haar kamer. Zie, daar staat het: „Soeur Valérie".

Maar dat is ze niet, dat is logen! Zoo noemen ze haar hier, waar ze alles veranderen willen, — ook wat niet te veranderen is. Haastig treedt ze de kamer in en werpt de deur in 't slot. Nu hangt het buiten, nu is ze weer zich zelf. Angèle Perrier uit Bretagne.

Zie, daar staat het in 't klein gebedenboekje, dat ze van moeder kreeg toen ze tien jaar was, den dag van Allerzielen. „Wordt braaf en deugdzaam, rein en heilig," had moeder gezegd, terwijl ze een kruis maakte.

Wat waren het gelukkige jaren in het kleine huisje bij Plougastel, waar de wingerd rankte om deur en vensters en de druiftrossen naar binnen gluurden door 't raam van haar zolderkamertje. In 't volle zonlicht stonden de hel-witte muren, paars gevlekt van schaduw, het stroodak, met uitgesneden ronding boven haar kamertje goud-glinsterend, en naast het huisje de ijle zilveren berken, die hun bladeren lieten klateren als de wind met hen kwam spelen!

Met moeder naar de mis, — met vader naar de markt van Plougastel; achter de broers aantrippelend naar de pottenbakkerij waar ze werkten, — 't is of eeuwen en eeuwen liggen tusschen toen en nu!

Opgaand den berg der bezwaren was ze teruggedeinsd voor het moeilijk leven, dat ze zag uitgestrekt in de oneindige vlakte der levensjaren vóór haar, het leven zooals het is, groote tegenstelling van wat zij het gedroomd had te zijn. „Wordt braaf en deugdzaam, rein en heilig!" Het scheen onmogelijk tusschen de menschen; zij voelde hare krachten met den dag verzwakken, en zij kende den steun niet die helpen kon. Zij miste het volkomen vertrouwen; het kinder-

lijk grijpen naar de hand van den Vader, die veilig langs alle afgronden de smalste wegen kan voeren, wie onbevreesd de hand vat, was haar vreemd. Toch noemde men haar vroom, maar zij zelve gevoelde haar verkeerd geloof, dat slechts aannam als eene die rede ontvliedt.

Als vluchtend voor roofvogels was zij de kloosterpoort binnen geloopen en had vrijwillig de deur gesloten. Devotie der anderen had haar rust gebracht voor een wijle, de rust van apathie, die zij verkeerdelijk had aangezien voor vrede.

't Was al nieuw geweest: De kale koude muren der cel, de bruin-houten bidstoel, het Mariabeeld en crucifix; hoe devoot had dit alles haar gestemd. Hier zou zij boete doen voor de zonde der wereld, met blijdschap lijden, zij voor anderen; het zou haar alles licht zijn — omdat haar hart vol liefde was voor de menschheid, — die menschheid, die gebonden lag, terwijl zij gevoelde vleugelen te hebben, die haar deden opwieken tot het hoog omhoog.

Tot de ontgoocheling kwam, en zij zag.

Neen, niet tot opsluiting achter dikke kloostermuren was haar het volle rijke leven gegeven!

Wat was zonde? Lag niet alleen die zonde in het hart van dengenen, die kwalijk denkt? Had zij recht de wereld te ontloopen? — dat was de twijfel.

Een gevangen vogel, had zij de vleugelen telkens uitgeslagen, zich verwondend aan de ijzeren traliën der kooi, doch gewond en verlamd had zij in onmacht opgehouden zichzelf te zijn.

Zij besefte, dat het ongeloof haar de kloosterpoort had ontsloten. Het was een vlucht. Zij wilde zichzelf helpen en redden, op hare wijze boete doen voor anderen, maar wat had zij gevraagd naar Gods wil? Waar was het vertrouwen op Zijn kracht? — en juist hier in 't klooster was dat gebrek aan vertrouwen dagelijks grooter geworden.

Wat baat het bidden voor 't Mariabeeld, als andere beelden haar geest voorbijtrekken! Wat boete of zelfkastijding kan haar vrij maken van het verlangen naar vrijheid?

Liefkoozend strijkt hare hand het gebedenboekje, dat zoo vaak hare tranen opving. Dan opent zij de balkondeuren, en zoele zomeravondlucht omarmt haar. Beneden ligt de kloostertuin met lange stijve paden, waaromheen de grijze hooge gekanteelde muur.

Even buigt zij zich over 't houtwerk, waartegen witte rozen ranken, wier zachte geuren Zefir liefkozend tot haar brengt. Links ligt in schemerschijn de stad, rustend van den dag, wachtend den avond; rechts de lange landweg, zich verliezend in eindelooze verte. De hooge boomen in den tuin staan stillekens, soms even ritselend in verlangen naar de nachtegalen, die straks weer liederen zullen jubelen of klagen. Rust overal, kalme rust. Alleen in haar dat brandend woelen van wanhoop.

O, nu de balkondeuren sluiten en niet meer terug moeten daar binnen. Kon zij 't maar afschudden dat harnas van nonnenkleed! Niet meer denken, niet meer die wilde wanhoop, dat wreed verlangen! O, vrij te zijn!

Zij buigt zich diep voorover.

De rozen neigen, licht bewogen door avondkoelte.

Zij ziet omlaag. Zij vreest 't ijzeren hek der traliedeur, dat als regiment piekeniers gereed schijnt haar jonge lijf op te vangen.

Waar zou ze liggen straks? Op 't geel mul zand van 't tuinpad? In de rozenstruiken? Op 't grasveld? Zou ze breken bloemen in haar val, die nu nog, onwetend van naderend verdriet, staan te bloeien?

Nog meer buigt zij, steunend op de zijkolom en plukt een volle open roos, die hooger heeft durven gaan dan anderen. Zij kust de witte blaadjes als afscheidsgroet aan 't leven, sluit de betraande oogen en — laat los.

Een vogel, schril krijschend, breekt de stilte. De anemonen, omheen de jonge doode buigen zich vol medelijden.

Parijs, 1903.

ROEMEENSCHE BALLADE.

Naar de Proza-bewerking

VAN

HÉLÈNE VACARESCO.

DE ECHTGENOOTE.

Morgen zult gij denken aan de zon van heden.
Morgen zult gij zeggen: — „Is 't dezelfde zon?"

Het pad dat leidt naar je woning
Is met welke bladen bestrooid,
Maar 't is altijd nog lente in je woning,
Die wordt door je liefde vermooid.

Je wiegt er je lieve kinderen
Met het lied van je spinnewiel
En de bloemen, die kijken je in de oogen,
Als waâr je haar zusterziel.

O vrouw! wen ik ben gestorven,
Laat niet rusten je vlugge spil
En als je de bloemen vragen:
— „Waar is hij? wat is het stil!"

O zeg dan: „Hij rust in het graf wel,
Maar ik wieg er den slaap van zijn ziel
Met het suizende zingende snorren,
Met het lied van mijn spinnewiel."

Want ik ging naar den oorlog henen
En ik kuste je op 't voorhoofd toen.
En je voorhoofd is bleek geworden,
Toen het voelde mijn droeven zoen.

En je bent er alléen gebleven
Wij zien niet meer ter zelfden tijd,
Hoe de pruimen al rijpen en blauwen,
Hoe de maïs al geelt en gedijt.

En ver van je zal ik zien vloeien
  Het roode roode bloed.
O zeg aan den trouwen drempel:
  — „Hij ging niet heen voorgoed.”

En zeg aan de lieve kinderen:
  — „Hij keert weer met het morgenrood!”
Maar zeg aan je eigen hart, vrouw:
  — „Mijn lieve man is dood!”

En treur niet luid maar lijze,
  In de stilte van je eigen hart,
Gelijk de tortels klagen,
  In de stilte van 't woud, hun smart.

En geef mij niet veel tranen,
  Want die banen den weg maar stil
Voor ijzigkille vergetelheid,
  Maar wieg er mijn slaap met je spil.

En zing voor mijn slaap van de velden,
  Waar de maïs zoo wuivend gedijt,
Want de aarde waarin ik zal rusten,
  Die mint de vruchtbaarheid.

Dan zal ik met de aarde spreken
  Wel over haar vruchtbaarheid.
En dë aarde waarin ik zal rusten
  Zal wezen gebenedijd.

HÉLÈNE LAPIDOTH—SWARTH.

GEDICHTEN.

DOOR

JOH. W. KERKMEIJER—BAKKER.

I.

DE BURCHT DES DOODS.

Toen klopte ik aan de zware zwarte poort
van eenen burcht, die op een ruwe rots
hoog klom ten hemel. — Dreigend klonk 't geklots
der donk're waatren, ruischend rust'loos voort.

O donker was de zee en 't wilde zwerk . . .
maar donkerder is Leven, wild van smart!
Die 't ruw gevaar der harde rotsen tart
is vrijgevochten, en in 't sterven sterk.

Toen hoorde ik slepend stappe‿op doffen grond . . .
de zwarte poort werd langzaam losgedaan. . . .
Twee sombere‿oogen zagen zwijgend me aan:
Het was de Dood, die op den drempel stond.

„Wat komt gij zoeken op der Eeuwen Rots,
»met kleed bevlekt en rood van brandend bloed?"
Toen viel ik weenend neder aan zijn voet
en boog voor Hem mijn ongebogen trots.

Maar zwijgend hief hij me‿op en zag mij aan. . . .
Toen wist ik, dat hij geen genade had. —
. . . .
. . . .
Woest is de zee . . . en donker 't rotsig pad,
dat ik op zijn bevel terug moet gaan.

II.

DE BLAUWE AVOND.

O de avond was zoo blauw en warm. . . .
Ik hoorde zachte stemmen gaan
die bleven in den lommer staan . . .
en 'k zag gelieven, arm in arm.

O de avond was zoo stil en goed. . . .
Nu straalt de grenzenlooze nacht
met al de vreemde sterrenpracht
en al de diepe manegloed. . . .

O de avond was zoo blauw en stil . . .
de zachte stemmen zijn voorbij. . . .
Nu wordt de nacht zoo groot voor mij
dat ik wel luide weenen wil!

O diepe nacht vol manegloed!
O sterren met uw hellen schijn!
Nu zal 't wêer koud en eenzaam zijn . . .
en de avond was zoo warm en goed. . . .

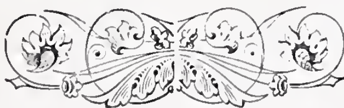
III

ALS DE AVOND VALT.

De laatste lichte luchtekring
verbleeken wil. . . .
De huiv'rige boomen zijn al stil;
en over de landen, grijs en kil,
valt schemering.

In lange rijen opgesteld
de zware korenschoven staan.
Twee mannen langzaam huiswaarts gaan
door 't lage veld.

Ze gaan den weg, zoo welbekend. . . .
Ze turen droomend voor zich uit. . . .
In 't verre dorp een klokke luidt
den dag ten end. —

VAN DE REDACTIE.

DE SATIRE IN DE NEDERLANDSCHE KUNST DER MIDDELEEUWEN. — Dr. P. H. VAN MOERKERKEN JR, te Utrecht, is *cum laude* gepromoveerd op een omvangrijke dissertatie over bovengenoemd onderwerp en de jonge geleerde heeft dat behandeld op een voldoend merkwaardige wijze om de aandacht van den belangstellenden lezer van ons tijdschrift te vestigen op zijn werk, dat gelukkig terstond is uitgegeven bij S. L. van Looy te Amsterdam. Al dadelijk zij hier gezegd dat m. i. de aard van ons tijdschrift niet toelaat eene critische behandeling zelfs niet enkel tot in de voornaamste bijzonderheden. Ik moet er mij hier toe bepalen na te gaan in hoeverre de auteur er in is geslaagd een, ook voor niet-vaklieden interessant werk te leveren.

In verband met de zijne, mag worden gewezen op een andere dissertatie, ook van een candidaat in de letteren, n.m.l. die van den tegenwoordigen hoogleeraar Dr. G. Kalff, wiens voortreffelijke monografie over *Het Lied in de Middeleeuwen* nog immer groote waarde heeft en wordt geraadpleegd door allen, die eene studie maken van onze Middeleeuwsche literatuur. Ook de heer Van Moerkerken heeft zich manmoedig gewaagd op het gebied der kunst van het volk voor het volk en er zich op toegelegd te luisteren naar hetgeen ons nog heden uit den mond van het volk der Middeleeuwen in de harten weerklinkt. Dat hij dit met groote onbevangenheid heeft gedaan, reken ik hem toe als een zijner grootste verdiensten. Aesthetische en taalkundige beschouwingen over de literaire en artistieke productie onzer voorvaderen kunnen natuurlijk even belangwekkend zijn als verdienstelijk; doch haar te behandelen in verband met volksgeloof, volksovertuiging en volksmoraal is van niet geringer belang. Vanzelf bracht het eenmaal gekozen onderwerp den schrijver in de goede richting. De Satyre, immers, gaat vooral krachtig van beneden naar boven, van het onderdrukte volk tot de onderdrukkers en ook van volksman tot volksman. De machthebbers, voor zoover zij niet willen doen voorkomen het volk te ignoreeren, laten zich meer smadelijk dan satyriek uit over het zoodje lijfeigenen of kleine luydjes, dat daar ver beneden hen krioelt in het halfduister, van waar uit hun wel allerlei goede gaven geworden, maar dat toch ligt buiten den kring hunner nauwgezette waarneming. Wat de machtiger en machtiger wordende burger aangaat, zijn ideaal is den edelman te gaan gelijken. De vermogende kooplieden staan te zeer tusschen volk en adel in, om in satyrieke kunst de zeden van hun tijd te hekelen. Ze zijn bovendien de tevredenen, de *satisfaits*, die liever niet raken aan de grondslagen eener samenleving, welke voor hen zooveel goeds heeft.

De Middeleeuwsche Satyre is daarom populair, dat wil hier zeggen volks-kunst, zoo niet volks-uiting. Het volk kan zichzelf niet in den letterkundigen vorm uitspreken, maar wat het bezielt, vindt daarom toch wel uitdrukking. Tusschen het volk aan de éene zijde, en rijke burgers en edelen aan de andere, staat de geletterde, meestal uit het volk voortgekomen en steeds grondig bekend met zijn nooden en verlangens, haat en grieven, bewustzijn van eigen tekortkomingen en streven naar hooger. Ook de beeldende kunstenaar, destijds ambachtsman, uit de grieven en spotternijen van het naïve volk op naïve wijs.

En nu moet ik met een bezwaar voor den dag komen. Van Moerkerken is verstandig genoeg om zichzelf niet door een enge omschrijving van het begrip *satyre* aan banden te leggen, doch het woord heeft nu eenmaal een tamelijk preciese beteekenis, in zooverre dat satyre altijd iets opzettelijks moet heeten, terwijl veel van hetgeen hij behandelt meer zedenschildering is met onopzettelijk-satyrieke elementen; als men er dan op staat voor spotternij te houden wat ook wel eenvoudig het constateeren van algemeen bekende, kwalijke toestanden wezen kan, of niet meer behoeft te zijn dan kinderlijke spot met, als fataal aanvaarde misstanden.

Waar hij handelt over „de satire in liederen, boerden, sproken enz.", voor hij de gebeeldhouwde satyre gaat zoeken op kraagsteenen, kerkbanken, gargouilles etc. etc. wordt door hem het begrip „satyre" al zeer ruim genomen,

ruimer dan de inleiding rechtvaardigt, voor zoover daarin wordt gehandeld over de „directe satire" en over satyre vermengd met ironie, humor, toorn etc.

Het komt mij voor dat de jonge schrijver nog al eens heeft beschouwd als satyre, wat wij voor directe zedenbeschrijving hebben te houden. In die zedenbeschrijving, altijd didactisch, kwam natuurlijk een vreemd element, juist òmdat zij didactisch was, maar me dunkt dat element is meer van direct bestraffenden, soms èven humoristischen aard dan bepaald satyriek.

Ge kent uw Jacob van Maerlant, uw Jan Boendale, uw Jan de Weert, althans ge hebt van hun arbeid eenig begrip. Dan zult ge weten dat daarin meer stof ligt voor satyre dan dat er directe satyre in is gegeven. Omdat wij, modernen, niet meer zoo naïef het verkeerde van den socialen toestand kunnen doen zièn als die oude schrijvers, mogen wij nog niet veronderstellen dat bij hen achter de meeste constateerende uitdrukkingen satyre schuilt.

Waar we lezen in Maerlant:

„Nu es ghierichteit so verwoet,
Dat elc settet sinen moet,
Omme alle te hebbene allene.
Hieromme stort men menschenbloet,
Hieromme stichtmen metter spoet
Borghe ende hoghe stene
Menighen te wene."

daar voel ik een directe klacht, geen spoor van satyre en toch kiest de auteur (pag. 15 en elders) dergelijke zedenmeesterlijke verzuchtingen als voorbeelden.

Ook de vaak platte en steeds heftige uitvallen tegen de vrouwen zijn voor 't meerendeel niet satyriek, maar gewoonweg beschuldigingen met allerlei bijzonderheden, die als anecdoten tot versterking van het ongunstig oordeel der lezers moeten dienen. Boendale waarschuwt:

Dwijf es van naturen loes,
Vrecke ende ghierech altoes,
Onvreedsam ende onghestadich... etc. etc.

In die opsomming der ondeugden van de vrouw voel ik geen satyrieke bijbedoeling, maar — voor zoover van opzettelijke overdrijving kan sprake zijn — een opbieden tegen zichzelf, een te zwaar slaan, uit angst dat de meppen niet erg genoeg zullen aankomen. Gold het muziek, we zouden van een al te zware instrumentatie moeten spreken.

Waar de zeden des tijds werden geschilderd, was die overdrijving iets heel gewoons. Dat bracht de rhetoriek zoo mede. Kanselredenaars, die onmogelijk kunnen worden verdacht van satyrieke bijdedoelingen, gaven evenzoovele verhaaltjes, enormiteiten en gemeene scheldwoorden ten beste.

't Naar ons begrip kluchtige overdrijven moet, dunkt mij, op zichzelf niet als satyre worden aangemerkt. De waardeering der woorden was niet de onze, 't effekt der lange opsommingen, die ge b.v. in Rabelais vindt als opzettelijk, en dus gewilde kluchtige of satyrieke werking, moet — in veel vroeger tijden — een heel ander zijn geweest.

Indien wij, menschen van zekere ontwikkeling, een voorstelling bijwonen van kermisreizende komedianten van den minsten rang en we zien hen *Genoveva* of zoo iets opvoeren, doet ons het overdreven doen aan als een satyrieke parodie, terwijl de menschen, voor wie stuk en spel eigenlijk bestemd zijn, bittere tranen schreien en juichen bij de verpletterende tirades van den edelen ridder tegen den ontmaskerden valschaard.

En nu moet hij, die producten van vroeger eeuwen wil rangschikken, niet bij het satyrieke brengen wat hèm klinkt als zoodanig, maar slechts datgene, wat met zeer duidelijk satyrieke bedoeling is geschreven. Daarbij dient in 't oog gehouden te worden dat hoon en smaad niet altijd satyre is. De satyreschrijver is met opzet geestig. Een smaadschrift vol grove aantijgingen zal niemand tot het satyrieke genre rekenen, ook niet al ware 't in den vorm van een klucht of op rijm geschreven.

Wat nu de Middeleeuwsche kluchten aangaat, ook daarin wil de schrijver, m.i., te veel satyre zien, waar rauwe zedenschildering is bedoeld.

Ik mag niet te uitvoerig worden en haast mij daarom zelf het correctief op bovenstaande aanmerking te geven. 't Is dit: het komt er

niet veel opaan, hoe de auteur de elementen noemt, die hij zoo knap in 't licht heeft gesteld, beschreven en verklaard. Zelf erkent hij zich niet aan een strenge omschrijving te willen binden; laten we dus doen als hij en ons hiermede tevreden stellen dat zijn bedoeling duidelijk is voor hem, die het boek heeft gelezen. Moesten wij, in plaats van den titel, een alleszins juiste en preciese uitdrukking geven voor het samengestelde begrip, dat hij maar *Satire* noemt, allicht deden we een minder goede keus.

* * *

Dr. van Moerkerken heeft behandeld de satyrieke, ironische, hekelend-realistische en beschrijvend-moraliseerende elementen in literaire en beeldende kunstwerken uit de Middeleeuwen. Hij heeft zich dus niet bemoeid met de zuivere moralisaties; maar opgezocht de werken, waarin realisme naast boert of satyre of ironie of humor staat.

Zijn boek getuigt van een belezenheid en combinatiegave, waarvoor wij den meesten eerbied hebben en die ons de grootste verwachtingen van dezen jongen geleerde doen koesteren. Daarbij komt nog dit zeer aangename, dat dr. van Moerkerken voldoende schrijven kan. Men volgt hem met voortdurend genoegen, zoowel als met belangstelling, waar hij ons wijst op de hem nuttige passages uit Maerlant, Boendale, de Weert, op den Reinaert, op liederen, sproken, boerden, op de aangeduide elementen (we zeggen nu maar met hem: de satyre) in het drama en de feesten, op den duivel en het laatste oordeel, den dood en de dooden dansen „de „*satire*" in de beeldende kunst, de satire bij Anna Bijns, Erasmus, Pieter Brueghel e. a.

Bij de behandeling van het literaire deel van zijn onderwerp, geeft de auteur voortdurend blijk van zijn streven om de gekozen passages toe te lichten door mededeelingen omtrent de zedengeschiedenis uit de dagen van hun ontstaan en omgekeerd, benuttigt hij de gevonden fragmenten om daarvan de waarde voor den beoefenaar der zedengeschiedenis zooveel mogelijk te bepalen. Hij gaat daarbij voorzichtig te werk en terecht, want hier liggen ontelbare en op 't allerergst verraderlijke voetangels en klemmen. Bijv. verzuimt hij niet erop te wijzen dat menig verhaal, waarin vrouwen, geestelijkheid, adel er heel slecht afkomen, ontleend is aan werk van buitenlanders, dat dus het geschiedenisje alvast niet hier gespeeld heeft. Maar uit het succes der Nederlandsche bewerking leidt hij dan af dat de beschrijving der toestanden ook voor de onze in niet geringe mate raak heeft moeten zijn.

Niet immer mag men zoo'n conclusie trekken. We weten dat bij analogie, door te letten op het succes van vertaalde tooneelstukken op ons hedendaagsch tooneel. Waar als in de *Roode Toga*, fransche misstanden op de kaak worden gesteld, waar voortdurend sprake is van politieke drijvers, die het lot van rechterlijke ambtenaren in handen hebben (een toestand die we bij ons niet kennen), wordt nochtans het publiek warm. Ons assimilatievermogen is groot, ons verteringsvermogen voor vreemde spijzen niet minder. Zoo zal 't ook vroeger wel zijn geweest. Bovendien, waarschuwt ons de auteur. (pag. 119.) »Het beeld dat de satire, waar en wanneer ook, ons geeft, kan een volk en een tijd natuurlijkerwijze niet van de schoonste zijde doen zien.... Men behoort echter te bedenken, dat eenzijdigheid en beperktheid van blik in den aard zelf der satire gelegen zijn. Wij, die uit de verte die oude tijden beschouwen, mogen hierin geen reden vinden om op onze beurt eenzijdig te blijven en ons blindelings over te geven aan den indruk, door een klein deel der middeleeuwsche levensuitingen op ons gemaakt." En dan wijst van Moerkerken, als tegenstelling tot de grove zedenschilderingen in verhalende en dramatische werken op „de schoone, helaas meerendeels ontluisterde, Gothische Kathedralen van Noord-Nederland en de statig-zwierige, van bloeienden gemeenschapszin getuigende Raadhuizen van het Zuiden." Hij brengt in herinnering „de heerlijkheid die de schilderkust vermocht uit te drukken, de diepten van gemoed en godsdienstig leven, in de vrome bespiegelingen van mannen als Ruusbroeck en Thomas à Kempis voor ons opengelegd."

Van Moerkerken handelt in zijn belang-

wekkend proefschrift ook nog over *Duivel en Laatste Oordeel* en over den *Dood en de doodendansen*. Er was dan ook satyre in hetgeen de Middeleeuwen schreven over- en afbeeldden van den duivel, en de galgenhumor der doodendansen wordt eveneens vaak door satyre nog verscherpt. Beide hoofdstukken, voldoende gedocumenteerd, bewijzen dat de auteur, waar hij zich op effen en scherp afgebakend terrein bevindt, wel degelijk zich houden kan aan het begrip „satire." Hij heeft tal van schrijvers over literaire en plastieke oude kunst geraadpleegd en is er in geslaagd een duidelijk overzicht te geven van het belangrijkste, dat omtrent deze alleropmerkelijkste soorten van uiting der Middeleeuwen bekend is. Dat hij geen nieuwe pogingen tot verklaring doet mag hem allerminst als een tekortkoming worden aangerekend; wij waardeeren hoogelijk zijn beide, goed geschreven résumés en, zeer verdienstelijk is het, dat de jonge schrijver zooveel en zooveel echt kenmerkends heeft weten te verzamelen met betrekking tot Nederlandsche literatuur en Nederlandsche beeldende kunst in verband met zijn onderwerp. Geen moeite is ontzien en de expositie blijft helder, al is er een geweldige massa materiaal verwerkt. Duidelijke lijnteekeningen zijn tusschen den tekst gevoegd.

* * *

De satire in de beeldende kunst heet een volgend kapittel. De auteur teekent aan: „de groote moeilijkheid is eene scheiding te maken tusschen satire en .... niet-satire." Dat geldt ook voor de hoofdstukken over de literaire kunst, dunkt me; maar hier schijnt de auteur zich van de moeielijkheid toch meer bewust te wezen. Trouwens, alle archeologen staan voor de lastige vraag of de grotesken der Middeleeuwen als zoodanig waren bedoeld òf dat ze, allen of voor een gedeelte, niet anders waren dan in hun gecompliceerdheid toch naïve voorstellingen van den Duivel en de Boosheid der menschen, òf, nog weer anders, herinneringen aan feesten van in grillige vermommingen rondloopende gemaskerden, die zich gaarne hulden in fantastische kostuums en half dier — half mensch wilden schijnen om schrik aan te jagen of den lachlust te wekken.

Tot eenstemmigheid zal men wel niet komen en waarschijnlijk heeft men ook niet overal te doen met grotesken, die uit eenzelfde soort van houtsnijders- en beeldhouwersfantazie voortgekomen zijn. Dat er heel wat satyrieke grotesken in en aan kerken en in gebedenboeken zijn te vinden is wel zeker; dat er, eveneens, vele naïve voorstellingen van het kwade op ons den indruk maken van satyren tegen de geestelijkheid enz., mag ook wel voor zeker gehouden worden. Zoo, bijvoorbeeld, menige voorstelling van ontuchtige handelingen door monniken met vrouwen bedreven, gelijk men er aantreft op plaatsen in kathedralen, waar toch zeker geen satyre op de H. Kerk zou zijn geduld.

Uitmuntend handelt v. M. over de in grotesken meest voorkomende dieren, over de reëele voorstellingen als b. v. den *erwtenman* aan de buitzijde van het Noordelijk zijschip der St. Jan te 's Hertogenbosch, over maatschappelijke tafereeltjes, bijbelillustratie etc. etc. Hij maakt een verstandig gebruik van de voorlichting der meest gezaghebbende schrijvers over kerkelijke kunst, miniaturen, caricatuur, vooral van Champfleury, Wright, Louis Maeterlinck. Ook op de beteekenis der grotesken voor de zedengeschiedenis wordt gewezen en daarbij volkomen terecht onderscheid gemaakt tusschen de meer of minder doorzichtige symboliek en de tafereelen, die het volksleven afbeelden. (pag. 214 vlg.)

Voor 't Hoofdstuk, waarin over den overgang tot den nieuwen tijd wordt gehandeld, is de auteur, voor hetgeen de beeldende kunst aangaat, veel verplicht aan Louis Maeterlinck. Het boek wordt besloten met een kort woord over de bewustwording van het volk in den ouden en nieuwen tijd. De schrijver teekent aan:

„Het zedelijk nut, voortkomend uit de kennis van het leven onzer vaderen, ligt niet in de overtuiging van de meerderheid onzer eigen tijden ..., maar in de erkentenis van een innig verband met al wie zich mensch toonden, in den troostenden humor, ons geschonken door het bewustzijn dat ook eertijds er velen stil glimlachten of in edelen toorn

ontstaken over dezelfde menschelijke dwaasheden en ondeugden, die ons nog treffen in dezen verlichten tijd."

Didactische humor, humoristische didactiek. — De leerrijke glimlach, daar hebben we altijd van gehouden!

F. L.

NIEUWE BOEKEN.

Voor onze lezers is HENRI VAN BOOVEN geen onbekende en een gedeelte van zijn *Tropenwee*, dat onlangs bij Van Holkema en Warendorf te Amsterdam is verschenen, werd in ons tijdschrift het eerst gepubliceerd. Het voornaamste van dit zeer goed geschreven boek is de volmaakt nauwkeurig gegeven angst, tot doodsangst gaande, van een Europeaan, die naar de Westkust van Afrika is gegaan en daar ziek wordt door 't klimaat en door afschuw van hetgeen hij er ziet en doorleeft. Een precies verhaal is er niet in dit boek. We kunnen niet na vertellen van „en toen" dit, „en toen" dat; maar van Booven heeft weten te boeien zonder dát. De ware „stemmingsgamma's zijn er, van ellende tot doodsgevaar, van doodsangst tot herleving van geest en zinnen. We mogen den jongen schrijver met dit boekje geluk wenschen. Hij werkt hard en zal over korten tijd met een uitvoeriger werk voor den dag komen, dat, naar we meenen te mogen voorspellen, van niet minder persoonlijkheid getuigen zal.

* * *

Onze jonge dichters moeten oppassen.

Is lang de versklank verwaarloosd, in den laatsten tijd is daaraan voldoende aandacht geschonken; door de jongeren zóó veel, dat menigeen heeft gedacht dichter te zijn en is begroet als dichter, hoewel er in zijn verzen niet meer is te vinden dan herinneringen aan gedachten ... van ouderen en niet geheel zelfstandig gevonden woord-melodietjes, verdienstelijk, zoo men wil, maar dan toch meer het werk van een ijverigen student in de poëzie met wat gehoor, dan van een dichter bij de gratie Godes.

Het dichterzijn ligt in het gemoed; niet in de ooren; ook niet in 't geheugen, noch in de taalvirtuositeit, noch die twee tezamen, vereenigd met goeden smaak, al komt men al een heel eind met taalgehoor, geheugen, virtuositeit en kieschkeurigheid. Wie deze dingen heeft en het ware dichterhart mist, mag niet rekenen op een blijvende plaats onder de echte zangers van zijn volk, maar al vast gerustelijk staat maken op gunstige recensies.

Immers de meesten der recensenten, kunnen niet altijd zich de weelde gunnen een verzenbundel te keuren met 't geduld van iemand, die zich dagen achtereen er meê opsluit en angstvallig speurt of er niet een klank in waarneembaar is, dien hij nooit nog heeft gehoord, een gedachte, die hij als geheel persoonlijk mag noteeren, een vormencombinatie, welke een zeer persoonlijke opvatting, althans van het uiterlijke der verskunst doet veronderstellen. Och, neen! Zij krijgen te te veel verzen te lezen, die allemaal „goed" zijn of althans ten naastebij. 't Meerendeel van hetgeen wordt uitgegeven is niet bepaald ridicuul of slecht. Men kan, na al wat er aan wezenlijk goede, oorspronkelijke gedichten is geproduceerd, vrij gauw een presentabel vers leeren maken. Wie Kloos kent en begrijpt, wie Hélène Swarth grondig heeft bestudeerd, wie uit van Eeden's verzen en Gorter's *Mei* heeft opgepikt wat algemeen wordt geprezen, wie door Boutens weet tot hoever men kan gaan in de richting der duisterheid, zonder den intelligenten lezer onderweg kwijt te raken, wie daarenboven nog een klein ideetje heeft, bijvoorbeeld over het ongeloof onzer dagen, over het zichzelf bewust wordend proletariaat, over den nivelleerenden invloed onzer opvoeding of de overheersching van het kapitaal, mag gerust met zijn arbeid voor den dag komen. We plegen allemaal indulgent te zijn voor jonge menschen, die een eersten verzenbundel uitgeven. Maar ... ze moeten niet al te veel van een andermans geduld vergen, ze moeten niet dikwijls vragen om de aandacht der recensenten, tenzij in volgende bundels een krachtige persoonlijkheid zich openbaart. Velen zijn zij, wier eerste bundeltje welwillend is ontvangen, maar wier tweede boekje deerlijk gehavend werd, ook

al was het beter dan het eerste, wat geen regel is, integendeel!

't Publiek...? Ja, het Publiek! Wat zal ik zeggen over de houding, die het publiek aanneemt ten opzichte van jonge dichters? Laat ik er maar over zwijgen. 't Publiek bewondert hen, die „er zijn", maar zòèkt zich geen genot in de eerste bundels van onbekenden. Een roman, vooral een ultra-realistische of extra-tendentieuze, kan „inslaan". Een eerste verzenbundel wordt in den regel slechts door het Publiek geaanvaard, als de recensenten hem... laat ik 't maar ronduit zeggen: „opdringen".

* * *

Naast mij ligt een *Allerlei* van verzen. Ik zal geen uitvoerige bespreking houden over elken bundel. Ruimte daartoe ontbreekt me. Ook de lust. Met 1905 komt hier een ander aan het woord en ik zou niet graag willen dat èèn dichter kon meenen het slachtoffer te zijn van 't Noodlot, dat zijn werk nog juist in mijn handen deed komen. Daarom geef ik liever een bloemlezing met enkele aanteekeningen.

Dichter te zijn is, in mijn schatting, te behooren tot de allerhoogst begaafden; dichter *te willen zijn* is, in onze dagen, immers ook al reeds heel wat, vooral indien men aanleg toont te hebben om het te worden. Laat ons dus in verschillende bundels naar dichterlijke verzen zoeken! —

* * *

De ouderen gaan natuurlijk voor. Ik begin daarom met Pol de Mont, die een herdruk deed verschijnen van zijn *Lentesotternijen en Twee eerste idyllen.* Hij heeft menig vers herzien en nieuwe liederen aan de eerste verzen uit den bundel toegevoegd.

Ik wil U wel zeggen dat m.i. Pol de Mont, noch hier te lande, noch in Vlaanderen als dichter is geprezen naar zijn verdienste. Hij heeft het ongeluk gehad een geheel nieuwe wijs aan te geven, toen men nog verzot was op de oude en die wijs aan te houden, toen in Nederland ongeveer allen die zich niet van 1880 noemen konden, in den ban werden gedaan. Hij was te oud en te jong. Hij kon het toch waarachtig niet helpen dat hij al frissche, oorspronkelijke liederen zong, alvorens door de aanstaande generatie zou worden vastgesteld, dat zoo iets niet mogelijk was tusschen 1870 en 1880. Menig begaafd kunstenaar komt te laat; Pol de Mont kwam te vroeg... *dans un siècle trop... jeune.* Maar lees nu eens die *Lentesotternijen,* vraagt U eens af in welk opzicht de mooiste versen daaruit minder zijn dan zooveel, dat heden uitbundig wordt geprezen. Ik wed dat ge 't niet zeggen kunt. Pol de Mont is een dier zangers bij de gratie Gods, wier gedachten poëtische gedachten zijn en wier vorm is ontstaan tegelijk met die gedachten. Ik vraag U vergunning om een erg nuchtere vergelijking te maken; een bontwerkersbeeld te gebruiken.

Een dame in een pracht van een pels maakt meer indruk dan een even mooie dame in een lakensch manteltje. Het bont siert de vrouw. Maar het bont kleedt de mooiste vrouw nog lang niet zoo mooi als het dier, waarvan men 't heeft afgestroopt. Den blauwen vos stond de pels nog veel mooier dan zij *de élégante* staat, in *renard bleu* gehuld, omdat de vos in zijn pels geboren — en de dame er alleen maar in gekleed is.

Nu zijn die *Lentesotternijen* van Pol de Mont geboren in den mooien, precies passenden vorm; terwijl heel wat later gekomen, „moderne" dichters, een vorm hebben gevonden en daar passende gedachten in hebben gedaan. Pol de Mont is *van nature* een dichter. Hij heeft geen verzen „gemaakt;" maar hij heeft zijn warm bloed laten zingen die *Lentesotternijen*

Daarom waardeer ik dien bundel zoo zeer en ook zoo menigen anderen bundel van hem, die nog maar eventjes meetelt tegenwoordig.

Ik had het over nieuwe verzen in den bundel en ik wil er één van voor U overschrijven, nml. den *Voordeun:*

De witte Winter die was vergangen,
  lazuren kwam er de Lent weer aan,
met knoppen stond er het woud behangen,
  de blaârkens wachtten, om open te gaan.

'tWas bij het krieken al van den dage,
— heel de aarde was er zoo schoon bedauwd,
dat zonnestralen op de akkers lagen,
ál vanen, ál vlaggen van 't blinkendst goud.

Ons-lieve-Vrouwken, die Bruid vol waarde,
zij lei haar kindje te slapen in 't kruid:
het Paradijs keerde weer op aarde
en al de bloemekens sproten weer uit.

* * *

Albert Verwey is, naar zijn geäardheid, de oudste van hen, die een kwart eeuw geleden jong waren. Hij is de redeneerende dichter, langzaam en bedachtzaam zich uitend, met meer ernst dan temperament en meer bedaardheid nog dan diepte. We kregen van hem een nieuwen bundel, *De Kristaltwijg*. Er is veel pretentieus' in, veel, dat ik onmogelijk mooi kan vinden. In 't eerste vers, hoor ik van stilte, die een luidende bel gelijk wordt; van een *zilveren* kathedraal, van een „englenschaar (die) zingt *in de lucht*, en verder (pag. 15) van een bron, die een bloem ombeekt, van een zang „sterker nu hij bedaart," van een hand, die *trokt* en *ophieft*, van een dichter, die niets is „dan een leegte, een donker en een val".... Ik hoor een sonnet zich inluiden: „'k Zat bij Sint Markus in 't café en schreef," wat verrukkelijk wezen zou voor een parodie. Verbeeld u dat iemand durfde schrijven: 'k Zat in de tram en las Verwey's sonnet"? Het zou niet prozaïscher wezen!

Maar we zouden mooie gedichten zoeken! Ze ontbreken niet in dezen bundel, zeer zeker niet! Verwey is vaak dichter, hoewel lang niet immer, als hij in versen schrijft: Laat mij voor uw overschrijven:

HET WEILAND.

De dagen lengen rustloos, en nu de uur
Pan's uur gelijk wordt, als de boom niet ruischt,
De beek niet schalt, gediert in holen huist,
En al wat leeft één sluimrende Natuur
Voelt in zich leven, heb ik gindsch begruid
Duinpad verlaten en op 't bloemmos tuur
Ik liggend uit mijn schaduw langs de schuur
Waar duiven nestlen, over 't panbekruisd
Dak van de boerderij en 't hoog geboomt,
De wei in waar gehooid wordt: hier en daar
Een man, rood- of blauw-baai-gebroekt, die wet
Of zwaait de zeis, paarden met steevgen tred
Stappen voor den beladen wagen: klaar
Straalt hoog de zon: de lucht is geurdoorstroomd

* * *

Tot de jongeren, die we reeds kennen, behoort C. S. Adama van Scheltema, gelukkig met zijn geloof in het socialisme, waarvan hij zoo gaarne en nu eens naïf, dan weer ietwat pretentieus getuigt. Bij van Looy gaf hij een bundel *Zwerversversen* uit, met enkele lief klinkende liederen. Ik praat zoo van „lief", omdat het forsche accent er bij dezen jongen socialist nog niet voldoend indrukwekkend wil uitkomen. Men hoort, als hij de stem wil uitzetten, dat hem de baard nog in de keel zit. Doch in 't vriendelijke genre slaat hij een sympathieken toon aan.

Wilt ge naar echt mooie, zingende zangen luisteren? Ge vindt ze in dit bundeltje, waaruit ik er u één citeer, een liedje:

AVOND.

De dag wankelt en even
Is alles stil —
Uit het dal van mijn leven
Rijst weer mijn wil.

Ik zie de aarde zoo zuiver,
De nacht begint —
Alles zwijgt — en ik huiver
In de avondwind.

Ben ik wedergeboren
Dit oogenblik? —
O! geen leed gaat verloren.
Geen stille snik.

* * *

Ge moet het hooren, nu, en ook gevoelen, dat Adama van Scheltema een echte, geboren dichter is. 't Zingt in hem, alvorens hij gaat zingen. Maar... hij moge toch vooral niet zijn talent forceeren. Gitaar-liedjes componeert hij heel goed; maar wijzen voor 't kerkorgel met alle registers uitgehaald... komen *misschien* later!

(Slot volgt.)

MADAME LOUISE FRANCE

EDGAR CHAHINE. DOOR A. J. HANKES DRIELSMA.

Onder de jongere kunstenaars, die in forschen volgehouden gang zich hun eigen weg gebaand hebben, die door de kracht en eerlijkheid van hun talent zich in eens hier een plaats veroverd hebben, behoort op 't oogenblik de graveur Edgar Chahine.

Op den laatsten salon heeft de staat een teekening van hem aangekocht en de Société Nationale des Beaux-Arts heeft hem kort geleden als Sociétaire aangenomen.

Het is niet door deze in de afgeloopen weken plotseling over hem gekomen officieele sanctie, dat ik Chahine heb leeren kennen.

't Was dezen winter na afloop van een theater in een rumoerig nachtrestaurant van Montmartre. Bij het gezelschap was ook een vroolijke jonge man, wiens vreemde naam ikniet verstaan had, met een donker, levendig gezicht waarin een mengsel van scherpte en gevoeligheid. Hij was opgewonden, dien avond, zong mee met de muziek, mengde zich dan in eens heftig gesticuleerend in het gesprek, en boeide door de scherpte zijner opmerkingen en den gloed waarmee hij sprak.

Bij het uiteengaan leidden onze wegen denzelfden kant uit en langzaam opwandelend eerst, zetten we ons nog ergens neer in een van de cafés die den nacht door open zijn, en raakten er in een gesprek, zoo'n gesprek waarin men raakt laat in den nacht, waarin men zich warm maakt voor wat men zegt, dingen zegt die ons ter harte gaan, waarin men bijna confidentieel is met iemand dien men nooit te voren zag, maar met wien men veel punten van aanraking voelt en een onmiddellijke sympathie.

Ik beloofde hem op te zoeken en zijn atelier te komen zien. En ik ging ook kort daarop — eigenlijk in 't geheel niet in de verwachting iets goeds of moois te zien, maar enkel geïnteresseerd door dien enthousiasten, sympathieken Armeniër.

Maar in zijn atelier gekomen, boeide mij dadelijk het werk aan de wanden. En in een

„SANS TRAVAIL.

„LES POIDS”

hoek op een ezel stond een klein gravuretje; een rijtuig in den nacht bij een lantaarn; een dame, elegant figuurtje, lichten avondmantel omgeslagen, staat op het punt er in te wippen; chic heer zegt nog iets tegen den koetsier; een klein stukje, maar van treffende licht-impressie en fijnheid.

„LE CROC-EN-JAMBE”

Ik stond verbaasd, verrast. Had ik met een werkelijken kunstenaar te doen? Hij merkte, dat ik verwonderd was in den luidruchtigen soupeur, dien de champagne zoo snel naar het hoofd steeg, plotseling nog zulk een anderen kant te ontdekken; en hij lachte er om en vermaakte zich er mee.

Maar hij merkte ook mijn waardeering en bewondering en hij toonde mij zijn werk Het fijne stukje, dat op den ezel stond was een van de illustraties bestemd voor een werk van Anatole France; voor dat werk had hij verscheidene platen reeds beëindigd, alle van merkwaardig talent en fijnheid. Daar dit werk nog niet verschenen is, bestaat er geen gelegenheid om van die platen reeds afdrukken te geven. Het is ook daarom jammer, omdat juist daarin Chahine nog een kant van het Parijsche leven geeft, die in zijn werk nog weinig vertegenwoordigd is, het elegant-mondaine. Na het verschijnen van het boek zal echter tot het reproduceeren daarvan nog gelegenheid bestaan.

Toch zal, hoop ik, het hier afgedrukte een denkbeeld kunnen geven van zijn talent.

Over zijn leven enkel dit. Edgar Chahine is op 't oogenblik dertig jaar. Hij is volbloed Armeniër, al werd hij toevallig te Weenen geboren, en bracht hij zijn jeugd door te Constantinopel. Op zijn zestiende jaar ging hij voor zijn schilderstudiën naar Venetië. Daar heeft hij onder anderen met de pen bijna alle

de prachtige etsen van Tiepolo gecopiëerd, zonder zich nog bewust te zijn, dat zijn eigen talent hem ten slotte geheel op de fijnst mogelijke instrumenten zou aanwijzen.

Op zijn twintigste jaar is hij te Parijs gekomen en heeft er een jaar enkele ateliers bezocht.

Van het oogenblik af, dat hij er was heeft Parijs hem gegrepen, het leven, de stad, de menschen; de wreede en de lichte kanten, de ellende, de overmoed en de grootheid.

Hoe heeft dit op hem gewerkt, hoe heeft hij zich hier gesteld tegenover dat leven? situaties om ellende of wanhoop dramatisch voor te stellen; daar is hij te veel gezonde, doordringende, analyseerende kunstenaar voor. Hij dramatiseert niet, hij ziet, ziet het in volle scherpte recht in de oogen, en hij doorziet en voelt mede. En hij geeft het — raak, en oprecht, niet in enkel wreede, maar in begrepen waarheid. En 't is het natuulijk gevoelige, humane tegelijk met het analyseerende, doorgrondende, eerlijke in zijn talent, dat vele van zijn werken naast de bewondering, die ze afdwingen als kunstwerken, zoo werkelijk ontroerend doet zijn.

„PORTRAIT D'UN COLLECTIONNEUR"

De scherpte, de doordringende, vorschende kracht, en tegelijk de teedere gevoeligheid, die op zijn gelaat liggen, ze zijn ook de teekenende trekken van zijn karakter en van zijn talent. En als jong en gevoelvol man van zijn tijd is het, door de bekorende, verblindende lichtkant heen, vooral het wreede en tragische van dat leven, dat hem aanvankelijk 't meest werkelijk, 't diepst getroffen heeft. En hij heeft dit gegeven niet met sentimentaliteit of romantisme; geen speciale

Zie zijn „Sans Travail". Zie aandachtig den kop van dien ouden kerel, die voorover in den wind voortsjouwt, nergens heen. Daar is in die oogen, in dien kop heel een verleden, heel een leven; het zoekende zonder hoop om te vinden, het voortgaan, ja, waarom eigenlijk nog voort te gaan en waarheen, hij weet 't niet. Toch niets gewild dramatisch, enkel een visie, sober, maar zoo heel doorvoeld.

Zie ook, „Les poids," de gewichtentilster, die kermis- en straat-scène. Die vrouw in

„LE QUARTIER DES GRANDES CARRIÈRES"

manskleeren, zonder kleeren eigenlijk bijna, zich rekkend, zich overtillend voor dat armzalig, onverschillig, half spottend, half gemeen lachend publiek. Zeer gelukkig van leven en licht is deze ets ook.

't Is nog maar de laatste vier jaren, dat Chahine het schilderen geheel in den steek gelaten heeft, ofschoon zijn schilderijen reeds van den beginne af in den salon niet onopgemerkt gebleven waren.

't Is toevallig, uit afleiding, uit fantasie, dat hij eenige jaren geleden eens het etsen begon. En in eens had hij zijn sfeer gevonden. Zijn scherpe en fijne, doordringende visie wezen hem als 't ware aan op het scherpste en fijnste instrument en eenmaal begonnen heeft hij sedert dien enkel de fijne metalen stift gehanteerd, hetzij als etsnaald hetzij er dadelijk mee in het koper groevende, pointe-sèche, waarin hij vooral uitmunt.

En welk een meesterschap hij als graveur reeds bereikt heeft, toont b.v. een van zijn laatste kleine etsen „Le croc-en-jambe," afgedrukt in de jonge revue: „les Arts de la Vië" van 15 Juni. Twee ruwe worstelende kerels. De een wil den ander over zijn dij achterover krijgen en zoo neersmakken. Maar deze, wankelende, zijn evenwicht verliezende, klampt zich krampachtig vast aan den arm van den ander, zijn gezicht vertrekt van uiterste spanning en van woede over dien gemeenen streek.

Dit kleine etsje is van ongewoon sterke uitdrukking.

Dit meesterschap kondigt zich ook reeds aan in veel vroeger werk. Zoo is de kar met paarden en de omgeving van huisjes en vrouwen en kinderen, treffende weergave van het kwartier „des Grandes Carrières."

Maar vooral in zijn portretten, in zijn koppen, in zijn menschen. Geen wonder. De eigenschappen, die ik als Chahine's kenmerkende noemde, moesten hem wel vooral op koppen, op menschen aanwijzen. Waar valt meer fijne, doordringende analyse te geven, waar meer begrip en gevoel ook, dan bij het weergeven van een mensch. En hij ziet, ontleedt wezen en karakter, speurt na in de fijnste en kleinste trekken. Er bestaat van hem een wondergoed portret van den reeds overleden Belgischen schilder Alfred Stevens. De *Gazette des Beaux Arts* drukte dit voor eenige jaren reeds af. Zeker niet minder goed en misschien nog rijper is een van zijn laatste pointes-sèches, portrait de M. G.... collectionneur.

Hij heeft zich hier niet tevreden gesteld met het portret van M. G.... te maken. Maar in den mensch en in de omgeving heeft hij het ware, het karakter gezien, gevoeld en weergegeven; en het is werkelijk treffend geworden: le portrait d'un collectionneur. Deze pointe-sèche heeft tevens een bijzondere verdienste van zeer goede licht- en stof uitdrukking.

Welk een boeiend, krachtig, in hooge mate uitdrukkingsvol portret is dat van Madame Louise France, de overleden actrice van het „Théâtre Libre", die haar leven door den drank verwoest hebbende en bijna ontoonbaar geworden, de laatste jaren, van haar leven

„CAPELINE"

toch nog op zoo onovertroffen, ontroerende wijze rollen in het „Théâtre Libre" bleef creeëeren. Er is iets slechts in dit gezicht, en toch iets bijzonders, iets krachtigs; tevens ook reeds het moede, het verloopene; men voelt het, het is geen karikatuur en geen wreede charge; dat ligt buiten Chahine; evenmin als in de kermisscène met de gewichtentilster op iets dramatisch gespeculeerd is, zoo ook hier niet. Het is slechts waar en doorvoeld, en als van zelve is juist daardoor, vrouwen van de buitenwijken, toch ook weer in de oogen iet guitigs, iets bijna goeds.

Van kleur, van licht en van uitdrukking is deze pointe-sèche wel bijzonder mooi en geeft geheel een gevoelig en begaafd kunstenaar.

Niet minder geeft dit het zoo in hooge mate bekoorlijke figuurtje „La Bella Rita"; zie dit lief-charmante kopje, het zwarte lint nonchalant in de guitige haren; volg de gevoelige fijnheid der lijnen; het is niets mooi gemaakt, niets expres zoet òf lief gemaakt;

„LA BELLA RITA"

ondanks het slechte, in deze vergane, verwilderde vrouwekop, iets tragisch gekomen.

Twee koppen van jonge vrouwen, zijn ook mooie staaltjes van Chahine's talent van uitdrukking van type en karakter. Capeline, het mooie kindje, dat de haren met smaak en studie gekapt, met een grooten hoed op, zoo nu en dan het mondje wat trekkend boven haar stand, door de straten gaat: en in Marie, het slordige, canaille-achtige, van de liefde- eenvoudig gezien. Eenvoudig zijn visie, de visie van den kunstenaar, die zoowel wat er goed als slecht, wat er lief en wat er valsch is in de menschen doorziet, die er in mee voelt, die het niet expres sterk op den voorgrond stelt, overdrijvend of wreed, maar die het geeft zooals hij 't ziet. Hij helpt den beschouwer niet door hem in een te sterk geprononceerden trek op iets attent te maken. En dit geeft aan zijn koppen die waarheid,

„MARIE"

dit maakt, dat ze bij aandachtige beschouwing van steeds toenemend leven zijn.

Het is iets belachelijks eigenlijk, iets onzinnigs, te willen gaan uitleggen — en geldt dit niet bijna voor alle kunstwerken — wat? er voor moois in zijn werk is, wat voor moois in „de mooie Rita", in „Marie", dat wonderlijk mengsel van vrouw, van canaille, van verdorvenheid, vuilheid en charme bijna; wat voor moois in deze ongewoon krachtige pointe-sèche „La femme au coussin", de slordige, te slordige hoed, waaronder zoo forsch-donker, de kop; gewone kop van een model. Zou het ook niet belachelijk zijn uit te leggen, hoe raak en goed „Les soupeuses" zijn, hoe ontledend, hoe doorzien en tegelijk begrijpend; hoe teekenend, in plaats van wreed, vooral de kopjes zijn; de eene, die uitdagend, hautain, en toch lokkend, lang, elegant, zich „grande dame" maakt; de ander in wit-fronselende stoffen, boa, tulle, Pierrette, die een Pierrot zoekt; beide lachend, vroolijk, maar toch is 't ze ernst, zijn ze „aan het werk".

„LES SOUPEUSES"

Het is dan ook niet met de bedoeling geweest om uit te leggen, wat er mooi was in zijn werk, dat ik de hier afgedrukte stukken besprak. Maar slechts er over sprekende, zooals men zou spreken, onwillekeurig, met iemand dien men goed kent, bij het beschouwen van werk, dat men bewondert en waardeert, er over sprekende tegen Hollanders, die in het buitenland — en zeker niet ten onrechte — den naam hebben een volk te zijn, dat

ST. OUEN

„LA FEMME AU COUSSIN"

ware kunst weet voort te brengen en ook te waardeeren, en dien men, mogelijk voor 't eerst, dit werk voorlegt.

En misschien is men onder het spreken, onder het beschouwen van het werk den kunstenaar zelven er ook in gaan voelen, den jongen kunstenaar, die tot den bloei van zijn kunnen komt, den sympathieken Armeniër met zijn krachtig en fijn talent; den man van zijn tijd vooral ook. Want dat ziet hij in de dingen, in de menschen, den tijd, het karakteriseerende, het levende. En hij weet, dat hij dit is, hij wil 't ook zijn, mensch van zijn tijd, van den tijd waarin hij zich leven voelt, in zijn jonge, sterke kracht, den tijd die hem vormt.

Hij voelt zich staan midden in het levende leven om zich heen, in de stad waar dat leven zich in al zijn vormen, in zijn wreede niet het minst, openbaart.

En hij voelt het, hij wil het geven, hij moet het geven — en zie, hij kan het.

Parijs, Juli 1904.

ZAANDAM.
DOOR G. B. HOOIJER.

Men moet het maar treffen.

Een hel blauw hemeldak over het IJ!

In plaats van de melkachtige luchtlagen boven èn de grijze nevels langs den horizon — het alledaagsche kostuum van dezen mooien kant van Amsterdam — nu hier en daar slechts even een wit wolkje, een dun

nevelvlekje tegen de lucht en verder alles blauw, de hemel en het water.

En ik in het midden daarvan, op de salonboot, met het wandeldek zoo goed als voor mij alleen.

Een jonge Noord-Hollander, met niets bijzonders aan zich, of juister gezegd met dat bijzondere, dat hij nooit ofte nergens voor iets anders dan een Noord-Hollander zou kunnen worden aangezien, en zijn meisje in zwarte japon om het gevulde jonge lichaam en het gouden ijzer en het kanten mutsje op het hoofd.

Neen maar wat een teint, wat een velletje! Om van te watertanden, zelfs in dezen tijd van aardbeiën en room.

Was het geen gansch bijzondere tref?

Vóór mij uit het breede, blauwe water, eventjes gerimpeld door een zacht, zoel briesje, en op ieder rimpeltje terugkaatsend een straaltje van het vroolijke zonnelicht. Donker geteerde, met helder blauwe en rose en groene streepen geverfde schepen kwamen mij daarop te gemoet, met wijd uitgezette bruine en witte zeilen.

Groote zeestoomers met geele schoorsteenen en fijne masten, zwart en wit en rood gekleurde rompen, glimmend koperwerk en sierlijk gebogen davits, waaraan slanke, blanke sloepen hingen, lagen tegen de steigers en kaden tusschen dukdalven en houtvlotten.

Kleine havenbootjes met een pluim van rook en stoom, haastig als mieren, schoten mij voorbij, met spattend wit schuim voor den scherpen boeg en breede, smijdige, als paarlmoer glimmende golfvoren achter zich. En een lange sleep van zolderschuiten, beladen met lichtgeele kisten en stapels blauwe tonnetjes, door een puffend sleepertje uit onzen weg gezeuld, gaf door zijn logge zwarte massa en zijn langzaam drijven een mooie tegenstelling aan het overrijke kleurenspel en het rusteloos beweeg.

Achter mij, tusschen het lang gestrekte, donkere complex van het Centraalstation en de breede groene massa van het Tolhuisgeboomte, tusschen de levendige kaden met lustig versierde pleizier-vaartuigen en de dijken en sluizen en in rij en gelid geankerde aken aan den overkant, de breede, in zonnelicht

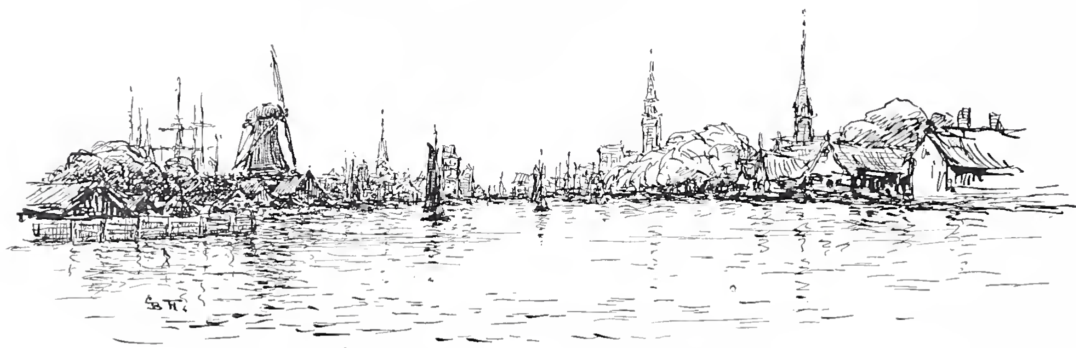
HET IJ.

glinsterende waterweg naar de Zuiderzee, met op het tweede plan een reuzenschip hoog geheven in het dok en een school van sierlijke driemasters en Oost-Indië-vaarders gemeerd aan de werven, en verder weg een wiebeling van masten en boomen en huisjes en zeilen verdoezelend in het verschiet.

Rechts en links de teergroene weilanden.

Bespikkeld waren zij met eenig schoone, glanzend zwarte en stralend witte Hollandsche koeien, gestreept door lange reiën van aaneengezette korenschoven, met hier en daar een hoeve, haar puntig rood dak heffend uit een krans van groen, al verder en verder terugwijkend en verwazend, zoo vlak en plat, zoo recht en eentonig aan den gezichteinder en daar toch ook zoo vol met vlekjes van roode daakjes en spitse kerktorentjes en broekpakje van oud-Hollandschen snit, sprong op me toe en gaf me een adreskaartje voor hôtel De Zon, Westzijde 110. Maar ik ging dadelijk het stadje in, belust als ik was op schilderachtig gedans van kleur en gespeel van lijn, dat ik daar verwachtte. Een paar straatjes door, hoekig en bijna zoo nauw als de Merceria in Venetië en verder langs een langen, slingerenden straatweg, ingesloten tusschen lage houten huisjes met kleine raampjes en roode daken, in de diepe schaduw van zware iepen.

Bijna alle van hout, die huisjes, bijna alle licht groen geverfd en zoo zindelijk, zoo knusjes, met een bloemperkje hier, met wit gekalkte boomstammetjes daar, met een blauw brugje en een wit hekje, en met smalle paadjes en slootjes er tusschen, waarlangs ik

ZAANDAM, HEEL LAAG LIGGEND AAN HET WATER.

hooge molens en lage boompjes en witte zeiltjes en glimmende waterstreepen.

En naast mij dat melkblank snoetje, waar de jongen zoo nu en dan een kus op drukte.

Wel, dan liep er een rilling langs mijn rug en verwonderde ik mij over het koude Hollandsche bloed in dien kerel, want zoowaar, had ik op zijn plaats gezeten met mijn arm om de leest van dat mooie kind, dan had ik er in gebeten in die perziken-wangen, dan had ik, ja ik weet niet wat, maar het was om te duizelen.

Zoo stevende ik aan op Zaandam, heel laag liggende aan het water, onder den hoogen, blauwen hemel, heel geestig spiegelend in het effen, blauwe watervlak, waardoor mijn boot zijn vore trok, vóór zij, met een meesterlijken zwaai, zich vleide tegen den steiger.

Een piccolo in een zwart fluweel ruiten zag op de lage, vlakke weilanden, bezaaid met vee en beplant met molens. Molens en nog eens molens. Soms telde ik er in mijn stukje gezichtsveld maar een stuk of wat, maar daar, waar een huisje ontbrak en een breedere sloot op me toeliep, waren er tientallen en twintigtallen, met de machtige wieken uitstekend boven een spoordijk of oprijzend uit een warreling van roode en blauwe daken, of als redeloos verloren liggend op het ver strekkende sappige grastapijt. Al maar liep ik door, onverzadelijk, al lokte mij aan mijn linkerhand zoo nu en dan een stukje van de breede Zaan, met een lange, hooge ophaalbrug en een paar groote fabrieken met de voeten in het water staande als de paleizen in Venetië aan het Canal Grande. Ik had nog niet genoeg van die leuke geveltjes, die, door de ooghaartjes bekeken, gelijken op den

„.... MET DE MACHTIGE WIEKEN UITSTEKEND BOVEN EEN SPOORDIJK."

spiegel van een schip uit de 16de eeuw, afgeknot puntig van boven, breed op het midden met een rij van kajuit raampjes, smal van onderen met afgekante hoeken. Ik moest nog zoeken naar een nog ruimer uitzicht op die tirailleur-linie van molens, uitgezwermd over het in zonlicht koesterend land, waarover een krachtig windje begon te waaien. Toen ik er eenige schetste noemde de toekijkende jeugd ze mij bij name. „Kaik, nouw teekent ie die, en dat is die." En het werd me, of die molens eigenlijk het zieleleven van het land bevatten, of de enkele vrouwtjes, die mij nakeken over de horretjes, of de enkele mannen, die mij zoo vriendelijk groetten, als zij langs mij heen sloften, maar zoowat half doode dingen waren. En ik dacht me terug in Venetië, waar de paleizen dood zijn maar het volk op de piazza en op de kaden der lagune krioelt, en vergeleek het bij dit, mijn stukje vaderland, waar de nette, groen met witte randen geverfde huisjes met de gezeemde glasruitjes en de kraak zindelijk geplooide gordijntjes, waar de forsche wind vangende molens met hun sterke, zwaaiende armen schijnen te leven en alleen de menschjes gestorven zijn.

Eindelijk vond ik weder een brug en ging ik over het water, daar waar — voor afwisseling met het overheerschende groen — het blauwe huis staat, dragend dien naam in groote letters. Vrij wel overbodig vond ik, want dat het blauw is van top tot teen ziet ieder die oogen heeft. En omkijkend zag ik een grooten, glimmend-groen-koppigen molen met twee hel roode en twee witte wieken, elkaar als waanzinnigen naloopend in de kobalt blauwe lucht boven de klotsende indigo golfjes van den zich hier nog verbreedenden waterplas.

Met die dwarreling van vaderlandsche kleuren in mijn hoofd kwam ik terecht in de koele schaduw van een soort van straat, waarlangs een sloot gegraven is en ieder huisje aan de overzijde daarvan, wegschuilend onder het dichte groen van boomen, zijn eigen bruggetje heeft. En naast zich, ieder zijn eigen slootje, dat voert naar andere slooten en vaarwaters, die glommen als spiegels en heele klubjes molens weerkaatsten. Het grasgroene torentje van een kerk uit de 17e

„LEUKE GEVELTJES."

eeuw was ik al voorbij en een andere grijs houten uit 1640, op een kerk van rooden steen uit 1680, verrees tusschen het bladerdak der linden, en daar kwam ik zoowaar het paartje van de boot weer tegen. Die heldere oogjes en dat malsche gezichtje herrinnerden mij nu, dat toch niet alles dood was aan de Zaan en het, alles bijeen genomen, met vertrouwen aan die twee jonge Hollanders kon worden overgelaten, te zorgen, dat er nog wat nieuw leven bijkomt.

KIJK. NOU TEEKENT JE DIE, EN DAT IS DIE.

„Een lekker dagje," zei ik, met een knipoogje. „Nou hoor," zei de deern en ik snapte, dat zij me snapte.

No. 107 las ik op een deur en no. 110 moest ik hebben. Dus vroeg ik eens hoe dat zat aan een vrouwtje, dat in de verlaten straat groenten kocht van een zittenden groentenman naast een liggenden hond. „Dat hotel is nog wel een kwartier verder, in Zaandam; u bent hier in Koog." Een eindje verderop zou ik misschien zelf wel gemerkt hebben in een andere gemeente verzeild te zijn geraakt. Want daar kwam ik blijkbaar aan een grens, een opening tusschen de huisjes aan beide zijden, een breed water, dicht bezet met molens, en aan een soort molen — kinderkamer of oud-mannetjeshuis.

Niet die maar twee meter hooge molentjes, die de echtgenooten elkaar hier op hun verjaardag present geven, naar ik denk, en die zij plaatsen in hun tuintjes aan den waterkant, om ten minste uit ieder hoekje van hun donkere kamertjes, zoo groot als kajuiten, één namaakmolentje te kunnen zien, als geen der driehonderd echte molens uit hun omgeving binnen hun gezichtsveld mocht vallen. Ook spreek ik niet van die, de musschen maar matig verschrikkende ratelaarmolentjes en die kleine windwijzertjes, die men overal vindt.

Ik heb het over molens, wel klein van postuur, maar toch groot genoeg om mannendienst te hebben gedaan. Doch de een miste een wiek, — die had hij weggegooid, vertelde me een boerin — de ander een deur, een derde had een afgezakten rondgang; in hun omgeving stonk het naar mest en naar modder. Het was de achterbuurt, de rommelkamer van oude molens. En, ze stonden op hooge, vierkante huisblokken en geleken ook op armlastige weeskinderen in een tafelstoel.

Niet ver van dit kerkhof vond ik no. 110, de Zon, de Zaansche, waarboven juist in het Zenith de heusche stond.

Daar zat ik, natuurlijk aan de Zaan, kijkend hoe de stijve, bont geverfde huisjes, de roode pannen daken, het dichte loof der boomen weerspiegelden in het water. En als ik mij omdraaide en met mijn hoofd naar beneden onder mijn stoel doorkeek, dan trilden die huisjes, en daken en boomen, van louter pret over de bewegenloosheid van hun schijnbaar reflex.

Ja, dat is het leuke van het mooie stadje aan de Zaan. Het staat met een effen, preutsch gezichtje voor haar spiegel van water, maar kijkt men het daarin aan, dan glimlacht het kokette nest.

„.... GELEKEN OOK OP ARMLASTIGE KINDEREN IN EEN TAFELSTOEL."

De schilder Bisschop wist wel wat hij deed. Eerst schildert hij een blond, blank Hollandsch meisje in nationaal kostuum. Mooi is het kind en mooi is het werk. Daarbij blijft het. Maar dan teekent hij een spiegel tegen den wand en laat de gouden kap en de witte kant en de ronde blozende wangen daarin weerkaatsen, en ziet, dan wordt zijn boerinneke in eens de personificatie van ons heerlijk mooi vaderland.

Over het wiebelend spiegelvlak, dat voor me ligt, glijden kleine, kleurige roeibootjes, waarin Zaansche juffertjes uit „visitie varen" gaan het plechtige, oude geuzenlied van Marnix van St. Aldegonde.

Toen ik stond op de hooge sluis, waar het Zaansche leven zich concentreert, op de plaats waar Napoleon gestaan heeft en het uitsprak, dat het grootsch was, wat hij zag, toen voelde ik, met trots, in mijn Hollandsch hart, dat die groote kenner van landen en volken gelijk had.

De breede Zaansche waterweg met zijn kleine woningen, gezonde boomgroepen en rijen van molens, slingerde daar voor mij uit. Een der vele slagaderen van het land mijner vaderen.

Al loopt dat water traag en opgehouden

„HET STAAT MET EEN PREUTSCH GEZICHTJE VOOR HAAR SPIEGEL VAN WATER."

Een groot bruin schip met uitgespreide donkere zeilen drijft rakelings langs mij heen, en ik wijk even terug om niet gebeten te worden door den witten keeshond, die heen en weer holt door het gangetje langs boord en blaft als een bezetene.

En in de verte komt een stoomboot aanstevenen, vol geladen met schoolkinderen, wier witte schortjes wapperen in den wind. En over het water klinkt met hooge stemmetjes

door dammen en sluizen, evenals het bloed in de aderen der Hollanders, toch loopt het en leeft het en voert het die machtige Oostzeevaarders binnen, die daar, rechts van mij, in de houthavens hun vrachten laden en lossen. En achter mij, over de kabbelende watervlakte, doemt Amsterdam op aan den horizon, het hart van Holland, waarvan de langzame, rustige polsslag gevoeld wordt over gansch den aardbol.

„. . . . IN DE HOUTHAVENS HUN VRACHTEN LADEN EN LOSSEN.

Onze wateren zijn niet op te zweepen tot bruischende stroomen. Ons lage land is niet op te heffen tot alles overheerschende bergen. De kweekbedding is te klein om mannen te teelen als een Peter de Groote en een Napoleon. Onze groote mannen, onze Jan Pieterszoon Koen, onze Rembrandt kwamen uit kleine huisjes en molens. Hun spelen was varen en de wind hun kameraad.

Zoolang Nederland blijft het lage land van water en wind, waarover de hooge, witte wolken drijven en de vochtige nevels zweven, dat schaterlacht in zonnelicht en somber blikt in dikken mist; dat zijn zonen de roeispaan drukt in de vuist en het penseel legt tusschen de vingers; dat het frissche rood schildert op de blanke wangen van zijn dochters, en huiselijkheid en ernst legt in haar hart, zoolang zal Holland blijven wat het was, en voor een Koen en een Rembrandt een van Heutsz en een trio van Marissen voortbrengen.

En daarmede mogen wij voorloopig tevreden zijn.

DE MAARSCHALKEN VAN FRANKRIJK ONDER HET EERSTE KEIZERRIJK. DOOR C. F. GIJSBERTI HODENPIJL.

(Slot.)

De maarschalken die echter na de oprichting van het Keizerrijk successievelijk door Napoleon tot deze hooge waardigheid benoemd werden, waren:

I. Claude Victor Perrin, Hertog van Belluno, geboren te Marche (Vosges) 7 December 1764, trad in 1781 als gewoon soldaat in dienst en klom tot de hoogste rangen op, zoodat hij reeds in 1797 Divisie-Generaal werd, in welke hoedanigheid hij in Italië de Pauselijke troepen bij den Senio versloeg, Ancona veroverde en daardoor den Paus tot den vrede van Tolentino noodzaakte. Van 1797—'99 voerde hij het bevel in de Vendée, streed daarna weder met onderscheiding in Italië en voerde van Augustus 1800 tot Februari 1804 het opperbevel over de troepen der Bataafsche Republiek. Tijdens hij dit com-

NAPOLEON I TOT ERFELIJK KEIZER DER FRANSCHEN UITGEROEPEN DEN 18EN MEI 1804,
GEKROOND DEN 2EN DECEMBER D. A. V.
[GRAVURE NAAR ISABEY. COLLECTIE VAN STOLK TE ROTTERDAM].

PERRIN.

mando bekleedde trad hij te 's Gravenhage in het huwelijk met mejuffrouw Vosch van Avesaet. *)

De Bataafsche armee, in welker gelederen toen vele Franschen dienden, verkeerde in een vervallen toestand en Victor, hoewel een dapper krijgsoverste, was niet de rechte man om zulk een gewichtig commando te voeren. Toen hij in zijn bevelhebberschap werd opgevolgd door den Generaal Marmont, was diens eerste werk om verbetering en herziening in dat leger te brengen. †)

Victor nam met onderscheiding deel aan den veldtocht in Pruisen, zoodat Napoleon hem op het slagveld bij Friedland tot maarschalk benoemde [13 Juli 1807]. Na gedurende 15 maanden Gouverneur van Berlijn geweest te zijn voerde hij van 1808—'12 met afwisselend geluk het bevel over het eerste corps in Spanje. In 1812 volgde hij het groote leger tot Smolensk en dekte den overtocht aan de Beresina.

Aan den veldtocht van 1813 en 1814 nam Victor eveneens deel, doch werd van zijn commando ontheven, toen hij in Februari 1814 de bezetting van de brug van Montereau verzuimd had.

Na de eerste restauratie werd Victor Gouverneur van de 2[de] militaire divisie. Hij volgde Lodewijk XVIII gedurende de 100 dagen naar Gent en werd na de 2[de] restauratie Generaal-Majoor der Garde, Minister van Oorlog van 1821 - '23 en pair van het Rijk. Als Fransch gezant te Weenen benoemd, moest hij zich van de Oostenrijksche Regeering laten welgevallen deze zijn in 1808 toegekende titel van Hertog van Belluno niet wilde erkennen Hij overleed in 1841 te Parijs.

II. JACQUES ETIENNE JOSEPH ALEXANDRE MACDONALD, Hertog van Tarente, geb. te Sedan (Ardennes) 17 November 1765 was uit een Schotsch geslacht gesproten. In 1785 kreeg hij een Luitenantsplaats bij het legioen van den Generaal de Maillebois in dienst der Vereenigde Nederlanden, dat in drie korpsen verdeeld, te Nijmegen, Arnhem en den Bosch garnizoen hield. Na de ontbinding van dit legioen trad Macdonald in 1787 als kadet in Franschen dienst. Als ijverig voorstander der nieuwe orde van zaken, door de omwenteling voortgebracht, juichte hij met geestdrift de overwinningen der Fransche vanen toe en deelde onafgebroken in de gevaren der omwentelingsoorlogen. Na den veldslag van Jemappes, zag hij zich tot Kolonel benoemd. In 1793 werd hij Brigade-Generaal en voerde in dien rang, onder de bevelen van Pichegru, de voorhoede aan van het Noorderleger. In het volgende jaar bewees hij gewichtige diensten bij de verovering van ons vaderland, en was o. a. een der eersten die onder het vuur der batterijen van Nijmegen over de Waal trok. Ter belooning van zijn verschillende roemrijke wapenfeiten der campagne van 1794—'95 werd hij tot Divisie-Generaal bevorderd. In dien rang verwierf hij zich eerst aan den Rijn en vervolgens in Italië grooten militairen roem. In

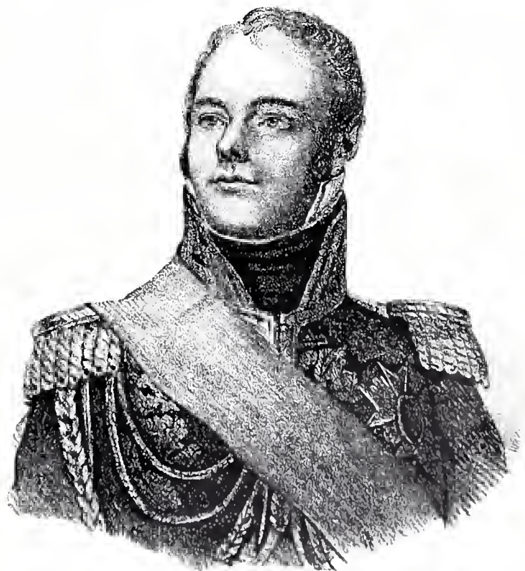
*) In den Huwelijkslegger loopende over de jaren 1800—'03 en berustende op het gemeente-archief te 's Gravenhage staat onder *5 Juni 1803:*

In margine staat: Getrouwd den 26 Junij 1803 door Mrs. L. J. Blok en M. J. Pauw Schepenen van den Haage als Commissarissen en den Secretaris Mr. J. A. J. Carré.	CLAUDE VICTOR PERRIN, Divisie-Generaal in dienst der Fransche Republicq, geboore te Lamarche, departement des Vogues met WILLEMINA JULIANA VOSCH VAN AVESAET j. d. geb. te 's Hertogenbosch en beide woonende alhier.

†) Verg. Mémoires du Duc de Raguse. Paris 1837. Tome V.

1798 werd hij Gouverneur van de Rom. Staten en verving in 1799 Championnet in het opperbevel te Napels. Na de Oostenrijkers bij Modena geslagen te hebben leed hij aan de Trebbia een beslissende nederlaag. Als commandant van Versailles ondersteunde hij Bonaparte op den 18den Brumaire en nam vervolgens aan den veldtocht van 1800 deel. Toen het proces tegen den Generaal Moreau aanving (Februari 1804) omhelsde Macdonald met warmte de verdediging van zijn ouden wapenbroeder. De ijver waarmede hij zich de zaak van zijn ongelukkigen vriend aantrok, was oorzaak van de ongenade waarin hij verviel en dat hij niet onder de Generaals begrepen was die, bij het stichten van het Keizerrijk, tot maarschalk verheven werden. Deze onrechtvaardigheid drukte hem geenszins neder. Hij ging op het land wonen, tot hij in 1809 door den Keizer teruggeroepen en aan het hoofd eener divisie van het leger van Italië onder de bevelen van Prins Eugène gesteld werd. De vereeniging van Eugène met het groote leger besliste de overwinning van Wagram. In het hevigst van het gevecht doorbrak Macdonald met 2 divisiën het centrum van het Oostenrijksche leger. Den dag na dien tweedaagschen slag (5—6 Juli 1809) begaf Napoleon zich naar Macdonald's troepen die hij gelukwenschte met hun behaald succes en omhelsde daarop hun bevelhebber voor het front onder het uitspreken der woorden „Soyons amis désormais," waarop Macdonald liet volgen „Oui, à la vie, à la mort!" Vervolgens sprak de Keizer: „Ge hebt u zeer onderscheiden en mij groote diensten in dezen veldtocht bewezen, waarom ik u op de plaats van den slag zelve, waarvan u het grootste deel der overwinning toekomt, benoem tot maréchal *de France;* dit laatste woord sprak hij in stede van *d'Empire.* *) De officieele datum dezer benoeming was 12 Juli 1809.

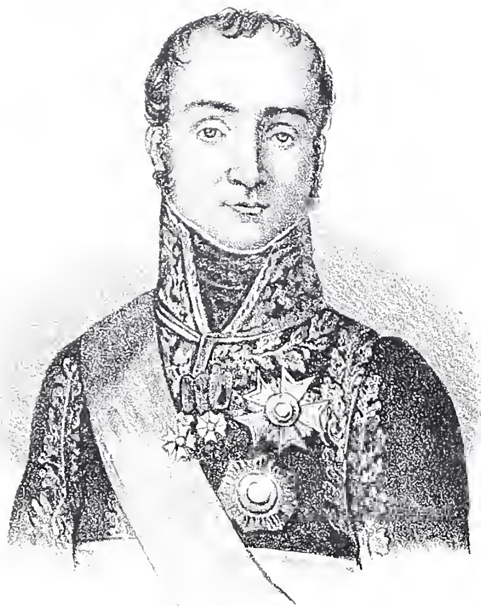
Na dezen veldtocht werd Macdonald het bestuur over Stiermarken opgedragen, alwaar hij een strenge krijgstucht onder zijn troepen wist te bewaren en zich de achting en de erkentelijkheid der inwoners voor altijd verzekerde. Bij zijn terugkomst te Parijs, in 1810, schonk Napoleon hem den titel van Hertog van Tarente. Vervolgens streed hij in Spanje; daarna voerde hij in 1812 het 1ste legerkorps tegen Riga aan, woonde in 1813 de veldslagen van Lützen en Bautzen bij en werd bij Katzbach door Blücher geslagen. Hij onderscheidde zich in den veldtocht van 1814 en bevond zich te Fontainebleau bij den Keizer toen deze zijn afstand onderteekende. Het afscheid dat tusschen Napoleon en Macdonald plaats greep was treffend en als aandenken vereerde de Keizer hem een fraaie Turksche sabel. Van zijn eed alstoen ontslagen zond hij aan het Voorloopig Bewind zijn toestemming tot de herstelling der Bourbons. Lodewijk XVIII benoemde hem tot pair en bij den terugkeer van Napoleon vergezelde hij den Koning in den nacht van den 19den op den 20sten Maart op zijn vlucht tot aan Menen. Na de tweede restauratie werd hij kanselier van het Legioen van Eer en na de Juli-omwenteling onttrok hij zich geheel aan alle openbare betrekkingen. Hij overleed op zijn kasteel Courcelles bij Guise den 24sten Sept. 1840.

MACDONALD.

III. CHARLES NICOLAS OUDINOT, Hertog van Reggio, geb. 25 April 1767 te Bar-Sur-Ornain (Meuse), was een brouwerszoon, die door Napoleon *le Bayard de l'Armée* werd

*) Souvenirs du maréchal Macdonald, Duc de Tarente. Paris 1892, p. 162.

OUDINOT.

genoemd, toen deze hem in 1808 aan den Czaar van Rusland voorstelde. Hoewel de jeugdige Oudinot voor den handelstand bestemd was begaf hij zich, door een onweerstaanbare neiging voor den krijgsdienst gedreven, op 16 jarigen leeftijd in dienst, doch nam op verlangen zijner ouders in 1787 zijn ontslag. Hij stond met geestdrift de zaak der omwenteling voor, werd in 1791 commandant van een vrijwilligersbataljon, in 1793 Kolonel, en in 1794 wegens zijn roemrijk gedrag bij Kaiserslautern Brigade-Generaal. In 1799 had hij, als Divisie-Generaal, een werkdadig aandeel in de overwinning van Zürich, het schoonste wapenfeit uit de luisterrijke loopbaan van Masséna. In dezen reuzenstrijd die het krijgsgeluk van Suwarow vernietigde en Frankrijk van een vijandelijken inval redde, ontving Oudinot een kogel in de borst. Na zijn genezing was hij chef van den Generalen Staf bij Masséna gedurende het beleg van Genua en in 1800 chef van den Staf van het leger in Italië. Bonaparte vereerde hem met een eeresabel en een der stukken geschut door dezen onderbevelhebber aan de Mincio op de Oostenrijkers veroverd. Toen Napoleon in 1805 het schoone keurkorps van 16,000 man grenadiers gevormd had kreeg Oudinot het bevel hierover. Door Napoleon werd Oudinot met gunstbewijzen overladen. Na den vrede van Tilsit verhief de Keizer hem tot Comte de l'Empire (1808), en stelde hem tot Gouverneur van Erfurt aan. Na den slag bij Wagram benoemde Napoleon hem tot maarschalk — 12 Juli 1809 — en in 1810 tot Hertog van Reggio. In laatstgenoemd jaar moest hij Holland bezetten welke moeilijke taak hij met den meesten tact volbracht. Bij zijn intrede te Amsterdam (4 Juli 1810) was de Minister van Oorlog Cambier met de pijnlijke opdracht belast om de hoofdstad in handen van het Fransche gezag te stellen, doch deze kon zijn verdriet niet verkroppen dat onze kleine trotsche natie die zoovele eeuwen zijn vrijheid met kracht gehandhaafd had, uit de statenrij verdween. Cambier weende toen hij den maarschalk tegemoet ging doch Oudinot de moeilijke positievan den Minister ten volle beseffende zeide hem de hand drukkende, onbevangen: „Voyons monsieur Cambier, ne pleurez pas ainsi, car par ma foi, j'en ferais autant et nous serions ridicules tous les deux." *) Het gedrag van den maarschalk werd door geheel Holland goedgekeurd en Amsterdam besloot hem met een eeredegen met diamanten greep te begiftigen waarvan de kosten de 25,000 francs niet mochten overschrijden. †) Deze kostbare degen droeg het opschrift: „Duci Regienci viro fortissimo gratia civitas Amsterodamensis." §)

Oudinot nam deel aan den Russischen veldtocht, werd den 17den Aug. 1812 bij Polotsk zwaar gekwetst en moest toen het bevel over zijn korps aan St Cyr afstaan. In den veldtocht van 1814 werd hij voor de 23ste maal gewond. Oudinot bleef Napoleon getrouw ter zijde en verliet hem eerst toen de Keizer naar Elba vertrok, waarna hij zich aan de zaak der Bourbons verbond.

Hij overleed den 13den September 1847 als Gouverneur van het „Hôtel des Invalides" te Parijs.

IV. Auguste Fredéric Louis Viesse de Marmont, Hertog van Ragusa, geboren te

*) C. Stiegler—Recits de guerre et de foyer. Le maréchal Oudinot. D'après les souvenirs inédits de la maréchale. Paris 1894.

†) Vergel. hierover mijn artikel in „Navorscher" 1897.

§) Journal de marche du grenadier Pils (1804—1814). Paris, Paul Ollendorf 1895. Pils was de oppasser van Cudinot.

Chatillon-sur-Seine (Côte d'Or) 20 Juli 1774, nam aan de meeste veldtochten van Napoleon met onderscheiding deel. Op 15-jarigen leeftijd trad hij als Luitenant bij de infanterie in dienst, ging in 1792 bij het wapen der artillerie over. Hij maakte den Egyptischen veldtocht mede en werd na den slag bij Marengo, tot Divisie-Generaal bevorderd, en vervolgens tot Inspecteur-Generaal der artillerie. Van Februari 1804 tot September 1805 voerde hij het opperbevel over de Fransch-Bataafsche armee, welke hij in 1804 in een kamp op de heide nabij Zeist vereenigde en de bekende pyramide van Austerlitz liet opwerpen. Hierover zegt hij o. a. in zijn gedenkschriften: „Ik kwam op het denkbeeld, om een blijvend monument op te richten dat het nageslacht in volgende eeuwen aan ons verblijf op deze vlakte zou herinneren en tevens de overwinningen zou vereeuwigen door welke Frankrijk en zijn bevelhebber de Fransche wapenen zoo beroemd hebben gemaakt." *)

Zijn gelukkigste wapenfeit is dat toen hem na den slag van Wagram het bevel over een der voorhoeden van het groote leger werd opgedragen hij daarmede de Oostenrijkers eerst te Poysdorf en daarna te Znaïm achterhaalde, alwaar hij op den 10den en den 11den Juli (1809) streed en de voorslagen van Aartshertog Karel ontving. Na deze gewichtige gebeurtenis meldde Marmont zich bij Napoleon aan in de verwachting dat deze hem met een vleiend woord welkom zou heeten en hem tot maarschalk verheffen. Maar de Keizer ontving hem met gefronste wenkbrauwen en verraste hem in plaats van met een vleiend gezegde, met de woorden: „Vous avez manoeuvré comme un huître." †)

Marmont trok zich dit zeer aan en kwam ontsteld in zijn hoofdkwartier terug. In den avond van dienzelfden dag (12 Juli 1809) mocht hem echter de heugelijke tijding bereiken dat de Keizer hem den lang begeerden maarschalksstaf had toegekend,

Marmont zag zich vervolgens tot Gouverneur-Generaal der Illyrische provinciën (Istrië, Ragusa en de beide Kroatiën) aangesteld. Gedurende zijn bestuur over die landen, welks voorspoed en welvaart hem onafgebroken bezig hielden, werden Marmont's administratieve bekwaamheden, onbaatzuchtigheid en stipte eerlijkheid ten zeerste gewaardeerd.

Van 1810 – 1813 streed hij in Spanje waar hij een zware verwonding ontving. Toen de veldtocht van 1813 werd aangevangen, waren zijn wonden nog geenszins geheeld, doch hij verzocht desniettemin om deze campagne mede te maken en kreeg het bevel over het 6de legerkorps. In den volgenden veldtocht streed hij met taaie volharding doch werd bij Laon geslagen en trok op Parijs terug. De hoofdstad werd door hem en Mortier met heldenmoed verdedigd totdat alle tegenstand vruchteloos bleek. Daarna onderwierp hij zich aan het nieuwe Bestuur, welke handelwijze door de publieke opinie hevig werd gelaakt, daar Napoleon nog een poging had willen doen Parijs door een coup de main te verrassen waarin hij toch naar alle waarschijnlijkheid niet geslaagd zou zijn en nu genoodzaakt was te abdiceeren. De Bourbons overlaadden Marmont met gunstbewijzen. Tijdens de honderd dagen vertoefde hij te Aken en na de tweede restauratie benoemde Lodewijk XVIII hem tot pair en Generaal-Majoor der Garde. Mislukte speculatiën in mijnen noopten Marmont later een geldelijken bijstand aan Koning Karel X te vragen. Drie jaren onder-

MARMONT.

*) Mémoires du Duc de Raguse, Paris, 1857, tome II, p. 235.

†) Mémoires de la Duchesse d'Abrantès. Bruxelles, 1832, tome II, p. 549–550.

steunde de Koning hem en toen de Julirevolutie, in 1830, uitbrak volgde hij zijn vorst in ballingschap met schulden belast en miskend door het Fransche volk. Gedurende dien tijd was Weenen zijn verblijfplaats en gaf hij aldaar eenigen tijd Napoleon's zoon, den Hertog van Reichstadt (geb. 1811, overl. 1832), onderricht in de krijgsgeschiedenis. Ook schreef hij in die dagen zijn „Mémoires" die getuigen van zijne opmerkingsgave en wetenschappelijken zin. Den 2den Maart 1852 stierf de maarschalk te Venetië in den ouderdom van ruim 77 jaren en den 6den Mei d. a. v. werd zijn stoffelijk overschot in het familiegraf bij zijn geboorteplaats plechtig bijgezet.

V. Louis Gabriel Suchet, Hertog van Albufera, werd den 2den Maart 1770 geboren te Lyon, waar zijn ouders tot den deftigen burgerstand behoorden. Hij was voor den koophandel opgeleid, maar weldra opende de omwenteling hem een loopbaan, die hem tot den hoogsten militairen rang zou voeren. In 1792 nam hij dienst in een dier bataljons,

SUCHET.

waaruit zoovele beroemde Generaals te voorschijn kwamen. Ná te voren in de lagere rangen een werkzaam aandeel in de eerste veldtochten der omwenteling gehad te hebben legde hij de grondslagen van zijn krijgsroem in het leger van Italië. Gedurende dien vermaarden veldtocht waarin Napoleon zich, binnen weinige maanden deed kennen als een der grootste veldheeren, onderscheidde hij zich als bataljons-chef bij Laono, Dego, Castiglione en Rivoli. In 1798 kreeg hij den rang van Brigade-Generaal, werd Chef van den Staf van Joubert, en diende na diens dood onder Moreau en vervolgens onder Masséna. Hij had een luisterrijk aandeel aan de veldslagen van Ulm, Austerlitz en Jena. In 1808 werd hij tot Comte de l'Empire verheven. Tegen het einde van datzelfde jaar zond Napoleon hem naar Spanje, waar hij door geestkracht en vastheid van wil menigen hinderpaal te boven kwam. Na iedere overwinning beijverde hij zich om er de vruchten van te verzekeren, door het nemen van doeltreffende administratieve maatregelen en het betoonen van een rechtvaardigheid en gematigdheid, die hem de achting aan de zijde der Spanjaarden deed verwerven. Gedurende de jaren 1808—1814, die hij in Spanje doorbracht, werd hij achtereenvolgens Generaal „en Chef," Maarschalk — 8 Juli 1811 — ter belooning voor de verovering van Tarragona Hertog van Albufera — 1813 —, Kolonel-Generaal van de garde en opperbevelhebber der beide legers van Aragon en Katalonië. Toen Napoleon hem na een afwezigheid van zeven jaren terug zag, ontving hij hem met deze woorden: „Maarschalk Suchet, ge zijt *groot* geworden, sedert ik u de laatste maal gezien heb." *) Later heeft hij ditzelfde gevoelen uitgedrukt toen hij als balling op St. Helena zeide: „Suchet was iemand bij wien geest en karakter op een bewonderenswaardige wijze waren toegenomen." †) Na 's Keizers val schaarde Suchet zich aan de zijde van de Bourbons en werd tot pair benoemd. Gedurende de honderd dagen verklaarde hij zich weder voor den Keizer, kreeg daarom na de tweede restauratie geen aanstelling doch werd door Lodewijk XVIII in 1819 in zijn waardigheid als pair hersteld. Hij overleed nabij Marseille den 3den Januari 1826.

*) Mémoires du maréchal Suchet duc d'Albufera. Paris 1828, p. XLIIJ.

†) Extrait du Mémorial de St. Hélène, II, p. 19.

VI. Louis Gouvion, markies de Saint Cyr, geboren 13 April 1764 te Toul, wijdde zich eerst aan het schilderen van miniaturen, waarin hij zich gedurende de jaren 1782 en 1783 te Rome bekwaamde, doch trad tijdens de Revolutie in dienst. In 1798 na vier jaren te voren tot Divisie-Generaal te zijn opgeklommen, werd hij met het bevel over het leger te Rome belast, welke post hij wegens oneenigheid met het Directoire spoedig moest nederleggen. Vervolgens streed hij in Duitschland, Italië en Spanje, waarna hij in 1801 te Madrid als gezant in de plaats van Lucien Bonaparte werd aangesteld. Bij het oprichten van den Keizerstroon zag hij zich tot Kolonel-Generaal der kurassiers benoemd. Gedurende den veldtocht van 1807 streed hij in Pruisen en Polen en kreeg, na in 1808 tot Comte de l'Empire te zijn verheven, in datzelfde jaar het bevel over een korps in Spanje. De beschuldiging dat hij de belegering van Geronna (1809) niet krachtig genoeg had doorgezet en andere grieven die men ten onrechte tegen hem aanvoerde, noopten hem het leger te verlaten zonder zijn opvolger maarschalk Augereau af te wachten, hetgeen tengevolge had dat hij tot April 1811 arrest op zijn landgoed kreeg. In 1812 trok hij met het korps van maarschalk Oudinot naar Polotzk. Gedurende zijn verblijf aldaar bleek het hoe zijn passie voor het vioolspelen hem kon beheerschen. In het Jesuïtenklooster waar hij zijn intrek genomen had, offerde hij vele dagen en een gedeelte zijner nachtrust aan het vioolspelen op waarvan slechts de noodzakelijkheid om den vijand te lijf te gaan hem kon afleiden. Na de verwonding van Oudinot kreeg St. Cyr het bevel over diens korps en toen Napoleon St. Cyr's bloedige overwinning voor Polotzk vernam zond hij hem — 21 Aug. 1812 — den maarschalkstaf. In plaats nu St. Cyr van de gelegenheid gebruik maakte om zich aan zijn troepen te vertoonen, leefde de nieuw benoemde maarschalk in de grootst mogelijke afzondering. Niemand kon bij hem toegelaten worden, tengevolge waarvan hij door zijne soldaten den bijnaam verkreeg van *le hibou.* *) Bij de noodlottige retraite uit de Russische sneeuwvelden werd hij zwaar gewond. Na zich in den slag bij Dresden in 1813 te hebben onderscheiden, bleef hij aldaar met zijn korps achter doch moest zich met 16,000 man in krijgsgevangenschap begeven,

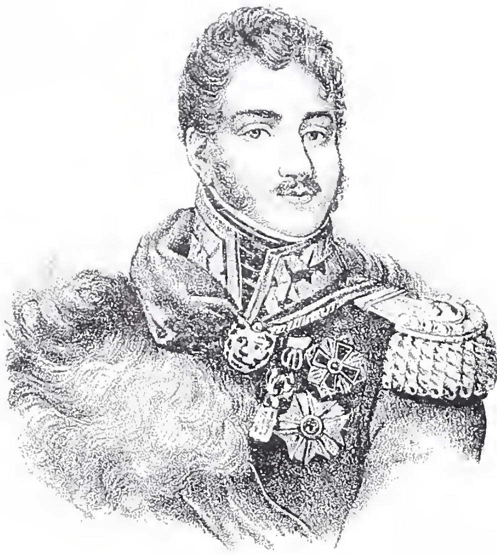

GOUVION ST. CYR.

waaruit hij eerst na de restauratie ontslagen werd. Lodewijk XVIII die hij gedurende de honderd dagen trouw bleef, verhief hem tot pair en daarna tot markies Hij overleed in 1830 op een reis tot herstel zijner gezondheid naar de Hyerische eilanden.

VII. Jozef Antoni vorst Poniatowski sproot uit een familie in Polen, die haren oorsprong uit het oud Italiaansche geslacht der Torelli afleidt. Hij werd den 7[den] Mei 1762 te Warschau geboren, trad reeds vroegtijdig in dienst, organiseerde in 1789 als Generaal-Majoor het Poolsche leger, onderscheidde zich zeer onder het bestuur van Kosciuszko gedurende de beide belegeringen van Warschau, wees na de overgave dezer stad de eervolle aanbiedingen van Katharina II en Paul I om in Russischen dienst te treden van de hand. Tijdens de samenstelling en vestiging van het Groothertogdom Warschau, welke gebeurtenis de vaderlandslievende hoop der Poolsche natie wederom deed ontwaken, leefde hij als een stil burger op zijn landgoederen in de nabijheid der hoofdstad van Polen. Poniatowski trad vervolgens andermaal in

*) Mémoires du général Baron de Marbot. Paris 1891, tome III, p. 125.

PONIATOWSKI.

dienst van zijn vaderland en werd tot Minister van Oorlog benoemd. In 1809 verdedigde hij het hertogdom tegen de Oostenrijkers en voerde drie jaren later bij den tocht naar Rusland, het opperbevel over het Poolsche leger. In den slag bij Leipzig — 16—18 October 1813 — bedreef hij wonderen van dapperheid en werd door Napoleon tot Maarschalk van het Keizerrijk verheven. *) Den 19den October gelastte de Keizer hem om den terugtocht van het gedecimeerde Fransche leger te dekken. Hij verzamelde toen al zijn Polen, besloten om den vijand die al meer en meer oprukte, tegen te houden. Aan beide zijden van den Elster vertoonde zich reeds vijandelijke troepen, toen Poniatowski met een klein gevolg aan den oever dier rivier verscheen. De eenige brug over die rivier vernield vindende, wierp Poniatowski zich in weerwil van zijn reeds bekomene wonde met zijn paard in den stroom, alwaar hij een noodlottigen dood vond. Zijn lijk, 24 Oct. door Saksische visschers teruggevonden, werd gebalsemd en naar Warschau vervoerd. In 1816 gaf Keizer Alexander vergunning dat het gebeente in de kerk van Krakau bij de Koningen en helden van Polen werd bijgezet.

In den tuin van Reichenbach bij Leipzig is op de plaats, alwaar Poniatowski zich in de rivier stortte een gedenkteeken voor hem opgericht. Hij liet een natuurlijken zoon na, die in 1790 was geboren.

VIII. Emanuel markies de Grouchy, geboren te Parijs den 23sten October 1766 werd op 20-jarigen leeftijd Luitenant bij de Garde du Corps, en zag zich in 1792 tot Brigade-Generaal bevorderd. Daar hij van adel was moest hij, bij het uitbreken der omwenteling, het leger verlaten, doch keerde weldra daarin terug, werd in 1795 tot Divisie-Generaal benoemd en voerde in 1798 het bevel over een divisie van het Italiaansche leger. In den slag bij Novi (1799) werd hij zwaar gewond en gevangen genomen, maar in 1800 uitgewisseld. Hij nam voorts met roem deel aan de veldslagen bij Hohenlinden, Eylau en Friedland. Na voor korten tijd in 1808 in Spanje gediend te hebben, werd hij in 1809 tot Comte l'Empire verheven en bij het Italiaansche leger onder Prins Eugène geplaatst dat aan den slag bij Raab deel nam. Niet minder onder-

GROUCHY.

scheidde hij zich in den slag bij Wagram en in den Russischen veldtocht van 1812. Van April tot December 1813 was Grouchy non-actief en werd daarna belast met het opperbevel over de cavalerie van het groote leger.

*) Aangaande de dagteekening zijner benoeming staat in de „Galerie des Maréchaux de France". par Ch. Gavard, Paris W 39, alleen aangegeven „en Octobre 1813".

Na de restauratie werd hij verbannen doch mocht in Januari 1815 weder naar Frankrijk terugkeeren. Bij den terugkeer van Napoleon koos hij diens partij en nam den Hertog van Angoulême gevangen die zich aan het hoofd eener legermacht in de zuidelijke provinciën van Frankrijk had gesteld welke tot den Keizer overliep. Door Napoleon werd de Hertog weder edelmoedig ontslagen en verhief Grouchy tot maarschalk welke waardigheid, waarvan de officieele dagteekening onbekend is, hij gedurende de honderd dagen bekleedde, doch waarin hij den 1sten Aug. 1815 werd gesupprimeerd. *) Men heeft de schuld van het verlies van den slag van Waterloo waar hij het opperbevel over de reserve cavalerie voerde op hem geworpen, daar hij hoewel het aanhoudend kanonvuur bij Waterloo vernemende niet derwaarts trok, maar zich naar Wavre begaf. Hij meende echter zich aan Napoleon's bevelen te moeten houden, en zonder alle instructiën gelaten trok hij na de behaalde overwinning bij Wavre, bij het vernemen der nederlaag van Waterloo naar Namen. Grouchy werd vervolgens andermaal verbannen, vertrok naar N. Amerika, doch ontving in 1819 verlof om in Frankrijk terug te keeren. Zijn rang van maarschalk werd eerst den 19den November 1831 erkend, en in 1832 volgde zijn benoeming tot pair. Hij stierf in 1847.

Het kostuum, dat de maarschalken bij het oprichten van den Keizerstroon voorgeschreven werd bestond uit: blauw zijden jas waarvan de opslagen met goud borduursel voorzien waren, wit vest, dito korten pantalon, blauwen mantel met goud geborduurde opslagen en kraag. Sjerp met degen, hoed met witte pluim. De maarschalksstaf was 5 decimeters lang, 4 centimeters dik en met donkerblauw fluweel bekleed waarop gouden arenden prijkten.

De inkomsten dezer illustere legeraanvoerders waren zeer verschillend, vooral degenen wien majoraten waren toegekend hadden een vorstelijk inkomen, terwijl de minst gefortuneerden toch nog genoeg hadden om hun rang en stand waardig te kunnen ophouden.

*) Galerie des Maréchaux de France par Ch. Gavard. Paris 1839

Voor 't meerendeel heeft Napoleon zijn krijgsoversten willen beloonen voor hun bewezen diensten in de veldtochten van Italië en Egypte of wel voor hun betoonde toewijding op den 18den Brumaire, waardoor hij hen nauwer aan zijn persoon hoopte te verbinden. Dat die band geen hechte was bleek maar al te duidelijk toen de Napoleontische dynastie haar keerpunt bereikt had. Er ligt daarom in 's Keizers val iets tragisch doordat degenen die hij 't meest met weldaden had overladen hem zoo spoedig afvielen. Deze ontrouw herinnert ons aan een *bon mot* van de Talleyrand dat in enkele woorden den toestand van toen kenschetst.

Zekere dame die in tegenwoordigheid van de Talleyrand hare hooge afkeuring over Marmont's afval uitsprak kreeg van dezen geslepen diplomaat ten antwoord: „Mon Dieu Madame, tout cela ne prouve qu'une chose, c'est que sa montre avançait et que tout le monde était à l'heure!" *)

Hiermede bedoelde de staatsman dat Marmont de eigenlijke zondebok in zake de abdicatie is wegens de overhaasting waarmede hij tot de Bourbons overliep. Hij had genoeg van Napoleon evenals de andere maarschalken die zich nog achteraf hielden.

Wel merkwaardig mag het heeten dat van die maarschalken in een der bloedigste tijdperken der geschiedenis slechts twee hunner — Lannes en Bessières — op het bed van eer stierven, terwijl er vijf Poniatowski, Berthier, Brune, Murat en Mortier op treurige wijze en niet op het slagveld hun leven eindigden. †)

Sic transit gloria mundi!

Vrijenban bij Delft, Aug. '04.

*) Sir Henry Lytton Bulwer, Essai sur Talleyrand. Paris 1868, p. 340.

†) Voor de samenstelling van dit artikel is ook gebruik gemaakt van het werk van: J. H. Engelbregt „Levensschetsen der vermaardste veldheeren en legerhoofden." 's Gravenhage 1841.

AAN DE BOORDEN VAN DEN ISTAMBUL BOGHASI. DOOR AESGO.

Zes uur in den morgen; er staat ons een mooie frissche dag te wachten; de bries, die langzaam opsteekt, doet reeds kleine golfjes ontstaan in de wateren van den Bosphorus; wij gaan zwerven langs de boorden van den Istambul Boghasi, de straat van Konstantinopel.

In ongeveer een uur bracht de fraaie salonboot ons naar Beicos, een groot, te midden van tuinen en wijnbergen, bijna uitsluitend door Turken bewoond dorp, op de Aziatische kust gelegen; van daar ving de wandeling aan door de bosschen en over de bergen naar den Pontus Euxinus.

Reeds terstond na Beicos verlaten te hebben komt men in een prachtig mooie laan, een groote zeldzaamheid in Klein-Azië; de

HET DORP BEICOS AAN DEN BOSPORUS.

weg is goed onderhouden, wat daar nog grooter zeldzaamheid is. Rechts en links ziet men boschjes kreupelhout, er tusschen kampjes weiland; alles getuigt er van dat hier voor nog niet langen tijd een landgoed was, waaraan de eigenaar groote zorg besteedde.

Het behoorde aan Abraham pacha, eens de oppermachtige vertrouwde van den sultan, thans een arme banneling ergens in de binnenlanden van het Turksche rijk.

Waar?

't Is nog stil op de brug van Galata, stil voor zoo ver dit mogelijk is op een der drukste plekjes der wereld, de verwaarloosde, vervallen, op vele plaatsen gevaarlijke pontonbrug, die Galata met Stamboul verbindt en die den wijdschen naam draagt van de *Nieuwe*, ofschoon er niets nieuws aan is, dan het gedeelte van de leuning, dat in de plaats kwam van het, voor eenige maanden bezweken stuk, bij welk ongeval ettelijke menschen te water geraakten en den dood in de golven vonden.

Ja, dat weten alleen zij, die den verbannene hebben weggevoerd en die zwijgen, wat hun eigenbelang dan ook medebrengt.

Waar is vorstengunst wankelbaarder dan hier in het Turkenrijk? Bijna geen dag gaat voorbij of men hoort van een invloedrijk man, die zijn ambt verliest, van een grootwaardigheidsbekleeder, die ten val is gebracht, van een pacha, die de wijk neemt naar Europa en geen gehoor wil geven aan de vriendelijke uitnoodiging terug te komen; van een gunsteling, die spoorloos verdwijnt.

Abdul Hamid is een door en door sluw diplomaat; hij doorziet de mannen, die hem omringen; ofschoon weinig ontwikkeld redt zijn gezond verstand hem uit vele moeilijkheden, maar de zware strijd des levens heeft hem in de hoogste mate wantrouwend gemaakt en in hem doen ontstaan een groote angst voor zijn leven. Hiervan is een gevolg, dat hij steun zoekt bij de lagere beambten van zijn paleis, hun vertrouwen tracht in te boezemen en daarom behandelt op een wijze, die men van een monarch niet verwacht, o. a. door hen aan te spreken met hun voornaam als het Europeanen betreft. *)

Onlangs had een Duitscher, belast met het toezicht over het keizerlijk meubilair, gedurende zijn verlof meer bier gedronken, dan goed voor hem was en de sultan, die, vergezeld van zijn lijfarts, hem ontmoette, zag dat er iets niet in orde was.

„Hermann," zeide de monarch, „zijt gij ziek?"

„Neen, majesteit!" antwoordde Hermann, „ik heb te veel bier gedronken."

„Hoeveel?" vroeg de sultan.

„Vier en twintig glazen."

„Hoeveel ocka †) is dat?" zeide Abdul Hamid, zich tot zijn lijfarts wendende.

„Vijf ocka," luidde diens antwoord.

„Maar zulk een gewicht kan geen menschenmaag verdragen!" zeide de padischa.

„O, zeker, een Duitsche maag wel!" antwoordde de lijfarts.

En nu koestert de beheerscher der geloovigen een groote minachting voor Germaansche magen, want onmatigheid is een erge zonde.

Over het schoone, eens aan Abraham pacha behoorende, na zijne verbanning aan den fiscus vervallen landgoed, bereikten wij in ongeveer één uur het te midden van een bosch gelegen, alleen door Turken bewoond dorpje Akbaba, zoo genaamd naar den heiligen Akbaba Mehemed, een tijdgenoot van Mohammed II Fatîh, den veroveraar, die zich den 29sten Mei 1453 van Konstantinopel meester maakte.

Onder de schaduwrijke boomen op een laag matten krukje gezeten, dronken wij een kopje heerlijke mokka, aten van het door den voorkomenden waard aangeboden brood, genoten van het prachtige heldere water uit zijn bron en beloonden hem ieder met twintig parce: *f* 0.05, toen hij op onze vraag wat wij te betalen hadden, antwoordde: „Sez bilvisinog, effendi!" (gij weet het, heer). Hij was over de milddadigheid van de Franken zeer tevreden.

Het schilderachtige dal Hueskjar Skelessi, waarin het dorpje Alibabe ligt, was eens het geliefkoosde verblijf van verscheidene sultans, die hier zomerpaleizen hadden; den 26 Juni 1833 werd er het verdrag geteekend, waarbij de Dardanellen voor vreemde oorlogschepen gesloten werden verklaard; een Russische legermacht vertoefde toen in die oorden.

Langzaam stijgt de weg omhoog, tusschen dicht begroeide boschjes, zachtkens bewogen door den koelen wind, die van de Zwarte Zee komt. Zoo ver het oog reikt, uren ver, geen spoor van een woning; slechts een verlaten schaapskooi, een honderdtal meters van den weg, aan een met riet begroeide poel, duidt aan, dat in deze vruchtbare streek ook eens menschen woonden, die hun wolvee 's avonds gingen drenken, na een dag zwervens door de schaduwrijke bosschen, groeiende, bloeiende, geurende tegen de steile berghellingen.

Rustende daar onder een reusachtigen notenboom, welks vruchten, honderden in getal, niemand tot nut zijn, de blikken latende weiden over het schoone landschap, zagen daar voor ons opdoemen de nauwe straten,

*) Bij de Turken geschiedt dit natuurlijk altijd, want deze hebben geen familienamen.

†) Ocka, ongeveer 1¾ kilo: in Turkije berekent men alles bij het gewicht.

de vuile stegen, de overvolle pleinen van de steden in het Avondland, waar duizenden, honderdduizenden elkander te gronde richten in den moorddadigen strijd om het bestaan; elkander haatten ter wille van een plekske grond, nog geen vierkante meter groot, elkander de met booze uitwasemingen bezwangerde lucht niet gunnen, die bij iederen ademtocht verderf

ZIGEUNERKAMP BIJ ANADAH KAWAK.

brengt, terwijl hier een ontelbare hectaren groote oase ligt, waarover zich een rein vlekkelooze hemel boogt en een longen sterkende atmospheer de borst doet zwellen . . . alles eenzaam en verlaten . . . niemand tot voordeel . . . geen sterveling tot nut.

Waarom ontvluchten die strijdenden niet hunne vunzige woningen, hunne holen en sloppen, vol onreinheid, vol walgelijkheden en stichten hier een kolonie, waar met matigen arbeid volop brood te verdienen is, waar zuivere bosch- en zeelucht rein leven geeft, waar vrede kan neêrdalen in het meest verbitterde gemoed.

Waarom verlaten velen hun vaderland, waar zij dreigen onder te gaan en richten hunne schreden naar het verre westen, waar de toestanden al even slecht zijn als aan de noorderstranden, waar hun wieg stond, in plaats van den weg in te slaan naar het morgenland, waar juist zij, landbouwers, zoo kostelijk een bestaan kunnen vinden, waar noeste vlijt geene teleurstelling baart, maar dubbel wordt beloond?

Laten eens eenige jonge mannen, als pioniers naar Tschiflik gaan, daar aan den voet van den Alem Dagh, den trotschen berg, dien ik hier van onder mijn notenboom zich zie baden in het tintelend-helle zonlicht, en aanschouwen wat de uit hun land gevluchte Polen daar hebben tot stand gebracht, en welk een gelukkig leven zij leiden!

* * *

Van af het hoogste punt, eenige mijlen verder, aanschouwen wij, laag in de diepte, twee witte gebouwen, het zijn de vuurtorens van Rumili Fener en van Anadoli Fener, de eerste op den Europeeschen, de andere op den Aziatischen oever van den Bosporus, welks wateren zich daar vereenigen met de grauw getinte golven van de Zwarte Zee. In de nabijheid van deze lichttorens, waardoor zoo vele menschen uit doodsgevaren zijn gered, zien wij de dreigende monden van de Kruppkanonnen, die de Turken daar hebben geplant om den doortocht van den Iekambul Boghaer te verhinderen. Hulp en redding brengend licht, ellende en verderf zaaiende vuurmonden te zamen gebracht door den mensch, naar Gods beeld geschapen, dikwijls helaas meer gelijkende op Beëlzebub, den oppersten der duivelen.

Zou het waar zijn, dat in de krijschende zeemeeuwen, die wij uit hun grot aan de kust verdreven om hun verblijf voor een korte poos als kleedkamer te gebruiken, de zielen huizen van booze menschen? De visschers, die de stranden van den Pontus Euxinus bewonen, beweren het en vertellen tevens dat vele van die dieren tijdens hun aardsch bestaan hotelhouder en gids zijn geweest.

De visschers, die Anadoli Ferses bewonen zijn allen Turken en Franken zeer weinig genegen: de eigenaar van de kleine gahvedji gaf ons eene kopje koffie en voor ons drieën twee glazen water, die hij vermoedelijk, als verontreinigd door onze monden, later ook wel stuk*) geslagen zal hebben. Maar toen wij ook een karpus, watermeloen, wilden hebben, zeide hij die niet te hebben; er bestond echter alle reden, dit niet te gelooven, want deze sappige vrucht is met brood het hoofdvoedsel van deze lieden.

*) De kapper, die mij te Shiras, de hoofdstad van de Perzische provincie Faesstam, het haar knipte, wierp na deze kunstbewerking zijn kam en schaar in den vijver.

Vermoedelijk zal de ziel van dezen hardvochtigen Muzelman ook nog eens haar intrek nemen in een zeemeeuw.

Wij verlieten dan ook zoo spoedig mogelijk dit ongastvrije oord en ondervonden gelukkig geen overlast van de soldaten, die in het kasteel in bezetting liggen en met de kustbewaking zijn belast. Vooral sedert Rusland en Japan krijg voeren in het verre oosten, koopvaardijschepen uit het land van den Czaar den Bosporus invaren en bij het uitvaren blijken oorlogschepen te zijn, is het wantrouwen van deze Saptieks zeer groot en zien zij in iederen Europeaan, die Anadoli Fener bezoekt, een Russischen spion.

En als zij het dan in het hoofd krijgen den vreemdeling aan te houden om hem eerst weder te laten gaan, als er voldoende inlichtingen omtrent zijn persoon zijn gekomen uit de hoofdstad, verkeert zulk een gevangene eenige uren in een hoogst onaangename positie. Ik heb op dit gebied eenige ondervinding opgedaan en kan er dus van mede spreken. Het was den 22en December 1902, toen ik, uit de Perzische Golf terugkomende, te Korachi werd aangehouden met den mij vergezellenden photograaf, omdat de Engelsch-Indische autoriteit van meening was, dat wij officieren waren behoorende tot het Russische oorlogschip, dat tegelijk met onze boot de haven binnenliep en photo's hadden gemaakt van versterkingen. Ofschoon onze papieren geheel in orde waren, werden wij streng bewaakt en moest ten leste de hulp van den Duitschen consul worden ingeroepen om onze vrijheid van beweging terug te krijgen. Te Bombay liet men mij met rust, maar mijn reisgenoot, een Oostenrijker, werd in zijn hut gearresteerd en met al zijn bagage naar het politiebureau gebracht. Daar er absoluut niets tegen hem ingebracht kon worden, liet men hem tegen den avond eindelijk gaan. Het geheele pak brieven, dat wij aan het postkantoor ontvingen, was opengebroken; de meeste brieven staken in verkeerde couverten. Als ik van Engelsche zijde hoor klagen over schending van het postgeheim, denk ik altijd aan de dagen, die ik in Engelsch-Indië doorbracht en de detectives, die mij met zooveel ijver en toewijding bewaakten.

De Turken lieten ons ongestoord Anadoli Fener verlaten en langs fraai begroeide paden bereikten wij in een drietal uren het voorgebergte Hieren, waar de schilderachtige ruïne van de burcht van Anadoli Kawale ligt, het dorp van dien naam ziet men in de diepte aan den oever van den Bosporus.

In den Byzantynschen tijd gesticht, hadden de Genueezen het slot in het midden der veertiende eeuw in hun bezit en hieven er tol van de voorbijvarende schepen, wat hun zeer gemakkelijk viel, want de Istambul Baghase is hier slechts weinige meters breed. Hierin Stoma, heilige mond, noemden daarom de Grieken deze plaats, waar hunne heerschappij eindigde; hier stond eens het Altaar der Twaalf Goden, waarop Jason dankoffers bracht na zijn behouden terugkomst uit Colchis; hier had Zeus Urios zijn tempel, waarin de zeevarenden de Albeheerschers smeekten om een gunstigen wind, een voorspoedige reis. Thans nog leeft de herinnering voort aan dit heilige gebouw; Jaros Kalessi, het slot van Jaros (Urïos) zeggen de Turken, als zij spreken van de steenklompen en gebroken zuilen, die daar in menigte liggen, met klimop begroeid, door vijgen- en laurierboomen beschaduwd, door kreupelhout omgeven.

EEN BOOMBEWONER IN HET BELGRADER WOUD.

Uit dat kreupelhout treft een licht gekraak ons oor, het is alsof een levend wezen zich daardoor zachtkens een weg baant.

Wij grijpen onze revolvers, zonder welke men geen tochten onderneemt in Aziatisch Turkije. Tegen roovers heeft dit wapen weinig

waarde; het is meer om zich onbeschaamde schaapherders en hunne woeste honden van het lijf te houden. In Turkije is het strafbaar vuurwapens te bezitten, maar de iradé, die daarop betrekking heeft, wordt niet gehandhaafd, de autoriteit ziet wel gaarne, dat de Franken op hunne zwerftochten hun eigen leven weten te verdedigen, dat bespaart haar de moeite dat zelve te doen Slechts éénmaal, gedurende al den tijd, dat ik verblijf houd in het land van den Pedrscha, werden mijn vuurwapenen en patronen in beslag genomen; het was bij mijn aankomst te Beyrout, de fraaie hoofdstad van Syrië aan de heerlijke St. Georgebaai en den voet van den eenig schoonen Libanon. Toen ik mij bij den Nederlandschen consul beklaagde, liet

TURKSCHE WACHTPOST IN HET BELGRADER WOUD.

deze door een zijner kawassers de revolvers terughalen en liet tevens de douane waarschuwen, dat zoo iets nu niet weêr voor mocht komen.

Gelukkig was het nu geen onbeschaamde herder of een verwilderde hond, die uit het boschje te voorschijn kwam, maar een slanke Zigeunerknaap, die reeds in de verte de stemmen der vreemdelingen had gehoord en de schoone gelegenheid niet liet voorbij gaan een kleine geldsom te bemachtigen.

Deze Zigeuners, Tschinganch zeggen de Turken, zijn hier te lande niet alle zwervende, tamelijke velen bewonen goede kampen. Ofschoon Mohammedanen, bekommeren zij zich al heel weinig om hun geloof, eigenlijk aanbidden zij alleen den Mammon. Hun voorkomen en taal duidt nog geheel op hunne Indische afkomst, en dit zal wel ten allen tijde zoo blijven, want zij huizen uitsluitend onder elkander.

In Konstantinopel bewoonden de Zigeuners tot voor een drietal jaren een zeer groot stadskwartier, uitsluitend bestaande uit houten gebouwen, een broeinest van ongerechtigheden, zooals er weinig ter wereld te vinden zijn. Niemand in de metropole, wel allerminst de Turksche overheid, betreurde het dat dit alles in vlammen opging en met den grond gelijk werd gemaakt om niet weêr te verrijzen.

Thans huizen die rustelooze menschen grootendeels in eene open vlakte bij de tot de oude vestingwerken van Byzantium behoorende poort van Adrianopel, waar zij het bedrijf uitoefenen van paardenkooper, vilder, hoefsmid, veearts (natuurlijk zonder diploma) en muzikant, terwijl de vrouwelijke leden van de bende door de straten van deze stad rond dolen, hunne dansen vertoonen en zeer welkome gasten zijn in de harems als waarzegsters. Niet zelden hebben deze sluwe wijven, door niet minder sluwe staatslieden omgekocht, op de politiek van Turkije een gewichtigen invloed uitgeoefend, door hunne geheimzinnige kunsten hooggeplaatste mannen uit den weg geruimd om dan zelve, als te gevaarlijke getuige, een graf te vinden in de blauwe wateren van de Bosporus. Als die eens spreken konden, wat zouden zij veel verschrikkelijks en hartverscheurends te verhalen hebben.

Het kamp, waar de jonge Zigeuner ons bracht, lag slechts weinige meters ver; de omringende bosschen waren echter zoo dicht dat men er niets van bespeurde. Terstond vingen, toen wij naderbij kwamen, een tweetal jonge meisjes hunnen dans, fantasia, aan, die hierin bestaat, dat zij, terwijl het onderlijf

onbewegelijk blijft, het bovenlijf in allerlei bochten wringen. Zeer vele malen heb ik dezen werkelijk kunstigen dans gezien, vooral in Egypte, maar het bekoorlijke, het zinnelijke ervan nooit kunnen beseffen, de Arabieren kunnen er uren lang naar zitten kijken.

Veel aardiger was de handigheid, waarmede de mères. waarzegsters, ons de toekomst voorspelden en gouden bergen beloofden.

Allah's zegen werd ons toegewenscht bij het verlaten van het kleine kamp, „Allaha ysmarladuk!"

De zon daalde ter kimme, wij moesten ons haasten; in Anadals Kawak vindt een Frank geen onderkomen. Met forsche slagen laat de kaikaschi zijn ranke boot de golven van de Hieran Stoena doorklieven, nog eenige minuten en onze voeten drukken weder Europeeschen grond; wij zijn te Böjükdere en worden hartelijk welkom geheeten door den waard Brangiolizza in zijn gastvrije woning.

* * *

Het Platanen hotel, zoo genaamd naar de reuschachtige boomen onder welke het is gebouwd, kent men het beste onder den naam „Onkel und Tante," wat voldoende aanduidt hoe gezellig en prettig het er is; de vermoeide reiziger krijgt er den indruk of hij bij belangstellende verwanten is aangekomen en door de goede zorgen van zijn Onkel en diens huisgenooten nieuwe krachten gaat vergaâren. Tante is helaas gestorven, wat voor de tijdelijke neven en nichten in het algemeen en voor Oom in het bijzonder een groot verlies is; want de Süppe, Lüngenbreten en Saüse Nieren, die thans onder de lommerijke aan den oever van den Bosporus gelegen veranda worden opgedischt, laten nu wel eens wat te wenschen over en zijn niet altijd tadellos. Het is Tante nooit gelukt uit haar Grieksche kamariëra Elène een Duitsche Grëthe te scheppen, wat de brave vrouw veel verdriet veroorzaakte.

In dat opzicht is den Onkel gelukkiger geweest; Demetri, Stiliko, Nico en George, zijne ypirètes, wier nationale herkomst in volslagen duister ligt, tappen het Monächbier, frisch van Tas, als de beste Michel in München. Het heeft hem veel moeite gekost zijne trawanten die kunst in den grond te leeren, maar de blikken vol innigen dank en diepe erkentelijkheid, die stralen uit de oogen van zijn gasten, als zij daar te Böjükdere, met de Zwarte Zee in zicht, van een zuivere Spatenbrau genieten, zijn het loon daarvoor op deze aarde, terwijl menigeen hem ten stelligst verzekerd heeft, dat ook hiernamaals hem dit alles ten goede zal worden toegerekend.

Dit laatste geschiedt echter meest als neef tot Oom gezegd heeft:

„Póssa portiria épia?" „Hoeveel glazen heb ik gedronken?"

En dan tot Demetri en George, die het familielid behulpzaam zijn de trap te bestijgen, op niet al te vasten toon:

„Au rion thà anachorisso!" Morgen vertrek ik weêr!"

* * *

Böjükdere, zooals het daar ligt met hare vele landhuizen in een schilderachtige bocht, die de Grieken eertijds Bathykolper, de diepe bocht, noemden, aan het breede watervlak, dat twee werelddeelen scheidt, is vooral bij zonsopgang heerlijk te aanschouwen. De Russische gezant heeft dan ook op dit uitverkoren plekje zijn zomerverblijf te midden van een park vol eeuwen-oude boomen, wat reeds een denkbeeld geeft van het grootsche oerwoud van Belgrad, hoog in het gebergte, waar de enorme reservoirs liggen, die de metropole Konstantinopel van water moeten voorzien.

De weg naar de bends (dammen) van Belgrad is een goed onderhouden breede chaussee, aangelegd ten behoeve van keizerin Eugénie van Frankrijk, die tijdens haar verblijf in het tooverpaleis Bejlerbej Serai den wensch te kennen had gegeven de waterwerken te aanschouwen. Aangezien er in die dagen alleen boschpaden bestonden, liet de sultan, zooals een galant gastheer betaamt, in weinige dagen den tien kilometer langen chaussee bouwen en kon zijne schoone gast, zonder zich te vermoeien, in oogenschouw nemen, wat zij verlangde te leeren kennen.

Wij gaven de voorkeur aan de smalle hier

WATERRESERVOIR VAN KONSTANTINOPEL MET DEN 6 METER DIKKEN AFSLUITDAM.

perziken, meloenen en vijgen en namen toen een hartigen slok mastili uit de veldflesch.

Dicht bij de aquaduct (in 1732 door sultan Mahmoud I gebouwd) onder welke onze weg doorliep, zagen wij een Turksche wachtpost, een weinig verder een oude vervallen dorpshaan, het eenige wat van het dorp Belgrad, aan hetwelk de naam van het woud is ontleend, is overgebleven.

In de dagen van het oude Byzantium was Belgrad een dorp door vele Grieken en Bulgaren bewoond; in latere jaren kwam het verval en besloot de Turksche regeering ten laatste de nog bestaande, in zeer slechten staat verkeerende woningen af te breken en de weinige nog daar verblijf houdende Bulgaren elders onder dak te brengen.

Dit was een maatregel volstrekt niet van willekeur, maar van wijs beleid, want er bestonden gegronde vermoedens, dat de Bulgaarsche stamverwanten van deze dorpsbewoners in Macedonië het helsche plan koesterden de waterreservoirs te vergiftigen en dit te bewerkstelligen van uit Belgrado.

Nu is het gespuis verwijderd en werden de benden met de grootste zorgvuldigheid bewaakt. Nauwelijks begaven wij ons in de richting van de vijvers, de bend Sultan Mahmud en de bend Validé of een goed gewapende saptieh volgde ons en bleef ons bewaken tot wij weder vertrokken. Bescheiden bleef hij op een afstand, liet ons alles in oogenschouw nemen en photo's maken, maar niets ontging zijn aandacht van wat de Franken deden.

Staat men boven op de zes meter dikke steenen dammen, die het water aan de zijde van het dal keeren, dan maken deze bassins, door hoog opgaand geboomte omgeven, eenigszins den indruk van de vijvers in het Haagsche Bosch, maar dan ettelijke malen grooter. En van die uitgestrektheid kan men zich een denkbeeld maken, als men weet dat die bend van Mei tot October, de droge zomermaanden, bijna uitsluitend moeten voor-

en daar bijna dicht gegroeide boschpaadjes, die langzaam stijgende, zich rondom den berg slingeren, terwijl zoo nu en dan een smalle opening een blik gunt in het al dieper en dieper wegzinkende dal, het dal waar eens Gottfried van Bouillon met zijne kruisridders een kamp bewoonde en verblijf hield onder den, uit zeven stammen bestaande plataan, welke thans nog zijn naam draagt.

Hij stierf als koning van Jerusalem, zijn zwaard vertoonde mij een Franciscaner monnik in de heilige grafkerk op Golgotha, onder zijn plataan zag ik de zwarte vuile tenten van een bende Tschinganch.

Veel meer belang dan in dezen plataan van den koning van Zion stelden wij een uurtje later in twee boomen van dezelfde soort, beide ook oud en hol, maar waarvan voor den wandelaar een nuttig gebruik was gemaakt. In den eenen had een neger uit Sentari zijn zomerverblijf gebouwd, waar hij voor den voorbijganger koffie bereidde, en in den anderen voor zijn pluimgedierte een stal ingericht, waar deze vogels zich vlijtig toelegden op het leggen van eieren.

Kinderen uit het naburige dorpje Pyrgos verkochten voor enkele para's heerlijke vruchten en zoo, gezeten op een mat, genoten wij van de breede schaduw der boomen, van geurige mokka, versche eieren en brood,

zien in de behoefte van de bevolking van Pera, Gelata en Stamboul, die voor hunne huishoudingen, zeer talrijke badhuizen en voortdurende straatbesproeiing heel wat meer van dat heerlijke, dorstlessende en reinigende vocht gebruiken, dat water heet, dan men zich in mijn vaderland gewoonlijk voorstelt.

De oosterling is veel reiner op lichaam en kleeding dan de westerling; deze laatste hiervan te overtuigen is eene totale onmogelijkheid!

Nog een korte wandeling door het ongeschonden woud en wij bereiken den noordelijken zoom; de donker getinte waterspiegel van de Zwarte Zee ligt weder voor ons.

Aan den uitgang van een klein dal, waar wij het fraaie dorp Rumuli Kawah aanschouwen, stond eens het heiligdom van Serapos, in hetwelk Jason, na op de Aziatische kust geofferd te hebben, een altaar oprichtte ter eere van Cybele, de moeder der goden.

Van af die plek kon de aanvoerder der Argonauten de gevreesde Kyanaische rotsen weder zien, de Symplegeden, de te zamen slaande, die hem en de zijnen zoo ernstig bedreigden op hun tocht naar Colchis ter wille van het gouden vlies.

Thans loopen geene door slaven geroeide galeien den Istambul Boghasi meer binnen en worden geene hecatombes meer gebracht op zijne oevers. De dagen zijn voorbij toen de Kyanaische rotsen verpletterden wat tusschen hun kwam; zij liggen nu onbewegelijk, door de rustelooze golven van den Pontus Euscinus met wit schuim overdekt, schitterende in het helle gouden zonlicht, in de tintelende stralen van de ondergaande dagvorstin.

Konstantinopel, Aug. 1904.

WREED. DOOR M. VAN KRONENBURG.

Het was rustig op den heerlijken Italiaanschen landweg van Gravellona naar Pallanza. De zon, als een vuurkogel, was nog even heel laag zichtbaar aan den horizon, rood, oranje en violet kleurend de lucht in het Westen. Toen, langzaam, verdween ze, nog een poos warm-kleurig latend de lucht. De weg was kalm; het was de kalme rust der natuur, die slapen gaat. De frissche, groene weiden, zwaar van dauw, donkerden in de schaduw der ypen en berken langs den kant. De boomen waren volkomen beweegloos in de avondstilte, en tusschen hen door, hier en daar schemerden in de verte de zachtglooiende bergtoppen, sluimerend ook in den aankomenden grijzen avondnevel.

Langzaam, als een dunne, doorzichtige sluier, spreidde zich de heldere zomernacht over het schoone Italiaansche landschap, en, langzaam, kwam de maan alles hullen in een zacht-blauwig waas.

Midden in die weelderige natuur, tusschen het geurig aroma van amandelen, olijven, vijgen, in het fantastisch maanblauw, bewoog zich op den effen weg een open rijtuig. Rustig, zonder schokken ging het voort naar Pallanza. Een jonge man, bleek, met holle oogen, door veel kussens gesteund, lag achterovergeleund er in, starend voor zich uit, niets zeggend, zwak. Naast hem zat een oude grijze dame, zijn moeder. Zacht-lief kozend streelde ze zijn hand, zonder te kijken naar het schoone om haar heen. Nu kon ze dat nog niet; eerst moest ze zich met haar zieke kind, haar eenigen zoon veilig weten op hun bestemming. Dagen reeds reisde ze met hem, hier naar toe, langzaam, bij kleine trajecten, om hem niet af te matten, te veel, en toch, het had hem vermoeid dat reizen, en het doel van hun reis, dat voor hen lag nu, kon hem niet opwekken meer uit zijn strak, zwak staren in de verte.

De moeder ook had een zware week gehad, maar met liefde bracht ze haar kind hier heen, omdat hij had willen weerzien de plaats die hij vroeger, in gelukkige tijden, bezocht had, met zijn vrienden. En nu, ziek, had hij met zijn moeder er willen wonen. En als een bedevaart beschouwde ze deze reis, die nu bijna was volbracht.

Donkerder kleurde de maan het landschap, in glanzig blauw nu; sterren flikkerden aan den helderblauwen hemel, en dicht bij Pallanza sloeg zacht het Lago Maggiore zijn kleine spelende golfjes tegen den lagen kaaimuur aan. Kleine jongens, in lompen gehuld, met bloote beenen, gezond, klauterden den muur

op en af, speelden in het water, uitjubelend hun schel Italiaansch in gezonden levenslust. En een trek van weemoed gleed over het gezicht der grijze moeder, toen ze keek naar haar kind, dat uitgeput, bleek, naast haar lag. En ze wilde niet meer zien naar die spelende kinderen, was blij toen ze, langzaam rijdend, ze eindelijk voorbij was.

Het rijtuig reed de plaats in, tusschen de prachtige, witte paleishôtels, en de bloeiende magnolia's, dan het breede belommerde plein op, met de groote fontein in 't midden, waaruit hoog-op spoot de rechte waterstraal, die spattend neêrkwam in het groote bekken. Het plein, donker, was donkerder nu door de zwaar-schaduwende beuken; somberder nog, slechts schaars verlicht door een enkele lantaren, de stille straat bezijden het plein, waar ze hun pension hadden.

. . . .

Ze waren geïnstalleerd in de ruime kamers van het eenvoudige pension, twee in elkaar loopende; de zitkamer voor, aan de smalle straat, die uitkwam op het plein bij de kaai. Het pension lag vooraan in de straat, en vlak aan het venster kon men, ver weg, nog even het meer zien schitteren, en opnevelen daarachter de wazige blauwte van het zacht-glooiend gebergte.

Met allerlei uit Holland meegebrachte snuisterijen had de moeder de kamer opgesierd en gezellig gemaakt, en hoe meer dingen ze had neergezet, schilderijtjes, portretjes had opgehangen aan den kalen wand, hoe meer ze thuis zich ging voelen in de vreemde omgeving, hoe minder ze nog voelde het offer, dat ze met deze reis gebracht had aan haar zoon. De slaapkamer, achter, zàg uit op het kleine tuintje van het pension; een langwerpig vierkant lapje, beplant met goedkoope plantjes, zonder smaak gerangschikt, aangelegd uit een soort van plichtgevoel door de pensionhoudster voor haar pensionnaires, die ze liet betalen voor het gezicht er op, evenals, bij het verhuren der kamers, vóór, met grooten ophef gewezen was op het stukje meer-schittering en bergwaas in de verte. De slaapkamer was groot, grooter dan de zitkamer, en de twee ledikanten en de rustbank verzonken er haast in. Toch was de kamer gezellig; een stoeltje hier, een tafeltje daar, verschillende kleine dingetjes met smaak en liefde opgehangen, neergezet, deden haar ook bijna op een zitkamer gelijken. Het uitzicht in het kleine tuintje was kalm, en bekrompen door de hooge muren er om heen.

Op het breede bed, dichtbij het venster, lag de zieke, kalm, starend naar buiten in het kleine tuintje. Hij lag diep gedoken met het hoofd in de kussens, zijn eigen kussens, hier gemaakt, op Hollandsche wijze gevuld, naar aanwijzing van zijn moeder. Op de smalle, harde, stijfgestopte Italiaansche kussens kon hij niet liggen, niet rusten laten zijn moede hoofd. Vooral nu niet, dat hij op voorschrift van den dokter twee dagen moest liggen, uitrusten van de vermoeienis der lange reis. En hij had niet tegengesparteld, had zelf wel het noodzakelijke van die rust gevoeld. En nu lag hij daar, veel uitgerust wel, maar toch moê nog, zoo inmoê, als een zieke, die eerst kracht moet verzamelen, om die matheid te kunnen overwinnen

Eén dag van zijn rusttijd was om, bijna; de avond viel, en de ruime ziekenkamer begon zich te hullen in het duister. Scherp vielen de laatste zonnestralen op zijn bed, dat dicht bij het venster stond. Stiltreurig keek de bedroefde moeder naar buiten. De inspanning van de reis, de zorg voor haar zieke, die haar zenuwen in bedwang hielden, waren nu voorbij, en nu kwam al het treurige, het wanhopige van haar leven weer boven, nu ze kalm waren weer, woonden in Pallanza, geïnstalleerd in hun twee kamers, waar nu, voor maanden misschien, hun tehuis zou zijn. Geen tranen vloeiden echter meer in de doffe, lang moegeschreide oogen. Mat staarden ze naar buiten, ver weg, over den hoogen muur van het kleine tuuntje heen, naar een eindeloos niets. Geen beweging van daar, geen voorbijvliegende vogel, niet het wuiven der hoogbloeiende oleanders, achter den muur oprijzend, kon haar opwekken uit het droeve staren, de oogen van uitdrukking veranderen; maar een lichte kraak van het bed deed snel haar het hoofd omwenden, met een kleine schrikbeweging, die haar eigen was geworden in den laatsten tijd, als ze, in gepeins, zijn stem hoorde, plotseling, of wanneer hij een

beweging maakte. „Moeder, trek de gordijnen wat weg, en kom dan wat bij me zitten."

Ze deed wat hij van haar verlangde, zette zich naast zijn bed, Een zachte glimlach gleed om haar mond. Het schemeruur was den zieke altijd lief geweest, en meer nog nu, dat hij liggen moest, twee volle dagen, liggen rusten, niets doen, en dat niets doen voelde hij niet zoo, wanneer de avond viel, en voor allen dan de rusttijd aanbrak. Stil lag hij nu, zijn moeders hand in de zijne, te kijken naar buiten, naar den langzaam wegvloeienden dag. Hij zag den blauwen hemel donkerder worden, de sterren komen, een voor een. De hooge muren kleurden donker in hun schaduw een deel van den tuin, die verder schel uitkwam in het heldere maanblauw, en iets zacht-rustigs, als van een kloostertuin, kwam over het kleine tuintje.

„Nog één dag, moeder, dan mag ik het meer zien en de bergen. Ik voel me zooveel beter nu, en ik zal overmorgen best op kunnen staan. Dan brengt u me op de kaai, in mijn rclstoel, en dan ga ik liggen in de schaduw van de magnolias. O, die magnolias, in hun heerlijk dik donkergroen, ik ken ze nog, ik zie ze al vóór me, ik ruik ze. O, dat ik dat alles zal weerzien. Moeder, wat hebt u me gelukkig gemaakt; maar we zijn niet voor niets hierheen gekomen; ik voel het, ik zal hier genezen in dit heerlijk klimaat van het Zuiden, niet het verzengende van Zuid-Italie, tòch Italie."

En zijn bleeke, lijdende gezicht, met de donkere, holkijkende, rusteloos zoekende oogen, kreeg een uitdrukking van levenslust, die der moeder het hart schier brak. Want zij wist wel beter. Al weken achtereen had ze zijn mager gezicht dagelijks magerder zien worden, de oogen schitterender, het blosje op de wangen vuriger, maar zijn hoop op beterschap was niet verflauwd. En toen die beterschap toch niet gauw genoeg kwam, had hij deze reis bedacht; hij wilde naar een warm zuidelijk klimaat, zag daar heil voor zijn ziekte. Toen had hij Pallanza gekozen, omdat hij daar gelukkige dagen gekend had, vroeger, met zijn vrienden, en de herinnering aan de schoone plaats was hem altijd bijgebleven.

Ze keek naar hem, met weemoedvollen blik. Zwijgend, uitgeput van het opgewonden spreken, lag hij nu stil voor zich heen te kijken, maar de blijde gelukkige glimlach, die nu en dan zijn gelaat als overgoot met stralend geluk, sprak van de heerlijke toekomstbeelden, die in hem omwoelden.

„Niet waar, moeder," begon hij weer, „we gaan veel naar buiten, aan het meer, genieten van de versterkende lucht van het Zuiden, en dan zult u eens zien welk een sterken jongen ge spoedig hebben zult, en ik zal u dan terugbrengen naar Holland, zooals u mij hierheen hebt gebracht."

. . . .

En twee dagen later, zeer vroeg in den morgen, liggend in zijn kussens, werd hij gerold naar de kaai, en onder de magnolias, bij een bank, op het mooiste punt van de kaai, liet zijn moeder de rolstoel staan, keerend hem zóo, dat hij kon zien naar het meer. De zieke voelde zich goed nu, krachtiger, na de rust van twee dagen, vol levenslust. En nu lag het voór hem, het Lago Maggiore, waarnaar hij zoolang al verlangd had, het groenblauwe meer van sprookjesschoonheid, en als goud schitterde het in de eerste warme stralen van de morgenzon. In de verte glooide zacht de bergketen, half onzichtbaar nog door den wazigblauwen ochtendnevel, en op de kaai bloeiden wit op, in lange rijen, de magnolia's, in glimmend donkergroen. De kleine bootjes gleden zacht heen en weer, uitnoodigend tot een tochtje, laag op het blauwgroene water. Een glans van verheerlijking kwam over het gezicht van den zieke, toen hij om zich heen keek, naar alle kanten, en het oog ten laatste ophief naar den violetblauwen zuidelijken hemel, die wijd zich uitspande over het blauwgroene water in gouden schittering. En aan den overkant, op de kust, lagen schilderachtig Baveno en Stresa.

De zieke werd gerold op de kaai, altijd heen en weer onder de zachtgeurende magnolia's, door een stevigen, jongen man, die zijn moeder voor hem gehuurd had voor de morgen- en middaguren. De jonge man, goedhartig en zacht, amuseerde den zieke door met hem te praten in zijn aardig dialect van

Italiaansch-Fransch, en hij wist alles uit te leggen, wat deze weten wilde van de omgeving. Met langzame en gelijke bewegingen van zijn gevulde, gespierde, half ontbloote armen, reed hij kalm door, als een toonbeeld van gezondheid en lichaamskracht; en de moeder dacht er aan, hoe gelukkig toch de vrouw moest zijn, hoe arm ook, wier kind hij was. En dagelijks, op de kaai, zag ze het verschil tusschen die twee jonge mannen, van denzelfden leeftijd ongeveer; de een gezond, frisch, krachtig, bruin gebrand door z'n zijn altijd in de open lucht, op het water, want hij was ook roeier, en in de uren dat hij niet zijn patient reed, roeide hij de reizigers en zomergasten op het meer; en de andere, haar zoon, zoo bleek, zoo zwak, met oogen die levendig schitterden wel, maar met een schittering, niet van gezonden levenslust, maar van een ziekelijke opwinding, die schijnbaar hem deed vooruitgaan. Hij zelf geloofde in dien vooruitgang, maar zijn moeder, altijd hoopvol, bemoedigend hem toeknikkend, wist dat het slechts een tijdelijke stilstand was, door verandering van klimaat waarschijnlijk, maar dat de wreede ziekte, die heimelijk zijn lichaam al zoover gesloopt had, weldra weer haar werk zou voortzetten, zich niet zou bekommeren over zijn hoopvol jong leven.

„Kom, moeder, laat me nu eens probeeren te loopen op de kaai," zei hij op een morgen, toen hij op de kaai werd gereden. „Als Giuseppe mij steunt, zal ik het kunnen, ik voel het."

En ziende het angstige gezicht van zijn moeder, werd hij eenigszins wrevelig, omdat ze twijfelde aan zijn krachten.

„Als het niet meevalt, ga ik immers weêr liggen."

En hij werd uit de rolstoel getild door Giuseppe, en waarlijk, geleid, stevig gesteund door den jongen man, liep hij eenige passen voort, langzaam wel, de magere wangen lichtrood gekleurd van inspanning, maar tòch, hij liep, en met zegevierenden blik zag hij zijn moeder aan.

En zij, ze moest blij zich toonen en vol moed over dit wreedaardig spel der ziekte, die haar prooi loslaat soms, heel even, om met krachtiger hand haar straks te grijpen weêr in haar macht.

Slechts even had de zieke geloopen, toen verlangde hij weêr te liggen Maar elken morgen, van toen af, oefende hij zich met volharding, en het ging steeds beter, minder zwaar steunde hij op zijn leidsman, zekerder werden zijn passen.

De dokter, die iederen morgen, vroeg, voor hij uitging, hem kwam bezoeken, goedhartig ook, toonde blij zich voor hem met dezen vooruitgang, vleide echter de moeder niet met hoop op herstel. Hij had het dadelijk wel gezien, dat hier niets meer te hopen viel, dat het slechts een rekken zou zijn van een leven, wreed voor de moeder om aan te zien, omdat ze het einde er van wist.

En al wat de zieke den dokter vroeg, vond deze goed, stond hij toe. Hij wilde zooveel mogelijk nog vreugde brengen aan dit arme jonge leven, het laten genieten nog waar het naar verlangde. Zoo had de zieke hem gevraagd ook, of hij zich eens mocht laten roeien op het meer, in den warmen zonneschijn, dat zou hem goed doen, dacht hij.

„Zeker, zeker, ga varen op het meer, gerust," en om niet tè gewillig te schijnen, zieken denken soms zoo diep, had hij er bijgevoegd: „Maar alleen bij zeer warm weer, ik zal je waarschuwen."

En het gezicht van den zieke schitterde, blij verrukt, nu zou hij eerst in al zijn omvang, in al zijn schoonheid het Lago Maggiore weêrzien, het leeren kennen aan zijn moeder, die, vond hij, niet genoeg enthousiasme toonde over de schoonheid van deze Noord-Italiaansche natuur.

De volgende dag was een dag van regen, was er geen zon, mocht hij dus nog niet varen, zelfs niet rijden of wandelen op de kaai. En een trek van ongeduld ontsierde het anders zoo zielvol, lijdend gezicht van den jongen man. Hij ging zitten met zijn moeder aan het venster in de zitkamer, stil, in zichzelven gekeerd, niets zeggend, ontevreden. Het bleef regenen, en 's middags kon hij weêr niet uit. En het was alsof met den zonneschijn, die alles in de kamer vroolijk en licht maakte, ook zijn levenslust, zijn hoop was verdwenen. Zijn ontevredenheid ging over in een zachten weemoed. Stil sprak hij met zijn moeder over hun tehuis in Holland, dat

ze verlaten hadden, en het was, alsof diep in zijn ziel een verlangen was, om daar weer te zijn, in hun huisje, hij en zijn moeder. De dag viel hem lang, en toen de avond viel, nevelachtig en somber, verlangde hij naar bed, en 's morgens, toen hij wakker werd, regende het nog altijd. Maar de dokter kwam, beurde hem op, sprak van verandering in de lucht, voorspelde tegen den middag mooi weer, dan kon hij weer rijden gaan op de kaai; niet loopen nu om geen natte voeten te krijgen. En dan misschien, kon hij morgen varen gaan; en het meer was zoo helder, zoo frisch nu. Dit beurde hem op, en werkelijk brak na een paar uren de zon weer door de wolken heen, en de wolken dreven weg, lieten weer blauwen de lucht boven Pallanza. Guiseppe meldde zich aan, en ze gingen weer uit rijden dien middag op de kaai, hij werd vroolijk weer en welgemoed. Zijn oogen blikten weer rond naar de heerlijke natuur om hem, en opgewekt knikte hij zijn moeder weer toe, die stil-rustig naast zijn rolstoel voortliep. En snel droogden de wegen, en den volgenden morgen vroeg al ontwaakte hij; de zon scheen helder; Guiseppe kwam vroeg, zei dat het prachtig weer was om te varen, en warm. Hij hield van zijn zieke, Guiseppe, met wien hij diep medelijden had. Zijn moeder naast zich, steunend zijn arm, liep deze langzaam naar de kaai en de zachte glooiing af tot vlak bij het water.

Guiseppe had een mooi barkje voor hem uitgerust, met zachte kussens, waarin hij als in een leunstoel lag, gemakkelijk en zacht. Een soort baldakijn was boven hem, beschermde hem tegen de te strakke lucht. Zijn moeder zat naast hem, zijn bleeke spitse hand in de hare, en laag gleed nu het bootje over het blauwgroene schitterende water. Nu eerst genoot hij volkomen zijn geliefd Lago Maggiore, nu hij er op was, zacht voortgestuwd werd door de deinende golfjes, zijn moeder naast zich, in bewondering nu ook.

Langzaam verwijderde zich de kust van Pallanza, om hem blauwden altijd de nevelbergen van het zonnig Zuiden, verbindende in de verte den violetblauwen hemel met het blauwgroene water in gouden schittering. Vlak tegenover hen de kust van Baveno en Stresa. Zacht, met kleine roeischokjes gleed het bootje voort, naar den overkant, heel ver nog, Guiseppe legde alles uit wat hij wist van de omgeving, vertrouwelijk en goedhartig, omdat hij veel hield van zijn zieke. Onderwijl roeide hij kalm door, met de langzame gelijke beweging van zijn armen, die iets vrouwelijks hadden nu, door de lederen banden tegen het zwikken om de polsen gegespt.

Al meer en meer naderden ze Baveno, en onderscheidden ze, uitstekend tusschen het hooge donkere groen, de oud-Engelsche villa van rooden baksteen, villa Clara, waar de Duitsche kroonprins Frederik langen tijd gewoond heeft, heil zoekende ook hier voor zijn ongeneeslijke ziekte en een onrustige trek kwam over het gezicht van den zieke, omdat hij wist, dat Baveno den Prins niet gaf wat hij zocht. Maar hij wilde vergeten, alleen denken aan zijn eigen beterschap. Hij zag weer om zich en de zonnige gloed van den violetten hemel boven hem, wijdbreed, weerspiegelde in zijn schitterende oogen. Zijn moeder zag het, en ze werd bang, bang voor dien ongewonen overdreven gloed, voor dat onnatuurlijk, hooggespannen gevoel van bewondering, dat van geheel zijn lijdend gezicht afstraalde. Maar ze mocht hem niet toonen dien angst, hij moest niet weten wat in haar omging, in haar gemoed, zoo vol liefde voor hem, en zoo vol ook van lijden om hem, en hoe blijer hij was, zooveel weemoediger werd het in haar.

Ze hadden nu zich verwijderd van Baveno en het bootje werd linksaf gewend naar de Borromeïsche eilanden, die groot zich al vertoonden; schilderachtig, als dichte bijeenhoping van boomen en kasteeldaken, Isola Bella, en als louter bosch, Isola Madre. Bewegend in de zachte wieging van het water, in hun schaduw donkerder gekleurd, was het alsof ze er zoo juist uit opdoken. En zacht gleed het bootje weer voort, nu en dan met een lichte deining als in de verte een stoomboot voorbijging. Ze roeiden naar Isola Bella, bleven dicht langs de kust, en naderend al meer en meer het bekoorlijke eiland, konden ze beter onderscheiden de torens en spitsjes, schilderachtig komend uit het groen. In het groote goudschitterende water geleek het alles zoo klein,

zoo nietig. En toen ze verder roeiden, om het eiland heen, konden ze beter zien het kasteel der Borromeo's; ze zagen het nu in al zijn omvang, in zijn schoonen bouwvorm met aan één kant de pittoreske oude torenruïne. En om hen heen de prachtige natuur van het Zuiden, de zachte rondingen der bergen in nevelblauw tegen den violetblauwen hemel afstekend. Toen gingen ze verder, roeiden lang Isola Pescatori, het bekoorlijke visscherseiland, dat juist bedrijvig nu was door het uitzetten der netten. Maar de zieke, vermoeid door den langen tocht van reeds meer dan een uur, wilde niet meer naar Isola Madre, het mooiste der Borromeïsche eilanden. Hij wilde het zien wel, maar later, ook de andere eilanden, er opgaan. En Guiseppe roeide terug, nu met haastige slagen van zijn riemen. Zacht rustte hij in zijn kussens, de jeugdige lijder.

„Morgen gaan we weer, dan naar Isola Madre," zei hij mat. En Guiseppe beloofde hem in de vroegte even er heen te roeien, en verlof te vragen aan den cheftuinman om dagelijks een paar uur door te brengen op het eiland, waar de zieke dan zou kunnen zitten en wandelen, vrij en heerlijk, in den geurigen, tropischen tuin.

Ze naderden weer Pallanza, en het lag voor hen, wit, breed, Italiaansch, tegen één zachtglooienden bergrug; boven het koepeldak der kerk de vierkante witte toren recht omhoog, als stak hij boven den berg uit, en breed strekte zich uit de magnoliakaai langs het meer. Maar de zieke keek er niet meer naar; kalm lag hij in zijn kussens, doodmoe, verlangend naar huis, naar rust.

. . . .

Guiseppe had van den cheftuinman de gewenschte toestemming voor den zieke gekregen, en van nu af werd elken morgen geroeid naar het heerlijke, wonderschoone Isola Madre, dat hoog uitstak boven het water, en hoe dichter ze het naderden, hoe hooger het eiland boven het water scheen uit te steken. En toen ze aankwamen voor het groote hek, dat gesloten was nog, kwam reeds de zachtfijne geur der mirten hen tegen. Binnen het hek waren ze in eens in een tropische omgeving, tusschen geurende mirten, zachtlila veronicas, fijn bloeiende mimosas. Dit was de eerste allée, van laag gewas slechts, maar dan, aan het einde, links, kwamen ze het prachtige woudpark in. Reuzenoleanders met dikke stammen, in vollen bloei, heerlijk geurend, beschaduwden de breede lanen, afgewisseld door Australische cypressen, laurieren, palmen en enkele kamferboomen. En alles bloeide in de volle zuidelijke natuur, en de zieke genoot het weerzien van zijn klein paradijs, zooals hij het eiland noemde. Dicht bij het onbewoonde witte paleis der Borromeos, onder een grooten cypres, kozen ze hun rustplekje, daar stond een gemakkelijke stoel door den tuinman afgestaan voor den zieke. Daar ging hij rusten onder den breeduitschaduwenden, veerig getakten boom, zijn moeder naast hem met een handwerk of een boek; Guiseppe meestal op een laag bankje, aan zijn voeten, maar soms ook weggaand, en uit het gezicht van den zieke, vrij bewegend zijn jong krachtig lichaam. Achter den zieke was alles donker bosch van tropische gewassen, zachtruischend speelde soms de wind er door heen, en voor hen uit een groot wijd grasveld met pauwen, fazanten, en wijd daarachter zonschitterde het meer als goud, omgeven door de zachte rondingen der bergen, van warmte nevelig.

Uren bracht de zieke hier dagelijks door, dan werd hij weer naar huis geroeid, waar hij, moe dan, van den langen warmen dag, dadelijk naar bed verlangde.

. . . .

Eens gebeurde er iets ergs. Hij zat stil weer in zijn kussens onder den boom; hij was treurig gestemd, wist niet waarom, meende geen reden er voor te hebben, toen hij, eensklaps, uit zijn peinzen werd opgewekt door een zachten snik naast zich. Hij keek op en zag zijn moeder, haastig, zich tranen van de wangen vegen. En vroolijk doende zag ze hem weer aan.

„Wat is er, moeder? Waarom schreit u? Toch niet om mij?"

„Neen, mijn jongen, waarom zou ik? Er is niets."

„Maar waarom dan?" drong hij ongeduldig aan. „Is dat boek zoo treurig? Dan moet u

er niet meer in lezen. Wat las u, dat u schreien deed?"

„Och niets; het is al weer over; het heeft niets te beteekenen "

Hij vroeg niet verder, deed alsof haar antwoord hem voldoende was.

Een poos zaten ze zwijgend.

„Kom moeder, ga u wat opbeuren, ga wat wandelen."

„En jou alleen laten? Straks, als Guiseppe terug is."

„Ga maar moeder; ik ben wel. Loop wat om, en stuur me Guiseppe, dan kan ik wat met hem praten."

Ze ging; aarzelend, met langzame schreden verwijderde ze zich, keek bij den hoek nog even naar hem om. En rustig hem zitten ziende verwijderde ze zich toen snel. En hij had haar nagekeken, totdat zij verdwenen was uit zijn gezicht. Toen, haastig, nerveus, telkens opkijkend nam hij haar boek, sloeg het open bij den bladwijzer, sloeg eenige bladen terug, en begon te lezen. En al lezende, begreep hij, voelde hij de tranen zijner moeder, overzag hij, plotseling, zijn geheelen toestand. Hij las van een moeder met een zoon, die ziek was als hij. En alles tusschen die twee menschen geleek op alles tusschen hem en zijn moeder. Alles was zacht en teer bij hen, zacht toegevend de moeder, zacht lijdend de zoon. En hij vond die moeder zijn moeder, dien zoon zichzelven. Het was maar een eenvoudig, klein verhaaltje, maar treffend en vol emotie. Het eind van de geschiedenis was het sterven van den zoon en het achterblijven, alleen, van de moeder. Hier lag de bladwijzer, en hier had zijn moeder de tranen gestort, en die tranen hadden niet gevloeid om dien zoon, die gestorven was in het verhaal, maar om hemzelven, haar eigen zoon, die sterven moest. O, hij wist het, wist het nu. Sterven moest hij. De tranen van zijn moeder hadden het hem verraden. Hij bewoog zich in zijn stoel, wilde opstaan, maar kon niet van aandoening, van hevige wanhoop over dit vreeselijk weten. En machteloos viel hij terug in zijn kussens, rood van opgewondenheid. Zoo vond hem zijn moeder.

„Wat is er gebeurd? Wat heb je gedaan? Je bent zoo rood, zoo opgewonden. Je hebt toch niet geloopen, alleen?"

„Neen . . . maar ik heb gelezen . . . dát . . . dát . . ." en hij sloeg zenuwachtig met de vuist op het boekje, dat hij in zijn wanhoop weêr op haar stoel geworpen had. Verschrikt greep ze er naar. Hoe dom! daar niet aan te denken. Hij kon zoo scherp zijn, soms.

„Ik weet het nu, moeder," vervolgde hij, kalmer van uitputting, met een gevoel van zich overgeven aan het noodlot. „Ik moet sterven. Uw tranen hebben 't me gezegd. Want u schreide niet om dien jongen, maar om mij." En even uitgerust, werd hij nerveus weer, sprak hij door, weer meer opgewonden, met afgebroken zinnen.

En ze had moeite hem te kalmeeren, te doen gelooven dat aandoening bij het lezen van die geschiedenis haar had doen schreien. Maar hij geloofde haar niet, wilde haar niet gelooven. Eindelijk, met angst in de oogen, bezwoer hij haar hem toch de waarheid te zeggen. En zij, ziende die angst, besloot vast hem die niet te zeggen.

„Neen, mijn kind, het is niet zoo; je zult beter worden, leven voor mij. Je gaat toch vooruit, loopt tòch al veel beter."

En de waarheid, die klonk in haar stem, die ze geven kon aan haar stem, aan haar oogen, uit liefde en medelijden voor hem, scheen ten laatste hem te overtuigen, dat hij zich had opgewonden om niets.

En toen Giuseppe kwam, moesten ze dadelijk naar huis, en een heelen langen dag van gedwongen rust was het gevolg van die vreeselijke scéne, van die opwinding, die zooveel voedsel gaf aan zijn kwaal

. . . .

Stil kalm verliepen de dagen, zittende onder den cypres, afgewisseld soms door een kleine wandeling in het schaduwend bosch.

Toen, op een morgen, viel het hem eensklaps in, dat hij het meer nog niet bij avond had gezien. Zijn moeder schrikte even, toen hij 't zei, zoo vurig, zoo in opgewondenheid. Hij was altijd min of meer opgewonden, 's morgens, omdat hij dan nog niet moe was. Toen zei ze, dat dit toch niet ging, dat hij 's avonds toch altijd veel te moe was van het

zitten een ganschen, loomen dag buiten, en van het varen op het meer.

„Ik zal me wel sparen, moeder. Morgen, als 't donker is, gaan we samen naar de kaai, zonder Giuseppe, dat is iets voor ons alleen, dan zitten we beiden stil naast elkaar, en droomen in den maneschijn. O, moeder, mocht ik toch weer heelemaal sterk worden, om van alles te kunnen genieten, en te leven in de heerlijke, schoone wereld, bij u. 't Gaat zoo langzaam nu, ik begrijp 't niet, 't is net of ik mij de laatste dagen minder voel. En dat ik nu een geheelen dag moet rusten om morgen avond het meer bij maanlicht te kunnen zien. Als Giuseppe komt zal ik hem zeggen, dat hij morgen vrij is.

. . . .

En hij bleef rusten den geheelen volgenden dag, en 's avonds, toen het donker werd, kleedde hij zich. En zijn moeder zag het aan, hielp hem met diepen weemoed in het hart. Ze had wel gezien dat zijn oogen holler keken naar de verte, als hij lag in den grooten stoel, in de schaduw van den cypres. Dat hij van dag tot dag vroeger naar huis verlangde, en ze dacht, dat het zou komen nu, het einde, langzaam wel nog, voorloopig, maar toch, het ging komen.... En later op den avond, gezeten naast hem, op de kaai van magnolia's, onder de donkerschaduwende boomen, richtte hij zich plotseling op uit zijn kussens, greep haar hand; met woesten hartstocht: „Moeder, hoe zou 't toch komen, dat ik niet spoediger beter word, we zijn hier nu al twee maanden, hier, in 't warme Zuiden, waar geen scherpe Noordewind me nog heeft gehinderd".

En ze zag zijn oogen gloeien in zijn bleeke wangen, die bleeker nog leken in 't blauwachtig maanlicht. En ze kon geen woorden van troost voor hem vinden, geen woorden van hoop meer, omdat ze geen hoop meer had. Zacht drukte ze zijn hand, kalmeerde hem, zei dat hij toch veel beter zich voelde dan toen ze pas kwamen.

„Kom, mijn jongen, zet nu die nare gedachten van je; geniet van het leven, wat je kunt. Zie nu eens voor je uit; moet ik er je nu nog op wijzen? Wees tevreden, en hoop maar, alles wordt voor je gedaan wat mogelijk is. Het is misschien wel goed geweest, dat je vandaag thuis bent gebleven, dat warme weer is afmattend voor ieder, en hier is 't nu heerlijk...."

Wel wat gerustgesteld nu door haar toon, keek hij voor zich naar het schoone meer, dat geheel blauw nu was door het licht der maan. Boven hen de hemel, met sterren bezaaid, schitterend als duizend fonkelende diamanten op een veld van donkerblauw émail. Vóor hen, aan den overkant, de kust; de lichtjes van Stresa en Baveno, in stillen eenvoud zacht flikkerende, en daarachter, tegen den blauwen avond-hemel, heel vaag en donker, de bergketen. Het meer was bijna geheel effen, geen rimpeltje plooide den waterspiegel, zoo fantastisch nu in het zilverlicht der maan. Ze zaten stil naast elkaar, hand in hand, zeiden niets meer. Lang zaten ze zoo, keken, halfdroomend, in stille bewondering naar het groote watervlak. En een zachte zang van Sirenen scheen van verre te komen, scheen op te ruischen uit de diepte, hen te roepen om gelukkig te zijn in haar betooverd rijk. En, bijna gelukkig in dien zachten droom, voelden ze alleen elkanders nabijheid, wisten ze niet meer af van de wreede wereld die hen omgaf. En heldere klokketonen, zacht ruischend in de avondkoelte, mengden harmonisch zich saâm met het lokkend gezang der Sirenen. Maar toen deed eensklaps een tochtje licht den waterspiegel rimpelen, en de ijle, vage droomgeluiden voor hen ophouden. Alleen de kerkklok van Pallanza bleef luiden, trok hunne blikken af van het maanbeschenen water, riep de droomenden terug tot de werkelijkheid....

. . . .

Den volgenden morgen had de zieke geen lust zich door Guiseppe te laten varen naar het eiland, en die dagen van lusteloosheid kwamen meer, bij kleinere tusschenpoozen, volgden elkaar sneller op. En eindelijk ging hij niet meer uit, had hij geen lust meer er in en geen kracht. Guiseppe kreeg zijn ontslag, kwam alleen nog uit belangstelling van tijd tot tijd naar hem kijken. Meestal lag hij stil-weemoedig voor zich uit te staren in zijn rolstoel bij het venster, te staren naar het

meer in de verte, waarvan hij juist een klein stukje kon zien.

In het schemeruurtje had hij graag zijn moeder bij zich, dan werd hij opgewekter als hij niet meer voor zich had den langen, vervelenden dag. En zijn moeder rekte de schemering voor hem zoo lang ze kon, totdat eindelijk haar kleine huiselijke plichten en de zorg voor hem het aansteken van licht noodzakelijk maakte. Van dag tot dag zag ze zwakker hem worden, bleeker zijn wangen, holler zijn oogen, rusteloozer zijn blik, en tóch, naarmate hij zwakker werd, scheen zijn hoop op beterschap sterker. Hij sprak over gaan naar huis, zoodra hij weer aangesterkt zou zijn; en zijn krachten zouden wel weer terugkomen, dacht hij, als het weer maar wat koeler werd; die hitte maakte hem loom, mat. Maar soms was hij ook treurig gestemd, dan sprak hij niet over gaan naar huis, maar over een ander heengaan, dat, naar hij dacht, wel ver in de toekomst nog was, maar dat toch komen zou. Dan verdween al zijn hoop op beterschap en ten laatste ging de weemoed in wrevel over, dan voelde hij zich ziek, en vergat hij wel eens dat de vrouw, die haar geheele zijn voor hem opofferde, zijn moeder was, en voegde hij haar harde woorden toe. Hij was dan boos, boos op het noodlot, dat hem gedoemd had in den vollen bloei van zijn jeugd te moeten scheiden van het leven en van zijn moeder, die hij zoo liefhad tòch. Dan verdwenen de heerlijke beelden der toekomst geheel uit zijn gedachten; dan was alles wat komen ging somber wanhopig. Eens zelfs, toen hij ook zulk een zwaarmoedige bui had, werd hij zóó hartstochtelijk, zóó wanhopig in zijn verdriet, dat hij overeind vloog en met onnatuurlijke, krachtige stem toornig uitriep:

„Moeder, ik kán het niet langer verdragen!" en woest rolden toen zijn rustelooze oogen.

Maar snel was de reactie gevolgd. Zwak en uitgeput viel hij achterover in de kussens, en toen zijn moeder, den angst in het hart, met zacht verwijtenden blik bij hem kwam, hem terechtlegde weer, sprongen hem plotseling de tranen in de oogen drukte hij innig zijn gezicht tegen haar handen, en snikte luid: „Moeder, moeder."

En zij, ze antwoordde niet, ze kon het niet, maar drukte vol liefde hem aan haar volle hart. Ze verdroeg die hartverscheurende tooneelen, die veel voorkwamen in 't begin van het laatste stadium zijner ziekte, met geduld en liefde, want ze wist dat ze een gevolg waren van zijn hartstochtelijk verlangen om weêr gezond te worden en sterk, en een lang leven te leiden, een leven, dat ze wist, dat vol van toewijding zou zijn aan haar. Hij was haar eenige zoon en hij had haar nog nooit werkelijk verdriet gedaan. Nooit had hij 't meer gewaagd haar te vragen, op den man af, of sterven het einde van zijn lijden zou zijn, want hij vreesde nú de waarheid te zullen lezen op haar gezicht. en dat die waarheid datgene zou zijn, wat hij zich in zijn zwaarmoedige oogenblikken voorstelde in de toekomst, maar dat hij nooit uitte.

Zoo lag hij, soms morrende, doch meestal geduldig, te wachten op de beterschap, op de krachten die maar niet komen wilden. Hij bleef nu in de slaapkamer, het gejoel voorbij de vensters in de zitkamer begon hem al te hinderen. Maar op een morgen vroeg hij zacht:

„Moeder, zou ik nog niet eens naar de voorkamer kunnen gerold worden?"

„Wel zeker, mijn jongen, waarom wou je dat!"

„Och moedertje, ik wou zoo graag het meer nog eens zien, dat kleine stukje, en de bergen!"

En dien middag werd zijn rolstoel, die al opgepakt was, weer naar beneden gehaald, en werd hij er in gerold naar het venster aan den straatkant.

Hij keek naar het meer, maar niet meer zooals vroeger, vol verlangen om er bij te kunnen komen, er dicht bij; het was meer alsof hij afscheid er van nam, en twee groote tranen druppelden langs zijn vermagerde kaken. Dit was voor de arme moeder te veel. Snel schoot ze op hem toe, en vatte liefkozend zijn hoofd in haar handen.

„Kom, beste jongen, blijf nu kalm, het zal nog wel gaan met je." Meer kon ze niet zeggen.

„Zoo moeder, nu is 't genoeg; ik wil 't nu niet meer zien, mijn mooi geliefd meer. Rol

me maar weer terug naar de andere kamer, naar mijn bed."

. . . .

Den volgenden morgen, vroeg wakker al, na een onrustigen nacht, lag hij te staren, vol weemoed naar de verte, ver over den lagen tuinmuur heen. Zijn moeder, langzaam zich bewegend in de kamer, moe van den bijna geheel doorwaakten nacht, keek nu en dan van terzijde naar hem, de oogen dik van ingehouden tranen. O, te moeten aanzien dat lijden, dat langzame wegvloeien van dat jonge, haar zoo dierbare leven. Ze verlangde naar het einde, omdat het zoo vreeselijk was niets te kunnen veranderen aan den wreeden loop der ziekte, en toch, als hij er niet meer was, bleef ze alleen achter, stond ze, oude vrouw, alleen in de groote harde wereld, niemand tot troost, niemand om mee te kunnen weenen, samen, over haar dierbaar kind, haar zoon.

Hij wende het hoofd half om; zijn oog zocht haar.

„Moeder, bid u wel eens voor me?"

„Ik, kind? Dagelijks."

„Dan is 't goed."

Met een flauwen zucht sloot hij de oogen. Hij sprak weinig meer; het spreken vermoeide hem.

Zoo gingen de dagen voorbij, somber, droef, Geen blijde gedachte van hoop glansde meer in de stille ziekenkamer. Elke blik naar het bed gaf meer pijn aan de moeder, die zacht zich bewoog tusschen de meubels, en zonder één hard, hinderlijk geluid haar plichten deed van ziekenverpleegster. Ze wilde haar kind niet storen, als misschien nog een enkele illusie een zachten glimlach van geluk om zijn mond bracht, hem niet terugvoeren dan in de harde werkelijkheid.

. . . .

Toen bleven ook die gelukkige oogenblikjes weg. De zieke leed stil en geduldig zijn laatsten strijd. Hij sprak nu in 't geheel niet meer over gaan naar huis; hij wist 't nu wel, ook zonder dat hij 't gevraagd had, dat ze nooit meer terug zouden komen, zijn krachten, dat zijn dagen geteld waren, dat hij woekeren moest met ieder uur dat God hem nog bij zijn lieve moeder liet. Uren verliepen soms zonder dat hij eenig geluid gaf. Nu en dan slechts keek hij zijn moeder aan met een berustend lachje dat haar door de ziel sneed.

Eindelijk op een nacht was hij erg onrustig; het was als voelde hij dat het einde nabij was, dat dit zijn laatste nacht zou zijn. Zware hoestbuien kleurden zijn gelaat hoogrood. Zij week niet van zijn bed. De dokter, vlug geroepen, schudde het hoofd, drukte der arme zwaarbeproefde moeder de hand:

„Zijn lijden zal gauw uit zijn," fluisterde hij.

Tegen den morgen werd de zieke kalmer; hij hoestte niet meer. Bleek, met strak gelaat, groote holle oogen, staarde hij voor zich uit, langen tijd. Toen ontspanden zich langzaam zijn trekken, en zijn gezicht kreeg een uitdrukking, als voelde hij nog een laatsten straal van hoop in zich opleven.

„Moeder, zou er nu niets meer aan te doen zijn?"

Ze antwoordde niet, keek hem slechts aan.

Lijdzaam wendde hij het hoofd af, was wonderbaar kalm.

„Och ik ben bereid te sterven. Ik heb in mijn kort leven geen groote zonden gedaan."

Maar hij liet nog niet los.

„Och moeder, laat nog eens een anderen dokter komen," riep hij uit, eensklaps half zich oprichtend.

Ze stond op, ging even de kamer uit.

Toen scheen hij tevreden, bleef bedaard voor zich uit liggen kijken, kalm en droevig. Ze stond bij het bed; er ontging haar geen enkele beweging van zijn gezicht. Ze stond met ingehouden adem, met strakken blik, bleek en bevend van emotie. Het was als verwachtte ze dat er iets gebeuren ging; dat het nu komen zou, dat vreeselijke, onvermijdelijke oogenblik, dat onherroepelijk scheiden.

En ja — het kwam. De zieke breidde eensklaps zijn armen, uit, wijd, sperde de oogen open. Toen keek hij haar aan, één oogenblik, maar vast en innig, als wilde hij diep haar beeld in zich opnemen voor 't allerlaatst: „Moeder, omhels me, gauw moeder!"

En, vastgehouden eerst aan haar plaats, als verlamd van schrik, snelde ze op hem toe, drukte voor 't laatst haar dierbaar kind in de armen....

Toen was alles voorbij.

. . . .

Nog stond ze voor het bed, keek naar haar gestorven lieveling. „Dood, ... dood! . . . .”

Ze kon niet weg. Het was alsof zijn aanblik haar vasthield aan het bed. Hij lag daar zoo kalm nu, verlost van alle lijden, een tevreden glimlach om den mond.

Ze was alleen nu achtergebleven op de wereld, kon niets meer voor hem doen, niets. Hem te verplegen was haar een gewoonte geworden, die haar lief was, omdat het 't eenige was, dat ze nog voor hem doen kon. En nu was haar taak volbracht.

Ze wendde zich af, liep naar de andere kamer, naar het venster, dat open stond, en keek naar buiten.

Het was zeldzaam mooi weer, en de zon deed als goud schitteren het kleine stukje van het meer, dat zichtbaar was, dat kleine stukje water, waarnaar hij in den laatsten tijd van zijn ziekte, zijn thuis zijn, zoo dikwijls gekeken had, gekeken met weemoed in 't oog. Hij mocht het nu niet meer zien schitteren onder den blauwen hemel, niet meer nevelen zien in wazig blauw de zachtgolvende bergen achter Baveno. Alles was leven, zonnig leven, en te midden daarvan, als het heerlijkste levensbeeld, kwam juist Guiseppe den hoek om, met eén blijden, gelukkigen lach van jeugd en kracht op zijn zonnig gezicht; maar haar ziende voor het venster, zoo kalm berustend, zonder de angstige uitdrukking in het oog, scheen hij eensklaps te beprijpen. De zonnige lach verdween snel uit zijn oogen, en eerbiedig den strooien hoed afnemend, hield hij hem in de hand totdat hij 't huis voorbij was.

GELUKSDROEF. DOOR LOUIS C. CARBIN.

Gemakkelijk achterover geleund zat Frank van Maren — jong luitenant ter zee — in 't kleine stoeltje, voor zijn schrijftafel, welks lakenbelegd vlak groen tot hem oplichtte.

Stil zat hij daar in zijn hut, gezellig vierkant hokje met 't groote rond-lichtende oog van 't patrijspoortje.

't Hoofd ietwat voorovergebogen keek hij naar 't potret van zijne vrouw, dat hij voor zich had geplaatst.

't Was weer een van die verloren tienminuutjes zooals je die zoo dikwerf in 't scheepsleven heb; te korten tijd om een bepaald werk te beginnen, en toch weer te lang om absoluut niets uit te voeren.

't Was half twaalf en hij had zoo juist vòòr getafeld, omdat hij dien middag de wacht had van vier tot acht: den zoogenaamden „Achtermiddag”. En nu was hij wat in zijn hut gaan zitten in behoefte eventjes eens alleen te zijn en vrij te kunnen zitten droomen.

Toen had hij weer voor den zooveelsten maal na hun afscheid haar portret voor zich gezet, en hij zat er nu over te peinzen, hoe vreemd-droef de omstandigheden van 't leven konden zijn. Want hoe dikwijls dwongen ze je niet te doen, wat je hart zoo heelemaal niet begeerde.

Daar voer hij nu met H. M. „Zeeland”, 't groote witte stoomschip, van Bangka naar Batavia, terwijl ver achter hem was zij, die hij liefhad, zoo liefhad om altijd samen mede te zijn en die hij nu toch verlaten had. — Voor drie jaar. — En hij peinsde er over, steeds ziende in de oogen, die hem toeblikten uit 't teere droomgezichtje, — peinsde er over, hoe nu voor zijn innerlijk leven een lange, lange tijd zou komen van doodsche schier-beweegloosheid.

Hij dacht er over hoe vele zeevarenden echter dulden dit scheidingslot, en vaag hinderde hem dat, in zijn eenzelvig zich-in-zijn-eigen-leed-verdiepen.

Even schrijnde in hem de weemoed van te weten, dat dit droeve eigenlijk zoo heel gewoon en banaal was, dat 't in het gewone leven zooiets zeer alledaagsch was — zóó algemeen, dat 't niet eens der moeite waard zou zijn om te vertellen.

Maar dit vervaagde al heel spoedig, omdat 't toch werkelijk diep-weemoedig was, daar in de tropen te zijn en daar in Holland, in hun knusse huisje, háár te weten.

Er werd tegen 't scheepsbeschot aan de buitenzijde in de corridor geklopt.

O, herinnerde hij zich, dat zou de oppasser wel zijn om hem van den tijd te waarschuwen :

„Ja".

„Meneer 't is kwart voor twaalf", klonk de stem, effen, mededeelend.

„Dank je!" — En hij hoorde de oppasser wegstappen, geluid al heel gauw verloren tusschen 't dreunend gerommel en monotoon ge-tril-bons der machines.

Langzaam stond hij op, keek gedachtenloos, onwillekeurig of zijn uniform goed zat en nam zijn binocle uit 't rek boven 't voeteinde van zijn kooi. Toen keek hij even zijn hut rond als kostte 't hem eenige moeite afscheid te nemen van zijn verblijf, knus-intiem door eigenhandige inrichting en versiering. Door 't poortje naar buiten ziende, was daar voor hem groenig-glanzend 't verre vlak der zee, tot den stijf-rechten horizon, die steeds onveranderlijk bleef, als scherpe lijn snijdend 't lichte cirkelvlak ter hoogte der sluithandel. En boven die lijn 't parel-lichtend grijs der bewolkte lucht.

Wel zeer stil was de zee.

Hij keerde zich om, schoof 't afsluitend gordijn voor de deuropening op zij, — trad zijn hut uit. Even nog zag hij om, naar de hem als-volgende oogen zijner vrouw, schoof daarna 't gordijn weer dicht, brekend de droeve fascineering dier liefdeoogen.

Toen ging hij naar boven, naar dek.

Daar gekomen overweldigde hem kort 't helle licht van den tropenmiddag, hoewel toch achter wolken was de zon — dunne nevels nu blijkbaar. Licht en nog eens licht, overal schel wit licht, dat zijn oogen pijn deed en ze schuil deed gaan tusschen vele samentrekkende huidplooien, na den zoo-plotsen fellen steek diep er in; — fel licht, dat hem den indruk gaf als was hij uit diepen slaap wakker gemaakt met vlak voor zijne soezend zich openende oogen een helder-schijnende lamp. Maar al heel gauw was hij er weer aan gewend; alleen toen hij de brugtrap beklommen had en van de brug af plots ver-uit den fel-glanzenden zeespiegel zag, herhaalde zich nog weer die gewaarwording.

Geen tijd had hij echter om ze te verwerken, dadelijk in beslag genomen door 't „overgeven der wacht".

— „Weet je nu alles?" vroeg eindelijk zijn voorganger, ongeduldig naar beneden te komen en zich te zetten aan den gezelligen twaalfuurstafel in de longroom.

— „Zeg 't is tijd van middag," kwam plots een derde stem tusschen de twee sprekenden; 't was de officier van bestek, die dit juist had uitgecijferd en de middagshoogte had geobserveerd.

„— O, merci" — sprak de nog niet geheel afgeloste, daarna: — „leerling!"

— „Present meneer," klonk met hoog jongensgeluid de stem van den onder-de-brug-staanden lichtmatroos.

— „Waarschuw den kolonel en den overste van tijd van middag en sla acht glazen!"

— „Jawel, meneer".

— „Weet je nu alles?" herhaalde de afgelost wordende.

— „Ja, dank je. Ga nu maar lekker eten!"

Acht klokglazen klankten met metalig vibreeren op, boven 't vaag rumoer der vele levensgeluiden, welke je altijd aan boord van een oorlogschip met groote equipage waarnam, met bovendien nog de monotone tril-bons-dreun der machines, diep beneden.

Zwijgend luisterden zij even samen. De ander keek hem aan, met iets als wilde hij zeggen: „ziezoo jou wacht begint," knikte toen en daalde de brugtrap af.

— „Aangename wacht verder!" hoorde hij hem nog luide zeggend, en er was iets goedig-spottends in zijn stem.

Om hem was wijd-uit de zee, zonder eenig vertier, zonder een stukje land in zicht.

— „Wat moet je voor liggen," vroeg hij voor controle aan den roerganger.

— „Noord 185 Oost, meneer."

Knikkend dat 't goed was, liep Frank naar den windkant der brug.

't Was warm, zeer warm, drukkend weer met die lage, verstopte lucht. Hij nam zijn pet in de hand, trachtend weg te vegen met zijn hand den pijnlijk-aanvoelenden moet op zijn voorhoofd.

Frisch flapperden nu kleine, verkoelende windzuchtjes om zijn ontbloot hoofd. Tegen

de voorrailing aangeleund, tusschen de bijna-gesloten oogleden naar beneden blikkend, zag hij 't fijn witte schuim der boeggolfjes glijden, langs 't hooge boord, dat als een hechte witte wal opmuurde uit 't mat-geel-groene water.

Of er ook totaal geen schip in zicht kwam, dacht hij. Onderzoekend, spiedend van tusschen de dicht op elkaar gerimpelde oogleden, liet hij zijn blik langs den horizon cirkelzwaaien. Overal 't zelfde: onveranderlijke scherpe lijn tusschen mat groene zee, met vermoeiende wit-licht-glanzing en parel-lichtend grijs der bijna effen bewolkte lucht.

Boven hem, recht boven hem bijna, was de zon in fel-witte-blikkering schijnend door de dunnere bovenluchtnevelen. Prettig wist hij zich daarvoor beschermd door de vlakke, strakgespannen zonnetent, grijzig-wit.

Hij liep naar de andere zijde om ook daar eens even uit te zien, en ook daar was bij felle lichtglanzing de onveranderlijke kimlijn, zonder ook maar één rookpluimpje. Maar 't was er warm, heet, doordat hij nu stond in de luwte van 't stuurhuis, waar bij 't voerrad de stille figuur van den roerganger was. Daarom ging hij maar weer aan den loefkant staan.

Langzamerhand waren de levensgeluiden minder en minder geworden, eindelijk bleef alleen 't rommeldreunen der machines, maar hij merkte dat nog niet: niet lettend de omgeving.

Tot plots een glas, zachtjes geluid, teer opklonk in de stilte, hem ineens terugbrengend tot volkomen omgeving- en omstandigheden-bewustheid.

Nu merkte hij op hoe stil 't was aan boord, tijdens den rusttijd van 't volk, dat nu sliep. Hij kon ze niet zien, maar hij wist ze daar aan dek, onder de zonnetenten, waarop hij van de brug neerzag. Daar lagen zij natuurlijk als altijd in loome houdingen bij groepen te slapen.

En om hem de wijde, wijde stilte der deininglooze tropenzee, waarover alleen voorttrilde, zacht: de monotone tril-bons der machines, die hij soms, wanneer even ophield 't windezuchten om zijn hoofd, als heel ver-af metalig kon hooren denderen.

't Was of hij nu pas, daar staande, alles opmerkte en met een vreemd heldere juistheid.

't Strakke beweeglooze van al die rechte lijnen der masten en schoorsteenen en luchtkokers — met als verstijfde omgebogen bloemkelken de windhappers, rood van binnen — dat stille beweeglooze van 't schip, 't welk schier onmerkbaar voortgleed door de deininglooze wateren.

Want wel zeer stil was de zee, nu vlakuit als een groot, oneindig metaal-glanzend kleed, zeer dun en zeer verfrommeld 't oppervlak. Dit was door de kleine windrimpeltjes en windgolfjes, die er steeds nog waren in ongedurig gedoe. Maar dat brak niet den indruk van rustige vlakheid, — zoo klein waren ze ook die rimpeltjes tegenover de schier oneindigheid van zee en luchten. Vermoeid de oogen tengevolge van 't dwalen zijner blik door te veel lichtglanzing, richtte hij ze uitrustend op zijn naaste omgeving. Hij keek naar de stille figuur van den roerganger.

— Er was iets loom-vermoeids door veel hitte in de op één been steunende houding van den bruin-gebaarden kerel. Nu en dan kwam er meer leven in den man, als hij plots scherper toeziend op de kompasroos keek 't hoofd vooroverstrekkend, om dan gauw 't stuurrad een paar spaken om te halen. Scherp bleef hij dan kijken, aandachtig toeziend, tot hij blijkbaar weer goed koers lag en zijn houding op nieuw stil, loomrustig werd, zwijgend.

Een paar maal begon Frank op en neer te loopen, om dan half hangend op de railig voor zich uit te kijken, over de ver voor hem uitvlakkende zee, naar de kim.

Totaal niets daar, overal 't zelfde, overal die monotone schier-oneindigheid.

En zoo staande kwamen, denkend even aan huis, weer weemoedsgedachten in hem op! 't Kwam over hem, hoe 't gewone leven was als deze zee, als die wijde monotoonheid. Overal waar je ook zag 't zelfde, steeds maar 't zelfde.

Hoogstens trok eens een vaag-woelende stroomrafeling voorbij, glanzend als een lang, bogend zilveren lint.

O, dat leek wel heel gewichtig, dat kleine watergewoel als je er aandachtig naar zag,

en ook kon je je wel verbeelden heftige golven te zien in de kleine boegwater-omkrullertjes.

Zeker als je daar zoo heel lang op zat te turen, niet lettend de verdere omgeving, dan leek 't iets heel grootsch en gewichtigs. Maar 't was toch zoo niets, zoo innig klein in die wijde reusachtigheid.

Zoo was hem dan ook 't leven: zeker je kon je heel wat verbeelden als je dacht aan 't scheidingsuur, maar och wat beteekende het in 't groote leven. 't Was een voorbijglijdende stroomrafeling, hoogstens een boegwater-omkrullertje.

En ondertusschen gleden zwijgend voorbij de weken, die werden maanden en die weer jaren, zwijgend in monotone gelijkheid.

En als een groote weemoed kwam in hem, dat 't voor hem zoo droeve, droeve leed, dat hem zoo gewichtig leek in zijn eenzelvig zich-in-zijn-eigen-leed-verdiepen, eigenlijk zoo heelemaal niets was in 't wijde groote leven. En toch, — hij wist dat 't niet goed was — toch kòn hij niet nalaten steeds maar weer zijne gedachten terug te voeren, naar haar, die hem zoo lief was. 't Was hem een pijnlijk genot te zitten wroeten in dat scheidingsdroef, steeds maar zich voor den geest roepend hun samenzijn en dat dan wonderglanzend te stellen tegenover hunne scheiding.

O, hij wist dat 't niet goed was, maar 't was hem zoo zoet bijna, dat innige geluksdroef, want nietwaar 't was droef door groot geluk.

En onderwijl, zoo peinzende, gleden ze snel, geruischloos voorbij de halve uren, ieder maal afgesloten door 't zachte bellen — zacht omdat alles sliep tijdens de „rust".. . .

Tot plots luid helder ting-tangden vijf glazen (half drie) en vlak daarop de tamboer de reveille blies.

Geheel uit zijn zachte droomgedachten werd hij nu in de ruwe werkelijkheid teruggeslingerd, door dat harde ting-tangen en vooral ook door de schetterende koperkreten van den hoorn, die de ragfijne geluidenstilte vanéén scheurden.

Langzamerhand begon weer aan te groeien 't rumoer der vele levensgeluiden, als groep bij groep de equipage wakker werd en opstond, telkens aangespoord door de schel-trillerig-gillende bootsmansfluitjes.

Weer kwam de hoorn schetteren, nu slechts verhoogend 't menschenrumoer.

't Was baksgewijs. Hij kon 't niet zien natuurlijk, maar hij wist hoe ze daar altijd zich baksgewijs-rangschikkend aantraden op 't dek, allen, die in niet-er-over-denken zich toevertrouwden, hun lijf en leven, aan den eenen man, die navigeerde.

't Sein „geeft-acht" klonk schetterend tot hem op.

Stil was 't nu, valsche gelijkenis op de rust die tevoren alomme was.

Toen twee stootgeluiden op den hoorn: Nu inspekteerde de baksmeester even hun bakken of ieder er wel was, de mankeerende aanteekenend. Vaag gegons klonk even op.

Daarna klonk alweer 't kopergeschetter: rapport!

Nu wist hij, die luisterde, hoe ze allen samenkwamen en rapport uitbrachten aan den schipper.

Eenige oogenblikken later kwam deze dan ook:

„Meneer! Alles present op baksgewijs."

„Dank je. Nou — je weet de werkzaamheden, hè."

„Ja, meneer!"

„Nou deel dan de menschen maar in."

„Best, meneer."

Weer alleen was Frank nu op de brug, even als tevoren. Weer was er om hem 't wijde eenzame vlak der zee, en boven hem de grijze monotoonheid der wolklucht.

En toch was 't hem nu anders.

't Levensrumoer onder hem op dek van de werkende matrozen, van de nu en dan bevelend opklinkende bootsmansstemmen, 't soms schril gillen der bootsmansfluitjes, dat alles leidde voortdurend af zijn denken, maakte dat niet meer zoo absoluut over hem kon komen de droomstemming van tevoren.

Eigenlijk werd alles anders, zelfs de zee; want langzaam aan was de zon gaan dalen van zijn hoogste standpunt, en zoo langzaam aan ook begonnen de wolken weg te trekken. Telkens zag hij in den lagen grijzen nevelkoepel plots gaten openvallen, waardoor dan hem toeblonk 't glanzend azuur der luchten. En

aan de randen dier gaten begonnen de wolken wollige kop-gestalten aan te nemen, die zich thans in beweging zetten, over hem heen drijvend en steeds groote openingen makende.

En als dan de zon in zijn dalenden weg langs zoo'n opening gleed, dan was er eerst steeds helderder en helderder licht, tot eindelijk gulden gloeiing neerdaalde over de wateren. Dit was, als de zon gansch vrij was van de nevelen. Tegelijk waren dan fel-wit-schitterende lichtpuntjes op 't water grillig door-één gaan wemelen, om eindelijk over te gaan in allemaal vlammetjes, die ongedurig fel opflikkerden en doofden, weer opvlamden en dan weer verdwenen, steeds zoo door zonder ophouden. Overal aan stuurboord was dat licht-gespeel, want daar boven stond de zon, die zich weerkaatste op de millioenen en millioenen bewegende glansvlakjes der windrimpeltjes.

En ook in de kleine schuim-blanke omkrullertjes van 't boegschuim kwam de zon met lichteffecten spelen, gouden druppeltjes vielen neer, in 't nu doorschijnende groen, en als een boeggolfje klotsend tegen boord gansch in schuim uiteenspatte was daar soms een klein kleurig regenboogje.

Vermoeiend echter was dat licht-gedoe, zeer vermoeiend voor de oogen van hem, die daar voortdurend aandachtig naar den horizon moest turen. De horizon, die steeds onveranderlijk bleef, en die nergens een rustpunt bood voor 't dwalend oog.

En onderwijl gleden de halve uren voorbij, luid aangekondigd door 't glazen slaan, maar hij merkte 't niet. Hij lette 't niet op, want in voortdurend aandachtig turen naar de kim recht vooruit merkte hij niet meer de scheepsgeluiden.

Alleen wist hij dat 't tegen 't einde van zijn wacht liep en daarom zag hij scherp uit, wijl de kaart aanwees dat dan waarschijnlijk land in zicht zou komen: een eilandje: Noordwachter, 't buitenste der Duizend eilanden.

Zijne oogen ontspanden zich eindelijk iets, toen de wolken vreemd plots weer kwamen opzetten en de vele millioenen lichtvlammetjes op 't water voorgoed weer doofden.

Met den binocle onderzocht hij de kim; niets.

„Wel zie je iets," klonk onverwachts de stem van zijn aflosser, die ongemerkt op de brug was gekomen.

„Zoo is 't al kwart voor vier! Nee, ik zie niets."

„De Noordwachter zoek je zeker? Nou dan zal die wel op mijn wacht in zicht komen en vertel me nou maar wat er verder is."

In druk gesprek waren zij nu even.

„Heb je'm, weet je nu alles," vroeg nu Frank.

„Ja. — Zeg hoelang is 't nog voor Batavia?"

„Dat kun je toch op de kaart uitmeten, 't is nog ongeveer een uur of zeven."

„O, dan zullen we van nacht wel voor Priok op en neer houden en morgen ochtend binnen gaan."

„Ja, dat zal wel, maar neem me niet kwalijk ik smeer 'm, ik heb nou lang genoeg op de brug gestaan," kwam Frank ongeduldig.

„O ja," lachtte de ander, „nou bonjour."

„Aangename wacht verder," wenschte Frank nog even, om dan de brugtrap af te dalen.

Achteruit gekomen ging hij naar beneden. Eén oogenblik leek 't hem daar nacht, komend van boven waar helder licht was. Heel spoedig echter waren zijn oogen gewend en aangenaam ontspanden zij zich, trokken weg de rimpelige huidplooitjes en ook 't vermoeiend onwillekeurig-samentrekken der wenkbrauwen.

Bij zijn hut gekomen schoof hij 't gordijn terzijde en onmiddellijk was weder in zijn oogen de liefdeblik zijner vrouw.

Na zich wat opgefrischt te hebben, ging hij rustig, zwaar-moe-geleund in zijn stoeltje zitten, stak een sigaar op, nam pen en papier en ving aan een brief aan haar te schrijven.

En hoewel er veel in dien brief was van 't scheidingswee en van 't verlangen naar haar, was toch zijn stemming niet zoo heel erg droef. 't Was ook zoo gezellig in zijn hut, met al die dingetjes van hem zelf, die gravuretjes, dien vol-bezetten boekenhanger, en dan daar vóór hem 't portret van zijne vrouw, van wie hij zoo heerlijk wist haar groote, groote wederliefde.

Ja 't was eigenlijk toch wel mooi droef, dit droef geboren uit geluk — geluksdroef.

ROEMEENSCHE BALLADE.

Naar de Proza-bewerking

VAN

HÉLÈNE VACARESCO.

DOOR

HÉLÈNE LAPIDOTH—SWARTH.

HAAR BLOED.

Mijn dolkschêe heeft twee messen,
 één liefde heeft mijn hart,
De hemel heeft één zon maar,
 mijn hart, een dubble smart.
O messen in de schede!
 o zon in 't hemelblauw!
Gij blinkt maar en gij vonkelt,
 terwijl ik sterf van rouw!

— O rivier! waarom ruisch je zoo droef door het veld?
 — Ik heb er je tranen gedronken.
— En wat hebben mijn tranen je dan verteld?
 — Wij hebben haar blikken gedronken.

— O rivier! en wat wil je dan drinken nog meer?
 — O haar bloed, o haar bloed wil ik drinken.
— Wat zal zeggen het bloed van het maagdeken têer?
 — Ik werd koud, ik werd koud bij 't verzinken.

— En wat antwoord je dan als het weeklaagt zoozeer?
 — Ga voor eeuwig, voor eeuwig verzinken!
— O rivier! en wat wil je dan drinken nog meer?
 — O haar bloed, o haar bloed wil ik drinken.

ILLUSIES.
DOOR GUSTAAF D'HONDT.

I.

In hare middeleeuwsche logheid, in de geruchtlooze afschaduwing van het groote vrouweklooster, stond daar de woon der oude juffers Moreels, kalm-rustig in de stil-afgezonderde stadswijk.

Jaren lang reeds knaagde de rusteloos omwentelende tijd aan den gekanteelden gevel en aan het donkere hout van deuren en vensters, lijk een langzaam-invretend vocht, terwijl de eeuwen hare zwart-grijze schaduwen langs de muren hadden gestreken, in eene eigenaardig-zachte patina van schimmel-zilt en most. En de oude patriciërswoon, in wier eigenaardigen bouwtrant nog de verre weelde van lang vervlogen tijden doorschemerde, leunde somber aan tegen de kloostermuren, als was zij allengskens tot de stille, rust-ademende gemeenschap vergroeid....

Eenzaam, vreemd bijna aan de wereld, leefden daar de beide zusters Moreels haar bestaan van vrome godsvrucht, met haar nichtje, de twintigjarige Jeanne van Malder.

Jeanne was het eenige kind harer lang gestorvene zuster Hare ouders had zij nooit gekend en sinds hare eerste stappen, hadden de tantes haar gekoesterd, met moederlijke bezorgdheid bijna en ook met moederlijke innigheid, steeds nauwlettend-angstig hare trage ontwikkeling verzorgend. En de aanhoudend-aanbevende vrees, welke die zending in zich omsloot, had de beide vrouwen vroegtijdig vergrijsd en hare gestalte langzamerhand geschrompeld.

Aan Jeanne's opvoeding hadden zij haar jonge leven geofferd, in kalme berusting, als onder een droevig-drukkend noodlot, met een trek van te vroegen ernst over het nog jeugdschitterende gelaat, — moedig begravend het droeve geheim daarvan in de diepste innigheid van haar naïef-onschuldig hart.

In den beginne, wanneer Jeanne naar hare ouders vroeg, wat veelal gebeurde, hadden de tantes haar gezeid, dat vader en moeder lang gestorven waren, de eene onmiddellijk na de andere bijna, bij eene leelijke smetziekte die, als een zwarte plaag, over de stad was neêrgevallen.

Het kind had zulks geloofd, in hare eerste, prilste onnoozelheid, — met een stil neêrschaduwen van prangende, onbewuste melancholie in haar nuchter zieltje, om die twee wezens, die waren heêngegaan zonder dat zij ze had gekend.

Later echter, wanneer zij ouder werd en de naam harer ouders in 't gesprek versukkelde, onwillekeurig, zooals zulks geviel wanneer de drie vrouwen alleenig in het salon zaten, ontging het haar niet dat, op zekere oogenblikken, er als iets haperde in de stemmen en eene onrust in de oogen der tantes kwam aandonkeren. Zij voelde dan telkens, wellicht instinctmatig, dat er iets was dat zij niet begreep en ook niet vragen dorst, iets als een verre angst, die om haar hart kwam kruipen.

En meestal gebeurde het dan dat de tantes haar daarna meênamen naar 't bovensalon, dat op de stille straat uitzag en doorging als moeders kamer, waar sinds jaren alles onveranderd was gebleven en waar zij dan lang en biddend neêrknielden voor een reusachtig ivooren Kristusbeeld, aan den wand.

Toen spraken de tantes altijd, prevelend bijna, en mat en klankloos:

— Kom, Jeanne, — een gebed voor moeder....

Van vader werd, bij die gelegenheid, zelden gesproken. Wel merkte Jeanne zulks op, in een plotse neêrwolking van weemoed in hare ziel; maar nooit kwam haar een waarom over de lippen, daar zij zóó bepaald voelde dat die nieuwsgierigheid de tantes had kunnen bedroeven....

II.

Al dat stil-geheimzinnige had zich mettertijd als een vage melancholie in de ziel van het jonge meisje genesteld. Langzamerhand had het bij haar een soort van ver-afdwalende droomerigheid verwekt, waarvan de stille obsessie vaak in hare groote, donkere oogen kwam aanglimmen.

Hare kamer lag in het achterdeel der oude woon, in de onmiddellijke nabijheid der kleine, lage kapel van het klooster. En uren lang

soms kon ze daar zitten, vóór haar geopend venster, luisterend naar de tonen van het orgel, die, in zachte tril-golvingen naar buiten opruischten, als gedragen door de ópwolkende wierookwalmen van daar binnen.

Dat was, om zoo te zeggen, haar gansche leven. . . .

Nooit kwam het hijgend-zenuwachtige van het soms rumoerige stadsleven tot aan hare vensters aanrollen. Tot dát hoekje van sombere stadsgrijsheid konden de golvingen van het passieborrelen der groote ziel van de onrustigbedrijvige wereld niet doorruischen. De stilte die de kloosteromgeving zoo drukkend afschaduwde, was als een onzichtbare dam waartegen alle gerucht van de groote stad kwam uithijgen, gelijk het sterfgemurmel van luiaanspoelende golven in mollig-zandige duinen.

Het leven zelf lag verre nog buiten haar begrip, als een groot, nauw bewust mysterie, soms wel stil-aanlokkend, maar altijd begraven nog in het naïef-onnoozele harer kinderlijke droomen.

Over haar fijn besneden, eenigszins aristocratisch gelaat, matbleek, en zoo kwistig omkransd door het weelderige van haar kastanjebruinen haarbos, lag, als een bekoring, het stil-regelmatige van den grooten eenvoud harer onschuldige ziel.

Het weinige dat zij van de wereld afwist, had zij vernomen, destijds, bij het geheimzinnig-intieme gefluister harer vriendinnen, in den tuin der strenge kostschool, waar zij, tot vóór een paar jaren, was gebleven. En dat bepaalde zich bij het naïeve weten dat, in het leven, twee wezens elkaar liefde toedragen, — soms huwelijk aangaan, en er dan kinderen komen . . . Wat gewoonlijk achter het strengstijve der wereldsche welvoegelijkheid ligt verborgen, was haar, tot nog toe, een diep geheim gebleven. . . .

Zij dacht zoo vaak dat het leven, hier beneden, niets was dan eene min of meer wisselvallige beproevingsperiode, zwaar en pijnlijk voor enkelen, dankbaarder voor anderen, — en onvermijdelijk leidend tot de eeuwige rust in de gelukzaligheid of tot de altijd-durende folteringen in de vermaledijding.

Zij beschouwde bijna alle menschen als zijnde braaf en eerlijk zooals zij zelve was. Uit sermoenen en gesprekken alleen was het haar bewust, dat toch ook de boosheid in de wereld bestond, — maar dat waren de ongeloovigen. De ziel zelve van de menschheid leek haar te zijn het onbegrijpelijke, etherischonsterfelijke, dat, in de uiterste stonde, uit het lichaam oplispelt, het duizelingwekkende Onbekende in, om aldaar straf of belooning te bekomen. . . .

III.

Jeanne's leven was één matheid, emotieloos als die van dat hoekje der oude stad zelf, nu eens als de lichte, wazige grijsheid der lentemorgens, dan eens als de dikkere, stillen weemoed huiverende grijsheid der herfst- en winterdagen, wanneer het sombere der lage, geluidlooze luchten zich zoo innig versmelt met de grauwheid der sluimer-stille gebouwen.

Dat jarenlange bestaan van strenge devotie, dat reeds vroegtijdig, als een stille eentonigheid, in hare hoog-reine ziel was vergroeid, had tot nog toe bij haar de begeerte naar de vermaken der wereld niet wakker gefluisterd . . .

Langzamerhand echter, kwam hare jeugd daartegen in stil verzet. . . .

Elken Zondag, wanneer, in de eerste uchtendure, de klokken der kerktorens in een blij tonengehuppel door de stille luchten zongen, luid uitgalmend hare jubelsymphonie van helder zilvergeklingel en diep bronsgebrom, kwam er als een weinigje warmte om haar harte tintelen. Zij voelde zich dan als van den grond optillen, onmerkbaar, en lichter worden, heel licht, als ging zij, daar hoog in de lucht, dat zoó opwekkende klokkengetjangel nazweven. En zij was verheugd daarover, in een zachte blijheid, omdat zij dacht, in hare nog kinderlijke nuchterheid, dat toen het geluk, in aarzel-schaduwe, om haar heên lachte.

Wanneer, 's zomers, op zekere dagen van feest of volksgejubel, uit het oude Belfort, waarvan zij, door haar vensters, den toren hoog de wolken zag inbeuken, de groote bromklok haar machtig bronsgebulder over de stad liet dreunen, in majestueuse metaalsiddering, toen sprak er soms iets tot haar

dat nog verre buiten haar bewustzijn scheen te liggen. En wanneer zij 's avonds dan, bij 't open raam zat en alleen, hoorde zij, in de deemstering boven haar, het zingen der muziek en de echo van verre, als wegroezende menschenstemmen die soms plots dicht bij haar kwamen uithijgen, in een geprevel van brokkeltonen, onmiddellijk weêr door de ijle ruimte opgeslurpt....

Lang kon zij daar zitten luisteren, de geest afdroomend in onbekende gewaarwordingen, verre weg. En het was haar dan te moede, o zoo zwakjes, alsof een verre melancholie, onbepaalder nog dan het af- en aangolvende zingen uit de luchten, in een vaag angstkloppen aan haar hart kwam tikken, zonder dat zij eigenlijk wist waarom. Het leek haar soms, dat de ziel van het leven zelf, dat ginds langs de straten en op de pleinen roezemoesde, hare in de droomen der kindsheid nog sluimerende ziel aarzelend kwam wekken. En dan had zij als een heimwee naar het onbekende dat, verre van haar, borrelde en proestte onder den drang van den levensroes die bezielend alom tegen de huizen opspatte. Het scheen haar wel eenigszins als een neêrdoomende mist die zich in eene aanademing van eenzaamheid om haar heen lei....

Het eentonig-stille harer omgeving drukte beklemmend op haar gemoed en zij gevoelde hoe hare jeugd er wilde naar smachten ook iets van dat leven te genieten, dat zich zoo luidruchtig openbaarde ginds, en zich te laten meêvoeren, gedachteloos, in dien menschenstroom, in die genotvolle levenszatheid die door de straten rolde, als onrustig voortgedreven door het ideale van 't bestaan....

IV.

Buiten een paar zusters uit het aanpalende klooster, die regelmatig de liefdadige giften der juffers Moreels kwamen afhalen, was de eenige bezoekster van de oude woon Louise, eene van Jeanne's vriendinnen uit de kostschool.

Eénmaal per week kwam zij daar, en in den beginne was het Jeanne voorgekomen of de geestige Louise telkens iets van de zonne van daar buiten in de eenzame woon meêbracht, waar haar guitig, uitbundig lachen soms kon echoën als onder kerkgewelven.

Dat duurde zoo een tijdje lang en toen, langzamerhand, ging ook het frisch-eigenaardige van Louise's verschijning verloren in de stilte die uit alle hoeken der woon zoo overweldigend neerdrukte, en verdonkerde ook het beetje zonneschijn, dat zij uit de straten, om haar persoontje, meebracht, tot al haar gedoe allengskens ook werd als het bestaan van groote eenzaamheid, dat daar werd geleefd.

En zoo verliepen de dagen, de eene na den anderen, steeds eenzelvig-kalm lijk het leven van hen stoïsch berustend in het onvermijdelijke....

Eens, nochtans, kwam er als een beroering in het bestaan der oude juffers. Hare jongste zuster, die sinds jaren in den vreemde woonde, met haar eenig kind, een zoon, was onverwachts het huis binnengevallen met het blijde nieuws, dat zij weêr in de geboortestad zou blijven. Haar zoon, de vijf en twintigjarige Paul, had dringend behoefte aan de kalmte der oude Vlaamsche moederstad om aldaar, zei hij, alleen nog voor zijn kunst te kunnen leven.

Gansch zijn leven lang was Paul steeds geafgodeerd geworden door zijne moeder die hem een wonderkind noemde. Hij maakte schilderijen, componeerde en schreef soms verzen. En telkens wanneer de moeder aan hare zusters schreef over het geniale dat zij in haren zoon meende aan te treffen, hadden de oude juffers devotelijk de handen gevouwen, naïef-geloovend en vol bewondering voor den grooten kunstenaar in wording, — smeekend den Hemel, in eene lispelbede, dat hij harer mocht bewaard blijven, tot innige fierheid van haar lateren levensdag.

En telkens wanneer Paul met zijne moeder bij de tantes was gekomen, doorgaans éénmaal per jaar, had hij de juffers steeds verbluft door zijne stoute plannen voor de toekomst. Grootsprakerig onderhield hij de vrouwen over zijne opera's, wier motieven onophoudend in zijn brein zongen, over de schilderijen die hij zou maken en waarvan de schetsen reeds langs den vloer van zijn atelier lagen rondgestrooid, over de talrijke

gedichten die hij schrijven zou, later, wanneer het uur zou komen. En de bewondering der vrouwen klom nog toen zij hem hoorden spotten over het nietige der kunstenaars wier namen zij kenden en over wier gewrocht zij veelal met eerbied hadden hooren spreken.

De tantes en Jeanne gingen geestdriftig op in die naïeve zelfaanbidding van Paul en waren zóó gelukkig omdat zij thans, van dichtbij, de ontluiking zijner wonderbare gaven zouden kunnen nagaan.

— En hebt gij reeds een huis gevonden? had eene der zusters gevraagd.

— Ja, een mooi en groot huis, in het Oud-Begijnhof. Paul wilde elders niet gaan wonen.

— 't Is er zeer stil, meende de andere zuster.

— Buitengewoon stil, beaamde de moeder. Voor zijne kunst moet Paul veel stilte hebben . . . .

V.

Onder het bezoek van tante, had Jeanne zich altemet door een gevoel van vaag gelukkig-zijn voelen overmeesteren. Het scheen haar zoo verrukkelijk toe dat Paul thans onophoudend in hare nabijheid zou zijn en dat de jeugdige geestdrift, die zoo fier uit hem opborrelde, haar ook eene opwekking zou worden die zij nog nauwelijks kende.

En evenals bij de feestavonden, wanneer het onrustige van het stadsleven onder haar venster kwam uitgonzen, zwak als het aanlispelen eener branding uit de schemer-verte, voelde zij meer bepaald nog, in een spijtgevoel dat in haar hart neêrwolkte, al het eentonig-vreugdelooze van haar leven . . . .

Altijd had zij veel van Paul gehouden, zonder echter te beseffen van welken aard dat gevoel ook zijn kon. Maar, in de kostschool, terwijl zij met de vriendinnen, gedurende de lange, mijmerwekkende zomeravonden, in het prieël zat, en de andere, innig-gelukkig, fluisterden van den beminde die, verre van haar, aan ze moest denken, — toen was ook telkens de figuur van Paul voor hare stijf-droomende oogen komen opschemeren, vaag als in een verren avondmist . . . .

Later, wanneer ze, in de parochiekerk, biddend vóór het kleine altaar zat, waarboven die mooie schilderij, „De vlucht naar Egypte", hing, vielen hare lippen vaak plotseling stil. In Jozef's trekken meende zij altijd iets van Paul's gelaat terug te vinden, en toen droomde zij ook wel eens dat zij graag de Moeder-Maagd ware geweest die hij, door de zachte emoties en het mysterievolle der onmetelijk verre woestijn heen, naar het beloofde Land bracht . . . .

Toen sloeg haar doorgaans ook een stille angst om 't harte: voor haar, immers, was dat denken aan de wereld, onder de strengvrome godsdienstoefeningen, de zonde die eens den stervelingen zwaar zou worden aangerekend. . . .

En wanneer zij dan, te huis terug, in hare kamer zat, overviel haar steeds een gevoel van schaamte wegens hare zwakheid in de kerk. Maar toch bleef zij er aan droomen, ondanks zich zelve, onweêrstaanbaar aangelokt bijna, en het brommende orgel uit de kloosterkapel en de lofzangen der arme weesmeisjes, zacht optrillend in de stille atmosfeer, als blanke veêrtjes, voerden hare gedachten verre meê, de wereld uit, in de etherische ijlheid der sfeeren, bij blonde engelenkopjes, zwevend op vlerken van roze en blauw . . . .

VI.

Tante woonde nu sinds eenige dagen in de stad en Paul was bij de juffers Moreels gekomen, luidsprakerig, vol schrille geestdrift over al het grootsche, al het stoute dat zoolang reeds in zijne onrustige hersenen lag om te woelen en dat hij nu eindelijk, in de kloosterstilte van het oude Begijnhof, ging verwezenlijken.

Hij had zijne tantes omhelsd, ietwat plechtig, met stijve vroomheid bijna, en had toen Jeanne hartelijk in de armen gedrukt, haar zoenend op wangen en lippen, zóó drukkend dat het jonge meisje er onwillekeurig bij rilde. En zij had daarbij nog eens gedacht aan het gefluister der vriendinnen uit de kostschool, 's avonds, in het donkere prieël, wanneer zij fezelden onder elkaar over de kussen die de geliefde haar had gegeven,

tijdens de vacanciën, onopgemerkt en gestolen soms, opwekkend de nog mysterievolle emoties harer rijpende jeugd . . . .

— Wat is Jeanne aardig geworden! zei toen Paul. Zoo'n kopje voor eene mijner schilderijen . . . .

Jeanne had daarbij stil gebloosd en het had de naïeve eigenliefde der tantes gestreeld dat iemand, zoo artistiek als Paul, haar zoo bizonder vond.

— En wij zullen goede vrienden zijn, niet, Jeanne?

— Och, ja, Paul, had zij geantwoord, met eene innigheid waarvan de toon haar eenigszins vreemd in de ooren klonk . . . .

Zijn binnentreden in de woon der oude tantes bracht daar telkens als een nieuwe atmosfeer van luidruchtige jeugd, en zijne woorden, doorgaans hoog opklinkend, in een bijna autoritair tempo, leken als een smartelijke profanatie van de rust en de eenzaamheid die in het huis zoo overweldigend heerschten en wier eigenaardigheid zich langzamerhand over de koude ongezelligheid der ouderwetsche prachtmeubelen, had neêrgelegd als een patina langs de oude, grijze straten.

Alleen Jeanne's piano stond daar, glimmend zwart, als een vlek modern leven in die omgeving van primitief-stille godsvrucht, als een schril anachronism in die sobere weelde van vroeger tijden. En wanneer Paul zich dan, op aandringen der tantes, bij dat klavier neêrzette en met groote exentriciteit akkoorden door elkaar smeet, bitsig en luid, in een wild aanhorten en weghollen van spatterende klanken, dan zong tusschen die oude muren, in spotsymphonie, de rumoerige tijdgeest, zóó diep verschillend bij het statig-plechtige orgelruischen in de kerken of bij de naïef-sentimenteele romances uit Jeanne's kostschool repertoire. . . .

VII.

Dien dag was Louise Pauwels, hare vriendin, op bezoek gekomen. Genoeglijk koutend zaten de beide meisjes in Jeanne's kamer, zooals gewoonlijk snuisterend in de naïeve herinneringen uit haar kostschoolleven. Kleine, onbeduidende gebeurtenissen werden voor de zooveelste maal herhaald, namen van lieve vriendinnen in het gesprek geworpen met een zacht herdenken aan gemoedelijke dingen uit vervlogen jaren. Enkele dier vriendinnen van toen waren reeds de wijde wereld ingestapt, volgend den man wiens naam, destijds, zoo vaak onder haar romanesk gekeuvel werd uitgesproken. En bij elke dier vriendinnen bleef Louise langer stil, en sprak over de genoegens van het huwelijk, zóó naief-geestdriftig dat het Jeanne altemet bevreemdde.

— Zoudt gij misschien ook aan trouwen denken? vroeg zij eindelijk, in een stillen lach.

— O, dat niet, antwoordde Louise.

Maar zij kreeg plots eene gloeikleur. En aarzelend eenigszins, met een steeds haperenden omhaal, sprak zij toen over een jeugdig officier der bezetting, wiens kennis zij had gemaakt tijdens een onlangs gehouden fancy-fair.

— En hoe is het gekomen? drong Jeanne aan.

— O, dood eenvoudig: hij had eens iets gekocht aan mijn tafeltje en toen — kwam hij elken dag terug.

— En sinds? . . .

— Nu komt hij twee, driemaal daags onder mijn venster wandelen en elken morgen, wanneer ik van de kerk kom, ontmoet ik hem. . . . Een mooie jongen en — zóó gedistingeerd!

— Met hem gesproken?

— Eénmaal slechts . . . Hij vroeg of hij mij kon schrijven?

— En? . . .

— Ik durfde niet.

Er kwam een poos stilte. Louise maakte daarvan gebruik om aan het gesprek een andere wending te geven:

— En gij, Jeanne? zei zij.

— Ik? — Ik ken niemand . . .

Zij zei het heel vlug, als onder het brusk opwellen van een angstgevoel. En de klank harer woorden sloeg pijnlijk op haar terug, en het was haar te moede alsof Louise in hare oogen las dat zij niet de waarheid sprak. Want, op het oogenblik zelf, stond vóór haar, 'lijk in levenden lijve, een duidelijk afgelijnd mannenbeeld.

Zij keek toen Louise in 't gelaat, als om te weten of hare vrees gegrond was en zij vervolgde, in eene ootmoedige verschooning:

— . . . Ik ga ook nergens . . .

— Maar waarom gaat ge niét?

— Mijn tantes willen niet...

— Zeg liever dat gij het haar nooit vraagt.

— Toch wel! loog Jeanne weêr. Maar ze willen niet. Altijd die herinnering aan moeder en vader...

— Maar dat is nu toch vergeten!

— O, neen, neen! zei Jeanne, — en het was als kwam de zindering van een lang begraven leed haar nogmaals verontrusten... Elken dag dien God verleent spreken we er nog over...

Louise lachte luidruchtig:

— Maar niemand spreekt daar nog over...

Jeanne keek haar aan, in stomme verbazing:

— Wat wilt ge zeggen? vroeg zij, pijnlijk, en zij voelde daarbij als een onrustig tikken aan het hart.

— Och, kom Jeanne, — die geschiedenis...

Maar Louise zweeg plotseling. In Jeanne's oogen kwam het dof geschitter van een droeven angst.

— Maar ge wist toch?...

— Neen, ik weet niets, niets...

Zij zei het, heel ras, ondanks zich zelve, ondervragend bijna. En weêr voelde ze, zoo bepaald, al het geheimzinnige in het doen harer tantes, telkens wanneer haar gesprek hare ouders gold. En ze dacht daarbij aan den immer eenzelvig-treurigen beêweg naar moeders kamer, en het lang en devotelijk bidden aldaar, vóór het groote, ivooren Kristusbeeld, aan den wand...

— Toe, Louise, drong ze aan, — zeg me alles...

— Ik weet niet of ik mag, Jeanne, antwoordde ze, eenigszins wegschrompelend onder een gevoel van vage verantwoordelijkheid die zij, in de stilte der kamer, voelde aanhuiveren.

— Ze zijn dus niet gestorven aan eene besmettelijke ziekte, de eene onmiddellijk na de andere?...

— Neen!...

Het woord werd bijna gefluisterd, zóó intens voelde Louise al het gewichtige van hetgeen volgen zou.

Jeanne keek nu vreemd-staroogend vóór zich uit. In haar hoofd voelde zij als het langzame wegzwijmelen van het besef der zaken. Ze wist niet wat ze denken moest bij die raadselachtige woorden van Louise. Maar toen werd het haar, in eens, zóó bewust dat iets sterk-ontgoochelends haar ging worden bekend gemaakt, — dat eene illusie, die ze jaren lang, in kinderlijke naïefheid, had gekoesterd, wellicht brutaal uit hare herinneringen ging weggerukt worden....

Zij was opgestaan en had haren stoel dicht bij dien van Louise geschoven.

— Toe, bad ze toen, onweêrstaanbaar.

— Zult ge nooit iets zeggen?

— Neen, — nooit!...

VIII.

Nu wist Jeanne wat er, onder de menschen, over hare ouders was gezegd.

... Zij was nog een kind, een paar jaren oud nauwelijks, en haar vader was ziekelijk, sinds lang vóór zijn huwelijk Een persoon slechts kwam veel de jonggehuwden bezoeken: een vriend uit de kinderjaren van haar vader. Nooit had iemand daarbij iets aangemerkt: hare moeder, immers, scheen de verpersoonlijking van den ernst en werd genoemd eene der godsvruchtigste vrouwen van de stad. Haar profiel had veel van dat der Madona's uit de primitieve kerktafereelen en de arme menschen, die veel aan hare liefdadigheid verschuldigd waren, spraken vaak van haar als van een heilige.

En eens werd er gefluisterd, dat zij het huis verlaten had en weggevlucht was met den vriend van haar echtgenoot. Waarheen wist niemand. Zóó onvoorbereid was de gebeurtenis, zóó verre lag de mogelijkheid er van buiten een ieders besef, dat, in den beginne, niemand er kon geloof aan hechten.

Maar een schrijven van haar was gevolgd, in hetwelk zij om vergiffenis bad, openhartig bekennend, dat het machtiger was dan zij zelf, omdat zij „den man naar haar ideaal" wilde volgen, waar het ook zijn mocht.

De vader was dien slag niet te boven gekomen. Hij was in eene hevige, wanhopende prostratie gevallen en langzamerhand weggekwijnd, als een uitpinkend nachtlichtje, geworgd als 't ware onder het brutale dier gebeurtenis.

Later, veel later, hadden de tantes vernomen, dat zij met haar minnaar de zee was overgestoken, met hem door Amerika gesukkeld en daar, na een paar jaren, verlaten was geworden. En veel armoe had zij er geleden, onmenschelijk veel. Een tijdlang had zij getracht, door allerlei arbeid, in haar bestaan te voorzien; doch het bleek te vergeefs. Zij had te veel trots om haren toestand aan hare zusters bekend te maken en de schande eener schaamtelijke terugkomst wilde zij zich zelve niet aandoen, ten prijze van wat ook.

Maanden lang had zij alzoo gesukkeld, van streek tot streek, alleenig en hongerig, tot ze eens langs de straat was blijven liggen. Men had ze toen naar een gasthuis gebracht waar zij kort nadien was gestorven, moederziel alleen in het verre land....

IX.

Smartelijk had Jeanne geweend toen zij die geschiedenis vernam. En het was haar daarbij te moede alsof, plotseling, iets heel innigs van haar zelve dood ging. Eén oogenblik dacht zij er aan wrevel tegenover hare tantes te moeten koesteren, omdat zij haar steeds de herinnering aan hare moeder hadden opgedrongen als die eener heilige, die niets had gedaan dan het goede en al te vroegtijdig uit het leven was weggerukt geworden. Want hare moeder was toch maar de doodgewone zondares, hare eerste plichten vergetend om een ander man in den vreemde na te loopen.

Doch tezelfdertijd bijna gevoelde zij spijt die gedachte te hebben gekoesterd. Wel was de pure aureool van heiligheid, waaronder, in hare verbeelding, zij zich het schimmige beeld harer moeder placht voor te stellen, gaan opbleeken en uitwisschen bijna; maar in de plaats daarvan kwam nu, als in een onoverkomelijke obstinatie, het treurende gelaat eener Mater Dolorosa, tragisch groot bijna om de geleden smarten en miseries. Zóó bepaald voelde zij dat, in haar hart, nooit een verwijt de devote herinnering die zij dáár aan hare moeder bewaarde, zou kunnen verontrusten, al dwong de wereldsche welvoegelijkheid ook er anders over te denken. En langzamerhand kwam zij alzoo tot de troostende berusting dat hare moeder niet was de zondares, maar wél de beklagenswaardige verdwaalde, bezweken onder de voor hare krachten al te zware beproeving....

Toen Paul dien avond kwam met zijne moeder, ging Jeanne bij hem zitten, aan de piano. En terwijl hij weer, heel zacht, eenige gekke improvisaties sloeg, vroeg zij hem plotseling:

— Paul, mag ik u iets vragen?

— Alles, Jeanne.

Hij keek haar aan, over den schouder, nieuwsgierig.

— Is het waar wat men van mijn moeder zegt?

Er kwam een fronsing over zijn voorhoofd, hij beschouwde haar een oogenblik doordringend en vroeg toen:

— Sinds wanneer weet ge?

— Sinds dezen morgen.

— En wat zei men u?

Pijnlijk fluisterend, kort en haastig, verhaalde zij hem wat Louise haar had meêgedeeld.

— Het is waar, zei hij toen.

Er volgde een poos drukkende stilte. Paul had stil en onbewust bijna, de piano toegelegd.

— En was het waarlijk om den man van haren keus te volgen? fluisterde zij toen weer, na een oogenblik.

— Ja, zei hij, doodkalm, wegdroomend in verre gepeinzen.

Jeanne poogde te denken; maar onmiddellijk bijna versukkelde haar geest in het verontrustende onbekende.

Paul had zich in eens omgekeerd en keek haar vlak in de oogen.

— En waarom zou zij het niet gedaan hebben? vervolgde hij, driftig bijna en als beantwoordend eene vraag die hij zich zelven had gesteld. Zóó is immers de natuur van den mensch. Men moet altijd volgen wie men lief heeft, altijd, — al ware 't ook in den dood.

— Zelfs wanneer men getrouwd is? vroeg Jeanne, aarzelend eenigszins.

— Ook dan.

Het klonk grootsprakerig, als orakeltaal bijna....

Wanneer Jeanne, later in den avond, in haar bed te rusten lag en de slaap haar niets meêbracht dan afmattende hallucinaties, kwamen, bij ieder brusk ontwaken, Paul's woorden haar onafwendbaar in den kop hameren als in eene koortsobsessie. Het leek als een onrustwekkend aanvangnemen der brutale vernietiging van alles wat de kostschool in haar rein-effene ziel had gelegd, van den martelenden twijfel aan alles wat men haar steeds had voorgehouden van deugd en plicht. En in haar gemoed voelde zij toen het aandonkeren van een groote leêgte, waarvan de diepte haar onwillekeurig om het hart kwam angsten en die haar nu stelde tegenover het leven als tegenover het onoplosbaar geheimzinnige....

X.

Het was feest in de oude stad en Paul en zijne moeder waren, voor een paar weken, naar den vreemde teruggekeerd.

Op die dagen verlieten de juffers Moreels nooit hare woning. 's Morgens, heel in de vroegte, gingen zij ter kerk en bleven dan den ganschen dag tehuis, als schuwend het gerucht en het rumoerige der stad. Het was alsof zij, in hare hardnekkigheid van willen vergeten, ook alles zochten te vermijden wat haar maar eenigszins al het passieborrelende leven van daar buiten kon laten voelen....

Het was feest in de oude stad en jeugd en joel en levenslust gonsden uit boven de straten, hoog óp, de luchten in....

Na het gemeenschappelijk avondgebed, als naar gewoonte innig-smartelijk gepreveld in de koud-eentonige kamer van Jeanne's moeder, was iedereen ter ruste gegaan, onwillekeurig droef te moede.

Jeanne, echter, kon niet slapen.

In den namiddag had ze wêer de groote klok van het Belfort, luid jubelend haar hosannah van feest en immer terugkeerende jeugd over de grijze stad hooren uitbulderen. En de lang-natrillende bronssymphonie had wêer, in haar hart, dat verre nawee van onbekende dingen wakker gezinderd.

Stil was zij naar de kamer harer moeder gegaan en had zich daar vóór het opene raam gezet, starend de luchten in.

Al het licht dat tusschen de straten uit en van de pleinen opstraalde, had zich in een schimmigen schemergloed boven de stad samengepakt en streek zich langs het uitspansel in een mistige helderheid, als hadden de sterren haar gloeien tot een eenzelvig goudgeflonker samengevloeid. De nog zwoele nachtfrischheid, die de kamer binnendrong, bracht Jeanne de hijgende aangolving meê van al de geruchten uit de verte. Hoog in de lucht, aan- en heendeinend op de langademende windlagen, zong de muziek als in eolische harpen, aanzwellend door het hoog ópgonzende van duizenden verre menschenstemmen, roezemoezend uit dichte drommen. Bijwijlen kwamen zang en gejuich boven haar hoofd uitsterven, in luider trillingen dan de overige geruchten die de nachtstilte beroerden....

Nu hoorde zij, onder haar venster, de breede, roeswekkende ruisching van de wereld. En in het duistere dat de nacht in de straat afschaduwde, brokkelde de volksstroom, die door de stad rolde, langzaam af in kleine groepjes of koppels zoekend de eenzaamheid en die door het nachtdonker werden opgeslorpt. Beneden haar zwegen soms de slierende voetstappen; zij zag toen als eene omstrengeling van schimmen, en in de stilte klonken, zacht-smakkend, de zoenen, smachtend als een sprakelooze begeerte. Het was alsof, door de nacht, de ziel van gansch de groote bevolking, haar leven van passie ópgehijgde en het haar, aanlokkend, in het gelaat ademde. En terwijl hare oogen, in koortsige nieuwsgierigheid, door de donkerte poogden te priemen, leek het haar dat haar eigene ziel stil haar lichaam uitsloop en daar, beneden, onder de vage menschengestalten omwaarde. Onwillekeurig bijna onderging zij de geheimzinnige bekoring die daarvan uitging en, onwillekeurig ook, dacht zij toen wêer aan hare moeder die, wellicht ook onder den drang van het passievolle leven, den man harer keuze was gevolgd, man en kind alleen in de wereld nalatend. En zóó bepaald toen, voelde zij dat er iets in de men-

schelijke natuur moest huizen dat sterker kon zijn dan alle plichtbesef. . . .

Altijd dóór, boven de stad, hooger en hooger in de lucht, ruischte het feestvieren van de drommen; en beneden haar, in de stille, afgezonderde straat, schoven de koppels voorbij, in stil gefluister, dicht omstrengeld. En stilaan, als uit een ver, verre droomgeprevel, fezelde er, uit dat aan- en afgonzende feestgejoel, iets ontwakends tot hare nuchtere ziel. . . .

Zij dacht toen aan Paul en aan de gloeiende kussen die zij van hem op den mond kreeg, bij ieder zijner bezoeken, en die haar soms als eene warmtesiddering door het lichaam voerden. In een sensatie van stillen angst of van aarzelende vreugde — zóó onbepaald nog scheen het haar toe — voelde zij dan, meer en meer, hoe onuitsprekelijk hare liefde voor hem was, hoe die mijmeringen, onbewust en grillig vaak, destijds in de kostschool, zich nu ontplooiden tot één bezielende gedachte, wijd uitslaande onder den drang harer vrouwe-wording en overweldigend gansch haar organisme. Paul ook was den man „van haar hart,” en hem ook zou zij gevolgd hebben, verre weg, over de zeeën als ’t moest, en al zou zij daarom ook, evenals hare moeder zaliger, ginds verre gaan sterven, onbekend en alleenig. . . .

XI.

Nu was de gedachte aan die liefde haar geworden als eene levensvereischte. In de kerk zelve, kon zij plotseling ophouden te bidden, volgend het ongedurige harer gedachten die altijd terugkwamen op Paul, in de schuchtere heropwekking van het mysterie dat zij, dien nacht van het stadsfeest, in de lucht had hooren zingen en onder haar venster had hooren voorbijzuchten, en dat nu langzamerhand hare naïeve ziel begon te verontrusten.

Het was gekomen dat, telkens wanneer Paul haar omhelsde, zij er als de behoefte aan gevoelde hem de armen om den hals te snoeren en hem, uitbundig en vurig, al het borrelende harer liefde in den nek te fluisteren. Maar het bijzijn der tantes werkte steeds bevriezend op haar passie en zij bleef hopen op een gunstiger gelegenheid. . . .

Paul ging nu veel naar den schouwburg. En de tantes, die zulks wisten, pruttelden tegen hare zuster over den geest van verderf die daar heerschte en over de deugd die daar, onvermijdelijk, moest te loor gaan.

De moeder echter, door het moderne leven uit den vreemde, aan de kleinsteedsche vooroordeelen ontgroeid, lachte om hare ingebeelde ergernis. Evenals Paul de groote tentoonstellingen moest bezoeken, was de schouwburg hem onontbeerlijk tot voltooiing zijner literaire en muzikale studies. En de moeder praatte het den zoon na dat, tegenover het onbeholpene en ouderwetsche der gewaande en sinds jaren gehuldigde meesters, hij hooghartig en fier het gebouw zijner nieuwe esthetiek moest optrekken, als eene openbaring die zoovele zoogenaamde kunstgenieëen in den donker moest doen tuimelen. . . .

Bij zijne tantes zag men hem nu minder. Hij kwam nog eens even aanloopen, in en uit, altijd haastig, soms zeer zenuwachtig en gejaagd, als in eene aanhoudende onrust om steeds elders te zijn.

Wanneer hij dan Jeanne omhelsde, was het niet meer met die innigheid van vroeger, al voelde zij ook nog niet zoo bepaald de onverschilligheid er van. Zijne lippen bleven niet meer zoo drukkend op de hare, zoodat de gewaarwording van innerlijk genot niet meer zoo intens was als vroeger.

Wanneer zij er soms aan dacht, in uren van lange gepeinzen, voelde zij als eene onrust om haar hart beven en aanzwellen, langzamerhand, tot een gevoel van stillen angst die dan in hare oogen kwam donkeren en een ernstigen trek om haren nog kinderlijken mond lei.

En meer dan ooit, in die oogenblikken, voelde zij hare ziel in de nabijheid van den geest harer moeder die, tijdens haar droeven lijdensweg, ook vaak onder die martelende onrust moest hebben geleden. . . .

XII.

Onverwachts, als een schrikmare, was het nieuws bij de juffers Moreels binnen gevallen,

vernietigend in haar het allerlaatste dat zij nog aan energie bezaten: — Paul was plotseling vertrokken, naar den vreemde, met eene actrice uit den schouwburg.

Hij kon, zoo had hij geschreven, in de matgrijze atmosfeer der Vlaamsche provinciestad niet langer meer verblijven. Het eentonige van het bestaan, de ontzenuwende stilte die in de straten hing en het gerucht der pleinen smoorde, worgde zijn temperament dat alleen kon opflikkeren onder het wild-borrelende van het leven. Hij had behoefte aan de onmetelijkheid, aan de eeuwige zonne, zei hij, die schroeiend het bloed opjoeg naar het rusteloos-scheppende brein. Ruimte moest hij hebben, altijd ruimte, zich uitstrekkend onder verre, nauw vermoedbare einders, — omdat de triestige engte van het klein-steedsche bestaan hem als een band om de hersenen lag gekneld....

En zijne moeder zat daar nu, op de oude sofa, ineenschrompelend onder het brutale feit, en vóór haar zaten de tantes, vroegtijdig geknakt onder het wee dat, jarenlang, aan haar knaagde, — beide als verpletterd thans omdat het laatste, groote ideaal uit haar leven was weggerukt in de ruwe vernietiging van een lang geliefkoosde verwachting....

In een hoek van het salon stond Jeanne, leunend tegenaan haar piano, stil-schreiend, evenals hare tantes, rouwend om die lieve illusie die het leven, zoo ruwhandig, van haar had losgescheurd. En ditmaal was de ontgoocheling dieper als bij het vernemen van het geheim harer moeder. Het gold thans niet meer de devoot-kinderlijke vereering van een nevelig figuur uit hare eerste, naïeve verbeelding, maar een innig-geliefde beeld, nog aanlokkend omlijnd door de eerste impressies uit haar jonge meisjesleven en alzoo langzamerhand in hare ziel vergroeid....

— Toe, Jeanne, had eene der tantes gezeid, ga nu naar uwe kamer. Laat ons alleen....

En zij was gegaan, met klein-kinderlijke gehoorzaamheid, gelukkig als 't ware omdat zij alleen kon zijn met hare smart, uit de oogen der tantes.

In hare kamer had zij zich op de canapé laten neêrploffen, ontzenuwd, gansch hare slank-maagdelijke gestalte wegschrompelend onder het bruske dier nieuwe teleurstelling. Het denken viel haar pijnlijk, als was, plotseling, alle voelingskracht in haar verlamd....

En nu was ook de illusie aan de treurende schim harer moeder verbleekt tot een vage onverschilligheid. En als een reactie daarvan voelde zij toen, op eens, en zoo bepaald, dat iets in haar dood ging, onvermijdelijk, als iets dat nimmer meer zou opgewekt worden....

Buiten, in de lage winterlucht, mistig-grijs, tampten de klokken traag haar metalen weemoed, met een schreiend naechooën van bronszindering in de hoogte. En Jeanne hoorde er van als het nadreunen in haar hart, lijk tijdens het Allerzielenfeest, wanneer uit al de kerktorens der stad de heropwekking der dooden lang natrilt uit het bronsgesnik. En zij schreide, lang en bitter, omdat het haar leek als bromden de stadsklokken, van heinde en verre, het doodenlied harer eerste illusies...

Evenals elken dag, bij het invallen van den avond, begonnen toen de weesmeisjes, in de kapel van het klooster, het *Ave Maria* te zingen. Boven het bromgeruisch van het orgel stegen de frissche kinderstemmen hoog óp, in kristaal-pure tonen, als een primitief hosannah aan het naïef-eenvoudige, aan het eeuwig ideale....

. . . .

En wanneer, eindelijk, de tantes haar kwamen opzoeken, vonden zij haar nog steeds ineenschrompelend op de canapé, altijd stilsnikkend onder die pijnlijke teleurstelling van de blijde verwachtingen die het leven, een wijle lang, zoo rein-begoochelend in haar had gelegd....

Gent, 1903.

VAN DE REDACTIE.

JUSTUS VAN MAURIK is in den nacht van 18 op 19 November, na lang lijden, te Amsterdam bezweken in de Ziekenverpleging aan de Prinsengracht. waar hij weken aan weken is verzorgd, zonder dat men hoop durfde geven op herstel van den, vroeger zoo stoeren man, die er uit zag, in

zijn goeden tijd. alsof hij een hoogen leeftijd zou bereiken.

Het publiek hield hem voor een vroolijk mensch. Ik weet niet of hij dit wel was. Maar hij maakte den indruk van een jovialen reus, op wien de last des levens niet zwaar drukte. En wat hij van zijn persoonlijkheid gaf in zijn vele geschriften moest dien indruk versterken, al heeft hij ook droeve onderwerpen behandeld en dan steeds een min of meer larmoyanten toon aangeslagen. Van Maurik werd nog al eens sentimenteel. Waar hij het had voorzien op de *cordes sensibles* van zijn publiek, spaarde hij groote woorden, noch gemeenplaatsen om de verlangde narigheid over zijn lezers te brengen. Daarom was men 't er vrij wel over eens dat hij het ernstige genre met minder geluk heeft beoefend dan het komische.

Nochtans, het was *niet* dààrom. Van Maurik deed altijd zijn best om een ruwen greep te doen in het gemoed van zijn veelsoortig publiek, zoowel waar hij een lach, als waar hij een traan wilde wekken. Maar als komisch prozaschrijver, heeft men hem meer vergeven dan men hem als auteur van prozastukken vol ernst vergaf. De grappige Van Maurik zag zich nooit afdingen, waar hij dezelfde middelen gebruikte, die men, waar de naar tragischen ernst strevende novellist, ze aanwendde, grof en banaal placht te vinden.

We mogen daaruit in dit geval wel afleiden dat hij als boertig schrijver een eenige plaats heeft ingenomen, althans eenige jaren. Er is maar één Nederlandsch auteur van den laatsten tijd, die hem in het boertige genre, maar dan ook zeer verre, vermocht te overtreffen: Samuel Falkland.

In vele opzichten staat deze schrijver zóó hoog boven Van Maurik dat we die beiden, in een woord aan de nagedachtenis van den laatste gewijd, liever niet tegen elkaar opwegen. De schitterende, vlammende, vlijmende stijl van Heyermans mag niet in één adem genoemd met den alledaagschen van Justus van Maurik. Maar, toen Heyermans er nog niet was, gaf Van Maurik voor het eerst in gemeenzamen stijl schetsen uit het volksleven, teekende Van Maurik goed waargenomen typen van de luidjes op straat, durfde Van Maurik, èèn en al democraat, juist dàtgene vertolken wat de schrijvers van naam en „van aanzien" wilden, noch konden maken tot onderwerp hunner novellen en romans.

Van Maurik is Amsterdammer geboren en levenslang gebleven. Hij was overal populair tot in de uiterste uithoeken van ons hoekjesrijk vaderland, de effectenhoek daaronder gerekend, maar hij is nergens zoo volkomen begrepen en gewaardeerd als in Amsterdamsche burgerkringen. Lang had de hoofdstad haar eigen humorist moeten ontberen, Wel waren er altijd schrijvers, die aan het leven op de straat hun aandaeht schonken, maar zij bezagen markten, pleinen, straten van uit de hoogte hunner schrijversvoornaamheid. In stegen en sloppen, in krotten en kelders waagden maar zeer enkelen zich en ze voelden er zich niet tehuis. Van Maurik had hart voor het volk, begreep het volk, vermocht zich onder het volk vrienden te maken. Daarenboven, wist hij den toon aan te slaan, die aan het Amsterdamsche publiek behaagde. De volksmuze was toen, als de dochter van madame Angot, *pas bégueule, forte en gueule*, maar het lezend publiek eischte verfatsoenlijkte straatdialogen en beschrijvingen zonder al te veel straatrealisme. Juist gaf Van Maurik het „genoeg-en-niet-te-veel" voor de Amsterdamsche burgerij. Men volgde hem gaarne, waarheen hij ook de lezers bracht; want hij zelf was precies bourgeois genoeg om te voelen tot hoever hij gaan kon zonder de ergernis van zijn Amsterdammers gaande te maken.

Typisch burgerlijk-democratisch toonde Van Maurik zich in al zijn novellen en langere verhalen. Hij lachte met den scharrelenden Israëliet, zonder in diens drijven en ploeteren het doen van den kapitalist in miniatuur te zien; hij weende bitterlijk over de ellende van den armen *Krates* of den treurig tobbenden hongerlijder uit een kelderwoning, zonder daarbij de haat te uiten van iemand, die in zulke lijders voornamelijk slachtoffers van de maatschappij ziet. Hij keek de ellende aan als Amsterdamsch burgermensch; maar niet uit de hoogte.

Reeds jong was hij trouwens met den arbeidersstand in nauwe aanraking gekomen.

Zijn vader, sigarenfabrikant, liet hem het vak van meet af leeren. Van Maurik zat aan de kerfbank met de arbeiders van zijn vader, den gezamenlijken patroon. Wij hebben reden te veronderstellen dat de verhouding van patroonskind en werkman tamelijk goed is geweest en dat de jonge Van Maurik het vertrouwen van menig „ondergeschikte" heeft weten te winnen.

Wat den volkshumor aangaat, de jeugdige sigarenfabrikant *in spe*, hield als schooljongen reeds dol van poppenkastvertooningen. 't ging hem als Breêroo: waar volksboert was, daar vond men Van Maurik. Van de poppenkast naar den schouwburg is de weg wel lang voor een gewoon mensch. Doch voor een auteur niet zoo zeer, en voor een dramaturg van zijn soort nog het minst.

In Van Maurik's jeugd, werd te Amsterdam veel comedie gespeeld. Niet alleen in schouwburgen en keldertjes, gelijk Van Maurik er heeft beschreven, maar ook in den huiselijken kring. Justus maakte gelegenheidsstukken bij de vleet. Al gauw kwam het eerste blijspel: *Tooneelstudiën*. (1875) 't Werd uitgegeven; niet opgevoerd, en was minder waard dan *Een bittere pil*, dat 1 Augustus 1873 te Brussel werd bekroond, (groote gouden medaille), en later met succes gespeeld te Amsterdam en elders. Volgden: *Hun Zoon*, *De Buren*, *Paketten voor Dames* (1877), *Janus Tulp*, „*S. of Z.*" (1881), *Fijne Beschuiten* (1883), *Men zegt* (1885), *Françoise's opstel* (1887), en kleinere stukjes van weinig beteekenis. Vooral *Janus Tulp* en *Fijne Beschuiten* worden nog gespeeld. Laatstgenoemd blijspel is nog altijd op het repertoire van *Het Nederlandsch Tooneel*, en *De Buren* is een tallooze malen, ook en vooràl door liefhebberij gezelschappen vertoonde klucht.

Maar, als tooneelschrijver alléén zou Van Maurik niet populair geworden zijn.

Hij begon met een feuilleton in het weekblad voor Nederland, *De Amsterdammer*. 't Heette *Mie de porster*, en had dadelijk groot succes. De lezers herkenden de figuren, het taaltje, zelfs het gewone geschiedenisje als typen, taaltje, historietje, waarmeê ze zelf bekend waren, meer of minder van nabij. Van Maurik had dadelijk den waren toon aangeslagen. Vele novellen, vele bundels konden nu volgen zonder het publiek te vermoeien. Integendeel, Van Maurik had nog tusschen 1880 en 1890 veel meer kunnen produceeren zonder zijn gretige lezers te verzadigen. We weten dit door het aantal drukken van zijn bundels. Eenige data en cijfers dienen nu genoemd:

Uit het Volk verscheen in 1879, werd herdrukt in de jaren 1880, 1883, 1886, 1895, 1900.

Van allerlei slag verscheen in 1881, werd herdrukt in de jaren 1882, 1883, 1888, 1896, 1900.

Met z'n achten verscheen in 1883, werd herdrukt in de jaren 1884, 1886, 1895, 1900.

Burgerluidjes verscheen in 1884, werd herdrukt in de jaren 1885, 1888, 1897, 1901.

Krates, (vier drukken tusschen 1885 en 1900). *Uit één pen*, (vijf drukken tusschen 1886 en 1901). *Papieren Kinderen*, (vier drukken tusschen 1888 en 1901).

Van de tooneelwerken zijn herdrukt: *Een bittere Pil*, *De Buren* (4 drukken), *Pakketten voor Dames* (3 drukken), *Janus Tulp* (3 drukken), „*S*" *of* „*Z*," *Fijne Beschuiten* (3 drukken).

Dit beteekent iets voor een Nederlandsch auteur. Het bewijst niet zijn superioriteit als schrijver, maar het bewijst dat er tusschen zijn denkbeelden en die van het groote publiek treffende overeenkomst heeft bestaan, dat Van Maurik uitte op een wijze, die het volk voldeed, juist datgene wat het groote publiek waardeert.

Het boertige in Van Maurik was echt Nederlandsche-, misschien mèèr nog echt Amsterdamsche boert, al heeft men ook ver buiten de grenzen van onze hoofdstad genoten van het komische in Van Maurik's werken.

* * *

Is het billijk voortdurend maar den nadruk te leggen op dat woord „komisch," waar we 't over Van Maurik's populariteit hebben? Hij heeft toch zoo veel hartroerende verhalen geschreven, die tal van brave menschen akelig hebben doen schreien. *Krates*, 't eerst in *Eigen Haard* verschenen, heeft dan toch maar vier drukken „beleefd" tusschen 1885 en 1900. 't Is door een Munchener dame, Ida Fricke, in het Duitsch vertaald! Dus....?!

Jawel; maar ik waag de veronderstelling dat *Krates* niet zooveel succes gehad zou hebben als de schrijver niet Justus van Maurik ware geweest. Wat het groote publiek vroeg aan van Maurik was een humoreske . . . nog liever twee, tien, twintig. Van Maurik moest doen lachen.

Hij wist het en 't ergerde hem soms. Hij wist het door zijn voordrachten.

Dat was iets, een voordracht van Justus van Maurik! Zoodra de deur maar open was, drongen de menschen de zaal in, waar hij zou optreden. Er werd vroeg gegeten om vooral tijdig de gelukkigen naar de voordracht te kunnen laten gaan. Lieden, die heelemaal niet van lezingen hielden, gingen bij zoo'n gelegenheid meedringen om een goede plaats. Menschen, die Van Maurik als letterkundig kunstenaar niet hoog stelden, wilden toch van zijn voordracht genieten. Ze maakten achteraf wel aanmerkingen op zijn accent, zijn gebaren, zijn grove middelen; maar ze hadden toch hartelijk eerst meêgelachen. Van Maurik had zulk een succes niet alleen in kleine plaatsen, waar het publiek gauw tevreden is, dankbaar ereis „uit" te mogen gaan en niet bepaald verwend, maar evenzeer in groote steden. Nog de laatste maal, dat van Maurik in *Oefening kweekt kennis* optrad, moesten bestuursleden tot het podium terugwijken voor de opdringende luisteraars en er zaten er zelfs rondom den lezer.

Maar 't moest niet treurig worden! Dan luisterde men wel, maar het ware genoot toch niemand. Men applaudisseerde wel; maar lang niet zoo van harte. Van Maurik huilerig-sentimenteel te hooren doen was niet grappig genoeg om vermakelijk- en toch te raar om aandoenlijk te zijn.

Sommigen menschen heeft het Noodlot een lach om den mond gesneden. Mist het publiek dien, dan wil het van den aldus gemerkte niet weten. Tot die menschen behoorde Van Maurik.

Maar pleizier had hij toch van zijn populariteit als vermaker van de Amsterdamsche- en andere burgerij.

Met welbehagelijke familiariteit sprak men te Amsterdam van „Justus" of „Just" — voor zoover die *t* er nog op kon overschieten, „Justus — zou zeggen, Justus heeft gezegd, Justus noemt dit zus of zoo; dat moest Justus hooren. . . ."

En wat „Justus" niet hoorde, werd hem verteld of geschreven, zooals men nu Heyermans vaak met alle geweld *Falklandjes* inspireeren wil.

De groote populariteit van dezen schrijver voor den Nederlandschen burgerman is gaan verminderen zoo omstreeks 1890.

Hij produceerde toen ook al minder.

Wat hij in den laatsten tijd heeft gegeven, werd dankbaar aanvaard; maar niet zoo gretig meer ontvangen.

Toen hij naar Indië ging, waar hij nog groot succes had, verwachtte men iets heel bijzonder aardigs. We kregen de *Losse Reisschetsen* (eerst in *de Amsterdammer* gedrukt) en de, door zijn vriend Braakensiek geïllustreerde *Indrukken van een Totok* (1897). Van dit werk verscheen de derde druk in 1899, 't was dus wel een succes; maar toch minder dan menigeen had verwacht.

Nog een aardig, geïllustreed boek kwam in 1901 van de pers *Toen ik nog jong was*, met herinneringen aan het, zoo snel veranderd Amsterdam uit Van Maurik's jeugd. Het is gretig ontvangen. Ook verschenen nog kleine stukjes in Warendorf's *Novellenbibliotheek*.

Maar geen der meer of minder grappige verhalen uit den lateren tijd doet de eerste snaaksche Van Maurikjes uit de eerste jaren na zijn debuut vergeten. Wat hebben er een massa menschen gelachen om *Een vriendendienst*, *Een wandeling op 't Amstelveld*, *Isaäk op den Dam*, *Een avond vol kunstgenot*, *Klaas Komijn op de Beurs* (waarvoor Van Maurik een huldeblijk van beursbezoekers ontving!) en nog andere verhalen, waarvan het niet noodig is hier de titels op te sommen.

* * *

Het is wel typeerend voor Nederlandsche schrijvers-omstandigheden dat Van Maurik, hoewel hij veel succes had als schrijver en ook als journalist werd gewaardeerd, nochtans niet „vakman" is geworden. Hij heeft zich er wel voor gewacht. *De Zaak* bleef voor hem broodwinning. Wat de „pen" er bij opleverde werd als buitenkansje aanvaard. Zoo'n positie is eigenlijk alleen maar in kleine landen iets

gewoons. Een Engelsch, Fransch, Duitsch humorist, die ééns het succes van Justus van Maurik heeft, wordt „auteur." Bij ons kan dit niet en ik blijf nog altijd gelooven dat het niet zoo heel erg schaadt aan de kunst. Van Maurik is in staat geweest heel wat te schrijven en ik geloof dat hetgeen er aan zijn werk ontbreekt daaraan evenzeer ontbroken zou hebben, indien hij met geen enkele fabriek van sigaren of wat ook iets uit te staan had gehad. Hij vond nog tijd om heel wat lezingen te houden. Hij was redacteur-secretaris van het weekblad *De Amsterdammer;* hij heeft *Amsterdamsche Brieven* geschreven voor *Het Vaderland;* hij is met zijn literairen arbeid kunnen gaan tot de grenzen van zijn talent.

Er valt niet aan te denken dezen populairen schrijver een rang aan te wijzen onder de eersten onzer letterkundige kunstenaars. Dat zal niemand doen, ook niet onder hen, die na ons komen. We kunnen dat zoo beslist zeggen, daar Van Maurik's manier reeds verouderd was toen hij begon te schrijven Het onpersoonlijke van zijn stijl is opvallend. Hij ziet wel op zijn eigen manier; maar hij zoekt niet eens naar een eigen wijze van uiting, waardoor dat persoonlijke zijner visie vooral waarde zou hebben erlangd. Hij schrijft als vlug verslaggever en durft daarbij het volkje, dat hij met voorliefde teekent, een eigen taaltje te laten spreken. Dat hij dit durft is al een mate van stoutigheid, die hij nooit durft overschrijden. De verhalende volzinnen, die de steegjes- en keldertjes dialogen moet verbinden, zijn angstig conventionneel, met draai-ommetjes en stereotype uitdrukkingen, vol versleten clichés, maar nog juist mooi genoeg voor de overgroote meerderheid zijner bewonderaars *de la première heure.*

Wat wij „woordkunstenaar" noemen, was Van Maurik allerminst. Men moest hem lezen, men las hem dan ook gretig, om hetgeen hij te vertellen had, om den inhoud, niet om den vorm. Voor de taal heeft hij niets gedaan.

Men doet daarom verkeerd hem op één lijn te stellen met groote humoristen of dichters, die het volksleven hebben beschreven of bezongen of tot onderwerp voor tooneelstukken gekozen.

Als dramaturg, was Van Maurik een paar malen gelukkig. *Janus Tulp* en *Fijne Beschuiten* zijn, naar we zagen, op het repertoire gebleven. Maar ze staan zeer nabij de klucht. Het is grof werk, in zijn soort heel verdienstelijk. De voornaamste oorzaak van zijn succes als tooneelschrijver moet hierin worden gezocht, dat Van Maurik het publiek, vooral het Amsterdamsche, typen heeft laten zien op de planken, waarmeê het dolgraag een loopje neemt in het dagelijksch leven, trouwens, een niet te onderschatten verdienste. Wanneer we nu nog door *Het Nederlandsch Tooneel* zien opvoeren zijn blijspel *Fijne Beschuiten,* voelen we wel wat er grofs en gechargeerds in is; maar toch ook dat het stuk (evenals *Janus Tulp*) een volkscomedie is, het groote publiek „pakkend", omdat er een element van didactiek met een element van rechtstreeksche wedergave in vermengd werd.

Weinig schrijvers hebben zoo precies als Justus van Maurik op het preciese peil der gemiddelde ontwikkeling van hun publiek gestaan. In zekeren zin mag daarom Van Maurik's werk in zijn geheel worden beschouwd als een standaard, waarmeê men den smaak, de betrekkelijke fijnheid of grofte van gevoel en de sociale sympathieën en antipathieën kan meten van den amsterdamschen burgerstand in het laatste vierde deel der vorige eeuw.

Ieder auteur, die zoo juist uitdrukt de gevoelens van een bepaalden stand in een bepaalden tijd, is voor den geschiedschrijver van letteren en beschaving, een figuur van beteekenis. In deze hoedanigheid zal Van Maurik dat blijven, ook wanneer men geen zijner stukken meer spelen zal en maar weinige zijner werken nog gelezen zullen worden.

NIEUWE BOEKEN.

Nicolaas Beets door P. D. CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE. Een bundel, zès bundels van Justus van Maurik èn .... de *Camera Obscura* van Hildebrand! Geen onzer lezers, die niet het waardeverschil gevoelt en die niet eene vergelijkende kritiek als een dwaas onderwerp zou kenschetsen. Ik denk er dan ook niet aan u op zoo iets te vergasten. Doch, waar

van volkstypen in de literatuur wordt gesproken, van echt Nederlandsch werk.... mòèt men aan de *Camera* denken.

Trouwens, dat we ons Beets herinneren, daarvoor wordt wèl gezorgd. Verleden jaar, was het dr. Johannes Dyserinck, die de aandacht vroeg voor een boek over Beets, die een zeer belangwekkende Beets-tentoonstelling inrichtte te 's Gravenhage in *Pulchri Studio* en nu worden we verblijd met een, ja.... eigenlijk officiëele biografie, althans met een Leven van Beets, geschreven door iemand, die door Beets zelf als zijn biograaf aangewezen werd: prof. Chantepie de la Sausssaye.

Kenmerkend voor den schrijver mag wel heeten dat, in onzen tijd van soms overmatig geïllustreerde boeken, vol grafische documenten van meer of minder belang, in dit werk absoluut geene andere illustratie is opgenomen dan een verkleinde reproductie van een, door Haverman geteekend portret van Beets aan zijn schrijftafel. Er moet, dunkt mij, door uitgever (firma Erven Bohn) en schrijver zijn gesproken over de wenschelijkheid van rijkere illustratie. Wel hebben de tijdschriften (ook Elzeviers) veel gebracht, maar onze plaatjes loopen veel meer gevaar te worden vergeten dan de documentaire illustratie van een geheel aan Beets gewijd boek. Prof Chantepie de la Saussaye zal er zijn redenen voor gehad hebben zijn biografie van Beets nagenoeg geheel ongeillustreerd te laten. Gebeurde 't omdat, in een overvloedig geïllustreerd boek, de tekst allicht een ondergeschikte plaats gaat innemen naar de schatting der lezers, omdat een boek vol platen er niet voornaam uitziet? Portretten van Beets op verschillenden leeftijd, afbeeldingen van woningen en kamers, die door zijn verblijf een zekere historische beteekenis hebben verkregen, portretten van beroemde personen met wie Beets heeft verkeerd en van wie moet worden verondersteld dat zij grooten invloed hebben gehad op zijn denken en doen of zijn gemoed mochten verwarmen en versterken door hun vriendschap, van zijn eerste en zijn tweede vrouw, van zijn trouwe dochter Alcida.... ze zijn ons onthouden. Het woord van Chantepie de la Saussaye moet ons genoeg wezen. Het Woord is meer dan het Beeld, in deze. We aanvaarden het dankbaar, hoewel niet zonder eenige bedenkingen.

Immers, niet alleen het beeldend illustratieve document ontbreekt, maar ook het andere, 't geschrevene.

Zie daar een, door Beets aangewezen biograaf, door de familie in de gelegenheid gesteld om 't keurig geordende archief van den schrijver te doorvorschen. Anderhalf jaar, leest hij, wint hij informaties in, stelt hij zich zelf met niet genoeg te prijzen ijver op de hoogte van alles, wat zijn onderwerp betreft. Voor hèm heeft het volle licht geschenen. Bij dat licht oordeelt hij. Maar dat vindt hij dan ook genoeg. Hij ziet voor ons, hij concludeert voor ons, hij denkt veelal voor ons. Wij hebben maar te luisteren en te leeren. Wij kunnen niet controleeren in hoeverre de biograaf naar onze inzichten juist heeft gezien, zijn gevolgtrekkingen heeft gemaakt en gedacht, voor zooverre ons het materiaal van den levensbeschrijver niet ten dienste heeft gestaan.

Nagenoeg niets werd uit de briefwisseling aangehaald. Autoritair? — nogal! 't Gevolg is dat deze levensbeschrijving niet meer dan een voorloopige waarde kan hebben. De lezer moet wel herhaaldelijk tot zichzelf zeggen: „als ik nu die brieven eens had mogen zien zou ik dan wel juist evenzoo hebben geconcludeerd als de schrijver?" En we gaan verlangen naar hetgeen we *niet* kregen en zeker wel in lang niet krijgen zullen, want aan de uitgave van de belangrijkste der door Beets ontvangen brieven wordt door de familie niet gedacht en zij zal in deze zeker aan een uitdrukkelijken wensch van den overledene gehoor geven.

Prof. Chantepie de la Saussaye beoordeelt (en veroordeelt soms) anderen. Hij doet dit niet altijd zóó, dat wij zeker weten of hij dit doet in den geest van Beets. Charles Boissevain getuigt, bijvoorbeeld, in het *Handelsblad* van Beets' niet ongunstige meening ten opzichte van Potgieter, wiens verdiensten door hem werden erkend; terwijl prof. Chantepie de la Saussaye doet vermoeden dat Beets den Amsterdamschen criticus lang niet zoo welgezind is geweest.

Ook acht de hoogleeraar het goed de geschriften van Beets te beoordeelen. Het is er hem blijkbaar om te doen geweest de definitieve waarde van den prozaïst, dichter, prediker, hoogleeraar in de theologie vast te stellen. Hij tracht dit vrij wel apodictisch te doen en veroordeelt daarbij de critici met wier meening over Beets als kunstenaar hij geen genoegen kan nemen. Ik geloof niet dat deze pogingen de blijvende waarde als geheel van zijn zeer te waardeeren arbeid verhoogen.

Het doet minder in een biografie ter zake hoe prof. Chantepie de la Saussaye denkt over de verzen van Beets, de taal van Beets, de waarde der letterkundige studies van Beets, de preêkenbundels van Beets. We vragen hem zoo veel mogelijk uitlegging omtrent het „hoe" en „waarom" van het ontstaan der meer of minder algemeen bekende werken. Bovendien, is het geslacht, dat tegenwoordig den middelbaren leeftijd heeft bereikt, verlangend naar juiste omschrijvingen met vele toelichtingen van allerlei vraagstukken, die tijdens het leven van Beets aller aandacht hebben geboeid en waaromtrent we zeker weten dat Beets niet onverschillig was. Een geheel hoofdstuk over het *Réveil*, eenige bladzijden, waarin ons de juiste verhouding zou zijn geschilderd tusschen Beets en Groen van Prinsterer en da Costa, van wien hij immers getuigde dat zijn hart „een verterend aandeel nam in al wat deze tijden baren".

Prof. Allard Pierson kan ons wel eenig meer licht geven. *) Maar we zouden toch gaarne van Chantepie de la Sanssaye veel meer nog hebben vernomen.

Ook omtrent Beets en den schoolstrijd waren uitvoeriger mededeelingen niet overbodig geweest en te verkiezen boven de regelen, waarin de dichter wordt gekapitteld over het gebruik van woorden, die zijn biograaf on-Nederlandsch vindt.

Er is, in dit boek een *teveel* en er is een *te weinig*, die, daar ze ongelijksoortig zijn, elkander niet dekken.

Maar, nu deze bedenking gemaakt is en de verslaggever daarmede een steen van zijn borst afgewenteld heeft, mogen wij zeer veel waardeeren. Het boek van Chantepie de la Saussaye bevat hoofdstukken van groote beteekenis en, wat nooit schaadt! van groote welsprekendheid. Wat hij ons meedeelt over het leven en werken van Beets te Heemstede en van de beteekenis zijner evangeliebediening aldaar, wat hij zegt in verband met de *Camera*, wat hij schrijft over Beets' groot geloof en stille vroomheid, over zijn zorgvuldig arbeiden aan zijn letterkundige studiën . . . dit alles behoort zeer zeker tot het definitieve van zijn werk.

Ik moet u naar de hoogstbelangrijke uitgave zelf verwijzen. Voor citaten missen we plaats. Trouwens, het boek zal van hand tot hand gaan onder de vereerders van Beets.

Wat het vooral zeer mooi en zeer precies geeft, is het beeld van Beets als innig godsdienstig en stil-vroom christen en zeer duidelijk wordt erin gemaakt dat Beets dit vóór alle dingen is geweest. Hij werd gedrongen tot zacht en vriendelijk getuigen, van zijn aanvaarden van het predikambt af. En hij haatte strijd. Misschien al te zeer? Dat hij hem haatte, heeft Beets in zoo ruimen kring populair gemaakt. Zijn verzen en zijn stichtelijke opstellen mogen we niet van elkander scheiden, zooals de novellen en de sigaren van Justus van Maurik. Beets wàs predikant met hart en ziel, zoowel wanneer hij getuigde in poëzie, als wanneer hij getuigde in proza of van den kansel zijn hoorders toesprak. En juist niet als kanselredenaar was Beets het meest welsprekend.

Waardig en treffend, besluit Chantepie de la Saussaye zijn werk met de beschrijving van Beets' laatste levensdagen, zijn sterven, en de begrafenisplechtigheid. Daarin geen woord te weinig, maar ook geen woord te veel, behalve misschien dat „natuurlijk" op pag. 283. Zoo dit boek nog niet is „de"

*) De lezer van Beets' biografie, grijpt natuurlijk naar de *Oudere Tijdgenooten*. Van dit zoo hoogst belangrijke werk verscheen dezer dagen een nieuwe druk bij de firma Van Kampen. Ik kan het werk niet meer met u bespreken, nu ik nog slechts over mijn enkele laatste bladzijden hier beschik. Laat me verwijzen naar pag. 113, waar ge mede iets verneemt van de verhouding van Daniël Chantepie de la Sanssaye tot „het Rusland" en naar het leerzame opstel *Bilderdijk, een der vaders van het Réveil*, waarin Beets' beminnelijken godsdienstzin wordt gehuldigd.

langgewenschte biografie van Nicolaas Beets het is ongetwijfeld een schoon Beets-monument, dat het nu levende, en zeker ook volgenden geslachten, voor den mensch en den schrijver eerbied zal inboezemen of dien versterken.

Vermeld dient nog dat aan dit werk zijn toegevoegd door Mr. D. Beets en Mej. A. Beets als bijlagen: 1e *data uit het leven* (met opgave der namen enz. van de vijftien kinderen van Beets in eerste- en tweede huwelijk geboren) en 2e Benoemingen en onderscheidingen. Eindelijk krijgen wij nog een uitvoerige *Bibliographie* met opgave van vertalingen uit de *Camera* enz.

* * *

In de vorige aflevering behandelden wij den nieuwen bundel van ADEMA VAN SCHELTEMA, waaruit nog wordt geciteerd:

De droom heet:

DE SLAPENDE ZWERVER.

Toen 's middags nog 't loof van de boomen,
En de aard nog, van de zon genoot,
Hield ik mijn oogen niet meer wakker: —
Ik lei mij aan een stillen akker,
Om daar te slapen en te droomen —
Als ééns, vroeger, aan moeders schoot.

De warme lichte hemel straalde
Nog heel de wijde wereld rond,
En door mijn dichtgeloken oogen
Zag 'k hoe hij bij mij stond gebogen,
Hoe 'n glimlach tot mij nederdaalde —
Als ééns, vroeger, van moeders mond.

De bloemen gingen heen en weder,
De slaperige zoele wind
Ruischte zoo fluistrend door de blaren,
Ging zingend door de korenaren —
Hij zong zoo zacht — zoo heerlijk teeder —
Als ééns mijn moeder voor haar kind.

Zijn adem kwam van 't hooge loover,
En toen hij door de zaadjes zocht
Vond hij mij droomend daar beneden: —
Hij nam mijn hart toevallig mede,
En blies 't met hen de wereld over —
Als moeders laatste ademtocht.

En 'k vloog en droomde over de dalen —
En 'k zag weer dat betooverd veld —
En weer die reuzen en die dwergen,
En die kasteelen op de bergen,
En al die wondere verhalen —
Door moeder eens, vroeger, verteld.

Toen was 't of van de donkre landen
De hemel immer verder week —
De koele avond mij kwam wekken,
En met haar witte dauw bedekken —
Alsof met hare bleeke handen
Moeder mij weder wakker streek.

En 'k zonk zoo diep — diep in de aarde —
Tot 'k in het donker wakker lag — —
Boven mijn hoofd stonden de sterren —
Zoo zacht, zoo vriendlijk — ach! zoo verre,
Dat 'k weifelend naar boven staarde —
Of ik in moeders oogen zag.

* * *

Nog enkele dichtbundels hebben wij aan te kondigen. 't Geschiede met een kort woord.

JOANNES REDDINGIUS heeft wel spoedig gebundeld. (*Beeld en Spel*, Van Looy, Amsterdam). Zijn verzen, soms wel lief als men ze, verspreid, zoo nu en dan leest, winnen niet bij herlezing in een boekje. Waar hij op vriendelijk eenvoudigen toon zingt van wat intiem-liefs, bekoort hij nog het meest. Welluidend bijv. is:

'T THEELICHTJE BRANDT...

't Theelichtje brandt op tafel, waar de linden
hun loover breiden in vierkante rij,
wij zitten bij de haag aan de overzij,
genietend van den avond, den beminde.

Nog niet gesloten zijn de groene blinden,
al nadert ook de nacht van bosch en hei
en draafde 't vee, blatend, het huis voorbij,
nog is een dronk in 't gulle huis te vinden.

Mijn liefste, zie, het roode zonnespoor
glanst laag in 't westen en de nacht is stil,
heimlijk de tuin deinst in 't wit mane-licht...

'k Ben u nabij, zoo rustig-sterk van wil
en zie naar u in heerlijk-zien aldoor,
door wondren lach op *eeuwig*-lief gezicht.

waarin echter het door ons gecursiveerde woord bepaald storend klinkt. Als Reddingius

forsch wil doen, gelijk bijv. in *Zang*, bewijst hij den toon niet te kunnen aanhouden. Veel in het boekje is nog zeer kennelijk navolging, van Kloos en anderen.

* * *

CAESAR GEZELLE gaf een boekje *Primula Veris* bij Van Dishoeck in 't licht. Hij heeft daarmede bewezen talent te hebben voor verzenschrijven, maar een echt-dichterlijke natuur spreekt er nog niet uit. Sommige verzen getuigen van een curieus gemis aan smaak. Zoo bijv. *Onhebbelijke Sneeuw* met regels in dezen trant:

„Wat raad! en hoe geweerd
't onwelkom beddelaken?"

Verkeerd gezien is het slot:

(de sneeuw) „dekt al 't bezemwerk
met versche bakten toe."

En zoo is er heel wat aan te merken. Het eerste gedicht is het beste en zij dus aangehaald:

Poeta Nascitur?...

Daar vaart door 't zwellend hout al iets
dat roert, maar dat en bot nog niet
noch berst noch bloesem geeft
maar dat als een belofte, onvast,
van botten, bin' der boomen bast,
van bloeme en vruchten, leeft.

Zal 't leven, of zal 't doodgedaan
ontbloeien of versteven staan
door 't vriezen van de nachten?
Gods zonne is 't, en niet el, die 't al
doen leven of doen sterven zal.
Laat hopen ons en — wachten...

* * *

Van veel echt zieleleven en ware dichternatuur getuigt de bundel, dien CORNÉLIE DE WAAL *Van Leven en Lieven* noemde. Zij heeft nog niet een eigen vorm gevonden, maar de „Sonnetten en verzen" — is een sonnet nu weer géén vers?! — zijn van vorm zeer goed en van inhoud hoogst aantrekkelijk. Geen hol geklingel-klangel en vaak geklungel van met veel moeite naast mekaâr gezette woorden en woordjes van anderen; maar 't geluid van een hart dat niet stil wezen kan.

In vroomheid, luidt de opdracht:

Voor hem, die mijn verlangen weet,
Bij al mijn liefde, in al mijn leed
Naar Beter Landen,
Bond ik gedachten, wild maar frisch
En leg ze, als belijdenis
In zijne handen.

We mogen misschien nog wel een gedicht van deze jonge kunstenares aanhalen? Gekozen is:

EXOTISCHE BLOEM.

Ik ben als de bloem, die werd overgeplant
In een koude streek uit een zonnig land.

O, de koude, die deert mijn bloemenhart
Doch geen van mijn makkers begrijpt mijn smart.

Zij lachen om mijn zielsverdriet. –
Zij kennen 't Vaderland ook niet.

O, als een kapel bij mij rusten wil,
Dan houd ik mijn stengel zoo lijdend stil.

Dan komen de muggen om 't hoofd gedanst;
Wie, wie van mijn makkers begrijpt mijn angst?

De koude wind uit het Oosten, rooft
De stralenkrans van mijn bloemenhoofd.

En de gure wind, die waait uit Noord
Heeft het lelieblank van mijn kelk vermoord.

Zie de regen drupt van mijn bladen af
En graaft aan mijn wortel mijn bloemengraf.

O, 'k verlang naar dat Land van Zonneschijn,
Waar 'k in schitterenden tooi kan zijn.

Ik ben als de bloem, die werd overgeplant
Maar toch blijft de Hemel mijn Vaderland.

Onder de moderne dichters in ons vaderland, die van hun godsdienstig geloof getuigen, achten wij Cornélie de Waal een eereplaats waardig. Het spijt ons niet meer van dit bundeltje te kunnen zeggen; maar we moeten ons erg beperken. 't Zij den lezer hartelijk aanbevolen!

F. L.

